T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

RADYO VE TELEVİZYON BİLİMDALI

PREKARİZASYON BAĞLAMINDA GERÇEKLİĞİN İNŞASI VE ÖZNEL DENEYİMDE MEDYANIN ROLÜ

Doktora Tezi

ENES DÖNMEZ

İSTANBUL, 2023

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

RADYO VE TELEVİZYON BİLİMDALI

PREKARİZASYON BAĞLAMINDA GERÇEKLİĞİN İNŞASI VE ÖZNEL DENEYİMDE MEDYANIN ROLÜ

Doktora Tezi

ENES DÖNMEZ

Danışman: PROF. DR. YUSUF DEVRAN

İSTANBUL, 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Enes Dönmez
Anabilim Dalı: Radyo, Televizyon ve Sinema
Programı: Radyo Televizyon
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf Devran
Tez Türü ve Tarihi: Doktora - 2022
Anahtar Kelimeler: Prekarizasyon, Özne, Medyada Gerçekliğin İnşası, Gig Ekonomisi, Gözetim, Dijimodernizm, Post-modernizm, Bilgi-İletişim

ÖZET

PREKARİZASYON BAĞLAMINDA GERÇEKLİĞİN İNŞASI VE ÖZNEL DENEYİMDE MEDYANIN ROLÜ

Özne düşüncesi; aydınlanma düşünürlerinden bu yana gelişim göstermiştir. Çalışmada öncelikle, felsefenin içinden doğan modern özneye; sonrasında, post-modern öznenin dönüşümüne yer verilmiştir. Çalışmada bugünün en önemli öznel deneyimi ise prekarya olarak görülmektedir. Preakarya olarak nitelenen bu kişiler; kırılgan, esnek, istikrarsız ve güvencesiz bir hayata sahip, yarınının ne olacağı belli olmayan kişilerdir. Neo-liberal bir öznelleşme biçiminin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bu öznelleşmenin temelinde ise; dijitalleşme ve medya yatmaktadır. Medya ve sayısal teknolojilerin yakınsaması ile ortaya çıkan bilgi-iletişim teknolojileri ve dijital platformlar; yeni bir çağ açmışlardır. Özellikle, gözetimin toplumun hemen her yerine sirayet ettiği, devasa verilerin depolanarak bireylerin profillere indirgendiği dijimodern bu çağda; öznelerin büyük bir çoğunluğu manipülasyonun farkında değillerdir.

Prekar bireylerin öznel deneyimleri ve medyada inşa edilen gerçekliğin arasındaki ilişkiyi tanımlamayı amaçlayan bu çalışmada; iki ana araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunlardan ilki olan söylem çözümlemesi kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Youtube adlı video içerik platformunda yer alan videolara uygulanan bu söylem çözümlemelerinden ilki; gerçekliğin yapısal inşasına odaklanmıştır. Bu anlamda Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi uygulanmıştır. Sonrasında ise; Thompson'un ideolojinin işleyiş stratejileri ile gerçekliğin anlamsal inşası incelenmiştir. Medya metinlerinde Batı'nın söyleminin; nasıl hegemonik bir gerçeklik inşa ettiği ortaya koyulmuştur. Sonrasında ise; fenomonolojik yöntem çerçevesinde, prekarizasyona maruz kalmış ve dijital yerli olan 12 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcıların deneyimleri ve medya metinlerinde inşa edilen söylem arasında bir uyum olduğu tespit edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Enes Dönmez

Field: Radio, Television and Cinema

Programme: Radio Television

Supervisor: Prof. Dr. Yusuf Devran

Degree Awarded and Date: Ph.D. - 2022

Keywords: Precarization, Subject, Construction of Reality in Media, GigEconomy, Surveillance, Digimodernism, Post-modernism, Information-Communication

ABSTRACT

THE CONSTUCTION OF THE REALITY AND ROLE OF THE MEDIA IN SUBJECTIVE EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF PRECARIZATION

The idea of the subject has developed since the Enlightenment thinkers. In the study, firstly, the modern subject born out of philosophy and then the transformation of the post-modern subject are included. According to the study, the precariat is seen as the most important subjective experience of today. These people, who are described as precariat, are fragile, flexible, unstable, and precarious people, whose future is uncertain. They emerged as a result of a neo-liberal form of subjectification. The basis of thissubjectification is digitalizationand media. Information-communication technologies and digital platforms that emerged with the convergence of media and digital technologies have opened a new era. Especially in this digimodern age where surveillance spreads to almost every part of society and individuals are reduced to profiles by storing huge data, most of the subjects are unaware of the manipulation.

Two main research methods were used in this study, which aims to define the relationship between the subjective experiences of precarious individuals and the reality constructed in the media. The first of these, discourse analysis, is divided into two in itself. The first of these discourse analyzes applied to the videos on the video content platform Youtube focused on the structural construction of reality. In this sense, Van Dijk's critical discourse analysis was applied. Then, the semantic construction of reality was examined with Thompson's strategies of ideology. It was revealed how the discourse of the West constructs a hegemonic reality in media texts.. Afterwards, in-depth interviews were conducted with 12 digital native participants who were exposed to precarization within the framework of the phenomenological method. It was concluded that there was a concordance between the experiences of the participants and the discourse constructed in the media texts.

ÖNSÖZ

Doktora programına kabul aldığım andan itibaren; toplumsal bir soruna eğilecek, anlaşılmasına fayda sağlayacak bir tez yazma fikrine sahiptim. Günümüzde problem çözmeye o kadar çok odaklanılmıştır ki problemlerin saptanması ve nedenlerinin ne olduğu üzerine derinlemesine düşünülecek, kuramsal yaklaşımlar azalmıştır. Bu çalışmayı oluşturmamdaki kişisel motivasyonlarımdan biri budur. Diğer yandan; araştırmacı olarak, her ne kadar fenomenolojik bir tavırla konuya yaklaşmış olsam da toplumun çok büyük bir çoğunluğu gibi; prekarizasyona maruz kalan bir birey olduğumu da bu andan itibaren kabul edebilirim artık.

Türkiye'nin geleceğini; bugünün gençleri oluşturmaktadır. Ülkemin daha güzel bir yarını olması için de gençlerin sorunlarına eğilmeyi amaçladım. Dünyada her geçen gün artan prekar koşulların yanında; bir yandan da medyadaki içeriklere karşı bu bireylerin korunmasız olması ciddi bir problemdir. Batı, bugüne kadar sinema ve geleneksel medya araçlarına olan hakimiyeti sayesinde; kültürel bir emperyalizm uygulamıştır. Bugün internet içeriklerinde de benzer bir inşa söz konusudur. Genç prekar ve işsiz bireylerin; bu manipülasyonlara karşı temkinli olmaları gerekmektedir.

Öncelikle, doktora çalışmam boyunca tüm fikirlerime açık olan, beni dinleyen, uygulamama izin veren, fazla ileri gittiğimde beni doğru yola yönlendiren, bir hocanın ötesinde hayatımın her alanında desteğini hissettiğim danışmanım; Prof. Dr. Yusuf Devran'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yeterlilik, tez konusunun belirlenmesi ve tez izleme süreçlerinde sadece bir jüri üyesi değil, âdete danışmanım gibi davranan, bu tezde en çok emeği olan kişilerden biri olan; Doç. Dr. Şeyda Barlas Bozkuş'a ve kendisine her danıştığımda yardımını benden esirgemeyen, desteğini her zaman hissettiğim diğer bir jüri üyesi olan; Prof. Dr. Mehmet Murat Mengü'ye teşekkür ederim. Sıkıştığım, karasız kaldığım her anda ilk aradığım ve danıştığım kişilerden biri olan, özellikle araştırma yönteminin oluşmasında yardımlarını esirgemeyen; Dr. Öğr. Üyesi Dilge Kodak'a teşekkür ederim.

Doktoraya ilk kabul aldığım 2019 yılından bu yana beklentisinin çok üstünde bir yoğun tempoda çalışmama rağmen; her türlü zorlukta beni destekleyen, yardımını esirgemeyen, bu süreçte bana sabreden eşim Nihal Dönmez'e teşekkür ederim. Bugünlere gelmemi sağlayan babam, annem ve ağabeylerime de çok teşekkür ederim.

Doktora çalışmamı; yakın zamanda ailemize katılmasını beklediğimiz oğluma ithaf ediyorum.

Enes Dönmez

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR vii
ŞEKİL LİSTESİ ix
TABLO LİSTESİ x
GÖRSEL LİSTESİ xii
1. GİRİŞ 1
2. İNSANIN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ 11
2.1. Kant'a Göre Verstand (Zihin) ve Vernunft (Akıl) Yetileri 15
2.2. Husserl ve Fenomenolojisi 19
2.3. Alfred Schutz ve Sosyal Fenomenoloji 23
2.4. Modern Dönemde Özne ve Öznel Deneyim 27
2.4.1. Max Weber: Devlet ve Toplum 27
2.4.2. Nobert Elias: Uygarlaşma Süreci 30
2.4.3. Louis Althusser ve Marksizm'in Öznesi: İdeoloji Bireyleri Özne Diye Adlandırır *"Çağrılan Özne"* 34
2.4.4. Michel Foucault: Mutlak Güçten, Disipline Edici Güce 41
2.4.5. Pierre Bourdieu: Kavramları ile Özne ve Gerçeklik 45
2.4.6. Anthony Giddens: Pasif Özneden Faile Geçiş 50
2.4.7. Jürgen Habermas: İletişimsel Eylem Kuramı 54
2.4.8. Zygmunt Bauman: Katı Olanların Sıvılaşması 61
2.5. Modernizm sonrası Özne ve Öznel Deneyim 64
2.5.1. Foucault'nun Yönetimsellik Kavramından, Algoritmik Yönetimselliğe ve Bilişsel Proleterleşmeye 64
2.5.2. Hardt ve Negri: İmparatorluk ve Çokluk 69
2.5.3. Öznenin Evrenselliği, Kimlik ve Olumsallık 74
2.6. İmajlar, Kanaatler ve Bellek 82
3. PREKARİZASYON VE İŞSİZLİK 92
3.1. Prekariteye Doğru Tarihsel Bir Süreç 93
3.2. Post Fordizm 97

3.3. Yeni Orta Sınıf 100
3.4. Prekarizasyon 102
3.5.1.Prekaryanın Ortaya Çıkışı 106
3.5.2.Preker Deneyimler ve Etkileri 109
3.6.Genç İşsizlik 113
3.6.1. İşsizlik Üzerine İstatistikler ve Literatür 116
3.6.2.İşsizlik Deneyimleri 124
3.7. Genç Prekarite ve İşsizliğin Sonuçları 128
3.7.1.Ekonomik Sonuçlar 129
3.7.2. Bireysel Sonuçlar 130
3.7.3. Sosyal Sonuçlar 132
3.8. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin İstihdama Etkisi Olarak Gig Ekonomisi 134
3.8.1. Gig Ekonomisi Deneyimleri 139
4. MEDYADA GERÇEKLİĞİN İNŞASI VE ÖZNEL DENEYİM 144
4.1. İletişim Teknolojileri ve Determinizm 144
4.2. Medya ve Gerçekliğin İnşası 147
4.3. Medya ve Birey 153
4.4. Yeni Medya Çağında Gerçekliğin İnşası ve Özne 156
4.4.1. Dijimodernizm 165
4.4.2. Dijital Göçmen ve Dijital Yerliler 166
4.5. Gözetimin Bir Sonucu Olarak Kişiselleştirilmiş İçerikler ve İnşa Ettiği Öznel Deneyimler 168
5. ARAŞTIRMA 175
5.1. Metodoloji 175
5.1.1. Araştırma Konusu ve Problemi 175
5.1.2. Araştırmanın Amacı 176
5.1.3. Araştırmanın Önemi 177
5.1.4. Yöntem 178
5.1.4.1. Araştırma Yöntemi 178
5.1.4.2. Evren, Örneklem ve Sınırlılıklar 192
5.1.4.3. Araştırma Soruları 195
5.1.4.4. Varsayımlar 195
5.1.4.5. Veri Toplama Araçları 196
5.1.4.6. Veri Analizi 198

5.2. Bulgular 200
5.2.1 Medya İçeriklerinde Gerçekliğin İnşası 200
5.2.1.1 Gerçekliğin İnşası Genel Değerlendirme 270
5.2.2. Fenomenolojik Görüşme Bulguları 273
5.2.3. Yeniden Yorumlama 306
SONUÇ 312
KAYNAKÇA 319
EKLER 342

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BBC: British Broadcasting Corporation

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DC: District of Columbia (Başkent)

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DİA: Devletin İdeolojik Aygıtları

DW: Deutsche Welle

ED: Eğitim Durumu

ESÇ: Eleştirel Söylem Çözümlemesi

G7: Gruop of Seven

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IBM: International Business Machines

ICT: Information and Communications Technology (Bilgi-İletişim Teknolojileri)

IELTS: International English Language Testing System

ILO: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

K1, K2, K3 vb.: Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3 vb.

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KİA: Kitle İletişim Araçları

KPSS: Kamu Personeli Seçme Sınavı

MD: Medeni Durum

NEET: Young people Not in Education, Employment or Training (Öğretimde, İstihdamda veya Eğitimde değil)

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbiriliği ve Gelişim Teşkilatı)

PC: Personal Computer

SPD: Sozialdemokratische Partei Deutschlands

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SUV: Sports Utility Vehicle (Sportif Çok Amaçlı Araç)

TÇS: Toplam Çalışma Süresi

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TOGG: Türkiye'nin Otomobili Giriş Grubu

TUS: Tıpta Uzmanlık Sınavı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil-1: İletişimsel Eylem Kuramı Dünya Göndermeleri…….…….55

Şekil-2: Modernizm-Post-modernizm ve Dijimodernizm……162

Şekil-3: Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesi Modeli……176

Şekil-4: Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesinin Video Paylaşım Ağlarına Uygulanma Modeli……..177

Şekil-5: Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesinin Twitter'a Uygulanma Modeli ……...178

TABLO LİSTESİ

Tablo-1: Yaşam Evreninin Yapısal Bileşenlerinin Varlığını Sürdürmesi için, Yeniden Üretim Süreçlerinin Katkıları …….56

Tablo-2: Yeniden Üretim Aksaklıklarında Kriz Görüngüleri (Patolojiler)…….. 57

Tablo-3: Fordizm ve Post Fordizm Karşılaştırması…….….97

Tablo-4: OECD Ülkeleri İşsizlik Oranları "%"……....…….113

Tablo-5: OECD Ülkerinin Genç İşsizlik Oranları "%"…….…..114

Tablo-6: OECD Ülkeleri Arasında NEET Oranları…….115

Tablo-7: ILO işsizlik istatistikleri……...….116

Tablo-8: İdeolojinin işleyiş kipleri…….179

Tablo-9: Video-1'deki Kriz Görüngüleri…….....……...204

Tablo-10: Video-3'teki yeniden üretim süreçlerinin katkıları……...……..215

Tablo-11: Video-4'teki kriz görüngüleri…….219

Tablo-12: Video-5'teki kriz görüngüleri…….223

Tablo-13: Video-7'deki kriz görüngüleri…….232

Tablo-14: Video-8'deki kriz görüngüleri……...……..237

Tablo-15: Video-9'daki kriz görüngüleri…….242

Tablo-16: Video-10'daki kriz görüngüleri……...……247

Tablo-17: Video-11'deki kriz görüngüleri……..…….254

Tablo-18: @gokhankutluer profilindeki kriz görüngüleri……...……262

Tablo-19: Metin Analizleri Sonucu Ortaya Çıkan Kriz Görüngüleri……..……269

Tablo-20: Öfke/Nefret Parametresi……..305

Tablo-21: Değersizlik/Güvencesizlik Parametresi……..305

Tablo-22: Kaygı/Umutsuzluk Parametresi……..306

Tablo-23: Değersizlik/Güvencesizlik Parametresi……..306

Tablo-24: Görüşmelerin Özet Tablosu……..…..306

Tablo-25: Görüşmeler Sonucu Ortaya Çıkan Kriz Görüngüleri…….308

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel-1: Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080…….....…….119

Görsel-2: Uzamsal ve mekansal açıdan platformlarda çalışmak……...…..134

Görsel-3: Araştırma Süreci……..196

1. GİRİŞ

Bugünün gençleri, istihdam piyasası başta olmak üzere; hayatın birçok alanında dezavantajlı gruba dahildir. Genç olmak; enerjik, umut dolu, hevesli, girişimci, yeni şeyler öğrenmeye aç olmak demek gerekirken, gençler bunların tam aksi bir konumda yer almaktadır. Bu konumlandırmanın sebepleri arasında; son dönemlerin en kapsayıcı öznelleşme biçimlerinden biri olan prekarizasyon gösterilebilir. Sadece Türkiye değil, tüm dünyada emek piyasası; işsizlik ve prekarizasyon sorunları ile yüzleşmek zorundadır. Bu çalışmada, prekarizasyon, yeni bir öznelleşme biçimi olarak kabul edilmektedir. Prekarizasyona maruz kalan bireyler prekarya olarak adlandırılır. Bu proletarya ve prekarizasyonun birleşiminden ortaya çıkan birleşik bir kavramdır. Sınıf olma aşamasında bir sınıf olarak görülüyor olsa da bu çalışma kapsamında bir öznelleşme biçimi olarak nitelendirilecektir. Bireyselliğin ön plana çıktığı, modern öznenin dönüşüme uğradığı neoliberalar bir öznelleşme biçimidir. Emek pisayası içinde güvencesiz, istikrarsız, esnek, kırılgan çalışma koşullarına mahrum olan bu kişilerin, emek piyasasından devrolunan bu koşulları gündelik hayatlarına da sirayet etmektedir. Güvencesizlik açısından prekarite emek piyasası içinde geleceğinin ve koşullarının güvence altında olmaması, istikrarsızlık açısından sahip olduğu koşulları kaybetme daha olması gereken yerden daha alt bir konumda olması ve konumunu ekonomik, sosyal sebeplerle kaybetmesi kast edilmektedir. Esneklik post-fordizm sonrası ortaya çıkan esnek üretim biçiminin çalışma koşullarına da yansımasıdır. Bireylerin şartlarının belirgin olmaması şeklinde özetlenebilir. Tüm bunlar ise kırılgan ve yaralanabilir bir hayat ortaya koymaktadır.

Prekar bir bireyin işi garanti altıda değildir. Garanti olmayan bu işini kaybettiğinde ise bir ay süre ile bile tek başına geçimini sağlayacak birikimden mahrumdur. Bu koşullar post-fordizm sonrası yeni orta sınıf olarak adlandırılan sınıf ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Uzun süredir akademik tartışmalarda yer alıyor olsa da, EuroMayDay eylemleri ile sosyal anlamda somut bir şekilde kendini 2000'li yılların başından bu yana kendini gösterir. Batı'da mülteci ve azınlıkların prekar koşulları, genç nüfusta da kendini göstermiştir. Ancak Türkiye gibi ülkelerde bu koşullar doktor, mühendislik gibi daha geniş bir kitleye yansımaktadır. Prekar koşullarından dolayı Batı'ya doğru gerçekleşen göç hareketleri prekar koşulların bu alanlarda da geniş kitlere yayılmasına neden olmuştur. Eğer birey bu koşullardan herhangi birine, bir kısmına veya hepsine birden maruz kalıyor ise prekarya olarak görülebilir. Prekarizasyonun neden olacağı öznelleşmelere de maruz kalacaktır. Prekar bireyin geleceği garanti altında olmadığı için mobinge göz yumabilir, iş arkadaşları arasındaki rekabet etik sınırları aşabilir, baskılara boyun eğmek zorunda kalabilir, hakim söylemleri kabul etmese

bilekatılmak zorunda kalabilir yada sessiz kalmayı tercih edebilir. Ucuz bir eğlence aracı olarak medya ile vakit geçirir. İlişkilerini buradan yürütür ve oluşturduğu yankı odalarının içerisinde kendi öznelliğini inşa edebilir. Bu inşa sonucu söylemlere ve imgelere dayalı bir kimlik inşa eder. Prekaryanın geniş bir betimlemesi ise literatür içerisinde yer almaktadır.

Türkiye genç nüfus açısından Batı toplumlarına göre avantajlı bir konumdadır. Yüksek genç nüfusuna nazaran, genç işsizliğinin çok olması, bu kaynağı verimsiz kullandığını göstermektedir. Bunun yanında genç nüfusun artış oranı yakın bir tarihte azalma eğilimine girecektir. Daha ileri ki tarihlerde ise genç nüfus oranı azalacaktır. Türkiye bu avantajlı durumu elinden kaçırmaması gerekmektedir. Hem bir eğitim mensubu olarak gençlerle olan bağım, onlara karşı duyduğum sevgi ve umut hem de ülkemizin geleceğini emanet edeceğimiz gençlerin daha verimli çalışma koşullarına sahip olmasına karşı olan isteğim. Bu çalışmayı hazırlamama vesile olmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde hemen herkes kendinden bir şeyler bulacaktır. Bunun sebebi ise prekarizasyonun etkilerinin büyük bir kitleye yayılmış olmasıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya daha yatkın olan gençler, bu konuda kendinden önceki kuşaklara göre avantajlı olsalar dahi, tecrübe eksikliği emek piyasasına girip yer edinmelerini engellemiştir. Emek piyasasına giremeyen gençlerde; sosyal dışlanma, aileye bağımlılık, güven eksikliği, istikrarsız bir gelecek, geçim sıkıntısı ve bunlara bağlı birçok problem ile karşılaşılmaktadır. Gençlerin emek piyasalarına geç girmesi veya giremeyişi toplumsal ve makroekonomik sorunlara da neden olmaktadır. Özellikle Türkiye ve Avrupa ölçeğinde konuyla ilgili birçok çalışma yer almaktadır. (Bora vd., 2017; Jorgensen, 2015; Laval ve Dardot, 2012; Kuran, 2021; Standing, 2011; Porta vd., 2015; Erdayı, 2009; Tunalı ve Özkaya; 2016; Bayraktar ve İncekara, 2013; Olcay, 2021; Taş, 2018; Woodcock ve Graham,2020; Lorey, 2011).

İki saç ayağının bulunduğu çalışmanın bir tarafı gerçekliğin inşası, diğeri ise buna bağımlı olan öznel deneyimde medyanın rolüdür. Prekar bireylerin gündelik hayat içerisindeki deneyimleri ile medyanın konumu ve medyanın inşa ettiği gerçeklik arasındaki bağlantı tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışma genelde Batı söyleminin dayatttığı hegemonik evrensellik ve kimlik iddiası üzerinde temellenmektedir. Bunu ise medyada inşa edilen gerçeklik ve bunun karşısında kırılgan bir vaziyette olan dijital yerli olarak adlandırlacak prekar bireylerin öznel deneyimleri ile açıklama gayesindedir. Örnek olay olarak ise Youtube platformunda yer alan yurt dışındaki yaşam ile ilgili videolar ve twitterdaki benzer içeriklerde inşa edilen Batıyı olumlayan söylemler tercih edilmiştir. Prekar koşullara sahip oldukları için bir kurtuluş olarak Batı'ya göç etmeyi düşünen veya düşünmüş kişilerin Türkiye'deki öznel deneyimleri ve bu içeriklerde inşa edilen gerçeklik arasındaki ilişkiyi üzerinden öznel deneyim ve gerçekiğin inşası boyutunda medyanın rolü tanımlanmaya çalışılmıştır. Prekar bireylerin deneyimleri ile Youtube arasındaki ilişki ise Batı'dan paylaşım yapan içerik üreticileri,

Türkiye'deki prekar bireylerin öznel deneyimlerini nesnelleştirerek bu içerikleri oluşturmaktadır. Örneğin içerik üreticisi söylemini, Türkiye'deki otomobil piyasasındaki fiyatlar ve asgari ücret üzerinden nesnelleştirerek, Almanya'daki asgari ücretli ve otomobil piyasası ile karşılaştırma yaparak meşrulaştırır. Youtube'da amatör, sıradan bir içerik gibi görünen vloglar içerik üreticilerinin deneyimleri ile oluşmaktadır. İçerik üreticileri kendi hayatlarından, eşyalarından, alım güçlerinden, standartlarından bahsedereken, aynı anda o deneyimi yaşamaktadırlar. Bir gerçeklik paketi içerisinde deneyimlerini takipçilerine sunmaktadır. Böylelikle Türkiye'de yaşayan prekar birey de kendi deneyimi ile bir kıyas gerçekleştirmektedir. Twitter da ise içerik üreticileri yurt dışı deneyimelerinin yanında sık sık Batı'ya göç edebilmenin yollarını, rasyonel bir şekil sunmakta, takipçilerinin Batı'ya göç ettiklerinde ya da seyahatlerinde hayatlarını kolaylaştıracak tüyolar sunmaktadırlar. Bu platformlar bu anlamda Batı söyleminin hegemonik bir inşası açısından oldukça önemlidir.

Çalışma özne ve öznelleşmenin Aydınlanma döneminden bu yana bir serüvenini ortaya koyarak, bugünün öznesinin geldiği noktayı daha iyi anlaşılmasının amaçlamaktadır. Descartes ile başlayan rasyonalistlerin özne hikayesi; Hume'un Kant'ı dogmatik uykulanımından uyandırması ile Kopernikçi bir devrime neden olmuştur. Kant, rasyonalistlerin saf akıl ile aradığı gerçeği ve empiristlerin sadece duyular ile ulaşılabilecek olan gerçeğini birleştirerek; aydınlanma döneminde bilinebilir olanın sınırlarını zorlamış önemli bir düşünürdür. Kant'ın düşüncesinde; bilinebilir olan fenomenlerdir. Diğer bir deyişle; özne, sadece zaman ve mekan içinde kendisine verili olanı bilebilir. Bunun sonucunda; öznenin bildiği şey ile gerçekten kendinde olan şey arasında bir denklik sorunu ortaya çıkmıştır. Leibniz gibi düşünülerin, özne ve öznel deneyim hakkındaki yaklaşımları, öznel deneyimdeki farklılıkları vurgulamaktadır. Örneğin; bir kent, onu deneyimleyen herkesin perspektifinde farklılık göstermektedir. Bu anlamda, perspektifler çokluğu gibi bir sorun da yer almaktadır.

Husserl ise bu denklik problemi ve karmaşayı çözmek ve saf gerçekliğe ulaşmak adına; şeylerin kuruluşuna geri dönmeyi, aklın onu yanıltan yargılarından kaçınmayı hedeflemiştir. Bunun neticesinde, kendinden sonraki düşünürleri önemli ölçüde etkileyen fenomenolojik tavrı ortaya koymuştur. Bu tavrın, toplum bilimlerini etkilemesinin nedenlerinden biri; Husserl'in şeylerin gerçekliğini öznelerarasılıkta aramaya çalışmasında yatmaktadır. Haliyle, fenomenoloji, gerçekliği özneler arasındaki ilişkilerin toplamında, yani yaşam dünyasında aramaya çalışmaktadır. Bu da toplumbilim için önemli bir yaklaşımdır. İlk olarak, Schutz ile sosyolojiye giriş yapan fenomenoloji; gerçekliği öznelerin eylemlerinde ve ilişkilerinde aramaya çalışmaktadır. Schutz hem Weber'den hem de Husserl'den faydalanarak; sosyal bir fenomenoloji alanı kurmuştur.

Öznenin deneyimleri ile gerçeklik arasında sıkı bir ilişki vardır. Schutz bunu; deneyim stoku ve bilgi stoku ile açıklamıştır. Marx'a göre ise; insanlar kendi hayatlarını inşa edebilseler bile, bu

hayatı geçmişten devrolan verili koşullar altında inşa etmektedir. Yani kendinden önceki öznelerin ilişkileri ile var olan bir toplumun içine doğulur. Berger ve Luckman, bunu, üç diyalektik an ile açıklamıştır. Bireyler, kendi gerçekliğini dışsallaştırmakta ve sonrasında, bu gerçeklik, diğerleri için nesnelleşmiş normlara dönüşmektedir. Yeni gelenler ise bunları içselleştirmektedir.

Aydınlanma düşüncesinin ortaya koyduğu devrimsel düşünceler rutinleştikçe, modern özne ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunu ise; düşünürler çok farklı noktalardan ele alarak incelerler. Öncelikle Weber'in görüşlerine yer vermek gerekirse, burjuva sınıfının ortaya çıkmasını; silahlarından arındırılmış lordlar ile şiddet araçlarını tekelinde bulunduran kralların etrafında toplanarak, zenginliklerini devam ettirmek amacıyla, stratejik eyleme başvurması olarak açıklamıştır. Aynı zamanda, Protestan etiğinin sermaye birikimine ve bireyselleşmeye neden olduğunu, bunun sonucunda ise kapitalizmin ortaya çıktığını belirtmektedir. Elias ise; Rönesans'tan Weber'e kadar olan sürede, dikotomilerin, özne ve nesneyi birbirinin karşısında görmenin yanlışlığını belirten ilk isimlerden olmuştur. Kendisinden sonra bu eleştiriler sıkça dile getirilecektir. Elias, modernizm öncesi birçok adap, terbiye, görgü vb. konulardaki kitapları incelemiştir. Bu kitaplar; çocuklara, erkeklere, kadınlara vb. birçok bireye hangi durumda nasıl davranması gerektiğini anlatmaktadır. Sofra adabı, tükürmek, sümkürmek gibi birçok şey; belirli davranış kurallarına bağlanmıştır. Sosyal oluşumlar ile psiko-oluşumlar arasında bağımlılıklar (figürasyon) olduğunu belirtmiştir. Rasyonalistlerin kapalı insanını (homo-clasus) eleştirmektedir. Kültür kavramının kökenlerini incelemiştir. Kültürü; yüksek zümrenin kendi alışkanlıklarını, alt tabakadan ayırmak için kullandığını, bunu da alt tabakaya dayattığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Genç Marx ise önceleri özne merkezci bir düşünceye sahipken; Hegel'in diyalektik anlayışını ters çevirerek, alt yapının üst yapıyı belirlediğine dair deterministik bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Üretim ilişkileri, üretim güçleri ve üretim araçlarının toplumun geri kalanını belirlediğini ifade etmiştir. Onun bu deterministik yaklaşımı, faşizmin yükselişi ile sorgulanmaya başlamıştır. Gramsci, kültürün, egemen güçlerin elinde bir hegemonya yarattığını belirtmiştir. Bu sayede, toplum, maddi anlamda olumsuz şartlar altında olsa da buna farklı sebeplerden dolayı rıza gösterebilir. Althusser ise; Gramsci'nin özel kurumlar olarak nitelediği bu yaklaşımını, 'devletin ideolojik aygıtları' olarak tanımlamıştır. Bu noktada, medya büyük bir öneme sahiptir. Egemen güçler, medya ile bir rıza oluşturmaktadır. Bu rıza; yine egemen güçlerin, gerçek olarak sunmak istedikleri şeyin, medya aracılığıyla insanlara aktarılmasıdır. Bir yanılgı olan bu gerçekliği; Althusser, ideoloji olarak tanımlamıştır. İdeoloji ise; insanları artık özne olarak adlandırmakta ve buna göre çağırmaktadır. Althusser'e göre; insanlar, iktidar tarafından çağırıldıklarında özneye dönüşürler. Bunu ise; bir polisin, sokakta birine seslenmesi ve insanların ona bakması ile açıklamıştır. İdeoloji, aynı zamanda, tüm özne pratiklerinde maddileşmektedir.

Foucault ise; iktidar, bilgi, söylem/pratikler arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkan hakikatin bir öznelleşme ile neticelendiğini belirtmektedir. Ona göre; üç tür öznelleşme biçimi mevcuttur. İlki; bilimlerin ortaya koyduğu, kendi içinde üçe ayrılan öznelleşme biçimidir. Bunlar; dil bilimin konuşan öznesi, biyolojinin yaşayan öznesi ve ekonominin üreten öznesidir. Diğer yandan; iktidarın söylemleri, ayrıştırıcı pratiklere neden olmaktadır. Bunlar ise; akıllı/akıl hastası, suçlu/suçsuz gibi ayrıştırıcı pratiklere neden olan kurumlar ile ortaya çıkmıştır. Akıl hastaneleri, hapishaneler, okullar bu kurumlara örnek olarak gösterilebilir. Bu pratiklerin gerçekleşmesinde ise; Weber, Althusser vb. birçok düşünürde gördüğümüz iktidar değişimine benzer bir değişim yatmaktadır. İktidarlar; şiddet ve baskıdan uzaklaşmışlardır. Mutlak iktidarlar; şiddet araçlarını elinde bulundursa da farklı yollar ile yönetimi sağlamaya çalışmışlardır. Gramsci'de bu, rıza üreterek olurken; Foucault'da disipline ederek gerçekleşmektedir. Disiplinci iktidarın temelinde ise; panoptik kurumların gözetimi yer almaktadır. İktidar, bireyleri öznelleştirmek için; önce gözetleyerek bilgi elde etmekte, bu bilgi ile söylemler ve pratikler oluşturmaktadır. Nesnelleşen bu pratikleri hakikat olarak kabul eden bireyler, öznelere dönüşmektedir.

Bourdieu'ya göre ise; bireyler habituslarına uygun, belirli alanlar içerisindedirler. O alana girişlerini habitusları belirlemektedir. Orada kullanacakları jetonlarını ise; sermaye olarak tanımlamıştır. Sermaye; ekonomik, kültürel, sosyal, simgesel ve siyasal olmak üzere beş çeşittir. Alan ile sermaye arasında hermeneutik bir ilişki vardır. Sermaye ve habitus alana giriş biletidir. Alandaki konum ise; elde bulunan sermayenin miktarı ile belirlenmektedir. Bu üç kavram arasındaki ilişki; öznenin kim olduğu ile ilgili faydalı yorumlamalar yapılmasını sağlamaktadır. Finans alanında ekonomik sermayenin miktarı, akademik alanda kültürel sermayenin miktarı, dini alanda simgesel sermayenin miktarı, politik alanda siyasal sermayenin miktarı kişinin kim olduğunu, yetkilerini, yapabileceklerini belirlemektedir. Bu noktada, Giddens'ın kurallar ve kaynaklar yaklaşımı da yorumlama yapmaya yardımcı olabilir. Onun yaklaşımı öncelikle, Elias'ınki ile yakındır. Bourdieu'nun alan ve sermaye olarak nitelediği şeyi; yapı olarak tanımlamıştır. Yapı ikircikli değil, ikilidir. Yani özne/nesne, zaman/mekân gibi ikircikliklerden öte; Elias gibi, bağımlılıklara dikkat çekmiştir. Bir madalyonun iki yüzü gibidir. Özne'den ziyade faile odaklanmıştır. Yapılar, özneleri belirlememektedir. Failler, aynı zamanda yapıyı da belirlemektedir. Çağırılan; özne değildir. Fail; ihtiyacı olduğunda yapıyı çağırmaktadır. Bu anlamda, yapı hem somut hem de soyut bir kavramdır. Giddens'ın toplumsal bütünleşme ve sistemsel bütünleşme yaklaşımları da toplumsal inşada iletişim teknolojilerine verdiği önemi göstermektedir. Dolayımsız iletişimden dolayımlı iletişime geçilmesi ile birlikte; kabile toplumundan devletler, imparatorluklar ve ulus devlet sistemlerine geçilmiştir. Özellikle uydu teknolojisi ve bilgi-iletişim alanındaki gelişmeler ile kürselleşme ortaya çıkmıştır.

Habermas'a göre ise; sistem bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan dolayımlı iletişim ile bazı uzmanlık alanları ortaya çıkmıştır. Bu uzmanlık alanları; yaşam dünyasını baskılamaya başlamıştır. Araçsal ve stratejik rasyonel akıl; yaşam dünyasını kolonileştirmeye başlamıştır. Sistem; gündelik hayatın her alanına sızmış, onu sömürmektedir. Habermas, nesnel ve normatif dünyaya ait geçerlilik iddialarının, öznel/kişisel dünyaları şekillendirmesine çözüm olarak; samimiyete dayalı, müzakereci iletişimsel eylemi önermektedir. Onun bu yaklaşımı Hardt ve Negri tarafından, Marks'ın Hegel'in diyalektik yaklaşımını ters çevirmesine benzer şekilde ters çevirilecektir.

Bauman'ın katı modernizmden akışkan modernizme geçişi ele alışı, çalışma açısından önemlidir. Habermas, Foucault gibi düşünürlerin ifade ettiği, kurumların dayatmaları ile ortaya çıkan özne; güvenli ama özgürlüklerin kısıtlandığı bir toplumda yer almaktadır. Emek rutinleşmiştir. Birbirine bağımlı çalışanlarda genel birlik ruhu hakimdir. Ancak katı kapitalizm kurallarının hâkim olduğu bu dönem sona ermiş; hafif kuralların olduğu, serbest bir piyasa kendini göstermeye başlamıştır. Rutinler ortadan kalkmış, genel birlik ruhu azalmış, kısa süreli sözleşmeler, sık sık iş değiştirmeler artmıştır. Sermaye de bu dönemde büyük bir hareket kabiliyeti kazanmıştır. Evrak çantası, dizüstü bilgisayarı ve akıllı telefonu ile her yerde bulunabilmektedir. Bu; piyasa koşullarının değişmesine, emeğin kırılganlaşmasına neden olmuştur. Modern özne yerini; post-modern özneye bırakmaya başlamıştır. Güvenlik; özgürlük ile takas edilmiştir. Özgürlük ile birlikte, bireyselleşmiş bir toplum resmi ortaya çıkmıştır. Böylelikle bireyin emek piyasasındaki prekarlaşması başlamışmıştır.

Böyle bir toplumda, Foucault'nun bahsettiği panoptik kurumların polisliğine de ihtiyaç azalmıştır. Mutlak iktidarın yerini bıraktığı kutsal yasalar da yerini; verimi arttıracak kurumlara bırakmaya başlamıştır. Yönetimsellik; neo-liberal bir özne ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde popüler iktidar biçimi ise; biyoiktidardır. Nüfus politikaları yapıp, doğum oranlarını kontrol etmekte; salgınları engelleyerek, insanların sağlıklı ve verimli olmasını sağlamaktadır. Bunun için yine; gözetlemeye ihtiyaç vardır. Ancak daha büyük, devasa verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple panoptik kurumlar; süper-panoptikonlara dönüşmektedir. Dijital teknolojilerin gelişmesi ile birlikte de yönetimsellik algoritmik bir hal almıştır. Sosyal medya gibi milyarlarca kullanıcısı olan platformların elde ettiği kişisel veriler; özneleri belirli profil kalıplarına sıkıştırmaktadır. Profiller ise Husserl'den bu yana gelen öznelerarası ilişkiler ile inşa edilmektedir. Bu anlamda, Stiegler'in proleterleşme biçimlerine çalışmada yer verilmiştir. Özetle, özne; ilk önce sanayi devrimi ile pratik becerisini makinelere devretmiş ve kitle iletişim araçları ile yaşam/vatandaşlık bilgisini de KİA'lara devretmiştir. Bu iki proleterleşme sürecinin birleşmesi ve dijital teknoloji ile birlikte; müzakere gücünü ve kuramsal bilgisini yitirmiştir. Devasa datalar, ışık hızına ulaşmış enformasyon ile insan; sadece bilginin peşine takılabilmektedir. Böylece bilişsel bir proleterleşme sürecine girmiş ve antikalaşmıştır.

Hardt ve Negri ise; bir paradigma değişimine dikkat çekmektedir. Ulus devlet anlayışının emperyalist küreselleşme yaklaşımının ötesinde; imparatorluk olarak tanımladıkları emperyal bir dünya resmi çizmektedirler. Birleşmiş Milletlerden küresel şirketlere kadar, birçok ulus ötesi yapının yer aldığı, dışarısının ve sınırlarının olmadığı bir düzendir. İmparatorluğun karşısında ise; ulus devlet anlayışının belirlediği milli veya kültürel kimliklerin ötesinde bir özne yer almaktadır. Özellikle yeni toplumsal hareketler ile ortaya çıkan bu kimlikler de ulus ötesidir. Hardt ve Negri, imparatorluğun karşısına çokluk olarak tanımladıkları kavramı koymaktadır. Kimlikler; farklılık ve dışlanmaya dayanmaktadır. Çokluk ise; farklılıkları da içinde bulunduran bir yapıdır. Tıpkı imparatorluk gibi onun da sınırları yoktur. Aynı zamanda ikilinin enformatikleşme ile ortaya koyduğu yaklaşım ise rasyonelleşmenin sonrasında iletişim teknolojilerini gelişimi ile bağlantılı yeni öznelleşme biçimlerini yansıtmaktadır.

Laclau'nun kimlik ve evrensellik yaklaşımları da yine çalışma adına önemlidir. Laclau tek başına yaptığı çalışmaların yanında; hem Mouffe hem de Zizek ve Butler ile kaleme aldığı çalışmalarda, post-marksist bir kimlik ve hegemonya anlayışı ortaya koymuştur. Gramsci'nin döneminden daha karmaşık bir toplum imajı ortaya koymaktadır. Ona göre; kimlik ve toplum tamamlanamazdır ve sabit değildir. En eski tarihlerden bu yana, kendi kimliğini dayatmaya çalışan güçler vardır. Bunu ise evrensellik iddiası ile yapmaktadırlar. Düzenin hâkim olduğu, evrensel bir toplum ütopyası çizilmektedir. Ancak bunu Althusser'in ideoloji yaklaşımı ile değil, söylem ile oluşturmaktadırlar. Çünkü kimlik ve toplumu inşa eden evrensellik iddiası; hegemonya, yani buna bağlı olan söylem ile yapılmaktadır. Egemen güç, kendi kimliğini; evrensel ve düzen getirecek olan olarak, belirli bir söylem çerçevesinde dayatmaktadır.

Neo-liberal düzenlemelerin etkisinin artması ile birlikte; toplumun önemi azalmış, bireyselleşme önem kazanmıştır. Böylece serbest piyasa ekonomisi gelişmiştir. Fordist üretim anlayışı ise değişim göstermiştir. Fordist üretim anlayışının değişimi ile birlikte, bireyselleşen toplumda; üretim ve emek esnekleşmeye başlamıştır. Tüketiciye sağır olan üretimin yerine; kişisel tüketime dönük, esnek, post-fordist üretim anlayışına geçilmiştir. Katı kapitalizm döneminde, devletin etkin olduğu refah toplumu hâkim iken; akışkan modernite olarak adlandırılacak yeni dönemde, sermaye daha akışkan duruma gelmiştir. İktidar biçiminin değişimine neden olan yeni üretim biçiminde, panoptik kurumların yerine; serbest piyasanın iktidarları, yönetimsellik gibi biyoiktidar kurumlarına dönüşmüş, yasaklayıcı değil, verimi arttırıcı politikalar güdülmüştür.

İşsizlik ve emek piyasasındaki sorunları çözmek için; ekonomik büyüme hedeflenilmiştir. Ancak ekonomik büyüme gerçekleşse bile; emek piyasasına yansımamıştır. 2008 yılında gerçekleşen resesyon sonucunda; işsizlik oranları tüm dünya ülkelerinde artış göstermeye başlamıştır. Dezavantajlı gruplar ise; kriz dönemlerinden en çok etkilenenler olarak görülmektedir. Bu anlamda gençler; bu

guruba dâhildir. İşsizliğin yanında, bugünün emek piyasasındaki sorunları anlamlandırmak adına; prekarizasyon, önemli kavramlardan biridir. Emek piyasasında yer alıyor olsa bile bireyler; büyük sorunlar ile karşılaşmaktadır. Bunun en büyük sebepleri; post-fordist dönem ile birlikte başlayan güvencesiz, istikrarsız, kırılgan, esnek çalışma koşulları ve buna neden olan politik gelişmelerdir.

Bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de prekarizasyona neden olmaktadır. Örneğin Gig ekonomisi gibi yeni çalışma biçimleri; prekarizasyonun en sert yaşandığı alanlardır. Bir çalışma ortamında, dayanışma ruhundan uzak, hatta aynı işi yaptığı kişiler ile sert rekabet içinde olan gig çalışanlarının çalışma koşulları; oldukça prekardır. Gig çalışanlarının bir yasal düzenlemesi yoktur. Ayrıca mekâna bağlı olmayan işlerde ise; dünyanın her yerinden çalışma imkânının olması, farklı prekar deneyimlere neden olmaktadır.

Bunun yanında; gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte, sosyal medya kullanıcıları, gelişmiş ülkelerdeki hayat standartları ve alım gücü gibi konular hakkında detaylı bilgiye ulaşma imkânı yakalamaktadır. Bu anlamda çalışmanın konusunu ise; prekarizasyon bağlamında, medyada inşa edilen gerçeklik ve öznel deneyimlerin bir tanımlaması oluşturmaktadır. Sosyal medya platformları, bu anlamda, gerçekliğin inşasında ve öznelleşme süreçlerinde, geleneksele göre farklı bir etki yaratmaktadır. Yankı odası, filtre balonu gibi kavramsallaştırmalar buna örnek gösterilebilir. Türkiye'de, prekarite sonucu yaşamıyla ilgili yeni yollar arayan bireylerin, medyada karşılaştıkları içerikler ile gerçekliklerinin yeniden üretimi; araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Batı'ya ait söylemin, yapısal ve anlamsal inşası, medya aracılığıyla bir gerçeklik inşa etmektedir. Medya aracılığıyla inşa edilen bu gerçeklik; prekarizasyona maruz kalmış bireylerin öznel deneyimlerine ve öznelleşmelerine yansımaktadır. Medyada inşa edilen gerçeklik ve öznelleşen prekaryalar arasında; ortak temalar mevcuttur. Medyada inşa edilen gerçeklik ve prekar bireylerin öznel deneyimleri arasında; "bu deneyimleri" tek taraflı olumlayıcı batı tandanslı bir tavır/tutum/özellik vardır.

Böylece medya içeriklerinde, Batı söylemi ile inşa edilen gerçekliğin ortaya koyulması ve bu inşa edilen gerçekliklerin, Türkiye'deki prekar bireylerde nasıl bir öznelleşme deneyimi gerçekleştirdiğini tanımlamak amaçlanmaktadır. Her iki amaç ise ana amaç olan; Batı söyleminin kimlik boyutundaki hegemonik evrensellik iddiasının, medya aracılığıyla içini doldurduğu boş evrenselliğin, imgesel bir evrensellik olduğuna ve teknolojik boyutta ise gündelik hayatın enformatikleşmesine olan katkısını tanımlamaya hizmet etmektedir. Çalışmanın iki boyutu mevcuttur. İlki medya aracılığı inşa edilen gerçeklik, diğeri ise bu gerçeklik ile gündelik hayattaki öznel deneyimler arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır. Gerçekliğin inşası ise kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. İlki gerçekliğin yapısal inşası, diğeri ise gerçekliğin anlamsal inşasıdır. Medya içerikleri, gerçekliğin yapısal inşası boyutunda Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi, gerçekliğin anlamsal inşası boyutunda ise Thompson'un ideolojinin işleyiş kipleri ile incelenmiştir. Bu bulgular Habermas'ın kriz

görüngüleri şeması ile yorumlanmıştır. Böylece; 12 Youtube videosu söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur. Bu videolar; yurt dışında alım gücü, teknolojik ürünler, iş imkanları, ev fiyatları, eğitim, göç temaları üzerinden belirlenmiştir. Ayrıca dijital yerlilerden oluşan dört ölçüt ile belirlenmiş 12 katılımcı ile fenomenolojik yöntem kullanılarak, derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcıların prekar deneyimleri ve yurt dışı ile ilgili medya deneyimleri incelenmiştir. Her iki analiz ise; Habermas'ın "*İletişimsel Eylem Kuramı*" kitabının, 2. cildinde yer alan kriz görüngüleri üzerinden karşılaştırılarak yeniden yorumlanmıştır. Böylece Türkiye'de yaşayan prekar bireylerin deneyimleri ve medyada inşa edilen Batı söylemi arasındaki ilişki tanımlanmıştır. Bu gibi içeriklerin, Türkiye'de yaşayan prekar bireylerde, Batı algısını nasıl şekillendirdiği ve göç etme konusunda nasıl bir motivasyon oluşturduğu tanımlanmaya çalışılışmıştır.

YÖK'ün tez veri tabanında 'prekarite' kavramı ile yapılan aramalarda güncel olarak üç adet yüksek lisans tezi yer almaktadır. En eskisi 2016 yılına aittir. Aynı arama 'prekarizasyon' ile yapıldığında, 2021 yılında yazılmış, sadece bir adet doktora tezi ile karşılaşılmaktadır. 'Prekarya' ile aratıldığında en eskisi 2019 yılında yazılan 11 tez yer almaktadır. Prekarizasyon konusu; sosyal bilimlerde yeni sayılabilecek bakir bir alandır. Bu anlamda, bu alanda çalışma yapmak oldukça önemlidir. Özellikle iletişim alanında neredeyse hiç çalışılmamış bir konudur. Bunun sebeplerinden biri sosyal bilimlerde sınıfa dayalı bakış açısının hâkim olmasıdır. İlerleyen bölümlerde görülecektir ki, bu çalışmada tabakalaşma temelinde bir bakış açısı mevcut değildir. Türkiye 2008 mortgage krizini fiili olarak yaşamadığı için prekarizasyonun bu dönemden sonraki etkilerini net olarak görmek zorlaşmaktadır. Emek piyasasındaki krizlerin sebebi olarak ise son dönemdeki ekonomik dalgalanmalar görülmüş olabilir. Ancak prekar koşullar ekonomik krizlerin olmadığı yerlerde de gözlenmektedir. Çalışma, bilimsel olarak sunduğu katkı açısından değerlendirildiğinde; özne ve öznel inşayı seçici bir tarihsel gelişim ile ortaya koymuştur. Bu sayede medya dolayımlı güncel bir özne yaklaşımı sunmasından dolayı önemlidir. Toplumsal katkı olarak değerlendirildiğinde; birçok ayrımcılığa maruz kalmış, emek piyasasından ve toplumdan dışlanmış bireyler olan prekaryaların sorunlarını ele almaya çalışmasından ve onların medya mesajlarına karşıda kırılgan, manipüleye açık oluşunu ortaya koyma çabasından dolayı önemlidir. Siyasal bir katkı olarak ise; Batı söyleminin, bilimsellik iddiasıyla da güçlendirilerek, bir hakikat/gerçeklik boyutunda sunumu, Türkiye'de yaşayan her bir birey için olumsuz koşulların daha da yıkıcı sonuçlara neden olmasına ışık tutmaktadır. Ayrıca çalışma, genç sayılabilecek ve Türkiye'nin geleceği için önemli bir grubu incelediği için; onların işsizlik ve prekarite gibi sorunları ile ilgili bir araştırma olmasından dolayı, gelecekteki birçok çalışma için de fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Gelişen iletişim teknolojileri, ekonomik, sosyal, siyasal dönüşümler ile özne oluşumu; sadece rasyonel akıl ve eylem aracılığıyla kolonileştirilmemektedir. Tam aksine; dijital iletişim teknolojilerinin, gündelik hayatın her yerinde oluşundan dolayı, iletişimsel eylemin kolonileştirici özelliğini de tekrar incelemesi açısından, iletişim ve medya disiplinleri için

önemli bir çalışmadır. Görüldüğü üzere çalışma; siyaset, iktisat, sosyoloji, iletişim gibi birçok alandan beslenen ve bu alanlara katkı sunmasından dolayı da disiplinlerarası bir y apıya sahip olduğu için de önemlidir.

Bu kapsamda çalışmanın, "*İnsanın Yükselişi ve Düşüşü*" adlı ikinci bölümünde; aydınlanmadan bu yana sosyal bilimlerdeki özne, öznel deneyim ve gerçekliğin inşasına ait önemli tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmaların güncel bir yansıması olan "*Prekarizasyon ve İşsizlik*" adlı üçüncü bölümde ise; prekarizasyonun tanımı ve kavrama ait güncel tartışmalara yer verilmiştir. İşsizlik ve prekarizasyona ait bilimsel çalışmalar, istatistikler ve deneyimler ile emek piyasasının bir resmi çizilmeye çalışılmıştır. Bölümün son başlığı olan gig ekonomisinin anlatıldığı kısımda ise; prekarizasyon ve bilgi-iletişim teknolojilerinin ilişkisi gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde; medyanın ortaya çıkışı ile birlikte öznel deneyim ve gerçekliğin inşası konusundaki dönüşümlere ait tartışmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölüme kadar yer verilen tartışmalar ile bugünün medyası ve medya kuramları ile ilgili bağlantılar açıklanmıştır. Medya sayesinde iktidarların, gerçekliği, söylem ve ideoloji yoluyla nasıl inşa ettiği, dijital teknolojiler ile oluşan gözetim toplumunun resmi çizilmiştir. Yeni medya teknolojilerinin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan özneye ait çalışmalara yer verilmiştir. Son bölüm ise; araştırma kısmını oluşturmaktadır.

2. İNSANIN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Antik Yunan'da düşünürler, varlıkları; "aşkın formların ardışıklığı" şeklinde tanımlar ve bu şekilde meydana geldiğini düşünürlerdi. Onlara göre nesneler; 'poz verirler'. İnsanlara; ayrıcalıklı, bir andan diğerine geçen ardışık 'an'lar sunarlar. Bunların en ayrıcalıklı olanına ise 'telos', yani 'erek/hedef' demektedirler. Bir formdan başka bir forma geç ilir ve sunuş gerçekleşirdi. Aristoteles'in formlar öğretisi bu düşünceye tekabül eder. Hayat bir oluş ve akış içerisinde ilerler. Bu; heykelden, mimariye birçok sanatı derinden etkilemiştir. Orta Çağ'a kadar süren bu öğretiyi Kepler değiştirmiştir. Kepler'e göre bütün bu 'physis' -akış- içerisinde ayrıcalıklı bir an yoktur. Formların anlar ve pozlardan oluştuğuna dair olan inancın yerine 'kesitler' geçmekte ve yakalanan bir andaki kesit ise dünyanın imgesini oluşturmaktadır (Baker, 2015:22-26).

Bu düşünce ile açılan gedik; Leibniz'in bakış açısı mefhumu, Spinoza'nın 'affectus' -duygu- ve affectiones -etkileniş- yaklaşımı, Kant felsefesi, Husserl fenomenolojisine kadar uzanacak ve devam edecektir. Detaylarına ilerleyen bölümlerde girilecek olan bu akış içerisindeki kesitler Husserl fenomenolojisindeki zamansallığı açıklamada önemli bir yere sahiptir. Örneğin; vapurun arkasındaki su köpürmesi nasıl algılanır? O anda ayrıcalıklı bir poz betimlemek oldukça zordur. Ama belli bir zaman içerisindeki kesitler ile köpürme algılanır ve sonrasında net olmasa da bellekte anımsanır, betimlenir veya olay örgüselleştirilir. Dalganın köpürmesi bir pozdan ziyade, bir akış/harekettir. Bu poz verme düşüncesinden kesitlere geçiş; özelikle görsel işitsel medya içeriklerini anlamlandırma açısından da oldukça önemlidir. Bir haber, televizyon dizisi veya filmin anlatısını sözlü olarak başkasına aktaran bir kimse bir pozdan ziyade bir kesiti betimler. Bir kovalamaca sahnesinden kesitler, bir grev haberindeki eylemciler ve polislere ait kesitler olayı resmeder. Özellikle video ile birlikte; hareketsiz bir form dahi kesitler halinde sunulur. Hatta Antik Yunan dönemine ait 'poz veren bir form' olan heykel dahi; saniyede akan 25 kare, kamera hareketleri ve farklı açılara ait 'kesitler' ile tekrardan üretilip, seyirciye sunulur.

Orta Çağ sonrası düşünce yapısında farklı bir devrimi ise; René Descartes gerçekleştirmiştir. İnsanın tanımı ve tanımın tanımına farklı bir yorum getirmiştir. Descartes şüpheci bir yaklaşıma sahiptir. Onun şüpheci yaklaşımına ait meşhur örnek ise şöyledir; Descartes bir sepet dolusu elmaya sahip olduğunuzu düşünmenizi ister. Ancak sepetteki elmalardan bazılarının çürük olduğuna dair bir şüphe var ise; bu durumda ne yapılması gerekir? Çürük olanları ayırıp, sağlam olanları sepette tutmak bir seçenektir. Ancak düşünüre göre bütün sepeti boşaltıp tek tek elmaların sağlamlığından emin olmak gerekmektedir. Çünkü bir tane bile çürük elma, sağlam bir elmaya etki ettiyse; çürük gibi görünmeyen o elma, sepetteki bütün diğer sağlam elmaların çürümesine neden olur (Descartes,

2008:220). Leibniz ise bu düşünceye sağlam bir eleştiri getirir. Sepette sonsuz elma varsa; o zaman ne yapılacaktır? Galileo'nun teleskopu ile sonsuz büyüklükte bir evren, Leeuwenhoek'un mikroskobu ile sonsuz küçüklükte bir evren düşüncesi bu dönemde ortaya çıkarak; insan algısı ve düşünce yapısında farklı bir boyut açmıştır.

Descartes'a ait Cogito formülasyonu şu cümle ile özetlenebilir; "Dubito ergo cogito, cogito ergo sum - Kuşku duyuyorum, öyleyse düşünüyorum, demek ki varım, öyleyse ben var olan bir şeyim." Bu formülasyonu insanın tanımı olarak ileri sürer. Bu tanımı; "insan akıllı bir hayvandır" tanımına karşı yapmıştır. Sadece ontolojik yaklaşımı değil, bu tanımın kendisi epistemolojik olarak bir farklılık içermekteydi. Düşünmek ve var olmak arasındaki ilişki ile Descartes'ın 'kartezyen düalizm' adlı yaklaşımı ortaya çıkar. Bu düalizm; "mens-zihin" ve "corpus-beden" ikiliğinden oluşmaktadır. Bunlar sonlu tözlerdir. Aslında töz; var olması için kendi dışında bir şeye ihtiyaç duymayan şeydir. Bu da ancak Tanrı olabilir. Ama bu sonlu tözler için denilebilir ki 'var olmak için Tanrı dışında bir şeye ihtiyaç duymazlar'. Bu iki töz birbirini yaratamaz. İnsanda bir araya gelen bu iki sonlu tözün öz nitelikleri (sıfat-attributum) düşünmek ve yer kaplamaktır. Zihnin öz niteliği; düşünmek, bedeninki ise; yer kaplamaktır. Bunu Descartes; 'res cogitans' (düşünen şey) ve 'res extensa' (yer kaplayan şey) olarak açıklar (Türkyılmaz, 2020). İnsana ve onun aklına dair düşünce yapısındaki dönüşümde Descartes önemli bir dönemeçtir ve aydınlanmanın yolunu açmıştır. İnsan aklını merkeze koyan ve onun yükselişini başlatan bir çağ başlatmıştır.

Descartes'in şüpheciliğinin arkasında yatan sebep; 'kesinlik' arayışıdır. Bu kesinliğe olan ileri derecedeki ilgisi, sepeti tamamen boşaltma çabasında açıkça görülür. Bunun yanında; Descartes ile birlikte öznellik ve özne meselesi ortaya çıkar. Bu anlamda çalışmanın başlama noktası olarak Descartes seçilmiştir. Düşünce; insandan ayrı bir şey değil, yani Platoncu bir yaklaşımla; nesnelerde olan bir şey değildir. Bu Kant'ın yaptığı Kopernikçi devrim ile daha da netleşecektir. Descartes için kuşku duymak ile düşünmek aynı şeydir ve bir çırpıda gerçekleşir. Yukarıda bahsi geçen Antik Yunan'daki gibi bir formdan diğerine zorunlu bir geçişi içermez. Düşünce bir kabın içinde (kafanın içi/zihin) bir anda gerçekleşir. Descastes'in bu düşünceleri eleştiriler alır. Hemen çağdaşları olan Spinoza ve Leibniz'e göre düşünceler; ideal formlardır, aşkın, transandantal biçimlerdir. Bunun yanında Kant; düşünen şeyden, var olmaya gidebilecekken; var olmaktan, düşünmeye gidilemeyeceği eleştirisini getirmiştir. Düşündüğün için varsın ile yapılan açıklama, var olduğun için düşünüyorsun gibi bir açıklamayı mümkün kılmaz (Baker, 2015: 28-31).

17. yüzyıl ile birlikte yukarıda da bahsi geçen sonsuzluk düşüncesi başat bir konuma yükselmiştir. Sonsuz evren, mekân, zaman ve dünyalar gibi düşüncelerde; Galileo ve Leeuwenhoek'un icatları belirleyici olmuştur. Bu anlamda Leibniz'in 'sonsuz küçüklükler hesabı' ve Descartes'a getirdiği eleştirilerde, bu sonsuzluk ile ifade edilmek istenen şey görülmektedir. Birey, yani özne ise;

artık makro sonsuz ve mikro sonsuz arasında bir derecedir. Bu sonsuzluk düşüncesine Spinoza'nın yaklaşımı ise; sonsuzcadır. Sonsuzca karmaşıklık; aslında küçük parçaların bütünü oluşturmak için sonsuzca farklı biçimde kompoze edilmesine gönderme yapmaktadır (partes extra parter). Peki varılan bu sonsuzluk düşüncesinde sepetteki çürük elmalar nasıl temizlenir? Yeryüzündeki tüm bilgilerin -yanlış dahi olsa- yer aldığı bir ansiklopedinin söz konusu olduğu düşünüldüğünde; Bacon, 'buradaki yanlış bilgileri nasıl eleyeceğiz?' diye sorar. Descartes'ın yaklaşımı bu sonsuzluğu yakalayamıyordu. Leibniz sonsuz sayıdaki bilgi -bilgi bireyi de kapsamaktadır- içinde yer alan yanlışları, bir filtreleme sistemi ile temizlemeyi önerir. Önce büyük yanlışları filtrelemek, sonra ikinci düzeyde küçük yanlışları filtrelemekten bahseder. Sonsuz sayıdaki kompozisyonlara dalıp, sonsuz sayıda filtreleme yapılabilir. Bu Leibniz'in 'sonsuz küçüklükler hesabı' dır. Bu sonsuz komposizyonlar bir bakış açısı fikrini ve yeni bir perspektif fikrini gerektirmektedir. Örneğin; her gün işe gidip gelmek için bir kentin içinde hareket edilmektedir. Her insan bu ve benzeri sebeplerle bir kent içerisinde gezinir. Herkesin o kente dair belirli perspektifleri vardır. Ama bu; o kentin bütünü, yani hakikati değildir. Kentin içinde her gün farklı konumlarda, farklı olaylar ile karşılaşılır. Karşılaşılan olayların toplamında bir bakış açışı mefhumu ile yüzleşilmektedir. Yani o kent herkesin bakış açısına göre farklılıklar gösterir. Böyle olunca akla şu soru gelmektedir; 'O halde kentin gerçekliği yitirilmiyor mu?' Leibniz'e göre hakikatin farklı bakış açıları ile algılanması; kenti ortadan kaldırmaz, kent bu sonsuz bakış açılarının toplamıdır (Baker, 2015: 41-47).

Leibniz'in yaklaşımı, bu çalışma için önemli bir yere sahip olan öznel deneyimi ortaya koymaktadır. Bakış açısı mefhumu bir tür rölativizm doğurmaktadır. Dünyaya ve kente nereden baktığına bağlı olarak, gördüğün kent ve dünya görelilik gösterir. Öznenin bakış açısından belirlenmiş bir dünya söz konusudur. Ancak Leibniz'in görüşü bunun tam tersidir. Birey dünyanın verdiği bakış açılarından birine yerleştiği ölçüde 'özne' olur (Baker: 2015: 51-53). Ona göre dünya verilidir. Onun bu öznellik deneyimi görüşü sadece bu çalışma için değil, 20. yüzyıl tartışmaları için de önemli bir yere sahiptir. Yani bakış açıları bu dünyanın hakikatinin farklı tasarımlarıdır. Dünya bize göre değil; biz dünyanın, nesnelerin bakış açılarına yerleştiğimiz ölçüde özneleşiyoruz.

Baker (2015: 71), kendi dünyalarında hayvanların insanlardan daha zarif olduğunu belirtir. Karada yürüyen bir yengeç, kendi dünyasında değildir ve bu sebeple yürüyüşünde bir zariflik değil tam tersi bir sakatlık vardır. Leibniz bunu "başka bir dünya zarafeti" ile açıklar. Voltaire'in alay ettiği, Leibniz'in 'mümkün dünyalar yaklaşımı'dır bu. Peki kendi dünyasında belli bir zarafeti olan şeyin, başka bir dünyaya geldiğinde sakatlanması günümüz için nasıl yorumlanabilir? Öncelikle prekaritenin hâkim olduğu dünyanın birey için böyle bir etki yapıp yapmadığı sorgulanabilir. Güvencesiz, istikrarsız ve esnek koşullar; insanlığın dünyasına ait midir? İnsanı zarif gösterecek bir dünya gereklidir. Bunun ne olduğunu söylemek güç olsa da en azından prekarizasyonun olmadığı bir dünya

demek, bir parça yeterli olacaktır. Benzer şekilde bu yaklaşım medya açısından da ele alınabilir. Örneğin; "*Kurtlar Vadisi*" dizisinde başrol oynayan aktörün, gerçek dünyada da kendini Polat Alemdar veya benzeri ölçüde güçlü bir karakter sanması; onu, toplum karşısında karadan yürüyen yengeç misali sakat gösterir. Bu yaklaşıma diğer açından da bakılabilir. Örneğin; bir televizyon programına makyajlı, parlak kıyafetli sunucular yerine, evdeki haliyle program sunan bir kadın sunucu çıksa; denizden çıkmış yengeç veya balıktan farkı olmaz. Sürekli bir gerçeklik olarak algılanmak istenen 'simülakrlar' -gerçek olmadığı halde gerçekten ayırt edilemeyen bu şeyler- gerçeklik ile sanal arasındaki çizgiyi yok ederler (Baudrillard, 2011). Peki televizyon, sosyal medya, gazete, sinema vb. birçok yerden gerçekliğe fırlayan simülakrlara bağlanmış ideolojiler kimi sakatlamaktadır? Onlar prekarizasyon binasının taşıyıcı kolonları mıdır? Ya da kendisini evrensellik olarak kabul ettirmeye çalışan, zarif olarak yaşayabileceğimizi sandığımız o evrene dair bir vaadin peşinden gitmek ne kadar doğrudur?

Spinoza'nın "*Ethica*"sının üçüncü kitabında 'duygu-affectus' konusu yer alır. Ona göre tüm duygular, üç duygunun varyasyonlarıdır. Birinci duyguya; 'cubiditas-arzu', 'istek' adını verir. İkincisi; 'neşe', diğeri ise; onun tersi olan 'keder'dir. Üç ana rengin karışımından oluşan tüm renklere benzer şekilde diğer duygular da bu üç 'affectin' karışımı ve oranlanması ile ortaya çıkar. Örneğin; sevgi, bir neşedir. Ayrıca bu duygulara maruz kalan varlıkların, varoluşlarında azalma veya artış meydana gelir. *"Affectus"* adını verdiği bu duyguları belirleyen, yani onun zeminini oluşturan, eyleme kudretindeki varyasyonlara, artma ya da azalmaya *"affectiones*" denmektedir (Baker, 2015: 95-104). Bu konu Kant ile tekrar ele alınacaktır. Bu noktaya kadar, her ne kadar devrimci yaklaşımlara yer verilse de bu görüşler; rasyonalist, yani akılcı, dogmatik yaklaşımlardır. Rasyonalistler; bilginin doğuştan geldiğini söyler. Zihindeki kavramlar ile nesneler arasında bir denklik vardır. Kant'ın arka planında rasyonalistler dışında, empiristler de bulunmaktadır. Deneye dayalı bilim düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü Kant'ı dogmatik uykusundan uyandıran Hume; bir empiristtir. Bu görüşe sahip Berkeley, Locke ve Hume gibi düşünürler; doğuştan gelen bilgiyi reddetmektedir. Locke zihni; "tabula rasa", yani boş levhaya benzetmiştir. Bu boş levha; duyular aracılığıyla doldurulmaktadır (Akdeniz, 2017:48). Descartes'in tam karşısında duran bu geleneğe göre; daha önce duyular ile algılanmayan bir şeyin, zihinde olması da mümkün değildir. Modern düşünce yapısında Jonh Locke ile ortaya çıkan emprizm konusunda, Kant'ı asıl etkileyen kişi; bilgiye darbe vuran Hume'dur.

Kant (2002/1783:8); Hume'un onu dogmatik uykulanımından uyandırdığını söyler. Böylelikle bilebilmenin sınırlarına ilerlemektedir. Aydınlanmanın iki büyük düşüncesinden biri olan rasyonalizme göre; bilgiye ancak akıl ve aklın aracılığıyla varılan kavramlar sayesinde, empirizme göre ise; algılar ve deneyler ile ulaşılabilir (Özlem, 2003:71-73). Bu iki görüşe göre; kendi araçları (akıl, duyu vs.) ile elde edilen bilgi ve şeyler (akıl ile veya duyular ile ulaşılan şeyler) arasında bir

denklik vardır. İşte bu denklik konusuna Kant "*Saf Aklın Eleştirisi*" adlı eserinde cevap vermiştir. "Neyi bilebilirim?" sorusuna cevap aramıştır. Özetle zihin; gerçekliği ve dünyanın kendisini ancak kendisinin onu kurguladığı ve inşa ettiği ölçüde bilebilir. Böylelikle Kopernikvari bir devrim yapmıştır (Pektaş, 2022: 29). Kopernik'in dünyanın evrenin merkezinde olduğuna dair inancı yıkarak gerçekleştirdiği devrim gibi; Kant da bir devrim yapmıştır. Kant ile aydınlanma öncesi dönemde Antik Yunan'dan beri gelen Platonvari ideler evreni düşüncesi; nesneleri merkeze koymaktadır. Ancak öznenin nesneleri inşa etmesini ortaya atarak onu merkeze koyan Kant, bu devrimi gerçekleştirir. Bu; Kant'ın ahlak ve estetik görüşünde de önemli bir yere sahiptir.

2.1. Kant'a Göre Verstand (Zihin) ve Vernunft (Akıl) Yetileri

Antik Yunan'dan sonraki özne ve nesneye dair düşünce yapısındaki değişiklikler, çalışmayı bu noktada Kant'ın kategorilerine ve denklik problemine getirdi. Şeyler ile düşüncelerimiz arasında bir uyum var mıdır? Gidilmesi amaçlanan yer, aydınlanma ile ortaya konan özne ve yüceltilmiş akıl Kant ile nasıl şematize edildi? Bu başlık sayesinde Kant'ın epistemolojisinin ortaya konulması ile ilerleyen bölümlerdeki özne ve öznel deneyim tartışmaları için sağlam bir zemin oluşturulmuş olunacaktır. Özne ve öznel deneyime eleştirel bir açıdan bakmadan önce nasıl yüceltildiklerini görmekte fayda vardır. Kant'ın "nasıl bilebilirim?" sorusuna verdiği yanıttan çalışmada faydalanılacaktır. Kant'ın felsefeye kazandırdığı eleştiri mefhumu ve genel anlamda ortaya koyduğu felsefe anlayışı üç kitabında, yani üç eleştirisinde ortaya çıkmaktadır. İlkin "Neyi bilebilirim?" sorusuna yanıt aramak amacıyla; "*Saf Aklın Eleştirisi*", ikinci olarak "Ne yapmalıyım?" sorusu için; "*Pratik Aklın Eleştirisi*", üçüncü olarak da "*Neyi Umut Edebilirim?"* sorusu için; "*Yargı Yetisinin Eleştirisi*" adlı üç eseri ortaya koymuştur.

Kant'ı (2002/1783) dogmatik uykusundan uyandıran şey; Hume'un nedenselliğe dair yaklaşımıdır. Masada duran çalışma notlarının camdan gelen rüzgâr ile etrafa saçılması, her gün güneşin doğması, suyun belli bir sıcaklıkta kaynaması gibi durumlarda bir nedensellik var gibi görünür. Ancak Hume'a göre suyun kaynamasının, notların saçılmasının, güneşin doğmasının bir nedeni yoktur. İnsanlar sürekli olarak ardı ardına gelen değişimleri gözlemler ve bu gözlemleri sonucu kalıplaşmış düşünceleri nedensellik olarak görür. Yani nedensellik doğadan kaynaklanmaz, insanların alışkanlıklarından ibarettir. Hume'a göre aslında insanlar masanın üzerinde duran notlardan, havada uçuşan notlara; kaynamayan sudan, kaynayan suya; geceden, gündüze bir geçişi tekrar tekrar tecrübe ederler ve bunu bir nedensellik ilişkisi gibi görürler.

"Neyi bilebilirim?" sorusuna yanıt ararken yapılacak bekli de ilk şey; bilinebilirliğin sınırlarını çizmektir. Bu bilenebilecek ile inanç arasına koyulmuş bir sınır, bir filtrelemedir. Kant nesnelerin sadece bize belirişlerini bilebileceğimizi, 'kendinde şeylerin' bizim tarafımızdan asla bilinemeyeceğini

belirtir. Bunun içinse nesneleri 'numen' ve 'fenomen' olarak ikiye ayırır (Wood, 2009:92-94). Numen, özne ile ilişkisi olmadan, nesnelerin 'kendinde olan şeyleridir'. Kant'ın 'Dinge-an-sich' olarak da adlandırdığı numenlerin bilgisine ulaşmamız imkânsızdır. Peki; bilgisine dahi ulaşamadığımız halde, numen diye bir kavramı ortaya atmanın anlamı nedir? Çünkü fenomen, yani görünüşleri bilebilmemizin esas nedeni bu ayrımdır. Fenomenlerin uzam ve zamanda bulunması ve zihin kategorileri tarafından belirleniyor oluşları, onları bilinebilir kılmaktadır. Numenin ise; zaman ve uzamda bulunmamasından dolayı, onu verstand (zihin) ve vernunft (akıl) kategorilerinden geçirmeye çalışmak, yanılgılara düşülmesine neden olmaktadır (Kuehn, 2011:525). Pierce'in 'birincil imge' dediği uçucu kaçıcı, zamandan ve mekândan muaf olan imgeler "*İmajlar, Kanaatler ve Bellek*" adlı başlıkta incelenirken; Kant'ın bu düşüncesi akılda tutulmalıdır.

"*Akıl (Vernunft, İng. reason) ve zihin ya da anlama yetisi (Alm. Verstand, İng. intellect) genel olarak insanın tinsel iki özelliği olarak kabul edilmektedir. Çoğunlukla aynı anlamda kullanılan bu ifadeler, aslında birbirinden farklı fonksiyonlara sahiptirler; bunlardan akıl (Vernunft), insanın en yüksek tinsel gücü olarak görülürken, zihin (Verstand) ise, onun mantıksal düşünmesini ya da objeleri tam/bilinçli olarak idrak etmeye yarayan bağlantıları-ilişkileri (apperzeptive Verbindungen) kuran bir meleke/yetisi olarak karşımıza çıkmaktadır."*(akt. Taşçı, 2006: 197-198).

Kant'ın bu yaklaşımını şu şekilde basitleştirmek anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Zihin bir alıcı gibidir. Her zaman açtır. Bunu bilebilerek, isteyerek ve hissederek gerçekleştirir. Zaman ve mekânda tuzağa düşmüş her şeyi sonsuzca almak ister. Ancak tüm bu alınan şeyleri akıl işleme sokar. Ondan fikirler, anlamlar ve imgeler üreten şey akıldır. Yani akıl zihnin alabildiği tüm fenomenleri, işler ve çıktılara dönüştürür. Peki bunun neden yapar? "Kendinde olanı" anlamak için mi? Her ikisinin de sahip olduğu yetilerinden aşağıda bahsedilmektedir.

Kant, mens, yani zihin için üç yetiden bahseder. İlki 'bilme' yetisidir. İkincisi 'isteme', yani 'arzu', 'arzulama' yetisidir. Sonuncusu ise 'haz ve acı duyma' yetisidir. Bilme yetisi üç unsurdan oluşur; 1.'bilen özne', 2.'bilinen nesne' ve 3.'nesnenin özneye sunduğu şey' arasındadır. Öznedeki tasarım, nesneye uygunluk gösteriyorsa bu bilmektir. Bilen öznedeki, bilinen nesneye ait tasarım, bilinen şeyin kendisinde değişime neden olursa da bu 'arzulama' yetisidir. Yani bilen özne zihnindeki tasarıma göre nesneyi üretebiliyorsa, onun varlığa gelmesine neden oluyorsa bu 'isteme/arzu' yetisidir. Spinoza'nın 'affetiones'ine benzer bir şekilde, bilen öznenin zihnindeki nesnenin tasarımı, öznenin yetilerini arttırıyor veya azaltıyorsa yani haz duyduğunda artan bir yaşam gücü, acı duyduğunda azalan bir yaşam gücü söz konusuysa; bu da haz ve acı yetisidir (Baker, 2015: 144-145).

"*Saf Aklın Eleştirisi*"'nin ortaya koymaya çalıştığı şeylerden biri ise; *"'sentetik a priori önermeler' mümkün müdür?*" sorusuna aranan cevaptır. Bu da bilme yetisini ilgilendirmektedir

(Khuen, 2011:229). ‘Sentetik a priori önermeler’ derken ‘a priori’ ve ‘a posteriori’ ile ‘analitik’ ve ‘sentetik’ kavramları ne ifade eder açmakta fayda var. ‘A priori’; deneyimden önce ve deneyimden bağımsız anlamına gelir. ‘Evrensel’ ve ‘zorunlu’ olması şartı aranır. ‘A posteriori’ ise; deneyimden sonra, deneyime bağımlı şeklinde kullanılır (Khuen, 2011:523). Analitik önerme; kendi kendisinden türeyen tasarımdır. “Enes Enes’dir.” önermesi gibi bir tür özdeşliktir. Kant’a göre bu özdeşlikler bilgi yetisini doyurmaz. En az iki tasarımın birleşmesi, yani ‘sentezlenmesi’ gerekmektedir. “7+5=12” örneğinde olduğu gibi, ‘7’ ve ‘5’ gibi iki tasarımın sentezi sonucunda ‘12’ elde edilmiştir (Cassirer, 1996:72). Ya da “Enes uzun boyludur” önermesinde; uzun boylu olmak ve Enes kavramları sentezlenmiştir.

Sentetik a priori bir önerme nasıl olur? Hem deneyimden olmayacak hem iki tasarımı barındıracak hem de evrensel ve zorunlu olacaktır. Analitik önermeler yukarda görüldüğü üzere tanımda var olanı ortaya koyar. ‘Cisimler yer kaplar’ önermesinden yeni bir şey öğrenilemez, çünkü yer kaplamak zaten cismin tanımında vardır. Sentetik önermenin bilgimizi genişletmesi gereklidir. Eğer ‘Cisimler ağırdır’ cinsinden bir önermede bulunulursa; bu sentetik önerme, bilgimizi genişleten türden iki tasarımı barındırır. Evrensel ve zorunludur. Kant “*Saf Aklın Eleştirisi*”nde her şeyin bu tip önermelerden kaynaklanması gerektiğini belirtir (Khuen, 2011:526).

Biraz daha açmak gerekirse; ‘gökyüzü karanlıktır’ önermesi bir bilgidir. Ancak ‘gökyüzü’ ve ‘karanlık’ ifadeleri tek başına bilgi ihtiyacını doyurmaz. Aynı şekilde ‘gökyüzü’ ve ‘karanlık’ kavramlarını bir deneyim olarak algılıyoruz. Gökyüzü zorunlu olarak da karanlık değildir. A priori bir önerme değildir. “Dik açılı üçgen üçgendir” önermesinde de tasarımın bir parçası kullanılmaktadır. Tıpkı cismin yer kaplaması önermesinde olduğu gibi. Ancak “7+5=12” önermesi sentetik a prioridir. İki tasarımı birleştirir. ‘7’ ve ‘5’ tasarımı birleşir. ‘7+5’ zorunlu olarak ve evrensel olarak ‘12’dir. Böylelikle a priori yargılarla sentezlenmiş bir önerme ortaya konulabilir. Benzer şekilde “iki nokta arasındaki en kısa mesafe bir doğru parçasıdır” önermesi de sentetik a priori bir önermedir.

Özetle; Kant sadece fenomenleri bilebiliriz derken, bilinebilirliği deneyimlere sıkıştırarak empiristlere olan yakınlığını göstermiştir. Ancak bu deneyimler a priori, yani deneyimden önce var olan koşullar altında gerçekleşmektedir. Örneğin; bir deneyimi zaman ve mekânda gerçekleştiririz. Nesnelerin üst üste binmemesi, bir uzamda yayılması için mekâna ihtiyaç vardır. Bu belirişleri ardışık olarak anlamamız için de zamana ihtiyaç vardır. Kant böylelikle hem rasyonalist hem de empirist yanını ortaya koyar.

Arzulama yetisini bilme yetisinden ayıran şey ise; Kant’ı yine fenomen ve numen ayrımına götürür. İnsan sadece fenomeni bilebilirdi. Ama arzulama yetisi; nesnenin, kendinde olan şeyini istemesidir. Yani numeni arzulamasıdır. İyinin istenmesi Platonvari bir iyi değildir. İyi olanın

arzulanması, nesnenin dayatması ile değil; öznenin tasarımının senteziyle oluşturulur. Kant arzulama yetisinde de a priori sentezi kullanmaktadır. Buna kesin buyruk demektedir. Birisi tarafından söylenen değil, kişinin kendisi tarafından koyulan buyruk. Yasanın koyduğu iyi değildir. Yasa zaten iyi tarafından koyulmalıdır. Bunun için nesneleri arzulamak, isteme yetisini doyurmayacaktır. Nesne yarın kaybolabilir. Asıl olan istemenin kendisini istemektir. Üçüncü yeti olan haz ve acı duyma yetisinin diğerlerinden farkı; öznede bir değişikliğe sebep olmasıdır. Yukarıda bu konudan bahsedilmişti. Yani bu üçüncü yeti; zihnin dünya ile temas ettiği bir arayüzdür. Kant bu arayüz vesilesi ile ikinci türden üç yeti ile ilgilenir. Bunlar 'mens-zihnin' değil, 'aklın yetileri'dir. Akıl bir öznellik olarak; ancak zihnin bu üçüncü türden yetisiyle dış dünya ile temas eder. Aklın üç yetisinden ilki; 'anlama' (verstand) yetisi, ikincisi; 'hayal gücü', 'imgeleme yetisi' (imaginatio), üçüncü ise; 'akıl' (vernunft) yetisidir. Zihin yetileri, yargılar ileri sürer. Akıl için ürettikleri şeyler de üç forma sahiptir. 'Anlama-idrak' yetisi; 'kavramlar' (begriff), 'hayal gücü-imgeleme' yetisi; 'imgeler' üreterek işler, 'saf akıl' ise; 'ideler' ile işler. Anlama yetisi; zihnin bilme yetisinin sunduğu yargı ve tasarımları kavramlar haline getirir, imgeleme yetisi ise; imgeler haline getirir. Akıl ise; onlardan fikirler üretir (Baker, 2015).

Kant "*Saf Aklın Eleştirisi*" ile kurucu bir felsefe ortaya koymuştur. Olanı anlamaya ve ortaya koymaya yönelik bir çabadır. Buradan yola çıkarak, bireylerin toplumsal bir varlık olarak kendilerini ortaya koyarken nasıl davranmaları gerektiğini ortaya koyma çabasını; "*Pratik Aklın Eleştirisi*"'nde ele alır. Evrensel, zorunlu ve kendinden gelen yasalardan bahsetmektedir. Kant'a göre insanlar hem toplumsallaşma eğilimine hem de birey olarak yaşama eğilimine sahiptir. Toplum olduklarında yeteneklerini daha çok geliştirebilirken, birey olarak farklılığını da ortaya koymak ister (Kant, 2006/1784: 34). Doğadaki zorunluluk ile ahlaki olan arasındaki ilişkiyi, estetiği ve ahlakı birbirine yakınlaştırarak ortaya koymuştur. Bu sebeple gökyüzünün kudreti ve ahlak yasasına olan hayranlığını dile getirmiştir. Estetik ide, ortak duyu ve tin kavramları ile bunu açıklar. Yani "*Saf Aklın Eleştirisi*"'nden bu yana tartıştığı konuya geri dönülmektedir. Bir güzellik karşısında etkilenen özne, güzelliği şeyin kendisinde değil, belirişinde bulur. Kant güzel olanın, herkes için güzel olması gerektiğini belirtir. Ortak duyu ile kurulan bu güzellik algısında da evrensellik konusunda ısrar eder. Güzel konusunda ortak duyu olursa, ahlaki açıdan da ortak duyu sağlanır (Kant, 2000).

Ricoer yapabilirlikler kuramı üzerinden bir öznellik çözümlemesi gerçekleştirir. Kant'ın yetilerine benzer şekilde yapabilirlikler, potansiyeli ifade eder. Öznellik ise; bu potansiyelin aktif hale gelmesi anlamına gelir. 'Kabiliyet', 'olabilirlik', 'x bir etkinliği gerçekleştirebilme yetisi', özerkliğin altında yatan yapabilirliklerdir. Bunlardan ilki 'konuşabilme' yetisidir. Özne konuşarak bir sembolik sisteme girer. Eğer biri konuşuyorsa; bu konuşma birçok farklı söylem, iktidar yapısı, normatif ve bilinç dışı yapılar ve ilişkiler tarafından inşa edilir. Konuşan özne bu güç ilişkilerinin içinde sürekli

inşa edilir ve değişir, birden fazla belirlenimden birini seçmeye çalışır ve oluş daimî devam eder. İkinci olarak; 'kendi edimlerinin öznesi olma' yetisi yer alır. Bu anlamda irade ve istem önemli bir yer tutar. "*Kant'a göre, iradenin dünyada herhangi bir nesne veya öznel bir eğilim, tutku, arzu tarafından belirlenmesi; öznenin özgür veya özerk olmadığını gösterir. Ona göre; iradenin özerk olması, arzulama yetisinin sadece ahlak yasası tarafından belirlenmesi demektir*" (akt, Direk, 2017: 121). İradi, yani arzu eylemi; güç, anlama, yorumlama yetilerinden bağımsız değildir. Foucault'dan düşünülecek olursa; söylemler iradeyi belirlemek için zihne saldırabilir. Bu yüzden kişi kendi arzusunu kendisi mi konuşmaktadır sorusu önemlidir. Bu yaklaşım; düşünce yolculuğumuzu kitle kültürü ve kültür endüstrisinden, bugünün dijital emek, katılımcı kültür yaklaşımlarına, gözetim çağına, evrensellik ve hegemonya tartışmalarına kadar götürecek bir başlangıçtır.

Aklı ve insanı yüceltip merkeze koyan bu aydınlanmacı düşünceler, günümüzde eleştirilere maruz kalmaktadır. Ancak Kant'ın ortaya koyduğu anlak ve akıl yetileri ile Spinoza'nın affectleri, hem günümüz preker toplumunu hem de medyanın rolünü anlama açısından önemli bir yere sahiptir. Her türlü deneyimimizi belirli karşılaşmalar ile yaşıyor ve duygulanımlar üretiyoruz. Bu karşılaşmada zihin ve akıl yetilerimizi kullanıyoruz. Ama günümüzü anlamak için Kant ve diğer aydınlanmacıların aşamadığı özne hakkındaki problemleri aşarak günümüze gelmekte fayda var. Kant'ın insanların kendinde şeylere ulaşmasının mümkün olmadığını, sadece fenomenleri algılayabileceğimizi belirtmesi bir denklik problemi ortaya çıkarır (Pektaş, 2022: 31). Yetilerimizin ürettiği kavramlar, ideler ve imgeler asla şeylerin kendisi ile örtüşmeyecektir. Kendinde şeyleri arzularken, sadece belirişleri bilebileceğiz.

2.2. Husserl ve Fenomenolojisi

Husserl denklik ve örtüşme problemini felsefe ve bilimlerin genel bir problemi olarak görür. "*Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*" (1995) adlı çalışmasında bilimlerin ve felsefenin içine düştüğü eleştirel çukura ışık tutmaya çalışır. Kant ile ortaya atılan sadece fenomenlerin bilinebileceği görüşünü ve denklik problemini aşmak adına; bildiğimiz, gördüğümüz her şeyin kuruluşlarını tekrardan ele almak ve onları dolayımsız, salt bir zemine oturtmak amacındadır. Yani asli bir sezgiye ulaşılması gerekmektedir. Bu sebeple de "şeylerin kendisine geri dönülmelidir" (Kockelmans, 2007: 125).

Ancak Husserl 'yönelimsellik' (intensiyonalite) ile dolayımsızlığa yaklaşırken, kendinde şeylere de ulaşılamayacağını ortaya koyar. Yönelimsellik tam algıdır. Bilincin daima "bir şeyin bilinci" olduğu anlamına gelir (Husserl, 2010). Yani insanın algısı sürekli olarak açıktır ve daima deneyimler ile şeyleri akılda tutar. Örneğin; yolda yürürken yaşadığımız tüm deneyimleri algılayıp bilinçte tutar ve onları bir gerçeklik boyutuna taşırız. Bu; gerçekliği inşa etmektir. Bu sebeple Husserl'in yönelimsellik kavramı bu çalışma açısından önemlidir.

Reel dünyanın varlığı, doğal tavır ile ortaya konulur. Reel dünyanın varlığına dair kesin düşünceye; 'doğal tavrın genel savı' adı verilir. Bu tavır sayesinde dünya algısı oluşur ve sürekli bir yönelimsellik mevcuttur. Bu; fenomenoloji için uygun bir tavır değildir. Çünkü doğal tavır dogmatiktir. Husserl'e göre 'fenomenolojik tavır' reel dünya ile dolayımsız bir ilişki içine girmelidir. Bunun için; özel bir yöntem olan fenomenolojik redüksiyona ihtiyaç vardır. Bu yöntem ile bir şey ayraca alınır, dışarıda bırakılır, yargılamaktan kaçınılır (Husserl, 1995:18; Tosun, 2020: 26). Bu yöntem ile özne tüm yargılarından, bilimlerden soyutlanır, onları paranteze alır ve böylece karşısındaki şey ile baş başa kalır. Doğal tavrın bilince verdiği tahribatı elemek için; fenomenolojik bir tavır gereklidir.

Bu paranteze alma sonucunda geriye sadece salt bilinç kalır. Bu salt bilincin yanında Husserl 'cogito' yani 'bilinç edimleri'nden bahsetmektedir ve fenomenleri var eden şey bu bilinç edimleridir. Husserl bu durumu şöyle açıklar (1960:2); *"Bu dünyaya ait olan her şey, uzamsal ve zamansal olarak yer kaplayan her varlık benim için vardır, yani benim tarafımdan kabul edilir. Çünkü söz konusu varlığı deneyimlerim, algılarım, hatırlarım, ona ait düşüncelerim hakkında bir yargıda bulunurum, değer veririm."*

'Cogito'; bir şeyin/nesnenin bilincidir. Onu içinde taşır ise buna da 'cogitatum' adı verilir. 'Cogitatum'; gerçekliğin hem soyut hem de somut unsurlarından meydana gelir. Yani gerçeklik ve sosyal gerçeklik olarak psiko-fiziksel bir ontolojik ayrımının kökenini oluşturur. Bilinç edimleri ve bilinç yaşantısı bir şeyi yoktan var etmez, anlamlandırır. Bilinç her zaman bir şeyin/nesnenin bilincidir, her zaman yöneldiği bir nesne vardır. Bilinç edimleri de bu sebeple bir nesneye ait edimlerdir. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse (Pektaş, 43-41);

"... masanın üstündeki kâğıt parçası dışımızdaki dünyada yer alan bir sürü varlıktan sadece bir tanesidir. Tekil bir varlıktır. Bu kâğıt parçasına özel bir isim vermeye kalkmak ve benzer biçimde evrendeki tüm kâğıt parçalarına da ayrı ayrı isim vermek görece zor bir işlemdir. Fakat, bir kâğıt parçasını neyse o yapan karakteristik özelliklerin ne olduğuna dair bir uzlaşının sonucu olarak; kâğıt parçalarını ayrı ayrı adlandırmak yerine, kâğıt parçası kategorisi altında bilincimizde inşa ederiz. Dolayısıyla, masanın üstünde duran şeyi tekil bir varlık olarak değil de kâğıt parçası kategorisi altına sokarak anlamlandırırız. Husserl bilincimizin, masanın üstünde duran şeyi algılarken onu "kâğıt parçası" kategorisine koyma işlemine 'bilinç edimi' adını vermiştir. Söz konusu bilinç edimi ile bilincimizde inşa edilen, bir başka deyişle bir kategoriye sokulan kâğıt parçasını da 'cogitatum' olarak adlandırmıştır. Burada kâğıt parçası bir nesnedir, ama bu nesne uzamda ve zamanda yer kaplayan bir nesne değildir. Fenomenolojik indirgeme ile bilince alınan bir nesnedir."

Bu yaklaşımı kimliklerin özdeşliği boyutunu tartışırken hatırlamak faydalı olacaktır. Husserl, Descartes'tan süre gelen şüphe yöntemini benimser. Yukarıda bahsedildiği üzere; ilk kuruluş anına gitme çabasıdır bu. Ancak ona göre; Descartes, verili dünyanın nasıl verili olduğunu açıklamada yeterli değildir. Ondan farkını ortaya koyarken, bilinç içeriklerinin ne olduğu ve nasıl verili olduğunu sorar. Husserl'e göre, öznenin dışındaki aşkın dünyaya ait her şey bilincine verilmiştir; buna rağmen dünya onu bilincinde bulunduran özne için nasıl yabancı oluyor? Bu noktadan itibaren dünyanın neliğini anlamak adına yukarıda bahsettiğimiz fenomenolojik tavrı ortaya koyar ve kendine has yöntemler kullanır. Dünyanın paranteze alınması gerektiğini savunur. Bu fenomenolojik indirgeme yöntemine 'epoche' adını verir. Aynı zamanda bu sözcüğü "yargıdan çekinme" anlamında kullanır. Böylece transandantal beni ve onun algı/gerçeklik yapılanmasını açığa çıkarır. Ben bilgisi ona göre; nesnel gerçekliğin arayışında kesin bilime bir köprü vazifesi görür. Bilincin dışında var olan dünya ve ona ait nesneler, bilincin bir bağlılaşımı olarak bilincin içine inşa edilir. İndirgeme yöntemi ile ilk kuruluşuna ulaşılan nesnenin salt gerçeklik olarak elde edilmesi, nesnel olan ve öznel olan arasında kurulan yönelimsel bağın çıkarılmasıyla gerçekleşir. Yönelimsel nesnenin apaçık kılınması gerekliliğini ortaya koyar. Bu da en başta belirtilen dolayımsız bir görü –ideleştirme- ile mümkün olur (Yaman, 2009: 2-4).

Ancak bunu yapmaya çalışırken Husserl 'solipsizm' (tek bencilik) probleminin içine düşme tehlikesi yaşar. Bir örnekle açıklamak gerekirse; yeryüzünde bulunan milyarlarca ağaç olduğu düşünülürse, hepsine farklı farklı isim verilirse bilimi ve günlük hayatı içinden çıkılması güç bir duruma sokacaktır. Bilim ve insanlığın bu durumu kategoriler ortaya koyarak ve genellemeler (soyutlama) yaparak aşmaya çalıştığı düşünülür. Var olan her ağacı tek tek adlandırmaktan ziyade 'ağaç' kategorisi altında toplayarak, sonrasında çalışma alanı ve ilgi alanları olarak bir alt dal olan 'meyve ağaçları', meyve ağaçlarını da 'elma, armut, kiraz' gibi daha alt kategorilere ayırmak mümkün. Doğal tavır ile ağaç fenomeni pek çok farklı görünüş ve anlama sahiptir. Ancak Husserl'in fenomenolojisinin yukarıda sayılan yöntemleri sayesinde indirgeme yöntemi, bilincin nesnesi haline getirme ve eidetik indirgeme neticesinde özü betimlenen, bir form çatısı altında soyutlanan ağaç; cogitatumdur. Ağaç kesilse, yansa veya yok olsa bile özüne inilen 'ağaç' cogitatumu kalır. Bu soyut ve somut varlıklar algılanırken aynı anda inşa edilirler. Bilinç tarafından inşa edilen bu varlıklar hem yer kaplayan hem de soyut/ideal nesnelerdir (Pektaş, 2022:47-48).

Husserl'in solipsizme kaydığı nokta da burasıdır. Benlikler, ağaçları salt bilinçlerinde inşa ederler. Ancak bu benlik sayısı kadar farklı sayıda dünyanın da olması gerekmektedir. Böylece Husserl tekilliklere ve öznel bakışa meydan okurken; solipsizm çukuruna düşme tehlikesine girmiştir (Küçükalp, 2011: 288). Bu tehlikeye karşı öznelerarasılık dalına tutunur. "*Ben'in içkinliğinden başkasının aşkınlığına giden bir yol*" ifadesini kullanır. Ben (Ego), ötekiyi (alter-ego) yönelimsel bir

nesne olarak algılar. Başkası hem bir cogitatum, hem de dünyanın içinde bir öznedir. Birçok özne dünyası iç içe geçer, hem nesnel hem de soyut olarak algılanırlar. Ama bu içe içe geçmişlik öznelerin birleşiminden oluşan bir dünya değil, "*bana yabancı olan, özneler arasında herkes için var olan, nesneleriyle herkes için erişilebilir olan dünya*"dır (Husserl, 1950a:121-123). Her ağacın kendine ait bir adı olmuş olsaydı; o ad söylendiğinde direk olarak o ağaç akla gelirdi. Ancak bu; milyarlarca ağaç olduğu düşünüldüğünde kargaşaya yol açar. Bunu aşmak için tek bir ağaç yerine; kategori ve genellemeler ile tanımlanan ağaç cogitatumu, bu sefer de her bir benlikte farklı inşa edilir, bir örtüşme problemi doğar. Ama ağaç cogitatumunun gerçekliğinin asıl gerçekleştiği nokta; özneler arasındaki ilişkiler ağının içerisindedir.

Husserl salt olarak nüfuz edilecek bir dünyaya sezme duyusu ile varılacağını belirterek yine pozitif bilimlerden uzaklaşma çabasındadır. Bu sezme ile meydana gelen yönelmişlik ve ötekinin yönelmişliğinin algılanması ile ortaya çıkan transandantal anlamda bir nesnel dünyaya ulaşmayı sağlar. Bu dünya "herkes için orada olan" dünyadır. Nesnelerin ve dünyanın herkes için orada olduğu bilinerek ortaya konulan yönelimsellik özneleri, öteki özneleri ve kültür nesnelerini kapsar (Husserl, 1950a:124). Ötekinin varlığı nesnel olarak algılanırsa (doğal tavrın genel tezi); geriye yalnızca egonun kaldığı bir soyutlama ile 'bilinen öteki' bir fenomen olarak algılanır. Dünya yine bir fenomen olarak vardır. Ancak silik bir dünyanın ötesinde 'şüpheye' yer vermeyen, 'apaçık' verilen içerikli ve somut bir yaşantıya sahip olan dünyadır. Olaysal-empirik dünya, salt bir dünya-yaşantısı, salt bir dünya-fenomeni olarak ortaya çıkar (Uygur vd, 2007:45). Bu yaklaşımı, Habermas'ın "*İletişimsel Eylem Kuramı*"nın tartışıldığı kısımda hatırlamak faydalı olacaktır.

Husserl'e göre dünya ve toplum; egonun tek tek toplamının bir inşası değil, **benlikler arasındaki**[1] bir inşadır. İçinde yaşanılan dünyanın öznelerarası olarak inşa edildiğini belirtir (Uygur, 2007:188). Onun solipsizm tehlikesinden kaçma çabası, gerçekliğin inşasının öznelerarası bir boyutu olduğunu ortaya koymasına neden olmuştur. İnsanlar sosyal varlıklardır. Belli çevrede yaşayan bu sosyal varlıkların ilişkilerini düzenleyen, bakış açılarını uyumlulaştıran öznelerarası dünyaya Husserl 'yaşam dünyası' (Lebenswelt) adını vermiştir. Yaşam dünyası; her türlü sosyal ilişkinin üzerine kurulu bir temeldir. İnsanların deneyimlerinin tamamı hem yaşam dünyasına aittir hem de yaşam dünyasından elde edilir. Böylelikle insanlar yaşam dünyasını inşa eder, yaşam dünyası ile uyumlulaştırılır ve orada sınanır. "*Husserl çeşitli real nesneleri ve ideal nesneleri; canlı ve cansız varlıkları, ahlakı, gelenekleri, hukuku, dili, dini, her çeşit örgütlenmeyi ulus gibi insan topluluklarını, sanat, edebiyat ve diğerlerini yaşam dünyasını oluşturan öğeler olarak nitelemiştir."* Bu öğeler hem tarihsel olarak hem de öznelerarası bir biçimde inşa edilmiş ve edilmeye devam etmektedir (Pektaş, 2022: 50-51).

[1] Vurgular tez yazarına aittir.

Görüldüğü üzere; aydınlanma döneminde, nesneden özneye doğru Kopernikçi devrim, sonrasında özne ve öznel deneyim tartışmaları, Kant'da meydana gelen denklik problemi ile Husserl fenomenolojisinin küçük bir kısmına değinilerek; en baştan beri tartışılan konulara yeni bakış açıları katıldı. Bu sayede çalışmanın diğer önemli bir noktası olan gerçek dünyayı inşa etme/yapılandırma konusuna gelindi. Gerçeklik öznel deneyimlerin toplamı mıdır? Yoksa öznel deneyimler gerçekliğin içerisindeki belirli parçalar mıdır? İlkinde gerçeklik sınırlı gibi görünür. Ancak ikincisinde keşfedilmemiş öznel deneyimler olduğu düşünülecek olursa gerçeklik sonsuz olabilir. İleride Foucault, Giddens, Bourdieu gibi düşünürleri tartışırken burada değinilen konular büyük fayda sağlayacaktır. Kültür, din, gelenek, edebiyat gibi konuların fenomenolojik perspektife dahil edilerek, öznelerarası bir inşayla incelenmeleri konuyu hem tarihsel olarak hem de bu çalışma kapsamında sosyoloji alanına kaydırmaktadır. Fenomenoloji bir ben (ego) probleminden, bir sosyal probleme dönüşecektir.

2.3. Alfred Schutz ve Sosyal Fenomenoloji

Schutz ve sonrasında gelişen fenomenolojiden etkilenen toplumbilimin içerisinde öznenin inşası ve onun inşa ettiği gerçeklik Husserl'den Schutz'a direk geçerek değil, öncesinde Weber'i de değerlendirmeye almayı gerektirir. Schutz, Husserl'in fenomenolojisinden öznelerarasılık ve yaşam dünyası ile Weber'in anlama (verstehen) ve ideal tip kavramını birleştirerek, fenomenolojiyi toplum bilimin sahasına taşır. Bu sebeple; öncesinde Weber'in bu kavramlarını inceleyerek, Schutza geçiş yapılacaktır.

Weber (1947: 80), pratiklerin kendi sürekliliklerini ve etkilerini açıklamaya çalışan birinin, toplumsal eylemi; yorumlama ve anlamaya yönelik bir eylem olarak ele alması gerektiğini vurgular. Bireylerin inşa etmeye çalıştığı öznel anlamların önemli olmasının sebebi; bu eylemlerin birey için bir anlam taşıyor olmasıdır. Bu durum; anlama edimini zaruri kılar (Özlem, 2017: 114). Bu anlamlı yapıda insan; bir kültürün içinde yaratılır ve o kültürü yaratmaya başlar. Böylelikle insan; hem kültürel değerlerin etkisi altındadır hem de onları inşa eder. Weber; Dilthey gibi dönemin hermeneutikçi düşünürlerine ait metinleri anlamaya dönük okumayı, toplum bilime taşıyarak; 'anlama' (verstehen) yöntemine vurgu yapmıştır. Onlardan farklı olarak sistematik ve titiz bir yöntemle daha nesnel açıklama gayretindedir. Anlama sayesinde hem öznel hem de genel araştırmalar yapılabilir. Bu doğrultuda anlamaya yönelik eylem; nedensel yaklaşımların açıklamakta güçlük çektiği siyasal, sosyal, ekonomik, dini ve kültürel konulardaki boşlukları doldurma gücüne sahiptir. Toplumsal pratiklerin öznel anlamı, empati ve yeniden canlandırma yöntemleri ile ortaya konulur (Freund, 1990: 182; Ritzer, 1996: 223).

Weber'in toplumsal eylemi anlamaya yönelik eylem ile açıklama çabasında tamamlayıcı bir diğer faktör; ideal tiplerdir. Toplumsal eylemler olumsaldır, bir kesinlik arz etmez. Tıpkı nesnelerin

kavramsallaştırılıp soyutlanmasındaki gaye gibi; tek tek her ağaca isim koymanın zorluğu ile burada da karşılaşılır. İdeal tipler; öznelerin olumsal eylem biçimlerini, daha tahmin edilebilir yönde inceleme imkânı veren bir yöntemdir. Gerçeklikten ziyade, tekil fenomenlerin genel özelliklerini kurgusal bir biçimde birleştirir. Saf form olduklarından dolayı her özellikleri somut değildir. Gerçek tarihsel ilişkileri araştırmak adına gerçek olmayan ilişkiler kurgulayarak, gerçeklik; soyutlamalar ve kavramlar vasıtası ile açığa çıkar (Swingewood, 2014: 156-157). Postacı, polis, baba, çocuk gibi ideal tipler bulunur. Farklı türlerde de ideal tipler vardır. Örneğin; kapitalizm tarihsel bir ideal tiptir. Kapitalizm; benzersiz, ekonomik bir yönetimi ifade ederek, tarihsel bir gerçekliğin inşası ile tipleşir (Özlem, 2017:262).

Schutz'un Husserl'den ödünç aldığı yaşam dünyası; gündelik hayattır. Bireyin içine doğmadan önce kurulmaya başlamış, doğduktan sonra içinde bulunduğu ve devredeceği yaşam dünyasıdır. Yaşam dünyası 'şimdiye ait dünya', 'içinde bulunulan dünya', 'başlangıçtaki dünya', 'ara ve arayıcı dünya', ve 'asıl olan öz dünya' olarak dörde ayrılır. Gerçekliğin öznenin öncesinde de yaşadığı zamanda da inşa edildiği bir dünyadır. Böyle bir dünyada gerçek saf bir formda yer almaz, yorumlanır ve yeniden yorumlanır. Leibniz'in kent perspektifleri olarak açıkladığı konu gibi, yaşam dünyasının gerçeklikleri de farklı boyutlarda kavranır.

Bu noktada Husserl'in öznelerarasılık kavramını Schutz'un yaşam dünyasında görmek mümkündür. Çünkü bilince dayalı bir kavram olan yaşam dünyası, böylelikle bilinçlerin bir araya gelerek meydana getirdiği toplumsal bir boyut kazanır. Böylece gündelik yaşam sosyolojisi haline gelmiş yaşam dünyasında öznelerarasılık kavramı sayesinde, toplumsal gerçeklik anlaşılır hale gelmiştir. İnsanların kendilerini içinde buldukları bu hazır dünya; toplumsal ilişkiler, imgeler, kurumsallaşmış toplumsal inşalar ve sistemler ile örülürdür (Sofuoğlu, 2009. 77-79).

Yaşam dünyasında birey sadece bir tek kendi varlığı ile baş başa olmadığı gibi onu başkaları ile paylaşır da. Bu sebeple; bir kısmı verili olarak ona sunulur, çok küçük bir kısmını da kendisi inşa etme şansına sahiptir. Karl Marks da "*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i"* adlı eserinde benzer bir ifade kullanmıştır. *"İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi istedikleri koşullar altında değil, doğrudan verili olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla yaşayanların beyinleri üzerine çöker. Ve onlar kendilerini ve şeyleri, bir başka biçime dönüştürmekle…"(Marks, 1976:13).* Zygmunt Bauman ise; *"Bireyselleşmiş Toplum"* (2005:16) kitabında Marks'ın bu sözünü *"insanlar kendi hayatlarını kendileri yapar, ama kendi istedikleri koşullar altında değil"* sözü ile değiştirmektedir. Bu konuya ilerleyen bölümlerde geri dönülecektir. Schutz'un yaklaşımı da bu iki büyük düşünürünki ile benzerdir. Yaşam dünyası verili tarihten devir olunur ve küçük bir kısmına müdahale edilebilir. Aynı şekilde Bourdieu'nun habitus kavramı da yaşam dünyasının devrolunmuşluklarına benzerdir. Hatta Schutz'un 'habitus' ile daha

yakın olan kavramı deneyim deposu (stok) ve bilgi deposu (stok) kavramıdır. Bilgi stoku sayesinde; gündelik hayat içerisinde birey daha kolay yaşar. Geçmişten gelen bilgiler ve deneyimleri ile elde ettiği bilgiler tortulaşarak günlük hayat içinde kullanıma başlanır. Yaşam dünyasında da aslında sorgusuz sualsiz kabul ettiği şey bilgi depolarıdır. Bu bilgi depolarındaki imgeler de daha önce bahsedildiği üzere inşa edilmiş bir yaşam dünyasındaki farklılıkları ortaya koyar. Schutz böylelikle yaşam dünyasına veya gündelik hayata özneler arası bir boyut kazandırarak, fenomenolojiyi solipsizm çıkmazından kurtarmıştır.

Yukarda bahsedildiği üzere Husserl şeylerin kuruluşlarına dönüp, onlarla dolayımsız bir ilişki kurmak için yönelimsellik ve "epoche" gibi kendi fenomenolojisinin yöntemlerini kullanmaktadır. Bu doğal tavrın genel tezine karşı yani bir nevi sağduyu ile sorgusuz sualsiz kabul edilen dünyaya karşı tutulan fenomenolojik tavırdır. Aynı zamanda Descartesçı şüpheye bir miktar benzer bir kesinlik arayışıydı. Schutz ise tam aksi şekilde kuşkuları askıya alır. Bu parantez içine alınan dünya ve nesnelerin görünüşlerine dair kuşkudur. Doğal tutumun epochesi'dir (Schutz, 1996: 27-36). Nitekim 'ben'; sağ duyu ile gündelik hayat içinde yaşamını idame ettirir. Ancak solipsizmden kurtulmak için başvurulan öznelerarasılık yaşam dünyasındaki ben'e alter-egoyu, kendi beninde anlama imkanını nasıl sunuyor? Öznelerarasılık iletişimsel imgeler aracılığıyla gerçekleşir. Öznelerarası iletişimsel imgeler, imgesel evrensellik için önemli bir önermedir. Habitusunun ve sağduyusunun yardımı ile kendini anlaşılmış ve anlamış var sayar. Yine de öznelerarası perspektif çokluğu söz konusudur. İdeal tipler de bu anlamda Schutz'a yardıma koşar.

Toplumsal gerçeklik; dünya içinde yer alan şeyler ve olayların bütünüdür. Birçok iletişim biçimi ve toplumsal ilişkiler etrafında inşa edilir. Ancak eylemin içeriğini yorumlamayı bilerek, ötekinin eylemleri anlaşılır. Bunun için de toplumsal dünya; 'ideal tipler' ve tipleştirmeler ile anlamlı dizilişlere göre inşa edilmesini mümkün kılan, ortak bilgi ve anlama birikimi ile sağlanır (Swingewood, 2014: 291).

"*Posta kutusuna bir mektup atarken, postacı denilen tanımadığımız insanların benim net olarak bilmediğim belirli bir tarzda eylemde bulunacağını ve makul bir tarihte mektubumun adresine ulaşacağını beklerim. Daha önce hiçbir Fransız veya Almanla karşılaşmaksızın, Fransa'nın, Almanya'nın yeniden silahlanmasından niçin korktuğunu anlarım. Bir İngilizce gramer kuralına uyarak, İngilizce konuşan bir hemcinsimin toplumca onaylanmış davranış örüntüsünü takip ederim; kendi eylemlerimi beni anlayabilmesi için onunkine benzetirim. Ve son olarak, herhangi bir insan eliyle yapılmış bir şey veya kabın, onu kullanılması için üreten meçhul birilerinin olduğuna delalet ettiği yorumunu da yaparım."* (Schutz, 1971: 17)

İdeal tipler; öznel anlamlardan ve ortaya çıkan birçok farklı imgeden dolayı perspektif karışıklıklarını çözme konusunda yardımcı bir yöntemdir. Yine de gündelik hayat içerisinde birçok gerçeklik ile karşılaşılır. Bir film izlerken, rüya görürken, dua ederken vb. birçok farklı gerçekliklere bürünürüz. Ancak mutlaka yaşam dünyasının gerçekliğine geri dönülür. Schutz'a göre de yaşam dünyası bütün gerçeklikler içinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Schutz ve Luckman,1989: 35). Bu yaşam dünyası içerisinde türlü faaliyetlere giren birey, öznelerarasılığı oluşturmak için kavramsallaştırmalar, yorumlar ve fenomenolojik bazı yöntemleri kullanarak, bir tür gerçeklik inşa eder. Gündelik hayat içerisinde inşaları gerçekleştiren insanların yaptığı bu faaliyete; 'birincil inşalar', yani sağduyu adı verilir. Bu inşaların üzerine yapılan 'ikincil dereceden' inşalara ise; 'inşaların inşası' adını veren Schutz için bu da sosyal bilimlerin birincil dereceden yapılan inşaları yorumlamasıdır (Schutz, 1971:5).

Birçok perspektif olduğu belirtildi. Bunlar arasında gündelik yaşam içerisinde faaliyetleri yürütebilmek için ihtiyaç duyulan şey; sağduyu perspektifidir. Bunun dışında bilimsel, siyasal, sanatsal farklı perspektifler bulunur. Bu perspektifler arasında ise geçişler Kierkegaard'ın "iman sıçraması"na benzer bir şekilde olabilir. Kierkegaard'a göre; bir insanın rasyonel aklın iradesini bırakıp, bir iman sıçraması yaşaması gerekir. Böylelikle Tanrı inancına sahip olabilir. Bilinmeyen içinden karanlığa yapılan bir hamledir bu sıçrama. Ancak zorunlu olmayan bir sıçramadır. İnsan akıl veya estetik alanda da kalabilir (Su, 2011:19/26). Bir insan bir sanat eserinin karşısında dururken de bu tip bir sıçrama yaşayabilir. Sağduyu ile devam ettirdiği yaşam dünyasında karşılaştığı bir sanat eseri karşısında; sağduyu perspektifinden, estetik bir perspektife sıçrama yaşayabilir. Bir medya içeriği ile karşılaşmasında; özne, içinde bulunduğu bir gerçeklik perspektifinden sıçrayıp, izlediği şeyin perspektifine geçer. Sonrasında tekrar kendi perspektifine döner. İlk gerçeklik ile sıçramadan dönülen gerçeklik arasında ne derece bir farklılık olur? Bu sıçramanın niteliği ve nasıl olabileceği ise ileriki başlıklarda tartışılacak olan Bourdieu'nun habitus, alan ve sermaye kavramları ile daha anlaşılır hale gelecektir.

Schutz'un fenomenolojik yönteminden etkilenen Berger ve Luckman ise farklı bir ikili ayrım yapmıştır. Düzenli ve direkt olarak ilişki içinde olduğu kişilere; 'fellow man-dolaysız yakınlar', dolaylı etkileşimde bulunduğu kişilere ise; 'contemporaries-çağdaşlar' adını vermiştir. Yakın ilişkide bulunduğu kişiler hakkında çok ve direkt bilgiye sahipken, çağdaşları hakkında dolaylı ve az bilgiye sahiptir (Berger ve Luckman, 1991:45-47). Ancak günümüz sosyal medyası ile dolaylı ilişkide olduğu çağdaşı ile birey her an direkt etkileşime geçebileceği gibi; direkt etkileşimde olduğu kişiye nazaran, dolaylı iletişimde olduğu sosyal medyadaki çağdaşları hakkında daha çok bilgiye sahip olabilir. Ama bu dolaylı bilginin manipüle riski yüksektir. Berger ve Luckman'ın ideal tiplere olan yaklaşımları ise

kimlik boyutundadır. Bu kimlikler sosyal ilişkiler içerisinde oluşur ve süreklilik sağlar. İdeal tiplerin sağladığı birçok kullanımı da sağlama gücüne sahiptir.

Çalışmanın bu noktasında artık sosyal gerçekliğin inşası konusunda önemli çalışmalar ortaya koyan Berger ve Luckman'a da gelinmiş bulunmaktadır. İkilinin *"Gerçekliğin Sosyal İnşası*" adlı eserde kast ettikleri sosyal gerçekliğin inşası mefhumunu, Wallace ve Wolf (2018: 350) şu şekilde özetlemektedir: "*insanların eylemler ve etkileşimler yoluyla nesnel olarak olaylara dayanan ve öznel olarak da anlamlı olarak deneyimlenen ve paylaşılan bir gerçekliğin devamlı şekilde yaratılması."* Farklı farklı insanların olduğu bir gündelik hayat içerisinde gerçekliğin inşasını açıklamak adına Berger ve Luckman üç önemli kavram ortaya atar. 'Dışsallaştırma', 'nesnelleştirme' ve 'içselleştirme' adını verdikleri bu üç diyalektik an; öznelden nesnele gerçekliğin inşasını ortaya koyma çabasıdır.

Dışsallaştırma anlaşılabilmesi açısından şu şekilde ifade edilebilir; öznelerarası iletişim esnasında ve eylemleri esnasında bireyin zihninin içerisinde kurduğunu dışarı çıkararak inşa etmesidir. Yani insanların kendi yaşam dünyalarını kurdukları aşamadır. Geçmiş insan faaliyetlerini sürdürerek var olma çabasıdır (Berger ve Luckman, 1991: 52). Bu momentte bireyler bir üretim aşamasında yer alarak, zihinlerindekini dışarıya çıkartır ve toplumu inşa eder (Wallace ve Wolf, 2018). Dışsallaştırma ile gerçekleştirilen inşaların kurumsallaşarak kendinden sonrakiler için nesnelleşmesi sürecine ise; nesnelleşme adı verilmektedir. İçselleştirme anı ise bir çeşit toplumsallaşmadır. Bu boyutta birey kendisi inşa edilir. İnsanların nesnelleştirdikleri toplumsal gerçekliği benimsedikleri bir andır. Bireyler birbirini tanıdığı için kimlik sorunu ortadan kalkar (Berger ve Luckman, 1991:164). Bu üç diyalektik anı akılda tutmak önemlidir. Çünkü çalışmanın ilerleyen sayfalarında farklı düşünürlerin benzer görüşleri görülecektir.

Çalışmanın bu aşamasında aydınlanma döneminden yola çıkan özne, öznel deneyim ve gerçekliğin inşası belirli bir noktaya getirilmiş, bundan sonraki başlıklarda özne ve öznel deneyim konuları modernizm ve modernizm sonrası dönemden, prekarizasyon aşamasına kadar ilerleyecektir. İlk olarak; aydınlanmanın değerleri ile aklın ve bilimin merkezde olduğu insanın yükselişinin dönemi olan modern özne yer alacaktır. Ancak aynı dönemde aydınlanmanın değerleri de sorgulanmaya başlanmış ve sonrasında gelecek olan post-modern vb. birkaç farklı isimle anılan dönemin öznesi ortaya çıkmıştır.

2.4. Modern Dönemde Özne ve Öznel Deneyim

2.4.1. Max Weber: Devlet ve Toplum

Weber'in ideal tipleştirme yaklaşımı, 'toplumsal eylem' konusunda da görülmektedir. Toplumsal eylemleri bazı türlere ayırarak ve ne toplumsal eylemdir ne değildir gibi yaklaşımlar ile

bazı sınırlamalar ortaya koyar. Özellikle bireysel eylem ile toplumsal eylem arasına sınırlar çizer. Bu sınırlamaları da anlama (verstehen) yöntemi ile çizer. Anlam katılmamış bir eylem davranıştır, yani bireysel eylemdir. Anlamlı ise; bu eylem tipi sosyal eylemdir (Weber, 2012:130). Nitekim bu eylem tipleri, Habermas başta olmak üzere birçok kuram ve düşünüre mihmandarlık etmiştir. Toplumsal eylem tipleri ilk aşamada ikiye ayrılır. Bunlar; 'toplumsal rasyonel eylemler' ile 'irrasyonel eylemlerdir'. Rasyonel eylemlerden kast edilen; modernizm sonrası yoğunlaşan 'amaca yönelik rasyonel eylem' ile 'değerlere yönelik rasyonel eylemdir'. İrrasyonel eylemler ise; yine modern dünyada var olmasına rağmen modern öncesi döneme ait 'duygusal eylem' ve 'geleneksel eylem' tipleridir (Çamlı, 2020:16).

İlk tip eylem, '*gereç-ussal'*, yani *'amaç-rasyonel eylem'* (zweckrational); belirli beklentiler ile hedeflere ilerlemek amacıyla kullanılan rasyonel 'koşullar' ve 'araçlardan' faydalanan eylemlerdir (Weber, 2012:132). Yani amaç ve araçların rasyonel olarak seçilmiş olduğu ve başarıyı hedefleyen eylemlerdir (Swingewood, 2014:157, Habermas,2001:301). Anlaşılacağı üzere; bir insanın sosyal eylem olarak tanımlanabilecek bir faaliyet içerisindeyken, çevresindeki araçları kullanmaya yönelik eylem olarak da tanımlanabilir. Örneğin; bir konfeksiyon işçisinin işini başarılı bir şekilde icra ederken kullandığı soyut ve somut eylemlerdir. Bunun yanında özne; bu ve benzeri başka bir işi yaparken, diğer çalışanlar ile birlikte bazı değerler çerçevesinde hareket eder. Buna da Weber "*değer-ussal"* (wertrational) eylem adını verir. Beklentiler bu eylem tipinden bağımsızdır. Etik, estetik, dini veya farklı bir eylem tipine bilinçli bir eğilim mevcuttur (Weber, 2012:132). Beklentiden bağımsız olması önemlidir. Çünkü eylemin mutlak özgün değerine, yani salt eylem olarak bilinçli bir inanma hâkimdir (Habermas, 2001: 301). Bu iki eylem tipi daha çok modernite ile ortaya çıkmıştır. Özellikle aydınlanmanın düşün camiasındaki hâkimiyeti göz önünde bulundurulduğunda, bu durumu gözlemlemek zor olmayacaktır. Eylem; değerlere, amaçlara veya araçlara da yönelik olsa aklın merkezi konumu dikkat çekmektedir. Modernite ile birlikte devam etmiş olsa da diğer iki eylem tipi modernite öncesinde de var olan eylem tipleridir.

"*Duygusal*", Habermas'ın (2001:301) tabiri ile "*coşkusal*" eylem; aktörün gündelik coşku ve duygu durumlarıyla belirlenir. "*Geleneksel*" eylem ise; edinilmiş ve kökleşmiş alışkanlıklar tarafından belirlenir (Weber, 2012: 132). Rasyonel eylemler, irrasyonel eylemlere göre ihtimal dâhilindeki sonuçları bakımından daha tahmin edilebilir. Rasyonel eylem; bireyin kendi eylemenin yönünü saptarken, başkalarının farkında olduğu derecede toplumsal eylemdir. Her eylem tipi somut, gerçekleşen insan deneyimlerinin dünyasında inşa edilir (Swingewood, 2014:158).

Weber ayrıca '*otoritenin üç saf tipi'*ni ortaya koyar. Bunlardan ilki olan 'geleneksel otorite'; eski geleneklere bağlı ve bir inanç çerçevesinde uygulanan otoritenin meşruluğu temelinde gerçekleşir. İkincisi 'karizmatik otorite'; bir kişinin veya o kişi etrafında toplanmış bir grubun eski gelenekleri

aşarak, yani bir devimsel hareket etrafında çıkarttığı, yeni normatif kalıplar, belirli bir kutsallık, kahramanlık ya da bu karizmatik lidere bağlılık temeline dayanır. Üçüncü olarak asılında Weber için ilk sırada önemli bir yer tutan otorite tipi ise; 'rasyonel', yani 'yasal otorite'dir. Bu otorite tipi yasalaşan kurallar ve bu kurallar gözetilerek otorite konumuna gelen liderin kanunlar yayınlayarak oluşturduğu otorite tipidir -normlar hiyerarşisine göz atılabilir- (Weber, 2012, 334-335).

Karizmatik liderler, tarih boyunca gelenekselleşmiş otoritelere baş kaldırarak; kendi otoritelerini hükmettikleri kişilere kabul ettirmişlerdir. Osman Bey, Che Guevera, Adolf Hitler, Lenin, Atatürk, Fatih Sultan Mehmet gibi liderler gelenekselleşmiş yapıları değiştirerek, kendi kanunlarını koyarlar. Ancak onların koydukları bu kanunlar belirli bir zaman sonra rutinleşme eğilimi göstererek gelenekselleşir. Sorgulanmadan kullanılmaya başlanır. Bazı rutinleşmeler ise tekrardan sorunlar çıkartmaya başlar. Fatih'in "*karındaşların Nizam-i Alem için katl eylemek münasiptir."* kanunu, Atatürk'ün modern siyasal görüşlerinin kendisinden sonra Kemalizm çıkmazına girmesi, Adolf Hitler'in yönetiminin faşizme dönmesi, Lenin'in devriminin Stalin ile totoliter bir yönetime dönmesi gibi örnekler verilebilir. Böylelikle başka bir karizmatik lider gelip, tekrardan, rutinleşmiş geleneksel otoriteyi değiştirir. Benzer bir durum modernleşme sürecinde de yaşanmıştır. Geleneksel Avrupa'da ortaya çıkan değişimler rasyonaliteyi ortaya çıkarmış, rasyonalite de rutinleşerek modernizm olarak kendini göstermiştir. Örneğin; Martin Luther King'in ve Jean Calvin'in Katolik Kilise'ye karşı göstermiş olduğu baş kaldırı ile Kalvinist Protestanlık ortaya çıkar.

Weber "*Protestan Etik ve Kapitalizm Ruhu*" adlı çalışmasında; Protestan ahlakının kapitalizmi nasıl doğurduğunu ortaya koyar. Örneğin; Kalvinizmin İngiltere'deki bir kolu olan Puritenizm için 'çalışmanın'; 'saflığı aramak' olarak tanımlaması, çalışmanın sadece bu dünya için değil, ahiret için de gerekli olan bir kutsallığa sahip olduğunu belirtir. Bu anlamda çalışmak bir ibadet olarak görülür. Lüks yaşam ve tembellik günahtır (Weber, 2013:9). Çok çalışmanın yanında din; tasarrufu zorunlu kılar. Hristiyanların kazanabildikleri kadar kazanmaları, mümkün mertebe tutumlu olmaları ve zengin olmaları öğütlenir. Bu hareketlerin vermiş olduğu sofu öğretiler, ekonomik gelişme açısından önemlidir (2013:160). Bu sofuluğun ise sermaye birikimine yol açacağı açıktır (2013: 157). Sadece sermaye birikimi yoluyla değil, tüm meslek hayatı bir sofu çizgide rasyonel hale getirilmesi bu durumda etkilidir (2013:239). Böylelikle kapitalizm ve rasyonaliteye bağlı olarak modernizm doğmuştur. Bu analizlerde Weber'in birçok yöntemini görmek mümkündür. Bir yapının bireyi nasıl dönüştürdüğü, dönüşen bireyin başka yapıyı nasıl ürettiği daha önceki tartışmalar ve ileriki bölümdeki tartışmalarda eleştirilecek veya tekrar sınanacaktır.

Bunun yanında Weber, devleti; şiddet araçlarını tekelinde bulunduran yapı olarak tanımlar. Bu da tarihsel bir gelişim ekseninde meydana gelir. Feodal dönemde derebeyleri, lordlar ve prensler toprakları yönetir ve serfleri bu topraklarda çalıştırırlardı. Serfler, altında çalıştıkları farklı farklı

lordlara vergi vermek zorundaydı. Üretim yapmayan, ancak onların güvenliğini sağlayan bu kişilere bakmak ile yükümlüydüler. Krallar ile lordlar arasındaki güç çekişmesi Magna Carta ve devamındaki birçok tarihsel süreç içerisinde gelişim göstermiştir. Ancak kralların ve prenslerin bu klikleri çatıştırarak birbirlerine düşürmesi ile kendi güçleri artmış ve egemenliklerini ilan etmişlerdir. Versailles'daki XIV. Louis'nin feodal beylerden bu gücü alarak mutlak iktidarını ilan etmesi buna örnek gösterilebilir (Layder, 2014:164). Krallar, silahlarından arındırdığı bu aristokrat sınıfı sarayları etrafında toplar. Saray etrafında silahsız kalan bu üst sınıf, şiddet araçlarını tekelinde bulunduran devlete itaat etmek zorunda kalır. Dönem içindeki bilimsel, düşünsel ve toplumsal gelişmeler ise onları birbirleri ile iletişim kurmaya, stratejiler geliştirerek ticaret yapmaya iterek, sermaye birikimine ve en nihayetinde burjuva sınıfının ortaya çıkmasına neden olur. Usun merkezde olduğu düşünsel serüven, en nihayetinde ekonomide hakimiyet göstermeye başlamıştır. Bu değişimler haliyle toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Ortaya çıkan bu toplumsal çevre, öznenin dönüşümünde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple bir sonraki başlık altında buraya kadar özne ve nesneyi birbirinden ayıran görüşlerin aksine; özne/nesne ve birey/toplum gibi ayrımlara bir eleştiri getirerek kuramını inşa eden Norbert Elias'ın uygarlık kuramına geçilecektir. Uygarlık ve kültür gibi kavramlarla iç içe geçmiş özne, toplum ve gerçekliğin hep birlikte nasıl inşa edildiğini ortaya koyan bu kuram değerlendirilecektir.

2.4.2. Nobert Elias: Uygarlaşma Süreci

Elias rönesans ile başlayan, Descartes, Leibniz ve Kant gibi düşünürler ile devam edip, kendi çağının sosyal bilimcilerine kadar uzanan özne merkezci görüşler ve özne/nesne, eylem/yapı gibi dikotomilere karşı çıkma amacıyla kendi yaklaşımını inşa etmiştir. Kuramını "*Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*" adlı 2 ciltlik eserinde ortaya koyar.

Kısaca özetlemek gerekirse; kitabının ilk cildi adap, terbiye, görgü gibi konular üzerinden kişiliklerin psiko-oluşumunu incelemektedir. Bu ciltte uygarlık kavramının kültür kavramı ile birlikte kökenlerine inerek, gelişimini ortaya koyar. İngiltere ve Fransa'da gelişmesinin ardından, Almanya'da psiko-oluşum boyutunun ötesinde teknolojik ve ticari faaliyetlerin medeniyet ve uygarlık olarak baş göstermesi ve buralarda kültürün geliştirdiği sofra adabı, görgü gibi ilişkilerin değişmesi konu alınır. Birçok yüzyıla ait görgü, adap kurallarını barındıran örnekler, döneme ait eserlerden aktarılmaktadır. İkinci cilt; feodal toplumdan Foucault'nun tabiri ile mutlak krallıkların ortaya çıkışı, krallıklardan modern ulus devletlere geçiş süreçlerini konu edinir. Weber'in şiddet araçlarını tekelinde bulunduran devlet tanımlamasından yola çıkarak; aristokrat sınıfın, uygar toplumun ve bireylerinin oluşumunu ortaya koyduğu süreci gösterir.

Elias (2004:45) eski filozofların düştüğü bir hata olan özdeneyimci ve tekil insan imajına sosyal kuramcıların da düştüğünü belirtir. İnsan Rönesans'tan bu yana her şeyden ayrı, dışarıdan soyutlanmış, yanlış bir benlik inşası içerisindedir. Descartes, kartezyen düalizm ile öncelikle zihin-beden ikiliğini ortaya koymuş ve ben ile kalan tüm dünyayı karşısına almıştır. Bunun benzer örnekleri modern sosyoloji içerisinde de yer alır. Avrupa'nın 14 ve 15. yüzyıllarında bu kendi kendine yeten kapalı varlıklara Elias; kapalı insan (homo clausus) adını verir. Bu kapalı insanlar da bir toplumun içinde yaşıyor olsalar da kendi başlarına düşünen ve eyleme geçen insanlardır (Layder,2014:161). Leibniz'in "*Monadoloji*" adlı çalışmasının yedinci bölümünde de bu kapalı insanı, yani Elias'ın tabiri ile penceresiz (2004:47) monadları görmek mümkün;

"*…çünkü onda hiçbir şey yer değiştiremez ve giderek onda uyarılabilecek, yönlendirilebilecek, arttırılabilecek ya da azaltılabilecek hiçbir devinim bile tasarlanamaz; buna karşı parçalar arasında değişimin olduğu bileşiklerde durum böyle olabilir. Monadların bir şeyin içeri girebilmesine ya da dışarı çıkabilmesine izin veren pencereleri yoktur. İlinekler ne kendilerini tözlerden koparabilirler, ne de onların dışında dolaşmaya çıkarlar…"*(Leibniz, 1840/1997: 7).

Ancak bu kapalı monadlarda Elias bir çözüm de görür. Çünkü monadlar sayesinde insanın kendisini 'ben' olarak dünyanın karşısına koymaması, çağdaş sosyolojinin peşinden gitmesi gereken şeydir (Elias, 2004:47). Descartes'in 'kap içindeki öz'ü, Leibniz'in penceresiz monadları, Kant'ın 'kendinde şey'i ile başlayıp; yalnızca kendisi için var olan, kendi aklını merkeze koyan tekil insan düşüncesi Weber'e kadar sürer (2004: 49).

1930'un Almanya'sında Frankfurt Okulu gibi Marksist düşünürler boy gösterirken; Elias adap, görgü gibi konulara eğilmiştir. Elias da Marks'tan etkilenmiş olmasına rağmen Adorno, Horkheimer, Marcuse gibi düşünürlere nazaran, Marks'ın yanında Freud'dan da etkilenerek kültür üzerinden bir uygarlık incelemesi sunar (Öncü, 2000: 10). Ekol içerisinden Herbert Marcuse "*Eros ve Uygarlık: Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme*" adlı çalışmasında Freud'dan beslenir. *"Tek Boyutlu İnsan*" adlı eserindeki görüşlerini Freudian bir tavır ile ele alarak özneyi inceler. Nitekim Freud *"Medeniyet Gerilimleri"* adlı eserinde de insan ve toplumun gelişimi arasında bir ilişki bulur (Öncü, 2000:11). Berger ve Luckman'ın yukarıda bahsedilen 3 diyalektik moment yaklaşımı da Freud'un bu çalışması ile benzerlik gösterir.

Elias sorunsallaştırdığı yaklaşımını 'figürasyon' kavramı ile aşmaya çalışır. Aşağıdaki alıntıyı okurken, hemen yukarıda öznelerarasılık hakkında bahsedilen konuların da akılda tutulması önemlidir. Bu kavramı en net biçimde "*Sosyoloji Nedir?"* adlı eserinde ortaya koyar;

"*…insanların daima birbirine yönelmiş, muhtaç ve karşılıklı olarak bağımlı olduklarını... Ayrıca ilişkileri daima karşılıklı olan insanların tam da bu karşılıklılık nedeniyle çok farklı şekillerde*

birbirlerine bağlanmış olduklarını ve buna uygun şekilde az çok istikrarsız güç dengelerine sahip farklı tarzlarda 'karşılıklı bağımlılık örgüleri', başka deyişle figürasyonlar (ör: aileler, okullar, şehirler, sosyal tabakalar ya da devletler) oluşturdukları da… çok daha rahat görülebilir." (Elias, 2016: 15)

Ona göre; insanların birbirilerine bağımlılıkları mevcuttur. İnsanların farklılıkları nedeniyle bu bağımlılıklar oluşur. 'İç ben' ve 'dış dünya' arasında gerçekten keskin çizgi var olduğu düşüncesinin karşısındadır. Birey/toplum, özne/nesne, iç/dış gibi düalizmler aşılarak; 'eyleyen insanlar arasındaki karşılıklı bağımlı zincirler veya toplumsal ağlar düşüncesine' varılır. Karşılıklı olarak bağımlılığı olan birey ise; 'homo aperti' şeklinde adlandırılır. Bağımsız tek bir birey bile yoktur. İnsanlar mutlaka bağımlılık zincirleri iç içe geçmiş toplumun dokusunu oluştururlar (Layder, 2014: 163).

Elias uygarlık kavramının kökenlerine iner ve ilk defa Fransa'da ortaya çıkan kavramın, Kant'ın kültür kavramının karşısına koyduğu tanım ile arasındaki yakınlığa dikkat çeker. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Mirabeau bu tanımlamaları tespit etmiştir. Fransız "civiliser" fiilinden "civilisation" olarak türeyen kavram nezaket, yazılı olmayan insan davranışlarına göndermede bulunurken; Mirabeau bunları erdemin kendisi değil, maskesi olarak görür. 'Uygarlaşmış insan' tanımı ise; saray toplumunun ideallerini yansıtan 'onurlu insan' tipini yansıtır. Bu tanımlamalar saray insanlarının kendilerini, daha aşağı gördüğü insanlardan ayırmak için kullandıkları diğer kavramlar ile birleşir (Elias, 2004: 114-116). Saray insanlarının uygarlık olarak ortaya attıkları evrensellik iddiası, tezin son aşamasında imgesel evrensellik olarak ortaya atmaya çalıştığımız tanımlama ile yakınlık göstermektedir. Elias'ın tabirleriyle kendi psiko-oluşumlarını (kimliklerini -o çağ için doğru bir kavram değildir aslında) topluma bir evrensellik olarak sunmaları, kendilerini ayrıcalıklı bir konuma sokar ve diğer kimlikler için bir hegemonik baskı aracına dönüşür. Burada imgesel olarak ise adap, görgü gibi mefhumları araç olarak kullanırlar.

Ayrıştırıcı diğer kavramları Elias (2004) ilk cilt içerisinde derlediği, 14. yüzyıla kadar dayanan görgü, adap kitapları ile ispatlamaya çalışır. Kitabın bölümleri arasında 'Sofra Adabı', 'Tükürme Üzerine', 'Sümkürme Üzerine' gibi birçok başlık yer alır ve Foucaultvari bir arkeolojiyi andırırcasına Elias bu kitapları incelemiştir. Örnek vermek gerekirse 1530'da Erasmus tarafından kaleme alınan "*Çocukta Geleneklerin Nazikleşmesi Üzerine*" adlı bir kısa yazı yer alır. Bu eserde "*Peçete verilirse, sol omzuna ya da koluna koy*" gibi bir kural yer alır. Bunun gibi birçok kaynaktan tarihlerini vererek nasıl tükürülmesi gerekir, nasıl sümkürülmesi gerekir, sofra ve yatak adabına kadar birçok ilginç kural yer almaktadır. Toplumların bu sosyo-oluşumları ile insanların psiko-oluşumları arasındaki bağımlılıklar bu örnekler ile ortaya koyulmaya çalışılır ve ikinci kitapta bu daha net bir biçimde toplumsal değişim ile ortaya konur.

Bu değişimi ise feodal toplumda yer alan derebeyleri, lordlar ve krallar arasındaki savaş halinin yavaşça ortadan kalkmasına bağlamaktadır. Bunu yaparken de Weber'den yardım alır. Krallar, lordları saray etrafında toplayarak, silahlarından arındırmış ve şiddet araçlarını tekelinde toplamıştı. Aynı şekilde vergi monopolünü de krallar ele geçirmiştir. Bunu da dış düşmanlara savaş açma ve iç isyanları bastırma amacıyla kullanmışlardır. Haliyle bu durum; mutlak monarşilerin, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl saraylarının doğmasına neden olan süreçtir. Bu makro düzeydeki değişim mikro düzeyde insan davranışları ve kişiliklerinde birtakım değişiklere neden oldu. Silahlarından arındırılan lordlar; birbirleri ile rasyonel ve stratejik iletişimsel ilişkiler içerisine girerek, ticaret ile uğraşan tüccar veya burjuvayı ortaya çıkardı. Bu noktada Protestanlık öğretilerini de unutmamak gerekir. Rönesans düşünürleri ise bilginin sürekli olarak dönüşen toplumsal şartlar ile değiştiğini göz ardı ederek, aklı kendi başına otonom bir bilgi üreticisi olarak sundular. (Layder, 2014: 163:164).

Bu noktada Elias'ın düşüncesi çalışma için önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada öznel deneyim ve gerçekliğin inşası konusunun ele alınacak olması nedeniyle, aydınlanmadan bu yana birçok farklı düşünürün özneyi bugüne kadar nasıl inşa ettiğini, bilginin imkânını ve onun inşasını ortaya koyma çabası işlendi. Ancak asıl gaye prekarizasyon zemininde bunu medya bağlamında ele almaktır. Bu anlamda Elias ile birlikte otonom öznenin bilgisinden kurtularak, toplumsal gerçeklik içerisinde bağımlılıkları ile yer alan özne, çalışma için büyük öneme sahiptir. Elias'ın bazı düşünceleri ile bu çalışma çatışıyor olsa da bağımlılıklar bağlamında figürasyon yaklaşımı, günümüz medyası adına önemlidir. Çünkü Elias'ın kültüre olan yaklaşımı bizi bugüne taşıyacaktır.

Daha önce yer verilen Marks'ın "*İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, ama kendi seçtikleri koşullar altında değil*" şeklindeki yaklaşımını, Bauman 'kendi hayatlarını kendi istedikleri koşullar altında yapmadıkları' sözü ile uyarlamıştı. Bu Bauman'a gelindiğinde açıklanacaktır. Elias'da ise aynı söz 'kişiliklerini' kendi istedikleri koşullar altında inşa edemezler şeklinde uyarlanabilir. Bireylerin psiko-oluşumlarının gerçekleştirilmesi, sosyo-oluşumun etkisi ile olur. Yani bireyler onları kuşatan kültürel ve yapısal çevreye ya karşı duracaklar ya da benimseyecekler. Ama en nihayetinde oluşumlarını bu çevrede gerçekleştirmiş olacaklar (Layder, 2014: 165-168).

Elias'ın çalışması medenileşme sürecinden ziyade bir Avrupalılaşma sürecini gözler önüne sermektedir. Öncü (2000:14-16) konu hakkında kaleme aldığı çalışmasında bunu şarkçılık ve medya bağlamında ele almaktadır. Troulliot'un "*Geçmişin Susturulmuşları*" adlı eserinden yaptığı yorumlama ile Avrupalıların özne üzerine düşüncelerinin yoğunlaştığı dönem ile sömürgecilik ve köle ticareti dönemleri arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Tarihin aktörleri ile anlatıcılarının aynı kişiler olması, bazı medeniyetlerin susturulmasına neden olmaktadır. Çağımızın küresel kültürü ise susturulan ve konuşanın yanında 'görüntülenen' ve 'görüntülenemeyen' çerçevesinde icra etmektedir. Haiti devriminin devrim olarak ele alınmamasını da bu çerçevede ele alır. Haiti'nin uluslararası haber

ajansları tarafından haber değeri taşıması için çok sayıda insanın ölmesi gerekmektedir. Aksi halde olan olaylar bir haber değeri taşımaz. 2000'li yıllardaki Türkiye'nin turizm reklamları camiler ve dansözler ile inşa edilmesi, Afrika'nın açlığı, yaban hayatı yine bunlara benzer örneklerdir. Bugünün tüketimini ise yine kültür endüstrisi medya ile üretmektedir. Tüketmek için sonsuz bir seçenek varmış yanılgısı, görüntüler yoluyla tutkular ve özlemleri şekillendiriyor. Çok güzel bir tatilin fotoğraflandığı broşürü gören insan, o tatilin hayalini kurarak gidiyor. Ama yaşanan tatil broşürdeki ile asla aynı olmuyor. Öncü'nün düşüncesinden yola çıkarak günümüz sosyal medyasında sunulan tatiller düşünülecek olursa, broşür reklamlarındaki gibi sahte değildir. En azından bir sosyal medya fenomeni gerçekten yaşadığı bir tatili takipçileri ile detaylı bir şekilde hem görsel, hem de sözlü bir şekilde paylaşır. Bu tatil bir gerçeklik paketi ile sunulur. Bugünün sosyal medya reklamlarının bir kısmı bu gerçeklik paket ile tüketicilere ulaşır. Ancak sonuç yine büyük ihtimalle Öncü'nün belirttiği gibi olacaktır.

Elias'ın uygarlaşma süreci projesi; uzun dönemli, hatta nesilleri içine alan genel toplumsal değişimleri kapsamaktadır. Elias'ın figürasyon kavramı da spesifik olarak; Avrupa toplumlarında Orta Çağ'dan bu yana meydana gelen uzun dönemli empirik ve tarihsel bir araştırmadır. Rönesans'a kadar homo clausus olarak nitelediği kendine yeten birey düşüncesini, belgeleri ile birlikte ortaya koymuştur (Layder, 2014:177). Bugün uygarlık süreci, devlet oluşumu, güncel siyaset pratikleri, kişilik yapıları ve toplumsal yapıların oluşumu arasındaki ilişkiler; pazarlama çalışmaları, eğlence çalışmaları (müzik, edebiyat, sanat, sinema); spor araştırmaları gibi birçok çalışmada kullanılmaktadır (Kınlı, 2020: 1391).

2.4.3. Louis Althusser ve Marksizm'in Öznesi: İdeoloji Bireyleri Özne Diye Adlandırır *"Çağrılan Özne"*

Althusser, Marks'dan yüz yıl sonra onun determinist tarihsel materyalizm yaklaşımını dönüştüren kuramını Gramsci'den de etkilenerek geliştirir. Balibar, Establet, Macherey, Ranciér ile birlikte hazırladıkları "*Kapital'i Okumak"* adlı çalışma ile Marks'a dair retrospektif bir inceleme yaparlar. Ardından asıl kuramını ve Marks'ın ön gördüğü devrimin neden gerçekleşmediğini ise; "*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları"* adlı eserinde ortaya koyar. Althusser'i bu çalışma için önemli yapan şey ise; Marks sonrası özne yaklaşımıdır. Althusser'in ve ondan sonra gelen düşünürlerin özne tartışmalarını daha iyi anlayabilmek için; bu başlık altında öncelikle Marks'ın bazı görüşlerine kısaca değinilecektir. Althusser, Marksizm'in günümüze taşınmasında önemli bir yere sahiptir. Bu kısımda Althusser'in mercek altına aldığı Marks'ın görüşleri öncelikle sunulacak ve Gramsci'den Althusser'e hızlı bir geçişle, Althusser'in çağırılan öznesi ve devrimin olamayışında öznenin suçunun ne olduğu onun görüşleri çerçevesinden tartışılacaktır.

Marks'ın tarihsel materyalist kuramı bir Hegel eleştirisi olarak belirir. Kapital'in birinci cildinde baş aşağı durduğunu iddia ettiği Hegel'i ters çevirerek, ayakları üstüne oturtma gayesini ortaya koyar.

"Benim diyalektik yöntemim, temelinde, Hegelci diyalektik yöntemden yalnızca farklı değil, onun doğrudan karşıtıdır. Hegel için, 'idea' adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, bu sürecin sadece dış görünüşünü oluşturan gerçekliğin demiurgosudur. Bendeyse, tam tersine, düşünsel olan, maddi olanın insan kafasına yerleştirilmiş ve tercüme edilmiş biçiminden başka bir şey değildir… Hegel'de diyalektik baş aşağı durur. Gizemsel kabuğun içindeki rasyonel özü bulmak için, tersine çevrilmesi gerekir" (Marx, 1995: 14).

Hegel'in diyalektiğinde tez olarak ortaya koyduğu 'Geist-Tin-Tanrı'; düşünceyi temsil eder ve bu düşünce maddi olan doğayı belirler. Geist'ın, soyutluğunda ve sonsuzluğunda, somut ve sonlu olanı diyalektik bir şekilde ortaya koyar. Marks'ın buna itirazı ise; maddi olanın düşünceyi belirlediği yönündedir. Ona göre; kapitalist toplumlarda mevcut olan ekonomik sömürü ilişkileri belirleyici bir konuma sahiptir (Layder, 2014: 49). Bunu da altyapı ve üstyapı ayrımı ile açığa çıkartır. 'Altyapı' (infrastructure); toplumdaki üretim araçları, üretim güçleri ve üretim ilişkilerini kapsayan ekonomi temelli bir yapıdır. 'Üstyapı' (superstructure) olarak adlandırdığı 'kültürel kurumlar' ise; din, felsefe, sanat, bilim ve ahlak gibi toplumdaki diğer tüm ilişkileri ve düşünce yapılarını oluşturur. Bu düzeyler arasında farklı biçimlerde ilişkiler meydana gelir. -Ricardo'nun iktisat tanımını bu yapılar arasındaki ilişki oluşturur.- Marks ise bu ilişkilerde, altyapının üstyapıyı belirlediği tezini savunur (Kale ve Nur, 2016:47). Marks'ın ekonomik determinist yaklaşımı budur. Bununla ne düşünülmesi gerektiğini kabaca yorumlamak gerekirse; üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva, siyasetin kurumlarını belirleme gücüne sahip olabilir. Bu suretle o toplumdaki demokrasi, ahlak, din gibi mefhumları da ekonomik yapı ile belirleyebilir. Böylece baş aşağı duran Hegel'i düz bir konuma getirir. Marks'a göre; çağdaşı olan iktisatçılar ve toplum felsefecilerinin, düşünceleri sanki saf ve maddi varoluşlar gibi görmeleri, onları yanlış bilinç çizgisine götürmektedir. Bu durum istemeden de olsa, kapitalist üretimden kaynaklı toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliklerin meşrulaşmasına neden olur. Halbuki asıl olan; bu yapıları anlamak için, önce ekonomik düzeni anlamak gerektiğidir (Layder, 2014: 47).

Yiyecekten, giyeceğe; konuttan, ulaşıma tüm ihtiyaçları üretmek ve dağıtmak için; iki esas gereklidir. İlki; burjuvanın sahip olduğu üretim araçları olan, "toprak, maden, hammadde, makine ve fabrikalardır." İkincisi ise; bu malları son haline getirecek olan işçilerin, emekleridir. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran kapital ile, çalışan kesim her zaman çıkar çatışması içindedir. Marksist görüşe göre; burjuva için öncelik sermaye iken, "işçi için; insanlıktır". Kapitalist, her zaman bir artı değer üretmek ister. İşçi ise; bir servet üretir, bunun karşılığında bir ücret alır. Bu iki değer arasında bir fark olması gerekir. Aksi halde, üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan patron,

onu kiralamaz. Proletaryanın ürettiği bu metadan, burjuvanın elde ettiği değer fazlalığına; artı değer denir (Huberman, 2014: 14-16). Proletarya; kısaca kol gücünü kullanan ücretli endüstri çalışanıdır. Proletaryanın karakteristik özelliklerinden biri; kendi üretim araçları olmamasıdır. Bu sebeple, hayatta kalmak için; emek gücünü satar (Przeworski, 1977: 353). Engels ve Marks (1888), "*Komünist Manifesto*"da, proletaryayı, modern ücretli işçi sınıfı olarak tanımlamıştır. Kendine ait üretim aracına sahip olmayan ve yaşamak için emek gücünü satan kişidir. Lümpen proletarya ise; en düşük ücreti alan, en alt tabakayı ifade etmektedir. Bunlar; serseri ve suçlulardan oluşmaktadır. Disiplin edilemez bir sosyal tabakadır.

Sosyal tabakalaşma, kültürden kültüre farklı isimlerle anılsa da temelde bir farklılaşma sistemine göndermede bulunur. Toplumda yer alan bireyler arasındaki; gelir, iş, yaşam düzeyi, etkinlik ve saygınlık gibi eşitsizliği ifade eden etmenlerin farklılaşmasını ifade eder. Bu anlamda akla ilk gelen isim; Karl Marks'tır (Kapani, 2004: 97). Marks'ın bilime, özellikle tarih bilimine, sağladığı bakış açısı büyük öneme sahiptir. Tüm toplumların tarihini sınıf mücadelesi olarak görür. İnsan ile köle, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, yani ezen ile ezilen arasındaki tükenmez bir mücadeleden bahseder. Bu çatışma örtülü de olsa, sonunda toplumu, 'tümden devrime götürür' (Marks ve Engels, 1888).

Marks'tan farklı olarak, Weber ise; sınıf teorisine statü kavramını eklemiştir. Marks'ın ekonomik yaklaşımını benimsemesinin yanında, statü kavramı ile teoriye farklı bir boyut kazandırır. Weber, mülk sahibi olmak ya da olamamanın bir sınıf koşullarını belirlemede etkili olacağı gibi, hünerin de tabakalaşmada etkin rol oynadığını belirtir. Diğer bir deyişle; bir üretim aracının mülkiyetini elinde bulundurmasa da ücretliler arasında da farklılıklar keskin bir şekilde görülmektedir. Sınıf, malların üretilmesi ve edinilmesindeki ilişkileri ifade ederken; statü, özel yaşam tarzlarını temsil eden malların tüketilmesini ifade etmektedir. Ekonomik açıdan egemen olan bir sınıf, daha sonraki kuşaklarda statü sahibi haline gelecektir. Bazen farklı ekonomik sınıflarda yer alsalar da aynı statüye sahip bireyler de olabilir. Bu sebeple; statü ve sınıf arasında ilinti mevcuttur (Swingewood, 2014: 196-198). İlerleyen bölümlerde Bourdieu'nun sermaye yaklaşımı ile bu, daha net ortaya çıkacaktır. Ayrıca sınıfsal yaklaşımın son örneklerinden olan C. Wright Mills'in yaklaşımlarından sonra, çağımızda bu tür sınıfsal yaklaşımların net bir karşılığının olmaması da göz önünde bulundurulmalıdır. Prekarya da zaten bu sebeple ortaya çıkmış birkaç kavramdan biridir.

Burjuvanın üretim araçlarının sahibi olmasını sağlayan şey; sermayeyi elinde bulundurmasıdır. Üretim araçlarını ve emek gücünü böylece satın alır. Bunlardan bir meta oluşturur ve onu satar. Bu metadan artı değer oluşturmak en önemli amacıdır. Bunun için de yığın üretimi yapmak, işi hızlandırmak, verimliliği arttırmak için; sürekli olarak işçinin yükünü katlayarak arttırır. Makineler aracılığıyla ve ekonomi-politik alandaki gelişmelerden dolayı işsiz kalan yedek işçi gücünü ise; hali hazırda çalışanlar için tehdit olarak kullanır. Ücretlerden kısabildiği kadar kısar. Kapitalisti bunu

yapmaya sistem zorlamıştır (Huberman: 2014: 17-19). Burjuva çağı, sınıf antagonizmini basite indirger. Marks ve Engels bu çağ için karamsar tespitlerde bulunur. Toplum; farklı sınıfların yok olduğu, dengenin bozulduğu iki düşman cephe olan proletarya ve burjuvaya dönüşür. İşçi; militer tarzda fabrikalara doldurulur. Başlarındaki usta başları; onları denetleyen, emriler yağdıran birer 'subay' gibidir. İşçi; bunların ve en nihayetinde üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran patronun 'kölesidir'. Tek gayenin artı değer olduğu bu sistem; Marks ve Engels tarafından 'iğrenç', 'nefret dolu' ve 'kindar' olarak nitelenir. İki cephe arasındaki çelişki, sistemi buhrana götürmektedir. Geçmiş ve şimdideki üretilmiş tüm ürünlerin tahrip edildiği bir döneme girilir. Buhranı meydana getiren bir salgın ortaya çıkar, bunun adına; 'aşırı üretim salgını' denir (Marks ve Engels, 1888).

Buhranlar, kapitalizmin çelişkilerini ortaya koymaktadır. En bilineni; "1929 Büyük Ekonomik Buhranı" olsa da aslında sistem defalarca kez buhran yaşamıştır. Bu krizler; dört temel çelişkinin sonucu olarak meydana gelir (Beuad, 2016: 193).

1. Sermaye ve emek arasındaki çelişki -üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutanlar ile çalışan işçi sınıfı arasındaki çelişki-.
2. Kapitalistler aynı sektörde ya da farklı sektörlerde olsalar da çatışma yaşamaktadırlar.
3. Ulusal kapitalizmler arasında da çelişkiler bulunmaktadır.
4. Gücü elinde bulunduran kapitalistler ile egemenliği altında bulunan halklar arasındaki çelişkiler.

Egemenliği elinde bulundurması da burjuvaya ayrı bir güç verir. Üretim araçlarının sahipliğinin dışında, hâkim sınıf, ekonomik üstünlüğü sayesinde, politik üstünlüğü de elinde bulundurur. Materyalist diyalektiğin uzanım çizgisine göre, geleceğin hâkim sınıfı proletarya olacağı düşünüldüğü için, burjuvanın kaybetmesi sonucu, proletarya hâkim güç olmanın yanı sıra, ekonomik gücü de elinde bulunduracaktır. Bunu da üretim araçlarının mülkiyetini alarak gerçekleştirecektir (Kapani, 2004: 100-101). Marks tahakküm kavramı ile de bunu berraklaştırır ve bu kavramı üçe ayırır; ekonomik, toplumsal ve politik tahakküm. Ekonomik ve toplumsal tahakküm, sermayenin ve kurumların genel işleyişini belirlemesini sağlarken; ideolojik tahakküm, devletin burjuva hâkimiyetini gerçekleştirebilmesi için kanunlar ile yolunu açar. Ama devletin gelişiminin, burjuvanın mülkiyeti ve çıkarlarını güvence altına almak amacıyla biçimlenen bir kurum değil; sivil toplumun yabancılaşmış toplumsal ilişkilerinden gelişen bir yapı olduğunu ifade eder (Swingewood, 2014: 185).

Marks ve Engels (1993: 25-26), modern burjuvazinin özel mülkiyete, ürün ve üretim araçlarına, mülk edinmeye, sınıf karşıtlığına, insan sömürüsüne dayanan bir sistemin temsilcisi olduğunu ifade eder. Ücretli emek, yani proletaryanın emeği, kendisine mülkiyet yaratamamaktadır. Ancak kendi geçimini sağlayabilmektedir. Ücretli emeğin karşılığı; asgari ücrettir. Bu da işçinin, işçi

olarak yaşaması için gerekli olan ücrettir. Kendi geçimi, ailesinin geçimi ve ileride kendi gibi işçi olarak emek piyasasına katılacak olan çocuklarının eğitimini karşılayacak kadar bir ücret. Böylelikle burjuva, işçiye verdiğini iddia ettiği ücret ile aslında yine kendi işçisinin eğitim ücretini vermektedir.

Kapitalistin elinde bulunan ürün, sahip olduğu kullanım değeri ile değil, mübadele değeri ile kendini ortaya koyar. Örneğin; ayakkabı. Ayakkabı; dışarıda yürümeyi kolaylaştırdığı için kullanılır. Kapitalist bunu, yürüme 'aşkından' veya kullanım değerini karşılamasından dolayı üretmiyor. Onun için önemli olan; ayakkabının değişim değeridir. Eğer ayakkabıya duyulacak bir 'sevgi' varsa da bu metanın taşıyıcısı rolündedir. Onu daha çok satabilmek için; sömürülecek bir değer olarak kullanır. Kapitalizm için ürünün değeri; satılması ile, yani değişim değeri ile ölçülür. Bu meta için ortaya koyduğu sermayesinin, yani satın aldığı emeğin ve üretim araçlarına verdiği değerin, sattığı değerden az olması gerekir ki; artı bir değer çıkmalıdır (Marks,1995:129). **Sermaye ise ölü emektir.**[2] Üretim aracı ve emek gücü olmadan hiçbir işe yaramaz, meta veya artı değer üretemez. Bir burjuvanın elinde ise vampire benzer canlı emeği emerek canlanır ve gelişir. Emdiği kan kadar güçlenir (1995: 163).

Kapitalist ile ücretli arasında bir soysal ilişki üretilir. Bu sosyal ilişki büyümeye dayalıdır. Kapitalist yukarıda da bahsedildiği üzere kendisini büyümek zorunda hisseder. Çünkü elindeki sermaye büyüme olmadan ölmeye meyillidir. Bu büyüme zorunlu olarak fazla işçi sınıfı ortaya çıkarır. Bu büyümeye makineleşme örnek gösterilebilir. Büyüme sonucu ortaya çıkan "*yedek iş gücü ordusu*", kendisi harcama yapsa dahi yetiştiremeyeceği bir seviyede yetişir ve disipline olur. Böylelikle değişen ihtiyaçlar için hazırda bekleyen, kullanılmaya ve sömürülmeye hazır bir insan malzemesi ortaya çıkar. Burjuva, bu sosyal ilişki sayesinde, kendi kanadındaki sermayeyi katlarken; diğer kanatta yoksulluk, sefalet, ızdırap, çürüme, manevi yozlaşma ve kölelik üretir (Marks, 1995: 444-448).

Marks, yedek iş gücü ordusunun, üretim araçlarını elinde bulunduranlar tarafından nasıl sömürüleceğinin tahlilini gözler önüne sermiştir. Bugün gelinen noktada, yedek iş gücü ordusundan aldığı güçle, sermaye sahipleri, prekarya orduları kurmaktadır. Onların silahları daha donanımlı ve yenidir. Sömürülmek için okumaları ve daha eğitimli olmaları gerekmektedir. Özellikle de bilgi ve iletişim araçlarını iyi derecede kullanmaları gerekir. Bu araçların kullanımı, burjuvanın küresel birer sermayeye dönmesini sağlar, akışkan bir kapitalizm imkânı sunar. Ancak prekaritenin Batı'ya yayılmasına da neden olur.

Çalışmada sıkça atıfta bulunulan, Marks'ın 'insanların tarihlerini kendilerinin yaptıkları ama bunu seçtikleri değil, onlara tarihsel olarak sunulan koşullar altında yaptıkları' görüşünü, onun tarihsel diyalektik yaklaşımında tekrar hatırlamak gerekir. Yine yukarıda "*Komünist Manifesto*" adlı çalışmadan yapılan bir atıfta, Marks, toplumların tarihini sınıf mücadeleleri tarihi olarak sunarak;

[2] Vurgular tez yazarına attir.

köle/efendi, lord/serf, burjuva/proletarya arasındaki çelişkilere dikkat çekmiştir. Ona göre; bu iktisadi ilişkiler ortaya çıkmadan önce çelişkisiz bir toplum vardı. Ancak sonrasında sınıflar arasında yüksek çelişkili bir toplum ortaya çıktı ve bu çelişkiler sınıf mücadeleleri ile azalarak, yani tarihten devrolunarak gelişim gösterdi. Proletaryayı ise; bu çelişkileri ortadan kaldıracak sınıf olarak gördü. Bu antagonistik ilişkiler, nitekim, sonlanma eğilimi göstermenin aksine, daha da çoğaldı.

"Marx, kendisinden önce Hegel gibi, tarihi ilerlemeci bir biçimde görmüştür. Ancak, tarihin akışı içinde gerçekleştirilen ilerleme diyalektik olarak gerçekleştirilmiştir; yani çelişki içinde ve çelişki yoluyla gerçekleştirilmiştir. Marx için tarihsel gelişim süreci hiçbir biçimde sona ermiş değildir; bugünkü kapitalist toplum tarihin sonu ve amacı değildir. Marx'ın tarih kuramına göre; kapitalist üretim tarzının işlevi gelecekteki sosyalist bir toplumun ve komünizmin maddi önkoşullarının yaratılmasında yatmaktadır (Bottomore, 1991:208). *''Maddi yaşamın üretim tarzı, genelde toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. 'Toplumun üretici güçleri geliştikçe, o an büyümelerinin önünde engel oluşturan, var olan üretim ilişkileri ile çatışır. 'Daha sonra bu çatışma toplumu böldüğü ve insanlar, az ya da çok ideolojik biçimler içinde bu çelişkinin bilincine vardıkları ve onunla mücadele ettiklerinde bir toplumsal devrim çağı başlar.' Burjuva üretim biçimi toplumun ekonomik formasyonunda çok sayıdaki gelişme döneminin en sonuncusu olma özelliğini taşır, fakat aynı zamanda üretimin en son uzlaşmaz (antagonist) biçimidir. Ortadan kalkışıyla insanlığın tarih öncesi de son bulacaktır"* (Bottomore, 1991:551).

Marks'ın ekonomik determinizmi ve tarihsel olanın gerçek olduğuna dair yaklaşımına; Gramsci ilk olarak, 1926 yılında ele aldığı hegemonya kavramı ile karşı çıkmaya başlamış ve kültürel bir problem olarak bu kavramı geliştirmiştir. Hegemonya; rızayı üreten eğitim, kilise, partiler, sendikalar gibi özel kurumlara tanınan özerkliğe dayanmaktadır. Bu kurumlar 'nesnel gerçekliğe' şekil vermektedirler. 'Yükselen sınıf' olarak nitelenen tabaka; ekonomik, siyasi, askeri güçler ve entelektüel, ahlaki önderler aracılığıyla; diğer tabakalar üzerinde hakimiyet kurar. Bunu yoğun bir kültürel faaliyet ile gerçekleştirir. Bu sebeple Gramsci, kültürel hegemonyanın devrimden önce gelmesi gerektiğini vurgular. Hegemonya ile tahakküm arasına bir ayrım koymasının sebebi; hegemonya özel kurumlar ile gerçekleşirken, tahakküm kamusal kurumlar ile gerçekleşir. Hegemonya bir çeşit rıza üretimidir. Çünkü konsensüse dayanmaz, rıza ile baskının bir sentezinden meydana gelir. Hegemonya için demokratik bir ilişki gerekir. Yöneten grupların kendi çıkarlarını savunmasını sağlayan, kendi kültürlerini inşa etmelerini sağlayan kurumların varlığını kapsar (Swingewood, 2014:222-224).

Althusser vd. (2007:23) "*Kapital'i Okumak"* adlı eserde iktisadi ya da tarihi bir okuma değil, felsefeci oldukları için felsefi bir okuma yaptıklarını belirtir. Bu anlamda Kapital'in sadece klasik

iktisattan değil, Genç Marx'ın söylemlerinden farklı olduğunu ortaya koyar. Kapital'in nesnesi olarak da tarih öne sürülür (2007:320). Bu anlamda Ricardo'nun nesnesinden farklı olmadığı vurgulansa da onu Ricardo'dan ayıran temel kavramlardan birinin; 'artı değer' olduğu vurgulanır (2007:329). Marks'ın yaşadığı bu epistemolojik kopuşta, sadece artı değer değil; meta analizi, değer kuramı gibi birçok yeni analiz biçimleri de vardır. Böylelikle Genç Marx'ın özneye verdiği önem ciddi oranda azalır.

Althusser'e göre 'ideoloji'; ekonomi ve siyasetten sonra toplumu meydana getiren üç ana düzeyden biridir. Bu anlamda Marksist determinizme karşı çıkar ve bu düzeylerin birbirleri arasında özerk olduğunu belirtir (Belge, 2000:8). Bunu ispatlamak amacıyla da Gramsci'nin kültürel hegemonyasından yola çıkarak, devlet aygıtlarını ikiye ayırır. 'Devletin Baskı Aygıtları'; ordu, polis, hapishane gibi aygıtlardır. Keza klasik Marksizm'de de bunlar devlet aygıtları olarak geçer. 'Devletin İdeolojik Aygıtları' ise; yine Gramsci'nin kamu-özel ayrımına benzer şekilde, daha çok özel kurumlardan meydana gelir. Bunları din, eğitim, hukuk, siyasi, sendikal, haberleşme ve kültürel DİA'lar olarak ayırır (Althusser, 2000:33). Bu aygıtların işlevleri ve detaylı tanımları çalışmayı çok ilgilendirmeyeceği için üzerinde durmaya gerek yoktur. Çalışmayı daha çok ilgilendiren; bu aygıtların özneyi nasıl inşa ettiği veya öznenin inşasına katkısıdır. Ancak, sadece haberleşme ve kültür DİA'larının üretimlerine yer verilebilir. *"Haber aygıtı, tüm "yurttaşları" basın, radyo, televizyon ile günlük milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık vb. dozlarıyla besler. Kültürel aygıt da aynı şeyi yapar"* (Althusser, 2000:43).

Bu nedenle Althusser'in ideoloji yaklaşımı önemlidir. Çünkü o; önemli tezlerinden biri olan ideolojiyi, "*bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı*" şeklinde tanımlar. DİA'lar da bu tasarımları gerçeklik boyutunda sunmaktadırlar. Herhangi bir ideoloji, daima bir aygıtta ve o aygıtın pratiklerinde var olur. Bu varoluş maddidir. Ancak bunu bir taş veya ağaç gibi somut bir maddilik olarak anlamamak gerekir. Yani ideoloji eşittir; gerçek (Althusser, 2000:51-56). Marks'a bir eleştirisi de budur. Çünkü ideoloji, ondaki gibi fikirler düzeyinde değildir. Pratikler düzeyinde ideolojiyi görmek her zaman mümkündür. Bir ayine gitmek, diz çökmek, ellerini semaya açmak, haç çıkarmak, bir bakış, el sıkışması, hatta karşılıklı konuşmalar ve iç konuşmalar gibi tüm toplumsal eylemlerin maddiliği aynı değildir (Althusser, 2000: 58). Yani 'bir ideoloji, aygıt aracılığıyla, pratikler düzeyinde, öznelerin içinde yer alır' gibi önemli bir önerme yer almaktadır. Burada Weber'in toplumsal eylem tiplerini de göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır. Althusser'in ideoloji yaklaşımı, Laclau'nun evrensellik ve kimlik tartışmalarına gelindiğinde nasıl söyleme dönüşüyor görülecektir.

Özne kategorisi, her ideolojinin kurucusudur. Bu nedenle her ideolojide bireyleri, somut özneler haline getirir (Althusser, 2000:60). Yani "*ideoloji bireyleri özne diye adlandırır*". Bunu da o

özneleri çağırarak yapar. Bu yolla somut birey ve özne birbirinden ayrılır. Bir polis "*Hey, siz oradaki*" şeklinde bir çağırma ile seslendiğinde ve ona dönülüp bakıldığında, artık o aygıtın öznesi olmuş konuma gelinir (Althusser, 2000:63). Althusser'in 'çağırılan öznesi' budur. "*Tüm DİA'lar, hangisi olursa olsun, aynı hedefe yönelir: Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden-üretimi*." (Althusser, 2000:43). Öznelerin de bu yeniden üretim sürecine katılması, kapitalist sömürgeciliğinin devamını sağlamaktadır. İdeoloji, bu düzene özneleri bağladığı için, önemli bir işlev görüyor (Layder, 2014:72). Althusser yeniden-üretimin nasıl olduğunu açıklar, ancak nasıl değişeceğine gereken önemi vermemiştir (Layder, 2014:52).

Yanılgı içinde olan özne, ideoloji tarafından gerçekliği üretemiyor. Yanılgı ve sahtelik gerçekliğinin tam olarak içinde yer alıyor. Marcuse ve Packard bu sahteliği; tüketim, medya ve pazarlama gibi bağlamlarda ele almaktadır. Marcuse (1997:10); kitle iletişim araçlarını meta, eğlence ve bilişim gibi araçların taşıyıcısı olarak görür. Onlar özel çıkarları sanki tüm toplumun çıkarlarıymış gibi satmaktadırlar. Maslow'a göre (1943); insanın en temel ihtiyaçlarının başında fiziksel ihtiyaçları olan; yiyecek, su ve barınma gelir. Sonrasında güvenlik, değerler vb. ihtiyaçlar gelir. Ancak Marcuse, medyanın bu sıralamaların değişmesine neden olduğunu belirtir. Sahte tüketim ihtiyaçları doğurmaktadır. Gerçek ihtiyaçların yerine, sahte ihtiyaçlara yönelen insan, kapitalist sistemin gerekliliklerini yerine getiren tek tip bir kitleye dönüşür. Packard (2007:174) ise; Pepsi Cola ve Coca Cola gibi birçok firmanın, uyguladığı pazarlama yöntemleri ile, insanları nasıl ihtiyaçları olmayan tüketime sevk ettiğini anlatmaktadır. İletişim araçları vasıtası ile sunulan sadece tüketim malları değil, aynı zamanda politikaya kadar uzanan bir zincirdir. Bireyler, aynı ürünlere, sahte ihtiyaçlar duyarak tek boyutlu bir hale geliyor. Homojenleşen öznelere dönüşüyor.

Çalışmada artık bilgi-iletişim teknolojilerinin insan hayatına girmesi ile öznenin inşasına dair yaklaşımlara yavaşça girilmektedir. Marcuse'nin "*Tek Boyutlu İnsan*" yapıtı detaylı olarak incelenmese de onun görüşleri Eleştirel Okulun kültür endüstrisi ve kitle kültürü yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde; kültür endüstrisi ve kitle kültürü gibi yaklaşımlar ile homojen atomize bireylere de yer verilecektir.

2.4.4. Michel Foucault: Mutlak Güçten, Disipline Edici Güce

Bu başlık altında, Focault'nun mutlak güçten disipline edici güce geçiş sürecindeki görüşleri çerçevesinde, rasyonalist özne merkezci görüşlere eleştirisi, disiplinci iktidarın panoptik kurumları ile özne arasındaki ilişki incelenecektir. Özellikle 1977-78 yıllarında Collége de France'da verdiği derslerde, neoliberal bir eleştiri olarak ortaya koyduğu yönetimsellik ve iktidar eleştirisi ise; diğer ana başlık altında değerlendirilecektir.

Birey ne özgür ne de ussal ve tamamen bilinçli iç bütünlüğe sahip bir varlıktır. Rönesans ile birlikte aydınlanmacı düşünürler yukarıda görüldüğü üzere bu düşünceye sahip teoriler geliştirmiştir. Ancak Foucault'ya göre bu yaklaşımlar bireyin kendi kaderi üzerindeki ve toplumsal ortamlardaki hâkimiyet gücünü gereksiz yüceltir. Bu da tarihin rolü ve bireysel öznelliklerin sosyal ve yapısal etkilerini dikkatten kaçırır -yine Marks'ın alıntısını görmek mümkün-. Dogmatik görüşün aksine; bireyler, onları çeşitli rotalara iten gerilimler ve güçler tarafından bölünmüştür. İnsan davranışları aklın tek yönlü mantığı etrafında şekillenmenin ötesinde, bilinçli ya da bilinçsiz veya rasyonel olmayan birçok farklı nedene bağlıdır. Ben; söylemler ve gündelik hayat içerisindeki konumlarını tanımlayan eylemler ve iktidar ilişkileri içerisinde meydana gelir. Althusser'den farklı olarak; bireysel benlik, mekanik kolektif ilişkiler de değildir. Özneleri, ideolojilerin belirlediği tek biçimli kaplara dökülen ve dönüşen yapılar olarak görmek hatadır. Benlik birbiriyle örtüşen bazı söylem ve eylemler sonucu ortaya çıkar (Layder: 2014:136-137). İnsan, öznenin özgür olduğunu düşünmekte zorlamadır. Ona tüm çevresi sosyal belirlenimler ile hücum etmektedir. Çevresindeki bu kuşatma; iktidar ilişkileri, pratikler ve söylemler aracılığıyla ortaya konulan anlamsal bir kurgudur. Bu anlamlar aracılığı ile bireyler, hayatlarını toplumsal bir şekilde inşa ederler. Gündelik hayat içerisinde eylediklerinin temeli söylemlerken; söylemlerin temeli de yine eylemlerdir. Bunları bireyler yaratmazlar. Hümanistik, Weberyan, fenomenolojik görüşlerin aksine, merkezde olan birey değil; öznellikleri inşa eden nesnel toplumsal formlardır (Layder, 2014: 135).

Foucault'nun temel amacı; çağdaş kültür çerçevesinde, insanların özneye dönüşümünün farklı biçimlerinin bir tarihini ortaya koymaktır. Onun yapıtları, insanın öznelleşmesine dair, üç farklı nesnelleştirme yöntemini ve biçimini saptar. İlki; araştırma yöntemleri olarak adlandırılabilecek, bilimsel bir statü elde etmiş yapılardır. Örneğin; 'konuşan özneyi', nesnesi olarak kullanan dilbilimdir. Foucault insan bilimlerinin öznesi olarak üç tipleştirme yapar. Konuşan özne dışındaki diğer ikisi ise; biyoloji, yani doğa bilimlerinin nesnelleştirdiği 'yaşayan insan' ve iktisat biliminin nesnelleştirdiği 'üreten/çalışan insan'dır. İkinci bölümünde; "bölücü pratikler" adı verilen bir nesnelleştirme süreci vardır. Özne kendi içinde veya başkalarıyla bölünerek nesnelleştirilir. Sağlıklı/hasta, deli/akıllı, suçlu/suçsuz gibi bölücü pratikler özneyi nesnelleştirir. "*Kliniğin Doğuşu*", "*Deliliğin Tarihi*", "*Hapishanenin Doğuşu*" eserleri bu öznel deneyimleri anlatır. Son olarak ise; insanın kendisini özneye dönüştürme sürecini incelemiştir. (Foucault, 2014:60).

Bilimsel statü elde eden pratikler özellikle söylemler çatısı altında şekillenir. Bu durum, bir çeşit iktidar ilişkisi kurulmasına neden olur. Söylem sahibinin belirli bir kurumsal önemi olması durumunda, diğer sıradan özne üzerinde bu iktidarı işletebilir. Bir hâkim, bir suçluya cezasını verirken; bunu hukuk ve yasal bir söylem çerçevesinde gerçekleştirir. Suçlu buna uymakla yükümlüdür. Bir doktorun, hasta üzerinde; bir öğretmenin, öğrenci üzerinde benzer iktidar gücüne

sahip olmasının altında; söyleme ait hâkim olma bilgisi ve buna dayanan pratikler yatar. Bunun dışında; kurumsallaşmamış söylemleri de unutmamak gerekir. Bu söylemler de kurumsal olmasa da bazı öznelerin gücünü arttırabilir ya da azaltabilir. Daha çok kimlik politikalarına sıkışmış bu söylemleri; cinsiyet, etnisite gibi yeni toplumsal hareketleri oluşturan kategoriler oluşturur. Erkeğin iş hayatında kadının üzerindeki baskısı buna örnek olabilir.

Modern Avrupa'da bu bölücü pratikler ile yararsız, işlevsiz, "anormal" insanları saptayıp, onları disipline ederek ıslah etme politikaları uygulanmıştır. Bu; hastane, hapishane, okul gibi güçlü kurumların ortaya çıkışıyla paralellik gösterir. Bölücü pratikler hem aydınlanma düşüncesinden hem de devletin ticari faaliyetlerinden güç alır. Bu; bir çeşit liberal hümanizm ve disiplinin kaynaşmasıdır (Katz, 2017:179). Bu kaynaşmanın temelinde; Foucault'un iktidar tipleştirmeleri yatar. Bu iktidar tipleştirmelerinden ilkini; mutlak güce sahip monarşileri ifade etmek amacıyla kullanılan mutlak iktidar, klasik çağ ile birlikte ortaya çıkan kurumlar üzerinden işlev gören disiplinci iktidar ve daha çok neoliberal politikalar ile birlikte ortaya çıkan yönetimsellik oluşturmaktadır. Ayrıca bedenlere hükmeden bir iktidar modeli olan bir biyoiktidar modeli de bulunmaktadır.

18. yüzyıl Fransa'sında, bir hükümdar katiline verilen ceza; mümkün tüm azapların toplamıydı. Bunun dışında, hükümdar, önüne bir suç geldiğinde, ona verilecek cezaya tek başına karar verebilme yetkisine sahipti. Bu mutlak ceza verme gücüne sahip olan kral, iktidarı da elinde bulunduruyordu. Onun iktidarını tehlikeye sokacak herhangi bir teşebbüse müsaade edilmesi mümkün değildi. Buna teşebbüs etmesi muhtemel olan tebaaya bu cezalar izletilerek kralın gücü pekiştirilirdi (Foucault, 1992:66).

"*Monarşi kendini bir hakem olarak, savaşa, şiddete ve yağmaya son verebilecek bir güç olarak sunar ve bu mücadelelere ve özel kan davalarına özellikle müdahale etmez. Sınırları doğal olarak ihlal edilmeye başlandığında, monarşi kendini bizzat kendine yargı işlevi ve olumsuz bir işlev yükleyerek kabul ettirebilir."* (Foucault, 1980:121)

Bu şiddet ortamı sürerken, 17. ve 18. Yüzyıllarda, Fransa ve İspanya'da, Foucault'un 'büyük kapatma' olarak adlandırdığı toplumsal bir olay gerçekleşti. Sakat olarak nitelendirilerek kapatılan insanları genel olarak; deli, suçlu, hasta, serseriler oluşturuyordu. Bunun amacı ise; siyasi ve politiktir. Dönemin ekonomik krizi nedeniyle; kriz boyunca bu insanlar kapatılıp, sonrasında bir nevi ucuz iş gücü olarak ortaya çıkarılacaktır. Çalışamaz durumda olan bu kaotik büyük guruplar ayırt edilmeksizin aynı yere kapatılmıştır. Ancak 19. yüzyıla doğru kapatma kurumları bir reform yaşamış ve ayrıştırmalar başlamıştır. Akıl hastaları tımarhaneye, gençler ıslahevine, suçlular hapishaneye, hastalar hastaneye yatırılmıştır. Amaç; bu insanları çalışabilir hale getirmektir. Ancak elde edilmek istenen kazanca göre büyük bir maliyet ile karşılaşılmıştır. Verimsizliğine rağmen bu uygulamaya

devam edilmesini Foucault sorgular. Kapatma pratikleri, güçlü bir toplumsal denetimin yanında, **kapitalist iş gücü üretme konusunda tahmin edilenden daha etkili bir yöntemdir** (Keskin, 2011:13-14).

Foucault'ya göre; 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı önemli bir yere sahiptir. Bu tarihten önceki sağlık, kriminoloji vb. alanlardaki pratikler ile sonrasındaki pratikler arasında büyük bir farklılık vardı. Bir nevi epistemolojik bir sıçrama gerçekleşmiştir. Nitekim bunu hapishanelerin disipline edici yöntemlerinde görmek mümkündür. 'Disiplinci iktidar' modelinde sürekli bir ceza yerine, insanlar ıslah edilmeye çalışılır. Çünkü hapishanelerin, ıslahevlerinin dışında benzer sistemler ile okular, hastaneler ve fabrikalar kurulmuştur. Buradaki sistemin en önemli noktası; bireyin gözetlenmesidir. Bireyler gözetim altında olduklarını bilerek ona göre davranış sergilerler (Foucault, 1992:229/285).

Foucault "*Hapishanenin Doğuşu*" (1992) adlı eserinde; görsellerle de destekleyerek, Jeremy Bentham'ın hapishane modelinden esinlenir ve oluşturduğu kuramını anlatır. Bentham'ın panoptikon adını verdiği hapishane modelinde; ortada bulunan bir kule ve insanların gözlerini kör edecek derecede sert ışıklar etrafında çember oluşturan koğuşlara yer verilir. Bu ışık hem bütün hücreleri aydınlatır hem de mahkumlar ters ışıktan dolayı birinin kendilerini gözetleyip gözetlemediğini anlayamaz. Bu koğuşlardaki kişiler onları sürekli gardiyanların gözlediğini düşünerek, bir otokontrol edinerek, anormal, taşkın davranışlardan kaçınırlar. Foucault bu modeli günlük hayatın içerisindeki pratiklere uygular. Bu sayede fabrika, okul vb. özel kurumlarda kontrol ve gözetim altında olan bireyler daha hesaplanabilir davrandıkları için; eğitim ve ıslah yöntemleri sayesinde normalleştirilirler (1992: 23/501). Amaç, sadece bireyin tasvirini yapmak ve nesnelleştirmek, indirgeme yöntemi yapmak değil; asıl amaç, kendine özgü olanı tahmin edilebilir kılmaktır. Bu yöntem birçok nüfus politikasını içinde barındırır. Kayıt alma, etiketleme, dosyalama, sütunlara ve tablolara dökme yöntemleri ile yapılmaktadır (1992:237). Poster'e göre ilerleyen bölümlerde 'süper panoptikon' olarak da niteleyeceğimiz, bu gözetim biçimi şu şekildedir (1984:61);

"Gereken şey aslında davranış izleridir; kredi kartı faaliyetleri, trafik makbuzları, telefon faturaları, borç makbuzları, yardım dosyaları, parmak izleri, parasal işlemler, kütüphane kayıtları vb. izler temelinde, bir bilgisayar bir bireyin hayatına dair şaşırtıcı ölçüde tam bir resim üretecek bilgiyi toplayabilir. Sonuç olarak, panoptik gözetim aygıtı sadece kitle halindeki gruplara uzanabilir, yoksa tek tek bireylere değil. Normalleştirilmiş birey, Foucault'nun gözlemlediği gibi, sadece bir işte, tımarhanede, cezaevi, okul veya orduda değil, evinde oyun oynarken, gündelik hayattaki sıradan bütün faaliyetleri gözetlenir."

Foucault'ya göre, özne, katı bilimlerin ortaya koyduğu ideolojiler ve kuramlar bağlamında oluşan geleneksel özneyi aşarak, tahakküm ve özgürleşme arasında sıkışıp kalmamıştır. Birey, insani bir eyleyen olarak, aktif veya pasif, denetlenen veya başkaldıran olabilir (Katz, 2017: 182). Foucault'nun üç bölüme ayırdığı çalışmalarının ilk iki basamağı bu başlık altında öznenin kurgulanması açısından değerlendirilmiştir. Özne öncelikle bilimlerin oluşturduğu söylemler altında inşa edilir. Bilgi/iktidarın ve söylem/pratiklerin oluşturduğu hakikat çerçevesinde, öznel deneyimler ortaya çıkar. Bunun dışında Foucault mutlak iktidarların hâkim olduğu dönemdeki ceza uygulamaları ile disiplinci iktidarın kurumları olan, büyük kapatmadan evrimleşerek, modern panoptik kurumların (Hapishane, hastane, okul, fabrika vb.) tarihsel bir analizini yaparak soy kütüklerini ortaya koymuştur. Bu kurumlar özellikle kapitalist ekonomi açısında oldukça büyük öneme sahip öznelleşme makineleridir. Bireyin bir iş için girdiği fabrikada, iyileşmek için girdiği hastanede birçok gözetleme aracı vardır. Bu araçların varlığı iktidarlar için insanları nesnelleştirme imkânı sağlar; onları hesaplanabilir, kullanılabilir bir pozisyona getirir. Bireyi ise bir özne haline getirir. Ancak Foucault'nun 1980'lere doğru yönetimsellik ile ortaya attığı düşünceleri; iktidar mekanizmaları ve özne arasındaki ilişkileri de çağa daha uygun gözlemler sunmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar bir sonraki başlığın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca Emre Şan'ın (2022) çalışmasından yola çıkarak, "*Algoritmik Yönetimsellik ve Bilişsel Proleterleşme"* konusu, çalışmayı nihayete erdirecek önemli bir kavşaktır. Böylelikle dijital öznenin gerçeklik inşasının anlaşılması sağlanacaktır.

2.4.5. Pierre Bourdieu: Kavramları ile Özne ve Gerçeklik

Bourdieu'nun sosyolojik yaklaşımının, Elias gibi, sosyal bilimlerdeki ikilikleri aşmak üzerine olduğu söylenebilir. Bunun yanında yine rasyonalistlerin ve empiristlerin, belirlenimcilikleri de sorunsallaştırdığı konular arasındadır. Bu sorunları aşmak amacıyla da yeni kavram setleri ortaya atması gerektiği için; Bourdieu'yu bir kavram üreticisi olarak tanımlamak mümkündür. Ona göre; bilimselliğe aykırı olan bu ikiliklerinden dolayı ortaya çıkmış çok fazla yanlış tartışma vardır. Tüm karşıtlıklara temel oluşturan ve en derinlere kadar kök salmış karşıtlık ise; öznelcilik ve nesnelciliktir (Bourdieu, 2016:43). Çalışmalarındaki dikkat ettiği husus ise; eylemi özneden bağımsız gören nesnelcilik, diğer yandan tam bir bilinç içerisinde eylemin tek eyleyicisi olan öznelcilikten uzak durmaktır (Bourdieu ve Wacquant, 2014:110).

Bourdieu'nun bu sorunları aşmak adına ortaya attığı en önemli kavramlardan üçü, çalışma açısından oldukça önemlidir. Bunlar; "habitus", "alan" ve "sermaye" kavramlarıdır. Öznenin gerçekliği inşa etme sürecinde bu üç kavram büyük öneme sahiptir. Kabaca; bireyler bir alana gelip, o alanda habitusları ve birikimini yaptıkları sermayeler ile konumlarını belirleyerek, eylemlerini

gerçekleştirmektedir. Ancak bu kavramlar arasındaki ilişkiler hermeneutiktir. Yani sermayeden alan anlaşılabileceği gibi, alandan da sermayeyi anlamak mümkündür.

Bourdieu habitus kavramını iki skolastik hatayı aşmak adına ortaya atar. Habitus sayesinde, ilk olarak eylemin dış nedenlerin baskısı ile gerçekleştiğini düşünen mekanikçi görüş ve rasyonalistlerin ortaya attığı, tam bilinçli olarak eylemlerini gerçekleştiren eyleyen erekçi görüşü aşar. Geçmiş deneyimleri bedenlerine işlenmiş olan toplumsal faillerin habitusa sahip olduklarını belirtir (Bourdieu, 2016b: 167). Toplumsal bireyin kurallara uyması için bir çıkarı olması gerekir. Bunun için de kuralları tanımlamadan önce, kuralları etkili hale getirenin ne olduğunu bilmek gerekir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 103-104).

Berger ve Luckman'ın üç diyalektik andaki terminolojisine benzer bir yaklaşım Bourdieu'da da görülür. Bourdieu'nun kuramı; 'pratik teori' olarak da adlandırılır. Bu teori ise; "*Kuramsız araştırmanın kör, araştırmasız kuramın boş olduğu"* (Bourdieu ve Wacquant, 2014, 160) sözü ile özetlenebilir. Bunun benzeri bir görüş Leonardo Da Vinci, Marks ve ünlü fizikçi Oppenheimer tarafından da ortaya atılmıştır. Berger ve Luckman'ın teorisi ile olan benzerliği ise; bu pratik teoriyi oluştururken, "dışsallığın içselleştirilmesi ve içselliğin dışsallaştırılması" denebilecek ikili sürece dikkat çekmesidir. (Bourdieu, 2018:141). Bourdieu bu diyalektik süreci bir tür ilişkisellik ile açıklar. Onun teorisinde ilişkiselliğin önemi ise büyüktür. Çünkü toplumsalın inşasında, gerçekliğin ilişkiselliğine vurgu yapar ve karşı olduğu ikilikleri çürütme çabasına girer. Kendinden önceki düşünürlere ait olan, bireylerin eylemleri sırasındaki boyun eğen, örgütlü veya tam bir bilinç içerisinde olduğu görüşlerine karşı çıkarak; kolektif bir uyumdan söz eder. Sosyal düzende yer alan pratiklerin, faillerin kalıcı, yatkın ve içselleştirilmiş eylem biçimleri habitus olarak ortaya çıkar (Dikkol, 2021:26).

Swartz (2011:144), habitus kavramının farklı söz öbekleri ile daha iyi anlaşılacağını ortaya koymak için şu örnekleri sunar; "kültürel bilinçdışı", "alışkanlık oluşturan güç", "temel, derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler", "zihinsel ve bedensel algı, beğeni ve eylem şemaları". Bu gibi söz öbekleri gerçekten de habitus kavramının içerisinde yatan öznenin, bilinç dışı alışkanlıklar ile içselleştirdiği şeylerin, alanda ne işe yarayabileceğini göstermektedir. Habitus; alan içerisinde bir bireyin, tüm geçmiş deneyimlerini her an bir algı, beğeni ve eylem ilişkisi veya stratejisi şeklinde işlev gören, sorunları çözmek için imkânlar sunan analojik aktarım sayesinde; içselleştirme ve dışsallaştırma gibi süreçler ile elde edilen sonuçların sürekli düzeltmeleri sayesinde; farklı farklı durumlarda eyleme imkânı sağlayan, kalıcı ve aktarılabilir bir "yatkınlıklar sistemi" olarak tanımlanabilir (Bourdieu, 2018:161). Wacquant'a verdiği bir cevap ise kavramın ona ait en güncel tanımını sunar;

"Habitus, toplumsal eyleyicilerin, tam anlamıyla akılcı olmadan, yani davranışlarını sahip oldukları araçların verimliliğini azamiye çıkartacak şekilde düzenlemeden ya da daha basiti, hesap yapmadan, hedeflerini açıkça ortaya koymadan ve bunlara ulaşmak için sahip oldukları araçları açıkça birleştirmeden kısacası planlar, tasarılar yapmadan makul olduklarını, deli olmadıklarını, çılgınlıklar yapmadıklarını açıklamak için varsaymak gereken şeydir." (Bourdieu ve Wacquant, 2014:121).

Aile, okul vb. geçmişten gelen ve bilinçdışı bir şekilde içselleştirilmiş olan habitus, alan üzerinde yaşama geçer. Alanda ihtiyacı olan sermayeyi ne şekilde kullanacağı konusunda, habitustan gelen pratik bilgi yardımcı olur ve strateji belirlemesini sağlar. Bir alana girerken ilk kullanılan şeydir. Habitus; nesnel olan dünyanın öznelleşmiş olduğu, toplumun içselleşebileceğini gösteren bir kavramdır. Böylelikle bir yeniden üretime vurgu yaparak, yapıların yapılandırılma imkânını gösterir. Öznel bir toplumsal yapıyı mümkün kılar. Bir alana girildiğinde, o alandaki sermayeyi nasıl kullanacağınızı, konumlanacağınızı ilk belirleyen, sizi ortaya koyan şeydir habitus.

'Alan' ise habitusu yapılandırır. Habitus; alanın, alandaki içkin zorunlulukların somutlaşmasıdır. Habitus, bir alanın, anlamlı ve değerli bir dünya kurulmasını sağlayan katkıyı sunar (Bourdieu ve Wacquant, 2014:118). Oyun metaforu üzerinden alanı açıklayan Bourdieu, onu oyundan ayıran şeyin belirli bir bilinç veya düzenle kurulmamış olduğunu belirtir. Alanda kullanılacak sermayeyi jetonlara benzetir. Oyuna girmek ise oyunu oynamaya değer olduğunu gösterir (2014:81). Faillerin bu alanı yeniden üretme ve dönüştürme güçleri vardır. Alana yeni giren az sermaye sahipleri, bu alanın kurallarını tekrar yazma niyetinde olurken; mevcut alanın sermayesine fazlaca sahip olanlar ise, kalıcılığının sürdürülmesi için mücadele eder.

"Bir alanda eyleyiciler ve kurumlar, oyunda kazanılması söz konusu olan özgül faydaları ele geçirmek için, farklı derecelerde kuvvetleriyle, dolayısıyla farklı kazanma şanslarıyla, bu oyun alanını oluşturan kurallara ve düzenliliklere uyarak mücadele ederler. Belli bir alana hâkim olanlar, onu kendileri için elverişli şekilde işletecek konumdadır ama ezilenlerin direnişini, muhalefetini, hak iddialarını, siyasi olan ya da olmayan hak iddialarını her zaman hesaba katmak zorundadırlar." (Bourdieu ve Wacquant, 2014:87).

Alan kavramı ile ileriki bölümlerde göreceğimiz evrensellik kavramı arasında ortak yanlar vardır. Alana hâkim olma çabasını evrensellik iddiasında da görmek mümkündür. Evrensellik iddiasında hegemonyanın başat rol oynaması ile yine alanda hakimiyeti elinde bulundurmak amacıyla kullanılan sermayeler arasında da benzerlik vardır. Bu durum evrensellik konusuna gelince daha net anlaşılacaktır. Bourdieu'yu diğer düşünürlerden ayıran başka bir kavram seti ise; 'sermaye'dir. İlki; Marksist sermayeden de bilinen 'ekonomik sermaye'dir. Ancak Bourdieu'da ekonomik sermayeye ek

olarak; ‘kültürel’, ‘sosyal’, ‘simgesel’ ve ‘siyasal’ sermaye türleri bulunur. Eğitim üzerine yaptığı çalışmalarda karşısına çıkan sermaye eşitsizliklerini ortaya koyarken, zengin ve fakir ailelerinin çocuklarının arasında olan ekonomik eşitsizlikten farklı olarak; kültürel sermaye konusunda eşit olmayan öğrenciler arasında da farklılıklar gözlemlemiştir. Kültürel sermayeye önem vermesi ile hegemonya yaklaşımına biraz daha yaklaşmaktadır. Çünkü Gramsci’den hatırlanacağı üzere; hegemonyanın işleyişinde, rıza üretilirken, kültürel süreçler oldukça önemlidir. Tıpkı evrensellik iddiasında bulunan tikel kimliklerin söylemlerinde yer alan kültürellik gibidir.

Sermaye, gerekli olduğu ve bir kullanım değeri olan alan içerisinde sahibine; o alanda bulunabilme ve etkin olma imkanını, elinde bulundurduğu sermaye miktarınca mümkün kılar. Aynı zamanda sermaye, o alanda elde edilmek için mücadele verilen şeydir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82). Kişinin sermaye ve habitusu ile alan içerisinde gerçekleştirdiği her şey pratikleri oluşturur (Bourdieu, 2015:157). Failler alanda öncelikle, ellerindeki sermayenin genel hacmine göre yer alırken; daha sonraki aşamada, alandaki genel sermayenin oranına göre konumlanır (2014: 195).

Sermayeleri kısaca tanımlamak gerekirse; ekonomik sermaye anlaşılacağı üzere, Marksist anlayış ile benzerdir. Onların belirlenimciliğini aşar. Ancak kapitalist düzen göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik sermayenin belirleyiciliği veya diğer sermayelerin birikimini sağlaması konusunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; zengin bir aile, daha iyi bir eğitim ile kültürel sermayesini geliştirebilir, daha fazla sosyal sermaye birikimi yapabilir. Siyasal sermayesini arttırabilmek için, ekonomik sermayesini kullanabilir. Kültürel sermaye ise; yine onu Marksist çizgiden koparan, Weberyan bir kopuştur. Ekonomik determinizmi aşarak, bireylerin aile, okul, entelektüellik vb. yollar ile elde ettikleri akademik başarılardır. Kültürel sermaye, bir alanda Foucaultvari bir kurumsallaşmış söylem imkanı sunar. Yukarıda verilen doktor, hâkim gibi aldığı eğitimi diploma ile maddileştirmiş ve kültürel sermayesi tıp, hukuk gibi alanlarda geçerli olan bu failler; sıradan bireyler üzerinde bu kültürel sermaye sayesinde bir hakimiyet kurabilirler.

Sosyal sermaye ise; kişilerin veya grupların elinde bulunan ilişkiler ağının kurumsallaşması ile oluşan karşılıklı tanıma sayesinde, alan içerisinde yer alan ağı harekete geçirebilme, hatta dönüştürmesini sağlayacak sermayedir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 108). Sosyal sermayesi miktarınca alanda belirli tanışıklıklar elde etmiş birey, bu tanışıklar sayesinde arttırmayı arzu ettiği diğer sermayeleri için sosyal sermayesini kullanabilir. Simgesel sermaye alanlar içerisinde farklı bir öneme sahip olmasa da onu diğer sermayelerden ayıran bir yönü vardır. O da alanda yer alan kültürel, sosyal ve ekonomik sermayelerin zaman içinde habituslar ile olan ilişkisi sonucu simgesel sermayeye dönüşmesidir. Daha basit anlatmak gerekirse; kültürel sermaye ile akademi alanına giren bir kişinin, zamanla o alanda simgesel bir öneme sahip olarak, daha üstün bir kişiye dönüşmesi; süreç içerisinde alana ait kültürel sermayesinin özellikle özgünleşmesi ile kazandığı simgesel bir konumdur. Bunun

dışında 'şeref' gibi terimler de simgesel sermayeye girebilir. Bu dört tür sermayeden ayrıcalıklı bir konumu olan bir sermaye varsa, o da siyasal sermayedir. Çünkü siyasal sermaye; hemen hemen her alanda belirli bir geçerliliği olduğu gibi, alanları dönüştürebilir ya da sermayelerin geçerliliğini etkileyebilir. Örneğin; siyasal sermayesi üstün olan bir siyasetçi, alacağı kararlar ile enflasyonu etkileyerek, ekonomik sermayede dönüşüme neden olabilir. Yaptığı eğitim reformları ile kültürel sermayenin gücünü azaltabilir veya arttırabilir.

Bourdieu'nun sermayeler üzerinden ortaya attığı diğer bir kavram ise; simgesel (sembolik) şiddettir. Sermayelerin dönüşerek simgesel sermaye halini alması ile bireyler alanda şiddet kullanma kabiliyeti edinebilir. Simgesel sermayeye en çok sahip olanlar; o alanın iktidarını ellerinde bulundururlar. Ancak simgesel şiddet diğer şiddetler gibi kendini göstermez (Dikkol, 2021:37). "*Simgesel şiddet, ona maruz kalanların ve aynı zamanda da çoğu kez, onu uygulayanların sessiz suç ortaklığıyla ve her iki tarafın da uyguladıkları ya da ona maruz kaldıklarının bilincinde olmadıkları ölçüde uygulanan bir şiddettir*" (Bourdieu, 1997:21-22). Bourdieu "*Televizyon Üzerine"* (1997) adlı eserinde televizyonun bir simgesel şiddet aracı olduğunu ve televizyon için simgesel şiddetin vazgeçilmez olduğunu belirtir. Medya ile siyasal iktidarlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda; siyasal sermayeyi elinde bulunduranlar, medya vb. tahakküm kurumlarını Weberyan bir tanımlama ile, simgesel şiddet araçlarını tekelinde bulundurma gücüne sahiptir. Etnisite, cinsiyet, din, dil gibi birçok alanda bireyler failler üzerinde bir simgesel şiddet uygular. Simgesel şiddetin en önemli özelliği ise; uygulanan tarafından fark edilmediği sürece, simgesel konumunu korumasıdır. Kadınlar iş/ekonomi alanında erkekler tarafından, dili iyi kullanamayan kullanan tarafından kültürel alanda, din konusunda simgesel alanda, azınlıklar sosyal ve birçok alanda simgesel şiddete maruz kalırlar.

Nitekim, çalışmanın alanına Bourdieu; hem prekarizasyon kavramını bugünkü anlamında ilk kullananlardan olması hem de kimliklerin maruz kaldığı simgesel şiddeti, üstelik televizyon boyutunda da ele alarak önemli katkılar sunmuşlardır. Kimlikler boyutunda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler ve prekarizasyon yine bir simgesel şiddet boyutudur. Çünkü aşağıda bahsedileceği üzere; kadınlar, azınlıklar, farklı dine mensup kişiler, gençler prekarizasyondan en çok etkilenen gruplardır. Çalışmada ortaya koyulmaya çalışılan konular arasında; medyanın bu simgesel şiddeti, bu gruplara hem içeride uygulaması hem de toplumsal gerçekliği inşa etme sürecinde etkin bir rol oynaması mevcuttur.

Bourdieu'nun Hegel'den esinlenerek ifade ettiği; "toplumsal gerçeklik ilişkiseldir" sözü, Hegel'in; "gerçeklik rasyoneldir" sözüne bir gönderme niteliği taşır. Yukarıda tartışıldığı üzere; Hegel'in bir idealist olarak gerçekliği akıl/idea olarak görmesini, Marks ters çevirerek ayakları üzerine oturtmuştu. Bourdieu'ya göre, gerçekliği, insanlar alanlar içerisinde habitus ve sermayeleri sayesinde

giriştikleri ilişkiler ile inşa ederler. Bölümün başında ifade edilen; *"kuramsız araştırma kördür, araştırmasız kuram boştur"* ile de bu ilişkileri saptamadan oluşturulacak araştırmaların boş olduğu, ancak ilişkileri belirli kavram setleri ile açıklayacak bir kuramın olmamasının da araştırmayı körleştireceği ifade edilmek istenir (Akşit, 2020:177). Böylelikle Hegel'in gerçekliği rasyonel olarak ifade etmesini, Bourdieu tam da inşa ettiği kuramına uyacak şekilde; 'ilişkisel' olarak görür. Alanın sınırlarını insanlar arasındaki ilişkiler belirler. Bourdieu'nun kuramı her ne kadar ikilikleri veya fenomenoloji gibi yaklaşımları aşmaya çalışsa da ilişkisellik konusunda öznelerarasılık görülürken, kavram setlerinde ikilikler olmasa da farklı çokluklar görülebilir. Bu sayede kendinden önceki düşünürlerin değindiği sorunları aşmış olduğu noktalar bulunsa da benzerlikleri görmek de önemlidir.

Bourideu'nun kendi kuramını televizyon üzerinden değerlendirmesinin dışında, birçok iletişim çalışmasında da kuramı kullanılmıştır. Örneğin; North, Snyder ve Bulfin (2008), ebeveynlerin eğitim ve mesleklerini göz önünde bulundurarak; habitus, kültürel ve ekonomik sermayeleri üzerinden çocuklarının sosyal bir dijital eşitsizliğe sürüklendiğini ortaya koymuştur. Yine Lissitsa (2015), ekonomik sermayeleri temel alarak etnik gruplar arasında dijital eşitsizlikler, internete erişim, dijital medya okuryazarlığı konularında maruz kalınan sosyal eşitsizlikleri incelemiştir. Gomez de (2020) kültürel, sosyal ve ekonomik sermayenin, dijital teknolojiler sayesinde sosyal sermayeye dönüşümü, ardından bu sosyal sermayenin tekrar üç sermayeye dönüştürülmesini araştırmıştır. Son olarak, Smith (2018), dijital teknolojilerin günlük hayattaki pratikleri bilgi, beğeni ve kimlik üzerinden inşa ettiği ortamların bu dijital teknolojiler aracılığıyla anlamlandırıldığını belirtilir.

2.4.6. Anthony Giddens: Pasif Özneden Faile Geçiş

Giddens'ın bilen ve eylemlerinde niyetli olan faile geçişi ve pasif özneyi aşması, şu ana kadar yapılan tartışmaların büyük bir kısmını içerisinde barındırmaktadır. Bir kısmına burada değinilmeyecektir. Çünkü öncesinde tartışıldı. Ancak Giddens'ın önceki düşünürler ile bağlantılı olarak inşa ettiği çalışmaları, onlardan tamamen kopuk olmadığını gösterir. Bu kısma kadar yer verilen düşünürlerin birçoğuna ait düşüncelerin göz önünde bulundurulması, Giddens okumaları için oldukça önemlidir. Geleneksel görüşlerin dışında, Bourdieu'nun habitus kavramı ile Giddens'ın yapı kavramı arasında da benzerlikler vardır. Ancak Giddens'ın yapısı, habitusa göre belirlenmiş değildir (Layder, 2014:204). 'Yapının ikiliği', 'kurallar' ve kaynaklar', 'bilinç' bu başlık altında tartışılacak kavramlardır.

Giddens için bilinç; kişiliğin oluşmasında önemli bir boyut olmanın yanında, bilincin her bir aşaması insanın toplumsal bir fail olmasında da etkilidir. Onun için bilinç; katmanlı bir yapıya sahiptir ve 'bilindışı', 'pratik bilinç' ve 'sözel bilinç' olarak üçe ayrılır. Gerçekleştirdikleri davranışlarını açıklama adına insan failler bazen bilinçdışı mefhumuna ihtiyaç duyarlar (2005: 484). Freud ve

Lacancı bir yaklaşım olarak 'bilinçdışı' bebeklikten bu yana süreklilik ve süreç içerisinde gelen bellek ile kurulan, deneyimler ve sosyalleşme girişimidir. Bebek, yabancı olduğu bir ortama, genetik olarak dengeleyici mekanizmalara sahiptir. Bebeğin ilk karşılaştığı; eyleyen olarak anne, hayatının sonraki aşamalarında karşılaşacağı normatif yaptırımların habercisidir (Giddens, 1984:52-54).

Bakıcı olan anne ile bebek arasında, 'potansiyel alan' olarak kavramsallaştıran olgu; anne ile bebek arasındaki ilişkiyi hem mümkün kılar hem de doğum sonrası anneden ayrılma aşaması için bir mesafe oluşmasına neden olur. Burada bebek, artık yapamayacağı şeylerin de farkına vararak gerçekliği tanımaya başlar. Bebek, kendisine verili bir dünyanın içine doğmuştur. Ancak sonrasında inşa edebileceği ve oluşacağı bir deneyimler dünyasının içine girer. (Giddens, 1991/2010:57) Bu alan içerisinde anne ile bebek arasında kısa süreli ayrılmalar meydana gelir. Anne bazen bebeğin gözünden kaybolur ve tekrar geri gelir. Annenin geri geleceğine olan güven duygusunu kazanma sürecinde bebek, zaman ve mekânı içselleştirmeye başlar (Giddens, 1984:53). Bebek bu alan içerisinde aynı zamanda toplumsallaşmanın ilk adımlarını soyut olarak atmaya başlar. Çünkü annenin gidip geri gelmesi bir temel güven oluşturur. Bu ilk adım, daha sonra oluşacak 'ferdi ben' ve 'sosyal ben' ayrımının oluşmasından önceki 'bilinçdışı' olarak nitelenecek aşamadır. Bu aşamada varlıksal bir güvenlik tehdidinin neden olduğu kaygı da oluşur. Temel güvenin oluşumu sürecinde "diğerinin bir parçası" olmaktan, ayrı bir kişi olarak 'diğeri'nin anlamının zamanla inşası da gerçekleşir. Giddens temel güveni 'duygusal aşı' olarak tanımlar. İleriki dönemlerde yaşayacağı keder ve acıların geçici olduğuna dair bilinci bu süreçte kurulur (2010:57-67). Kant'ın zihnin yetilerinin tartışıldığı bölümde, haz ve acının yaşama gücüne olan azaltıcı ve güçlendirici etkileri, bu analiz çerçevesinde tekrar göz önünde bulundurulabilir. Marx (2009:192) dinin bir tür acıları dindiren afyon olduğu, bu yüzden bu dünyada ezilen halk için katlanılmaz olan acıları katlanılabilir hale getiren şeyin ahiret inancı olduğuna dair görüşü ise farklı bir boyuttur.

Gündelik hayat içerisinde en çok kullanılan bilinç türü ise; 'pratik bilinç'tir. İnsanların çok fazla düşünmeden, sözsüz olarak gerçekleştirdikleri bilinç türüdür. Bilinçdışının bir üstünde yer alır (Giddens, 2005a: 196). Bireyin gündelik hayat içerisinde yer almasını sağlayacak birçok unsur bu bilinç boyutunda yer alır (Giddens, 2005b:583). Bilinçdışı ve pratik bilinç arasındaki ayrım net değildir. Ancak onları ayıran nokta; bilinçdışı, bilinçsizliği ifade ederken; pratik bilinç, dışsal bir bilinçtir (Giddens, 2010: 54). Sözel bilincin ise daha belirgin ayrımı vardır. Çünkü bu; günlük hayat içerisindeki eylemlere getirilen açıklamalar ve 'gerekçeleri' ifade etme pratiğidir.

Giddens'da da birçok düşünürde görülen Marks'dan yapılan benzer atfı tekrarlayabiliyoruz. Ona göre; "*insanlar toplumu ancak tarihsel olarak konumlanmış aktörler olarak ve kendi seçmedikleri koşullarda üretirler*" (Giddens, 2013: 192). Ama burada Giddens insan özneyi daha çok bir fail olarak konumlandırıyor ve yapıp edebilme açısından daha fazla yetenek ve yetkiyle donatıyor. Fail ile eylem

arasında bir ilişki kurarak, insanların onlara sunulan koşulları aşarak davranabileceğini, geleceğin bireylerden bağımsız ve tarih gibi verili olmadığını belirtir (Giddens, 2013:99). Failin, üretme ve yeniden üretme gücü vardır. Mutlaka ona sunulanı kabul edip, gerçekleştiren pasif bir özne yoktur. Fail belirlenmez, yapıların taşıyıcısı değildir, adlandırılıp çağırılınca özne haline gelmez. Giddens; Elias, Foucault, Althusser, Bourdieu vb. birçok düşünür gibi kendinden önceki belirlenimcilikleri ve dikotomileri aşma amacıyla kuramını inşa etmiş ama onlardan farklı olarak bu aşma sürecinde diğerleri gibi geçmiş düşünceler ile bağlarını koparmamıştır. Bu aşma çabasının amacı zaten daha önceki düşünürlerde bahsedildiği için tekrar etmek gereksiz olacaktır. Ama Giddens daha çok birbirinin zıttı olan bu görüşleri birleştirmeye çalışmıştır denilebilir.

Durkheim'ın da önceden belirlenmişliğine karşı çıkarken, insanın gündelik hayat içerisinde önceden devrolmuş olsa dahi o sırada kendisinin ürettiği ve yeniden-ürettiği pratikleri yaratıcılık olarak görür ve bu yaratıcılık esnasında kullandığı yöntemlere önem atfeder (Layder, 2014:184). Giddens'a göre; "*bir insan olmak gerçekte her zaman, şu veya bu betimleme altında hem ne yaptığını hem de onu niçin yaptığını bilmektir*." (Giddens, 2014: 53). Yukarıda da belirtildiği gibi faillik ile eylem arasında ilişki kurmasından anlaşılması gereken, faillerin eylemlerinde niyetli olduğunu göstermektir.

Failin bu eylemleri gerçekleştirdiği hem somut hem soyut yere ise 'yapı' adını verir. Eylemlerin yapılaştırıcı özelliklerini içinde barındıran yapının tanımı, soysal sistemler bünyesinde zaman ve mekan ilişkisinin kurulması, faillerin tabi olduğu kullar ve kullandığı kaynakları üretmesi ve yeniden üretmesidir. Yapılar, failler tarafından ihtiyaç duyulduğu vakit çağırıldığında inşa edilirler (Giddens, 2005: 205-206). Yapılar tıpkı madalyon gibi ikili bir özelliğe sahiptir. Birbirinden bağımsız düalizmlerden ziyade, yapının ikiliği birbirine olan bağımlılığı vurgular. Pratiklerin gerçekleşmesi için; eylem ve yapıya ihtiyaç duyulur (Layder, 2014: 189). Diğer bir değişle; yapının ikircikliğini değil, ikiliğini vurgular. Yapılar; kurallar ve kaynaklardan oluşur. Kurallar bir yapı olarak ele alındığında, toplum içerisinde yaşarken eylemler belirli düzenlemeler çerçevesinde gerçekleşir. Bu düzenlemeler; usul ve esaslardan oluşan kurallara tekabül eder (Giddens, 1984:64). Bu kurallar ise; semantik kurallar ve ahlaki kurallar olarak ikiye ayrılabilir. Kurallar; yazılı ve sözlü olarak da ikiye ayrılabilir (Giddens, 2005a: 538). Faillerin nasıl yapabileceğini belirleyen kuralların yanında, kaynaklar da onların becerilerine katkı sunar. Kaynaklar; faillerin niyetlerini hayata geçirebilmelerini sağlar (2005a: 241). Yapı; faillerin kurallar ve kaynaklar aracılığıyla eylemlerini inşa ettikleri bellek izleri olarak soyuttur. Ancak bir yapı, insan eylemlerinin gerçekleştiği anlarda oluşarak da somutlaşır (Layder, 2014:198).

Giddens'ın 'toplumsal bütünleşme' ve 'sistemsel bütünleşme' kavramlarını açıklamak için; fail ve yapı arasındaki ilişkileri zaman ve mekan içerisindeki genişlemeler ve sıkışmalar olarak ele

alışı, çalışma için önemli bir yere sahiptir. Giddens, inşacı bir yaklaşım sunduğu için; zaman konusunda Heidegger'in yaklaşımını kendisine yakın görür ve bunu sosyolojik yaklaşımında merkezi bir konuma oturtur. Daisen[3] bir zamanın içinde olmanın, mekânın içinde olmayı gerektiğini belirtir. Bunun ötesinde var olanların inşasında ve Giddens'a göre toplumun inşasında da mevcuttur. Zaman, mekânın şimdilerinin ardışıklığı olarak görüldüğü takdirde, zamanın akışını anlamak zorlaşır (Giddens, 2005a: 124).

"Bir-yerde-bulunuş bir zaman-uzam kavramıdır, tıpkı orada-bulunmayışın hem zamanda hem de alanda belirli bir yaşantılar ya da olaylar dizisinden uzakta olmaya işaret edebilmesi gibi. ... Tüm toplumsal etkileşim, diğer herhangi bir olay tipi gibi, zamanda ve mekânda gerçekleşir. Tüm toplumsal etkileşim orada-bulunuşla bulunmayışı iç içe geçirir" (Giddens, 2000: 41).

Kant'ın Kopernikçi devrimi özneyi merkezi bir konuma getirmişti. Giddens ise; Kant'ın zaman ve mekânı apriori form olarak görmesini ve bu iki mefhumu varlığın kendisinden uzaklaştırdığını düşünür. Kant'ın yukarıda bahsi geçen yaklaşımları da neden olduğu düalizmlerden dolayı; Giddens için doyurucu değildir (Giddens, 2000: 32). *"...Leibniz'in görüşü daha doyurucudur; zaman ve uzayın sadece nesneler veya olaylarla ilişki içinde kavranabileceğine inanan Leibniz; onların deneyimleri barındıran boş kaplar olarak alınamayacaklarını düşünür: zaman ve uzam nesneler yahut olayların oluş veya meydana gelme biçimleridir*" (Giddens, 2005a: 192). Heiddeger'e daha yakın olmasının sebebi ise; onun Daisen ve zaman arasında bir ayrım yapmamasından kaynaklıdır. Zaman, varlığın sürekliliğini sağlar.

Toplumsal bütünleşme kavramına geri dönülecek olunursa, insanların aynı zaman ve mekân içerisindeki yüz yüze etkileşimlerine tekabül eder (Giddens, 1984: 28). Toplumsal bütünleşme için aynı zaman ve mekânda olma şartı vardır. Ancak gelişen teknoloji ile birlikte bu zaman ve mekân algısında genişlemeler oldu. Eski toplumlarda insanlar teknolojilerden yoksunken, etkileşim için aynı zaman ve mekânda olmaları gerekliydi. Toplumsal bütünleşmede öncelikle genişlemeler meydana geldi. Örneğin kabileler devletlere, imparatorluklara, ulus devletlere dönüştü. Bu yapıların devamlılığı için yüz yüze iletişimin üzerine çıkılmasını gerektiren sistemlerin kurulması gereklidir. Toplumsal bütünleşme ile oluşan grup ve kollektivitelerin arasındaki ilişkiler ise; 'sistemsel bütünleşmeyi' gerçekleştirir. "*Yazı ve diğer iletişim araçları (telefon, televizyon vb.) zaman ve mekân bakımından çok daha uzak mesafeleri birbirine bağlar*." (Giddens, 2005a: 256).

Giddens, sistemsel bütünleşme için dolaylı deneyimleri anlamanın ve bunun içinde dolayımlı iletişim ile kurulan iktidarın önemini vurgular. Yazının icadı, matbaa ve telgraf gibi icatlar, aynı

[3] Daisen kavramı Almanca'da 'varoluş' anlamına gelir. Heidegger kavramı daha çok 'şuanda', 'burada var olan' olarak kullanır.

zaman ve mekânda bulunmayan kişilere iktidarın gücünün gitmesini sağlar (2010: 39-41). Bu anlamda 4 önemli icat ve aşamadan bahsedilebilir; (1) M.Ö. 3100 yazının icadı, (2) 1440 matbaanın icadı, (3) 1844 telgrafın icadı, (4) 1970 ve günümüze gelen süreçte uydulu haberleşme ve ICT devrimi (Akşit, 2020). Yazının icadı ile iletişim, zamanda daha kalıcı bir hal almaya başladı. Gutenberg'in Avrupa'da ilk incili matbaa ile çoğaltması ile başlayan süreç, gazete gibi kitlelere ulaşan kitle iletişim araçlarının başlangıcına giden süreci başlattı. Bu iki adımla birlikte, zaman ve mekânda iletişim ve güç genişlemeye başladı. Bu durum sistemsel bütünleşmenin ortaya çıkmasını sağladı. Telgrafın icadı ise; uzak mesafeler arasında kısa sürede iletişimi mümkün kılarak, zamanın sıkışmasını sağladı. Savaşlarda telgrafın kullanılması stratejik üstünlük sağladı. Atatürk; "*Milli Mücadele'yi telgraf telleriyle kazandık*" diyerek buna önemli bir vurgu yapmıştır. Yine bu süreçte düşman kuvvetlerin haberleşmelerini engelleyerek ve Anadolu Ajansı gibi kurumları kurarak haberleşmeye verdiği önemi göstermiştir. Bunun yanında ilk haberleşme uydusunun atılmasıyla birlikte artık dünya küresel bir sürece girmiş, dünyanın bir ucu ile diğer ucu arasındaki iletişim anında gerçekleşmeye başlamıştır.

Giddens sosyal teoriler üzerine çalışanlar için (Layder, 2014:186);

"....epistemolojik problemlere (bildiğimizi iddia ettiğimiz şeyleri nasıl biliriz ile ilgili konulara) ontolojik sorulardan (sözgelimi, bildiğimiz şeyler nasıl bir doğaya sahiptir - onların gerçeklikleri gibi konulardan) çok daha fazla zaman ayırdığımızı anlatır. Sosyal teori bilginin geçerliliği sorununa ya da belirli teoriler veya açıklamaları destekleyecek ya da çürütecek kanıt türlerine yoğunlaşmamalıdır. Aksine yapılması gereken, 'somut davranışlar' ve 'toplumsal deneyimlerle', insanların kendi 'ortam' ve 'koşullarının' yeniden düzenleme biçimleriyle ilişkili teorik açıklamalar üretmektir."

Bu sebeple çalışma kapsamında insanların inşa ettikleri gerçeklikleri bir ide/fikir boyutunda tartışmanın ötesinde, onların ortam ve koşulları göz önünde bulundurularak, toplumsal deneyimleri ve somut davranışları incelenecektir. Yani preker bir düzen içerisindeki medya deneyimleri ile insanların nasıl bir gerçeklik inşa ettikleri incelenecektir. İnsan failleri tek boyutlu ve pasif olarak algılayarak, nasıl dönüşeceklerini anlamak oldukça güçtür. Ne kadar değişirlerse değişsinler, pasif kalmaya devam edeceklerdir. Ancak ne rasyonalistler gibi tam algıya sahip bir insan ne de etkileşimciler gibi kurumları göz önünde bulundurmadan etkileşim düzeni üzerinden insan eylemleri üzerine odaklanılmalıdır. Empiristler gibi insanı merkezden uzaklaştırmamalı; Marks, Foucault, Gramsci, Althusser gibi pasif bir özneden bahsedilmemelidir.

2.4.7. Jürgen Habermas: İletişimsel Eylem Kuramı

Habermas, kuramını; Weber, Parsons, Poper, Mead, Durkheim gibi düşünürlerden beslenerek inşa etmiştir. Daha önce bahsedilen düşünürler, bu başlık altında tekrar edilmeyecektir. Yine bu kısma

kadar tartışılan Giddens, Foucault, Schutz vb. düşünürler de Habermas okumalarında önemli bir yer tutmaktadır. Habermas'ın kuramı 'bu çalışma için' öncelikle yaşam dünyası ve sistem bütünleşmesinin ayrımına dayanmaktadır. Eski toplumlarda ihtiyaçlar veya bilginin aktarımı gibi konular, daha küçük yapılar içerisinde, dolayımsız ve eşitlikçi bir şekilde gerçekleşiyordu. Bu kabile düzenlerinde toplumsal bütünleşme ve sistemsel bütünleşme arasında ayrım mevcut değildi. Daha sonra büyüyen, kompleks hale gelen toplumlarda uzmanlaşma ve ayrışmalar meydana gelmeye başladı. Uzmanlaşmalar ve kompleks yapılar toplumu sistemlerden ayırmaya başladı. Örneğin; devlet gibi yapılar, toplumsal bütünleşmeden farklı bir yerdedir. Eski toplumlardaki din ve mitoloji gibi unsurlardan ziyade, bu toplumlarda toplumsal amaçlara yönelik dil ve dilsel yapılar ön plana çıktı. Bu Foucault'nun yaklaşımına benzer bir yaklaşımdır. Para ve gücün önemli bir etken olduğu sistem bütünleşmesinde ekonomi diğer kurumlardan bağımsız bir yer edinmeye başlar. Aynı zamanda bu kurumlar yaşantı-dünyasına da kök salar. Köklü değişiklikler toplumun rasyonelleşmesine neden olunca; toplumda mesleki vb. faklı uzmanlaşmaların ortaya çıkması ile yaşantı-dünyasında aşırı bir yükleme meydana gelir. Aşağıda bahsedilecek olan üç dünyaya ait geçerlilik iddiaları karmaşıklaşır ve yaşantı-dünyasında sistemlerden gelen bir baskı oluşur (Layder, 2014:259-260).

Siyaset, ekonomi ve doğa bilimlerinin içinde bulunanlar, alanın uzmanı haline gelirken; gündelik hayat içerisindeki sıradan insanların alanlar hakkındaki bilgisi çok kısıtlı ve işlevsizdir, sistematik değildir. Dünyalara ait geçerlilik iddiaları bu uzmanların elinde bulunur. Foucault'da söylem ve iktidar ilişkisi ile Bourdieu'nun sermaye ve alan ilişkisi bu anlamda göz önünde bulundurulmalıdır. Geçmişten devrolan, güç ve para ile oluşan yeni yönetim mekanizmalarının yaşantı-dünyasından ayrışması, rasyonelleşme ile bağlantılıdır. Kodlanmış yasaların gelişimi ve siyasal, ekonomik kurumların fiilen ayrışması; toplumda genel bir rasyonelleşmeye neden olur. İletişimsel anlamaya dayalı olan toplumsal bütünleşme yerine toplum, para ve gücün işlem gördüğü sistemsel bütünleşmede inşa edilir (Layder, 2014:61). Habermas'ın kuramını daha iyi anlayabilmek adına kavramlarına değinmek daha faydalı olacaktır.

Habermas yukarıda bahsedilen Weber'in eylem tipleştirmelerine benzer bir şekilde, farklı düşünürlerden beslenerek eylem kipleri inşa eder. Bunun yanında; Poper'ın üç dünyasından faydalanarak eylemlerin bu üç dünyada gerçekleştiğini belirtir. Poper'a göre üç tür dünya vardır. İlk olarak 'fiziksel ve nesnel dünya'; taşlar, yıldızlar, gezegenler, hayvanlar, radyasyon vb. fiziksel enerjileri de içinde barındıran birinci dünyadır (Poper, 1978: 143). Bu nesnel dünyaya ait eylem türü olan 'teleolojik eylemde' birey; başarıya ulaşmak için araçlarını belirleyip, amaca yönelik bir şekilde araçlarını kullanarak hedefine ulaşır. Başarı hesaplanırken en az ikinci bir aktör devreye giriyorsa; teolojik eylem, 'stratejik eylem' olarak genişler (Habermas, 2001:110). Nitekim Elias ve Weber'de

şiddet araçlarından arındırılan aristokrat sınıfın, bu stratejik eylem türünden faydalanarak toplumda rasyonelleşmenin gerçekleştiği görülebilir.

İkinci dünya ise; 'psikolojik ve mental dünyadır'. İkinci dünyada acılar, hazlar, düşünceler, kararlar, umutlar ve gözlemler vardır. Daha çok ahlaki, bir nevi 'toplumsal' dünyadır. İnsanların deneyimleri ve hayalleri ile, canlılardan toplumsal bir varlığa dönüştüğü dünyadır (Poper, 1978:143). Bu dünyada eylemler tek başına değil; toplumsal grupların değerlere göre yönlendirilmesi sonucu, 'normlara göre düzenlenmiş eylemler' ile gerçekleşir. Nesnel dünyanın eylemleri nesnelere göre, toplumsal dünyanın eylemleri de normlara göre şekillenir (Habermas, 2001:111/114).

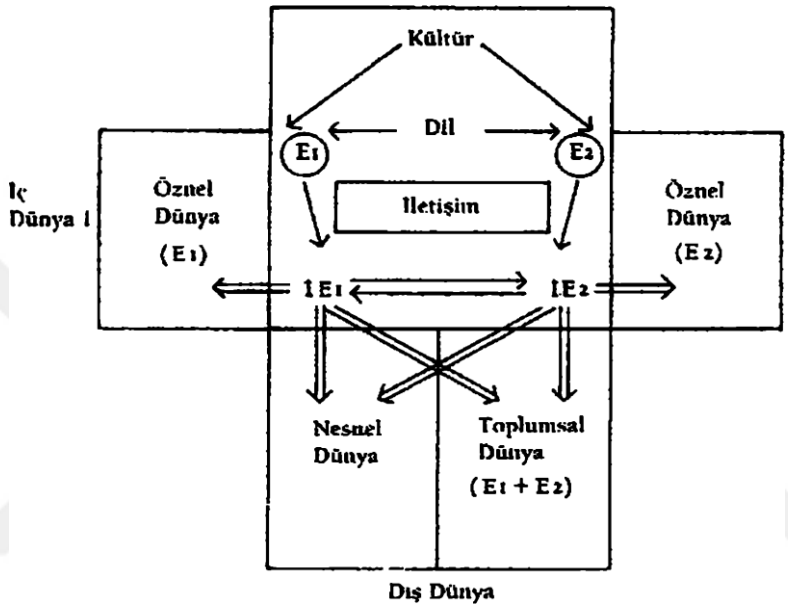
Poper'ın üçüncü dünyadan kast ettiği ise; 'insan zihninin ürünü olan dünyadır'. Bunlar; nesnel düşünce içerikleridir. Diller, yetenekler, hikayeler, mitler, bilimsel varsayımlar, teoriler, şarkılar, heykeller, uçak gibi mühendislik çıktıları vs. hepsi üçüncü dünyaya ait zihinsel ürünlerdir. Bu ürünler bazen hem birinci hem de üçüncü dünyaya ait olabilirler. Örneğin; 'Musa'nın Hükmü Heykeli' mermer olarak birinci dünyaya ama Michelangelo'nun zihinsel ürünü olarak üçüncü dünyaya aittir (Popper, 1978:144). Habermas'ın üçüncü eylem tipi ise; dramaturjik eylemdir. Bu eylem tipinde aktörler, sosyal bir varlık olarak değil; birbirlerinin izleyicisi olarak, kendilerini birbirlerinin karşısında ifade ederek etkileşim içinde yer alırlar. Aktör, kendi imge ve izlenimlerini ortaya koymak amacıyla, öznelliğini çok amaçlı bir şekilde icra eder. 'Karşılaşma' ve 'performans' anahtar kelimeleridir. Son olarak; 'iletişimsel eylem' kavramında ise; en az iki aktör, ister sözlü ister sözsüz bir şekilde dil ve eylem yetisini kullanarak, kişilerarası bir etkileşime girer. Eylem stratejileri ve görüş birliği sağlamak adına bir anlaşma sağlanır (Habermas, 2001: 112/117).

Şeylerin gerçek temsillerinin yer aldığı 'dış doğa'; doğruların sosyal boyutta ve ahlaki açıdan doğruluğunun arandığı 'toplumsal dünya'; niyet ve samimiyetin önemli olduğu 'insanın iç dünyası' olarak üçe ayrılan dünyalara ait, dört geçerlilik iddiası vardır. İnsanlar karşılaştıklarında bu geçerlilik savları üzerinden etkileşime girerler. Bunlar; 'anlaşılırlık', ''hakikat', 'ahlaken doğruluk' ve 'samimiyet'tir. İletişimsel eylem 'anlaşılırlığı' beklerken; nesnel dünyaya ait geçerlilik iddiaları dış dünyanın 'hakikatini' ortaya koymaya çalışır. Toplumsal dünyaya ait geçerlilik iddialarında ise; eylemlerde 'ahlaken doğruluk' aranır. Kişinin iç dünyasına ait eylemler de geçerlilik iddiası karşıdaki aktörün 'samimiyetine' bağlıdır (Baert, 2017:132). Örneğin; 'su 100 derecede kaynar' gibi nesnel dünyaya ait bir savda, geçerlilik iddiaları hakikat üzerinden ilerleyecektir. Suyun 100 derecede kaynadığına dair bir hakikat ortaya konulabilir. Ancak 'kadının toplumdaki yeri' gibi bir konuda ortaya atılan savlar daha normatiftir. Çünkü ahlaki, geleneksel veya yasal birçok zeminde tartışılabilir. Ama toplumsal dünyanın konuları bilimsel de olabilir. Oysaki karşılıklı bir sevgi inşa ederken, aktörler karşılarındaki samimiyete bakarlar.

Habermas, iletişimsel eylem kuramını eserinde şematize etmiştir. Bu şemaya geçmeden önce onun üç dünyasını son kez ele almakta fayda var (2001:128);

- *"nesnel dünya (haklarında doğru önermede bulunmanın olanaklı olduğu tüm kendiliklerin toplamı olarak),*
- *sosyal dünya (meşru olarak düzenlenmiş tüm kişilerarası ilişkilerin toplamı olarak) ve*
- *öznel dünya (konuşucunun ayrıcalıklı olarak ulaşabildiği yaşantıların toplamı olarak)."*

Şekil-1: İletişimsel Eylem Kuramı Dünya Göndermeleri (Habermas, 2001b:559).

Yukarıdaki şema Alfred Schutz'un Husserl'den devraldığı ve sosyolojiye kazandırdığı yaşam dünyası (lebenswelt) kavramı ile şekillendirilmiştir. Habermas (2001b:558), aktörlerin üç dünyanın toplamından oluşan yaşam dünyasını bu şekilde şematize etmiştir. Şekil-1'e göre Eyleyenler; (E1) ve (E2) olarak gösterilmektedir. Eyleyenler burada üç dünya ile ilgili olarak yatay şekilde karşılaşmakta ve etkileşim içine girmektedir. Tek çizgili oklar tek bir bilgi içerirken, çift yönlüler birleşim içerir. Örneğin; (E1)'den (E2)'ye doğru yönelen tek çizgili ok, onun söylediği sözü içerirken; (E2), (E1)'den aldığı dönüşü kendi öznel dünyasına gönderirken, çift çizgili ok (E1) ile kendisinin bilgisinin sentezlenmiş halidir. Bir kişi, yaşam dünyası içerisinde "güneş doğudan doğar" veya "şurada elma var. Hadi gel elma yiyelim" derse, bu; iletişim sonucunda nesnel dünyaya karşı bir göndermede bulunur. Ancak elma ağacının kime ait olduğuna dair bir tartışmaya girerlerse, bu; toplumsal dünyaya ait bir gönderme olur. Örneğin; elma bir yabancınınsa, o elmayı yemenin ahlaken veya dinen uygun olmaması, elamanın hangi kabileye ait olduğuna dair savları, normatif bir eylemin ortaya çıkmasına neden olur. Üçüncü dünya ise; öznel dünyalara dairdir. Birinin elmayı çok sevdiğini söylemesi örnek verilebilir. Burada da karşılıklı olarak yaptıkları konuşmalarda ne kadar samimi oldukları önemlidir. Habermas bunu fenomenolojik sosyologlardan faydalanarak kurmuştur (Akşit, 2020b).

Bu sebeple, şemanın toplamı; 'yaşam dünyası' olarak isimlendirilir. Kültür ve dil ile tek taraflı oluşturdukları benlikleri, karşılıklı iletişime girer. Bu iletişimler karşılıklı olarak tek çizgilidir. Ancak karşıdan aldıkları bildirimler ile üç dünyaya göndermede bulunurlar. Nesnel dünya, nesnel hakikatlere yapılan göndermelerdir. Şemada eyleyenler etkileşime girerek; 'toplumsal dünyaya yaptıkları göndermelerde E1+E2 olarak gösterilir. Yani burada normatif kurallar çerçevesinde bir toplum oluştururlar. Ancak öznel dünyalarına yaptıkları göndermeler daha kişisel boyuttadır. Yukarıda bahsedilen geçerlilik iddiaları da buradaki iletişim içerisinde gerçekleşir.

Habermas, yaşantı-dünyası ve sistem bütünleşmesinin birbirinden ayrışması sonucunda rasyonelleşen dünyalarda, rasyonel aklın yaşam dünyasını kolonileştirmesinden bahseder. Yani rasyonel-stratejik aklın, normatif aklın öznel dünyaları sömürgeleştirmesini eleştirir. Marksist düşünürlerin ortaya koyduğu ekonomik ve ideolojik yapıların belirleyiciliği gibi bir kolonileşme değildir. Habermas'ın kuramı; yaşantı dünyası ile rasyonel aklın ortaya çıkardığı uzmanlaşmaların ayrışması sonucu, gündelik hayat içerisinde kurduğu sömürgeleştirmedir (Layder, 2014: 262-264).

Habermas, kitabının 2. cildinde yaşam evreninin yeniden üretilmesinin boyutlarını ve işlevlerini ele alır. Yaşam dünyasının ve sistemler dünyasının yeniden üretim dinamikleri vardır. Bu anlamda Parsons'ın sistem kuramından faydalanır. Yeniden üretme süreçleri ise; 'kültürel yeniden üretim', 'toplumsal bütünleşme' ve 'toplumsallaşma'dır. Boyutları ise; 'kültür', 'toplum ve 'kişilik'tir.

Tablo-1: *Yaşam Evreninin Yapısal Bileşenlerinin Varlığını Sürdürmesi için, Yeniden Üretim Süreçlerinin Katkıları (Habermas, 2001b:575).*

Yapısal Bileşenler ⟶ / **Yeniden Üretim Süreçleri** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel Yeniden Üretim	Üzerinde uzlaşılabilir Yorum şeması ("geçerli bilgi")	Meşrulaştırmalar	Yetişimde etkili davranış kalıpları, Eğitim hedefleri
Toplumsal Bütünleşme	Zorunluluklar	Meşru olarak düzenlenmiş kişilerarası ilişkiler	Toplumsal aidiyetler
Toplumsallaşma	Yorumlama Başarımları	Normlara uygun eylemler için güdülenmeler	Etkileşim yetenekleri ("kişisel kimlikler")

Tablo-2: *Yeniden Üretim Aksaklıklarında Kriz Görüngüleri (Patolojiler) (Habermas, 2001b: 576).*

Yapısal Bileşenler → / **Alanlardaki Aksaklıklar ↓**	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel Yeniden Üretim	Anlam yitimi	Meşruluk yitimi	Yönelim ve eğitim krizi
Toplumsal Bütünleşme	Kolektif kimliğin tehlikeye düşmesi	Kuraldışılık	Yabancılaşma
Toplumsallaşma	Geleneğin kopması	Güdülenim eksikliği	Psikopatolojiler

Yukarıdaki tablolara göre; eğer kültürel yeniden üretim sürecinde kültür iyi işlerse, o toplumdaki bilgiler geçerli olur. Ancak kriz meydana gelirse; kültürde bir anlam yitimi olur. İnsanlar o toplumdaki kültürel süreçlere uyum sağlayamazlar. Kültürel yeniden üretimin toplumsal boyuta katkısı ise; toplumu oluşturan yapıların, kurumların meşruiyetinin kabul edilmesidir. Ancak kriz olması durumunda, toplumdaki kurumlara olan güven sarsılır. Kişilik boyutunda eğitim ile; yetkili ve becerikli bireyler yetişir. Ancak kriz olduğu durumda, kişilerin eğitim ve girişimler için eğilimleri olmaz. Toplumsal bütünleşme boyutunda kültürel katkılar, kültürel yapıya katılım; görev olarak bilinir. Ödevler yerine getirilir. Ancak kriz durumunda; kollektif kimliklere olan inanç ve bağlılık azalır. Bu kimlikler özlerini koruyamazlar. Toplumsal boyutta, toplumsal ilişkiler meşru bir zeminde ilerler. Ancak kriz döneminde kural dışılık artar. 90'lardaki gibi, devletin karanlık cinayetlere adı karışır. Kişilik boyutunda; daha önceki iki boyutun da iyi işlemesi sonucu, kişilerde toplumsal aidiyet artar. Kriz durumda ise; topluma karşı bir yabancılaşma başlar. Toplumsal bütünleşme daha formel bir boyutken; toplumsallaşma daha çok sosyalleşmeyi kapsayan, formel boyutun dışında kalan bir boyuttur. Toplumsallaşma, kültür boyutunda iyi işler ise toplumlar kültürlerini yorumlamayı başarılı bir şekilde devam ettirir. Gelecek nesillere aktarır ve korurlar. Ancak kültür boyutunda aksaklıklar yaşanırsa geleneklerden kopulur. Kültürel devamlılık sağlanamaz ve bir aktarım sorunu yaşanır. Bu, toplumsal boyuta da sirayet eder. Toplumsal boyutta toplumsallaşma iyi işlerse; insanlar yasalara uyma konusunda hevesli olurlar. Ödevlerini bilinçli bir şekilde yerine getirirler. Ancak aksaklıkların yaşandığı durumlarda, bireyler ödevlerini kendi istekleri doğrultusunda yerine getirmek istemezler. Kişilik boyutunda; insanlar kişisel kimliklerini ortaya koyarak, rahatça etkileşime girebilirler. Aksi durumda ise; psikopatolojiler ortaya çıkmaya başlar.

Şu ana kadar gelinen noktada ve Habermas'ın kuramı yukarıdaki tablo ile anlamlandırıldığında; prekarizasyon sonucu toplumların içindeki krizler kutucuklara yerleştirilebilir. Bu anlamda çalışmanın varsayımını bu kriz tablosu üzerinden şu şekilde yorumlayabiliriz: Kültürel yeniden üretim boyutunda, bugün preker bireyler, kültürel bir anlam yitimi içindedirler. Kurumsal ve kültürel aidiyet duyguları gelişmez. Ayrıca, geçim kaygısından dolayı geleneklere bağlılık, sanata ve kültüre olan ilgi bu bireylerde azalmaktadır. Kendilerini bir topluluğun üyesi olmaktan uzak görmektedirler. Aidiyet hisleri kaybolmuştur. Onları dışlayan kurumların meşruiyetine dair inançları azalmaktadır. Bu da hem gündelik hayatlarındaki deneyimleri hem de medyanın kendi kurumsal yapısı ve medyanın içeriklerinde de görülür. Medyaya güvenilmez. Bu durum da preker bireylerde girişim eksikliği veya eğitime olan ilgide azalma eğilimi gözükmesine neden olabilir. Yine meşru zemini kaybeden kurumlar yüzünden kimliklerine olan bağlılıklar azalmaktadır. Kimliklerinden arındırılarak birer prekaryaya dönüşmüşlerdir. Bu sebeplerle preker bireyler bulundukları yerden göç etmek ister. Toplumda kural dışılığın artması, yine medya aracılığıyla inşa edilmektedir. Birçok yönetici veya siyasi hakkında ortaya atılan gayri meşru iddialar ortaya çıkmaktadır. Bazı siyasi partilerin terör ile yakınlıkları medyada açıkça dile getirilmektedir. Kişisel boyutta ise; preker bireylerde kendilerine karşı bir yabancılaşma süreci başlayabilir. Örneğin; aldığı eğitim dışında işler yapanlar, etnik veya cinsiyet ayrımına uğrayanlar yabancılaşma yaşamaktadır. Aynı zamanda kaygı, depresyon, sosyal anksiyete vb. birçok psikopatolojik etki preker bireylerde gözlemlenmektedir. Bu konulara diğer bölümde detaylı bir şekilde yer verilecektir.

Habermas'ın kuramı soyut kalmıştır. Gerçek insanlar ile ilişki kurma noktasında eksiklikleri vardır (Baert, 2017:133). Ancak kadın çalışanların, patriarkal bir sistemde, hem çalışıp hem de ev işleri ve çocuklarıyla ilgilenmek zorunda olması; Habermas'ın sistemsel bütünleşme ayrımına örnek gösterilebilir. İş dünyasındaki rasyonel erkek aklı, kadının yaşam dünyasını sömürgeleştirmektedir. 1960 sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin çıkış noktası da bu boyutlarda yatmaktadır. Marksist düşünlerin savunduğu görüşten farklı olarak, yeni toplumsal hareketler bir bölüşüm ve iktidar talebi değil; daha çok kimlikler ve haklar boyutunda gerçekleşmektedir. Prekarizasyon da benzer bir duruş içerisindedir. Ancak onun farkı; modern rasyonalitenin bir sonucu olması değil, neoliberal rasyonalitenin yaşam dünyasını kolonileştirmesi sonucu ortaya çıkmasıdır. Bu konuya Foucault'nun yönetimsellik kavramını tartışırken tekrar geleceğiz. Nitekim çalışmada, iletişimsel eylem kuramı ve yeniden üretim süreçlerinin kriz dönemindeki patolojileri konusunda Habermas'dan önemli ölçüde beslenilecektir. En önemlisi de geleneksel medyanın yaşam dünyasını kolonileştirmedeki önemi ve yeni medyanın ise aynı şekilde yaşam dünyasını kolonileştirmesiyle birlikte, tam tersi alttan bir kolonileştirmenin de olup olmadığı incelenecektir.

Çalışma için asıl olan ise; Habermas'ın savunusunun tam zıttı olan bir görüştür. Amaç; iletişim teknolojilerindeki devrim ve yeni medya ile iletişimsel eylemin sömürgeci yanını ortaya koymaktır. Gelişen bu iletişim teknolojileri ile endüstri sektörü de dahil olmak üzere; 'enformatikleşme' hızla artmıştır. Nitekim post-fordizm olarak adlandırdığımız şey de bunu göstermektedir. Enformatikleşme konusuna ilerleyen bölümlerde değinilecektir. Gündelik hayatın enformatikleşmesi ise; sona doğru yaklaşılırken daha anlaşılır bir hal alacaktır.

2.4.8. Zygmunt Bauman: Katı Olanların Sıvılaşması

İnsan öleceğini bilen bir varlıktır. Bu, onu bir canavar veya melekten ayıran yönüdür. Biri ölümsüzken, diğeri öleceğini bilmez. İnsan, toplum içinde yaşar ve o toplum, insan ömrüne göre, ölümsüz sayılabilecek bir uzunluktadır. Toplumsal insan ölümsüzlüğü arar. Bunun tadına ise, görece sonsuz olan, toplumsal olarak bakabilir. Kültürel yaratıcılıkla ve kültürel ürünler ortaya koyarak; insan bu ölümsüzlüğü yakalayabilir. Ancak bu kültürel üretim aşamasında, birey artık eskisi gibi toplumsal olmayabilir. Kamusal alanın araçları ve kurumları inkâr edilir ve kamusala olan ihtiyaç azalır. Richard Sennet bunu; "kamusal insanın çöküşü" olarak ifade eder. Bireysel varoluşlarını inşa ederken de bunu mevcut koşullar ve kendi seçimleri ile yaparlar. Bu süreçte her tür ürün bireyselleştirilir (Bauman, 2005: 12-15).

Marks'ın ünlü sözünü günümüz dünyasına uyarlayan Bauman (2005: 16); insanların kendi hayatlarını kendilerinin inşa ettiği, ancak bunu verili koşullar altında yaptıkları şeklinde uyarlamıştır. Bu koşulların, insanın hayattaki seçimlerini 'hedefler' ve 'araçlar' eyleminden muaf bir şekilde sınırlandırdığını belirtirken de Habermas ve Weber'in araçsal rasyonel eylem ve amaçsal rasyonel eylemine yapılan küçük vurgu dikkat çeker. Modernite ve rasyonaliteye karşı sert tutumlarından birini; "*Modernite ve Holocaust" (1997)* adlı eserinde ortaya koymuştur. Modernliğin bir sınamasını Yahudi soykırımı üzerinden vererek, holocaustun akıl dışılık değil; tam aksine aklın bir ürünü olduğunu savunmuştur. Nitekim Fransız İhtilali ve aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan ulus devlet ve rasyonel kapitalist üretim biçimleri; Yahudi soykırımı esnasında da uygulanmıştır.

Kapitalist sermayenin gelişim gösterdiği dönemde ise 'emek'; iki ayak üzerinde ilerlemiştir. İlki 'maddi ihtiyaçları karşılayan fiziksel bir çaba', diğeri ise daha siyasi ve ideolojik bir boyut olan 'genel birlik ruhu' olarak emek ile karşılaşılmaktadır. Bu birliktelik sayesinde emek bir yükseliş sürecine girmiştir. Fiziksel çaba sarf eden emekçiler, genel birlik ruhu ile güçlenirken; iki ayağın birbirinden ayrılması ile emek belirgin bir düşüş yaşamıştır. Nitekim çalışmanın bu üçüncü bölümüne ismini veren Bauman'ın kitabındaki bölümün adı da "*Emeğin Yükselişi ve Düşüşü*"; katı kapitalizmden hafif kapitalizme geçişin bir serüvenidir. Katı kapitalizm döneminde servetin kaynağı; emektir. Ürünler emek ile ortaya çıkarken, sermaye ölü emekti. Bu anlamda hızla sanayileşen Avrupa ile bunu

yapamayan ülkeler arasında büyük bir zenginlik farkı ortaya çıkmıştır. Kişi başına düşen gelirde 17. yüzyıldan bu yana fark elli kat artış göstermiştir (Bauman, 2005: 27-28).

Modernlik; yukarıda da bahsedildiği üzere geleneksel yapıların aşıldıktan sonra, tekrardan yeni toplumun rasyonel rutinlerinin gelenekselleşmesidir. Bauman'ın katı/hafif/akışkan kavramlarını kapitalizm ve modernizme uyarlaması; maddenin hallerinden yola çıkılarak yapılmaktadır. Katı modernite düzenli şeklini korur, bir kabın şeklini almaz. Mekânsal bir boyutu vardır ve hareketsizdir. Bu sebeple ağır kapitalizm de denilmektedir (Bauman, 2017:13-14). Toplum üç saç ayağa ayrılacak olursa; sermaye, emek ve siyaset şeklinde ifade edilebilir. Bu ağır/katı kapitalizm boyutunda sermaye; toprak, fabrika gibi yerinde sabit yapılardan oluşuyordu. Ağır ve katıydı, hareket kabiliyeti yoktu. Emek de aynı şekilde fabrika veya toprakta çalışıyordu. Onlar da ağırdı, ancak sermaye kadar değildi. Görece özgürlüklere sahiptiler. İş değiştirmeler ile bu hareket imkânını kullanıyorlardı. Zaten Henry Ford'un "5 dolar" kampanyası da iş değiştirmeleri azaltma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Bu konuya bir sonraki bölümde detaylı olarak değinilecektir. Siyaset de aynı şekilde bir toprak parçasına bağlıydı. Bu döneme katı/ağır kapitalizm denilebilir.

En büyük örneği ise; aşağıda anlatılacağı üzere fordizm ve Ford fabrikalarında görülmektedir. Bu fabrikalardaki işçiler, hayatları boyunca aynı fabrikada çalışmaktaydılar. Bir evlilik kurumu gibi; "ölüm bizi ayrına dek" şeklinde kutsal sözler veriliyordu. Ancak katı olan her şey buharlaşıyor ve kutsal olan her şey dünyevileşiyordu ya da Bauman'ın tabiri ile katı olan her şey sıvılaşıyordu. Artık karşılıklı verilen sözler geçerliliğini kaybediyor, bir sermaye ve işçi arasında ömür boyu sözler verilmiyor (2005: 30/35).

Artık sadece üretim-tüketim ilişkilerinde değil, hayatın her noktasında hafif kapitalizmi görmek mümkündür. Belirsizlik, güvencesizlik, esneklik; kapitalizmin her yerine yavaşça sirayet etmiştir (Yıldırım, 2020:32). Prekarizasyon her yerdedir. Akışkan modernite, artık sermaye sahibi ağır kapitalizmde olduğu gibi, bir yere sabit değildir. Sermaye yersiz yurtsuzlaşmıştır. Ciddi bir yükümlülüğü de yoktur. İstediği anda banka hesabını taşır, akıllı telefonunu alır, çantası ve evrakları ile birlikte bir uçakla başka yere kaçabilir. Sermayeyi elinden kaçırmak istemeyen toprağa bağlı siyaset ise; onu hoşnut etmek durumundadır. Bu dönemde siyaset ve emek toprağa bağlıyken, sermaye ağırlıklarından kurtulmuş ve hafiflemiştir. Akışkan kaynaklar sayesinde onları dizginlemek artık çok zordur. Görebildikleri yegâne dayatma; paranın özgür dolaşımına gelen sınırlamadır (Bauman, 2005:38; 2012:17-18).

Bu durum, prekarizasyonu kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Esneklik bir çeşit slogana dönüşürken, kısa dönemli sözleşmeler ya da sözleşmesiz işler dönemin en büyük göstergeleridir. Bu; sermaye ve emek arasında bir kopuş veya boşanma değil, tıpkı birbirini seven bir çiftin romantik

olmayan bir kavuşamama, bağlanamama hikâyesine benzer. Bauman, çalışmasında sıradan bir Amerikalının emekli olana kadar en az 11 iş değiştirmesi beklentisinden bahseder (2005: 35/37). Ekonomik buhranlar ve ikinci dünya savaşından sonra bir güven ortamına ihtiyaç duyuldu. Aydınlanma bir özgürlük düşüncesi ile ortaya çıkmışken, yaşanan acılardan sonra, güvene olan ihtiyaç ile sosyal refah devletleri ortaya çıktı. Ancak bu dönem, Reagan ve Thatcher ile birlikte değişmeye başladı. Topluma değil, bireyselleşmeye doğru kayan bir yapı ortaya çıktı. İnsanlar güvenlikleri ile özgürlüklerini takas ettiler. Sert rutinlerden vazgeçtiler. Ancak bu parçalanmış ve rutin emekte, işçilerin birbirleri ile olan dayanışması; akışkanlaşan sermaye dönemi ile birlikte ortadan kalktı ve genel birlik ruhunun koruyuculuğunu bozdu.

Bauman bir röportajında Orta Doğu'dan Avrupa'ya gelen sığınmacıların durumunu da prekarite ile açıklar. Onların kaybettikleri her şeyleri ile Avrupa'ya gelip karşılaştıkları şeyin, prekarite olduğunu söyler.

"Prekarite anksiyete ve kaygı içinde yaşamaktır. Prekariteyi açıklayan en ayırt edici özellik budur. Prekarite kavramı, Fransızca 'précarité' kelimesinden doğmuştur. Kabaca bir çeviri ile 'kaygan/akışkan bir zemin' anlamına gelir. Ayağını bastığın sağlam bir zeminin olmaması demektir... Eğer işinizi kaybetmekle karşı karşıyaysanız, bunun nedeni küreselleşme sürecidir." (Bauman, 2019)

Sığınmacıları, Batı insanının kaygılarının vücut bulmuş hali olarak betimler. Çünkü onlar, yaşadıkları sıkıntıları ile birlikte gelirler. İnsanlar çok kültürlü bir çevrenin içinde yaşamaktadırlar. Bunun en büyük örneği ise; sosyal medya platformlarıdır. İnsanlar artık çevrimiçi ve çevrimdışı iki hayat yaşamaktadırlar. Bir yanda insanlar alışverişe, işe, okula gidiyor ve birçok farklı kültürdeki insan ile zorunlu olarak etkileşim içine giriyorlar. Böylelikle onlarla nasıl iletişim kuracağına dair yetenekler kazanıyorlar. Çevrimiçi kısımda ise insanlar; farklı kültürden insanları tanımak ve anlamak için sosyal platformları kullanmıyorlar. Aksine onlardan kurtulmak için kullanıyorlar. Böylelikle içinde yabancı kimselerin olmadığı 'konfor alanları' oluşturuyorlar. Beğenilmeyen görüşler hemen engellenebiliyor. İnsanlar sadece kendileri gibi düşünen, kendilerini onaylayan insanlar ile baş başa kalıyorlar. Bu durum kişisel tatmin için iyi bir şey gibi görünebilir, ancak dışarıdaki hayat için kullanılması gereken yeteneklerin unutulmasına neden oluyor (Bauman, 2019). Bauman'ın bu yaklaşımı son bölümde; 'yankı odası', 'filtre balonu' ve 'siber balkanlaşma' gibi yeni medya kuramları ile detaylandırılacaktır.

Bauman, prekarizasyon kavramına getirdiği fikirleri ile çalışma açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüz bireyinin içinde bulunduğu esnek, güvencesiz, kırılgan durumu teorik bir şekilde dile getirmiştir. Ayrıca ortaya koyduğu, modern özneden post modern özneye geçişi en iyi

yansıtan kavramlardan olan; akışkan/hafif kapitalizm yaklaşımı da bugünün göç, emek gibi konularını anlamayı kolaylaştırır. O; post-modernizmin post ekini kendi kuramının içine yerleştirmemiştir.

Ancak başındaki post ekine rağmen post-modernizm; modernizmden bir kopuşu ifade etmemektedir.

"...postmodernist kuramlar, 1970'lerin başında yapısal bir krizle karşı karşıya kalan kapitalizmin neoliberalizm olarak tabir edilen ve Aydınlanma değerleri (eşitlik, özgürlük, rasyonellik, bilimsellik, nedensellik), fordist birikim şekli (düşünsel izdüşümü: bütünlük, homojenlik, sınıfsallık, örgütlülük, işlevselcilik), Keynesyen refah devleti modeli (düşünsel izdüşümü: toplumsallık, vatandaşlık) ve Bretton Woods uluslararası para sistemini (düşünsel izdüşümü: kuralcılık, ulusalcılık, mekânsal sınırlama, öngörülebilirlik) tasfiye eden kapsamlı bir yeniden yapılanma veya yenilenme modelinin düşünsel yansımalarıdır." (Altuntaş, 2015:38).

Bir sonraki bölümde düşünceleri ile modernizm sonrası özneyi ortaya koyan düşünürler ele alınacaktır. Bu tam bir kopuş değildir. Örneğin; bir yandan panoptik kurumlar ile polislik yapmaya devam edilir, hesaplanabilir bir gelecek inşa etmeye çalışılır. Ancak buna ihtiyacın olmadığı durumlarda ortaya konur. Toplumsal bir birey inşa etmenin ötesinde; bireyselliğin ön plana çıktığı özgünlükler, olumsallıklar tartışma konusu edilmeye başlanmıştır. Yeni toplumsal hareketler ile iktidar mücadeleleri değil, kimlik mücadeleleri ön plana çıkmıştır. Makro ölçekli büyük resimlerin anlatılmaya çalışıldığı yaklaşımların yerine, daha küçük mikro ölçekli yaklaşımlar kendini gösterir. Bireyselleşen özneler için panoptik kurumlara o kadar da ihtiyaç yoktur. Çünkü bireyselleşmiş emek işçileri; zaten sistem gereği birbirleri ile rekabet içindedir. Birbirlerinin üstüne çıkarak daha yüksek makam ve ücretler için savaşım içindedirler. Tüm bu kaygan zemin içerisinde medyanın gündelik hayatı enformatikleştirmesi ve imgesel bir evrensellik dayatması sonucu; gerçekliğin inşası artık farklı bir boyut kazanmıştır.

2.5. Modernizm sonrası Özne ve Öznel Deneyim

2.5.1. Foucault'nun Yönetimsellik Kavramından, Algoritmik Yönetimselliğe ve Bilişsel Proleterleşmeye

Bir önceki başlık altında, Foucault'nun düşüncesi üzerinden, mutlak iktidar ve disiplinci iktidar zemininde öznenin merkezden uzaklaştırılması incelendi. Yıkıcı cezalardan büyük kapatmalara, panoptik kurumlara, öznenin etrafında onu dönüştüren gelişmelere yer verildi. Bu başlık altında; biyopolitika, yönetimsellik konularına yer verilecektir. "*Cinselliğin Tarihi*" adlı çalışmada; 18. yüzyılda ekonomik ve siyasal bir sorun olarak 'nüfus' problemi ortaya çıkar. Doğum ve ölüm oranları, doğurganlık, sağlık, hastalık, beslenme, barınma; artık hepsi nüfus politikalarının içine girmiştir.

Yayılmanın doğal artışıyla oluşan bir nüfus değil; üretim gücü, toprağın sunduğu avantajlar üzerinden büyüyen bir nüfus söz konusudur. Ekonomi ve siyasal nüfus sorununun merkezinde cinsellik görülür (Foucault, 2007: 27).

İktidarların; yemek yemek, mekân, egzersiz, uyku, seks, mahremiyet, ışık ve ısı gibi bedenin en temel ihtiyaçlarını kısıtlayarak disipline etme çabası vardır. Bu politikalar ile bir yandan da insanın verimliliği arttırılmak istenir. Bunu da belirli kurumlar vasıtası ile yapar. Modern sanayide; 'verimli bendenler', cezaevinde; 'uysal bedenler', okullarda; 'sürüleştirilen bedenler' üzerinde iktidar uygulanır. Nüfus politikaları da bu kurumlar ile gerçekleşir. İnsanları yaşatmak ve verimli kılmak amacıyla; sokaklar temiz tutulur, salgın politikaları planlanır. Bedenler üzerinde kurulan iktidar ile insanların hayatlarını tahakküm altına almaya; biyopolitika adı verilir (Katz, 2017: 180-181).

Foucault özne kavramını Fransızca'da tabi olan, boyun eğmiş anlamında olan; 'sujet' şeklinde kullanır. 'Assurjetir' sözcüğünü de 'özneleştirmek', 'tabi kılmak' ve 'boyun eğdirmek' anlamında kullanır. Bir yanda tabi olan özne varken, diğer yanda vicdan veya öz bilgi yoluyla kimlik boyutunda oluşturulan bir tahakküm söz konusudur (Foucault, 2011: 63). Yukarıda sayılan gelişmeler ise beraberinde sigorta ve risk-yönetimi, kamu teşebbüsleri gibi alanlarda veri teknolojileri ve piyasa rasyonalitesinin gelişmesini sağlamıştır. Böylelikle bir tür 'yönetme sanatı' olan yönetimselliğin doğumu gerçekleşir (Katz, 2017, 182). "*Benlik pratiklerinin alanı olan etik ve siyasal alanın 'yönetim pratiklerini', birini diğerine indirgemeden birleştiren yeni bir düşünce alanı*" olarak 'yönetimselliğin' tanımı yapılabilir (Dean, 1994: 174).

Focault son çalışmalarına doğru yönetimsellik ile devletin makro-düzeyi (toplum, nüfus...) ve iktidarın mikro düzeyi (birey, beden…) arasındaki ilişkileri incelemeye çalışmıştır (Demir, 2011:50). Biyo-iktidar kavramı ikiye ayrılır. İlki; insanın bedenini bir makine olarak gören panoptik kurumlar vasıtası ile disipline etmeye çalışan biyo-iktidardır. İkincisinde ise; bedene bir doğal tür olarak yaklaşarak, nüfusu düzenleyen politikaların geliştirilmesi sağlanır. Kapitalizmin bedeni en üretken hale getirme çabasıdır. Biyo-iktidarın diğer iktidar türlerinden farkı; insan gücünü, kabiliyetini azaltmaya yönelik değil, tam tersi arttırmaya yönelik politikalar inşa etmesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin gelişmesinde biyo-politikaların çok önemli bir yeri vardır. Hukuksal kısıtlayıcı yasaların yerine, normların önem kazandığı bir sisteme doğru gidilmiştir. Kısıtlayıcı yasalar ölüme kadar uzanırken; normlar verimliliği arttıracak politikaları barındırır (Keskin, 2011: 16-17).

Foucault, College De France'da verdiği "*1977-78 Güvenlik, Toprak ve Nüfus*" ve "*1978-79 Biyopolitiğin Doğuşu*" (1993) dersleri kapsamında iktidar olgusunun yerine yönetimsellik konusuna yönelmeye başlamıştır. Daha önce sınıflandırdığı iktidar biçimlerindeki kısıtlayıcılıkların yanında, düzenleyici ve ihtiyaçları gideren bir iktidar biçiminden bahseder (Koç, 2018: 199-200). Hükümetlerin

dışarıda daha iyi bir diplomasi yürütebilme adına, içeride güçlü bir nüfusa ihtiyaçları olmasından doğan biyo-iktidar için; yönetimi sanata çevirecek bir iktidar gereklidir. Yönetmenin vasfı; 'iyi' veya 'kötü' olmaktan, 'başarılı veya başarısız' olan iktidara geçmiştir. Bu içsel yönetim için hakikat yasalarına da ihtiyaç vardır. Yani iktidar bilgi vasıtası ile söylem ve pratikleri şekillendirecek hakikatleri ele geçirir. İktidar, bilgi ile, 18. yüzyıl öncesi normal olan deliyi, akıl hastalığı söylemi içerisinde kapatabilecek pratikleri gerçekleştirmek için hakikati oluşturur. Böylece aklın karşısına deliliği bir patoloji olarak koyarak, akıl hastanesi ve toplum içerisinde bir söylem gelişmesine neden olur. Bu eylemler hakikati oluşturur. Bilgi/iktidar, söylem/pratikler ve hakikate eklemlenir. Özne, neoliberal piyasada ise; kendi hakikatine ulaşarak, kendi denetimcisi halini alır. Birey kendi öznelliğini inşa etmek için piyasaya girdiğinde; homo-economicus, hukuki bir özne olarak; homo-juridicus'a dönüşür (Baştürk, 2012 71-73).

Focault yönetimsellik olgusunu üç madde ile çerçeveler (2011: 282);

"1.) Hedefi nüfus, temel bilgi biçimi ekonomi politik ve esas teknik araçları güvenlik aygıtları olan bu çok spesifik ama karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bir bütün.

2.) Bir yanda tüm spesifik yönetim aygıtları dizisinin oluşumu, öte yanda da tüm bir bilgi kompleksinin gelişimiyle sonuçlanan ve yönetim olarak adlandırılabilecek bu iktidar türünü uzun bir süre içinde ve tüm Batı'da diğer tüm biçimler üzerinde üstünlük kurmaya götüren eğilim.

3.) On beşinci ve on altıncı yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan orta çağ adalet devletinin yavaş yavaş yönetimselleştiği süreç ya da sürecin sonucu."

Yönetimsellik; hükmetmekten bir tür yönetişime geçişi ifade eder. İnsanları, hükmetmek yerine onların güçlerini arttıracak, ihtiyaçlarını karşılayacak iktidarlar; özneleri, neoliberal ekonomik birer özneye dönüştürür. Teknolojik gelişmeler yönetimsellik için oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü gelişen teknoloji ile birlikte, Bauman'da anlatıldığı üzere, akışkan küresel bir dünyada yer almaktayız. Sermayenin akışkanlığı ve nüfusu memnun etmek için baskıcı politikalar yerine, ihtiyaçları karşılayan iktidarlar toplumlarını ekonomik ve siyasi anlamda daha güçlü kılabiliyorlar. Bu anlamda Focault'nun yönetimsellik kavramını, dijital teknolojilerin de gelişmesi ile birlikte, algoritmik yönetimsellik bağlamında inceleyerek öznelleşmenin çağdaş biçimini ortaya koymak faydalı olacaktır.

Şan'ın (2022) 'algoritmik yönetimsellik' ve 'bilişsel proleterleşme' üzerinden ele aldığı Bernard Stiegler'in teknoloji felsefesi; öncelikle Paul Valery'nin ortaya attığı zihin krizi ile başlar. Stiegler, Platon'un 'yazı' üzerine yaptığı betimlemeden yola çıkarak; zihni 'farmakon' olarak tanımlar. Yani zihin hem bir çare hem bir derttir. Husserl ise üç farklı krizden bahseder. Bilimlerin krizi, felsefenin krizi ve kültür krizi; zihnin belirsizliği içerisinde hem bir çare hem de bir dert

mevcuttur. Yüzyılımızın krizi ise; dijital teknolojiler ve endüstri devrimleri ile dönüşen düşünce yapısından kaynaklı bir düşünme krizidir. Şan bu anlamda Anders'in düşüncelerinden faydalanarak, insanın teknolojiler karşısındaki eskimişliğini ortaya koyar. Artık tarihin öznesi teknolojidir. İnsan tarihe iliştirilmiştir. İnsan ve teknoloji arasındaki ilişki; burjuva ve proletarya arasındaki ilişkiye benzer şekildedir (Şan, 2022: 107-110). Dijital teknolojiler sayesinde iletişimin hızı ışık hızına yaklaşmıştır. Dijital teknolojilerin gerçekliği inşa etme, ölçme, kodlama vb. işlevleri insanın bilişsel süreçleri ile karşılaştırıldığında; insan gerçekten de antika gibi kalmaktadır. Kişisel veriler, tükenebilir her türlü enerji ve yakıttan hem daha değerli bir konuma gelmiş bulunmakta hem de tüketildikçe azalmamaktadır. Bu değişim çağdaş insanın dahi düşünce yapısında kopuşlara neden olmuştur. Kişisel veri denilen yapılar tek başına anlamlı yapılar değildir. Hacimlerinin büyüklüklerine göre anlamlı ve değerli olurlar. Kuramın sonu denilecek bu olay, bilgiyi sayılara ve hacimlere indirgemekten kaynaklanır. Bu sistem algoritmalar ile çalışır (2022: 110-113).

Rouvroy ve Berns, dijital teknolojiler sonucunda ortaya çıkan rasyonalitenin, yeni tür öznelleşme ve bireyselleşme pratikleri ortaya çıkarmasından dolayı, Foucault'nun yönetimsellik kavramından türeterek 'algoritmik yönetimsellik' kavramını geliştirmişlerdir. Bu; Foucault'nun neoliberal yönetimselliğine eklemlenerek onu güncelleyecek bir kavramdır. Biyoiktidar ve yönetimsellik ile iktidar; hayatın her yerindeydi ve bu ona görünmezlik gibi bir özellik sağlıyordu. Dijital teknolojiler ile birlikte bu gücü daha da artmıştır. Panoptik kurumlardan farklı olarak, dijital teknolojiler insanları öznelleştirmenin yanında, belirli bir biçimde davranışa doğru yönlendirme amacındadır. Bu da insanların zihinlerini manipüle ederek, belirli düşünceleri kalıplaştırma ile gerçekleştirilir. İkiliye göre; 'Big Data'nın yeni yöntemleri ile 'toplumsal gerçeklik' tespit edilip, yeniden kurgulanır. Bu yöntemleri kullanırken öznelere odaklanmak yerine; **öznelerarası ilişkilere** odaklanılır. Gerçekliği ise dijital ayak izleri ile tespit eder ve belirli profiller oluşturur. Profil ise bir indirgemedir. Milyonlarca davranış, eylem ve kişinin hareketleri sürekli olarak izlenerek belirli davranış ve kişiler profillere indirgenir. Bu profiller daha hesaplanabilir ve yönetilebilir hale gelir. Öncelikle; çok büyük veriler toplanır ve depolanır. Bu verilerin de işlenmesi için gerçekten çok büyük bir hacme sahip olması gerekir. İkinci adımda; bu büyük veriler işlenir. Son adımda ise; bu davranışlar üzerinde eyleme geçilir (Şan, 2022: 114-115).

Dijital platformların hemen hepsi, kişisel verileri işleyerek, bir pazarlama ekonomisi inşa eder. Bu anlamda eğlence, kültür, din, politik görüş vb. birçok konu algoritmaların metası haline gelir. Tüm araçsal, değersel, geleneksel veya duygusal eylemlerin bir değişim değeri mevcuttur. Bu eylemlerin her birinin algoritmalar tarafından anlaşılması için uygun bir koda çevrilmesi gerekir. Örneğin gündelik hayat içerisindeki insanlar iş hayatları, gezileri, özel günler vb. anlarda çektikleri videoları, fotoğrafları platformlarda paylaşabilir. Siyasi görüşü hakkında kısa bir yazılı, sesli ve görsel olarak

paylaşım yapabilir. Bir konu hakkında merak ettiği veya ihtiyacı olan bir şeyi bir arama motorunda aratabilir. Bu şekilde gündelik hayatını platformlar aracılığıyla kodlar, yani öznelliğini kodlayarak kendisini algoritmaların nesnesi haline getirir. "Algoritmik Özneye" dönüşür. Antik Yunan dönemindeki poz veren nesneler gibi, algoritmalara sunulan ayrıcalıklı verilerin dışında, insanlar arasındaki ilişkilerin de bir kullanım değeri vardır. Kişisel mesajlaşmalar, görüntülü konuşmalar vb. birçok ilişki yine bir tür pazarlama amacıyla kullanılabilinir. Bunun yanında, dijital teknolojiler ile birlikte, pazarlama ve satış arasında fark silikleşmiştir. Alışveriş ve reklam, geleneksel dönemde olduğu gibi farklı mekânlarda ardışık olarak gerçekleşmiyor. Bir aynı andalık söz konusudur. Reklamı görülen şey anında satın alınabilinir.

İnsanların hem ilişkileri hem de yaşamları kodlanarak, bir kullanım ve değişim değerine dönüşüyor. Ancak bu tek taraflı olarak işlemiyor. Gerçek yaşam ve ilişkiler de kodlar üzerine inşa edilmektedir. Tatiller, dışarıda yenilen yemekler sosyal medyada kodlanmak üzere hazırlanmaktadır. Bugün sosyal medyada restoranlar, galeriler, kozmetik ürünleri, siyasi faaliyetler, yardım kampanyaları vb. birçok şey kodlanmak üzere icra edilmektedir. Yani algoritmaların gerçek dünyanın kodlanmasına ihtiyaç duyması, gerçek dünyayı şekillendirmektedir. Reel dünyanın gerçekliği imgeselleşmek üzere inşa edilmektedir. Bu kodlamanın medyatik olmasının altında ise; arayüzler ve internetin ilk tasarlanma aşamasında geleneksel medyanın taklit edilmesi yatmaktadır. Görülmek üzeredir ki; iletişimsel eylem, gündelik hayatı enformatik bir hale getirerek kolonileştirir.

Gerçekliğin ve onu anlamlı hale getirmenin bir yöntemi olarak daima sayısallaştırmadan faydalanmak; gerçeğin yerine bu sayısallaşmanın geçmesine neden olacaktır. Stiegler, üç tür proleterleşme sürecinden bahseder. İlki; endüstriyel makineleşme süreci olan 19. yüzyılda gerçekleşir (Şan, 2022:117). "*İşçinin bilgisi makineye öyle geçmiştir ki; artık aletlerini kullanarak bireyleşen işçi değildir: Artık alet-makineye hizmet eden o'dur ve ait olduğu teknik sistemin içinde bireyleşmeyi üreten makine; artık teknik bir kişiliğe dönüşmüştür*" (Stiegler 2012: 50-51). Kapitalizmin getirdiği rutinleşmiş üretim biçimi ile 'beceri bilgisi' proleterleşir. İşçinin görevi makineleri takip etmek olduğu için; bu beceri bilgisini kaybeder. 20. yüzyılda ise kitle iletişim araçları ile kurulan kültür endüstrisinin sebep olduğu tüketimci kapitalizm ile ortaya çıkan; 'yaşam bilgisinin' proleterleşmesidir. Sürekli olarak bir şeylere ihtiyacı varmış gibi hisseden 'tek boyutlu insanlar' beceri bilgisinin yanında, 'yaşam bilgisi' ve 'vatandaş' olma bilgisini de kaybetmişlerdir. İlk iki proleterleşme biçiminin birleşmesi ile birlikte 21. yüzyılda 'bilişsel proleterleşme' meydana gelmiştir. Algoritmalar, yapay zekâ gibi gelişmeler bilişsel kapitalizmin doğmasına neden olur. Kuramsal bilgiye ihtiyaç azalır. Ancak kuramsal bilgi ile müzakereci gücün kaybolması da beraberinde gelir. Proleterleşme, bireyleri bilgi ve becerilerinden mahrum ediyorsa; günümüzde dijitalleşme ve bilişsel kapitalizm, idrakin ve aklın kaybına neden olmaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla birlikte, haber akışının sadece peşine takılıp

gitmek mümkündür. Üzerine düşünülmüş, tarihsel olarak ters yüz edilmiş bir bilgi; bu yüzyıl için kayba uğramıştır (2022: 118-120).

Yaşam bilgisi, vatandaşlık bilgisinin KİA'lar aracılığıyla kaybı ve dijital teknolojiler ile birlikte bilişsel proleterleşmenin ortaya çıkması, bunların temelinde pratik becerinin proleterleşmesinin yatması; çalışmanın amacının anlaşılması için oldukça önemli bir noktadır. Prekarizasyon ve medya arasındaki ilişkiyi Stiegler'in düşünceleri ile görmek mümkündür. Burada Emre Şan'ın çalışmasına özellikle yer verilmesinin sebebi ise; bu konuyu algoritmik yönetimsellik bağlamında işlemesidir. Keza Stiegler de bu konuya yaşandığı dönem içerisinde değinmiştir. Yönetimsellik kavramı ise; bizi bugünden modern öznenin kuruluşuna kadar götüren bir kavramdır. Nitekim Descartes, Kant gibi düşünürlerin özne hakkında düşüncelerinden bugüne gelindiğinde; günümüz öznesini medya ve prekarizasyondan bağımsız düşünmenin eksik olacağı görülmektedir. Ayrıca özne, aydınlanmadan bu yana kurulurken ontolojik ve epistemolojik; sonrasında ise ekonomik, sosyal, simgesel, siyasal ve kültürel birçok belirlenimden geçmiştir. Medya ve prekarite ise; bu belirlenimlerin hepsini içinde barındırabilir.

2.5.2. Hardt ve Negri: İmparatorluk ve Çokluk

Hardt ve Negri'ye göre (2003); 1648 Vestefalya Antlaşmasından bu yana gelişim gösteren ulus devlet anlayışı, sonrasındaki birçok olayla da merkezi bir yapılanma olarak bu yapının kurulmasına neden oldu. Özellikle ulus devletlerin emperyalist hegemonya kurma çabaları, sömürgeci bir kapitalist dünya düzeninin meydana gelmesine neden olmaktadır. Ulus devlet anlayışının ve sömürgeciliğin hızla yükselmesi; Hollanda, Britanya gibi devletlerin kolonyal yapılanmalarına neden olmaktadır. Ancak 1. Dünya savaşı sonrası bu ulus devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. 1. Dünya Savaşı sonrasında Cemiyet-i Akvam ve 2. Dünya Savaşı sonrasında ise Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Artık dünyada sadece ulus devlet mekanizmaları değil; uluslar üstü tüzel kurumlar da yer almaya başlar (2003: 28-30). Bunlar Hardt ve Negri'nin ortaya attığı imparatorluk sistemine geçişte menteşe görevi görürler. Yani imparatorluk sistemine geçişi sağlayan; bu uluslar üstü tüzel kurumlardır.

İmparatorluk kavramı, ulus devletlerin yapılanmalarını anlatan emperyalist terimine karşı geliştirilmiştir. Ulus-devletlerin dışında, ulus üstü tüzel kurumlar, kapitalist şirketler vb. kurumların kurduğu bir ağ iktidarının oluşturduğu bir egemenlik sistemidir. Kısacası; yeni bir egemenlik paradigmasıdır. Emperyalist değil, daha çok emperyaldir (Hardt ve Negri, 2004: 10). Küresel dünya düzenini ve iktidar biçimini anlatma noktasında emperyalizm eksik kalır. Bu sebeple; karma bir yönetim biçimi olan ve Roma İmparatorluğu'ndan esinlenerek, imparatorluk terimi ile yeni küresel hegemonya düzeni, iki düşünür tarafından anlatılmaya çalışılır (2003:14). Çalışmayı ilgilendiren kısmı

ise; imparatorluğun oluşturduğu iktidar biçiminin karşısına koydukları özne olan 'çokluk' kavramsallaştırmasıdır. Diğer önemli nokta ise; imparatorluk ile çokluğun oluşumunda en merkezi konumda; 'iletişim' ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yer almasıdır. Onların kavramsallaştırmalarında iletişim ve medyanın yeri; tıpkı Giddens vb. birçok düşünürde olduğu gibi, 1970 sonrasındaki bilgi iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi ile ortaya çıkan küreselleşme olgusunu merkeze koymalarıdır.

Küresel imparatorluğun bir merkezi, yani Roma'sı yoktur. Aynı zamanda imparatorluğun dışarısı da yoktur (Hardt ve Negri, 2003:14). İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonik liderlik; Britanya'dan, ABD'ye geçer. SSCB ile iki ayaklı bir dünya ortaya çıkar. Bunların dışında üçüncü dünya ülkeleri bulunur. SSCB'nin yıkılması ile birlikte ABD tek ayaklı bir hegemonik liderlik kuramaz. Çünkü bunun yapılması artık imkânsızdır. ABD yine de küresel imparatorluk sistemi içinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Onun federal kuruluş biçimi; aslında küresel düzeydeki imparatorluk sistemini anlamak açısından oldukça önemlidir. İmparatorluk, dünyayı yöneten bir sistem olmanın ötesinde; o sistemi yaratır. İnsan hayatları ile ilgili düzenlemelerin yanında, onların hayatları üzerinde hâkimiyet kurar. Böylelikle Hardt ve Negri, Foucault'nun 'biyopolitika' kavramından faydalanır. Çünkü insan hayatını daha işlevsel hale getirmeye çalışan bir sistemdir. Diğer bir önemli kavram ise; 'çokluk' kavramıdır. Bu kavramın halk veya kitle ile karıştırılmaması gerekir. Anlaşılması için eksik de olsa basit bir benzetme yapılacak olursa; ulus devletin halkı, imparatorluğun çokluğudur. Halk; birlik olan bir nüfusu ifade eder. Kimlik, yani özdeşliği ifade eden İngilizce 'identity' kelimesi ile de çokluk karıştırılmamalıdır. Çünkü çokluk, içinde benzerlikler bulundurmasına rağmen farklılıklar da barındırır. Çokluk, bütün farklılıklara rağmen var olur. Demokrasinin gerçekleşmesi açısından, düşünürlere göre çokluk, önemli bir yere sahiptir. İmparatorluk ve çokluk; bir yandan modernizmden postmodernizme geçişi düşünsel ve kültürel açıdan incelemeyi gerektirirken, diğer yandan üretim ve ekonomiyi de içine alarak geniş bir yelpazede öznelliğin üretimini de içermektedir (2003: 15-20). Hardt ve Negri, Marks'ın "*Kapital*" ile yarattığı etkiyi yakalama amacını güttükleri için post-marksizmin önde gelen düşünürleridir. Postmodernizme geçişi hem düşünsel ve kültürel hem de üretim ve ekonomiye bağlaması açısından da prekarizasyon ve medya arasındaki ilişkiyi açıklama noktasında ikilinin görüşleri çalışma için önemlidir.

Çokluk, her türlü halk, kitle gibi tekillikten ayrılarak; kültür, ırk, toplumsal cinsiyet, farklı emek biçimleri, yaşam tarzları, fikirler, arzular hepsini içinde barındırır. Adı üstünde çokluk çoktur (2004:12). Ulus devlet, modernizm, klasik liberalizm, fordizm vb. birçok kavramın çatısı altında yer alan 'sınıf' kavramı da bugünü anlamak için yetersiz kalır. Bauman başlığında emek piyasasındaki rutinlerin ortadan kalkarak esnek, güvencesiz ve istikrarsız çalışma ortamı olarak kurulan 'prekarite' ile eleştirel bir bakış açısı ortaya konmuştur. Çokluk, bu prekarite içerisinde çözüm yolu arayışıdır.

Klasik dönemin işçi sınıfı anlayışı dışlayıcıdır. Öncelikle, sadece kol gücü işçilerini kapsamış; sonrasında, tüm ücretli emekçileri kapsamıştır. Ancak bunun dışında kalan ücretsiz ev işçileri, işsizler de dahil tüm ücretli işçileri kapsamaz (2004:12). Çokluk ve prekarya birbirine yakın kavramlar olmakla birlikte; prekarya, çokluğun bir alt kısmı gibidir. Çünkü prekarite bir eleştiridir. Ancak çokluğun içerisindeki farklılıkların içinde güzellikler de vardır. Çokluk daha kapsayıcıdır. Bir nevi imparatorluğun karşısında kalandır. Ama dışında değildir. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi imparatorluğun dışı yoktur.

Bugünün üretimi sadece ekonomik, maddi üretim değildir. Bauman'dan da hatırlanacağı üzere; maddi olmayan emeğin ürettiği iletişim ve ilişkiler de metadır. Çokluğun mensupları halk gibi özdeş ya da kitle gibi türdeş olmadıkları için; farklılıklarıyla birlikte iletişim kurabilecekleri ortak paydayı bulabilirler. Üretim araçlarının ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte; uzak yerlerde ve görüşlerde olan insanlar, iletişim ağları kurabiliyor (2004:13). Tıpkı imparatorluğun ortaya çıkışında 'ağ iktidarı' kuran tüzel kuruluşlar gibi, çokluk da aynı yerden besleniyor. Çokluk ve imparatorluk arasındaki ilişki, Acemoğlu ve Robinson'un (2020) "*Dar Koridor: Devlet, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*" adlı çalışmasında yer alan; "Kızıl Kraliçe Etkisi" adlı metaforuna benzer. Kızıl Kraliçe "*Alice Harikalar Diyarı*" adlı romandaki bir karakterdir. Onun altındaki toprak, sürekli geriye doğru kayıyordur. Bulunduğu yerde kalabilmesi için; hiç durmadan koşması gerekmektedir. Acemoğlu ve Robinson'a göre ise; demokratik bir devleti elde eden toplum 'dar bir koridora' girer ve bu dar koridora girmiş olması hikâyenin sonu değildir. Aynı yerde bulunması için; Kızıl Kraliçe gibi sürekli koşması gerekmektedir. İktidar despotik bir eğilime ister istemez kayacaktır. Ancak toplum sürekli olarak talepte bulunmalı ve bu eğilimi engellemelidir. Sürekli olarak koşmalıdır. Ama bu koşu da aynı yerinde sayacaktır. Bu bir başarıdır. Devlet kurumlarını ve yasalarını başarıyla işletmek için; güçlü olmalıdır. Toplum da devletin despotik olmasını engellemek için güçlü olmalıdır. Çokluk da aynı şekilde demokrasi için bu yüzden önemlidir. "Kızıl Kraliçe Etkisi" çokluk tarafından gerçekleştirilebilir. Bunu bir sonraki bölümde yer alan 'EuroMayDay' eylemleri ile prekarya ortaya koyar. Bunun dışında, özellikle 68 sonrası ortaya çıkan 'yeni toplumsal hareketlere' de bu açıdan bakılması gerekir. "*Yeni toplumsal hareketler, çoğu kez kimlik iddialarına dayanırlar ama 'kimliğin' kendisi hiçbir zaman tam oluşmaz.*" Bu tamamlanmamışlık, toplumsal hareketleri küçültmez; tamamlanmamışlık, hegemonya projesi için hayatidir (Laclau, Butler ve Zizek, 2009: 7-8). Yeni toplumsal hareketler, bir iktidar mücadelesinden öte bir kimlik mücadelesidir. İçerisinde yer aldıkları dünyada varlıklarının ve haklarının kabul edilmesini isteyen 'çokluk' mensupları tarafından gerçekleşir.

Hardt ve Negri (2003) günümüz küresel düzenini açıklarken ve Foucault'nun iktidar biçimlerinden yararlanırken; Habermas'ı da eleştirmektedir. İletişimsel eylemin

sömürgeleştirilmesinin aksine; bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle siyaset, ekonomi, kültür ve gündelik hayatın iletişim tarafından sömürgeleştiğini belirtmektedir. Bu, bir önceki başlıkta Stiegler'in yaşam bilgisinin proleterleşmesi ve bilişsel proleterleşme kavramlarıyla da görülmektedir. KİA'lar ve dijital iletişim teknolojileri ile yaşamlar kodlanıyor ve kodlanmak için yaşanıyor. Bu anlamda Negri ve Hardt de çalışmasında postmodernleşme ve enformatikleşme arasındaki ilişkiyi inceler. Enformatikleşme, özellikle üretimin enformatikleşmesi, tabi ki maddi üretimin yanında maddi olmayan üretimi de ifade eder.

Tarihsel olarak üç tür ekonomik paradigmadan bahsedilebilir. İlki; tarım ve ham madde çıkarma, ikincisi; sanayileşme, üçüncüsü; enformatikleşmedir. İkinci paradigma olan sanayileşme; kendi ürünleri ve üretim biçimlerini ortaya koymanın yanında, tarımın da endüstrileşmesini sağlamıştır. Enformatikleşme ile birlikte de sanayi enformatikleşmektedir. Aynı şekilde endüstrileşme ile birlikte tarımda çalışanların hacmi azalırken, sanayi çalışanları yükselmiştir. Bu sanayileşme; gücün göstergesiydi. Enformatikleşme ile birlikte ise hizmet sektöründe çalışanlar yükselişe geçerken, sanayide çalışanların oranları azalma göstermektedir (Hardt ve Negri, 2003: 293-295). Bu geçiş; modernizmin sona ermesidir. Modernizm bir tür Avrupalılaşma iken; enformatikleşme ile birlikte bir Amerikanlaşma süreci başlamıştır. Bu da postmodernleşme sürecidir. Post-endüstriyel ekonomi aynı zamanda enformatik ekonomidir (2003:298). Böylelikle Bauman'nın da ifade ettiği gibi katı kapitalizmdeki toprağa bağlılık ağır ekonomi yerine daha hafif, akışkan bir modernizm ile karşı karşıya kalınmıştır. İşte bu da enformatikleşme ile sağlanmaktadır. Katı kapitalizm, modernizm, disiplinci iktidarın panoptik kurumlarını en iyi ortaya koyan Ford fabrikalarındaki değişim bunu mikro ölçekte görmek için de iyi bir örnektir. Hardt ve Negri'ye göre (2003: 299-303); 1930 yılında Detroit'te kurulan otomobil fabrikası ile 1990'larda Sao Paulo'da kurulan otomobil fabrikası arasındaki farkı her yerde görmek mümkündür. Ford, tüketiciye 'sağır' bir şekilde üretim yapmaktaydı. Tek tip kitlesel üretim yaparak otomobillerin maliyetini azaltıyordu. Ancak bugün neredeyse aracın prototipini müşteri ile birlikte çıkaran bir esnek üretim biçimi söz konusudur. Bu ters yüz etme toyotizm ile ortaya çıkmıştır. Post-fordizm adı da verilen esnek üretimi sağlayan şey ise; sürekli olarak birimleri ve müşterileri birbirine bağlayan iletişim ağları, yani enformatikleşmedir. Bir sonraki bölümde bu kavramlar ayrıca tartışılacaktır.

Empreyal komuta süreçleri ise; üç araç ile gerçekleştirilir. Bunlar; 'bomba', 'para' ve 'gökyüzü'dür. Bombadan kasıt aslında, Weber'den bu yana gelen şiddet araçlarını tekelinde bulunduran devlet; gelişen teknoloji ile birlikte, şiddet araçları bakımından diğer yapılara göre çok güçlü bir konuma yükselmiştir. Russell (2004:37) savaş uçaklarının ortaya çıkması ile devlete karşı ayaklanmanın imkânsız hale geldiğini belirtir. Ayrıca nükleer silahların ortaya çıkması ve bu gücü elinde bulunduran egemen güçler, diğer egemen güçlerin savaş ve barış süreçlerine karışma yetkisini

ellerinden almıştır. ‘Para’ da emperyal bir hakem olarak, bombanın benzeri bir güce sahiptir. Onun gücü küresel piyasalar üzerindedir. Ama emperyal gücü tarihsel olarak diğerlerinden ayıran ‘gökyüzü’ ile kast edilen; iletişimin yönetilmesi, eğitim sistemi ve kültürün düzenlenmesidir. Bu süreçlerin hepsi uydular aracılığıyla gökyüzünden çözülmektedir (2003: 351-352). Hardt ve Negri’nin çalışması esnasında uydu teknolojileri hâkim güçteyken gökyüzü metaforu oldukça uygundu, ancak bugün okyanusları dolanan fiber kablolar ile de tüm dünya birbirine bağlanmıştır. Tabi buradaki asıl mesele; iletişim devrimleri ile iletişim egemenlerin boyunduruğu altında kalmak yerine, egemenleri kendi boyunduruğu altına almıştır. İkilinin tezine göre; Habermas’ın yanıldığı nokta burasıdır.

Ancak iletişimin egemenliği hâkimiyeti altına almasından, insanların iktidarlar karşısında daha güçlü veya eşit bir konuma geldiğinin anlaşılmaması lazım. Çünkü tüm bu sistemlerin kuruluşu neoliberal bir düzen, yani ulus ötesi şirketlerin düzenidir. Bu sebeple çokluk, prekarizasyondan daha kapsayıcı çağdaş bir kavram olmasına rağmen; bir miktar iyimser kalabiliyor. Habermas’a yönelttikleri eleştiri büyük çoğunlukla doğru çıksa da iletişim; araçsal akıl ile sömürgeleşmiyorsa da yeni medya araçları başta olmak üzere post modern dünyanın yeni araçları ile sömürgeleşiyor ve proleterleşiyor. Bu anlamda yeni medya ve dijital iletişim teknolojilerinin sürekli olarak yenilenmesi ve inovasyona son derece açık olmaları; çokluğun geliştireceği her türlü savunmanın yeni bir gelişme ile boşa çıkartılabileceğini düşündürmektedir. Yeni çıkan her bir sosyal medya platformu; yaşam dünyasının farklı bir alanını kolonize ediyor. Twitter ile düşünceler; Instagram ile günlük yaşam; Tiktok ile hayal gücü; Youtube ile geleneksel medya; Airbnb, Sahibinden ile konaklama pratikleri; Uber, Blabla ile ulaşım pratikleri; Bionluk, kariyer.net, freelancer.com, LinkedIn ile çalışma pratikleri; Tinder ile aşk ve ilişki pratikleri kolonileşmektedir. Geleneksel medya veya panoptik kurumlar yerlerinde sabitken; post modern platformları bizatihi insanlar gittikleri yerlere kendileri götürmektedir. Bu sayede çokluk kendini oluşturmaktadır, ancak kendi kaygan zemininde farkında olmadan.

Kontrol araçları, imparatorluğun güç piramitleri ile de uyumluluk gösterir. Bunlar; ‘monarşik güç’, ‘aristokratik güç’ ve ‘demokratik güç’lerdir. Roma İmparatorluğu ile benzerlik yine burada ortaya çıkar. Roma İmparatorluğu’nda monarşik bir imparator yer alır. Aristokrat toprak sahibi ve köle sahibi sınıf yer alır. Aynı zamanda cumhuriyetin yer aldığı bir demokratik güç de yer alır. Küresel imparatorlukta monarşi bombadır. ABD ile diğer müttefik güçleri silah güçleri sayesinde; Irak, Kuveyt, Vietnam gibi ülkelerdeki barışa ve savaşa müdahale etmişlerdir. Para ise; aristokrattır. Yani sermaye sahibi imparatorluğun aristokratik iktidarını elinde bulundurur. Ama akışkandır, yersiz ve yurtsuzdur. Gökyüzü ise; demokratik güçtür. Yani iletişim, eğitim ve kültürün gelişimi ve düzenlenmesidir. Ulusal iletişim sistemlerinin küresel iletişim sistemleri ile bütünleşmesidir. İletişim, üretici güçleri dönüştürür, üretim ilişkilerinin oluşmasını sağlar, yani kapitalist gelişmenin

lokomotifidir. İletişim, emperyal tahakkümün kılcal damarlarına kadar işlemiştir. Bu anlamda ABD imparatorluk içerisinde bir Roma'lar kümesidir. Yukarıda da belirtildiği üzere imparatorluk bir nevi ABD federal sisteminin dünyaya uyarlanmış bir biçimidir. Ancak merkezi, yani Roma'sı yoktur. ABD üzerinde incelendiğinde Washington; bombadır. Beyaz Saray, Pentagon; Washington DC'de yer alır. Askeri gücün merkezi olarak görülebilir. Wall Street, Manhattan ve birçok dünya devi şirketi içerisinde barındırmasından dolayı New York; paradır. Hollywood ve dünya devi medya şirketlerini içinde barındırmasından dolayı Los Angeles; gökyüzüdür (2003: 350-353). Ancak bugün Los Angeles'ı biraz daha genişleterek, Kaliforniya eyaletini bu anlamda ele almak daha doğru bir tespit olabilir. Silikon Vadisi ve Los Angeles, Batı Kaliforniya boyunca uzanır. Bu anlamda hem birçok bilgisayar ve internet devi şirketleri, medya şirketleri ve Hollywood'un yer almasından dolayı; Batı Kaliforniya gökyüzü demek daha doğru olabilir.

Hardt ve Negri'nin makro ve mikro ölçekli kavramsallaştırmaları, günümüzü anlama açısından önemlidir. Çünkü özdeşlikleri aşmaya çalışmaktadır. Marks, Foucault, Giddens, Habermas vb. düşünürlerin penceresinden bugüne nasıl bakılacağını göstermektedir. Bir sonraki başlıkta daha derinlemesine tartışılacak kimliklerin özdeşliği problemi için bir adım oluşturmaktadır. Prekarizasyon ile ilgili bakış açılarını ise çokluk kavramı ile genişletmektedir. Castells'in 'ağ toplumu' teorisini kendi açılarından ele alarak, makro ve mikro yapıların kolektif ve öznelerarası ilişkilerine mercek tutmuşlardır.

2.5.3. Öznenin Evrenselliği, Kimlik ve Olumsallık

Laclau ve Mouffe (2012), "*Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*" adlı çalışmada; öznenin inşasını post-marksist bir çerçevede sorgularlar. Althusser ve Gramsci'nin Marksist determinist yaklaşıma olan eleştirisinin devamı olan bir yaklaşım sunmaktadırlar. Althusser'i de aşarak öznenin inşasında ideolojinin değil, söylemin önemini ortaya koyarlar. Bu anlamda Focault'dan yararlanarak, verili deneyimlere dayalı inşa edilen fenomenolojinin öznesini eleştiriyorlar ve yine onun söylem yaklaşımını da aşıyorlar. Gramsci'den sonra hegemonya kavramına en önemli katkılardan birini sunarak, bu ve devam eden çalışmalarında Laclau; belirlenmiş, sabit özneyi tamimiyle reddederek, olumsallığı savunmaktadır. Hardt ve Negri'nin 'çokluk' yaklaşımı ile Laclau'nun evrensellik yaklaşımındaki tikel/somut kimliklerin eşdeğerlik zincirlerinin birbirine eklemlenmesi sonucu ortaya çıkan geniş eşdeğerlik oldukça yakın düşüncelerdir. "*Tikel bir kimlik, toplumsal cinsiyet, ırk ya da etnisite gibi özgül içeriğe bağlı kimlik olarak anlaşılır*" (Butler, 2009: 41). Hardt ve Negri düşüncelerinde iletişime büyük önem atfederken; Laclau araçları fazla dikkate almadan kimlikler boyutunda kalır. Biri imparatorluk kavramı, diğeri ise evrensellik kavramı

çerçevesinde tartışmalarını yürütür. Bu sebeple devam eden bölüm, bir önceki bölüm ile bütünlük oluşturacaktır.

Sınıfları oluşturan özneler Marksist kurama göre; üretim ilişkilerini oluşturan çıkarları doğrultusunda bir araya gelirler (Laclau ve Mouffe 2012:190-191). Yukarıda belirtildiği üzere; Marks'ın tarihsel diyalektiği, toplumların çelişkileri, yani antagonizmaların ilişkileri ile ilerler. Ama antagonizmaların belirlenmesi için çelişkileri ortaya çıkaracak, tek tip bir fail olan ve nesnel çıkarlar etrafında toplanacak işçi sınıfının arayışı boşa bir uğraştır. Çünkü bu işçiler, sadece üretim ilişkilerine dair konumlandırılmalarından dolayı eksiktir. Failler sadece ekonomik alan tarafından oluşturulmazlar (2012:144). Ayrıca bütünlüklü bir toplumdan bahsetmek de söz konusu değildir. Sabit ve belirlenmiş bir toplumdan da söz etmek mümkün değildir. Zorunlu olan tek şey; olumsallığın sıralanışıdır. Toplum ne net bir şekilde belirlenmiştir ne de kaos içerisindedir. Toplum, "*ne tam bir içselliğin ne de tam bir dışsallığın olanaklı olduğu bu zeminde oluşur*" (Laclau ve Mouffe, 2012: 179).

Dil, söz bakımından ve kuralları bakımından istikrarsızdır ve değişkenlik gösterir. Laclau ve Mouffe'a göre sosyal gerçekliği söylemin oluşturduğu anlamların inşa ettiği düşünülecek olursa; sosyal dünyanın da sabitlenemeyeceği öngörülebilir (Jorgensen ve Phillips, 2002:6). Bir tuğlanın düşmesi veya deprem; "doğal bir fenomen" veya "takdir-i ilahi" olarak yorumlanabilir. Bu, söylemin kurucu rolüyle belirlenir (2012: 174). Söylemin tercih edilmesinin sebebi; her toplumsal kümelenmenin bir anlam yüklü olduğu varsayımına dayanmasıdır. Sokağın ortasında bir kozalağa ya da kola kutusuna tekme atmak ile bir stadyumda seyirciler önünde bir futbol topuna vurmak fiziksel olarak aynı şey olsa da anlamı aynı değildir. Vurulan şey, ancak toplumsal ilişkilere girme şekli ile anlam kazanır ve toplumsal olarak gerçekleşir. Söylem; bu sistematik ilişkiler dizisidir. Yoldaki bir taşın veya toprağın altındaki bir taşın anlamı, sosyal ilişkiler sonucu kuyumcuda anlamlandırıldığı anda değerli bir taş olan pırlantaya dönüşür. Fiziksel olarak aynı taş, toplumsal ilişkiler sonucunda metaya dönüşür (Laclau ve Mouffe, 1992:13).

Her nesne verili olmadığı ölçüde söylemsel bir nesnedir. Toplumsal pratiklerin davranışsal ve dilsel olarak ayrıştırılması da yanlıştır (2012: 171). Bir duvar ören kişi; "bana tuğlayı uzat" der ve aldığı tuğlayı duvarı inşa etmek için yerine koyar. Tuğlanın istenmesi dilbilimsel, tuğlanın yerleştirilmesi ise davranışsal eylemdir. Ancak bu iki eylem de bütünlüklü bir eylem olan duvar inşaatının bir parçasıdır (1992:13). Laclau bu holistik söylem yaklaşımını; Witgenstein'ın 'dil oyunları' kuramından alır. "*Bütünsel anlamları yaratan kelime/simge ve eylem ilişkisine dayanır*" (Laclau, 2012b: 10). Bütünlük içinde yer alan hem dilsel hem dil dışı olan şey; söylemin kendisidir (2012: 174). Özne, antagonistik ilişkiler sonucunda, yapılardaki 'yerinden çıkma' (dislocation) sonucundaki yarıklarda meydana gelir. Toplumdaki iç çelişkiler ortadan kaldırılamaz, çünkü aradaki farkların çıkmasının nedeni olan farklı söylemlerde oluşan farklı anlamlardır (2012b: 10). Özne,

konumları açısından temelde bölünmüştür. Kendisi olması, yani denklik kurması olanaksızdır. Ancak söylemsel bir şekilde temsili olan kimliğini kazanabilir. Yani kimliğin içerisindeki özdeşlik; söylemsel yapıdaki öznenin konumudur. İlişkisel olarak düzenlenir, yine söylemlerin değiştiği şekilde kimlik de değişebilir (Jorgensen ve Phillips, 2002:39).

Althusserci yaklaşımdaki sabitliğin bir eleştirisi olarak; kimlikler tamamlanmamış, siyasi olarak tartışmaya açıktır. "*Her kimliğin anlamı üst-belirlenmiştir.*" Nesnelerin birbirlerinin içinde yer alıyor olması, onların sabitlenmesini engelleyen şeydir. Bu nedenle bazı varlıklar diğerleri tarafından üst-belirlenir. Laclau ve Mouffe, söylem anlatısını kimlikler boyutunda kullanırken eklemleme teorisini kullanır. Bu yaklaşımı dört kavram ile açıklar. Kavramların tanımlarını yukarıdaki örnekler üzerinden anlamaya çalışmak faydalı olacaktır. Öğelerin kimliklerinde değişikliğe neden olan bütün pratiklere; 'eklemleme' adı verilir. Eklemleyici pratik esnasındaki pratiklerin inşa ettiği bütüne; 'söylem' adı verilir. Söylem pratiği esnasında eklemlenmiş bir şekilde ortaya çıkan farklılık konumlarına; 'moment' denir. Aksi şekilde söylemsel olarak eklemlenmemiş olan pratikler ise; 'öğe'dir (Laclau ve Mouffe, 2012b: 168-169).

Laclau'ya göre iki yüz yıldan bu yana siyasal mücadelelerin en önemli amacı; "*Halkların kurtuluşu, sınıfların kurtuluşu, bireylerin kurtuluşu, kadınların kurtuluşu…*" Bu kurtuluş için ise gösterilen hedef; 'özgürleşme'dir. Özgürlüğün muğlâk bir hedef ve kavram oluşu; modern dünya ile beraber bir somutluk kazandırmak amacıyla, 'eşitlik' kavramının ona eşlik etmesini gündeme getirdi. Modern dönemin en önemli devrimleri özgürlük ve eşitlik ortak paydasında buluşmaktadır. Bununla birlikte toplumsal hareketlerin ise temelinde; evrensel eşitlik ilkesi olarak 'demokrasi' yatmaktadır. Siyasetin birer simgesi olan kültürel, etnik, cinsel kimlikler; eşitliğe dayalı bir özgürlük fikri yerine, kimlikler savaşına neden oldu. Haliyle, kimliğe dayalı politikalar sahne ışıklarını üzerine çekti. Marksist ekonomik belirlenimlerin yüksek sesle eleştirilmesi ile hegemonik kimlik ilişkileri de dikkat çekici oldu. Hegemonya, kimlikleri hem eşdeğerlilik hem de farklılık mantığında inşa eder. Farklılıklardan kaynaklı bir kimliklendirme meydana getirirken; diğer yandan farklılıkların mutlaklaşmasını engeller, ortadan kaldırır ve ortak bir paydada eşitlemeye çalışır. Demokrasi ise; eşitlik değil, farklılıkların ve çoğulluğun kabulünde yatar. Kimlikler belirlenmemekte, dağıtılmakta, çoğullaşmaktadır. Kimi zaman çatışır, sık sık farklılaşır. Postmodern söylem ile birlikte ise dağılmayı kesin kabul eder. Bundan dolayı öznelerin 'evrensel ortak kimliklerinin' imkânsız olduğunu belirtir. Evrensel hedefler antikalaşmıştır. Artık toplumsal faillerin kimlikleri tikellikler (çokluk, çoğulluk) üzerine kurulmaktadır. Postmodernizm ile birlikte determinist seçimler de tercih edilmez. Tikellik mi yoksa evrensellik mi seçimi yapmak manasızdır. Her ikisi de birbirine eklemlenir. Her ikisi de birbirine geçmiştir. Ortada farklı iki kimlikten öte 'melez kimlikler' vardır (İnsel, 2012: 8-10). Zizek de bu sahte seçime karşı çıkmaktadır. Örnek olarak; Marx Kardeşler olarak bilinen komedyen

kardeşlerden biri olan Groucho'nun, "Çay mı, Kahve mi?" sorusuna verdiği; "Evet, lütfen!" yanıtını gösterir. Eleştirel kuramın dayattığı "*...ya 'sınıf mücadelesi' (zamanı geçmiş sınıf uyuşmazlığı, meta üretimi sorunsalı vb.) ya 'postmodernizm' (dağınık çoklu kimlikler, radikal olumsallık indirgenemez bir keyfi mücadeleler çoğulluğu dünyası) seçeneğine aynı şekilde yanıt verilmesi gereklidir*" (Zizek, 2009: 104).

Tamamen farklı bir kimlik iddiasında bulunan soy bir farklılığın ortaya konması, ötekinin de o kimliğe dâhil edilmesine ihtiyaç duyar. Bu da gruplar arasındaki ilişkilerde statükonun onaylaması anlamına gelir. Yani bir grubun eşit haklar talep etmesi; kendini farklı bir konuma koyduğu ve öteki ile önemli eşitlikleri olduğunu var saydığı anlamına gelir. Ancak tüm tikel gruplar, farklılıklarını koruma yoluna gider ve kendilerinden başka bir şey olmadıklarını ortaya koymayı çabalarsa; bu soy farklılıklar ortaya çıkar. Laclau ırk ayrımının (apartheid) buralarda bulduğunu belirtir (Laclau, 2012b, 22-23). "*Bir kimlik, sınırsız bir başka kimlikler kümesinden farkıyla oluşur. Bu fark, Laclau'nun açıklamalarının seyri için, bir 'dışlama' ve/veya antagonizma ilişkisi olarak saptanır*" (Butler, 2009: 41). Modern dünyada evrensellik "görünmez el" tarafından tikelciliklerin ve kısıtlamaların aşılarak ulaşılacağı bir hedef olarak görülürken; çağdaş sosyal ve siyasal hareketler kendi tikellikleri ve farklılıklarını ortaya koyar. Bu da toplumun tamlığının ulaşılamazlığının göstergesidir (Laclau, 2012b: 26).

Laclau (2012b: 28-31), bağlamdan bağımsız bir 'değer' ve 'doğru' olmadığı görüşündedir. Sassurecü sistemde kimlik, kendiliğini ötekinden farklı olarak ortaya koyar. Sistemin ise kendi sınırlarını çizerek sonuca varması için; bağlamın kapalı bir bağlam olması gerekir. Ancak kimliğin tamamen ötekinin farklılığından inşa edilmesi de bir sorundur. Sınırsız farklılıkların varlığı, hangi farklılığa göre inşa edilen, hangi kimlikler gibi bir kafa karışıklığına gitmektedir -Leibniz'in sonsuz küçükler hesabındaki sonsuz filtrelemeyi hatırlamakta fayda var-. Bu sebeple; tüm farklılıkları olumsuzlayan, farklılık olmayan bir öteki varsayılmalıdır. Antagonizma ve dışlama, kimliklerin kurucu özelliğiyken; eşdeğersel birer varlık kazanması nedeniyle birbirileri yerine geçebilmektedirler. Bu da göreli bir evrensellik imkânı sunmaktadır. Dışlama, sistem için bir farmakondur. Hem sistemin ve kimliklerin kurulması için gereken hem de onu yıkmaya çalışan şeydir. Dışlanma sonucu farka dayalı tüm kimlikler kurucu olarak yarılmıştır. İşte bu yarıklar farklılık ve eşdeğerlik mantığı arasındaki geçişi sağlar. Tam ve evrensel olan toplumun imkânsız olduğu belirtilmişti, ona duyulan ihtiyaç her zaman mevcuttur. Yokluğu varlığını hissettirir. Sistemin kuruluşu açısından sorunlar ve bir tikelliğin kendine ait evrenselliği dayatması, evrenselliğin ya da tamlığın mümkün olmadığı toplumlarda, evrensel ve tikel arasındaki ilişkiyi hegemonikleştirir. Eşdeğerlik vasıtası ile imkânı elde edilen evrensellik boyutu koşulsuz bir evrensellikten farklıdır.

Evrenselliğin diyalektik bir boyutu da vardır. 'Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi' gibi, bir evrensel ilkede bunu görmek mümkündür. Örneğin; bir sömürgeci tarafından işgal edilen bir ülke kendi kaderini kendisi mi tayin etmelidir? Yoksa diğer ulusların ona yardım etmesi mi gerekir (2012b:33)? Evrenselin imkânsızlığı, ona duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaz, çünkü evrensel boş bir evrenseldir. Hegemonik ilişki de bu boş evrensellikte yatar. Evrensellik asla doymuş olmayacaktır. Her türlü eklemleme pratiği olumsaldır. Bu eklemlendirme uğraklarının her zaman boş olması, buraya yönelik mücadeleleri gerektirir (2012b: 33/38). **Boş olması sayesinde evrenselin dublörü gibi davranan, herhangi bir tikellik evrenselliği doldurur**. Bunun üzerinden hegemonya kurulur. "*Her evrensel, tikel içeriklerin hegemonya mücadelesinin alanıdır.*" (Laclau, 2009:71). Laclau (2012b: 38-40), toplumsal düzen mefhumu üzerinden evrensel boşluğun doldurulmasını açıklar. Her türlü düzen, düzensizlikten iyidir görüşü; toplumsal düzenin sağlanması bakımından bir evrensel tamlık algısı oluşturur. Bu noktada, boş olarak duran evrensellikte tamlığı sağlayacak düzeni işaret eden görüşler ortaya çıkar. Bu hem tamlığı işaret ederek hem de mevcut düzene eleştiriler getirerek gerçekleştirilir. Laclau'ya göre bu antagonistik ilişki barındırmayan evrensel tamlık, antik dönemden beri aranmaktadır. Bu; Platon'un Filozof Kral'ında, Hobbes'un Leviathan'ında, Hegel'in tahtı babadan devralan kralında ve Gramsci'nin hegemonyasında kendisini gösterir. Tikel, ancak "*evrenselle ilişkisini sürekli açık tutarak, sürekli yeniden tanımlayarak kendisini tümüyle gerçekleştirebilir.*" (Laclau, 2012b: 46).

Butler'a göre (2009: 19-23); kendisi, Zizek ve Laclau öznenin oluşumunu ve evrenselliğin içerisindeki gelişimini hegemonya ile ilişkilendirmektedirler. Butler, özne konumunun tamamlanmamışlığını; tikel ifadelerin göndermede bulunduğu topluluğu ifade edememesi, bunun yanında öznenin faklı şekillerde oluşurken, kurucu nitelikleri dışında tikellikten gelenleri içselleştirememesi olarak anlamaktadır. Böylelikle ortaya çıkan soru ise şu şekildedir; hegemonyanın öznenin oluşumu için sunduğu dışlama yapısal veya kurucu bir nitelik ile değil, politikanın belirlediği dışlamalar mıdır? Burada Foucaultvari bir özneleşme ve yönetimsellik mevcuttur. Hegemonya, normatif bir evrensellik dayatmaktadır. Gündelik yaşam içindeki sosyal ilişkileri şekillendirir, yeniden üretir ve iktidar ilişkilerine rıza gösterme konusunda uyum sağlamayı kolaylaştırır. Böylelikle toplumsal dönüşüm, klasik düşüncenin aksine, sadece kitleleri harekete geçirerek değil; hegemonya sayesindeki biçimlendirmelerle de gerçekleşir.

"... öznenin kökenindeki tamamlanmamışlık, yapıdaki tamamlanmamışlığın ta kendisidir. Yani yapı içinde sadece özne konumları yoktur, özne de bu yapısal boşlukları doldurma girişimi olarak oradadır. Salt 'kimliklerle' (özdeşliklerle) değil, daha çok kimliklenmeyle (özdeşleşmeyle) karşı karşıya olmamızın nedeni budur. Ne var ki özdeşleme (kimliklenme) gerekliyse, her kimliğin kalbinde temel bir muğlaklık olmalı." (Laclau, 2009:70).

Butler'ın 'sahte evrensellik' olarak öne sürdüğü şey; bir tikel içeriğe ayrıcalıklı bir konum sunulurken, diğerinin bastırılması ve dışlanmasının söz konusu olduğu durumdur. Evrensel insan hakları boyutunda cinsel yönelim ve pratiklerin engellenmesi, ikincil bir konuma ötelenmesi; insan haklarındaki 'insanın' anlamını zayıflatır. Burada ideolojik kimliksizleştirme pratiği yer almaktadır. Evrensel, öznelerine doğuştan gelen kimlikleri dışında fiili bir kimlik sağlar. Toplumsal rolleri ideoloji ile sınırlar. Simgesel bir kimlik inşası noktasında, Althusser'in adlandırılan ve çağrılan öznesi akla gelir (Zizek, 2009: 116/118). Zizek, Chirta Wolf'un "*The Quest for Christa T.*" adlı eserinden bir örnek verir (akt. Zizek, 2009: 119);

"*Adı söylendiğinde, 'Chirta T.' denildiğinde, kalkıp gider ve kendisinden bekleneni yapardı: adının söylendiğini duymanın ona hakkında düşüneceği çok şey sunduğunu söyleyebildiği biri var mıydı? Kast edilen gerçekten ben miyim? Yoksa yalnızca adım mı kullanıldı? Öbür adlarla birlikte sayılıp, bir eşittir işaretinin önüne hünerle eklenerek? Orda olmasaydım, kimse fark eder miydi*?"

Ancak Dolar, öznenin çağırılarak ortaya çıkmasına karşı çıkarak; çağırılmanın bilinç edimi esnasında başarısız olduğunda ortaya çıktığını savunur. Çağırılma sırasında özne kendisini tanımaz. Ancak çağırıldığında ona sunulan simgesel kimliğe karşı çıktığında, direniş gösterdiğinde; özne olur. Dolar, Althusser'i simgeleşmeye karşı çıkan özneyi hesaba katmamasından dolayı eleştirir (Zizek, 2009: 131). Hatırlanacak olursa; Althusser çağırılan özneyi polisin 'Hey sen, oradaki' diye seslenmesi ve bireyin o seslenmeye dönerek bakması örneği ile açıklamıştı. Seslenilen bireyin oraya dönüp bakması ile seslenme arasında bir uyum olma ihtimali oldukça düşüktür. Aynı şekilde soyut evrensellik boyutundaki bir tikelin adlandırması da sadece kendisini kapsayacak, diğerlerini dışlayacaktır. Ancak kendisini inşa etmiş, ortaya koymuş ve normatifliği içselleştirmiş bir özne çağırılma ve adlandırılma sonucu buna karşı çıkarsa; gerçek özne ortaya çıkmış olur. Suçlu olmadığı halde polise dönüp bakar ve polisin onu 'suçlu' olarak adlandırmasına karşı çıkarsa; gerçek kimliği ortaya çıkar. Boş evrenselliği doldurmuş bir hegemonik kimlik ile adlandırıldığında değil; buna karşı çıkıp, kendi kimliğini ortaya koyduğunda gerçek kimliği ortaya çıkmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerde, EuroMayDay eylemlerinde, bireyler bir karşı çıkış düsturu ile yer alırlar. Bir mülteci, bir karşı çıkışla ortaya çıkar.

Bireylerin soyut evrensel nosyonlarının, olumsal cisimleşmeleri ile ilişki kurduğu toplumlar meta alışverişinin yoğunlukta olduğu toplumlardır. Kültürel ve toplumsal geçmiş olumsal olarak inşa edilirken, insanların ne olduklarına dair tanımlar; soyut evrensel düşünme ve çalışmadır (Zizek, 2009:120). Soyut evrensellik; özne olan 'ben' için bir öznelerarasılık sunar. Diğer bir deyişle; "ben" her şeye sinmiştir ve evrensellik beni paylaşılır kılar. Evrensel olan, her şeye ilişkin olan olmasına rağmen, her şey de değildir. Soyut evrensellik boş bir gösteren de değildir. Soyutlama, kendisini soyutlamak (kavramsallaştırmak) için dışlama yapacağı bir dışlanmaya ihtiyaç duyar. Bir şey

sergilenmeden soyutlama yapılamaz. Ancak suyun içine girerek yüzme öğrenilir. Suyun içine girmeden yüzme öğrenilemez. Butler, bu şekilde Hegel'in Kant üzerine düşüncelerini ele alır. Bilen öznenin Kant'ın a priori olarak sunduğu verili olan dünyadaki hazır kategoriler ile anlaşılamayacağını belirterek eleştirir. Kategoriler dünya tarafından şekillenirken, bu kategoriler olmadan da bilinemez. Bu kategoriler sayesinde dünyanın elde edilebilir olması, her bilme edimi ile hem dünya hem özne hem de bilişsel kategoriler aynı kalmaz. Özne dünyada "*bilgi edimiyle bozulur ve yeniden yapılır*." Diğer yandan da evrensellik, kültürel normların aşımı olarak görülür (Butler, 2009:26-29). Ama aşacağını iddia ettiği kültürel normlar tarafından lekelenerek, bunu engeller. Evrensellik, bir kültüre ait olarak inşa edilirse; huzur bulamaz. Çünkü kavram, bir kültürel mübadele ilişkisini zorunlu kılar (2009:34). Evrensellik; küreselleşme, imparatorluk vb. birçok kavramdan farklı olarak iletişim teknolojilerinden bağımsız bir şekilde de gelişim gösterir. Diğerlerine göre daha eskiye dayanan bir tartışmadır. Ancak kültürel mübadele ilişkileri de ister istemez, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme ile artmaktadır. Bununla tek kültürlü bir evrenselliğin zararları hızla görülmüşken, çokkültürlülüğe de faydadan çok zararı olmuştur. Bu, yukarıda Bauman başlığında tartışılmıştır. Evrensellik bu sebeple; küreselleşme ve imparatorluk kavramlarına yaklaşmaktadır.

Eylem, bireysellik ile icra edilir. Birey olmaktan çıkmış evrensellik de iş görmez. Kültürel normların aşımı ve kültürel farklılıkları ortadan kaldırmak evrensellik değildir. Bir grup kendini evrensel olarak ortaya koyarak, genel iradeyi temsil iddiasında bulunabilir. Bireysel iradelerin yerine geçer. Temsil ettiği irade, diğer iradelerin dışlanması temelinde oluşur ve homojen, katlanılması zor bir evrensellik iddiasında bulunur. Evrensellik, önce tüm insanların özdeş olduğu bir fikir gibi görünürken; sonrasında tüm insanları kapsayamayan bir görüşe dönerek, özdeşliğini kaybeder. Tüm tikelliği kucaklayamadığından, temeli düşmanlık üzerine kurulu olduğundan dolayı; canlılığının devamı için düşmanlığı devam ettirmek zorunda kalır (Butler, 2009: 30-32). Marks evrensel özgürleşmenin; tikel bir toplumun hedeflerini evrenselleştirmesi ile geçici bir şekilde gerçekleşeceğini belirtir. Bu evrensellik; siyasal ve temsil ilişkilerine bağlı olumsal bir evrenselliktir. Ancak çelişkilerin azalmasının aksine, toplum, tikel grupların çokluğuyla, giderek daha karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Gramsci dönemine göre bugün dünya daha karmaşık ve istikrarsız bir durumdadır. Genel öz kurtuluş için Marks'ın önerisi; tikel bir kesime tüm toplumun suçunun atılmasıdır (Laclau, 2009:63-67).

Kültürel mübadeleler esnasında çevirisi yapılan egemen değerler; madunlar için bir kurtuluş gibi görünür. Bu da sömürgeci yayılmaya hizmet etmektedir. Özne, Avrupa merkezci bir özne olarak inşa edilir. Ancak bunun dışında yer alan bir özne anlayışının da dikkate alınması gerekmektedir. Spivak (2016), "*Madun Konuşabilir mi?"* adlı çalışmasında, Foucault ve Deleuze gibi düşünürlerin Avrupa dışındaki öznenin inşasını hayal etmelerinin imkânsız olduğunu belirtir. Bilimden, kültürden,

siyasetten dışlanmış madunlar konuşamamaktadırlar (Butler, 2009: 45-47). Önceki sayfalarda Troulliot'un "*Geçmişin Susturulmuşları"* adlı çalışmasında da Avrupa merkezciliğe dair benzer bir eleştiri daha dile getirilmişti. Birçok alanda sessiz kalan Batı dışı medeniyetlerin, evrensellik söz konusu olduğunda da kültürel asimilasyona uğraması pek muhtemeldir. Türkiye'de Osmanlı'nın son döneminden bu yana modernleşme bir tür batılılaşma ile özdeşleşmektedir. Batının değerleri, yüksek değer olarak görülmektedir. Son dönemlerde ise; sadece kültürel anlamda değil, Batı'nın ekonomik ve siyasal değerlerinin de benzer bir etkiyi yarattığı görülebilir. Önce sosyal medya aracılığıyla, sonrasında, reyting uğruna, geleneksel medyada da yurt dışındaki yaşamın, Türkiye'den iyi olduğuna dair içerikler ile benzer bir zihinsel sömürgeleşmeye neden olmuştur. Yurt dışına olan kalıcı göçlere eğilim hızla artmıştır. Özellikle yakın dönemde göç eden kişiler ile yapılan görüşmelerin birçok medya içeriğinde halka sunulması gerçekçiliği arttırmaktadır. Batı, ölümden sonra cennete gitmek gibi sunulmaktadır. Bunu başarmış kişiler kendini kurtarmış, sonsuz mutluluğu elde etmiştir. Ancak Bauman'ın da dediği gibi batıya giderken tek başlarına gitmiyorlar. Yanlarında prekariteyi de götürüyorlar. Onlar Batı için birer tehdittirler ve aynı şekilde gittikleri Batı'da, hali hazırda prekarite, kültürel, siyasal veya ekonomik sorunlar yokmuş gibi, içerikler; göç edememiş, yerine hapsolmuşlara izletilmektedir.

Laclau'dan bu çalışmaya alınacak yegâne şey; evrenselliğin ve toplumsallığın boşa çıkması sonucu, preker bireyler bu boşa çıkma sürecinde tikel kimliklere bir zemin oluşturamamaktadırlar. Böylece medya içerikleri bu çatlaklardan sızarak, preker bireylere çıkarlarını arayacakları farklı yönler sunarlar. Söyleme dayalı imgesel bir gerçeklik inşa ederler. Bu somut bir ulus anlayışı veya somut bir evrenselliğe dayalı değildir. Soyut da demek doğru olmaz. En nihayetinde bu söylem pratikleri maddileşir. Bu evrensellik 'imgesel evrenselliktir'. Eğitimini ülkesinin ona sunduğu imkânlar ile tamamlamış bir doktor, mühendis çatlaklardan giren söylemler ile oluşacak başka bir evrensellik arayışına girer. Ulus devlet anlayışında; ülkesinin imkânları ile okumuş bir birey, ona olan borcunu ülke ekonomisine katkı sunarak karşılardı. Ancak küreselleşen medya ve internet ile bu cemaatçilik akışkanlaşmıştır. Preker bir ücretli önce kendi çıkarını koruyacak, sonra o anda bulunduğu yer neresiyse oraya hizmet sunacaktır. Orta Çağ serfleri gibi bu dünyasını koruyan askere veya ahretini koruyan din adamına bakmak zorunda olduğunu hissetmez. Eğer kendisi kendi başının çaresine bakmak durumundaysa; devlet, asker veya din adamı da kendi başının çaresine bakmak zorundadır. Bağımlılıklarından kurtulmayı amaçlamaktadır. Prekaritenin sabitlenmesi mümkün değildir. İngilizce'de 'kimlik' ve 'özdeşlik'; aynı sözcük olan 'identity' ile ifade edilir. Ancak günümüz toplumunda kimliklerin özdeşlikleri sorgulanabilir. Prekarya ne bir sınıf ne de bir kimliktir. Evrenselliği tikel kimlikler ile inşa etmek; bir kimliğin ayrıcalıklı konuma yükselerek, diğerleri ile hegemonik ilişkiler türetmesine neden olmaktadır. Ancak evrensel bir kavram aranacak olursa;

prekarizasyon, günümüz dünyasındaki evrensele en yakın kavramlardan biridir. Dünyanın her yerinde farklı ölçülerde olsa da kırılganlık, istikrarsızlık ve esneklik görülmektedir. Bu, bir sonraki bölümde ortaya koyulacaktır. Ancak bu bir hedef olamaz. Olsa olsa uzaklaşılması hayırlı bir hedef olur. Prekarizasyondan kurtulmak adına, Batı'ya olan hareketliliğin önemli kaynaklarından biri; medya olarak görülebilir. Hollywood ile, uluslararası televizyon yayınları ile, sanal dünyadaki baskın söylem gücü sayesinde; Batı kendisini ayrıcalıklı bir konuma yükseltmiştir. Evrensel değer olarak dayattığı şeyler; gelişmişliğin kaynağı olarak görülmektedir. Medyanın gündelik hayatı enformatikleştirmesi ile dayatılan bu evrensellik, yeni bir hedeftir. Ancak gidip yaşanabilecek gerçek bir hedef değil, imgesel bir hedeftir.

Bugün bir yandan Avrupa ve ABD'ye olan göç akını ve diğer yandan Türkiye'ye olan mülteci akını bunun bir göstergesidir. Türkiye'ye gelen mültecilerin burada prekariteyi arttırdığı gibi, Batı'da da aynı şekilde prekarite artmaktadır. Ancak bugün ana haber bültenleri de dahil olmak üzere birçok medya platformunda; Batı'ya göç edenlerin refah içinde bir hayat yaşadıkları anlatılmaktadır. Gerçek böyle midir? Prekaritenin, Batı'da, özellikle göçmenler üzerindeki etkisi, çalışmanın bir sonraki bölümünde verilecektir.

2.6. İmajlar, Kanaatler ve Bellek

Baker (2018:24-25), çağdaş toplum bilimlerinin; kanaatlerin derlenmesi, filtrelenmesi, yorumlanması ve arşivlenmesi olarak görülmesini eleştirir. Schutz'tan da hatırlanacağı üzere; toplumbilim bir tür 'kanaatlerin kanaati' haline gelmiştir. Marx kendisine, ne olduklarını anlamak için; çağa, kültüre ve halka soru sorulmaması gerektiğini söyler. Simmel'den bu yana ortaya çıkan 'toplumsal tipler'; toplumbilim için bir zaruret haline gelmiştir. Toplumsal sınıflar hakkında konuşabilmek için; onları formüle etmek ve görselleştirebilmek gerektiği gibi algı mevcuttur. Bu anlamda 'sınıf'; ekonomik ve siyasi incelemeler için soyut kategoriler, kapitalist üretim ilişkilerini anlamak için de nesnelleştirilen ve öznelleştirilen somut halk toplulukları olarak görülür. Ayrıca Baker, "*duygular ile onları somut yaşam koşulları içinde görselleştirebilme ihtimali arasında güçlü bağlar olduğunu"* iddia eder. Toplumbilimin, görselden daha çok; metin ve yorumlamaya olan inancı vardır. Ancak fotoğrafın icadı ve modernizmin gelişimi ile paralel olarak, imajlar dünyası büyük bir gelişim göstermiştir. Her yeni kuşak biraz daha fazla 'imajlar' ile düşünmektedir. Toplumsal tipler bireysel etkileşimleri esnasında 'duygulanır' ve 'duygu doğururlar', kendilerinde ve ötekilerde hisler oluşmasını sağlarlar. Bu sebeple; "*diğer birçok şeyin duygulanımı içinden, sadece biri olan 'kanaatlerin' sosyolojisindense; 'duyguların sosyolojisi' olarak adlandırma*" yapmak daha uygun olur (Baker, 2018:51). Dördüncü bölümdeki 'empatik işçi' kavramı adı altında; duyguları, sosyal medya platformları tarafından sömürülerek, metalaşan özneyi anlama önemlidir. Antik Yunan'dan kalan

kanaat (doxa) ve bilimsel bilgi (knowledge-episteme) arasındaki ayrımın silinmesinin yanında, çağımızda 'bilimsel bilgi' ve 'enformasyon' arasındaki ayrım da belirsizdir (2018:26). Baker'in temel tezinde; sinema, belgesel ve diğer iletişim araçlarının önemi büyüktür. Tezindeki görüşlerinin bir kısmı bu çalışma için oldukça faydalıdır. Şu ana kadar toplum bilimsel ve özne ağırlıklı giden tezde, öznelleşmenin iletişim ile kesiştiği noktalara değinilmişti. Baker'in tezi ise; buna yöntemsel bir yön verme konusunda yardımcı olacaktır.

İlk olarak, sosyolojiye getirdiği kanaatleri toplama, filtreleme ve özetleme eleştirisindeki epistemolojik sorunsalı; gazetecilik ve video-arşivlerin aşabileceğini belirtir. İkinci olarak, sinema ve belgesel film ile; Spinoza'nın önce insan duygularına ve sonrasında toplumsal hayattaki tutkuların ve imajların birleşiminden yola çıkarak, duygular sosyolojisinin iki katmanlı yapısına ulaşılabileceğini düşünür. Sinema birçok alanda bir çözümleme aracı olarak kullanılabilir. Sadece bir metin olarak değil, bir fenomen olarak görülmelidir. Aksine toplumsal fenomenleri çözümleme (Vertov), görünmeyeni görünür kılma (Godard) imkânıdır. Yaşam deneyimleri içerisinde gerçekleşen her şey, imajlar çağına geçişin bir göstergesidir. Televizyonlarda geçen savaşlar, iletişim araçlarındaki internete kadar uzanan kısa süredeki hızlı patlama; bu imajlar toplumunun bize hem temsili hem de teknik imajlar çağı olduğunu gösterir (Baker, 2018: 27-29). İdeoloji kuramları, kültür incelemeleri ve siyaset sosyolojisi gibi alanlardaki kitle iletişim araştırmaları da kanaatlerin manipülasyonu üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle; toplumsal tipler, gündelik hayatın gerçeklerinden uzaklaşmıştır. Toplumsal tiplerde ve sınıf anlayışındaki bu çöküş, önceki bölümlerde de ele alındı. Ancak Baker'in de örnek verdiği, C. Wright Mills'in 'iktidar seçkinleri' ve 'beyaz yakalı' kavramları daha günceldir (Baker, 2018:56). Fakat bugün prekarizasyon ile birlikte, beyaz yakalı tipleştirmesinde de bir çözülme ortaya çıkmıştır. Onların, diğer tipleştirmeler ile aralarındaki bazı farklılıklar silikleşmiştir.

Charles Sanders Pierce, imgenin iki derecesi olduğunu belirtir. Bunları; 'birincil imgeler' ve 'ikincil imgeler' olarak ayırır. İkincil, daha önce gelir. Çünkü bu imgelerin maddi gerçeklik durumları; duygular, tutumlar ve çatışmalara yöneliktir. Uyaran-tepki ilişkisi ile ortaya çıkan imgeler; kendi aralarındaki ikili karşıtlıklardan doğan çatışmalar ile var olur ve aksiyon temellidir. Doğada ve insanlıktaki güçler, sürekli olarak antagonistik ilişkiler ve performatif bir şekilde varlığını sürdürür. Popüler filmlerde, bu ikincil imgeler, bir kodlama sistemi ile klişeleştirilerek yer alırlar. Bu sayede karakterlerde ve hikâyede kolaycı bir filmografi ortaya çıkar. Eylemlerin bireyselliğinin vurgulanması ve tezatlıkların sınırlarının belirlenmesi ile kahraman yaratılır. İkincil İmgeler; "*aksiyonların ve tutkuların, çatışmaların, çatışma halindeki nesnelerin, bireyselleşmiş nesnelerin oluşturduğu imgeler ya da görüntülerdir*." (Baker, 2015:227-229)

Birincil imgeler ise; tanımlanması güç bir kavramdır. Bunun nedeni; birincil imgeler kavranmaktan çok, hissedilebilir şeylerdir. Uçucu kaçıcı bir imge olmasından dolayı, imge bizzat

kendi olmasına daha çok yaklaşır. Bu imgeleri bilmek için; onların gerçekleşip gerçekleşmediğine bakmaksızın, yakalamak gerekmektedir. İkincil imgenin şartı, gerçekleşmiş olması iken; birincil imgeler ile kurulabilecek ilişki, bu imgelerin kendinde olan şeyleri ile kurduğumuz ilişkidir. Edimsellikleri veya gerçekleşmelerine bakılmaksızın, kendi başlarına oldukları şey ölçüsünde hissedilebilir. Baker, Godard'dan bir örnek vererek; birincil imgeyi açıklar. Godard'ın filminde, yerde kanlar içinde yatan bir ölü kalkıp; "Bu kan değil ki, kırmızı boya" diyebilir. Bu sinematografik imgedir. Buradaki kırmızılığı görmek mümkündür. Peki, "Bu kırmızı değildir." gibi bir yadsıma (değilleme) önermesi kurulduğunda; önermenin içinde yer alan 'kırmızı' nedir? Bu yadsıma önermesinin içinde yer alan kırmızının var olması, nasıl bir var olmadır? Bu soru ile birincil imgeye ulaşmak mümkündür. Edimsel olarak var olmayan bu direnen 'kırmızının', edimsel olarak var olup olmamasına bakılmaz. Ancak bunu kırmızı olmadığı söylenen bir şeyin içerisinde hissedebiliyoruz. Bu yadsımadaki kırmızı; 'salt kendi içinde ne ise o olan' kırmızıdır. Maine de Biran bunu; Bergson'un 'dolaysız ve anlık bilinç verileri' ile açıklıyor. Burada; yadsıma önermesindeki kırmızıyı kavrayacak bir özneye değil, onun ötesinde bir şeye gönderme yapılıyor. Birincil imge bu yüzden bir duyuş, his, estetik değil; bir imkân olarak (olası başka dünyalar), gizil bir kudret olarak var olur. Gerçekleşme ihtiyacı olmadan var olabilir. Birincil imge; benliğin sınırları dâhilinde kalmaz, bir özneye gönderme yapmaz, bağlanmaz. Zaman ve mekân içinde belirlenmediği için kuşatıcıdır. Yani tüm kırmızılığı, salt kırmızılığı kuşatır (Baker, 2015:229-232).

Tıpkı kırmızının yadsımasından elde edilen birincil imge, nasıl kırmızının kendinde olanını veriyorsa; medyanın yadsımasının da aynı etkiyi yarattığı düşünülebilir. Medyada veya internette yer alan bir olay veya durum, olay örgüselleştirilir. Kimileri bu olayı olumlu, kimileri olumsuz ele alır. Bazı yerlere az, bazılarına çok, bazılarına ise hiç değinilmez. Yani, olay örgüsü haline getirmek, olayı bir fenomene dönüştürür. Tam kendisi olanın algılanmasını imkânsız bir hale getirir. Bu gibi örneklere yukarıda yer verildi. Böylelikle medya, bir çerçeveleme sanatına dönüşür. Ekranın içerisinde öyküler anlatan aktörler vardır. Ancak asıl olan; çerçevenin dışında, süzgeçten geçirilmemiş şeylerdir. Gerçeklik, ancak bilimsel bir yaklaşımla, medyada yer almayan bu olaylar incelenirse mümkün olur. Salt gerçeklik olmasa bile, gerçekliğe medyadan daha çok yaklaşılır. Medyanın sunduğu içeriğin yadsınmasını bilmeyen bir kişi, onun gerçekliğine asla kavuşamaz. Kendi kimliğini sahiplenemeyen preker özneler ise; medyada karşılaştıkları izler ile normalden farklı bir ilişki kurabilirler. Ancak buradaki kendi olan gerçeklik; medya ve medya dışında kalan bir tümlüktür.

İnsanın kendi olabilmesi; aktif bir eylemdir. İnsan tarihsel olaylar, mimari yapıtlar, semboller, şiirler, metaforlar ve insani tüm yapıtlardaki izler ile kendisini sahiplenir. Ricoeur'e göre; üç tür iz vardır. Bunlardan 'kortikal izler' (nöronal, kabuktaki, fiziki izler); psikanaliz ile ele alınır. 'Psişik izler' (duyusal, duygusal izler); bellek kuramı ile ele alınır. Belgesel izler (kişisel ve kamusal arşivler);

tarih ile ele alınır. Hatıralarda ise bir paradoks mevcuttur. Yok olan bir şeyin temsili olan hatıra; daha önce olmuş ve şu an onun yokluğunun varlığıdır. Ricoeur ayrıca, kimliği, iki farklı şekilde tanımlamaktadır. Biri, 'idem olarak kimlik'; zamanda aynılık ve süreklilik boyutudur. Kimliğin 'ne' sorusuna verdiği cevaptır. 'İpse olarak kimlik' ise; 'kim' sorusuna verilen cevaptır. Bu kimlikteki sorumluluk boyutunun hissedildiği, sadakat boyutudur. Bu iki kimlik ile ilgili diyalektiği aşmak adına Ricoeur; 'anlatısal kimlik' kavramını kullanır. Anlatısal kimlik; kişinin kendisini sürekli olarak bir öykünün karakteri gibi hissetmesi ve hatırlamasıdır. İnsanın zaman algısı öyküseldir. Yaşanmış bir olayı anlatırken, o olayın bir kopyası anlatılmaz. Anlatı zincirlerinden geçerek, olay örgüsü haline getirilerek anlatılır. Bunu yaparken de bazı olaylardan çok, bazılarından az bahsedilir; metaforlar kullanılır. Başka bir deyişle; selektif davranılarak öyküler otaya çıktığı için; aynı olaydan farklı öyküler ortaya çıkar. Bir terapist direkt olarak semptomlar ile değil, olay örgüsü ile karşılaşır. Bir örnek ile incelenecek olursa; Fransa'daki kimlik tartışmalarına Ricoeure bu anlatısal kimlik ile katkı sunmaktadır. Fransızlık kan hakkı mıdır? Toprak hakkı mıdır? Aşırı sağcı gruplara göre; ancak Fransız kanını taşıyan biri Fransız'dır. Lakin genel görüşte; kişinin ailesi Fransız olmak zorunda değil, Fransa'da doğmuş olması yeterlidir. Ancak bu durumda da 'Fransa'nın tarihini, toprağını, ülküsünü bilmeyen bir kimse nasıl Fransız olur?' sorunu ortaya çıkar. Ricoeur bu duruma anlatısal kimlik ile cevap verir. Anlatısal kimliğe göre; ortak öyküyü paylaşan, ortak öyküler inşa eden, ortak hayaller kuran kişiler bir millettir. İnsanlar hem kendilerinin hem de diğer 'benlerin' kimliğinin temel taşlarını oluşturan öyküleri yaşarlar ya da onların geçmiş öykülerinde başkalarının öyküsü saklıdır. Bu bir bellek takasıdır (Varlık,2017). Anlatısal kimliğin en önemli koşulu ise; konuşan özne ve eylemin öznesidir. Eğer bu sağlanmaz ise anlatısal kimlik gerçekleşmez. Çünkü kendi hikayesini; konuşabilen bir özne anlatabilir. Bu yüzdendir ki ezilenlerin hikayeleri anlatılamaz (Direk, 2017: 124). Anlatısal kimlik ile evrensellik ve hegemonyanın kesiştiği nokta işte tam da budur. Konuşamayan öznenin söylemi yoktur. Söylemi olmadığı için de arzularını dile getiremez. Prekarite ise buradan filizlenmektedir. Çünkü prekarya, bir başkasına bağlı olduğu için; kırılgan olan öznedir. Kendisi konuşamaz, onun yerine başkası konuşur. Neo-liberal bir ekonomik düzende, insan, bireyselleştiği için de onun yerine kimse konuşmaz. Toplum değil, birey vardır artık. Bu yüzden, neredeyse tüm yollar prekariteye çıkmaktadır. Özellikle ötekiler, madunlar, azınlıklar için bu kaçınılmazdır.

Hikayesini anlatabilmesi için insanın; özerk olması gereklidir. Ancak bu özerklik; kırılan ve yaralanabilir bir özerkliktir. "*Kırılganlık, özerkliğin diğer yüzü gibidir. Çünkü başarılamamış bir öznelikle ilgilidir. Bu başarısızlığı kişiye atfetmemek, ezilme ile ilişkilendirmek gerekir… İktidar;* ***öznenin gerçeklikle, kendi dili ve eylemi aracılığıyla bir ilişki kurmasını imkânsız kılar****. Hakkında konuşulan ve eylemin içerisinde gerçekleştiği dünyevi durum her neyse, onun gerçekliği artık yerinden edilemez ve dokunulamaz hale getirilmiş ve özneye hakimiyeti böylece tesis edilmiş olur. Bu*

bakışımsızlık her türlü çekiniklik ve manipülasyona kapı açar, insanları araçsallaştırmayı kolaylaştırır" (Direk, 2017: 129-130).

Üç tür bellek suistimali mevcuttur. Bunlar; 'Engellenen bellek', 'manipüle edilen bellek' ve 'zorunlu bellek' ya da kötü niyetle yönlendirilen bellektir. Engellenen bellek; bireysel bellekteki toplumsal boyutu ifade eder. Toplumdaki konumunu kaybeden, kalıcı insanın travmasıdır. Manipüle edilen bellek; ideoloji ile kurucu olaylara müdahale edilerek, bir görüş ve anlayışın meşru hale gelmesidir. Zorunlu bellek ise; önceki iki suistimalin alışılmış ve kurumsallaşmış halidir. Prekarizasyon bu noktada ortaya çıkabilir. Çünkü başına gelen insan için prekarite fark edilmezdir. Bu suistimaller ile mücadele etmek için; tarihe, arşivlere, belgesel izlere başvurmak gereklidir. Tarih bu anlamda Ricoeur için oldukça önemlidir. Tarihten geleceğe atılmış oklar vardır. Ütopyayı mümkün kılan da bellekten faydalanarak, geleceğe atılan okları hatırlamaktır. Diğer bir deyişle; geçmişe yönelmek demek, geçmişin yöneldiği geleceklere yönelmek demektir. Böylelikle bellek ve ideoloji sayesinde; toplumsal düzen sağlanır. Bu noktada, yine yukarıda bahsi geçen 'Kızıl Kraliçe' etkisini hatırlamak faydalı olacaktır. İdeoloji; imgeler ile topluma bir evrensellik imkânı sunar. Bunu, ideoloji yerine, söylem olarak düşünmek daha doğru olabilir. Anma törenleri, öyküler; toplumun varlığının sürdürülmesi için oldukça önemlidir. Çünkü bunlar; ideolojinin maddi pratiklere dönüştüğü anlardır. Bu anlamda ütopya; ideoloji için zorunludur ve onun tamamlayıcısıdır (Varlık, 2017). Yukarıda bahsi geçtiği üzere; kimliğin tamamlanması olanaksızdır. Evrensellik ise içi boş bir evrenselliktir. İdeoloji, bu evrensellikleri doldurmayı, bir ütopya aracılığıyla vaat eder. Yine ütopya ile bu vaatler sorgulanabilir. Ütopyası olmayan ideolojide ise; kimliklerin sabit olduğu yanılgısına düşülür ve aynılık arayışı vardır. Ütopyaya ulaşmayı düşündüren şey ise; imgelem, yani hayal gücüdür.

İletişim teknolojilerindeki gelişme ile birlikte ortaya çıkan yeni kavramsallaştırmalar, öznel deneyimin oluşmasında medyanın rolünü daha güçlü bir pozisyona getirmiştir. Küreselleşme, imparatorluk, evrensellik, çokluk, yeni kimliklerin oluşmasında iletişim teknolojileri başat bir rol oynamaktadır. Özellikle Türkiye'de, modernleşme, batılılaşma olarak görülürken; artık ülkede bir modernleşme hareketine katılmanın ötesinde, bireyler bizzat Batı'ya gitmenin, direkt olarak Batılı olmanın kurtuluş yolu olduğunu düşünmektedir. Bu varsayımları, medyada yer alan içeriklerden oluşturmak mümkündür. Ancak medya içerikleri ve bireylerin deneyimleri ile yapılacak incelemeler ile bu eşleşmenin mümkün olup olmadığı, araştırma bölümünde ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu duruma ülke siyasetinin en üst noktasından bile tepkiler gelmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Eylül 2022'de yaptığı açıklamada; "*Daha iyi arabaya binmek ve telefon alabilmek için başka ülkelerin kapısına varanlara acıyarak bakıyoruz*" çıkışı dikkat çekicidir. Bu, kendisinin bu konudaki ilk açıklaması da değildir. Bu çalışmaya ilk defa karar verildiğinde; konu, siyasetin gündeminden uzaktı. Buna karşılık, Cüneyt Özdemir; "*Erdoğan'ın Acıdığı Türkler Sadece Araba ve*

Telefon İçin Mi Başka Ülkelere Gidiyor?" adlı bir Youtube videosu paylaşmıştır. Kanada'da yaşayan Türkler ile röportaj yapmıştır. Bunun yanında, ülkenin en çok izlenen ana haber bültenlerinde Batı'da yaşayan Türkler ile ilgili haberler gün geçtikçe artmaktadır. Bu doktora tezine başlamadan önce yapmış olduğum; yurt dışında yaşam ve oradaki araba fiyatları ile ilgili videolar çeken içerik üreticilerinin, retorik anlatıları ve bizzat kendileri ile görüşme yaparak hazırladığım bir çalışmam olduğunu da hatırlatmakta fayda var (Dönmez, 2022). Çalışmanın tek uğrak noktası tabi ki de yurt dışında yaşayan Türkler değildir. Amacımız; medya aracılığıyla gerçekliğin inşası ve öznel deneyimler olduğu ve bunu da prekarizasyon zemininde incelediğimiz için; en iyi sonucu verecek konunun bu olduğu düşünülmüştür. Çünkü mevcut yaşadığı yerden çok uzaklardaki bir yaşam hakkında, özellikle Berger ve Luckman'ın tabiri ile fellowman-dolayız tanıdığı kişiler yoksa ve hiç oraya gitmemişse; insanlar ancak medya vasıtası ve contemporaries-çağdaşları ile dolayımlı bilgi edinebilirler. Kişilerin Batı ile ilgili bilgilerinin çok büyük bir çoğunluğu medya ve dolayımlı bir şekilde sağlanırken; yaşadığı yer ile ilgili bilgileri, dolayımsız bir şekilde ve medyanın ötesinde deneyimlerini de kapsamaktadır. Medya, yaşadığı yer ile ilgili gerçekliği inşa etme boyutunda, deneyimlerine nazaran zayıf kalabilir. **Ancak hiç yaşamadığı bir yerin güzelliğine bireyi ikna edebilirse; kişi yaşadığı yer ile ilgili gerçekliğini de değiştirmeye başlayabilir**. Bu göçlerin nedenleri ve sonuçlarının en büyük ortak noktası da prekarizasyondur. Çünkü yurt dışına sıradan insanın gitmesi oldukça zordur. Büyük bir çoğunluğu belli bir birikim ile kendini kabul ettirmektedir. Yani gerçekten gidenlerin birçoğu yoksullukla ve açıklıkla mücadele edenler değildir. Burada prekarizasyona maruz kaldığını düşünen doktor, mühendis vb. kültürel, ekonomik, sosyal sermayeleri o kadar da kötü olmayan kalifiye kişilerdir. Bu nedenlerle, yurt dışındaki medya içerikleri, bu çalışma için önemli bir role sahipken; tek inceleme konusu bu değildir.

Günümüz sosyal medyasında toplumsalın gerçekten ne anlama geldiğini Baudrillard, özenin tüketiciye dönüşmesi sonucu toplumsalın kaybolması ile açıklar. Toplumsal, tarihi rolünü kaybederek, medya ile inşa edilir hale gelmiştir. Dijital ağ toplulukları, işsizlik vb. konularda bir araya gelseler de iş aktif hale gelmek olunca, yerel olmalarından dolayı, küresel yapılara karşı gelme noktasında tökezliyorlar (Lovink, 2017: 35-36). Yeni medyanın hangi potansiyele sahip olduğu ya da toplum üzerindeki etkilerinden ziyade, ilgilenilmesi gereken; onun sunduğu gerçek üstü gerçeklik ile nasıl baş edileceğidir. Lovink'e göre (2017:57-58); Foucault'nun disiplinci kurumlarına gerek yok, artık onun son dönemki kendini özneleştiren etik çalışmalarından bahsetmek gereklidir. Yönetimsellik ve biyopolitika kavramları tekrar düşünülecek olursa; sosyal medya da bir 'yaşam sanatı' alanıdır. Web 2.0 ile sosyal medyada profilleri aracılığıyla gerçekten de özneler, kendi öznelliklerini inşa ediyorlar. Ama tabi ki de neyi, nerede ve nasıl yapmamız gerektiğine de internet karar veriyor ve böylelikle sosyal medya yaşam tarzlarını şekillendiriyor. Tüfekçiye göre ise (2014); *"İnternet teknolojisi,*

bölünmelerin ve oyalanmaların katmanlarını soyup çıkarmamızı ve birbirimizle insan insana etkileşime girmemizi sağlıyor. Aynı zamanda güçlüler bu etkileşimlere bakıyor ve bizi nasıl daha uyumlu hale getirebileceklerini bulmak için bunları kullanıyor." İnternet yukarıda bahsedildiği gibi hem gündelik hayatın kodlandığı yer hem de gündelik hayatı kendine kodlanması için dönüştüren bir yapıdır. Yani hem Giddens'ın yapının ikiliği kavramının bulunabileceği yer hem de Norber Elias'ın sosyo-oluşumlar ve psiko-oluşumlar yaklaşımının dijital halinin görüleceği yerdir (Lovink, 2017: 247).

Sosyal medyanın öznesi, artık bir kullanıcıya dönüşmüştür. Geleneksel medyanın pasif izleyicisini aşmak için; sosyal medyanın aktif öznesine; kullanıcı adı verilir. Ancak Edwar Tufte'a göre ise; "*Müşterilerine 'kullanıcı' diyen iki sektör var: yasa dışı uyuşturucu sektörü ve yazılım sektörü…"* Tufte burada, sosyal medyanın, özneyi kendisine bağımlı yapan yönüne vurgu yapmıştır. Gerçekten de sosyal medyanın içinde yer alan kodlanmış sosyal pratikler, insanları bağımlılığa sürükleyebilir. Beğenmek, beğenilmek, paylaşmak, izlenmek, izlemek vb. birçok reel sosyal faaliyet; sosyal medyada oturduğun yerden, hiç kıpırdamadan, sayısız kez tekrarlanabilir. Bu sebeple sosyal medya, insanı, kendi ürünü de yapmıştır. Meşhur söz hatırlanacak olursa; 'bir şey ücretsiz ise; ürün sizsinizdir.'

Dijital teknolojilerin gelişmesi ile gerçek ve dijitalin gerçekliğinin ayrımını yapmak için; sanal gerçeklik kavramı geliştirilmiştir. Zizek (2004), suni dijital bir ortamda, gerçek deneyiminin yeniden üretilme imkânı olan bu sanal gerçeklik terimini acınası bir fikir olarak görür. Bugünü anlamak için; tam tersi olan, sanalın gerçekliği fikrini ortaya atar. Henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş, fiili olmayan bir şey tarafından oluşturulmuş olandır. Lacan'ın simgesel, imgesel ve gerçek üçlemesinden yola çıkarak; imgesel sanal, simgesel sanal ve gerçek sanal kavramsallaştırmalarını geliştirir. İmgesel sanaldan kasıt; gündelik hayat içerisinde başkaları ile iletişim halindeyken, onun bazı özelliklerini göz ardı ederek soyutlanmasını kast eder. Örneğin; karşılıklı sohbet edilen kişinin dışkılayan ve terleyen biri olduğu elbet bilinir. Ancak karşıdaki kişinin imgeleminde bunlar göz ardı edilerek bir gerçeklik oluşturulur. Gerçek kişiyle değil, onun imgelemi ile etkileşim içinde olunur. Ama bu yine de gerçekliktir. Bu diğer, insanlar ile etkileşime başlamak için kullanılan; sanallıktır. Gerçek insanlar ile iletişim içine giriliyor olsa da tüm özellikleri göz önünde bulundurulmadan, yokmuş gibi davranılarak inşa edilen sanal bir imge. Batı için, medya bize böyle bir imgesel sanallık mı sunuyor?

Zizek (2004), simgesel sanalı ise; bir babanın çocuğuna olan otoritesi üzerinden anlatır. Çocuk, babanın otoritesini simgesel olarak kabul eder. Baba her zaman çocuğuna şiddet uygulayabilecek, dövebilecek ve böylelikle iktidarını kuracak güce sahiptir. Bunu uygulamadığı müddetçe bu iktidarı geçerlidir. Ancak çocuğunu dövdüğü anda bu büyü bozulur. Çünkü dövmenin içerisinde gülünç bir durum vardır. Baba o esnada palyaço gibi komik bir görünüme bürünebilir.

Bunun yerine, dövmek, bir tehdit olarak, gerekli olduğu anda babanın bakışlarında bile simgesel bir anlam sunar. İnançlar boyutunda da bu böyledir. Bir anne ve babaya "Noel Baba'ya inanıyor musun?" diye sorulduğunda, çocuklarının mutlu olması için, inanıyor gibi yaptığını söyler. Çocuklarda da benzer bir inanış vardır. Onlar da hediyelerinin alınmasının devamı için buna inanırlar. Ortada bir inanış vardır. Ancak her zaman başkasına devredilmiş bir inanıştır bu. Zizek benzeri bir durumun demokrasi için de geçerli olduğunu söyler. İnsanlar demokrasiye inanmazlar. Ancak onun varmış gibi olduğuna inanırlar, çünkü yine benzer bir şekilde demokrasiye olan inanış da 'inandığı varsayılan diğer özneye' devredilir. Bu inanış gerçektir ve gerçekliği şekillendirir. Batı evrenselliği, Hardt ve Negri'den hatırlanacağı üzere; bu boyutta yer alır. Bomba, para ve gökyüzü; onun simgesel sanallığıdır. Irak ve Vietnam'a girerse; palyaço olur. Ancak girmezse; gücü bozulmaz. Bu gücü ise; medya ile sağlar. Medya, Batı'nın, diktatörler için simgesel sanal olarak bir tehdit olduğunu, demokrasi ve refahının kurucusu ve koruyucusu olduğu görüşünü öznelere devrederek sunar. Ancak buna kendi bile inanmaz. Sanalın gerçekliğini ise yine Lacan'dan yola çıkarak; imgesel gerçek, simgesel gerçek ve gerçek ile anlatır. İmgesel gerçekten kasıt; çok güçlü, travmatik imgelerdir. Karşılaşmaktan korkulan bir canavarın imgesi gibi imgelerdir. Simgesel gerçeklik için ise; kuantum fiziği örneğini verir. Kuantum fiziği; birtakım formüller ve şemalar, yani simgeler ile gerçekliğe dokunur. Ama en iyi fizikçilerin bile onu bir gerçeklik olarak anlaması çok zordur. Çünkü gerçekliğe uyarlanamazlar. Örneğin; "bir şeye baktığında oradadır, bakmadığında ise her yerdedir" gibi bir kuantum fiziğine ait simgesel gerçeklik önermesi; formüllere dökülse bile gerçek hayatta bir karşılığı yoktur ve insan deneyimleri ile ilişkilendirilemez. Ama bu, yine de iş gören bir şeydir, o yüzden gerçektir, simgesel olan bir gerçektir.

Gerçek olan gerçeğe gelindiğinde ise; iki düzey mevcuttur. İlki; simgesel olana daha yakındır. İlk düzeyi, resmi söyleme eşlik eden bir duygulanımın sanal gerçeklik boyutudur. Bu noktada filmlerden ve asker marşlarından örnekler verir. Bu marşların içerisinde yer alan bilinen, bilinmeyenleri gösterir. Bunları ise kimlik ve bilinçdışı ile ilişkilendirir. Farkında olmadan yapıp ettiklerimizdir. Ama simgesel olmasından dolayı, içerisinde bize ait olmayan bir şeyler vardır. İkinci düzey olan gerçek gerçeğe bakıldığında ise; mıknatısa dökülen demir tozu örneğini verir. Mıknatıs, demir tozlarını belirli bir kalıp içerisinde şekillendirir. Bu, onun kendisinde olan bir şeydir ama görünmez. Buradan yola çıkarak; tek modernliğin Avrupa modernliği olduğu görüşünün dayatmacı olduğunu belirtir ve Latin modernizmi, Afrika modernizmi örnekleri verir. Avrupa modernizmi ise yukarıda bahsedildiği üzere; bir tür evrensellik iddiasında bulunur. Batı, içeriği boş olan evrensellikleri doldurma ve tamlık iddiasında bulunma cabası içindedir. Bunu da antagonistik bir şekilde gerçekleştirir. Bu görüş ise tamamen sanaldır. Zizek, evrensel modernizasyonun olmadığını, sadece

belirli bir antagonizmanın bir kümelenmesi olduğunu savunur (Zizek, 2004). Yani daha önce tikel kimlikler boyutunda dile getirdiğimiz şeyi, modernizm açısından değerlendirir.

"*Belirli biçimlerin mutlak dinamiklerini kavramak için; onların olmayan nedenlerine, büyük antagonizmaya, tepki verdikleri şeye atıfta bulunmak gerekir (...) sanal olarak gerçek mefhumu nasıl etkili, özellikle günümüzün küresel kapitalizmini, somut toplumsal dinamiklerini idrak etmemiz için nasıl gerekli olduğunun bir başka örneği olabilir (...), gerçek kategorisinin önünde sonunda katıksız biçimsel bir kategori olduğudur."* (Zizek, 2004).

Sonuç olarak Zizek (2004); kimlik tartışmalarının hoşgörü yaklaşımına, kimliklerin farklılıklarının kabul edilmesi çabasına karşı çıkar. Asıl meselesi; antagonistik mücadelelerinin devam etmesi gerektiğidir. Evrensellikte aradığı şey; mücadelenin evrenselliğidir. Keyif almak, sanki bir zorunlulukmuş gibi davranılır. Bir seçenek olarak; keyif almamak da mevcuttur. İdeolojik zamanların sona ermesi, ütopyaların da yok olma tehlikesine düşmesine neden olmuştur. Sadece trendlerin takip edildiği bir gerçeklik vardır. Bu sebeple, artık ütopyaları planlamak yerine; onları gerçekleştirmek gerektiğini belirtir.

Türkiye'den Batı'ya göç etmek isteyenler için Batı; imgesel bir sanallık kurar. Onun dışkıladığı ve terlediği, yani sömürgeci, ırkçı yanları görmezden gelinir. Nitekim prekarizasyon orada hiç yokmuş gibi düşünülür. Sosyal medya algoritmaları da buna hizmet eder. ABD veya Avrupa'daki kötü bir yaşamın anlatıldığı videolara doğal bir şekilde denk gelmek mümkün değildir. Burada, Türkiye iç siyaseti için hazırlanmış; "Avrupa'da market rafları boş" gibi propaganda içeriklerini saymamak gereklidir. Tabi 'bu algoritmalar gizli bir el tarafından şekillenir' gibi bir iddiada bulunulmamaktadır. İnsanların karşısına genel olarak, Türkiye ile kıyaslandığında daha yaşanabilir bir Batı'nın olduğuna dair içerikler çıkmaktadır. Böylelikle ortaya 'imgesel evrensellik' diyebileceğimiz bir durum çıkar. Batının, imgesel sanallık ile inşa edilmiş bir evrensellik iddiası cezbedici görünür. İmgesel sanal; iletişimde bulunulan kişinin, bazı katmanlarını soyutlayarak muhatap olmayı ifade ediyordu. Batı ile kurulan imgesel ilişkiden de anlaşılacak olan bu değildir. Çünkü Batı, simgesel tehdit olarak da her zaman kendini hissettirir. Bunu; Vietnam, Afganistan ve Irak'ta görmek mümkündür. Tıpkı oğlunu döven baba gibi; kendini kötü bir duruma düşürür. Ancak bu yanını kullanmadığı zamanlarda Batı, daha tehditkâr ve cezbedicidir. Bu noktada, Batı'nın, sadece siyasi boyutunu değil, uluslararası şirketlerin işleyişini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bugün, yine bir hevesle, Batı'ya göç eden insanlar; bu global şirketlerde çalışmaktadır. Bazılarının şubeleri Türkiye'de de bulunmaktadır. Ancak yine de Batı'da faaliyet gösterenlerde çalışmak prekarizasyonu azaltıyorsa; sorgulanması gereken nedir? Bu, tezin amacını aşan bir sorudur. Asıl bahsedilmek istenen; Batı'nın medya aracılığıyla oluşturduğu evrensellik iddiasının 'imgesel evrensellik' olduğudur. Bu sebeple; Türkiye'deki preker bireyler, Batı'ya, bu imgesel evrenselliğe olan inançları doğrultusunda mı gitme

hayali kurarlar veya Batılı mı olmak isterler? Kimliklere olan hoşgörü yaklaşımı bir balondan mı ibarettir? Zizek'in vurgulamak istediği şeye dönecek olursak; antagonistik ilişkiler son bulmamış olmalıdır. Kimlik siyasetinin popülaritesine kapılıp, milyarlarca dolarlık devasa uluslararası şirketleri içinde barındıran Batı'da, preker bireyler ile sermaye sahipleri arasındaki çelişkileri göz ardı etmek yanlış olacaktır. Bu sebeple; prekarizasyon hem kimlik açısından hem de üretim ilişkileri açısından günümüzün en önemli kavramsallaştırmalarından biridir. Batılı olmak; Batı değerlerini savunmak, imgesel bir Batıyı savunmaktır. Oysa ki gerçek Batı'yı savunmak; tercih edilesi bir şey değildir.

Kayıkla bir nehirde yavaşça yolculuk eden birini düşünün, etrafında gördüğü şeylere bakarak onları tanımlayabilir. Topraktan yükselen, ortası kahverengi, uçları yeşil bir şey görür ve buna ağaç adını verebilir. Onu, o kadar uzun süre gözlemler ki hakkında daha da detaylı bilgiler edinebilir. Nehrin bu durumu; günümüzden çok eskileri ve akan zamanı temsil ediyor olsun. Zaman geçtikçe nehrin akıntısı hızlanıyordur. Artık gördüğü şeyleri, gözlemleme süresi azalmaktadır. Onları detaylı bir şekilde incelemek güçleşir. Bunun için kişi; kendisine araçlar yapıp, incelemesini kolaylaştırabilir. Ancak nehir daha da hızlandıkça; artık görünen şeyleri sadece adlandırmaya fırsat bulabilir; 'bu bir taş, bu bir çiçek'. Nehir belli bir yerde öyle hızlanır ki artık görünen şeyler; bir akıştan ibaret olan bulanık imajlardır. Bu durumda yapılması gereken şey; akışın içindeki bütünlüğü tanımlamak olur. Hiçbir şey sabit değildir. Gelecek olan şeyler belirlenmiş değil, olumsaldır. Yukarıda da bahsedildiği gibi; medya içeriklerini tanımlamak yerine, trendlerinin peşinden yetişmeye çalışılmaktadır. Enformatikleşmiş bu çağda nesneleri değil, akışları anlamaya çalışmak daha faydalıdır. Fikirler üretmek o durumu sabitleyeceği için; hızla eskimesine ve geçersizleşmesine neden olacaktır. Yeni medya, evrensellik, kimlik, prekarizasyon gibi kavramlar sabit değillerdir. İçleri sürekli doldurulabilir. Tüm bu anlama çabasında, kayığın bu kadar hızlanmasının sebebinin, ileride bizi bekleyen ölümcül bir şelale olabileceğini de hesaba katmak gerekir. Bugün bir medya trendi olan; Batı'daki mutlu yaşam için mücadele verilirken, Batı'da göçmenleri prekaritenin beklediğini akıldan çıkarmamak bu yüzden gereklidir. Batı, boş evrenselliğin içerisini; aydınlanmadan, sanayi devriminden, modernizmden, enformatikleşme çağına kadar kendi değerleriyle doldurmuştur. Bugünün küresel medyası da bu evrenselliğin içini imgesel bir şekilde dolduran, önemli bir hizmetkârıdır.

3. PREKARİZASYON VE İŞSİZLİK

Genel istem doğrultusunda bir araya gelen bireyler toplumu meydana getirmektedir. Bireylerin ortak çıkarlarını ifade eden bu istem, yasa ve kanunlara bağlıdır. Çıkar çatışmalarının, toplumsal olmaya zarar vermemesi için; yasa ve kanunlara boyun eğilmesi gerekmektedir (Rousseau,2015/1762: 23). Hobbes'un (2013/165) Leviathan'ı toplumda mutlaka itaat edilmesi gereken ve toplumsalın devamını sağlayan bir yapıya gönderme yapmaktadır. Sosyal ve refah devletlerinde zenginlik her kesime dağılmalı, bireyler haklardan ve tesislerden eşit şekilde faydalanmalıdır. Çıkar çatışmalarının ve toplumsal ihtilafların kurumlar tarafından düzenlenmesi gerekmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 48 ve 2017: 321-322).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin, 21. Maddesinin, 2. fırkasına göre; *"Her şahıs, memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkına sahiptir".* Beyannamenin devam eden 22. Maddesine göre ise; "*Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası iş birliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır*". 23. Maddeye göre; "*Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır."* Maddenin diğer fırkalarında; eşit ücret hakkı, sendikal haklar, kendisi ve ailesinin geçimi için insanlık haysiyetine ve onuruna yakışan ücret hakkından bahsedilmektedir (İHEB, 1948).

İHEB'in yukarıda bahsedilen maddeleri, Rousseau'nun bahsettiği cemiyete üye olmaktan dolayı gelen haklara, yani toplumsal isteme gönderme yapmaktadır. Çıkar çatışmalarını önlemek için; eşit haklar vurgulanmaktadır. Bu hak; herkesin aynı ücret almasına değil, elde edilecek haklar konusunda eşit imkânlara sahip olmaya yapılan bir göndermedir. Pek tabi bu genel istem de yanılabilir ya da toplumun çıkarı küçük grupların veya bireylerin zararına olabilir (Rousseau,2015/1762: 26). Bu konuya daha önceki bölümlerde farklı şekillerde değinildi. En çağdaş yaklaşım ise; Laclau'nun tikel bir kimliğin kendisini evrensel olarak sunması ve diğer tikel kimlikler üzerinde hegemonik dayatmasıdır. Bu haklardan mahrum kalarak erişmesi gereken vatandaşlık haklarına ulaşamayan özne, bir zulme maruz kalmaktadır. Bu zulüm ise; nesiller süren bir tramvaya dönüşür. Kâğıt üzerinde bu haklara sahip olanlar da ne kadarından faydalanabilmektedir? Benzer zulümlere hak sahipleri de uğramaktadır. İnsanın varoluşunu devam ettirmesi için gereken bu haklar verili değildir. Mücadele ederek, isteyerek elde edilecek haklardır (Direk, 2017: 119).

İşsizlik ve prekarizasyon sonucu, bireyler haklardan eşit derecede yararlanamamaktadır. Bu sorun, belli bir ülke ve toplumun değil, artık tüm dünyanın sorunu haline gelmiş ve bunun sonucu

olarak; dünyada 'küresel' işsizlik sorunundan bahsedilmektedir. İşsizliğin global bir boyut kazanmasında neo-liberal politikaların etkisi mevcuttur. Neo-liberal görüşe göre; serbest piyasa korumacılığından uzaklaşarak, sürekli bir ekonomik büyüme düsturu ile hareket edildiği takdirde, sermayenin sürekli büyümesi sonucu, istihdamdaki işsizlik sorununun kendiliğinden çözüleceği öngörülmektedir. Gerçekte ise; sermaye kanadı olan ekonomik büyüme gerçekleşse dahi, istihdam kanadındaki işsizlik sorununa faydalı olamamıştır (Erdayı, 2009:134). Datcom balonunun patlaması sonucunda; bu alana yönelmiş birçok beyaz yakalı işsiz kaldı veya eski sektörlerine dönmeye çalıştı. İnternet, yukarıda da bahsedildiği üzere; prekarya kültürüyle özdeşleşti (Lovink, 2017:124-126). Datcom balonunun peşinde koşup, hüsrana uğrayan yatırımcıyı kurtarmak için düşen faiz oranları, mortgage ile ev kredilerine olan talebin artmasıyla birlikte kredi kurumlarının kendini kaybetmişçesine ev kredisi dağıtması sonucu; 2008 krizi meydana gelmiştir. Bu iki olay, küresel ölçekte prekarizasyon ve işsizliğin artmasının somut nedenlerindendir.

Büyük işsizlik ve sayısız insanın prekaryaya dönüşmesine neden olan sistemin başlangıcı ve dönemeçleri; prekarizasyon ve işsizliğe girmeden önce iyi bir perspektif kazandıracaktır.

3.1.Prekariteye Doğru Tarihsel Bir Süreç

- *Sanayi Devrimi Öncesi;*

Her çağda ve toplumda farklı yapılar ve sınıflar vardı. Osmanlı İmparatorluğu kendisinden önceki doğu ve Türk devletlerinin ikili sınıf yapısını devam ettirdi. Birincisi; saraya yakın bakanlar ve diğer yöneticileri kapsayan 'yönetici' sınıf, ikincisi; vergi ödeyen 'reaya'dır. Persler gibi daha eski geleneklerde yönetici sınıf kendi içinde; askeri, siyasi ve bürokratlar olarak farklı yapılara ayrılır. Vergi mükellefleri ise; tüccar, çiftçi, çoban gibi alt gruplara ayrılmaktadır. Osmanlı; Müslüm ve Gayri-Müslüm olarak reayayı şer-i sınıflara da ayırmıştır (İnalcık, 1973: 68-69). İlerleyen dönemlerde 'beşik ulemalığı' kavramı ile eleştirilecek olan, İslami ilimleri aktaran sınıfa ise; 'ulema' denilmektedir. Bu sınıf daha önceleri yönetimde etkiliyken; Osmanlı'nın modernleşme sürecinde İslami kimliğinden uzaklaşıp, 'aydın' olarak isimlendirilmiştir (Tekin, 2004:228-230). Feodal toplumda, yöneten-yönetilen ayrımı aynı şekilde mevcutken; yöneten sınıf da yine şövalyeler, soylular ve rahipler olarak üçe ayrılmaktadır. Dini temeller ile meşrulaştırılan bu yapılaşmada geçiş yapmak oldukça zordur (Duby, 1990:91). Temelde; dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar olarak ayrılan bu sınıflarda, çalışanlar, Latince köle anlamı taşıyan "servarus" kelimesinden gelme 'serf' olarak adlandırılmaktadır. Serfler; lordlar, askeri sınıf ve kiliseyi beslemek için toprağı işlemektedir (Huberman, 2009:11-15).

Orta sınıftan çıkan burjuvanın yükselişiyle; modern devletler uluslaşmakta, kentler siyasal iktidarın merkezi olmaya başlamaktadır. Lordlar ile krallar, krallar ile kilise arasında iktidar

çekişmeleri gün yüzüne çıktıkça; toplumsal yapı ve sınıf anlayışında da farklılıklar doğmaya başlamıştır. Sermaye gücünün artması, kilisenin gücünü kırmaya başlamıştır. Rasyonalite, engelleri ortadan kaldırırken; özgürlük ve özgünlük felsefede hâkim olmaya başlamıştır. Dogmanın yerini rasyonel düşünce ve doğa felsefesinin alması; özgür ve eşit bireyi beslemekte ve liberalizmin doğumuna zemin hazırlamaktadır. Burjuva, iktidarda söz sahibi olurken; kral ve ordusuna yatırım yapmaktadır. Kralların gücü burjuva ticaretinden gelince; ticareti koruyan ve geliştiren kanunlar ile önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu değişimler, reform adı altında şekillenmekteyken; önündeki en büyük engel kilise haline gelmiştir. Krallar, ulusal kiliseler kurarak, bunun üstesinde gelmeye çalışmıştır. Böylelikle kiliseleri denetim altına alabilmişlerdir. Ulusal güç tek merkezde toplanarak, sistemli bir devlet bürokrasisi inşa edilmiştir (Çetin, 2002:82-85). Hatırlanacağı üzere, bu reformlardan biri Protestanlıktı; tanrısal olmayan işlerden uzak durarak, çalışma ve üretme prensibine sahiplerdir. Lüksten, boş işlerden, uykudan uzak durarak; çalışma, kazanma ve biriktirme ile kapitali ortaya çıkarmışlardır. Sermaye birikiminin kutsanması sonucu; kapitalizmin ruhu olan girişimcilik önem kazanmıştır. Reformun beslediği Protestan ahlakı, kapitalizmin prensipleri doğrultusunda, Batı'nın ekonomik ve siyasal gücünün dinamosu olmuştur (Weber, 2005/1904: 104).

Rönesans ile oluşan düşünsel atmosfer; liberalizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bireyin toplumdan ayrı bir varlık olduğunu düşünen bu ferdiyetçi yaklaşım, Rönesans'ın temeli olan Hümanizmi ölçü olarak kabul eder. Liberalizm felsefesi temelindeki düşünürlerin fikirleri; yeni bakış açıları doğurmuştur. John Locke'ın özgürlüklerin güvence altına alınması ve toplum sözleşmesi görüşlerinin yanında, David Hume'un kendiliğinden düzenini savunması, faydacılık ve özgürlüğü insan doğasının gerekliliği olarak görmesi; liberal düşünceyi besler. Adam Smith, kendi çıkarları peşinde koşan insanın, toplumsal çıkara katkı sunduğu görüşündedir. Yine devletin amacının bireysel çıkarları arttırmak olduğunu savunan Jeremy Bentham ve en büyük hazzın, özgürlük hazzı olduğunu savunan J. Stuart Mill; liberal düşüncenin gelişmesindeki kilometre taşlarıdır (Çetin, 2002: 87-88).

Bu gelişmeler; bilimin, girişimciliğin ve zenginliğin Batı'nın yararına olacak şekilde artmasına neden olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumlar, o güne kadar görülmemiş biçimde değişmeye başlamıştır.

- *Sanayi Devrimi Sonrası*;

Pratikte İngiltere'de sanayi alanında meydana gelen gelişmelerin başlangıç noktası; Thomas Newcomen'ın 'buhar motoru'(1712) ve James Watt'ın 'buhar makinesi' (1763) icadıdır. Madencilik, metalürji, ulaşım gibi birçok konuda devrim yaratan icatlar ardı ardına gelirken; İngiltere ekonomik ve sosyal açıdan büyük sıçramalar yaşıyordu (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 226). Yukarıda bahsedilen gelişmeler ile daralan makas, her geçen gün, başta İngiltere olmak üzere, Batı'yı şekillendirmekteydi.

1688'de 'Görkemli Devrim' ile 'Magna Carta'dan bu yana verilen mücadele; mutlakıyeti zayıflatmıştır. Burjuvazinin gücü artmış, özel mülkiyet kanunlarının pratikte uygulanabilmesi ve liberal görüşün hazırladığı zemin ile birlikte icatların patentlere, patentlerin fabrikalara, fabrikaların endüstrilere dönüştüğü bir devrim ortaya çıkmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2017: 186-198).

Sanayi Devrimi'nin ilk zamanları olan 1840'lı yıllarda işçi sınıfı heterojen bir yapıya sahipti. Engels, Büyük Britanya'nın işçi sınıfını incelediği çalışmasında, araştırma konusu olarak; "*doğrudan fabrika işçisi olanlar*", "*fabrika kanunları gereği çalışmak zorunda olanlar*", "*hidrolik güç veya buharlı makine kullananlar*", "*yünün, pamuğun, ipeğin dokunduğu, ipliğin eğrildiği fabrikalarda çalışanlar*"ı seçmiştir. Daha sonra; "*tuhafiye, dantel, basma gibi kumaş üreten, demir-çelik, kap kacak, cam üretenler*", *'maden'* ve *'tarım'* proletaryası gelmektedir. Bu dönemde eski zanaat kanunlarının geçerliliği devam etmekteydi. "*Factory system*" ve "*alın teri sistemi-sweating system*" olan evde ve elde üretim, *'workhouse'*lar ve *fabrikalar* aynı zamanda bulunmaktaydı (Beaud, 2016: 138-141).

Klasik zanaat üretim sistemi; 19. yüzyılın sonuna kadar motorlu araçların üretiminde kullanılmaktaydı. Üst düzey yetenekli iş gücü, merkeziyetsiz organizasyon, patronun üretimdeki herkes ile direkt temasta olması (müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler), metal ve ahşap işlemede kullanılan genel araç-gereçlerin kullanımı, çok düşük üretim hacmi; bu sistemin karakteristik özelliklerini barındırır (Degan, 2011:8). 19. yüzyılın sonunda ücretli işçi nüfusu; Büyük Britanya'nın %80'ini oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, birçok Batılı sanayi ülkesinde, nüfusun yarısından çoğu ücretli işçidir. 10 milyonlar ile ifade edilen ücretliler; tarımın bağımsız küçük üreticilerinden, ticaret ve zanaat kesimlerinden oldukça fazlaydı. Londra nüfusu 4 milyona, Glasgow, Manchester, Birmingham ve Liverpool şehirleri ise milyona ulaşmıştı. Diğer sanayileşen ülkelerde de kentlerin yoğunlaşması hızla artmaktaydı (Beaud, 2016: 200). Sanayi Devrimi sonrası çalışma örgütlenmesi konusunda ilk ve en önemli bilimsel adımlardan birini atan F. W. Taylor, bir fabrika çalışanından ustabaşına geçerek, çalışma örgütlenmesi ve motivasyonları konusunda incelemeler ve tespitlerde bulunmuştur (Taylor, 1912: 105-106).

Taylorizm, 1900-20'lerde işçi ve işçi motivasyonu konusunda dominant fikirler sağlamıştır. Emek süreci ve bölümünün sistematik analizini içeren sistem, birçok ilkeden meydana gelmektedir. Taylor'un ilk ilkesi olan; emeğin sistematik analizi, taylorizmin bilimsel alt yapısını temsil etmektedir. Üretim maliyetlerinin hesaplanması, her görev için gereken standart süre, motive edici ücret sistemi gibi başlıklardan oluşmaktadır. İş bölümlerinin olabildiğince parçalara ayrılması, işçinin iş üzerine plan yapması ve düşünmesinin ortadan kaldırılması, yetenek ihtiyacı ve eğitim süresinin en aza indirilmesi, malzemeleri taşımanın azaltılması gibi başlıca prensipler yer almaktadır (Littler, 1978: 186-189). Normal bir günde, örneğin; 100 parça üretim yapabilecek kapasitede bir atölye ya da fabrikada, gün boyunca ne kadar üretim yapılacağına karar verecek olan kişiler işçiler olduğu için ve

parça başına ücret aldıkları için; bu sayının neredeyse üçte biri oranında üretim yapılmaktaydı. Taylorizmin bir diğer bilimsel kısmı; dağıtılan görevlerin kontrol edilmesidir. İşlevsel organizasyonda bu, sistem için can alıcı önemdedir. Çünkü yönetim bölümleri fikrini temsil etmektedir. Çalışanların işçi kartları doldurması ve mesai cetvellerinin oluşturulması; çalışma zamanının ve bunun gözetlenmesinin sistemini oluşturmuştur (Littler, 189-191).

Bu rutinleştirme süreçleri; işçiler arasındaki dayanışma ruhunu dönüştürdü ve emek piyasasını siyasi bir konuma taşımaya başladı. 1877'de "Pittsburg Komünü" ve demir yolu işçilerinin grevleri Amerika'da eylemlerin üst düzeye çıktığı dönemlerdir. Bu tarihte başlayan işçiler arasındaki hareketlilik; sendikalaşma ile güçlenmeye başlamıştır. Grevlerde sert müdahaleler ile karşılaşınca sendikalaşan isçi sayıları; milyonlar ile ifade edilmeye başlanmıştır. Mücadeleler sonuç vermeye başlamış ve dünya savaşı öncesi dönemde; reel ücretlerin yükselişi, çalışma sürelerinin kısalması gibi ödünler koparılmıştır. Grev hakkı, şiddet karşıtlığı, kaza sigortası, ihtiyarlık sigortası, sağlık ve iş güvenliği, çalışma sürelerinin yasalar ile korunması, emeklilik güvencesi, işsizlik ödeneği, çocuk işçi gibi birçok koruma ve geliştirme sağlayan güvenceler oluşturulmuştur. Sermaye artışının etkili olduğu düşünülen bu kazanımlarda, güçlü işçi sınıfının önemi küçümsenmemelidir (Beuad, 2016 200-207). Nitekim günümüzde aşağıda da görüleceği üzere sermaye artışı her zaman ücretliler için bir kazanım olmamaktadır. Aynı zamanda Bauman'ın 'emeğin yükselişi ve düşüşü' olarak ele aldığı konuda, emeğin yükseliş dönemleri bu dönemlerdir. Daha önceki bölümde, genel birlik ruhu ve fiziksel çabanın birlikteliği üzerinden bu yükseliş ve düşüş anlatılmıştır. Genel birlik ruhunun azarlaması ile emekte bir düşüş meydana gelmiştir.

Zanaat sistemi üretiminin sorunlarını, Taylorizm aşarken; motorlu taşıt üretiminde, benzer bir üretim sistemi ortaya çıkmıştır. Henry Ford, o dönem yeni üreteceği Model T'de bu sistemi denedi. Bu üretim biçimi; 'kitlesel üretim' ve 'fordizm' olarak anılmaktadır. Taylorizmden beslenen ve işçilerin yürümesini bile eleyen bir sistemdir. Bant üzerinde kayan parçalar, işçilerin montaj etmesi için önlerine gelmektedir (Degan, 2011: 9-11). Bilimin sanayiye olan hizmeti gün geçtikçe artmaktaydı. Bunun yanında Henry Ford, otomobil sanayinde günlük iki-üç dolar olan ücreti; "Five Dollars Day" sloganı ile sarsmıştır. Gerçekten de çalışanlarına günlük beş dolar verdi ve bunun yanında çalışma saatlerini sekize indirdi. İşçiler, Ford'da çalışmak için kuyruklar oluşturdu, iş değiştirme ve işe gelmeme oranları keskin bir şekilde düşüş yaşadı. Üretim; yüz binlerden beş milyona, Model T'nin maliyeti ise 1950'de 290 dolara düştü. Henry Ford bunun karşılığını işçilere vererek; günlük çalışmayı önce altı, sonra yedi dolara kadar yükseltti. Ancak bu ücreti alabilmek için Ford'da çalışmak; disiplin ve sadakatin ötesinde, altı aydan fazla kıdem, yirmi yaş üstü olma ve kadın olmamayı gerekiyordu. İyi bir ahlak, temiz ve ihtiyatlı olmak, sigara, içki, kumar, bar gibi alışkanlıklardan uzak durmak da 5 dolar için terbiye edici şartlardı (Beuad, 2016: 248-249). Michel Foucault'nun Bentham'dan ödünç

alarak geliştirdiği ‘panoptikon’ kavramı, disipline edici iktidar, özne ve öznel deneyim konularına, emek piyasasındaki en iyi örnekleri; Ford fabrikaları oluşturmaktadır. Disipline edici yanı bir özne dayatmasına neden olmaktadır. Bir Ford çalışanı olmak; sadece orada araba üretmekten ibaret değildir. Aynı zamanda yukarıda bahsedilen meziyetlere sahip olmayı gerektirir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, 1950’lerde, Avrupa, Ford’un kitlesel üretimini ödünç almıştır. Yansıtıcı üretim sistemi (reflective production system) olarak adlandırılan bu sistemde, çalışanlar, üretim sürecinde her bir çalışanın performansını yansıtırlar, böylelikle işçilerin çalışma metotlarını geliştirme ihtimali artar. 1937 yılında kurulan Toyota ise; kendinden önceki sistemleri uygulama konusunda sorunlar yaşamıştır. Küçük ve talebin az olduğu bir piyasada kitlesel üretim faydalı değildir. Japon işçileri Avrupa ve Amerika’ya göre farklı karakteristik özelliklere sahiptir. İşçi çıkarma ve ücret görüşmeleri; sendikal yasalar ile güçlendirilmiştir. Savaş sonrası ekonomi de bağımsız bir üretim biçimine itti. Toyota, insan yönetiminde grup çalışmasına yöneldi ve gruplara takım liderleri atadı. Görev dağılımı ve kontrolünü sağladı. Boş kalan çalışanın hızlı tespiti, küçük tamir araçları, kalite kontrolü gibi birçok konu bu sistemde işlevsel bir şekilde dağıldı. Bu yönteme Japonya’da Kaizen, yani kalite döngüsü denmektedir. Toyota’nın sistemi; 1990’lara kadar dünya çapında dahi popülerliğini korudu (Degan, 2011: 14-19). Post-fordizme geçişi sağlayan bir sistemdi.

3.2.Post Fordizm

1970’lerin ortasında, sosyal bilimler içerisinde, kapitalizmin bir evresinden diğerine geçildiğine dair bir konsensüs mevcuttur. Fordizm kaynaklı yaşanan kriz ile meydana gelen bu çığır açıcı değişim; bir anlamda kapitalist dünyayı yönlendirmekte, istikrara kavuşturmakta ve yeniden üretmektedir. Kapitalizmin bu yeniçağına; “yapısal kriz”, “dönüşüm”, “geçiş” gibi farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ayrıca “post-fordist”, “post-endüstriyel”, “post-modern”, “beşinci kondratieff” ve “post kolektif” gibi sıfatlar akademi çevrelerince yakıştırılmıştır (Amin, 2003: 1). Post fordizme geçmeden önce, fordizmin doğasını anlamak gerekir. Emek piyasası için baskın bir üretim süreci olarak ele alınan fordizm; ulusal ekonomilerde, kitlesel üretim ve tüketim arasındaki dengeyi sağlayan makroekonomik sistem için de uygulanabilir bir sistemdir. Bir yanı toplu sözleşmeler diğer yanı Keynesyenci bir refah devletini sembolize etmektedir. Ekonomi politikaları açısından toplu sözleşmeler hem ücretler için hem de enflasyon için koruyucu bir önlemdir (Jessop, 1996:167). Fordizmin özellikleri arasında; kitle üretimi ve tüketimi, ürünlerde yüksek standartlaşma, esnek olmayan bir üretim süreci (yüksek standartlarda üretimin bir sonucu olarak), örgütlü işlerde gelişen teknolojiden faydalanılması, yarı eğitimli iş gücünü rutin işlerde kullanmak, makroekonomide Keynesyenci yaklaşım ve piyasa düzenlemesi, katma değer oluşumu, hegemonik iş dışı yaşam da bulunmaktadır (Saklı, 2007:6).

Küreselleşme; pazardaki doygunluk, üretkenliğin düşüşü, sert fordizm ilkeleri ile ters düşmektedir. Değişenken talepler; firmaları esnek örgütlenmeye iterek, emek ve finans piyasalarının deregülasyon sinyalleri vermesine neden oluyordu. Kollektif hareket ve beslediği makroekonomik sistem sorun olmaya başladı ve devlet düzenlemelerine el ayak çektirtiyordu (Gertler, 1988: 421-422). Böylelikle fordizmin metamorfoz sürecine girdiği bir üretim anlayışı meydana geldi.

Post-fordizmi sadece fordizmin farklı bir biçimi değil, istikrarsızlık içinde istikrar sağlayan bir ardılı olarak görmek gerekir. Süreklilik olmadan post-fordizm olmayacağı gibi, süreksizlik olmadan da fordizm olmazdı. Bu dilemma açısından, post-fordizme bakıldığında, net bir şekilde fordizm kaynaklı eğilimlerden ortaya çıktığı görülürken; fordizmden kesin bir kopuşu da ifade etmektedir. Fordizmin çelişkileri ve krizlerine çözüm getirmenin yanında, kendi çelişkileri ve krizlerini de getirmiştir (Jessop, 1996: 169). Genel bir tanım yapılacak olursa post fordizm; *"tüketim taleplerini karşılayabilmek için, üretimin esnek bir modelde yerine getirildiği, işgücü ve makineleşmede esnek uzmanlaşmanın sağlandığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretimde yaygın olarak kullanıldığı bir üretim ve birikim rejimidir"* (Saklı, 2007).

Birikim rejimi açısından post-fordist paradigma ile yaşanan değişimler şu şekilde sıralanabilir; gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin emek piyasasına katkısı, yine bu teknolojilerin hizmet sektörünü endüstrileştirmesi[4], hizmet ve tarım sektörünün sanayileşmesi sayesinde yeni bir sermaye birikimi, ücretlilerin gelirinde ve verimliliğinde yükselme, fordizmin hayat tarzına etkisinin azalması ve bireyselleşmenin sağlanması. Düzenleme biçimi açısından da ayrıca yaşanan değişimlere göz atılacak olursa; üretim teknolojilerinin gelişmesi ile sanayi ve sektör işbirlikleri, küreselleşmenin yoğunlaşması, sosyal güvenlik imkânlarında azalma ve kurumsal farklılıklar, azınlıktaki ticari birliklerin zayıflaması, emek piyasasının heterojenleşmesi, teknoloji şirketleri başta olmak üzere yeni şirketleşmelerin ortaya çıkması gösterilebilir (Esser ve Hirsch, 1997: 77-78).

Jessop'a göre (1996: 170-172); post-fordizmin özellikleri arasında ilk sırayı; emek süreci olarak bir değerlendirilmesi almaktadır. Post-fordizmin en net görünen yüzü; esnek bir iş gücünü temsil etmesidir. Esnek iş gücü; esnek makinelere ve sisteme dayalı esnek bir üretim sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ve inovasyon da göz önünde bulundurulduğunda, fordist üretim sürecinin içinde bulunduğu kriz; post-fordist üretim süreci ile çözülebilecektir. Böylelikle kapitalistler, kitlesel ücretlilerin yabancılaşması ile dirençlerinin üstesinden gelmeyi ummaktadır. İkinci sırada ise; düzenli olarak makro-ekonomik büyüme gelmektedir. Düzenli ekonomik büyüme, esnek ve sürekli inovasyon sayesinde yapılan düzenlemeler

[4] Hardt ve Negri buna; 'enformatikleşme' demektedir. Endüstrileşme; bir üretim biçiminin sanayi tipi bir üretime dönüşmesini ifade etmek için kullanılır. Örneğin; tarımın endüstrileşmesi. Bu konuya "*Hardt ve Negri: İmparatorluk ve Çokluk*" başlığında detaylı bir şekilde değinildi.

ile gerçekleşecektir. Yeteneklerini geliştirmiş ücretliler, inovasyon, teknoloji, sürekli yatırım ve hizmet sektörü ile farklılaşan ürün ve hizmet talepleri ile kapitaller; arzı yükseltebilecek ve kârlarını artırabilecektir. Üçüncü ise; ekonomik düzenlemelerin doğuracağı yeni sosyal hayat biçimleridir. Post-fordizm anlaşılacağı üzere; arz yanlı inovasyon ve esnek alanların düzenlenmesini içermektedir. Bu da yetenekli ve yeteneksiz ücretliler arasında bir kutuplaşmanın meydana gelmesine neden olmaktadır. Toplu sözleşmelerin yerini girişimci sistem almıştır. Değişikliklere hızlı cevap verebilmek adına; çalışanlar arası bağımlılık yerine, hiyerarşi temelli kadrolaşmalara öncelik verilmiştir. Rekabet, kalite ve özelleştirmeyi sağlarken; marketteki değişimlere hızlı cevap vermeyi gerektirmektedir. Tüm bunlar, en azından küreselleşme ile birlikte gelen fordist krizi aşma denemeleridir.

Tablo-3: Fordizm ve Post-Fordizm Karşılaştırması (Dağdelen, 2005: 6-7).

	Fordist Dönem	**Post-Fordist Dönem**
İktisadi Düzenleme	Keynesci	Monetarist (Parasalcılık)
Piyasalar	Kitlesel	Özel
Yaşam Tarzı	Konformist	Çoğulcu
Sistemler	Merkezi	Ademi merkeziyetçi, ağ sistemleri
Örgütlenme	Bürokratik, hiyerarşik	Hiyerarşisiz, esnek örgütlenme, piyasa ağları
Düzenleme	Ulusal	Küresel
Öncü Sektör	Tüketim	Finans
Vasıflar	Vasıflı	Çok vasıflı
İşçiler	Kitle	Çok değerlikli
Özel Kavramlar	Katılık (rijitlik), emeğin verimliliği	Esneklik
Üretim	Montaj hattı	Esnek
İtici Güç	Kaynaklar	Talep
Teknoloji	Elektronik, kimya, petrol, otomobil, plastik	Mikroelektronikler, biyoteknoloji, yeni hammaddeler
Üretim Biçimi	Kitlesel Üretim	Esnek
Tüketim Biçimi	Kitlesel Tüketim	Yüksek derecede farklılaşan (diferansiyel) tüketim
İstihdam	Tam istihdam, homojen kütlesel işçi	İş kaybına neden olan büyüme, değişik istihdam biçimleri
Emek İlişkileri	Sendikalar, toplu sözleşme	Şirket ve bireysel sözleşmeler
Hükümet Politikaları	Sosyal devlet, kalkınmacı devlet	Liberalizasyon, deregülasyon, özelleştirme, yerelleşme
Kaynak	Makine	Bilgi
Sosyal Odak	Fabrika	Üniversite
Güç Araçları	Politikada dolaylı etki	Teknik-politik güç dengesi
Sınıf Gücü	Mülkiyet	Teknik beceri
Baskın Ekonomik Sektör	İmalat	Ticaret, finansman, sigortacılık
Baskın Meslekler	Yarı vasıflı işçi, mühendis	Profesyoneller, satış temsilcileri, teknisyenler
Teknoloji Girdisi	Enerji	Bilgi
Düzenleme	Fabrikaya karşı	Bireyler arası

Metodoloji	Ampirisizm	Soyut teori: Modeller, simülasyon, sistem analizi
Yönetimlerde Karar Alma Süreci	Otoriteryen	Katılımcı liderlik

Her iki üretim biçimi arasındaki farklılaşmalar, aynı zamanda geçmiş bölümlerde tartışılmış ve ilerleyen bölümlerde işlenecek birçok konuyu işaret etmektedir. Fordizm ve post-fordizm emek piyasalarının yapılanmasını ifa ediyor olsa da yansımaları sosyal ve bireysel ölçekte de hissedilmiştir.

Fordist üretim modelinden, esnek post-fordist üretim modeline geçiş; çalışma koşullarını etkilemiştir. Aralarında Türkiye'nin de olduğu, gelişmekte olan ülkelerde, ucuz ve güvencesiz işgücü olarak tezahür eden bu yeni model; zorlu koşullar meydana getirdi. Alt sözleşme ve taşeronluk gibi konular artış gösterirken, üretim ve hizmet süreci parçalara ayrıldı. Üretim sürecinde iş yükünün bazı kısımları büyük şirketler tarafından daha küçük şirketlere aktarıldı. Bu küçük şirketler de rekabete ve değişken taleplere ciddi oranda esneklik getirdi (Kıran, 2013: 70-71).

Çalışmada daha önce bahsi geçen konular göz önünde bulundurularak, post-fordizm değerlendirildiğinde; 1970 sonrası emek piyasası ve toplumdaki dönüşüm daha anlaşılır hale gelmektedir. Tam istihdam, refah toplumu, toplu sözleşme gibi çalışmayı ilgilendiren konular bir dönüşüm geçirmiştir. Esnek ve kişinin kendisini yetiştirmesini isteyen, devletin emek piyasasından tam anlamıyla olmasa da uzaklaştığı, işçi ve işvereni bir nevi yalnız bıraktığı bir döneme girilmiştir. Bu da prekarizasyon ve işsizlik gibi sorunlara neden olmaktadır. Son olarak; bu iki konudan hemen önce, orta sınıfın dönüşümüne, yani 'yeni orta sınıfa' bakmakta da fayda vardır.

3.3.Yeni Orta Sınıf

Toplumsal sınıflar üç farklı yaklaşım ile incelenmektedir. Yukarıda bahsi geçen Marksist ve Weberyan sınıf anlayışına ek olarak, bu iki paradigmayı ve kavramlarını kullanarak yapılan çağdaş sınıf analizlerini kapsamaktadır. Marksist sınıf anlayışına göre; üretim araçlarının mülkiyeti, emeğinin sömürüsü ve metalaşması ile elde edilen ekonomik artı değerin üretimi ve onun yeniden dağıtımı sınıfsal ilişkileri meydana getirmektedir. Weberyan yaklaşım; bunların yanında tüketim alışkanlıkları, yaşam standartları ve en önemlisi de sosyal statü ve yaşam tarzı gibi farklılaşmaların sınıfı anlamadaki önemini vurgular (Arslan, 2012: 57).

Marks ve Weber'in orta sınıf kavramsallaştırmalarını anlamak için; yukarıdaki gözlemlerine dikkat etmek gerekir. Bunlar göz önünde bulundurularak, kapitalist üretim pratiklerinde ikili sınıf yapısından farklılaşan kesime; 'küçük burjuva', yani 'orta sınıf' denmektedir. Orta sınıf, Marks'tan sonra hem ücretli hem de kalifiye işler üstlenerek, farklılaşmada bir sınır problemi meydana

getirmiştir. Weberci anlayış ise; farklı çıkar gruplarının oluşmasını, kapitalizmin doğası olarak belirtmektedir. Beyaz yakalılar olarak ifade edilen orta sınıf; piyasa ilişkilerinden dolayı ortaya çıkan sınıf anlayışının yerine, sosyal haklar ile farklılaşan sosyal statü kavramı ile açıklanmaktadır (Kandemir Hazır, Kalaycıoğlu ve Çelik, 2016: 67-68). Küçük burjuva denilen orta sınıf; kendi adına çalışan serbest meslek erbabını, memurları, mühendisleri, öğretmenleri vb. kapsamaktadır (Edgell, 1998: 22).

Bourdieu'nun (2015) habitus kavramı; yaşam tarzları ve pratiklerinin tümünün, bir topluluğun içindeki tüm uygulayıcılarının özdeş olmasını sağlarken, aynı uygulayıcıları başka topluluklardan da farklılaştırır. Habitus; bedene işlenmiş bir sınıftır. Bu sayede kendi sınıfını belirtirken diğerlerini dışlar. Aynı sınıfın tüm eyleyicileri, yaşam tarzlarını kapsayan her şeyleriyle; ev, araba, dil, giysi yemek, kültürel tüketim vb. ile kendisini içinde bulunmadığı sınıfın bir üyesi olarak da gösterebilir. Bu konuya, Bourdieu başlığında net bir biçimde değinilmiştir.

Batı toplumlarının sınıf anlayışındaki en belirgin değişim; mavi yakalılara kıyasla, beyaz yakalıların artışının daha hızlı olmasıdır (Giddens, 2016: 60). Alan yazında beyaz yakalılar; "eğitimli, iyi ücret alan, şık giyimli, yönetimin üst kademelerine yakın" şeklinde kalıplar ile ifade edilmektedir (Erdayı, 2012: 65). Post-fordizm ile makine ve bilgisayara dayalı üretim ve dağıtım ağları sebebiyle üretim süreçlerinin; esnek ve desantralizasyon hale gelmesi ile sonuçlanmış, bu da işçi sınıfı ile maaşlı kesim arasındaki sınırları bulanıklaştırmıştır (Ross, 1978: 163). Yeni orta sınıf; bilgi ve teknoloji alanında kendi kendisini yetiştirerek, bir noktaya gelmiş insanları ifade etmektedir (Featherstone, 2013: 46). Bourdieu (2015: 471), bu sınıfın temsilcilerini; 'yeni kültür aracıları' ve 'yeni entelektüeller" şeklinde adlandırır. İletişim ve medya sektörünün içindeki bu kişiler; pazarlamacılar, reklamcılar, halkla ilişkiler uzmanları, yapımcılar, sunucular vb. grupların mensuplarıdır.

Orta sınıf, düşük sermaye sahibi olan, kendi adına çalışan, işçi çalıştırmayan esnaf ve zanaatkârlar ile ailelerini kapsarken (Breen ve Rottman, 1995: 87); yeni orta sınıf, büyük oranda hizmet sektörü çalışanlarını ifade etmek için kullanılır (Poulantzas, 1977). Görüldüğü üzere; eski orta sınıf; hem üretim araçlarını elinde bulunduran girişimcilerdir hem de bunları çalıştıran kişilerdir. Ancak yeni orta sınıf; ücretliler arasında daha yüksek ücret alan kişilerdir. Marks'a göre; ofislerdeki iş bölümlerinin artması ve ulusal eğitimin genelleşmesi ile bu kesimin ayrıcalıkları kaybolacaktır (Marks, 2015).

Türkiye'de ise orta sınıfı en çok etkileyen şey; '24 Ocak Kararları' olmuştur. Devlet destekli kalkınma planları ortadan kalkarak, ücretliler özel sektörün eline bırakılmıştır. Böylelikle sosyal güvenlik ve sendikalaşma büyük kan kaybetmiştir. Tarıma dayalı gelirde %80, memurların gelirinde

%50 erime olmuştur. İstanbul'un en büyük kesimini, ilerleyen yıllarda, beyaz yakalılar oluşturmuştur (Boratav 2004 ve 2005).

Fordist kitlesel üretimin krize girmesi ile esnek üretime geçişin doğurduğu post-fordist paradigma, aynı şekilde klasik Marksist ve Weberyan sınıf anlayışlarını da dönüşüme uğratmıştır. Özellikle kendi üretim araçlarını elinde bulunduran, küçük bir sermayeye ya da iyi bir statüye sahip klasik küçük burjuva; yerini istikrarsız, güvencesiz ve esnek çalışma koşullarına sahip yeni orta sınıfa bırakmıştır. Böylelikle dünya ve Türkiye refah toplumu anlayışını bir kenara bırakarak, neo-liberal bir anlayış ile emek piyasasını şekillendirmeye başlamıştır. Çalışmanın bu kısmına gelene kadar, emek piyasasının bugünkü konumuna nasıl geldiği özet bir şekilde anlatılmıştır. Bugünün emek piyasasının en önemli konularından olan genç işsizliği ve prekarizasyonu anlamlandırmak artık daha kolay olacaktır.

3.4.Prekarizasyon

"*Canlı bir vücut için hiçbir irade ve servet; kaza ve hastalık riskini ortadan kaldıramaz."*
(Butler, 2009:30)

Prekarizasyona maruz kalan prekaryaya, 21. yüzyılda popülerlik kazandıran isim Guy Standing'tir. Standing (2011:7), prekaryayı (precariat) 'precarious' (güvencesizlik) sıfatı ve 'proleteriat' (proletarya) isminin birleşimi ile ortaya çıkan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Ona göre prekarya; bir sosyo-ekonomik sınıftır. Standing, prekaryayı henüz kendi başına bir sınıf olarak değil, 'class-in-the-making' (oluşma aşamasında) bir sınıf olarak görmektedir. Küreselleşme ile birlikte eşitsizlikler büyüse bile, dünya esnek emek pazarına doğru hareket etse bile, sınıf ortadan kalkmadı. Hatta daha parçalı sınıflar ortaya çıktı. Yüz yıllardır klasik sınıf anlayışları kültürlerin içinde yaşamaktadır ve insanlar bu sınıf anlayışı ile kendilerini tanımlamakta ve yaşamaktadırlar. Yukarıda bahsedilen 21. yüzyıldaki değişimler sınıfı ortadan kaldırmasa da sınıf anlayışını yeniden tanımlayacak kavramlara ihtiyaç olduğunu gösterdi.

Literatürde kabaca; güvencesiz, kırılgan, istikrarsız, tehlikeli ve esnek istihdam ortamını tanımlamak için kullanılan bir kavram ailesi mevcuttur (Lorey, 2015: 11). Bu kavram ailesi içerisinde 'prekarya' (precariat), 'güvencesizlik-prekarite' (precarity), 'prekarizasyon-güvencesizleştirme' (prekarization) gibi kavramlar bulunmaktadır ve literatürde kullanılma biçimlerinde farklılıklar görülmektedir. Prekarite (prekarity); bir koşulu ifade eder. Prekarya; biri kimliği ifade etmek için yukarıda da bahsi geçtiği üzere, zaten proleterya sınıfından gelmektedir. Prekarizasyon ise; süreci ifade etmek için kullanılır (Jorgensen, 2015: 3). Uluslararası ve yerli literatür incelenirken bu kavramları beslemesi için preker, precarious (istikrarsız, riskli, tehlikeli), precariousness (güvencesizlik), flexible (esnek), insecure (güvencesiz), unstable (istikrarsız), volatilite (geçici),

vulnerable (kırılgan) terimleri oldukça önem taşımaktadır. Türkçe literatürde genellikle kavrama prekarizasyon, prekarite şeklinde rastlanılsa da Bourriaud; 'Eğreti İnşalar' ve Buttler; 'Kırılgan Hayatlar' şeklinde de isimlendirmiştir. Bu ifadeler her an tersine dönebilecek bir durumu ifade eder. Demirkaya (2017:8), prekaryayı politik bir özneden daha çok, yaralanabilir tekillikleri bir arada tutan, tarihsel ve toplumsal bir ontoloji olarak değerlendirir.

Kavramı Türkçeleştirirken "prekar" şeklini alsa da "preker" olarak da rastlanılmaktadır. Latincede; 'precari', 'precor', 'prex' ve İngilizce'de; 'to pray' sözcükleri ile benzerdir. İstemek, yalvarmak ve dua etmek şeklinde kullanılan bu sözcükler göz önünde bulundurulduğunda prekar; "dua yoluyla elde edilen, dolayısıyla garanti edilmemiş, geri alınabilir bir izin veya sonlandırılabilir bir hoşgörü aracılığıyla/sayesinde uygulanan" anlamında kullanılabilir. Levinas da birinin hayatının başkasının kararlarına bağlı olduğu durum için bu kavramı kullanır. Buttler, prekarlık yerine, kırılganlık; prekarite yerine, güvencesizliği kullanmayı tercih eder (Demirkaya, 2017:10). Kant'a göre; kişinin tek başına düşünebilmesi, başkaları tarafından inşa edilmemesi, bağımsız olması, korkusuzca konuşması, iradesinin kurumlar ve yasalar tarafından değil, sadece ahlak yasaları tarafından oluşturması özerkliktir. Heidegger ise özerklik yerine; 'kendin olma' ifadesini kullanır. Bu; sürüden ayrılıp, değerli bir yalnızlık yaşamak anlamında kullanılır (Direk, 2017:117). Ancak insanın doğası gereği bu kendin olma durumunu gerçekleştirmesi oldukça zordur.

İstihdam politikalarında mevcut olan güvencesizlik, istikrarsızlık ve esneklik sorunları; çalışanlarda psikolojik, davranışsal ve ilişkisel sorunlar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Prekarizasyon; 'güvencesizleşme', 'kırılganlaşma', 'eğreltilik' ve 'müşkülleşme' gibi farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır. Güvencesiz, geçici, sigortasız çalışma gibi başlıklar ön planda olsa da belirsizlikler, çalışma hayatındaki kaygıya sebep veren etmenler gibi birçok durumu kapsamaktadır (Sümer, Solak ve Harma, 2013: 60).

Standing (2011: 7-9) eski sınıfları göz önünde bulundurarak, 7 gruptan söz eder ve bunlardan en önemli 5 tanesi şöyledir;

Elitler (Elites): En üstte yere alan 'elitler'dir. Bu küresel yurttaşlar; Forbes dergisinde listelenen, hükümete etki edebilen, milyar dolarlara sahip küçük bir gruptur.

Maaşlılar (Salariat): Elitin hemen arkasından 'maaşlılar' gelmektedir. Maaşlılar, hala tam zamanlı istihdam gibi, eski küçük burjuvanın sahip olduğu haklara sahiptirler. Onlar, elit olmayı hayal edebilirler. Emekli maaşları vardır. Tatil ve eğlence harcamalarını öderler. Devlet tarafından sübvanse edilebilirler. Devlet veya özel girişimler ile iş birliği kurabilirler.

Uzmanlar (Proficians): Geleneksel anlamda profesyonel ve teknikerin birleşiminden ortaya çıkar. Görece daha küçük bu gruptur ve sahip olduğu yetenekleri pazarlayabilir. Yüksek ücretli sözleşmelere sahiptirler. Orta çağdaki saray çalışanı, şövalye, yaver, toprak sahibine eş değerlerdir.

Çekirdek (Core): Gelir açısından uzmanların altında, çekirdek denilen, kol gücü ile çalışanlar vardır. Eski işçi sınıfının temelini oluştururlar.

Prekarya (Precariat): Bu dört grubun altında, yukarıda tanımlaması yer alan, Prekarya yer almaktadır.

Lorey (2011), liberal dönem ile neo-liberal dönemdeki prekarizasyon arasındaki farklılıkları açıklamıştır. Liberal dönemde prekarizasyon, başkaları için tehdit oluşturanlara uygulanırdı. Özel bir tahakküm aracı olarak kullanılan prekarizasyona karşı direnç daha net ve açıktı. Ancak neo-liberal toplumda güvencesizlik; sınıf, cinsiyet ve köken tanımadan normalleşmiş ve herkes için risk yönetimini gerekli hale getirmiştir. Farklı kültürler ve toplumlarda prekarite çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. Sosyo-ekonomik açıdan; emek piyasasının dinamikleriyle bağlantılı bir şekilde güvencesiz, savunmasız ve değişken insani durumları ifade eder. Sadece geçici, sabit süreli işler veya işsizlik için değil; atipik, esnek, bilişsel işler de prekarite olarak temsil edilir (Porta, Hanninen ve Silvasti, 2015: 1-2).

Prekarya, 1980'lerde, Fransız sosyologlar tarafından; geçici ve mevsimlik işçiler olarak tanımlanmıştır. Prekarizasyon geçici işler için kullanılmaya devam etse de artık farklı emek süreçlerini de tarif etmekte kullanılmaktadır. Prekarizasyon için pozitif bir imaj çizmeye çalışanlar da bulunmaktadır. Eski usul işçi sınıfı kurallarını reddeden, özgür ruhlu yeni romantik beyaz yakalılar tarafından kutsanmaktadır. İtalya'da 'precariato', düşük maaşlı günlük işçiler için kullanılır. Almanya'da sadece geçici işçiler için değil, işsiz ve sosyal entegrasyon umudu kalmamış kişiler için de kullanılır. Bu, Marks'ın lümpen proleteryasını çağrıştırmaktadır. Japonya'da fakir çalışanları ifade eder (Standing, 2011: 9). Prekaryalar yalıtılmış ve bireyseldirler. Çünkü kısa süreli işlerde, projeden projeye çalışırlar. Hatta kollektif sosyal güvence sistemlerinden mahrumdurlar. Lobileri ve iş yerleri yoktur ya da kendilerini temsil edebilecekleri bir biçime sahip değillerdir. Klasik örgütlenme organizasyonları, prekaryaların farklı ilgi alanları için etkili değildir (Lorey, 2015: 9).

Japonya'da kazanmaları gerektiğine inandığı statü ve gelirde işlerde çalışamayan, daha düşük seviyede yaşayan çalışanlar hayal kırıklığına uğramaktadır (Kosugi, 2008). Prekarizasyon, diğer yandan, güvencesiz koşulları ifade etmek için de kullanılmaktadır. Prekaryalar, farklı güvence biçimlerinin bazılarından veya hepsinden mahrum bırakılmaktadır. Bu güvence çeşitleri; (1) "*emek piyasası güvencesi*": adil gelir imkânı sağlaması beklenen makroekonomik bir tam zamanlı çalışma güvencesidir, (2) "*Çalışma güvenliği*": keyfi işten çıkarmalardan, işe alımların düzenlenmesine kadar

olan güvenceleri kapsamaktadır, (3) "*İş bulma güvenliği*": iş bulabilme konusundaki engellerin önlenmesi, uygun iş fırsatlarının elde edilmesi ve terfilerin güvencesidir, (4) "*İş güvenliği*": iş kazalarına karşı geliştirilen güvencedir, (5) "*Yetenek kazanma güvencesi*": çalışılan işte yetenek kazanmak, eğitim almak ve adil rekabet fırsatlarını sağlayan güvencedir, (6) "*Gelir güvencesi*": Yeterli ve adil gelirin güvence altına alınmasını temsil eder, (7) "*Temsil güvencesi*": STK'lar vb. aracılar ile emek piyasasında tek bir ses olabilmektir. (Standing, 2011: 10).

Lorey'e göre (2015:1-2); eğer prekarizasyon anlaşılamaz ise günümüz politikası ve ekonomisi de anlaşılamaz. Prekarizasyon, gelişmiş Avrupa bölgeleri için bile marjinal bir fenomen değildir. Güvencesiz işin, ücretin ötesinde; tehlikeli ve güvenceden yoksun bir varlık sorunudur. Öngörülemez bir sürekliliğin içinde, baskı ve tehdit ile yaşamaktır. Prekarizasyon, bugün, hükümetlerin elinde bir baskı enstrümanı olarak kullanılmaktadır. Prekarizasyon başlığının altındaki, Butler'dan yapılan alıntı göz önünde bulundurulduğunda; insan zaten ontolojik açıdan prekaryadır. Çünkü hiçbir canlı; koruma, güvence ve ilgi olmadan hayatta kalamaz. Hayatın tam olarak kendisi güvencesizdir. Çünkü her şeye gücü yetebilen bir varlık olmadığı için birey; doğuştan kırılgandır. Canlılar ihtiyacı olan korumaya sahip olsalar dahi tam anlamıyla korunamazlar. Hiçbir güvence tam anlamıyla bir korumayı garantileyemez (Lorey, 2015: 20). Diğer yandan; güvencesizliği paylaşmak zorunda olan insanlar kendilerini başkalarına ifade etmek zorundadır. Yani her birey ve her yaşam diğerlerine bağımlıdır (Lorey, 2011: 2).

Güvenlik rejimi tarafından ayrıcalıklı olan özneler, gözden çıkarılabilir olanlardan korunurlar. Marjinalleştirilerek normatif özne kategorilerinin dışında kalan prekarlar; tehlikeli öteki şeklinde inşa edilir ve hedef olurlar. Her an işini, evini, haklarını ve canını kaybetmenin endişesi ile yaşamaya çalışırlar. Ancak belirtildiği üzere bu; her canlı için ontolojik bir gerçekliktir. Prekaritenin bu ontolojik ve politik yanı için Lorey, Foucault'dan esinlenerek; 'yönetimsel kırılganlık' (govermental precarization) ifadesini kullanır. Böylece prekarite; sadece istihdamdan kaynaklı bir kırılganlaşma değil, biyopolitika ve yönetimsellikten dolayı yaşamın, bedenlerin ve öznelleşme biçimlerinin istikrarsızlaşması anlamına da gelir. Foucault için prekarite; biyolojik varlığın devletleşmesi olarak ifade edilir. Biyopolitika ve yönetimsellik başlıkları göz önünde bulundurulduğunda, ifade edilmek istenen daha net anlaşılacaktır. Kısacası; bireysel ve bilişsel olarak üreten insanın güvenceleri neoliberal kapitalizm ile ortadan kalkmış, riskleri artmıştır. Buttler'ın insan haklarına karşı duruşuna daha önce yer verildi. Ona göre; insan hakları prekariteye neden olmaktadır. İnsan hakları söylemine dahil edilmeyen özneler tanınmaz ve yaşamları ciddiye alınmaz (Demirkaya, 2017: 11-12).

Prekarizasyon kavramının kullanım alanları; emek piyasası, gündelik hayat ve hükümetlerin yönetişim biçimleridir. Kısacası; güvencesiz, istikrarsız, esnek, kırılgan ve öngörülemez deneyimlerin olduğu her alanda prekaryalar vardır. Post-fordist esnek üretim süreçlerinin etkisi ile dünya neoliberal

serbest piyasalara kulaç atmaya başladığı dönemlerden itibaren, emek pazarında emeğini kiralayan her bir yeni orta sınıf prekarizasyonun yukarıda bahsi geçen süreçlerine tanıklık etmektedir. Prekarya sadece oluşum aşamasında bir sınıf veya bir süreç değil, aynı zamanda bir kavramdır ve günümüz toplumunu anlamlandırmak için tartışılan bir konsepttir. Neo-liberal politikalar sonucu meydana gelen emek piyasası gözlemlendiğinde; çok büyük bir kitlenin preker bir zemin üzerinde olduğu görülmektedir.

Hem Marksist hem de Weberyan sınıf anlayışı göz önünde bulundurulduğunda; prekeryalara sınıf demek mümkün müdür? Çok büyük ve birbirinden alakasız, birbirine düşman, aralarında sert hiyerarşik ilişkilerin mevcut olduğu bir sınıfın var olması mümkün müdür? Bu sınıf kendi içinde çıkar çatışmaları ile boğuşurken; hak arayışında bulunabilir mi? Prekaryanın bir sınıf olarak tanımlanması zor olsa da konsept olarak günümüzün işçi-işveren, işveren-devlet, devlet-işçi ilişkilerini açığa çıkarmaktadır. Bu durumu daha iyi anlamak için; Prekaryanın nasıl ortaya çıktığı ve preker deneyimleri incelemekte fayda vardır. Bu sebeple; dünyada ve Türkiye'de prekarizasyon nasıl ortaya çıktı ve preker deneyimler bir sonraki başlıkların konusu olacaktır.

3.5.1.Prekaryanın Ortaya Çıkışı

"Prekaryanın içindeki insanlar, tarihte ilk kez bulabildikleri işlerin niteliğinden daha yüksek bir eğitim seviyesine sahipler"
Guy Standing

Bazı karakteristik özellikleri göz önünde bulundurulan prekarya; Standing (2011: 14-15) tarafından türlerine ayrılmıştır. Birinin kendisini prekarya sayabilmesi için; bunların her birini üzerinde bulundurması gerekmez. Ancak grubun karakteristik özelliklerini anlamak adına yol gösterebilir. İlk olarak; geçici işlerde çalışanlar, prekaryanın en etkin özelliklerini üzerlerinde barındırmaktadırlar. Esnek üretim çağında, hızla artan sayıları ile diğer çalışanlara göre üretim ile zayıf bağlar, düşük ücret, düşük fırsatlara sahiptirler. Projeden projeye, 'kariyersiz(!)' bir iş hayatı; güvencesizliğin göstergeleridir. Diğer bir prekarya çeşidi ise; yarı zamanlı, nağm-ı diğer part-time işlerde çalışanlardır. Yarı zamanlı işler, geçici işler ile benzer özellikleri taşımasının yanında; part-time çalışanlar, iyi düzenlenmemiş iş kanunun olduğu ülkelerde, tam zamanlı olarak çalıştırılarak, emek sömürüsüne maruz kalabilirler. Son zamanlarda yarı zamanlı çalışanların sayısı hızla artmaktadır. Onlar sayesinde; işsizlik ve eksik istihdam verileri normalin altında çıkmaktadır. Almanya'da küçük işlerde çalışan insanlar sayesinde; çalışma verileri mucize gibi sunulmaktadır. Bağımsız ve bağımlı sözleşmeler de prekaryanın gözlemlendiği alanlardır. Sözleşmeler, çalışma sürecindeki birçok taahhütü hukuksal olarak güvence altına alabilir. Çağrı merkezleri de prekaryanın görüldüğü yerler arasındadır. Sinirli müşteri ile genç müşteri temsilcilerinin bir araya geldiği bu sektör; Birleşik Krallık'ta yükseliştedir. Yine stajyerler de ya hiç ya da cep harçlığı kıvamında

aldıkları ücretler ile belirsiz görevler içerisinde boğuşan prekaryanın genç temsilcileridir. Gençler prekarizasyona karşı daha savunmasız olsalar da burslar; onları bu durumdan korumak için kullanılabilecek bir önlemdir (Standing: 2011: 15-16).

Prekarya kavramı, 1980'lerde Fransız emek aktivistleri, 1990'larda İtalyan ticaret birlikleri ve İspanyol sosyal hareketleri, 2000'lerin başında ise Global Justice Movement (Küresel Adalet Hareketi) tarafından benimsenmiştir. 1990'ların ortalarında düzensiz göçmen haklarının mücadelesinde popülerleşmiş, göçmen ve kendi adına çalışanları anlamlandırabilmek adına kullanılan politik bir konsept olarak kullanılmıştır. Terimin kökenine bakıldığında; 1960'larda Bourdieu, sömürgelerdeki işçi sınıfı için ve neoliberal ekonomik politikalar sonrasında, yeni egemenlik biçimini kavramsallaştırmak için kullanmıştır (Jorgensen, 2015: 3). Küreselleşme ile birlikte Çin'in pazara girişi, prekarizasyonun da küresel bir etkiye sahip olmasında başlangıç noktası olarak görülebilir. Çin'in ardından, Hindistan ve eski Sovyet bloğunun küresel pazara girişiyle birlikte; 1,5 milyar işçi ve iş arayan da aynı pazarda yerini aldı. Pazarlık imkânları azaldı, ücretler düştü, yedek iş gücü arttı, üretim maliyetleri düştü ve kapitaller için oldukça iyi bir ortam oluştu (Standing: 2011: 27-28).

Emek ve firmalar metalaşmaktadır. ABD, Avrupa, Japonya küresel pazara uygun bir emek piyasası dizayn etmektedir. Performans odaklı maaş, paylaşım seçenekleri, dış yöneticiler, yaşa değil rekabete dayalı promosyonlar, hissedar olma peşinden gitmek, maaşlı çalışanları kariyerinin ortasındaki kişilerden seçmek; 21. yüzyılın emek piyasasından manzaralardır (Standing: 2011:30). Castel ve Bourdieu, prekarizasyon bağlamında gerçekleştirilen kolektif direnişlerin imkânsız olduğundan bahsederler. Castel, Avrupa'daki 'EuroMayDay' hareketleri de dahil olmak üzere; bu hareketlerin marjinal ve geçici olduğunu belirtmektedir. Bourdieu bu hareketlere tanıklık edememiştir. 1 Mayıs 2001'de yapılan ilk 'MayDay' eyleminden hemen sonra hayatını kaybetmiştir (Lorey, 2015: 7-8).

İlk 'MayDay' yürüyüşü; Milan'da, 1 Mayıs 2001'de, 5000 kişi ile gerçekleştirildikten sonra; 2004-2006 arası tüm Avrupa, ardından dünyaya yayılmıştır. Şu anda 100 binlerce kişi bu yürüyüşlere katılmaktadır. Göçmenler ve prekaryaların düzenlediği, ulus ötesi bir konumdadır. Her mayısın ilk günü, birçok Avrupa kentinde gerçekleşir (tacticalmediafiles, 2010). Prekarya ise; tam bu noktada, 2004 yılındaki 'EuroMayDay3'de ilk kez telaffuz edilmiştir. Neo-liberalizmin ürettiği geçici, kısmi zamanlı, freelance, sözleşmeli çalışanları içine almaktadır. Bir işçi sınıfı ve kuşak olmasının yanında, işgücündeki genç grubu temsil eder. Etnik kökenleri karışık, çoğunlukla kentsel nüfusludurlar. Emek piyasasındaki esneklik; 'gig' ekonomisi' adı altında bir kural haline gelmiştir (Çiğdem ve Erdoğan, 2019: 160). ABD'de 'temps', Avrupa'da "précaires, precari@, precari/e"; Japonya'da "hiyatoi" ve Çin'de ise "diaosi" şeklinde ifade edilmektedir (Foki, 2017: 9-10).

"*Emekçi statüsüne bağlı hakların adım adım erozyonu, geçici, eğreti ve dönemsel 'yeni istihdam biçimleri'nin tüm ücretlilik ilişkisinin içine yavaş yavaş damıtarak akıttığı güvensizlik, çok büyük kolaylıkla işten çıkarmalar, halk sınıflarının tüm kesimlerinin alım gücünün yoksulluğa varana dek zayıflaması gibi etkenler, emekçilerin işverenleri karşısındaki bağımlılığını son derece artırmıştır. Şirketlerde neo-işletmeciliğin yerleşmesini kolaylaştırmış olan şey; bu sosyal korku ortamıdır. Bu açıdan; neoliberal söylemde riskin 'doğallaşması' ile kolektif dayanışma ve korunmanın azalmasıyla ücretlilerin piyasa dalgalanmalarına giderek daha doğrudan maruz kalmaları; aynı madalyonun iki yüzüdür*" (Laval ve Dardot, 2012:368).

Sennet'in çalışmalarında prekarizasyon direkt olarak geçmese de "*Kamusal İnsanın Çöküşü*" (1996), "*Yeni Kapitalizmin Kültürü*" (2015) ve "*Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*" (2008) gibi çalışmaları başta olmak üzere bugünün prekar koşullarının ortayı çıkışını ve tanımlamasını anlatmaktadır. Habermas'ın kamusal alanın inşası ve dönüşümüne benzer şekilde modernizm öncesi kamusal alan ve modernizm sonrası kamusal alan ile insan üzerine yaklaşımları bugünün kırılganlaşmasının adımlarını gözler önüne sermektedir. 'Kamusal' ve 'kişisel' olanın sınırlarını çizerek, tarihsel serüvenine yer vermiştir. Aileyi ise kişisel alana yerleştirmiştir. Bu dönüşümü üç aşamda anlatmaktadır. İlk olarak, sanayi kapitalizminin yön verdiği dönüşüm; ikincisi, bilinmeyeni anlamaya yönelik yeni seküler yaklaşımların ortaya çıkışı ve son olarak, eski dönemlerden devrolan kamusal alana ait, ama bugün zayıflık olarak görülen ideolojiler ile birlikte kamusal alanda dönüşümler yaşanmaya başlamıştır (Sennet, 1996: 36). Modern dönemde mahremiyete verilen önem artarken, kamusallığın önemi azalmaktadır. Bireyler kamusal alanda tartışmaktansa, sessiz kalma haklarını kullanarak izlemeyi tercih ederler. Böylelikle kamusal alanda bulunma hakkı kazanmış olurlar. (1996:45).

Kamusal alanda konuşmayı değil, sessiz sedasız izlemeyi tercih ederek var olmaya çalışan insan özneleşir. Bu yeni öznelleşme biçimini Sennet yeni kapitalizm kültürü içerisinde aşınan karakter üzerinden ve işin(emek) bunun üzerindeki etkisine yer vererek anlatır. Bu çalışmada bolca yer verilen 1970-80 sonrası neoliberal veya farklı adlar ile adlandırılan dönüşümü Sennet yeni kapitalizm olarak isimlendirir. Sennet de (2015:36) yeni iletişim teknolojilerinin üretimi nasıl dönüştürdüğüne ve bunun ekonomik büyümeye ve birikime katkılarından bahseder. Ancak bu büyüme çalışana yansımamıştır. Eşitsizlik daha da artmıştır. Üretim biçiminin esnekleşmesi, bireylerin hem çalışma koşullarının esnekleşmesine hem de gündelik hayatlarının esnekleşmesine neden olmuştur. Birey iş hayatındaki sonu gelmeyen değişimlere ayak uydurmak için sürekli kendini geliştirmek durumunda kalmıştır. Refah dönemindeki devlet süpvanseleri de yine çalışanların üzerinden çekilmiştir (2015: 24-25).

Çalışanların sürekli kendilerini geliştirmelerine yönelik bu beklenti ve zorunluluk hissini Sennet (2015:58) işe yaramazlık kâbusu olarak tanımlar. Bu kâbusu tetikleyen üç kuvvet; *küresel emek*

arzı, otomasyon ve yaşlanmanın yönetimidir. Küresel emek arzı, sermayenin emeğin ucuz olduğu yere doğru kaçışını ifade eder. Otomasyon, makinelerin insanın kol gücünün yerine geçeceğine dair korkuyu işaret eder (2015:60). Sektördeki geçerli bilgilinin yaşlanması olarak görülecek üçüncü kabusa örnek vermek gerekirse, yaratıcılığın gerketiği reklam sektöründe erken yaşta bu yeteneğin kaybolması gösterilebilir (2015:63). Sennet çözüm olarak ise zanaatçılık ve meritokrasiyi önermektedir (2015:68).

Yeni kapitalizm kültürüne ait emek piyasasının insanlarda oluşturduğu etkiyi işçi Rico ve oğlu Enrico ile yaptığı görüşmeler üzerinden anlatmaktadır. Bu görüşmelerde İşçi Rico'nun çalışma koşulları ve hayatına yer verilirken, oğlu olan beyaz yakalı Enrico'nun yeni kapitalist kültürün çalışma koşullarını ve hayatını nasıl prekarlaştırdığı anlatılmaktadır (2008:13). Yeni kapitalizmin işe yaramazlık kabusunun bu etkileri karakter aşınmasına neden olmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi taylorist ve fordist dönemdeki rutinler bir birlik ruhu oluştururken, bürokrasinin demir kafesinin kırılması ile rutinler ortadan kalktı ancak bu da birbirine düşman çalışanlar ortaya çıkarmıştır (2008:49). Sennet neoliberal dönemin küresel kapitalist sistemi ve onun ortaya çıkardığı öznelleşmeyi prekarizasyon terimine atıf yapmadan ele almıştır. Onun ortaya koyduğu bu dönüşüm prekaritenin ortaya çıkışını gözler önüne sermektedir.

Prekarizasyon ilk olarak göçmenler, mevsimlik işçiler ile ortaya çıkmış olsa da koşulları hızla tüm ücretli çalışanlara doğru yayılmaya başlamıştır. Toplumsal eşitsizliğin olduğu her alanda prekarizasyon da mevcuttur. Toplumsal cinsiyet kalıplarından dolayı, farklı inanç bağlamında dahi bireyler, prekaryalara dönüşebilmektedirler. Genç olmak veya yaşlı olmak, deneyimsiz olmak, hatta bazen fazla deneyimli olmak bile prekariteye maruz kalınmasına neden olabilir. Bir kimsenin prekarizasyona karşı önlem alması imkânsız denebilecek seviyededir. Çünkü yüzyılın ekonomik ve politik düzeni; prekerdir. Bu deneyimle yüzleşmek ise hemen hemen herkesin karşılaşabileceği bir durumdur. Karşı koymak imkânsız, ayak uydurmak ise bu deneyimin acısını hafifletmekte yeterli midir? Bu noktada, hayatın içindeki preker deneyimleri incelemek; konuya nokta koymak için iyi bir final olacaktır.

3.5.2.Preker Deneyimler ve Etkileri

"Türkiye'de gençlerin yaşadığı durum, tüm dünyadaki gençler için geçerli"
Guy Standing

Standing'e göre (2011: 59); tek bir gerçek vardır. O da herkesin prekarya olduğudur. Bu, bazıları için tercih iken; bazıları için şartlar ve zaman bunu gerektirir. Yaşanılan olumsuz süreç, atlatılması gereken bir adım olarak görülür. Gençler, seyahat eden öğrencidirler; sırt çantaları ile gezerler, günlük işlerde mutludurlar. Ama emek piyasasında yaşlılar ile rekabet edemeyecek düzeyde

olan gençler ise; mutsuz olanlardır. İyi bir emekli maaşı, sağlık güvencesi, kazanılacak ekstra bir para da var ise yaşlılar mutludur. Ancak yetersiz emekli maaşına karşılık, çalışamayacak kadar yaşlı olanlar ise mutsuzdur. Eşi ile birlikte maaşlı olan kadınlar mutludur. Ancak eve tek başına ekmek götüren, tek başına çocuklara ya da bir yaşlıya bakmak zorunda olan kadın mutsuzdur.

2011 yılında, 45 bin mülteci, Libya'dan İtalya'ya sığınmıştır. Avrupa'nın politikası; mültecileri, zamanı gelince geri göndermektir. Ancak geri dönüş için uygun bir zaman yoktur. Mülteciler ise Avrupa'ya yayılmışlardır. Avrupa'da yaşamları net bir biçimde düzenlenememiştir. Birçok sığınmacı ve göçmen, yaşadıkları yerlerde toplanıp; "*Biz buradayız ve kalıyoruz!*" sloganları ile eylemler düzenlemiştir. Yaşadıkları yerde oturmak, emek piyasasına katılmak ve düzenleyici haklar istiyorlardır. Bu eylemler 2014 yılına kadar, başta Almanya ve Belçika olmak üzere, Avrupa'ya yayılmıştır (Jorgensen, 2015: 9-10).

Avrupa'da akademik iş hayatı; istikrarsız ve preker olarak tanımlanabilir. Gün geçtikçe uzun süreli, sağlam bir akademik iş bulmak gittikçe zorlaşmaktadır. Lempianien (2015); Liverpool, Milan-Bicocca ve Tampere Üniversitelerinde yaptığı araştırmasında, bu üniversitelerdeki prekarizasyon süreçlerini ortaya koymuştur. Örneğin; Liverpool Üniversitesi'nde akademik kadronun; fazlaca beyaz, erkek, eski usul olduğu belirtilmektedir. Yine cinsiyet ayrımcılığı üniversitelerde prekarizasyona en çok sebep veren konulardan biridir. Avrupa Gazeteciler Federasyonu'nun yaptığı bir araştırmaya göre; 2003 yılında, gazetecilerin %20'si freelance olarak çalışmaktadır. Organize olmayan işlerde çalışan gazeteciler, gerekli güvencelere sahip değillerdir. Hatta ILO'nun (2004: 98) medya, film ve gazetecilik sektörü ile ilgili bir araştırmasına göre; birçok gazeteci kısa vadeli veya taşeron işlerde çalışmaktadır (Çiğdem ve Erdoğan, 2019: 104).

Sovyetlerin yıkılmasının ardından; birçok kişi işsiz kalmıştır. Birçok kişi gibi Roman vatandaşları da bulundukları bölgelerden iş aramak için ayrılmışlardır. Ancak Avrupa'nın birçok bölgesinde ayrımcılığa ve buna bağlı olarak prekarizasyona maruz kalmışlardır. Yaşam standartlarının düşük olmasından dolayı, toplumun belli bir kesimi onları; pis, hırsız vb. gibi yaftalarla 'çingene' kalıbının içine sokmaktadır. Dini inanç biçimleri de onların prekarizasyona maruz kalmalarına, hiçbir hatalarının tolere edilmemesine neden olmaktadır. Böylelikle elde edebilecekleri işler; son derece preker işlerdir (Morell, 2015).

Türkiye'de de preker koşullar; sektörel, bölgesel, cinsiyet, ırk, inanç gibi konular üzerinden farklılık göstermektedir. Mevsimlik işçiler; sağlık güvencesi olmadan, gelecek garantisiz, sadece yoksul bir şekilde yaşamasına yetecek miktarda bir gelir karşılığında ve zor şartlarda çalışmaktadır. Dayıbaşı aracılığı ile ihtiyacı olan toprak sahiplerine tarlalarda çalışacak işçi bulunur. Genellikle Türkiye'nin doğu bölgesinden, mevsimlik işçiler, Türkiye'nin birçok bölgesine dağılır. Bu çalışanlar,

çalıştıkları dönemde kazandıkları para ile yılın geri kalanında geçinmeye çalışır. Yetmediği takdirde; avans alarak, borçlanarak çalışmak durumunda kalırlar. Çok büyük bir çoğunluğu çalışmaya gidecekleri yere kendi imkanları ile gider. Bu sırada hayati tehlikeler atlatırlar ve hayatlarını kaybeden mevsimlik çalışanlar olur. Bu tarz olaylar haberlere de yansımaktadır. Aynı zamanda Kürt kökenli oldukları için; ayrımcılığa maruz kaldıkları da olmaktadır. Bölgede yaşayan yevmiyeli bir işçi, aynı işi yapmasına rağmen; mevsimlik Kürt bir işçiden daha çok kazanmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin durumu her ne kadar düzenlenmeye çalışılsa da enformel bir şekilde devam etmektedir ve Türkiye'de prekarizasyonun en sert biçimlerinden biriyle karşılaşmaktadırlar (Gürsoy, 2013).

Benzer şekilde; dizi film sektöründe yer alan figürasyonlar da sendikalaşamamanın verdiği dezavantaj ile haklarını savunamamaktadırlar. Sağlık güvencesi, emeklilik planı vb. hiçbir güvenceye sahip değillerdir. İş garantileri yoktur. Onlara uygun olacak işin gelmesini, yani çağırılmayı beklerler. Bir film veya dizi setine gittiklerinde ne kadar süre çalışacakları belirsizdir. Ücretleri düşük olmanın yanında, düzenli bir şekilde ödenmez. Aysun Kıran (2013), Sine-Sen'i değerlendirdiği çalışmasında; Türkiye'deki sinema emekçilerinin preker süreçlerini gözler önüne sermiştir.

Tunç (2013), İngiliz Profesyonel Futbol Sendikası'nın avantajlarını ve gücünü, İngiltere'de futbol sektöründe çalışanlara sağladığı imkanları anlatarak; Türkiye'deki futbol sektörü ile kıyaslamıştır. İki sektör arasındaki farkları gözler önüne sermiştir. Süper Ligin yıldız takımlarında yer almadıkça, diğer birçok futbolcunun, özellikle daha alt liglerde olanların; güvencesiz, sert koşullar altında, çok erken yaşta emekli olduklarını göstermiştir. En ufak hatada taraftar baskısı ile istifaya zorlanarak; geçim kaynaklarından mahrum bırakılmaktadırlar. Futbol kariyeri sonrasında gelecekleri meçhuldür.

Esin Türk'ün (2013) öğretmenlik ve Talyan Acar'ın (2013) sağlık çalışanlarının preker süreçlerini değerlendirdiği, Neo-liberal Türkiye'de enformal birer sektöre dönüşen bu iki alandaki emekçilerin sorunları görülmektedir. Sözleşmeli, ücretli öğretmenlik gibi öğretmenler arasında ayrımcılığa neden olan şartlar; sağlık sektöründe, taşeron şirketler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Hem sağlık hem de eğitim sektöründeki emekçilerin yaşadığı olumsuzluklar bu iki sektörden hizmet alan milyonları da olumsuz yönde etkilemektedir. Devlet kurumlarında öğlen yemeği dahi yiyecek kadar maddi imkândan mahrum olan, kadrolular ile ayrımcılığa maruz kalan sağlıkçılar ve öğrencilerden para toplamak zorunda kalan, velilerin ve yöneticilerinin haksız baskılarına boyun eğmek zorunda kalan öğretmenler gibi bir çok prekarya mevcuttur.

Ofis çalışanları arasında ise rekabet, ayrımcılıklar ve örgütlenememe sorunu prekrizasyona neden olmaktadır. Esnek mesai saatleri, performans değerlendirmeleri sonucunda; çalışanlar arasında gizli düşmanlıklar gözlemlenmektedir. Ofis çalışanları arasında mesai ile özel hayatı tamamen

birbirinden ayıran örnekler bulunmaktadır. İş yerinde tamamen başka biri gibi davranıp, iş arkadaşları ile iş dışında hiç görüşmemektedirler. Çünkü özel hayatı ile ilgili ele vereceği bir konu, iş hayatı için olumsuz bir şekilde kullanılabilir. Preker düzen, ofis çalışanlarını birbirlerine düşman etmiştir (Işıklı, 2013).

Tanıl Bora ve diğerlerinin (2017) hazırladığı, Türkiye'deki beyaz yakalı işsizliğini ele alan çalışma; prekarizasyonu da gözler önüne sermektedir. Trans bir bireyin, seks işçiliğini bırakıp öğretmen olma gayreti ve sürecin onu tekrar seks işçiliğine geri döndürmesi; Türkiye'deki güvencesiz çalışma ortamını, üstelik öğretmenlik gibi bir meslek ile ortaya koymaktadır. Atanmış bir öğretmen olmanın avantajları varken, ücretli ve sözleşmeli öğretmenler her an kapı dışarı edilmek ile karşılaşabilirler. İşe başlarken istifa mektubunu imzalayıp, okul müdürüne teslim eden öğretmen; okulda tuvaleti temizlemek gibi en alakasız işleri bile yapmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca sadece dönem içinde ücreti ödenmektedir. Hasta olduğunda, okula gelemediğinde hiçbir güvencesi yoktur.

İletişim fakültesi mezunları veya iletişim alanı çalışanları da kırılgan ve güvencesiz zeminde çalışmaktadırlar. Kızılca ve Kızılca'nın yaptığı çalışmada (2018: 26), personel sayılarının daraltılması, işsizlik tehdidi, düşük ücretler, yoğun çalışma saatleri, cinsiyet ayrımcılığına dair birçok anlatı yer almaktadır. İletişim Fakültesi mezunları, medya sektörü dışında iş bulurken, medya sektöründe çalışmak için iletişim fakültesi mezunu olmak gerekmemektedir. Ayrıca ilgili eğitimi almak bir ayrıcalık sağlamamaktadır. Alandaki üniversite mezunları, diğer üniversite mezunlarına göre çok düşük maaşlar kazanırken; kamu medyasında bu geçerli değildir. Hem ortalamanın üzerinde mesai saati hem ortalamanın altında ücret hem de alınan diplomanın geçersizliği gibi birçok sebep; iletişim fakültesi mezunlarını prekarya olarak tanımlamak için yeterli gibi durmaktadır.

Bermal Aydın (2021) ise KHK ile Türkiye'de akademiden uzaklaştırılıp, yurt dışına giden akademisyenler ile ilgili yaptığı çalışmasında; onların preker bir düzende çalışmak zorunda kaldıklarını göstermiştir. Özellikle ana dili olmayan bir alanda, akademik yayın şartlarını yerine getirmenin baskısı; Türkiye'den göçen akademisyenleri yıpratmaktadır. Özellikle Batı'da ana dilinde yayın yapan akademisyenler için bile baskıcı koşullar zorlayıcıyken, Türk akademisyenleri Avrupa'da tutunmakta güçlük çekmesi ve akademiyi bırakma düşünceleri; Aydın'ın çalışmasında tespit edilmektedir. Prekarizasyonun bir sonucu olarak; gençler kendi hayatlarını kurabilecekleri güvenceli bir ortam hazırlayamamaktadır. Erkek evlatlar, İtalya'da 40 yaşlarına kadar, Birleşik Krallık'ta 25-29 yaşlarına kadar ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Ailelerinin üniversite okuması için evden gönderip, sonrasında tekrar aile evine gelmesi durumu o kadar yaygınlaşmıştır ki bu çocuklara 'boomerang son' adı verilmektedir. Ayrıca 2008 yılında, İngiltere ve Wales'da, 1895'ten bu yana en düşük evlenme verileri meydana gelmiştir. Ayrıca bir eve çıkacak kadar bile durumu olmayan gençler; evlilikten uzak durmaktadırlar (Standing, 2011: 64).

İstihdam açısından birey, kendini nasıl güvende hissedebilir? Sosyal ve sağlık güvencesi tam ise, onurlu bir hayat yaşayacak düzeyde bir gelire sahip ise, aldığı eğitim ve tecrübesine uygun bir işte çalışıyorsa, yaptığı işte duygusal bir doyum yaşıyorsa ve geleceğe umutla bakıyorsa; kendini güvende hisseder. Bunların hepsi için iyi bir işveren ile karşılaşmasını beklemek ve bunu ummak yeterli değildir. Devletler tarafından bu şartların sağlanacağı gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Herkes, içinde bulunduğu toplumun ve dünyanın bir yurttaşı olarak, doğuştan gelen haklara sahiptir. Özellikle içinde yaşadığı toplum ve onu yönetenler, bu yurttaşlık haklarını o kişiye vermek ile yükümlüdür. Her ne sebeple olursa olsun kısıtlanması düşünülemez. Özellikle; cinsiyet, ırk, inanç vb. farklılıklardan doğan sebeplerle kişinin bu yurttaşlık haklarından mahrum bırakılması; insanlık haklarına aykırıdır.

Kişi, bırakın geleceğe umutla bakmayı, bir ay bile işsiz kaldığı takdirde geçimini sağlayamayacak durumda ise; çalıştığı yerde her an prekarizasyona açıktır. Bu duruma karşı çıkması çok güçtür. Böyle bir emek piyasasında yer alan biri; topluma ve çevresine olan saygısını yitirebilir. En kötüsü de kendisine olan saygısını yitirir. Prekarizasyon literatürü tarandığında ortaya çıkan tablo tam da bunu göstermektedir. Herkesin şikayetçi olduğu ama kimsenin bir şey yapamadığı ya da yapmadığı bir durum. Özetle; kadınlar, erkeklere göre dezavantajlı konumdadır. Gençler, amatörlüklerinden dolayı eğitilmeleri gerektiği için dezavantajlıyken; yaşlılar, emek piyasasına dönmek istediklerinde ayak uyduramadıkları için aynı durumdadırlar. Engelliler, suçlular ve göçmenler de yine yüksek dezavantajlı grup içerisindedirler (Standing, 2011: 89). Bu yüzden başlığın ilk cümlesine geri dönmekte fayda vardır. Tek bir gerçek vardır. O da herkesin prekarya olduğudur.

3.6.Genç İşsizlik

"Cumhuriyet tarihinde, bekli de dünya tarihinde ilk defa bir kuşak kendinden önceki kuşak kadar iyi bir hayat yaşayabileceklerini düşünmüyor."

Evrim Kuran – Kuşak Araştırmacısı

İşsizlik; literatürde ve otoriteler tarafından farklı tanımlara sahiptir. İşsizliğin tanımı bazı durumlarda oldukça büyük öneme sahiptir. Çünkü bu tanım; işsiz kişinin kim olduğunu belirler, kimin çalışan ve kimin işsiz olacağına karar verilmesini sağlar. Böylelikle işsizlik vb. istihdam ile ilgili istatistik çalışmaları yapılır ki ekonomi politikaları belirlensin, alınması gereken önlemler alınsın. Bu çalışma, katı pozitivist normlar ile bezenmiş nicel ağırlıklı bir çalışma olmadığı için; net bir işsizlik tanımına gerek duymamaktadır. Lakin literatürdeki kavram karmaşasını incelemek; işsizlik ve genç işsizliği konusunda, sorunlara yaklaşımları anlamada fayda sağlayacaktır.

Öncelikle istihdam ve ekonomik kalkınma ile ilgili iki küresel organın işsizlik tanımlarına göz atıldığında; benzer iki yaklaşım ile karşılaşılmaktadır. OECD'ye göre işsizlik (data.oecd.org, 2022);

çalışma çağında olup, iş arayabilen, bunun için adım atmış ama yine de işi olmayan kişilerdir. Tanımı yaparken amaçladıkları nokta; uluslararası karşılaştırılabilir bir tablo ortaya koymaktır. ILO'nun işsizlik tanımına geçmeden bu tüzel kurumun istihdam ve bu çalışma açısından önemini ortaya koymak gerekir. ILO, yani International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü), Cenevre merkezli bir örgüttür ve ülkelerin çalışma yasalarını ve ilgili alandaki uygulamaların standardizasyonunu sağlamak ve ileriye taşımayı amaçlamaktadır (wikipedia.com, 2022). Bu anlamda konferanslar, araştırmalar, raporlar vb. birçok faaliyet yürütür. ILO'nun işsizlik ile ilgili yaptığı istatistik çalışmaları da bu anlamda önemlidir. ILO'ya göre işsizlik ise; farklı kaynaklarda, farklı şekillerde yer almaktadır. Ancak bu farklılıklarda anlam değişikliği mevcut değildir.

ILO, çalışma çağında olmalarına rağmen, şu üç özelliğe sahip kişileri; raporlarında işsiz olarak tanımlamaktadır: 1) Referans dönemi içerisinde, kendi adına veya ücretli bir işte çalışmıyor olmak. 2) Serbest veya ücretli bir işte çalışmak için uygun olmak. (Genel olarak çalışmaya uygun olunması gerekmektedir.) 3) İş aramak ve yapmak için, belirli bir dönem, adım atmış olmak (İLO, 2021). Başka bir tanımda ILO (insee.fr, 2022); 15 yaş ve üzeri referans haftasında çalışmayan, iki hafta içinde bir işe başlamak için uygun, hali hazırda en az 5 haftadır iş arayan, ancak iş bulmuş olmasına rağmen üç ay sonra başlayacak olan kişileri işsiz olarak tanımlamaktadır.

Türkiye'de istihdam, enflasyon gibi ekonomik istatistikî verileri; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) açıklamaktadır. Açıklanan bu veriler; önemi politikaların belirlenmesinden, günlük harcamalara, hatta kira, maaş zammının belirlenmesine kadar etkili olmaktadır. TÜİK'in işsizlik tanımı, kimleri işsiz olarak gördüğü ile alakalıdır. Bu tanım doğrultusunda saydığı işsiz sayısı Türkiye'nin gerçek işsizlik oranını belirlemektedir. Öyleyse TÜİK'e göre (2020:11); işsizlik tam olarak, "*Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden, iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan, kurumsal olmayan, çalışma çağındaki tüm kişiler işsiz nüfusa dâhildirler."* şeklinde tanımlanmaktadır.

TÜİK (2020: 11-12), iş gücüne dahil olmayanları özetle şu şekilde belirlemiştir; işsiz ve istihdamda olmayan 15 yaş ve üzeri gruptur.

1. İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar: Çeşitli nedenlerle bir iş aramayan, ancak 2 hafta içinde işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir. İki alt başlıkta ele alınmaktadır:

a) İş bulma ümidi olmayanlar: Daha önce iş aradığı halde bulamayan veya kendi vasıflarına uygun bir iş bulabileceğine inanmadığı için iş aramayan, ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir. b) Diğer: Mevsimlik çalışma, ev kadını olma, öğrencilik, irat sahibi olma, emeklilik ve

çalışamaz halde olma gibi nedenlerle iş aramayan, ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir.

2. Mevsimlik çalışanlar: Mevsimlik çalışması nedeniyle iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

3. Ev işleriyle meşgul: Kendi evinde ev işleriyle meşgul olması nedeniyle iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

4. Öğrenci: Bir öğrenim kurumuna devam etmesi nedeniyle iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

5. Emekli: Bir sosyal güvenlik kuruluşundan emekli olduğu için iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

6. Çalışamaz halde: Bedensel engel, hastalık veya yaşlılık nedeniyle iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

7. Diğer: Ailevi ve kişisel nedenler ve bunun dışındaki diğer nedenler ile iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

Yukarıda, işsizliğe, otoritelerin yaptığı tanımlamalar ile yaklaşılmıştır. Ancak işsizliğin, farklı boyutlara göre tanımları da yer almaktadır. Çalışmayı tanımlamalara boğmaktan kaçınarak, akademik literatürdeki tanımlarına kısaca yer verilecek olursa işsizlik; "*Çalışmak isteğinde olup, iş bulamadığı için çalışamayan çalışma çağındaki nüfusun, nedeni kendileri olmayan, toplumsal merkezli bir olgudur"* (Gök, 2004:34) ve ayrıca işsizliği; "*Çalışma arzusunda ve gücünde olan ve cari ücretten çalışmaya razı olmasına rağmen, iş bulamayan işgücünün varlığı şeklinde tanımlamak mümkündür"* (Yıldırım ve Karaman, 2001 :308).

Yukarıda bahsi geçen otoritelerden olan ILO, Birleşmiş Milletler, OECD gibi kuruluşlar; 15-24 yaş arasındaki bireyleri genç nüfusun içinde kabul etmektedir. Bu sebeple; günümüzün en büyük sosyal ve ekonomik sorunlarından biri olarak görülen, bu nüfusun karşı karşıya kaldığı soruna da genç işsizliği denmektedir. Genç işsizliği bağlamında gerçekleştirilen teorik yaklaşımlar; onların emek pazarına ilk defa çıkışları, işveren cephesinin kriz dönemlerinde bu kesime verdiği tepkileri, gençlerin kariyer beklentileri, demografik ve ücret temelli birçok varyant ile aydınlatılmaya çalışılmıştır (Taş, Küçükoğlu ve Demirdöğmez, 2018). Gençler, istihdam konusunda dezavantajlı grup içerisinde yer almaktadır. Çünkü resesyon dönemlerinde ve genel işsizlik artışından en çok etkilenen gruplardandır. Emek piyasasına yeni girdikleri için deneyimsizdirler, yani ya hiç tecrübeleri yoktur ya da çok kısa hizmet süreleri mevcuttur. Kriz gibi, rekabetin daha sert olduğu koşullarda, görece tecrübesiz bu kesim, olumsuz koşullardan etkilenmeye daha çok açıktır (Işık, 2016: 136).

Yukarıda verilen tanımlamalar ile birlikte anlaşılıyor ki; birbirine yakın işsizlik tanımları ve kategorileri olsa da bir bireyin çalışmıyor olması, istatistiklerde işsiz olarak sayılması için yeterli değildir. O yüzden işsizlik oranlarının neyi ifade ettiğini iyi bilmekte fayda vardır. Ancak işsizliği ele alma konusunda farklı bir kapsam daha bulunmaktadır. Bu, özellikle gençlerin işsizlik durumunu tanımlaması açısından da faydalı bir yaklaşımdır. Sadece iş aradığı halde değil, iş aramayanları da bu istatistiğin içine almaktadır. NEET; "*Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede*" olanları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Terim; İngilizcesinin kısaltmasıdır (Not in Education, Employment and Training; "NEET"). Emek piyasasında yer almayan, eğitimden ayrılmış, aynı zamanda iş sahibi olabilmek adına yetiştirme faaliyetlerinde bulunmayan kişilerin; iş arayıp aramadığına bakılmadan yer aldığı gruptur (Taş, Küçükoğlu ve Demirdöğmez, 2018: 284-285).

3.6.1. İşsizlik Üzerine İstatistikler ve Literatür

"Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir."
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası "Madde 49"

Yukarıdaki tanımlar göz önünde bulundurularak, bu başlık altında yer alan işsizlik oranlarını incelemekte fayda vardır. OECD, uzun yıllara yayılmış işsizlik verilerini, web sitesinden yayınlamaktadır. Farklı kategorilerde veriler yer alıyor olsa da çalışmayı ilgilendiren işsizlik verilerine ve genç işsizliği ile ilgili verilere yer verilecektir. Öncelikle Tablo-4'de yer alan genel işsizlik verilerine bakıldığında; OECD ülkeleri arasında 2020 yılında %13,14 ile Türkiye 5. sırada yer almaktadır. İlk sırada; %19.69 ile Kosta Rika yer almaktadır. Onu sırasıyla; Yunanistan, Kolombiya, İspanya takip etmektedir. Türkiye; ortalaması %7,94 olan Avrupa bölgesi, %7,17 olan OECD ortalaması ve %6,48 olan G7 ülkelerinin altında bir istatistik sergilemektedir. OECD ülkeleri arasında en düşük işsizlik verilerini sırasıyla; Polonya, Japonya ve Çek Cumhuriyeti göstermektedir. OECD ülkeleri arasında en büyük ekonomiler ile işsizlik oranları arasında net bir ilişki bulunmamaktadır. Büyük ekonomilerde işsizlik oranları düşük değildir. 2008-2020 yılları arasındaki genel işsizlik oranlarını açıklayan listeye; Tablo-4'de detaylı olarak bakabilirsiniz. 2008 yılı, büyük resesyondan dolayı, bir başlangıç noktası olarak seçilmiştir (OECD, 2021).

Tablo-4: OECD Ülkeleri İşsizlik Oranları "%" (OECD, 2021)

Ülke	2008	2009	2012	2014	2015	2017	2018	2019	2020
Kosta Rika	-	-	10,17	9,62	9,61	9,07	10,26	11,76	19,61
Yunanistan	7,77	9,63	24,49	27,49	24,95	21,53	19,31	17,33	16,44
Kolombiya	11,28	12,08	11,84	9,17	8,96	9,43	9,72	10,54	16,13
İspanya	11,27	17,87	24,79	24,45	22,07	17,23	15,27	14,11	15,53
Türkiye	**10,03**	**13,04**	**8,43**	**9,88**	**10,33**	**10,93**	**10,89**	**13,74**	**13,14**
Şili	7,79	9,68	8,15	6,50	6,33	6,97	7,38	7,22	10,77
ABD	5,78	9,27	8,07	6,17	5,29	4,35	3,90	3,67	8,09
Avrupa Bölgesi (19 Ülke)	7,67	9,74	11,49	11,71	10,95	9,14	8,26	7,63	7,94
Avrupa Birliği (27 Ülke)	7,33	9,34	11,05	11,01	10,18	8,28	7,38	6,81	7,21
OECD Ortalama**	6,18	8,33	8,11	7,46	6,90	5,95	5,51	5,43	7,17
G7	5,84	8,02	7,38	6,39	5,81	4,99	4,55	4,28	6,48
Almanya*	7,42	7,64	5,38	4,99	4,63	3,76	3,40	3,15	3,83
Polonya*	7,04	8,12	10,11	9,02	7,53	4,88	3,86	3,28	3,16
Japonya*	3,99	5,07	4,35	3,59	3,38	2,81	2,44	2,35	2,77
Çek Cumhuriyeti*	4,41	6,68	6,97	6,12	5,06	2,91	2,27	2,02	2,55

**En düşük işsizlik oranları olan OECD ülkeleri, **Tahmini değer*

OECD ülkeleri içerisinde erkek genç işsizliği incelendiğinde; Türkiye %22,47 ile 6. sırada yer almaktadır. İlk sırada, % 36,19 ile Kosta Rika yer alırken; onu İspanya, Yunanistan, İtalya ve İsveç takip etmektedir. Türkiye %12,8 olan OECD ve %16,61 olan Avrupa Birliği ortalamasının altında kalmaktadır. Kadın genç işsizliğinde ise aynı sırada; %29,38 gibi bir oran ile karşılaşılmaktadır. Bu oran; yine %13 olan OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Kadın işsizliği; hemen her ülkede erkek işsizliğine oranla daha yüksektir. Ancak gelişmiş ülkelerde bu fark azalmaktadır. Hatta ABD ve Japonya gibi örneklerde; kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranından daha düşüktür. En yüksek işsizlik oranı %48,21 (Kosta Rika) ile kadınlara ait iken; %4,06 (Japonya) ile en düşüm işsizlik oranı da yine kadınlara aittir. Tablo-5'de cinsiyete göre genç işsizlik oranları yer almaktadır (OECD, 2021). En yüksek ve en düşük rakamlar kalın punto ile belirtilmiştir.

Tablo-5: OECD Ülkerinin Genç İşsizlik Oranları "%" (OECD, 2021).

ÜLKE	Erkek	Kadın
İspanya	**34,23%**	36%
Kosta Rika	33,28%	**48,21%**
Yunanistan	32,09%	40,60%
İtalya	28,15%	31,93%
İsveç	25,26%	24,24%
Türkiye	**22,47%**	**29,38%**
Portekiz	20,82%	26,12%
Slovakya	19,85%	22,43%
Fransa	19,60%	19,46%
AB	16,61%	16,93%
OECD Ortalaması*	12,80%	13%
ABD	10,53%	8,90%
Çek Cumhuriyeti	7,55%	9,10%
İsrail	7,50%	7,96%
Almanya	7,16%	6,50%
Japonya	**5,15%**	**4,06%**

**Tahmini değer*

OECD ülkeleri arasında, Türkiye'nin işsizlik oranları ortalamanın altında kalmaktadır. 2008 krizinden sonra yükselen işsizlik oranları, son yıllarda düşüş göstermektedir. Ancak genç işsizliğinin, iş gücündeki yüzdesi, genel işsizliğe oranla yüksektir. İş arayan beş gençten biri iş bulamamaktadır. Neredeyse üç genç kadından biri de istese bile iş bulamamaktadır.

OECD ülkeleri arasında NEET verileri incelendiğinde; Türkiye, 15-29 yaş aralığında, %28,77'lik oran ile 4. sırada yer almaktadır. En yüksek NEET oranı; %40,95 ile Güney Afrika'ya aittir. Güney Afrika'da 15-29 yaş aralığındaki kişilerin yarısına yakını ne çalışmakta ne eğitim görmekte ne de kendisini yetiştirebilmektedir. Yukarıda NEET'nin açıklaması göz önünde bulundurularak; Güney Afrika için bir değerlendirme yapılabilir. OECD ülkeleri arasında ortalama NEET oranı %13,36'dır (OECD, 2021).

Cinsiyet açısından NEET incelendiğinde; Türkiye'de, 15-29 yaş aralığındaki erkeklerin, %17,91'i ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmededir. Aynı oranın OECD ortalaması; %11,409'dur. Türkiye'de, 15-29 yaş aralığında kadınlarda NEET oranı ise; %40,02'dir. Bu; %15,67 olan OECD ortalamasının çok üstündedir. Türkiye'de, neredeyse 15-29 yaş aralığında her iki kadından biri, eğitim ve istihdamda değildir. İki kadından birinin emek piyasasına net bir katkı sunmuyor oluşu; ekonomik açıdan bir kaynak israfına işarettir. OECD ülkeleri ve Türkiye'nin NEET verilerini kıyaslamak için; Tablo-6'ü incelemekte fayda vardır (OECD, 2021).

Tablo-6: OECD Ülkeleri Arasında NEET Oranları (OECD, 2021).

Ülkeler	**15-29 Yaş**	**15-29 Yaş Erkek**	**15-29 Yaş Kadın**
Güney Afrika	**40,95%**	**36,67%**	**43,25%**
Kolombiya	29,83%	19%	40,56%
Brezilya	29,32%	23,72%	35%
Türkiye	**28,77%**	**17,91%**	**40,02%**
İtalya	23,46%	22%	25,03%
Meksika	22,14%	10,92%	33,21%
ABD	13,40%	12,19%	14,61%
OECD Ortalaması	13,36%	11,40%	15,67%
Çek Cumhuriyeti	10,58%	**4,56%**	16,96%
Almanya	8,23%	6,47%	10,15%
Norveç	7,92%	8,07%	7,75%
Lüksemburg	7,91%	9,61%	10,41%
İsveç	7,56%	7,51%	7,60%
Hollanda	7,19%	9,87%	7,52%
İsviçre	6,97%	7,13%	**6,76%**

OECD ülkelerinin verileri incelendiğinde; Türkiye'nin OECD ortalamasının altında kaldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanında hem OECD ülkelerinde hem de Türkiye'de gençler ve kadınlar; dezavantajlı grup olarak gözlemlenmektedir. Hem genç hem de kadın olanların emek piyasasındaki yeri ise oldukça güvencesizdir. Bir üst başlıkta prekarizasyon incelenirken; kadınların ve gençlerin prekarizasyona daha çok maruz kaldığı, ilgili literatür göz önünde bulundurularak belirtilmiştir. OECD verileri de eklendiğinde bu görüş güç kazanmaktadır.

ILO'nun istatistiklerine göre; Türkiye, %13,1'lik genel işsizlik oranı ile 198 ülke ve bölge arasında 35. sıradadır. Listenin en başında; %29.2 ile Güney Afrika yer almaktadır. En düşük işsizlik oranı; %0,1 ile Katar'a aittir. Katar nüfusunun %87,5'i istihdam piyasasında yer almaktadır. Bu oran Türkiye'de; %44 ile sınırlı kalmıştır. Yani Türkiye nüfusunun yarısından çoğu, üretime net katkı sunmamaktadır. Bu anlamda en düşük oran; %22,8 ile Cibuti'ye aittir. Türkiye'nin genç NEET oranı ise; %28,3'dür. Bu oran, işsizliğin en düşük olduğu ülke olan Katar'da; %10'dur. NEET'nin en düşük olduğu bölge ise; Kuzey Avrupa ülkeleri ve %3,3 ile Japonya'dır. En yüksek NEET oranı; %53 ile Afganistan'a aittir (ILO, 2022).

Tablo-7: ILO işsizlik istatistikleri (ILO, 2022).

Ülkeler	Genel İşsizlik	İstihdam Oranı	Genç NEET Oranı
Güney Afrika	**29,20%**	35,90%	32,40%
Kosova	26,20%	-	-
Cibuti (2017)	26,10%	**22,80%**	18,90%
Somali	-	27,30%	28%
İşgal Altındaki Filistin Toprakları	25,90%	32,50%	34,50%
Botsvana	24,90%	46,10%	39,30%
Fransız Guyanası (2016)	23,20%	-	39,10%
Grenada	22,90%	-	-
Ürdün	19,20%	31,40%	37,40%
Ermenistan (2019)	18,30%	41,60%	30,50%
Zimbabwe (2019)	16,90%	79,90%	18,40%
Bosna Hersek	15,90%	35,30%	21,80%
Yemen (2014)	13,50%	32,00%	45,40%
Türkiye	**13,10%**	**44%**	**28,30%**
Irak (2017)	13%	36,30%	45,40%
Afganistan	11,70%	34,20%	**53,80%**
Çat (2018)	1,10%	57,70%	39,10%
Tayland	1,10%	65,10%	15,10%
Falkland Adaları (2016)	1%	-	-
Myanmar (2019)	0,50%	54,90%	16,40%
Katar	**0,10%**	**87,50%**	10,90%
Japonya	2,80%	60%	**3,30%**
Hollanda	3,80%	64,20%	4,50%
Norveç	4,40%	63,30%	4,90%

TÜİK'in en güncel verileri baz alındığında, Türkiye'de mevsim etkisinden arındırılmış genel işsizlik; %11,2 olarak gerçekleşmektedir. Yine mevsim etkisinden arındırılmış istihdam oranı ise; %46,6'dır. 15-24 yaş aralığındaki gençlerin işsizlik oranı, yine mevsim etkisinden arındırılmış bir şekilde sunulmaktadır. Genç işsizlik oranı TÜİK verilerine göre; %22,3 olarak ortaya çıkmaktadır. Gençlerin istihdam oranı ise; %33,2'dir (TÜİK, 2022).

Tüm otoritelerin istatistik verileri incelendiğinde; ekonomik büyüklük ile istihdam arasında bir korelasyon var olsa da net bir doğrusal oran olmadığı görülmektedir. En düşük işsizlik oranları, dünyanın en büyük ekonomilerine sahip ülkelerde değildir. Ancak ekonomik olarak kötü durumda olan ülkelerde işsizlik oranı; diğer ülkelere göre yüksektir. NEET ile ekonomik gelişmişlik arasındaki korelasyon daha kuvvetli olarak gözlemlenmektedir. Bu verinin anlamlı bir sonuç çıkarması için; daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Türkiye ise OECD ülkeleri arasında yüksek işsizlik oranı olan

ülkeler arasındayken; ILO'nun küresel istatistiklerine bakıldığında, daha ortalama gibi görünse de yine gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler ligine yakın bir durumda bulunmaktadır. Nitekim sadece işsizlik oranları değil, aynı zamanda istihdam oranı ve NEET oranları da anlamlandırma yapma açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Türkiye ve dünyadaki işsizlik sorunu, gelişmiş ülkeleri de etkisine aldığı için; konu ile ilgili akademik literatür de gelişmektedir. Özellikle 2008 ekonomik krizinin ardından yaşanan dalgalanmaların sonucu ortaya çıkan tabloda, birçok alandan işsizlik üzerine akademik çalışmalar yayınlanmıştır. Aşağıda, genç işsizliği ve işsizlik üzerine olan birkaçına örnek verilecektir.

1929 Ekonomik Buhranı öncesi, Neo-Klasik iktisat teorisi çerçevesinde çalışmıyor olmak; isteğe bağlı bir durum olarak görülmektedir. Çünkü bu yaklaşım tam istihdam analizidir. Denge ücret politikası güden klasik yaklaşımda; denge ücreti koruyan yapılar söz konusudur. Rekabet sisteminin belirlediği denge ücreti kabul eden herkes; iş bulabilme garantisine sahip bulunmaktadır. Ancak bunun üzerinde ücret isteyenler iş bulamamaktadır ve bu yüzden işsiz olma durumları isteğe bağlı olarak gerçekleşmektedir (Bulutay, 1995: 21-23). Yeni klasik iktisat yaklaşımı da aynı şekilde; reel ücret seviyesinde çalışmayı kabul eden herkesin iş bulacağını savunmaktadır. İşsizliğin isteğe bağlı olduğuna inanmaktadır. Ancak Neo-klasik iktisat teorisindeki gibi, tam istihdam değil; aşağıda görüleceği gibi, monetarizmdeki gibi doğal işsizlik oranı görüşü ön plandadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 150).

Buhran sonrası dönemde, eksik istihdam analizinin hâkim olduğu Keynesyen yaklaşım hâkim olmuştur. Keynes'e göre; işsizlik, toplam talebin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Cari ücret oranında çalışmak isteyen insanların da iş bulamadıklarına dikkat çekilmiştir. Buna göre; işsizlik, sadece gönüllü bir durum olmaktan çıkmıştır. Keynesçi modele göre; işsizlik ile mücadele için mutlaka devletlerin piyasaları düzenlemesi gerekmektedir. Mali ve parasal araçlar ile genişletici politikalar yürütülmelidir (Ataman, 1998:61).

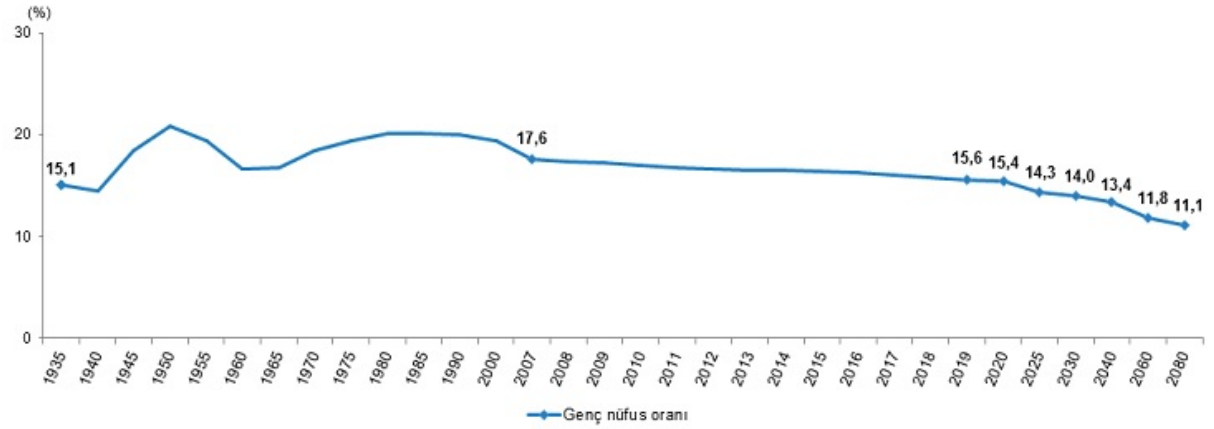
"*Paranın Miktarı Teorisi Üzerine Çalışmalar*" başlıklı kitabın editörlüğünü yapan Milton Friedman, 1976 yılında Nobel Ekonomi ödülünü almaya hak kazanmıştır. Monetarizm, diğer adıyla 'parasalcılık' olarak bilinen yaklaşımı geliştirmiştir. Friedman enflasyon konusu üzerinde durarak; genel politik sorunları, hükümetlerin para arzını gereksiz yere ve aşırı derecede arttırmasında görmektedir (Aktan, 2010:169). İşsizliği de yine enflasyon ile bağlantılı bulmaktadır. Onun yaklaşımı, işsizlik ile ilgili olarak; 'Doğal İşsizlik Oranı' tezini ortaya koymuştur. Monetaristlere göre; işsizlik, kısa dönemde değişse dahi, doğal yerini mutlaka bulacaktır. Bu da sürekli işsizliği kabul edilir kılmıştır (Bayrakdar, 2014: 58). Marksist iktisat tezine göre; tam istihdam, gerçek dışı bir durumdur. Tam istihdam sağlandığı takdirde; proletarya, çok güçlü bir durumda olacaktır. Böylece proletarya, kâr

oranlarının ve büyümenin düşmesine yol açacağı için; dönemsel krizlere ve artan işsizlik oranlarına neden olacaktır (Ay, 2012: 323).

Türkiye, demografik geçiş sürecini sonlandırma aşamasına gelmiştir. Yüksek doğum ve ölüm oranlarının sonraki aşamasına geçilmiş, doğum ve ölüm oranlarında azalma başlamıştır. Türkiye, güçlü genç nüfusu ile bilinse de bu avantajlı durumu, ancak 2040 yılına kadar devam ettireceği düşünülmektedir (Bayraktar, İncekara, 2013: 23). Türkiye, uzun süre boyunca hızla artan bir genç nüfusa sahipti ve bu, onu diğer ülkelerden pozitif anlamda ayıran demografik bir fırsat penceresi sunmaktadır. 2023 yılına kadar devam eden genç nüfustaki hızlı artışın, 2023 yılı itibari ile artış hızını kaybetmeye başlayacağı düşünülmüştür. 2040 yılına gelindiğinde ise; Türkiye nüfusu, yaşlanma eğilimine girecektir (UNDP, 2008). Bir ülke için, genç nüfus, değerli bir maden niteliği taşımaktadır. Çalışacak, genç, dinamik bir nüfusun varlığını göstermektedir. Ancak Türkiye, elindeki bir kaynak olan dinamik genç nüfusu istihdamda değerlendirmeyi kaçırırsa; ilerleyen yıllarda bunun toplumsal, ekonomik ve bireysel birçok sorunu ile baş etmek zorunda kalacaktır.

Türkiye'nin 2020 yılı itibari ile genç nüfus oranı; %15,4 ile Avrupa Birliğine üye ülkelere göre oldukça yüksektir. Türkiye'ye en yakın ülkeler %12 oranlarındadır ve AB ortalaması %10,6'dır. TÜİK'in yaptığı projeksiyon çalışmalarına göre de 2025 yılında genç nüfus oranı; %14,3 olarak tahmin edilmektedir. 2030 yılında %14,0 olarak, 2040 yılında %13,4 olarak ve 2080 yılında %11,1 olarak tahmin edilmektedir (TÜİK, 2021).

Görsel-1: Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080 (TÜİK, 2021)

Türkiye'deki genç işsizliğinin nedenlerine bakıldığında; talep ve eğitim arasındaki uyuşmazlıklar dikkat çekmektedir. İlköğretim mezunu bir genç, daha eğitimli birine göre, kolaylıkla iş bulabilmektedir. Bunun sebebi olarak; eğitimli gençlerin seçici davranmalarının yanında, alacakları ücretlerin, alınan eğitim karşısında düşük olması da gösterilebilir. Bu da ikinci bir çelişkiye yol açmaktadır. Ücret ve vasıf uyuşmazlığı sebebiyle; gençler, beklentilerinin altında işlerle kariyerlerine

başlayıp, bunları geçici işler olarak görmekte; ve 25 yaş altı gençlerde iş değiştirme hareketliliği, diğer gruplara göre oldukça fazla şekilde meydana gelmektedir (Bayraktar ve İncekara, 2013: 24-25).

Freeman'ın (1979: 6-7), genç işsizliği ile ilgili tespitleri, eski bir döneme ait olsa da bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Neo-liberal politikaların yeni yeni kendini göstermeye başladığı bu dönemde, ekonomik yavaşlamadan dolayı ve asgari ücret gibi sebepler ile genç istihdamına talep azalmıştır. Böyle dönemlerde, emek piyasasındaki rekabetin kızışması ile gençlerdeki tecrübe eksikliği; genç işsizlik oranlarını yukarı seviyelere taşımıştır. Freeman "*talep açısından*" ve "*arz açısından*" genç işsizlik oranının fazla olmasının nedenlerini sıralamaktadır; Mevcut işler talep açısından ekonomik şartlardan dolayı gençlere duyulan ihtiyaç azdır. Arz açısından ise düşük düzeyli işler boldur. Asgari ücretlerin yanında katı regülasyonlar; alt kademedeki işlerin az olmasına neden olur. Bunun yanında gençler gerçek dışı ücret talep ederler. Gençler daha kolay iş değiştirebilir. Bu sebeple de geçici işler işsizlik oranlarını etkiler. Gençler iş tercih ederken daha idealist davranabilirler. İş ahlakı açısından gençler daha zayıfken, ücretin yüksek olmasından daha çok boş vakte sahip olmayı tercih ederler. Yasa dışı işlere yönelen gençler; yüksek gelir elde ederler. Ortaya koyduğu tablo bugüne yorumlandığında ise; bekli de yasa dışı yollara farklı alternatifler de koyulabilmektedir. Bahis sitelerinden, kripto para veya borsaya yönelerek, buralardan gelir elde etme modelleri geliştirilmiştir.

Bayrakdar (2014: 50-54), işsizliği; 'istihdam türlerine', 'sürelerine', 'çalışma isteğine' göre işsizlik olarak üç ana başlığa ayırmıştır. Bu üç tür kendi içinde birçok türe ayrılmaktadır. 1) <u>İstihdam Türlerine Göre İşsizlik</u>; Gizli İşsizlik<u>:</u> Bir miktar emek gücünün piyasadan çekilmesine rağmen, toplam üretimde bir kayıp olmadığı durumlarda geçerlidir. Yani bir kişinin rahatlıkla yapabileceği bir işi, birden fazla kişinin yapmasına; gizli işsizlik denir. Açık İşsizlik: Yukarıda yapılan tanımlar açık işsizliğe örnektir. Açık işsizlik kendi içinde beş gruba ayrılır; *Friksiyonel İşsizlik:* Emek piyasasında yeni, eğitimi arkasında bırakmış kişinin; daha iyi koşullar için mevcut işini bırakıp diğer işine geçene kadarki sürede işsiz kaldığı dönemi kapsamaktadır. *Yapısal işsizlik:* Ülkenin ekonomik yapısında yaşanılan değişiklikler sonucunda meydana gelen işsizlik türüdür. *Konjonktürel İşsizlik:* Milli gelir dalgalanmaları ve istikrarsızlıklardan kaynaklı gerçekleşen işsizlik türüdür. *Mevsimsel İşsizlik:* İşsizlik oranlarında mevsimsel, dönemsel kaynaklı oluşan dalgalanmalar sonucu ortaya çıkan işsizlik çeşididir. *Teknolojik İşsizlik:* Teknolojik gelişmeler sonucunda, insan ve kol gücünün yerini makinelerin aldığı durumda gerçekleşen işsizlik türünü ifade etmektedir. 2) <u>Sürelerine Göre İşsizlik</u>; Kısa Süreli İşsizlik: 27 haftadan daha kısa süren işsizlik türleri için geçerlidir. Genelde bir işten başka bir işe geçişin olduğu dönemlerde meydana gelmektedir. Uzun Süreli İşsizlik<u>:</u> ILO ve birçok otorite tarafından kabul gören görüşe göre; bir yıl ve üzerinde süren işsizlikler, uzun süreli işsizlik olarak kabul edilmektedir.

3) Çalışma İsteğine Göre İşsizlik; İradi İşsizlik: İşsizliği kişisel tercihi olarak kabul eden kişileri ifade etmektedir. Gayri İradi İşsizlik: Emek cephesinden talep edilen eksik istihdam sonucu meydana gelmektedir.

Türkiye'de ve dünyada işsizlik; 2008 yılından bu yana artış göstermektedir. Her ne kadar dalgalanmalarla inişlerin olduğu, yukarıdaki verilerde görülse de 2008 yılından bu yana, yükselmiş bir işsizlik oranı mevcuttur. Türkiye'de işsizliğin artışının sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

En başta hızlı nüfus artışının, işe ve çalışmaya olan ihtiyacı artırması; ekonomik kalkınmanın, olması gereken seviyelerin altında kalması ve makro ekonomideki istikrarsızlıklar; sermaye-yatırım yetersizliği yer almaktadır. Bunun yanında ekonomik krizleri ve etkilerinin sürdüğü dönemlerde kapatılan iş yerlerinden dolayı işsiz kalanlar; iş gücünün, emek piyasalarındaki talepleri, yetkinlik ve tecrübe açısından karşılayamaması, diğer açıdan bakıldığında da iş gücünün beklentilerinin, emek piyasasının sunduğu imkanları yetersiz bulması sayılabilir. Teknolojik gelişmeler ile tarım ve sanayi sektörlerinde makineleşmenin hızla artması; eğitim sistemi ve alt yapısının yetersiz olması, çalışma koşullarını düzenleyen yasaların sert olması, bölgelerin gelişmişlik seviyelerindeki farklılıklar, ücret dışı istihdam maliyetlerinin fazlalığı, şirketlerin rekabete uygun olmayışı (Tatar, 2006; Alabaş, 2007 akt. Eren, 2020:28).

3.6.2.İşsizlik Deneyimleri

"Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır."
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

İşsizlik deneyimleri, işsizliğin nasıl bir fenomen olduğunu anlama konusunda faydalı bir yaklaşımdır. Bu anlamda hazırlanan araştırmalar, kitaplar ve internet içerikleri; işsizliğin nasıl bir deneyim olduğunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. BBC News Türkçe'nin yayınladığı, "*Genç İşsizliği: En az 2 yıl tecrübe*" adlı Youtube videosunda; üç genç üniversite mezunu, işsizlik tecrübelerini ve bakış açılarını paylaşmaktadır. Yeni mezun olmuş iş arayanlardan tecrübe istenmesi, yabancı dillerinin ve kendi niteliklerinin yeterli olamaması, torpil gibi durumlar ile karşılaştıklarını belirtmektedirler. Bir anlatıcı, iş görüşmesi yaptığı şirketlerden geri dönüş alamamasını eleştirmek için; 'ret cevabını' almanın bile bir lütuf olduğunu belirtmektedir. Diğer bir anlatıcı; aile ve akraba toplanmalarında, hayat ve iş durumu sorulduğunda, içine düşmüş olduğu zor durumu anlatmaktadır. Başka bir anlatıcı; bazen sorunun, kendisinden kaynaklı olduğunu düşündüğünü de ifade etmektedir. Niteliklerine uygun, duygusal doyum yaşamayı arzuladıkları işler istemekte; aksi halde, kendilerine ihanet etmiş gibi olacaklarını düşünmektedirler (BBC News Türkçe, 2019).

DW Türkçe adlı Youtube kanalı ise; "*Türkiye'nin nitelikli işsizleri | 'Buna sebep olan herkese öfkeliyim'"* adlı videoda, üç işsiz anlatıcıya yer vermiştir. Videoda iyi derecede İngilizce ve Fransızca bildiğini belirten bir üniversite mezunu ile Ankara Fen Lisesi ve Boğaziçi İktisat Bölümü mezunu iki genç yer almaktadır. Bir kadın çantası ustası emeğinin karşılığını alamadığı için işsiz olduğunu belirtmiştir. Mezun oldukları alanlar dışında çalışmak zorunda kalmalarından, 6 ay gibi uzun deneme sürelerinden, birçoğu başarısızlıkla sonuçlanan iş görüşmelerinden bahsedilmektedir. Çanta ustası, emeğinin karşılığını alamadığını belirterek; niteliklerine göre verilen maaşın, geçimi için dahi yeterli olmadığını ifade etmektedir. Anlatıcılardan bir diğeri; fazla mesai gibi konulara karşı çıktığını ama çıkmayan kişiler yedekte beklediği için, kendisinin kolaylıkla işten çıkarıldığını ve iş bulmakta zorluk çektiğini söylemektedir. Pandemi döneminde, işten çıkarmalar yasaklanmadan hemen önce, daha yasa teklifi hazırlanırken, apar topar işten çıkarıldığını belirtmektedir. Her üç anlatıcı da içinde bulundukları duruma karşı öfkelerini dile getirmişlerdir (DW Türkçe, 2020).

+90 adlı başka bir kanal ise; "*Alanında İş Bulamayanlar*" adlı bir video serisi oluşturmuştur. Seri; 37 videodan oluşmaktadır. Farklı alanlarda, birçok işsizin, deneyimlerini direk kendi ağızlarından dinlemek; oldukça değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Bir uçak mühendisi, kabul aldığı işten henüz işe başlamadan çıkarılmış ve sebep olarak da yüksek lisans yapması gösterilmiştir -yüksek lisans derslerine vakit ayıracağı için-. İş görüşmesinde hangi dine mensup olduğu sorulan PDR uzmanı ile ek gelir için çalıştığı giyim mağazasında öğrencileri ile karşılaşan, Türk Dili ve Edebiyatı mezunu bir öğretmenin deneyimleri örnekler arasında yer almaktadır. "*Evlenmelisin*", "*iş beğenmiyorsun*" veya "*kendini geliştirip ne yapacaksın*" gibi işsizliğin oluşturduğu mahalle ve çevre baskısı örnekleri; kadın bir endüstri mühendisliği mezunu tarafından dile getirilmektedir (+90, 2020-2021).

Aynı seride Vakıf Üniversitesi mezunu bir iç mimar, mezun olduğu okulun seviyesinin beğenilmemesinden dolayı işsiz kaldığını belirtmektedir. Bir halkla ilişkiler ve reklamcılık mezunu; mezuniyet sonrası paraya ihtiyacı olduğunu, ancak iş bulamadığını söylemektedir. İstanbul'da yaşamaya devam etmek için; son çare olarak, eskort olmak durumunda kaldığını söylemektedir. Diş hekimliği mezunu başka bir anlatıcı, alanında iş bulamamak gibi bir durumun olmadığını söylerken; niteliğine uygun şartları bulamadığı için, diğer işsizler ile benzer kaderi yaşadığını belirtmektedir. İstanbul Teknik Üniversitesi, mimarlık mezunu işsiz bir anlatıcı, yine benzer derecede mezuniyet ve niteliklere sahip arkadaşlarının da aynı durumda olduğunu ifade etmektedir (+90, 2020). Seri, buna benzer birçok üniversite mezununun; işsizlik deneyimlerine yer vermektedir.

Akçay ve Alpoğlu'nun (2019:54-56), sosyal hizmetler uzmanlarının işsizlik deneyimleri ile ilgi yaptıkları çalışma da işsizlik deneyimleri hakkında ip uçları vermektedir. Bir sosyal hizmetler uzmanı, yardım eden pozisyonundaki görevli olarak görülmektedir. Yardım etmek üzerine kurulu bu alanda, işsiz konumuna düşünce, yardım edilecek kişi olarak karşı tarafa geçilmektedir.

Üniversitelerde bu alanın tercih edilmesindeki sebeplerden biri; atanmanın kolay olmasıdır. Bölümü tercih edenler; mezun olur olmaz iş bulacağına dair umutlar ile başlarken, mezun oldukları dönemde işsizlik ile karşılaşmışlardır. Hayata atılma konusundaki sıkıntılar da yine karşılaştıkları problemler arasındadır. Aile kuramamak, kredi borçları gibi sorunlar; hayatı sürekli olarak ertelemelerine sebep olmaktadır. Kendi ailesini kurmanın ötesinde, ailesinden dışlanmak, ebeveynlerinden harçlık almak durumunda kalmak, akraba ortamlarında kendini anlatmaya çalışmak; zorlandıkları diğer konular arasında yer almaktadır.

Erdoğan (2017: 80), işsizler ile yaptığı mülakatlarda, sınıf kökenli ayrımcılığa da dikkat çekmektedir. Alt sınıf mensubu olanlar, 'memuriyet' gibi, geleceklerini garantiye alacak işlere meylederken; orta sınıf mensubu olanlar, memuriyeti, önlerini kapatacak iş olarak görmektedir. Kariyerlerinin peşinden gitmeyi tercih etmektedirler. Ancak yaşları ilerledikçe ve kapılar kapandıkça, ister istemez risksiz bir hayat, onlara daha cazip gelmektedir.

Erdoğan (2017:87), Irigay'dan aktararak (2002: 109-119); sınıf farklılıklarının dile yansıdığını belirtmektedir. İşçi sınıfı, 'ben' veya 'biz' özneleri ile mesaj üretim aşamasında, özne ile söz arasındaki mesafeyi asgari seviyede tutarken; orta sınıf denekler, 'o' gibi özneler kullanarak, bu mesafeyi açmaktadırlar. Yine işçi sınıfı, 'yapmak' gibi eylemleri tercih ederken; orta sınıf, 'olmak' gibi eylemleri tercih etmektedir. Örneğin; çalışmadığı halde işi sorulduğunda, avukat olduğunu belirten bir katılımcı; *"Mutlaka bir sıfatını koymanız gerekir"* başka bir katılımcı; *"Yani girişimde bulunursanız, yani kendi kendinizi şey oyalamak, sıkıntıya sokmamak gibi bir şey"* şeklinde ifadeler kullanmıştır. Burada, kendinden bahsederken, katılımcılar özneyi; "biz" olarak kullanmışlardır. Birey, kendini işsiz olarak tanımlamakta güçlük çekmekte, bir yere mensup olma ihtiyacı duymaktadır. Alanda, işsizlik ile ilgili yapılan saha çalışmalarında, katılımcı bulmanın, en marjinal grupları bulmaktan bile güç olduğu belirtilmektedir. Kişi, kendini işsiz olarak kabul etmekte güçlük çektiği gibi, içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak kendini göstermekten kaçmak için de bu yola başvurmaktadır.

İşsiz kaldığı süre zarfında, sivil toplum faaliyetleri ile işe yarar olmayı hissetmek isteyen ve manevi tatmin arayışında olan işsizler de mevcuttur. Başörtüsünden dolayı işten çıkartılan bir denek, kendisiyle aynı kaderi paylaşan kadınlar ile birlikte hem hayır işleri ile uğraşmış hem de kadın haklarını savunan bir kuruluşun etkinliklerine katılmıştır. Seks işçiliğini bırakıp, öğretmen olmak isteyen, ancak sonuçta işsiz kalan başka biri de aynı faaliyetlerde manevi doyum aramıştır. İçinde bulunduğu durumu; "*seks işçiliği ne kültür bırakıyor ne hedef bırakıyor insanda, beynini yok ediyor"* şeklinde ifade etmektedir. Kendinde gördüğü bu açığı kapatmak adına; sivil toplum örgütlerine üye olmuştur (Bora, 2017, 128).

Üstün (2017), işte ve işsizlik konularında farklı ayrımcılık türlerine dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki; cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Erkek işi olarak görülen işlerde, kadınlar, otomatikman ilan sürecinde elenmektedirler. İkinci sırada; dinsel inanca dayalı bir ayrımcılık yer almaktadır. Özellikle başörtülü kadınların maruz kaldığı bu ayrımcılık türünde, başörtüsü gizlenemediği için, iş bulma konusunda sorunlar yaşayan katılımcılar, Üstün'ün çalışmasında yer almaktadır. Etnik kimliğe dayalı işsizlik konusunda, Türkiye'de ve dünyada en çok sorun yaşan kimliklerden biri; yukarıda da bahsedildiği üzere, Roman vatandaşlarıdır. Cinsel kimlikten dolayı yaşanan ayrımcılıklara; eşcinsel ve trans bireyler maruz kalmaktadır. Bu ayrımcılıktan dolayı; bu grup, seks işçiliğini ekonomik bir çıkış yolu olarak görmektedir. İşsizliğin önemli bir kısmını oluşturan diğer bir kesim; engellilerdir. Özel sektörün dışında, devlet kademesinde bile, bu ayrım dikkat çekmektedir. Bir katılımcı, engelinden dolayı, normalde çalışabileceğini bildiği bir kadronun ilanına başvuramadığını ifade etmektedir. Çünkü engelliler, genel sınavlara değil; engelliler için açılmış kadroların sınavlarına başvurabilmektedir.

Yaşa dayalı ayrımcılık ise; iki yönlüdür. Bir kişi, ya yaşı fazla olduğu için ya da tam tersi yaşı küçük olduğu için; istediği işi bulamamakta ve işsizlik ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Üstün'ün (2017:163) çalışmasında, bir katılımcı, yaş ayrımcılığını şu sözler ile ifade etmektedir; *"Hem 5 yıllık tecrübe istiyorlar hem 4 yıllık üniversite mezunu istiyorlar, tabii ki yüksek lisans tercih sebebi, yabancı dil falan zaten istiyorlar, artı 30 yaşını geçmemiş olmak! Ben bunu anlamadım. Üniversiteye 20 yaşında girdim. Dört yıl okuyacağım, 24. İki sene de master diyelim, 26. E beş sene de iş tecrübesini ben ne ara yapıp da 30 yaşında kalacağım hala? Nasıl olacak?"*.

Beyaz yakalılar, bir yandan da iş bulma stratejileri, diğer bir ifade ile işsiz kalmama stratejileri geliştirmişlerdir. Gençler tarafından, bir üniversite, hatta iyi bir üniversite diplomasının yeterli olmadığı kabul edilmektedir. O yüzden, daha üniversite okurken; kurslara gidilmekte, İngilizce yanında farklı diller öğrenilmeye çalışılmaktadır. Mezuniyet sonrası bunların yetmediği durumlarda ise işsizlik ile mücadele için; lisansüstü eğitim seçeneği ile işsiz kalmayı ertelemekle birlikte iş başvurularında öne geçmeyi hedeflemişlerdir. Sonu gelmeyen formasyon geliştirmeler, idealist gençleri prekarizasyonun kucağına bırakmaktadır. Çünkü istenilen iş yapılabilmek için; ücretsiz deneme sürelerine razı olunmaktadır. Buna, başka şehirden, medya sektöründe çalışmak için İstanbul'a gelen gençler şahit olmaktadır. Hem başka bir şehirde geçimini sağlamak hem de ideallerindeki mesleği ücret almadan, staj kisvesi altında uzun süre yapmak durumunda kalmak; gençler için oldukça zorlayıcı bir süreçtir (Bora, 2017: 206-210).

Yine KPSS, TUS gibi sınavlar da gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Devlete sırtını yaslamak; bir garanti olmaktan çıkmaktadır. Yıllarca KPSS sınavına çalışarak atanmayı bekleyen öğretmenlik mezunları; bunların en büyük örneğidir. Birçoğu, yukarıda bahsettiğimiz, işsizlik deneyimlerini

yaşarken; bir kısmı da atanana kadar geçimini sağlayacak işlerde çalışmaktadır. Bu işler de prekarizasyonun en sert halinin yaşandığı işler olmaktadır. Diğer yandan, TUS sınavına çalışan tıp fakültesi mezunları da oldukça zor olan bu sınavlara hazırlanırken, aynı zamanda alanlarının gerekliliği olan asistanlık veya zorunlu bölge görevlerini yerine getirmek için mücadele etmektedir. Nitekim, son dönemlerde artan hekimlerin ve sağlık çalışanlarının iş bırakma veya istifa haberleriyle medyada sıkça karşılaşılmaktadır.

İşsizliğe neden olan sorunlar olduğu gibi, işsizlik tek başına bir sorun olması ile bitmemektedir. İşsizlik de birçok soruna neden olmaktadır. İşsizliğin neden olduğu ekonomik, sosyolojik veya bireysel sorunlar sadece bugünün değil; geleceğin de sorunudur. Bu çalışma, tek başına genç işsizlik sorunlarına değil; prekarizasyon ile genç istihdamı sorunlarına bütüncül bir çerçevede yaklaşmaktadır. Bu sebeple; bir sonraki başlıkta, genç işsizliğin ve prekarizasyonun sonuçları, çalışma açısından önem taşımaktadır.

3.7.Genç Prekarite ve İşsizliğin Sonuçları

İşsizlik; kişiye göre işsizlik ve topluma göre işsizlik olmak üzere iki şekilde yorumlanabilir. Çalışmaya hazır, istekli ve yetenekleri bunun için yeterli olduğu halde işsiz olmak; kişiye göre işsizliktir. İş gücü başta olmak üzere, üretici kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılamayarak boş kalması, kullanılamaması veya boşa harcanması durumunda; toplumsal işsizlik söz konusu olur (Talas, 1997:129).

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'deki gençlerin de en önemli sosyo-ekonomik sorunlarının başında işsizlik gelmektedir. İşsizlik, ülkelerin ekonomisini zorlamanın ve finansal baskı oluşturmanın dışında, farklı sonuçlar da doğurmaktadır. Genç işsizliği; toplumun verimliliğini ve üretim kapasitesini etkilemektedir. Yetişmiş iş gücü, istihdama katılamadığı için, ek maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Psikolojik ve ailevi sorunlar artmakta, toplumda huzursuzluk ortaya çıkmaktadır. İşsizlikten kaynaklı toplumsal ve ekonomik sorunların etkisiyle; toplumsal ve demokratik süreçler çözülmeye başlamaktadır. (Işık, 2016: 137).

Aşağıda, işsizlik ve prekarizasyon sorunu; ekonomik, bireysel ve toplumsal olmak üzere üç açıdan incelenecektir. Bu üç alanda; işsizlik, genç işsizliği ve prekaritenin sonuçları ele alınacaktır. Şu ana kadar işsizlik ve prekarite sorununa nasıl gelindiği ve güncel durumun işsizlik ve prekariteyi bir sorun olarak nasıl doğurduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu iki durum ayrıca başka sorunlara da yol açmaktadır.

3.7.1.Ekonomik Sonuçlar

2008 resesyonu sonrası, ücretleri artıramayan işverenler, süslü unvanları tercih etmiştir. Bunda, çok uluslu şirketlerin karmaşık örgütsel ve hiyerarşik yapıları da etkili olmuştur. Bu abartılı unvanlar, sadece 2008 sonrasının değil; öncesinde başlayan mesleki hareketlilik ve sürekli kendini geliştiren çalışana karşılığını verecek bir kaynak bulamaması sonucu, prekaryanın, üstünü kadife kumaşlarla örtme çabasıdır. Beyaz yakalılar, işten atılmaya karşı bir önlem mahiyetinde, özgeçmişlerine yazılacak bu süslü unvanların peşinden koşmaktadır. Ancak bu uygulama, bir çeşit sinizme yol açmıştır. Kısa vadede bir çözüm gibi görünse de uzun vadede sorunlar devam ettiği için; havalı unvanlar tersi bir etki yaratmıştır. İşe yaramaz kişileri tespit etme ve onların süslü unvanları ile birlikte işsiz kalmalarına yol açmıştır (Standing, 2011:18).

Özellikle mevcut çalışanların işsiz kalması emeğin israfına yol açmaktadır. Bu, çalışan kişinin üretkenliğini sekteye uğratarak, verimliliğini düşürmektedir. Uzun süren işsizlik dönemleri, kişilerin yeteneklerine zarar vermekte ve geri döndürülemeyecek hasarlar bırakmaktadır. Bu mesleki becerilerin kaybı ve yeniden kazandırılmaya çalışılması; ekonomiye büyük maliyetler yüklemektedir. Emek arzının, emek talebini karşılıyor olması; işsizliği çözmek için yeterli bir durum değildir. Yine de işsizlik gerçeği var olmaya devam etmektedir. Bu yüzden, üretimin bir kolu olan emek; üretim kaybına uğramaktadır. Üretim kaybı, milli gelirin azalmasına; milli gelirin azalması, yatırımların azalmasına; yatırımların azalması da işsizliğin daha fazla artmasına neden olmaktadır. (Erol, 2013: 62).

Türkiye'deki mevsimlik işçiler, eğlence sektörü çalışanları başta olmak üzere; devlete bağlı kurumların yapıları dahi, enformel bir çalışma düzenini ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme ile dönüşen dünya ile birlikte; Türkiye de 2000 sonrasında, bu dönüşüme ayak uydurmak amacıyla, girişimlerde bulunmuştur. Bu dönüşümün, emek piyasasına yansımalarından biri de taşeron şirketlerin hızla çoğalması ve büyümesidir. Büyük şirketlerin üstlendiği mega devlet projeleri başta olmak üzere; birçok büyük projede taşeron şirketler, projelerin küçük hizmet işlerini yürütmektedir. Böylelikle, asıl kadrolu olanlar ve çalışanların dışında, taşeron şirketlerin işlerini yapan çalışanlar da aynı projede görev almakta ve bu da gözle görülür ayrımcılıkları ortaya çıkarmaktadır. İş güvencesi, ücretler, soysal güvence gibi birçok konuda bu adaletsizlik görülmektedir. Türkiye'nin emek piyasasında, 2000 sonrası, böyle bir enformel istihdam ortaya çıkmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2021; Buğra, 2013).

Preker koşullarda çalışan insan için; iki farklı çalışma biçimi ortaya çıkmaktadır. İlk olarak; ücret kazanacağı bir işte çalışmak. Bu, mesleği olan iştir. Diğer yandan, preker koşullardan dolayı, yeniden üretime girdiği bir aşama bulunmaktadır. (Standing, 2011:124). Örnek olarak; yaşlıların sağlık durumlarını, kendi kazandıkları gelir ile baktırmaya yetecek gücü olmadığı için, yaşlı bakımını kendilerinin yapması ya da ebeveynlerin işteyken çocuklarını bir kreşe gönderememelerinden dolayı,

emekli dede ve ninenin torunlarına bakması gösterilebilir. Özellikle kadınlar, bu yeniden üretim konusunda ön plana çıkmaktadır. Evdeki yemek ve temizlik işleri ile çocuk bakımı; ücretli bir işte çalışıyor olsa dahi, genelde kadınlar tarafından üstlenilmektedir.

Türkiye, aileci Akdeniz refah rejimine sahip olduğu için; yaşlı ve engelli bakımının evde, aile ortamında yapıldığı gözlemlenmektedir. Devlet politikaları da bu yöndedir. Türkiye'de engelli ve yaşlı bakımı yapan birey, devletten bunun karşılığında bir ücret almaktadır. 2017 Temmuz ayı itibari ile yaklaşık 500 bin kişi bakım parası almaktadır. Buradaki şartlar arasında; kişinin 24 saat bakıma muhtaç kişi ile aynı evde kalması yer almaktadır. Bu anlamda, verilen yardım, normalde devletin sağlayacağı personel harcamasına oranla oldukça düşüktür (Akkan, 2018:405-413).

Yaşanan büyük ekonomik krizler sonrası, domino taşı etkisi olarak nitelendirilebilecek bir takım olumsuz sonuçlar birbirini takip etmektedir. İstikrarsızlaşan ve kötüleşen ekonomik koşullar, üreticiyi etkilemektedir. Küçülmeye giden şirketler, işten çıkarmalara başlamaktadır. İşten çıkarmalar sonucu işsiz kalanları ise; işsizliğin diğer bir sonucu olan yoksulluk yakalamaktadır. Yoksullaşma, diğer yandan işe geri dönme ihtimalini, özellikle de bir önceki seviyesinde geri dönülebilmesini zorlaştırmakta ve bir kısır döngüye neden olmaktadır. Yine yoksulluk; sağlıklı beslenme ve sağlık imkanlarından faydalanma noktasında da olumsuz etkilere neden olmaktadır (Adak, 2010: 111-112).

Emek piyasası içerisinde, gençlerin tam olarak kullanılamaması, israf edilen bir iş gücü anlamına gelmektedir. Dinamik ve iyi eğitimli genç nüfustan faydalanılmadığı takdirde; ülke ekonomisinde hem bir yük oluşmakta hem de bir yoksulluk kısır döngüsü ortaya çıkmaktadır (Coenjaerts vd., 2009). Yüksek işsizlik oranları ile mücadele etmek için devletlerin alacakları pasif ve aktif önlemler; mali bir yüke sebep olmaktadır. Özellikle, işsizlik yardımlarının yüksek olduğu durumlarda, iş arayan işsizlerde ve işsizlik sürelerinde artış meydana gelmektedir. Direk ödenen işsizlik ücretleri, iş arama konusunda olumsuz bir teşvike neden olmaktadır. (Nie ve Struby, 2011: 37). Genç işsizliği, ülkelerin ekonomik durumlarını direkt olarak etkilemekte, finansal krizlerin sebebi ve sonucu olmaktadır. Resesyonlara yol açmakta, büyüme oranlarını olumsuz etkilemektedir. Genç işsizliğinin diğer ekonomik etkileri arasında; üretkenliğin düşmesi, GSYİH'nin düşmesi, yüksek maliyetlere ve ödemelere karşın vergi gelirlerinin düşmesi yer almaktadır (Putun vd., 2017 :87-88).

3.7.2. Bireysel Sonuçlar

İşsizlik, sadece geçinme, borçlanma ve hayat kalitesindeki olumsuz gelişmeleri kapsamamaktadır. İnsanların duygu dünyalarını ve kendilik algılarını değiştirmektedir. Çalışmanın, topluma katılma mekanizması olduğu bugünde; öğretmen, mühendis, bankacı ya da gazeteci olmak; 'bir işte çalışmaktan' daha öte bir anlama gelmektedir. Bu olunan ya da olunacak 'şey'den mahrum olmak; çalışma ve buna bağlı faydaların dışında, değer ve anlam kaybına maruz kalmak demektir

(Bora, 2017: 117). Çalışmak, insanların sağlıklarını ve mutluluklarını pozitif yönde etkilemektedir. Bir işe yaramak, iş ile bağlantılı bir statüye sahip olmak, emeğinin değerli olduğunu bilmek; bireyin psikolojik sağlığını korumaktadır (Greatz, 1993:715). Depresyondan, hırsızlığa kadar geniş bir probleme neden olan işsizlik; kişinin kendisinden memnun olan ve ödevlerini yerine getiren bir vatandaş olarak hissetmesini engellemektedir. Umutsuzluk, kaygı ve depresyon sonucu birey ya içe kapanmakta ya da öfkesine yenik düşmektedir. İşsizlik; kişiyi suça yönlendirebilmekte, aile içi şiddetin artmasına neden olabilmektedir. (Taş ve Bilen, 2014:62). Kısacası; işsizliğin bireysel ve psikolojik etkileri, toplumsal sonuçlara da neden olmaktadır.

İşsizlerin büyük bir bölümünün, işsizlik süresi boyunca, ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin erozyona uğradığı görülmektedir. Özellikle erkek işsizlerde bu baskı daha fazladır. Toplumsal cinsiyet görevleri bakımından; erkek evine bakmakla görevli olarak görülmektedir. Bu görevini yerine getiremeyen erkek, kendini kötü hissetmekte ve aile fertlerinden gerekli desteği görememektedir (Yüksel, 2003: 35). Beyaz yakalıları giderek işlevsizleştirilmeye, dahası kendilerini işlevsiz, işe yaramaz çalışanlar olarak hissettirmeye başlamaktadır. Bununla bağlantılı olarak; kariyer gibi bir olgu ortaya çıkmıştır ve kişi, kariyer basamaklarını çıkmak için sürekli kendini geliştirmek istemektedir. Kendini işe yaramaz hissetmemek için; kısa vadeli düşünme, sürekli gelişim, asla pişmanlık duymadan zengin olma ve sınıf atlama amacıyla hareket etmektedir (Sennet, 2015:78).

İşe ve çalışmaya atfedilen önem; hedonistik bir mutluluk göstergesidir. Kişinin kendini tanımlaması, kimliğini oluşturan birçok etmenden sıyrılıp kendini işi ile var etmesi bireyi tatmin etmektedir. Mutluluğu getiren şey gerçekten iş midir? Yoksa çalışmak, kaliteli boş zaman, güvenceli gelir midir? Bunları sağlayan iştir, işin kendisi mutluluğu tek başına sağlamamaktadır. İngiltere'de, 2008 şoku sonrası, milyonlarca kişi stres ve depresyon sorunu ile mücadele etmiştir (Standing, 2011: 140-141). Aksu Bora (2017:185), genç işsizliğini, uzatılmış çocukluk kavramı ile yeniden yorumlamaktadır. Üniversiteden mezun olmuş bir genç, iş bulamadığı takdirde ailesi ile yaşamaya ve harçlık almaya devam etmektedir. Kendi özgürlüğünü elde edememesi, ailesi ile yaşadığı evin kurallarına hala uymak durumunda kalması; onu, içinden çıkamadığı bir çocukluk döneminde tutmaktadır. Yukarıda bu durum için; İngiltere'de, "boomerang son" kavramının kullanıldığını hatırlatmakta fayda vardır.

Yirmi dört OECD ülkesinde yapılan çalışmada; işsizlik ve intihar arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Toplumsal roller gereği erkeklerin, bu durumda intihar oranları, kadınlara göre daha yüksektir (Noh, 2009). Tunalı ve Özkaya'nın (2016: 58) yaptığı araştırmaya göre; dünya çapında her yıl 45.000 bireyin, işsizlik nedeniyle intihar ettiği belirlenmiştir. Direk işsiz kalmak intihara sebep olacağı gibi, işsizlik sonucu gelir kaybı ve yaşanılan geçim sıkıntısı, diğer psikolojik sorunlar, toplum

baskısı kişiyi intihara sürükleyen sebeplerdendir. İşsizlik; direkt olduğu kadar, dolaylı olarak da intihara sürüklemektedir.

Diyabet, hipertansiyon ve kalp rahatsızlıkları gibi hastalıklar, işsizlik ile mücadele eden bireylerde sık gözlemlenmektedir (Bartley, 1994; Bartley vd., 2004). İşsizlik, mental olarak kendine güven ve saygının kaybolmasına neden olmaktadır. İşsiz bireylerde, çalışanlara göre daha fazla seviyelerde endişe, depresyon, somatik rahatsızlıklar, diğer insanlara karşı düşmanca tutumlar ve paranoya gözlemlenmektedir. Bu mental bozukluklara neden olan en önemli sebeplerden biri; kişinin finansal yükümlülüklerini yerine getirememesine de neden olan finansal baskıdır. Kişi, diğer yandan, benlik duygusunu ve dünyadaki yerini kaybedebilmektedir. Tabi bulunulan sosyo-ekonomik sınıf da işsizliğin bu etkilerinin oluşmasında diğer bir etken olmakla birlikte; görece daha alt sınıfta olan bir bireyde bu baskılar ve semptomlar daha fazla görülebilmektedir. Üst sınıflarda finansal baskı daha az olsa da özellikle yönetici sınıfın işsizlik ile karşılaştığı durumlarda benlik kaybı yaşaması daha muhtemeldir (Kurt, 2006). Özellikle uzun süreli işsizliklerde bu sorunların daha fazla görülmesinden dolayı işverenler, yeni işe alacakları kişileri seçerken, uzun süreli işsiz kalanları daha az tercih etmektedir (Aslan ve Aslan, 2017:122).

3.7.3. Sosyal Sonuçlar

Post-fordizm sonrası finans, emlak, hukuk, eğitim, bilim ve ticaret sektörleri ile ortaya çıkan beyaz yakalı işleri; toplumsal tabakaları yeniden dizayn etmiştir (Harvey, 1997: 380-381). Psikolojik sonuçlar başlığında bahsi geçen yetersizlik hissiyatı, kaygı gibi konular; beyaz yakalıların bir sınıf bilinci geliştirmesini engellemektedir. Terfi almak, maaşı yüksek iş fırsatlarını yakalamak ve bu sayede daha iyi bir hayat yaşayacağı inancı sınıfsal dayanışmayı yok ederken; iş ortamındaki atmosferi düşmanca bir rekabete teslim etmektedir (Scase, 2000:79-82).

'Sokak köşeleri toplumu' (street corner society); kentli işçi sınıfının boş zaman aktivitesini anlatma açısından iyi bir kavramdır. 'Leisure poverty' (boş zaman yoksulluğu) kavramı da bu anlamda tamamlayıcı bir kavramdır. Materyal yoksulluğun gençlerin boş vakitlerini nasıl kısıtladığını göstermektedir. Sokak köşelerinde güvenli olmayan ve bir değer üretmeyen bu vakitler; birer prekarizasyon tuzağıdır. Yoksulluk buna yol açarken, bu durum da yoksulluğu tetiklemeye devam etmektedir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte; boş zaman aktivitelerinde de değişiklikler olmuştur. Hiç kopmayan bir internet bağlantısına dönüşen bu süreç, sadece düşük gelir ile değil; sosyal kurumların erozyonu ile de açıklanmalıdır. Nasıl ki köşe başlarında uyuşturucu bağımlılıkları ve suç oranları fazlaysa; internet de kendi başına bir bağımlılık ve suç merkezi olarak kullanılabilmektedir. Bunun yanı sıra, sürekli internete bağlı olmak; 'Kolektif Dikkat Eksikliği Sendromu'na yol açmaktadır. İnternet bağımlısı olmak, kişilerin günlük hayat ve iş yerindeki

performanslarını olumsuz etkilemekte ve yeni preker koşullar meydana gelmektedir. Sürekli internete bağlı kalmak ve prekarizasyon arasında birbirini besleyen, tıpkı 'sokak köşeleri toplumu' benzeri bir döngü mevcuttur (Standing, 2011: 127-129).

Esnek çalışma koşulları, farklı meslek gruplarını, farklı şekillerde olumsuz etkilemektedir. Bunun toplumsal sonuçları da bulunmaktadır. Türkiye'de bunlar arasında en belirgin olanı; öğretmenlik mesleğidir. Uzun zamana yayılan, sevgi, güven ilişkisi kurma girişimi olan öğretmenlik ilişkisi giderek zayıflamaktadır. Öğretmenler birbiriyle değiştirilebilir, belli bilgileri öğrencilere aktaran kişiler olarak algılanmaktadır. Mekanik bir ilişkiye dönüşen öğrenci öğretmen ilişkisi; öğrencinin kendisini tamamlamasında yol gösterici olacak öğretmenin, mentorluk işlevini yok etmektedir (Ertürk, 2013: 146). Fakirlerin, kendilerinin tembel olmadıklarını ispatlamaları gereken, piyasaya en uygun kişinin yaşamaya devam edeceği Darwinci bir metafor ile piyasa ve toplum anlamlandırılabilmektedir. Bentham'ın panoptikon kavramı ile bu ispat ve ortaya koyma çabası, yani gözetim toplumu ortaya çıkmaktadır. Fordizm, toyotizm gibi birçok üretim tarzında gözetleme mevcuttur. Bu gözetlemenin amacında; uygun olmayanı tespit ettikten sonra, ceza vermek, dışlamak, ehlileştirmek ve diğerlerine gözdağı vermek vardır. İnternet ile birlikte insanların özel hayatı da işgal edilmiştir. Okullarda öğrenciler, iş yerlerinde çalışanlar, hayatın her yerinde mevcut olan bu gözetleme durumu, prekarizasyonu beslemektedir. (Standing 2011: 132-140).

İşsizlik sonucu, aile ve toplum ile olan ilişkilerin olumsuz etkilendiği yukarıda belirtilmişti. Kişi, bu yapılara karşı kin ve nefret duyma seviyesine kadar gelmektedir. Bu çözülme, sosyal değerlere ve normlara olan bağlılığı da etkilemektedir. İşsizlik, mala dayalı suç oranlarının artmasına neden olmaktadır (Adak, 2010:112). Büyük buhran sonrası hükümetler, küresel ekonomi piyasalarında şeytanlaştıracakları kurbanlar ortaya atmışlardır. En çok şu dört grup hedef alınmıştır; göçmenler, sosyal yardıma muhtaç olanlar, suçlular ve engelliler. Göçmenler, öncelikle yerlilerin işlerini ucuza çalışarak ellerinden alan kişiler olarak medyada çok popüler olmuşlar ve en kötü senaryoda da deport edilmişlerdir. Diğer bir grup olan suçluların da elinden bazı hakları alınarak, prekaryaya mahkûm edilmektedirler. Örneğin; ABD ve İngiltere'nin bazı bölgelerinde, suçluların oy kullanma hakları ellerinden alınmıştır. Bu gruplar, görsel ve dilsel olarak manipüle edilmektedirler. Şeytanlaştırılarak, toplumlar üzerinde korku oluşturulmakta ve prekarizasyon bir enstrüman olarak kullanılmaktadır (Standing, 2011: 145-146).

İşsizlik, diğer bir yandan sosyal dışlanmaya da neden olmaktadır. İlk olarak emek piyasasından, iş ortamından, iş arkadaşlarından ve çevresinden dışlanma söz konusudur. Beraberinde gelir kaybı ile gelen bir yoksullaşma ile toplumdan ve birçok haktan dışlanma ile karşılaşılmaktadır. Prekarizasyon bağlamında, çalışan yoksullar da sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Tele-çalışma, part-time, çağrı üzerine, iş sözleşmesi olmadan çalışma gibi geçici ve güvencesiz işler;

çalışan yoksulları ortaya çıkarmaktadır. Çalışan yoksulların, sosyal dışlanmaya maruz kalmalarının nedeni; yeterli gelir elde edememeleridir (Erol, 2013). Gençler, suç ve madde bağımlılığı dahil olmak üzere; çeşitli asosyal davranışlara, işsizliğin yol açtığı atalet sonucunda itilmektedir. Bu da gelecekte, piyasalar için geçerli olan becerilere sahip olmayan, tecrübesiz gençlerin sayılarında artışa neden olabilmekte ve sosyal dışlanma ile sonuçlanabilmektedir (TİSK, 2008:2).

Bugünün dünyasında ve Türkiye'de prekariteye nasıl gelindiği, işsizlik ve genç işsizlik manzaraları, prekarite ve işsizliğin sonuçları; bu başlığa gelene kadar incelenmiştir. İstihdam bağlamında, işsizlikle mücadele etmek için; iletişim alanını da yakından ilgilendiren Gig ekonomisi kavramı, bilinçli olarak en sona bırakılmıştır. Çünkü işsizliğe çare bulmak adına; bireylerin yeteneklerini, iletişim araçlarını kullanarak pazarladıkları bu alanda, neredeyse hiçbir güvence yoktur ve iletişim disiplini için ayrı bir öneme sahiptir. Preker koşullar, gig ekonomisi içerisinde de geçerlidir. Bu sebeple; çalışmanın ilk bölümünün son durağı, gig ekonomisine ayrılmıştır.

3.8.Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin İstihdama Etkisi Olarak Gig Ekonomisi

Son dönemlerin enformatikleşmiş modern emek pratiklerinde anahtar bir tema olarak karşılaşılan gig ekonomisi; insanların, platform olarak bilinen, dijital uygulamaları kullanarak emeklerini pazarladıkları bir alandır (Taylor vd., 2017:23). Gig ekonomisi kavramındaki 'gig' terimi; müzik konserleri için kullanılan 'gig' teriminden gelmektedir. Bu, küçük arkadaş grupları arasında, bar ve caddelerde yapılan konserlere verilen addır. Buralarda müzik yapan ekip; sabit ücretin dışında, bilet ve içki gelirinden de pay almaktadır. Bu yaklaşımın emek piyasasında, bağımsız sözleşmeler tarafından ve dijital platform aracılı versiyonuna gig ekonomisi denmektedir. Kısa, geçici, preker, belirsizdir ve geliri çalışanın performansına ve repütasyonuna bağlıdır. Düşük ücretler, stres, tehlikeli çalışma koşulları, tek taraflı sözleşmeler, iş güvencesi eksiliği; gig ekonomisinin karanlık yüzüdür (Woodcock ve Graham,2020: 10-11).

Platform ekonomisi veya paylaşım ekonomisi olarak da adı geçmektedir. Dijital platformlar; pazar ve rekabeti yeniden şekillendirmektedir. Otel gibi çok bilinen konaklama imkânlarının yanında; Airbnb, Uber, BlaBlaCar gibi platformlar da büyük bir yükseliş yakalamışlardır. Eğlence ve perakende şirketleri de platform ekonomisinin içinde yer almaktadır. Diğer bir adlandırma ise; paylaşım ekonomisidir. Bir kişinin evini, aracını yolculuk esnasında paylaşmasından gelen bu kavramsallaştırmanın yanlış bir isimlendirme olduğu düşünülmektedir. Çünkü bir mülk; akraba, aile üyesi veya bir dost ile paylaşılabilir. Ancak Airbnb, BlaBlaCar gibi platformlarda bu; para karşılığı kiralanmaktadır. Paylaşım; farklı bir tanımlamadır (Zysman ve Kennet, 2017:333). Platform

ekonomisi, daha geniş olduğu ve paylaşım ekonomisi de eksikler barındıran bir kavram olduğu için; gig ekonomisi, emek ve çalışma prensiplerini anlatmak açısından daha doğru bir soyutlamadır.

Gig ekonomisi; bir yüzü sağa bir yüzü sola bakan Roma tanrısı Janus ile tasvir edilebilir. Platformlardaki freelance çalışanlar, dijital teknolojileri kullanma yeteneğine sahip işgücünü simgelemektedir. Bu serbest çalışanların bir yüzü, piyasalarda arzuladıkları özgürlüğe, özerkliğe, girişimci niteliklerine sahipken; diğer yüzü, preker, adaletsiz ücret dağılımı ve sosyal hakların kaybını simgelemektedir (Erdoğan ve Çiğdem, 2018:229). Emeğin dijitalleşmesinde etkili olan iki trend yer almaktadır. Bunlardan ilki; işsizlik ve eksik istihdamdaki artıştır. Yukarıda, son dönemlerin işsizlik verileri, buradaki sorunu gözler önüne sermiştir. Diğer trend ise; son dönemlerdeki internet kullanımdaki artıştır (2018:236). İnternet kullanımındaki artış; bilgi iletişim teknolojilerinin hızla gelişimi ve kullanımının ucuzlaması ile de alakalıdır.

Woodcock ve Graham (2020: 12), çalışmalarında iki çeşit çalışma sitiline odaklanmışlardır. Birincisi; bir 'coğrafya ve mekâna bağlı' olarak gerçekleştirilen işlerdir (geographically tethered model). Bir uygulama aracılığıyla, isteyenler, yemek dağıtımı, taksi hizmeti, bebek bakıcılığı ya da ev temizleme işine gidilebilir. Bazı dijital platformlar bu tarz hizmetler vermektedir. Ama burada çalışmak ve görevi tamamlamak için belirli bir mekânda olmak gerekmektedir. Yani bir kebabı bir lokantadan alıp, bir eve götürmek için; belirli bir mekânda bulunmak lazımdır. Dünyanın dört bir yanında, bu hizmeti veren insanları görmek mümkündür, sokaklarda görünür olabilmektedirler. Türkiye'de 'Trendyol Go', 'Getir' gibi e-ticaret şirketlerinin, moto kuryelerini sık sık sokaklarda görmek mümkündür. İkinci olarak; 'mekândan bağımsız işler-bulut işçileri' (Cloudwork), görevin uzaktan tamamlanmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlar; Freelancer, Upwork, Bionluk gibi bir yetenek ve bilgi gerektiren işlerde çalışanlardır. Bunun yanında, 'mikro işler' (Microwork) olarak tanımlanan, önemli bir yetenek gerektirmeyen; görsel etiketleme, anket çözme gibi basit işlerin yapıldığı platformları temsil etmektedir. Mikro işlere en iyi örnek; Amazon Mechanical Turk olarak gösterilebilir. Her iki alt türde, internet üzerinden, dijital bir şekilde işler tamamlanabilmektedir. Bu sayede, bu platformlarda çalışanlar; dünyanın her yerinden iş alabilmektedir.

Gig çalışma prensibinde; çalışan, işi talep edildiği aynı anda üstlenir ve yapar. Bu, Uber gibi taksi hizmeti alınan platformlar gibidir. Ya da üstlenilen iş farklı zamanlarda gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin; çevrimiçi bir platformdan, grafik tasarım işi üstlenip, belirli bir süre içinde teslim etmek gösterilebilir. Ama her iki sistemde de tek ortak nokta; işçi ve iş talep eden kişiyi bir araya getiren aracı bir platformdur. Bu platformda hizmet verenler; temelde kendi adına çalışan kişiler olarak görülen standart dışı çalışanlardır (Gandini, 2018: 7).

Gig ekonomisini şekillendiren bazı hususlar bulunmaktadır. Gig ekonomisinin olmazsa olmazları da denilebilecek bu maddeler; kavramı anlama açısından faydalı bir yaklaşım sunmaktadır. **Platform Altyapısı:** Bunların başında platform altyapısı gelmektedir. Müşteriler ile işgücünü bir araya getiren, iş amaçlı bir platform; prensibin olmazsa olmazıdır. Ekonomistler buna; iki taraflı market adını vermektedir. Örneğin; Uber uygulaması, insanlara taksi hizmeti vermek isteyen kişiler ile taksi hizmeti almak isteyen kişileri bir araya getirmektedir. Bionluk uygulaması, video, grafik düzenlemek isteyen, çeviri yapmak isteyen ve senaryo yazmak isteyen kişiler ile bu hizmetleri almak isteyen kişileri bir araya getirmektedir. Bu birliktelik sonucu; hizmeti alan kişi, hizmeti veren kişiye bir ödeme yapmaktadır. **İşin Dijital Okunabilirliği ve Ölçülebilirliği:** İşlerin uzaktan yapılıyor olması, yapılan işin nasıl ölçüleceği gibi bir sorunu meydana getirmektedir. Yöneticiler, satın aldıkları çalışma sürelerinin karşılığının verildiğini bilmek istemektedir. Bu anlamda, iş teslim süreleri, işleri dijital bir şekilde uzaktan takip etme (haritalardan yoldaki kuryeyi takip etme, bilgisayar ekranını takip etme) gibi özellikler, platformlar tarafından hizmet verilenlere sunulmaktadır. **Kitlesel bağlantı ve Ucuz Teknoloji:** Akıllı telefon kullanımları, son on yılda oldukça popüler hale gelmiştir ve dünyanın neredeyse yarısı internete bağlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu hızlı büyüme sayesinde; gig ekonomisi, iki şekilde yayılma sağlamıştır. Öncelikle; birçok müşteri ve çalışan, platformlarda üyelikler açıp, kullanmaya başlayabilmiştir. Diğer etken ise; gezegensel bir emek piyasasının ortaya çıkmasıdır. Gig ekonomisinin bazı işleri mekân bazlı, bazıları da tamamen uzaktan yapılmaktadır. Dünyanın bir noktasındaki müşteri, diğer ucundaki bir kullanıcıdan hizmet alabilmektedir. Bu durum, aranan özelliklerdeki çalışanı bulmayı kolaylaştırırken; çalışan için de iş bulma imkânını artırmaktadır. **Tüketici Tutumları ve Tercihleri:** Hizmetlerin platformlaşması, müşterilerin tutum ve tercihlerini de değiştirmektedir. Müşteri yanlısı hizmet sunan platform sahipleri ile hizmet veren kullanıcılar arasında sorunlar da yaşanabilmektedir. Müşteriler, aldıkları hizmet karşılığında, hizmet veren kullanıcıyı oylamakta veya yorum yapmaktadır. Aynı şekilde, uygulamanın gelişimi için, uygulamanın kullanımı hakkında puanlama ve yorumlar yapılabilmektedir. **Cinsiyetçi ve Irkçı İş İlişkileri:** Cinsiyet ve ırksal ayrımcılık, gig ekonomisinin de öncesinde, emek piyasasında var olan bir sorundur. Platform aracılı bu emek piyasasında da eşitsizlikler devam etmektedir. Cinsiyet tabanlı ayrımcılığa örnek vermek gerekirse; toplumsal cinsiyet kalıplarının yol açmış olduğu, kadına atfedilen çocuk ve ev bakımı işleri, platform piyasasında da aynı şekilde devam etmektedir. Irksal ayrımcılıklara örnek olarak ise; göçmenlerin platform aracılı bu işlerde görülmeleri gösterilebilir. Ülkesini terk edip, gelişmiş bir ülkeye göç eden bu kişiler, o ülkenin çalışma ve sosyal güvencelerinden faydalanma konusunda ayrımcılığa düşmekte ve tek taraflı sözleşmelerin bulunduğu bu platformlarda iş bulmak zorunda kalmaktadır. Temizlik, şoförlük gibi işlerde ırksal ayrımlar görülmektedir. **Çalışanlar Tarafından Talep Edilen Esneklik:** Bu platformların pazarladığı şey; kendi işini, istediğin zaman yapmaktır.

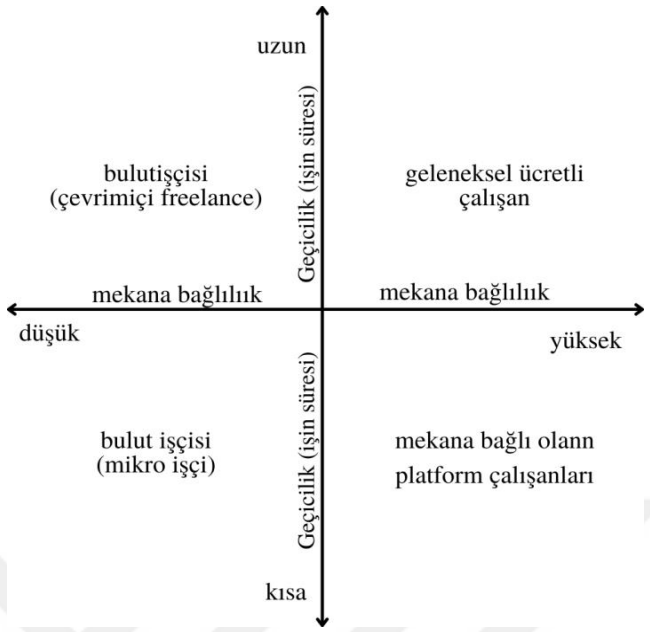
Ancak platform sahiplerinin uygulamaları, bu rahatlığı sağlamaz. Bazı işler için geçirilmesi gereken süreler bulunmaktadır. Bazı işler, belirli saatlerde az veya çok para kazandırmaktadır. Sözde kendi adlarına çalışan kişiler, platform çalışanı gibi hizmet sunmakta, diğer yandan, bir çalışanın sahip olduğu güvencelere sahip olamamaktadır (Woodcock ve Graham, 2020: 26-31).

Yukarıda sayılan özellikler; gig ekonomisinde yer alan sektörlerin, iletişimsel eylem tarafından nasıl kolonileştirildiğini göstermektedir. İşlerin; dijital alanda okunabilir, işlenebilir ve takip edilebilir olmaları gerekmektedir. Gig ekonomisi çalışanları da hayatta kalmak için bu platformların pratiklerine ayak uydurmak zorundadır.

Heeks'e göre (2017); tahminen, gig ekonomi tabanlı platformlarda, yetmiş milyon hesap bulunmaktadır. Bunların sadece %10'u aktif olarak kullanılırken; gig çalışanlarının birçoğu, birden fazla siteden hesap açmıştır ve büyük oranda güney yarım kürede bulunmaktadır. ABD'de de en hızlı büyüyen sektörlerdendir. Her ay üç milyonu aşkın çalışan; sürüş, kurye, oda veya daire kiralama, mal satma gibi finansal amaçlar ile çevrimiçi platformları kullanmaktadır. ABD'de gerçekleştirilen iş anketine katılanların %72'si, haftada 10 saatten az çevrimiçi platform şirketleri için çalıştıklarını; %92'si ise haftada 20 saatten az çevrimiçi platformlar için çalıştıklarını belirtmişlerdir (Ayrangöl, 2019: 138).

Gandini'ye (2018:14) göre; platform aracılı üretim, yaratıcılığı ve üretim biçimini şekillendirmektedir. Yönetimsel yapıyı görünmezleştirmektedir. Aynı zamanda; dijital, görünmez ve özgür emek gibi kavramlar da ortaya çıkmaktadır. Daha çok sosyal medya platformlarını ilgilendiren bu kısımda, sosyal medya kullanıcıları, yaptıkları paylaşımlar ile sosyal medya platformları için ücretsiz bir şekilde içerik üretmektedir (Fuchs, 2019). Woodcock ve Graham (2020:48), platform çalışanlarını kendi içlerinde ve geleneksel ücretli çalışanlar ile uzamsal ve zamansal açıdan kıyaslamıştır. **Görsel-2**'de görüldüğü üzere; geleneksel ücretli çalışanın mekânsal bağımlılığı yüksek ve çalışma süresi uzundur. Uber gibi, mekâna bağlı olan platform çalışanlarının çalışma süreleri kısa, ancak mekâna bağlılıkları yüksektir. Belirli yetenekleri sayesinde çevrimiçi işler alan freelancerların çalışma süreleri uzunken, mekâna bağlılıkları oldukça düşüktür. Amazon Mechanical Turk gibi platformlarda mikro işler yapan çalışanların ise hem mekânsal bağlılıkları düşük hem de çalışma süreleri kısadır.

Görsel-2: Uzamsal ve mekânsal açıdan platformlarda çalışmak (Woodcock ve Graham, 2020 :49).

Gig ekonomisi içerisinde, iki çeşit, çalışan prekarya bulunmaktadır. Beyin Çalışanları (BrainWorkers): özel yetenekleri ayrıcalığı ile emeğini satarken pazarlık yapan kimselerdir. Zincir Çalışanları (Chain Workers): hizmet sektöründe, tek satabilecekleri şey emekleridir (Mckarthy, 2005:37). Beyin çalışanları, belirli bir ehliyete ve yeteneğe sahip olup, bu yetenekleri ve zamanlarını daha yüksek ücretlere kiralarken; zincir çalışanları, oldukça basit işlerde, basit dijital medya kullanımı becerilerine sahiptirler. Kiralanan şey; yeteneklerinden ziyade zamanlarıdır. Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Konfederal Sekreteri Esther Lynch (Eurofound, 2018),*"Gig ekonomisi havalı geliyor ama gerçekte bu işlerin çoğu 100 yıl önceki parça başı çalışan ve gündelik işçilerin karşılaştığı sorunlara dönüş konusunda hızlı bir rota çiziyor."* şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Oyer'in (2020:1) gig ekonomisi üzerine yaptığı çalışması, bu tarz bir emek piyasasının artılarını ve eksilerini ortaya koymaktadır. Gig ekonomisinin artıları; 1) Hem çalışanlar hem de firmalar gibi emek piyasasında yer alanlar; elde edilen esneklik sayesinde, bağımsız çalışmayı tercih etme eğilimdedirler. 2) Özellikle yetenek piramidinin en alt tabakasında olmak üzere; uygulama temelli gig ekonomisi, çarpıcı biçimde büyümüştür. 3) Ekonomideki regresyon ve gerileme dönemlerinde, gig ekonomisi; bazı çalışanlar için bir güvenlik ağı işlevi görmektedir. 4) Emeklilik süreci içerisinde bağımsız çalışma, birçokları için süreci kolaylaştıran iyi bir yöntemdir. Gig ekonomisinin eksileri; 1) Gig ekonomisinin boyutunu ölçmek oldukça güçtür (ve özellikle bağımsız iş gücü). 2) Geleneksel olmayan çalışma, ücretlerdeki dalgalanmalar açısından, platformlarda işlerinin gelmeye devam etmemesi durumunda endişe verici seviyelere ulaşmaktadır. Böylece risk ciddi biçimde işverenden işçiye aktarılmaktadır. 3) Vergilendirme ve işçinin korunması politikaları,

geleneksel ve bağımsız çalışmayla ilgili olarak, ölçülmesi zor olan avantajlar ve dezavantajlar yaratmaktadır. 4) Esnekliğin değeri kadınlar için oldukça önemli olsa da bu tarz çalışanların büyük bir bölümünü oluşturmadığı gibi, platformlardaki cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği devam etmektedir.

Gig çalışanlarının çalışma koşulları da oldukça önemli bir noktadır. Bu anlamda, sözleşmeler bu çalışma biçiminin çekirdeğini oluşturmaktadır. Aşağıda da görüleceği üzere; sözleşmeler, sınıflandırmaları ve çalışma şartlarını etkilemektedir. Preker doğasından dolayı gig çalışma koşulları; riskli iş sınıfına girmektedir. Geleneksel çalışma prensiplerinin olmayışı; gelir ve çalışma saati yönetimini zorlaştırmaktadır. Yasallık ve hukuk kavramları ile gig ekonomisi incelendiğinde ise; gig çalışanlarının düzenlemelerden muaf oldukları görülmektedir. Bu olumsuz şartlar; preker çalışma koşullarının, bireysel sonuçları arasında, endişe vb. psikolojik sorunlara neden olmaktadır (Kaine ve Josserand, 2019: 6-16). Kişisel verilerin gözetlenmesi, yönetimi, algoritmalar gibi konulara bir önceki bölümde yer verilmiştir. Yeni medya bağlamında ise; bir sonraki başlıkta tekrar tartışılacaktır.

Foucaultvari bir açıdan gig ekonomisine bakıldığında; yönetimsellik kavramı, yerinde bir bakış açısı kazandıracaktır. Yönetimsellik, kendini yönetme sanatı olarak kavramsallaştırıldığında, kendi işini kurmak, girişimci olmak isteyen, kendisini anonim bir şirket gibi inşa eden neoliberal özne; hayatına dair tüm riskleri tek başına omuzlamaktadır. Bireyselliğin ön planda olmasının sebeplerinden biri de neoliberal öznenin hakları değil, çıkarlarının olmasıdır. Özgürlük ile güveni takas etmiştir. Çağın rekabetçi ruhu bireyleri karşı karşıya getirmiştir. "*Bedenini, iletişim becerilerini, bilişsel emeğini ve her türlü koşula uyum sağlama yeteneğini korporasyon uğrunda seferber eden neoliberal özne, kendine sürekli olarak yatırım yapar… Neoliberalizm, aynı zamanda borç içindeki öznelliklerin üretimi ve esnek çalışma koşullarının yöntemidir.*" (Demirkaya, 2017:15) Net bir boş zaman, dinlenme ve eğlenme vakti yoktur. Çalışırken eğlenmek, eğlenirken çalışmak, seveceği işi yaparak dinlenmek, çalışarak stres atmak gibi durumlar, öznenin işi ve hayatı arasındaki sınırları ortadan kaldırmıştır.

3.8.1. Gig Ekonomisi Deneyimleri

Deliveroo vb. teslimat platformları üzerinden çalışanlar; mekâna bağlı gig çalışanlarıdır. Örneğin; bisiklet kullanmaya hevesli biri, bisikleti ile hem gezip hem de teslimat işini yapabilmektedir. İşten ziyade eğlenceli bir aktivite gibi görünmektedir. Ama konu, tatil veya hastalık ödemeleri, iş kazaları gibi mevzulara geldiğinde; eğlence ortan kalkmaktadır. Çünkü platform şirketleri bu gibi durumlarda sorumluluk almamaktadır. Çalışanlar; tek başınlarına, patron olmadan çalışıyor gibi hissetseler de platform, patrondur. Ancak bir işveren olmanın sorumluluklarını yerine getirmemektedir. Çünkü bağımsız sözleşme; platformu korumaktadır. Çünkü gig çalışanları, onun çalışanı değildir. Esnek çalışma saatleri serbest gibi görünmektedir, çünkü çalışan değil patronsundur. Ancak diğer bir patron ise algoritmadır. Senin en çok kazanacağın saatleri belirlemektedir,

algoritmaya kendini sevdirmek zorundasındır. Hindistan'da bir Zomato kuryesinin teslim etmesi gereken üründen yemesi ve o anın görüntülerinin sosyal medyada büyük gündem olması sonucu; kuryenin hesabı kapatılmıştır. Ancak uzun çalışma süreleri ile birlikte bir yemek almaya bile maddi gücü yetmeyen çalışan için; o bir ısırık fazla görülmüştür. Tabi ki kuryenin yaptığı da ayrı bir etik problemdir. Hindistan'da, tehlikeli trafiğin içerisinde, kuryeler günde 12 saat ve haftanın 7 günü çalışmaktadırlar. Benzer şartlarda, Güney Afrikalı (ülkenin yüksek işsizlik oranları yukarıda paylaşılmıştır. Bknz: 114) kuryeler; çok düşük ücretlere çalışmaktadırlar (Woodcock ve Graham, 2020:76-79).

Platform çalışanları, esnek çalışmanın yanında; düşük ücret, iş güvencesizliği, sosyal izolasyon ve temsiliyet sorunu yaşamaktadır. Bir sınıflandırmaları olmadığı için; girişimcilik ve kendi adına çalışma gibi bir noktada olmalarından dolayı, iş kanunu kapsamı dışında kalmaktadırlar. Bunun eksikliği asgari ücret, yıllık izin, yasal doğum izni gibi hakların söz konusu olduğu durumlarda hissedilmektedir. Gig çalışanları, bu gibi sebeplerden dolayı; insana yakışır iş anlayışından mahrumdurlar. Doğası gereği diğer işçilerle sosyal ilişki içinde olmadığından, kısa süreli, mekâna bağlı olmadan çalıştığı için; izole bir ortamın içindedir. Bu da örgütlenme açısından onları olumsuz etkilemektedir (Çiğdem, 2019:192). Süslenerek sunulan özgürlük, özerklik ve esneklik; onlar için aslında birer tuzaktır.

Uber uygulaması üzerinden taksi hizmeti veren gig çalışanlarının en büyük sorunları; çalışma koşulları, sınıflandırma ve sendikalaşma sorunlarıdır. Uber, bilinçli bir şekilde çalışanları yanlış sınıflandırarak; komisyon ücretleri ve sosyo-ekonomik haklardan mahrum etmektedir. Uber sürücüleri; kendi adlarına çalışan kişilerdir. Uber'in çalışanı olmadığı için; birçok haktan mahrumdurlar. Algoritmalar aracılığıyla, tek taraflı, kontrol ve gözetleme sağlamaktadır. Sürücülerin iş mahkemelerinde açtıkları davalar lehlerine olduğu gibi, aleyhlerine de sonuçlanmıştır. Sendikalar ve dernekler aracılığıyla, protesto ve grev haklarını da kullanarak, emsal kararlar alabilen Uber sürücüleri; diğer ülkelerdeki sürücüler için de umut olmaktadır (Ünal ve Temiz, 2022: 197).

Londra'da bir Uber sürücüsü, aracına binen sarhoş ve taşkınlık yapan müşterileri ile sorun yaşamıştır. Bu durumun sık sık rastlandığı da belirtmiştir. Yolcuları indirmek ve diğer Uber sürücülerini uyarmak istediğinde, aralarında sorun yaşanmış, yolcular araca hasar vererek, ırkçı söylemlerde bulunmuşlardır. Uber sürücüsü, polis çağırmıştır, ancak yolcuların kimliğini bilmediği için; bunu, Uber'den talep etmiştir. Uber ise; müşteri bilgilerinin gizliliği nedeniyle, bilgileri paylaşmamıştır. Buna mahkeme kararının bile gücü yetmemiştir. Uber sürücüleri, müşteri yanlısı olan politikalardan dolayı; stresli bir iş yürütmektedirler. Çünkü işlerini korumaları için; puanlarını yüksek tutmak ve müşteriyi memnun etmek zorundadırlar. Aksi takdirde kullanıcı hesapları, platform tarafından iptal edilmektedir. Güney Afrika gibi ülkelerde, Uber veya Bolt sürücüleri, şiddet ve gasp

gibi tehlikelerle de karşı karşıyadır. Buna karşın, birçok yerde kazançları neredeyse asgari ücretin altında kalabilmektedir. Tüm olumsuz şartlara rağmen, bu işin tercih edilme sebepleri arasında; esneklik, düşük sermaye, az yetenek talep edilmesi vb. kısacası; 'hiç olmamasından iyidir' gibi bir yaklaşım mevcuttur (Woodcock ve Graham, 2020: 79-82). Platform çalışanlarının da her zaman izlenmekte olduğu hissiyatı; stres yaratmaktadır (Muntaner, 2018:598). Gig çalışanlarının, kırılgan bir zeminde çalışmalarından dolayı; bazı sağlık problemleri ortaya çıkmaktadır. Farklı bölgelerdeki sosyal ve emek politikaları bağlamında, bu sağlık sonuçları farklılık göstermektedir (Bajwa vd., 2018: 14).

Ev ve bakım hizmeti; gig ekonomisi açısından oldukça büyük bir emek pazarıdır. 3.9 milyon Uber çalışanına karşın; 20 ülkede hizmet veren 12.7 milyon 'care.com' çalışanı bulunmaktadır. Ancak bu çalışanların da preker bir düzende çalıştığı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Düşük ücret başlıca sorunları arasında yer almaktadır. Zimbabwe'den başka bir ülkeye göç etmiş bir bakım hizmeti çalışanının tecrübeleri de bunun göstergesidir. Tam zamanlı çalıştığı dönemlerde, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamakta oldukça güçlük çekmektedir. Ayrıca hizmet verdiği müşterileri, iş ile ilgili harcamaları üstlenmemektedir. Örneğin ne kadar uzaktan geldiği veya yol masrafları ücretinde bir değişikliğe neden olmamaktadır. Üstelik müşterileri, bazen oldukça kaba olabilmekte ya da geç ödeme yapabilmektedir. Hatta bazen ödeme yapmamak için; evden bir eşya çaldığı yalanını söylemektedir (Woodcock ve Graham, 2020:86).

Erdoğan ve Çiğdem'in (2019:192-193) gerçekleştirdikleri çalışmadaki deneyimler; freelance çalışma koşullarını anlamakta faydalıdır. Katılımcıların çalışma koşulları ile ilgili vurguladıkları noktalar şöyledir; mesai saatlerine, bir iş yerine ve patrona bağlı olunmadığı için; hayatları ve işlerinin iç içe olması özgürlük hissiyatı vermektedir ama bunun tam tersini düşünenler de mevcuttur. İşi yetiştirmek gerektiği için ve güvencesiz koşullardan dolayı özgürlük ve esneklik hissedilmemektedir. Şartlar; çalışanları mutsuzluğa itmektedir. Freelance çalışmanın yükümlülükleri de oldukça fazladır. Bütçeler, işi bulma, sorumluluklar, işi gerçekleştirme, harcamaları belirleme gibi birçok kalemi kendilerinin halletmesi gerekmektedir. Bu çalışma prensibinin; kişiyi kendini geliştirmeye ittiği, yetenekli biriyse iyi bir geliri olduğu ve özgür olabildiği, ancak yeni ise zorlukların bulunduğu kabul edilmektedir.

İşsizlik ile mücadele konusunda belki de en etkili alternatif; mikro işlerin yapıldığı platformlardır. Ancak ücret konusunda bekli de en acımasız olan alan da burasıdır. 'Amazon Mechanical Turk' gibi platformlarda, saatlerce aynı şeyleri yaparak para kazanmak mümkündür. Kendilerine Turker diyen bu kitle; kazandıkları paranın asgari ücretin de altında olmasından dolayı, şirketin CEO'su ve kurucusu olan Jeff Bezos'a mail atmışlardır. Yaptıkları işin yanında, platformda yeni bir iş bulmanın da büyük vakit aldığını ancak bu vakit içerisinde para kazanılmadığını belirtilmektedirler. Böylelikle, zaten az olan ücretleri oldukça gülünç rakamlara gelmektedir. Bunun

dışında; iş talep eden müşteriler, bir iş için gerekli olan tahmini süreyi belirleyip, bunun üzerinden ödeme yapmaktadırlar. Genel olarak; iş tahmin edilen süreden uzun sürmektedir. Alandaki tecrübeli bir çalışan; iş bulma, işi doğru ve başarılı bir şekilde teslim etme yeteneğine sahip olmaktadır. Ancak bu, ona bir artı kazandırmadığı gibi, yeteneğini daha iyi şartlarda pazarlamak istediğinde; alternatifi çok çabuk bulunmaktadır. Çünkü iş, ciddi bir yetenek gerektirmediği için rakipleri çok fazladır (Woodcock ve Graham, 2020:90-92).

Mikro işler dışında, benzer devasa diğer bir pazar ise; çevrimiçi freelance çalışanlardır. Freelancer.com, 247 ülkede, 30 milyonu aşkın işveren ve freelance çalışanı buluşturan bir dijital emek platformudur. Sayısız başka platformlar arasında Upwork.com ise; 12 milyonun üzerinde üye çalışana sahiptir. Genç işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde veya dünyanın dört bir yanındaki göçmenler; işsizlik ile mücadele amacıyla yarı zamanlı veya tamamen bu platformlar üzerinden emeklerini pazarlamaktadırlar. Manilalı bir hemşire, işini bırakıp, çevrimiçi bir platformda metin deşifre ederek daha çok para kazanmaktadır. Birçok ülkede, ailenin ev ve çocuk bakımı kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Kadınlar, ev işlerinden arta kalan vakitlerinde, ev ekonomisine katkı sunmak için; bu tip platformlarda işler yapmaktadırlar. İşin bir imkânı; evinden hiç ayrılmadan, dünyanın herhangi bir yerinden iş alabilmeyi sağlamaktadır. Ancak bu avantaj, büyük bir başka dezavantajı getirmektedir. Dünyanın her yerinden, fraklı rakipleri doğurmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde, özellikle de kur farklarından dolayı, aynı işi çok daha düşük ücretlere yapan freelancerlar bulmak kolaydır. Örneğin; freelance iş sayesinde, Nairobi'de ev kirasını ödeyebilen bir gig çalışanı, artan rekabetten dolayı, fiyatları aşağıya çekmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden evinin kirasını ödemeye artık gücü yetmemektedir. Amansız rekabet, aynı ortamda çalışmamak, izole iş ortamı sendikalaşmanın ve birlik olmayı engellemenin ötesinde, freelance gig çalışanlarını birbirine düşman etmiştir. Örneğin; Filipinliler, Hindistanlıların sektöre zarar vermesinden ve fiyatları aşağı çekmesinden şikâyetçidir (Woodcock ve Graham, 2020: 92-93).

Gig ekonomisi çalışanları, güvencesiz çalışma koşullarının en sert yüzüyle karşı karşıyadırlar. İşleri ile ilgili hemen hemen tüm riski üstlenmişlerdir. Ancak bunun karşılığında kazandıkları ücretler; bazen asgari ücretin bile altında kalmaktadır. Kimi işler oldukça yüksek derecede yetenek, güven ve girişimcilik gibi az bulunan özellikleri gerektirmektedir. Ayrıca uzun saatler boyunca çalışmak ve bunların hiçbir güvence altında olmaması; şartları zorlaştırmaktadır. Platformlar ise; bu konular ile ilgili önlem almadıkları gibi, açılan davalara karşı mücadele etmektedir. Uber, bir taksi şirketi değildir; Freelancer.com, bir ajans değildir; Deliveroo, bir kurye şirketi değildir. Temelde hepsi hizmet veren ile hizmet almak isteyen kişileri bir araya getiren, istihdam çöp çatanlarıdır. Ancak platformlar birçok anlaşmazlıkta; müşteri olarak gördükleri, ödeme yapan kişilerin tarafını tutmaktadır.

Her ne kadar zorlayıcı koşulları olsa da işsizlik ile kıyaslandığında; kaçılacak ilk güvenli liman olarak bu platformlar görülmektedir. İşsizliğin verdiği finansal, toplumsal ve psikolojik yıkıcı etkileri bir nebze olsun azaltmak adına tercih edilmektedirler. Bu anlamda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım becerileri oldukça büyük önem taşımaktadır. Özellikle göçmenler için gittikleri ülkelerde, bu işleri yaparak hayatta kalmak; önemli bir tercihtir. İnternet üzerinde bu gibi göçmenlerin; Uber, Lyft, Deliveroo, Upwork, Care.com ve birçok platform üzerinden nasıl para kazandıklarını, günlerinin bu işleri yaparken nasıl geçtiklerini anlatan birçok video içerik bulunmaktadır. Bu videolar milyonlarca kez izlenmiş ve yüz binlerce yorum almıştır. Özellikle yurt dışında bu işleri yapan Türk Youtube içerik üreticilerinin videolarına gelen yorumlar ilgi çekicidir. Türk kullanıcılar; yurt dışında Uber, Lyft vb. platformlarda çalışarak yurt dışındaki yaşamını idame ettiren Türk içerik üreticilerinin videolarını oldukça merak etmektedir.

4. MEDYADA GERÇEKLİĞİN İNŞASI VE ÖZNEL DENEYİM

4.1. İletişim Teknolojileri ve Determinizm

Daha önce modernizm, liberalizm, Protestanlık ve bireysellik arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde; toplumsal gelişmeler ve teknolojik gelişmeler arasındaki karşılıklı ilişkilere yer verilmiştir. İki olgunun birbirinin hem sonucu hem de nedeni olabildiği görülmüştür. Diğer bir deyişle; buhar makinesinin icat edilip patentinin alınması için; öncelikle belirli kurum, yasa ve alt yapının oluşması gerekmektedir. Böylece buhar makinesi bir devrim yaratmış ve sonrasındaki devrimlere neden olmuştur. Hatırlanacağı üzere; Giddens gibi düşünürler, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile toplumların gelişimini paralel tutmuşlardır. Bu anlamda Ong, Innis, McLuhan, Kittler gibi isimler; daha detaylı ve teknolojinin toplumsal dönüştürücü gücüne daha çok önem veren görüşler sunmuşlardır. Ancak her teknolojinin verdiği belirli bir hasar da söz konusudur. Bu anlamda, teknolojik gelişmelere verilen tepkileri de anlamlandırmak gerekmektedir. Ludistler veya Osmanlı'da matbaaya karşı çıkanların; toplumsal gerçekliğini iyi anlamak gerekmektedir. Stiegler'in bahsettiği proleterleşme süreçleri, sanayi döneminden bugüne doğru bir süreci kapsıyor olsa da yazı, belleğimizi; matbaa da estetiği proleterleştirmiştir. Bugünün dijital teknolojilerini anlamak için, geleneksel medyanın belirlenimci yanını; medyayı anlamak için, ondan önceki süreci anlamak gerekmektedir. Tabi tüm bu iletişim araçlarının bir araç olarak dönüştürücü gücüne odaklanırken; arkasındaki güç ilişkilerini, söylemi ve ideolojiyi de asla göz ardı etmemek gerekmektedir. Örneğin; teknolojinin gelişmesi, gözetimi artırmıştır. Bunu nasıl ve hangi araçla yaptığı kadar; gözetimi kimlerin ve neden yaptığı da bir o kadar önemlidir.

Platon; ücret karşılığı eğitim veren sofistlere, poetik dile ve retoriğe karşıydı. Ancak onun şiire karşı duruşu, bugünkü anlamda var olan şiire karşı bir duruş değildir. Mevzu bahis bilginin aktarımı ve zihnin inşası konusu olduğunda; şiire karşıdır. Bu, alfabeye olan karşı duruşuyla da alakalıdır. Alfabe, onun çağından çok önce kullanılmaya başlanmış olsa da hâkim kültür sözlü olandır. Ona göre; düşünme ediminde poetik ifade kullanılarak yapılan taklidin vahim sonuçları olmaktadır. Dünya, ideaların bir taklididir. Taklidin taklidi ise; anlamsızdır. Alfabenin icadı; insanın düşünce yapısının basitleşmesine neden olmuştur (Berksun, 2020: 82-84). "Yazının, sözcükler üzerinde oluşturduğu ayırma ve nesnelleştirme etkisi" gerçekliğin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca yazı; hâkim söylemin iletilmesini sağlayan araçtır (Goody, 2011: 72). Ong'a göre (2010:15); kitle iletişim araçlarıyla birlikte tekrardan sözlü kültüre geçilmiştir. Yazının icadından önceki sözlü kültüre, birincil; kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan sözlü kültüre ise, ikincil sözlü kültür tanımlamasını yapmaktadır. Sözlü kültürde bilen özne ile bilinen nesne arasındaki ilişki; yazılı kültüre

ve bugüne göre farklıdır. Ses geçicidir ve söylendikten sonra yok olup gitmektedir, geride ise akılda bıraktığı izler kalmaktadır. Bu sebeple; sözlü kültürde Platon'un da eleştirdiği, akılda kalıcılığı artırmak amacıyla, atasözü ve deyişlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu anlamda, Kant'ın yukarıda bahsi geçen bilme yetisi konusunu da hatırlamakta fayda vardır; "Yazı; bilgiyi, insanların birbiriyle mücadele ettikleri alandan kopartan soyutlamayı getirir. Bilgi; sahibini, bilinenden ayırır. Sözlü gelenekteyse; insan ilişkileriyle iç içe olan bilgi, mücadele ortamının dışına çıkamaz." (Ong, 2010: 50-60).

"*Batı kültüründe fonetik alfabe, özellikle de matbaa, sözlü kültüre özgü zihinsel ve toplumsal örgütlenme biçimlerini değiştirmiştir, ancak elektrik çağı, bu biçimleri kökünden yeniden düzenleyen, yeni bir sözlü kabilesel kültürün doğuşunun sahnesi olacaktır. Yazının etkilerini güçlendiren matbaa, kültürde zihinsel düzeyde işitsellikten görselliğe, eşzamanlılıktan doğrusallığa ve diziselliğe, mitik düşünceden rasyonelliğe doğru bir kayma yaratmıştır; toplumsal düzeyde ise birey fikrinin var olmadığı kabilesellikten, her insanın kendini özgül bir varlık olarak düşünebildiği bireysellik temelli bir topluma geçilmesinin en güçlü, neredeyse biricik nedenidir*" (Berksun, 2020: 92).

Matbaa ile birlikte bilgiye ulaşmanın daha demokratik bir hale geldiği düşünülebilir. Ancak 'hangi bilgi?' sorusu atlanmaması gereken bir konudur. Bilgi, bir iktidarın elinden çıkıyorsa; bu, bilginin ona ait iktidarın söylemi çerçevesinde inşa ediliyor olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim Foucault buna dikkat çekmektedir. Aynı şekilde, Habermas da araçsal rasyonalitenin sömürgeci yanına dikkat çekmektedir. Bu araçların ve bilginin demokratikleşmesi sistemsel bütünleşmeyi hızlandırırken, bilginin sahibi ise uzmanlardır. Uzmanlar ise; bu bilgi ile hegemonik rıza üretimi oluşturabilmektedir. Nitekim bunu; araçsal akıl yaklaşımında da görmek mümkündür.

Yukarıda Weber'in eylem tiplerinden bahsedilmiştir. Bu eylem tiplerinden biri olan, araçsal rasyonel eylemin, ortaya çıkardığı araçsal akıl ise; eleştirel okul başta olmak üzere, modern dönemin eleştirel düşünürlerinin hedefinde olmuştur. Araçsal akıl; tek bir kanaldan rasyonelleşmiş, birbirlerine ve topluma yabancılaşmış bireylerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunu ise; kültür endüstrisi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Film, radyo ve televizyon gibi araçlar ile her şeye benzerlik bulaştırarak; vaat ettiği eşitlik ve özgürlük masalları ile insanları yanılgıya düşürmektedir. Bunu da nesnelleştirme ile gerçekleştirmektedir (Adorno ve Horkeimer, 2010:462/186). Çalışmanın, 'medyanın rolünü' incelemesinden dolayı; araçsalcı ve determinist bir perspektife sahip olduğu düşünülebilir. Ancak bu tam anlamıyla doğru sayılmamaktadır. Çünkü çalışmada, deterministlerin gözden kaçırdığı için eleştirilmesine neden olan; ideoloji, söylem, hegemonya gibi kavramlar daha ön planda bulunmaktadır. Bu anlamda, medyanın aşırı bir belirlenime sahip olduğunu söylemek doğru değildir. Belirlenim, diğer bir deyişle determinizm; 'determine' ve 'terminare' kökenlerinden gelmekte ve 'sınırlamak' ve 'belirlemek' anlamında kullanılmaktadır (nisanyansozluk.com).

Determinizmin tarihsel gelişimi, Antik Yunan'a ve kuramsal gelişimi, teolojiye kadar dayanmaktadır. Bir durum veya olgunun, gerçekleşmesini belirleyen başka bir durum veya olguyu ifade etmek için kullanılmaktadır. Doğa bilimlerinde ve yukarıda bahsi geçen aydınlanma düşünürlerinde belirlenimcilik görülmektedir.[5] Marksizmin, 'tarihsel determinist' ve empiristlerin, 'deneysel determinist' yaklaşımları bunlara örnektir. Teknolojik determinizm söz konusu olduğunda ise; teknolojinin toplum ve birey üzerindeki belirlenimi ön plana çıkmaktadır. İletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ve hızla gelişmesinin; 'toplumsal yapılardaki değişim', 'gözetleme', 'sömürge' ve 'merkeziyetçilik' gibi konulardaki artışı tetiklediğine dair görüşe olan ilgiyi artırmıştır (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 142-143). İnternet ile birlikte, bu gözetleme süreçleri daha da artmış ve biçim değiştirmiştir. Aşağıda bahsi geçeceği üzere; tarihsel gelişim sürecinde şekil değiştiren gözetim biçimlerinin geldiği son noktada, Zuboff, bir gözetim çağına girişimizi göstermektedir.

1950 ve 60'lı yıllarda, iletişim aracılı teknolojik belirlenimci bir yaklaşım boy göstermeye başlamıştır. İletişim alanındaki farklı gelişmeler, modernleşme kuramları ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Başta McLuhan olmak üzere; teknolojiye ve araca önem veren düşünürler ortaya çıkmıştır. Dünya, global bir köye ve global bir kente dönüşmüştür (Erdoğan ve Alemdar, 2005:138). İletişim teknolojileri konusunda, determinist yaklaşımları ile ortaya çıkan düşünüler arasındaki en önemli iki isim; Harold Innis ve Marshall McLuhan'dır. Hardt ve Negri'de olduğu gibi; Innis da gelişen iletişim teknolojilerinin, imparatorluk yapılanmalarını güçlendireceğine dair düşüncesine benzer bir görüşü paylaşmaktadır (Innis, 1950). Innis, geleneksel imparatorluk alegorisi yapmaktadır. McLuhan da (1964:32) kendi çağında ortaya çıkan yeni iletişim teknolojilerinin, insanın ve toplumun belirlenmesinde etkili olduğu görüşündedir. İnsanlar, icatları tarafından tekrardan yaratılmaktadırlar. McLuhan'a göre; teknolojik araçlar vücudun uzuvları gibidir. Ancak Kittler'e göre ise bu tam tersidir. O, teknolojiyi beden üzerinden değil; bedeni teknoloji üzerinden okumanın daha faydalı olacağı görüşündedir (Kittler, 1999: 34).

"*Benliğimizi tümüyle medya teslim aldı. Kitle iletişim araçları; kişisel hayatımızı, siyasal, ekonomik, estetik, psikolojik, ahlaki ve etik hayat alanlarımızı öylesine yaygın biçimde etkilemektedir ki ilişmedikleri, dokunmadıkları, değiştirmedikleri hiçbir yanımız kalmadı. Yaratanımız medya şimdi. Kültürel ve toplumsal değişimin hiçbir yanını, medyanın bugünkü ortamımızı nasıl ne yolla oluşturduğunu ele almadan anlayamayız*" (McLuhan, 2005:26).

[5] Özellikle Newton ve Einstein'ın kuramları, evrenin deterministik yasalara göre işlediğini göstermektedir. Ancak Kuantum sonrası fizik bunu sorgulatmaya başlamıştır. Einstein ise bu sorgulamaya daha sonra akıllarda "Tanrı zar atmaz" olarak kalacak deyiş ile karşı çıkmıştır. Ancak Nobel 2022 Fizik ödülünü alan Alain Aspect, John Clauser ve Anton Zeilinger; 'Bell Teoremi'ni deneysel fizik yöntemleri ile ortaya koyarak, kuantum ölçeğinde evrenin determinist değil; olasılıkçı olduğunu göstermişlerdir. Yani doğa bilimleri de artık sert deterministik özelliğini kaybetmiştir.

Raymond Williams (2003) ise; Mcluhan'ın yaklaşımının başarılı yönlerini vurgulasa da teknolojinin aşırı belirlenimciliğini eleştirmektedir. Ona göre; toplum televizyonun bir sonucu değil, televizyon toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Televizyon; bilimsel ve teknik gelişmelerin yanında, toplumsal ihtiyaçların onu tetiklemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak gerçeklik algısı, toplumsallaşma, eğlence ve bilgi edinme konularında etkili olduğunu düşünse de Williams'a göre; televizyonun ortada olmadığı bir durumda da insanlar belki yine manipüle edilebilecek ve ilginç eğlence yolları keşfedeceklerdi. McLuhan'ın aşırı belirlenimci yaklaşımının, teknolojik araçların, özellikle iletişim araçlarının, toplumu dönüştürücü etkisine çektiği dikkatten dolayı, çalışmalarında bu araçların hegemonik ve ideolojik yanlarının eksik olması; eleştirel bir noktadır. Bu tarihsel yaklaşım, gerçek tarihi de manipüle etmektedir. Hansen ise; medyanın teknolojik işleyişinin yanında, onun deneyimsel boyutunun da olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun, fenomenal bir incelemeyi gerektirdiğini belirtmektedir (2006:297).

4.2. Medya ve Gerçekliğin İnşası

Belirlenimciliğin eksik kaldığı noktada, eleştirel çalışmalar bu yanı doldurur. Kitle iletişim araçları, salt varoluşları ile değişimi tetiklememektedir. İnşa ettikleri gerçeklikler doğrultusunda, psiko-sosyal sonuçları olmaktadır. Bu anlamda, medyanın gerçekliği de tamamen kendi içerisinde gelişen bir gerçeklik değildir. Egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda bir gerçeklik inşa etmektedirler. Bunun için ise; içerik üretmeleri gerekmektedir. Bu içerikler, yaşam dünyasının nesnelleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Yaşam dünyasından elde ettiği gerçeklik, egemen güçlerin çıkarına olacak şekilde, tekrar tasarlanarak sunulmaktadır. Medyanın bunu gerçekleştirme nedeni ise; ekonomi-politiğinde yatmaktadır. Medyanın varlığını sürdürmesi için gerekli olan geliri; reklam verenler sağlamaktadır. Onlara duydukları ihtiyaçtan dolayı; kitlesel tüketimi sağlayacak gerçeklik perdesine gizlenmiş, sahte ihtiyaçlar üretmeleri gerekmektedir. Marcuse, böylelikle, birbirlerine benzeyerek rasyonelleşen tek boyutlu insanın ortaya çıktığı homojen bir toplumdan bahsetmektedir. Egemen güç ise; medyanın bu özelliğinden faydalanmak istemektedir.

Bir devrim sonrası, egemen olan sınıf, kendi çıkarlarını, toplumun çıkarları gibi öne sunmak zorundadır. Bu sebeple, çıkarlarını koruyacağı düşünceleri, rasyonel ve geçerli olan tek seçenek olarak göstermektedir (Marks ve Engels, 1846:40). Böylelikle, toplumdaki mevcut gerçekliği, bir devrim sonucunda yıktıktan sonra; kendi gerçekliğini ortaya koymak ve kabul ettirmek, büyük bir çoğunluk tarafından rıza gösterilecek bir gerçeklik inşa etmek durumundadır. Eleştirel kurama göre; kitle iletişim araçları baştan çıkarıcıdır. Çünkü kitlelerin sorunlarını hafifletmekte, rahatlatmakta, hayal kurdurmakta, umutlandırmaktadır. Karmaşık bir dünyayı, indirgeme yoluyla, insanların hoşuna gidecek bir hale sokmaktadır. Medya, böylelikle, gerçekliğe bir sis perdesi indirmektedir (Maigret,

2014:88). Toplumsal gerçeklik; bir mücadele alanında üretilmektedir. Özellikle bu alan, egemen ideolojinin hâkim olduğu bir alandır. Bu sebeple, kendi ideolojisini gerçeklik olarak kabul ettirmek; büyük bir önem taşımaktadır. Gerçekliğini toplumsal ve evrensel bir gerçeklik olarak kabul ettiren görüş; yaşam dünyasını kendi gerçekliği ile inşa edebilmektedir (Hall, 1994: 75). Klasik Marksist görüşe göre iletişim; ideoloji, bilinç yönetimi, sahte bilinç, egemenlik ve mücadele olarak görülmektedir. Aynı zamanda insanın kendisini ve toplumu anlamlandırmasıdır. Kitle iletişimin muhatabı; onu üretenler dışındaki herkesi kapsamaktadır. Bu görüşe göre; izleyici üretici değil, sadece tüketen ve pasif konumdadır (Erdoğan ve Alemdar, 2005:232). Bu görüş, bugünün yeni medya kullanıcısından çok uzakta kalmaktadır. Artık pasif izleyiciden söz etmek çok güçtür. Geleneksel yayıncılık devam ediyor olsa da yeni medya mecraları vasıtası ile izleyiciden hızlı geri dönüşler alınabilmektedir.

Gerçeklik, ideoloji ve bilinç içerisinde, anlamlar vasıtası ile inşa edilmektedir. Anlam ise; dil yoluyla kurulmakta ve iletilmektedir. Bir şeye anlam vermek için ise; deneyimler ve söylemler kullanılmaktadır. Gerçekliğin inşa edildiği alan; ideolojidir. Dil, bilinç ve egemen ideolojinin yansıması sonucu gerçeklik ortaya çıkmaktadır (Hall, 1994a:177). İdeoloji tarafından kuşatılmış olan dil; ideolojinin maddi biçimidir (Fairclough, 2017:124). Ancak dil; medya veya bir araç olmadan, gerçekliği tek başına inşa edecek ve aktaracak bir özelliğe sahip değildir. Bu nedenle, gerçeklik yukarıdan aşağıya doğru kurulmaktadır (Yağlı, 2009:18). Dilin oluşturduğu anlamlar ise; tek değildir. Anlamlar birden fazla olduğu için de bununla ilişkili farklı gerçekliklerin var olduğu düşünülebilmektedir. Medya, anlam yaratım sürecinde dili; simgeler ve göstergeleri kodlayarak oluşturmaktadır. Bu kodlar, yaşam dünyasını şekillendirmektedir (Hall, 1994:72). Medya, dili kullanarak, gerçekliği kuran anlamı üretmekte ve yaymaktadır (Akça, 2009: 103). Fenomenoloji ve Schutz başlığından hatırlanacağı üzere; özne, yaşam dünyası içinde bilgi ve deneyim stoklarını kullanmaktadır. KİA'lar vasıtası ile elde ettikleri bilgileri, deneyim depoları ile karşılaştırarak kullanmaktadır (Berger ve Luckman, 2015:27). Bu özneler, KİA'lardan aldıkları bilgileri ve deneyimlerini birleştirdikten sonra; egemen görüşün gerçekliğini yeniden üretmekte ve onları saf gerçeklik olarak görmektedir (Parlak, 2009:182). Her grup, kendi oluşturduğu söylem ile toplumsal gerçekliğini inşa etmektedir. Böylece, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için; bu söylemleri kullanmaktadır (Van Dijk, 2007: 174).

Hall'a göre (1994, 59) medyanın; toplumsal, kültürel ve siyasal üç ana işlevi bulunmaktadır. İlk olarak; kitle kültürünün yaygınlaşması ile yüksek kültürün tahrip edilmesi ve önemini yitirmeye başlaması sonucu, medyanın kültüre etkisi gözlemlenmektedir. Medya, siyasal olarak bir propaganda aracına dönüşmekte ve kitleleri yönlendirmektedir. Dolayımsız iletişimin etkisinin azalması, kitlelerin medya aracılığıyla egemen görüşün tahakkümüne açık kalması; toplumsal sonuçlara neden olmaktadır.

Egemen görüşler başta olmak üzere; medya, gerçekliği inşa ederken; muhalif görüşler de ortaya çıkmaktadır. Ancak ideolojinin hem üreticisi hem de taşıyıcısı olan medyaya olan bu karşı çıkışlarda; tahakküm yeniden üretilmektedir (Hall, 1994a:208). Egemen görüşün, medyada üretmeye çalıştığı bu anlam mücadelesi; muhaliflerin karşısında, bir evrensellik iddiası çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Anlamda bu mücadele ile inşa edilmektedir (Dursun, 2004:47). Egemen söylemi evrenselleştirme çabası içerisinde olan medya; gerçekliği kurmakta ve üretmektedir. Bu gerçeklik ise; ideoloji aracılığıyla kurulan gerçekliğin yanlış bir imajıdır. Gerçekte var olan sorunlar; medya ile doğallaştırılarak sunulmaktadır (Smith, 2007:213).

Medyanın, yaşam dünyasının her alanına sızmış olması; gerçeklik inşa etme üzerindeki rollerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Günümüzde bireyler, gerçeklik olarak, kitle iletişim araçlarının inşa ettiği gerçekliği dolayımlı olarak algılamaktadır. Bu algılanan gerçeklik ise; kurgulanmış ve doğadan koparılmış bir gerçekliktir. Medya içerikleri ise; gerçeklikleri sunarken, belirli çerçeveler içerisinde sunmaktadır (Özer, 2016:71). "*Başka bir deyişle, kitle iletişim araçları dünyayı bizim için inşa etme yeteneğine sahiptir ve bu yönde çalışırlar. Bunu yaparken de belli bir fikrin alacağı yönü belirlemeksizin, kamuoyu için gündem hazırlarlar*." (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 180). Medya organları, bilinçli olarak yürüttükleri çerçeveleme yöntemi ile egemen görüşe uygun bir şekilde ürettikleri içeriklerin bazılarını görmezden gelmekte, bazılarını ise değiştirerek sunmaktadır. Böylece iktidarın veya temsil ettikleri ideolojinin ihtiyacına uygun bir gerçeklik inşa etmektedirler (Larrain, 1995:224). Medya, egemen görüşün fikirlerini bir gerçeklik olarak her zaman güncel tutmaktadır. Eskiyen gerçekliğin yerine, yenisi gelmektedir. Cemaatler, gruplar, bireyler, yapılar arasındaki ilişkiler bu doğrultuda inşa edilmektedir (Murdock, 1994: 372). Eğer ki bir toplumsal gerçekliğin, herhangi bir zümrenin çıkarına olduğu tespit ediliyorsa; bunun ideolojik olduğu söylenebilmektedir. İdeolojiler; insanların ilişkide oldukları her boyutta imgeleri, simgeleri vb. deneyimledikleri zihinsel aktiviteleri kapsamaktadır (Held, 2006:203). Althusser, ideolojinin pratik yanına vurgu yapmıştır. Bir el sıkışmasında, bir cenaze ritüelinde ideoloji maddi pratiklerde ortaya çıkmaktadır. Medyadaki içerikler de bu ideolojilerin farklı bir pratikleşme biçimidir. Medyanın hem kendi iç pratiklerinde hem de söylemlerinde bu pratikleri görmek mümkündür.

Modern birey, aklın sunduğu gerçekliği değişmez olarak görmektedir. Her nesneyi ise akıl ile sabitlemektedir. Ancak dışsallaştırdığı bu nesnelere kendisi yabancılaşmaktadır (Adorno, 2012: 250). Kişilerin kimlikleri ise; kitle iletişim araçları vasıtasıyla oluşturulan kültür endüstrileri tarafından belirlenmektedir. Bunun dışında kalanlar ise; marjinalleştirilmektedir. Bu yüzden kimliklerini kabul edilebilir bir gerçeklik üzerine oturtmaya çalışan bireyler, egemen görüşün inşa ettiği gerçeklik doğrultusundaki kimlikleri kabul etmeye zorlanmaktadır (Lodziak, 2003:84). Bireyin, kendisine dayatılan aracın gerçekliğini, kendi gerçekliği olarak görmesinin sebebi; marjinalleştirilme

korkusudur. Uyum sağlayacağı gerçekliği ise medyada bulmaktadır. Bu sebeple; KİA'ların ilettiği mesajlara uyum sağlamaktadır. Birey, bu sebeple; her geçen gün, medyanın inşa ettiği gerçekliğe dayanmaktadır (Yağlı, 2009:38).

İnsanlar ile KİA'lar arasındaki ilişki; değişik veçhelerde ilerlemektedir. Bireyler, medyada gördükleri her şey ile özdeşlik kurmamaları gerektiğini anlıyor olsa bile, yine de bu yeterli olmayabilmektedir. Kültür endüstrisinin sunduğu eğlence ile birlikte, düşünmeye olan ihtiyaç azalmakta ve acılar dinmektedir. Bu sayede; insana, gerçekliğin verdiği acıdan ve düşünceden kaçışı sağlamaktadır (Adorno, 2012: 79). Kitle kültürünün, 'kitle kandırması' olarak görülmesinin sebebi; ideolojiyi kullanarak gerçeği gizlemelerinde yatmaktadır (Erdoğan ve Korkmaz, 2005:330). Gerçekliğini medya ile inşa eden birey, toplumsal tartışmalarda ve karar almalarda, yani kamuoyunun oluşumunda da medyadan beslenebilmektedir. Yine de kamuoyu, demokratik bir ortam için gerçekçi bir durumdur. Bunun için de yine yukarıda Weber ve Elias başlıklarında tartışılan; modernleşme süreçlerini hatırlamakta fayda vardır.

Mutlak monarşinin olduğu dönemlerde, kamuoyu diye bir şeyin varlığı gereksizdir. Ancak burjuvazinin gelişimi ile ortaya çıkan iktisadi vatandaşlar; kamuoyunu oluşturmaya başlamışlardır (Habermas, 2012:26). Okuyan kamu üyeleri, ortak mekânlarda buluşup, bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Ancak bu okuyan grup; seçkinlerden oluşmaktaydı. Otoriteye karşı gelmek amacıyla bir araya gelinen mekânlar farklılaşmaya başlamış ve sinema, radyo dinlenme veya televizyon izleme gibi etkinliklere dönüşmüştür. Kamuoyunu oluşturan tartışmaların belirleyicisi; KİA'lar oluvermiştir (Thompson, 2008:193; Habermas, 2012:280). Teknolojinin gelişmesiyle ve ucuzlamasıyla da her eve ve mekâna giren KİA'lar; günümüzün etkili hikâye anlatıcısı ve gerçeklik inşa eden araçları haline gelmiştir. Toplumdaki siyasi ve ekonomik gelişmeler, toplumsal gerçekliğin inşa edildiği yeni bir kamusal alan oluşmasına neden olmuştur (Özer, 2016:89).

Habermas'a göre (2012:106); kamusal alan içerisinde kültür, kitle iletişim araçları ile oluşmaktadır. Kamusal alan için kültürün önemli olmasının sebebi; kültürün kapsayıcı yanıdır. Buradaki gerçeklik ise; mülkiyet ve kimliklerin temsiliyeti üzerinden inşa edilmektedir. Medyanın içeriğinde kapitalist sistem hâkimdir. Her bir araç, kültür endüstrisinin küresel sistemine entegre olmuştur. Bu sebeple; her bir içerik, yani ürün, kitle kültürüne göre inşa edilmektedir. Her şey bir standart içerisinde şekillenmektedir (Yaylagül, 2009:183). Hegemonyanın elinde olan medya; birbirinin zıttı olan görüşleri bile, kendi çıkarına kullanabileceği bir biçime koyarak sunabilmektedir (Özer, 2011b:13).

Berger ve Luckman'a göre (2015:27); basılı ve elektronik medya alanındaki gelişmeler ile yaşam dünyamızın içindeki önemi her geçen gün artan araçların, gerçekliği inşa etme konusundaki

kabiliyetleri de aynı oranda artış göstermektedir. Medya artık gerçekliği aktaran bir araç olmanın ötesinde, gerçekliği tanımlamakta ve kurucusu olarak görev almaktadır. Yani ne ana akım görüşlerin ortaya attığı iletiyi taşıyan bir araç ne de egemen görüşlerin fikirlerini yansıtan bir araçtır. O, toplumsal gerçekliği hem yıkan hem de inşa eden bir güç haline bürünmüştür (Yağlı, 2009:34). Bu anlamda akla gelen en önemli isimlerden biri olan Baudrillard'a göre (2011:56); 'medium' gerçekliğin içine yerleşerek onu değiştirmeyi amaçlamaktadır. Elektronik görsel, işitsel medya kanalıyla, üç boyutlu imgeler ile hayalete dönmüş gerçeklikler, zihinlerde inşa edilmektedir. Televizyonun içinden yaşama akan ya da yaşamdan televizyonun içine akan yaşam birbirinden ayrılmaz durumdadır. Hardt'e göre (1994:38) ise; medya, gerçekliği toplumsal bilginin süzgecinden geçirerek inşa etmektedir. Kültürel kodları ele geçirerek, kendi gerçekliğini yaratmakta ve medyayı ele geçiren gerçekliğin sahibi olmaktadır.

"Kitle iletişimi, egemen materyal ve ideolojik pratikleri destekler ve yeniden üretir." Kültürel, ekonomik ve ideolojik alanı kolonileştirir. Yeni medya ile bu işleyiş iki yönlü bir hal almıştır. Bu araçlar günlük hayatı kolonileştirirken, içine aldığı her şeyi de enformatikleştirmektedir. Görevi ise; 'toplumsal bilginin' oluşturulması ve tutulmasıdır. Yani gerçekliğin kurgulanmasını sağlamaktır. "*Seçilip verilen toplumsal bilgiler yoluyla insanlar; kendi dünyasını, dış dünyaları, kendi gerçeklerini ve başkalarının yaşadıkları gerçekleri öğrenir ve böylece titizlikle paketlenmiş bir bütünlüğü kavrar*." Sistemdeki sorunları görmezden gelerek, bunları olması gereken şeylermiş gibi görmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005:363-364). Egemen görüşe uygun gerçeklikler üretmek adına eleştirel düşünce, medya tarafından zapt edilmektedir. Ürettikleri mesajlar gerçekliği farklı ve çarpıtılmış bir şekilde yansıtmaktadır (Smith, 2007:213). Peki medyanın ürettiği bu gerçekliğin önemi nedir? Çünkü kitleler, genelde medyanın ürettiği bilgiye muhtaçtırlar. Sistemsel olarak bütünleştikleri, büyük bir çevrede olan bitenler, onların yaşamlarını etkilemektedir. Bu sistem içerisindeki bilginin önemli bir kısmını ise medya aracılığıyla aldıkları için; medyanın manipülasyonuna karşı korumasız kalmaktadırlar (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 205). Bu manipülatif gücü fark edilen medyayı kullanmak isteyen egemen güçler; kendi çıkarları doğrultusunda bu gücü kullanmak istedikleri için, medya, kamuoyunun şekillenmesinde başat bir role sahip olmuştur (Habermas, 2012:84). Böylelikle, kamusal alan, bireylerin özgür bir biçimde kişisel sorun ve çıkarlarının yanında, toplumsal sorunları tartıştığı bir yer olmaktan çıkmıştır. Tek taraflı bir yayın sunan geleneksel medya ile toplumsal konular kolonileşmiştir. Bireyler, medyadan kendilerine sorun olarak sunulan konuları, yine medyanın inşa ettiği gerçeklik zemininde tartışmaktadır. Yeni medya ile hayatın kılcal damarlarına kadar işleyen iletişimsellik, sadece toplumsal konular değil, kişisel meselelerde dahi bir sömürgeleştirme imkânı yakalamıştır.

Televizyonun, cazibesi nedeniyle sunduğu gerçeklik; elde edilmek istenen gerçeklik olarak ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu cazibe sayesinde; ekonomik, kültürel veya politik alanda, muhalif olan her şeyi kendi çıkarı doğrultusunda kodlayarak yeniden üretmekte ve muhatabı olan kitleye sunmaktadır (Otan, 2014:94). Televizyonda yer alan içeriklerin biçimleri, bireysel söylemleri ve sorunlara olan yaklaşımı; bireyin toplumsal gerçekliği algılamasında manipülasyona neden olmaktadır (Otan, 2014:116). Televizyon, sadece gerçekliği dönüştürmemekte; kendi gerçekliğini de sahip olduğu teknik araçları kullanarak ışıltılı bir şekilde sunmaktadır. Bu gerçekliği tekrardan inşa ederek, kodlayarak iletmektedir. İnşa ettiği gerçekliğin ideolojik yanını gizlemek için; nesnellikten faydalanmaktadır (Otan, 2014:45). Televizyon, günlük hayat içerisinde, bilgi edinmenin başat araçlarından biri halini almasıyla; özneye kendi bilincini inşa edebileceği hazır bilgi paketleri sunmaktadır (Otan, 2014:31).

"*Günümüzde gerçeklik; minyatürleşmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından üretilmektedir. Bu sayede gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır. Bundan böyle rasyonel bir gerçeğe ihtiyacımız olmayacaktır, zira 'gerçek' ideal ya da negatif süreçlerle başa çıkabilecek bir durumda değildir. Artık işlemsel bir gerçek vardır. Aslında gerçek bu değildir çünkü onu sarıp sarmalayan bir düşsellikten yoksundur. Bu atmosferden yoksun bir hiper uzamdan kombinatuvar modellere benzeyen, sentetik bir şekilde üretilmiş gerçek, diğer adıyla hiper gerçektir. Gerçek ya da hakikate özgü perspektifle bir ilişkimizin kalmadığını gösteren bu farklı bir uzama geçiş olayıyla birlikte, tüm gönderen sistemlerinin tasfiye edildiği bir simülasyon çağına girilmiştir*" (Baudrillard, 2011:15).

Saf simülakrlar, imgeye dönüşebilmeleri sayesinde; gerçeklikten bağımsız bir şekilde, kendilerini üretme kabiliyetine sahiptirler. Bir imge, kendisini yaratan gerçeklik ile neredeyse aynı ise o gerçeklik ihmal edilebilir durumdadır (Otan, 2014:40). Her çağın kendine has iletişim araçları mevcuttur. Sembolik üretim ise; içinde bulunduğu çağın araçlarına göre şekillenmektedir (Thompson, 2013:24). Çağın iletişim aracı, gerçekliği kendi yapısına göre şekillendirmektedir. İletişim araçları, bulunduğu çağın gerekliliği doğrultusunda bir öneme sahiptir. Başat iletişim aracı, gerçekliği şekillendirmede önemli bir rol oynarken; ikincil iletişim araçları da yine buna hizmet eder (McLuhan ve Powers, 2001:30). İlk baskısı 1980'li yıllarda çıkan "*Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*" adlı çalışmada McLuhan ve Powers, günümüz hakkında oldukça isabetli bir öngörüde bulunmaktadırlar. Yeniçağın enformasyon ekonomisine dayanacağını ve pazarlamanın başat rol oynayacağını belirtmektedirler. Video bağlantılı teknolojilerin önemine vurgu yapmaktadırlar. Her türlü verinin, ışık hızı ile iletileceğini ve bugünün algoritmik internetini tahmin etmektedirler. Kişilerin, üreten tüketicilere dönüşerek, tercihlerinin onlardan önce bilineceğini ve ona göre hizmet sunulacağını belirtmektedirler (McLuhan ve Powers, 2001: 139). Bugünün medya aracılı

gözetim toplumuna işaret etmişlerdir. İktidar, nesnelleştireceği toplumun verisini, onu gözetleyerek alabilmektedir.

Medyanın gerçekliği inşa etme gücü; bireyin kimliğini inşa etmesinde, yani öznelleşmesinde etkin bir konumdadır. Bu durum, Foucault'nun formülasyonuna uymaktadır. İnşa edilmiş gerçeklikler; medyanın uzmanlığında hakikat olarak dayatılmaktadır. Bu anlamda preker bir özne, içinde bulunduğu topluma yabancılaştıkça ve ondan uzaklaştıkça; medya aracılı gerçeğe daha açık olabilmektedir. Medyanın oluşturduğu bu gerçeklik; bir evrensellik iddiasıdır da aynı zamanda. Evrensellik iddiası ise yine preker birey için; bir çıkış yolu olarak görülebilmektedir. Huzura, refaha ve mutluluğa ereceğini düşündüğü gerçeklik ise; çok uzaklardan, başka bir ülkeden gelebilmektedir. Ona zenginlik ve refah sunan Batı; medyanın gücünü elinde tutan, dijital platformların neredeyse tamamının kurulduğu yerdir. Bu gerçeklik ile Batı söyleminin bir öznesi haline gelmektedir.

4.3. Medya ve Birey

McLuhan'a göre (2017); sözlü kültür döneminde birey, yaşadığı küçük alanın, evrenin merkezi olduğuna inanmakta, yeniliklere kapalı, sadece işine yarayacak araçları kültürel olarak kabul etmektedir. Örneğin; bu ilkel insanlar, kendi yaşamına faydası olan ve kullanacağı şeylere tek tek isimler verirken, ihtiyacı olmayan şeyleri adlandırma ihtiyacı duymazlar (Malinowski, 1923:502). Alfabe ile birlikte ise; insan, kabile insanı olmaktan çıkmıştır (McLuhan, 2017:34). Matbaanın icadı ile birlikte Rönesans, Reform, Aydınlanma gibi gelişmeler ise; modern bireyin gelişimi için önemli bir noktadır. Matbaa sonrası gelişen kültür ile paralel olan diğer bir gelişme ise; telgraftır. Ancak asıl kitleselleştirici gelişme; radyo ile gerçekleşmiştir. Radyo hem egemen gücün söylemini geliştirmiş hem de tüketici bir toplumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sinema ile de kültür, popüler bir endüstri halini almaya başlamıştır. Ancak televizyon daha büyük bir dönüşüme neden olmuştur. Evlerin oturma odalarının bile dekorasyonunda önemli bir yer edinmiştir. İnsanların hem eğlence hem de hayat anlayışına yön vermektedir (Otan, 2014:104).

İletişim çalışmaları ilk olarak; medyanın insanlar üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla, pozitivist davranışçı ekol çerçevesinde etki-tepki çalışmaları ile kurulmuştur. Kitle toplumu yaklaşımı ise; bireyleri tek başlarına değil, içinde bulundukları kitleler içerisindeki toplu davranışlarının anlamlarını ortaya çıkarma gayesinden dolayı, atomik yapılar olarak görmektedir. (Güngör, 2015:16-19). Bunun nedeni ise; medyanın ürettiği yüzeysel içeriklerdir. (Yaylagül, 2016: 103). Bu kitle toplumunun özellikleri ise şu şekildedir (Oskay, 2016:35);

"*a) insan ile insan arasındaki ilişkileri meta ile meta arası ilişkiler olarak görmesi, b) sistemin kendi işleyiş mantığına göre işlemesindeki 'etkinlik' sorununu, insanın daha özgür yaşama ulaşabilme sorununun üstünde tutması, c) bilgi ve teknolojiyi, bu etkinlik anlayışının sınırlamaları içinde*

işlevlendirip edilginleştirmesi, evcilleştirilmesi, hatta yaşama karşıt tutucu bir güç haline dönüştürmesi, d) kitlenin önüne özgürleşme yerine ikame edilmiş sınırsız bir tüketim olanağı çıkarması, insanı insana tükettiren, insanın daha üst değerlere ulaşmasını engelleyip onu çocuklaştıran bir tüketim oluşturması, e) sanat ve kültür yaşamında, hayatın gerçekten özgür ve bilinçli özneler olarak yaşanabilme olanağının yitirilmesinden kaynaklanan şiddete, ileri yaş çocuklaşmasına, 'Eros' anlamındaki zenginliğini yitirip metalaşmanın 'Troya Atı'na dönüşmüş av/avcı ilişkisine indirgenmiş bir cinselliğe, gerçeklikten uzaklaşmaya yarayan bir kaçışa ve "etik"i olumlayan ampirik hikmetlerin durmadan olumlanmasına yönelmiş kitle kültürü eğlencelerine, eğlenimlerine ve bilinçsizleştirmelerine geçilmiş oluşudur."

Bireyi kitlenin içerisindeki bir yapı taşı olarak gören, medya içeriklerine karşı sınırsız etkiye açık gören bu görüşün değişmeye başlaması; Lazarsfeld'in 'Halkın Tercihi' çalışması ile olgunlaşmaya başlamıştır. Bu, sınırsız etki yaklaşımına olan inancı yıkması noktasında önemlidir. Sonrasında; 'Kullanımlar ve Doyumlar' yaklaşımı ile medyanın bireylere ne yaptığı değil, bireylerin medya ile ne yaptığı araştırılmaya başlanmıştır. Böylelikle birey; kendi kararlarını verebilen, toplum içerisinde etkin bir role sahip olarak görülmektedir. Medya karşısında da aynı şekilde pasif değil, aktif bir konuma sahiptirler. İzleyicileri, medyadaki mesajları kendi çerçeveleri içerisinde yorumlayıp değerlendirmektedir. Böylelikle öznel mantık ve bireysel ihtiyaçlar ön plana çıkmıştır. Ancak yine de birey tam manası ile aktif bir konuma sahip değildir. Yetkisinin olduğu tek şey; ona dayatılan içeriğe açık olup olmayacağı ve nasıl kodlayacağı üzerinedir. İçerik üzerinde bir yetkisi yoktur ve bu noktada yine pasif konumdadır (Güngör, 2018:129-130). Tek yönlü mesajların araştırılmasının yanında, diğer yandan etkileşimci yaklaşımcılar ise iletileri çift yönlü olarak incelemektedirler. Goffman'a göre; medya, toplumdaki bilindik ritüelleri abartılı bir şekilde standartlaştırarak yeniden inşa etmekte ve izleyicinin önüne koymaktadır. İzleyici, diğer yandan dizi ve filmlerde izlediği karakterler ile parasosyal bir etkileşim içine girmektedir. Bu durumda birey, dizi ve film kahramanları ile kendisini özdeşleştirmekte, ailesi yerine koymakta, onun yerinde olsa ne yapacağının hayalini kurmakta ve hatta başına gelen şeyleri kendi başına gelmiş gibi hissetmektedir (Güngör, 2018:352-354). Medyada bir karakterin ölmesi; onun için gerçek bir ölüm hissi yaratabilmektedir. Örneğin; "Kurtlar Vadisi" adlı dizide Süleyman Çakır karakterinin ölümü sonrası, gıyabında cenaze namazının kılınması, hatta yıllar geçmesine rağmen bu ritüelin devam ettirilmesi buna örnek verilebilir. Bu ölümlerde kişi, kendisi ölmüş gibi hissedebilir.

Birey, içinde bulunduğu kültür içerisindeki özelliklere göre kimliğini inşa etmektedir. Kişinin kendisini tanımlamasının en önemli yapısal özelliklerinden biridir (Alver, 2013:193). Aynı zamanda kültür de bireyin toplumsal olan faaliyetleri içerisinde şekillenmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi; iletişim araçları, kültürün şekillenmesinde önemli yapılardan birisidir ve insanlık tarihindeki önemli

adımlarda pay sahibi olmuştur. Yeni medya araçları da toplumsal yapıları olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemektedir (Anık, 2012:5). Bu alandaki araştırmalarda, dijital teknolojilerin ortaya çıkmasından önce doğanlar, bu alana dijital öncesi toplumsallaşma faaliyetlerini deneyimleyerek geldiği için 'dijital göçmen'; ancak dijital teknolojiler ortaya çıktıktan sonra dijital kültürün içine doğanlar ise 'dijital yerliler' olarak kabul edilmektedir (Bilgiç, Duman ve Seferoğlu. 2011:5). Bu iki kavrama ilerleyen kısımlarda daha detaylı yer verilmiştir.

Çevrimiçi bir şekilde sosyalleşen bireyler; bu ortamdaki gerçeklikleri, kendi kimliğine taşımaktadır. Bu sebeple, bugün gerçeklik algısında meydana gelen bu değişimler; sahtelik olarak tanımlansa da iktidarlar tarafından bunun gerçeklik olarak bilinmesi beklenmektedir. Dijital kültürü gerçekleştirmek için gerekli olan araçlar; bilgisayar, telefon, yeni nesil televizyon, internet ağıdır. Bu kültürel araçlar ile girilen alanlar ise; dijital platformlardır. Aynı zamanda burada; kimlik, profil, hesaplar, blog vb. kültürel elementler kullanılmaktadır. Bu alanlarda ise; sosyalleşmenin yerini dijitalleşme almıştır. Bilgiye ulaşma; eskiye nazaran daha kolay ve hızlıdır. Emojilerden, kısaltmalardan oluşan sözel dilden farklı, daha çok yazı diline evrilen bir dijital dil görülmektedir (Birgül, 2021: 95-96).

Analog dönemde video, yani geleneksel televizyon, bir akış mantığı üzerinden ilerliyordu. Ancak dijitalleşme ile görüntü ve ses açısından bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. Dijital video teknolojisi ile birlikte; izleyici artık video içerisinde hareket etme ve düzenleme gücüne erişmiştir (Stiegler, 2010:49-50). Analog dönemde tüketici ve üretici arasındaki keskin ayrım; dijitalleşme ile silikleşmeye başlamıştır. Bu, daha önce bahsi geçen, insanın pratik bilgisinin makineye devri konusundaki proleterleşmeyi engellemektedir. Farklı araçlar sayesinde, içeriğe müdahale eden kullanıcılar; bir özerklik alanı oluşturmaktadır. Geleneksel yayıncılığın takvimsel yayın akışında; eş zamanlılık zorunluydu. Depolanan içeriklere ulaşım sağlanabilmesiyle; bu eşzamanlılık ortadan kalkmıştır. Yazının eski dönemlerde zihinsel anlamda yarattığı etkiye benzer bir ektiyi, dijital teknolojiler ortaya çıkarmıştır (Berksun, 2020:144-146). Ancak bu tahakküm ya da hegemonyanın sonu olarak da görülmemelidir. Amatör içerik üreticileri ortaya koydukları içeriklerde, kendi öznel deneyim ve inşa ettikleri nesnelliği ortaya koymaktadırlar.

Dijital teknolojilerin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan araçlar, toplumsal alanda ve medyada dönüşüme neden olmuştur. Böylece medya, bireylerin davranışları ve düşünceleri üzerinde önemli bir konuma yükselmiştir. Yönetimsellikten hatırlanacağı üzere; neoliberal ekonomik öznelleşme süreçlerinde, iletişim araçları ön plana çıkmıştır (Bilgili, 2009:157).

Neo-liberalizm ile birlikte toplumsallık yerini; bireyselliğe bırakmıştır. Sosyal medya platformları ile birlikte bu bireyselliğin artacağı düşünülmektedir. Ancak bunun olumlu bir yanı

olduğunu düşünenler kadar, olumsuz açıdan değerlendirenler de vardır. Özellikle bu bireyselleşme; toplumsal bir biçimde yaşamı güvenli olan insanın, bireyselleşme sonucunda preker bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Fordist üretim biçiminin hâkim olduğu dönemde, kitlesel üretim ve tüketim hakimdi. Bu, medya içeriklerinin üretimi ve tüketiminde de görülmektedir. Ancak yeni medya teknolojilerinin asenkronik ve etkileşime açık yapısı; bireyleri, kitlesiz bir medya tüketimine götürmüştür. Ancak kullanıcı sayısı yüzlerce milyon olan sosyal medya platformlarının kullanım pratikleri herkes için aynıdır. Tüm faaliyetler bu pratikleşme üzerinden ilerlediği için; içerikler, söylemler, ideoloji farklılaşsa da neo-liberal ekonomik öznelleşme kitlesel bir şekilde devam etmektedir.

4.4. Yeni Medya Çağında Gerçekliğin İnşası ve Özne

Şu anda içinde yaşadığımız ve kendine kattığı her şeyi enformatikleştiren çağımızın, birçok farklı ismi bulunmaktadır. Teknolojik ve dijital sıçramaların yaşandığı günümüze; Bilgi Çağı, Enformasyon Çağı, İnternet Çağı, Bilişim Çağı, Elektronik Çağ, Siber Toplum, Dijital Çağ, Post-modern Çağ, Yeni Çağ gibi adlar yakıştırılmaktadır (Çetin ve Özgiden, 2013:173). Bu isimlendirmelerin kullanılmasında kendini pasif bir izleyenden, içerik tüketen konumundan; içerik üreten, aktif bir konumda bulan öznenin büyük bir önemi vardır. Teknolojik cihazlara ulaşımın kolaylaşması, kullanımın eskiye nazaran daha demokratik bir hal alması ile dijitalleşme ve teknoloji ile özdeşleşen bir çağın içinde bulunulmaktadır (Aytekin, 2002:102).

Manovich (2002:44), yeni medyanın gelişimi hususunda iki noktaya dikkat çekmektedir. Düşünüre göre, yeni medyanın gelişim gösterdiği bu iki saç ayak; 'bilgi işlem' ve 'medya teknolojilerinin' tarihsel gelişim sürecindeki yakınsamasıdır. İşaret edilen yakınsama ise; 1830'lu yıllarda Charles Bagge'in 'analitik makinesi' ve Louis Daguerre'in 'daguerreotype' adını verdiği bir fotografik görüntü elde etme yönteminin, gelişerek birbiri içine geçmesi ile gerçekleşir. Analitik makine, hesap makinelerinden bugünkü bilgisayarlara evrilirken; 'daguerreotype' ile gerçekleşen tarihsel gelişim ise görüntü dizileri, ses, metin, fotoğraf, film gibi medya teknolojilerine evrilmiştir. Sonuç olarak; bilgisayar ile bu iki saç ayak dijitalleşerek, yeni medyayı ortaya çıkarmıştır. Castells ise (2005:127) 'ağ toplumu' olarak tanımladığı bu dönemde, insanların kültür ile gerçekleştirdikleri etkileşimlerinin; üretim, tüketim ve güç ilişkileri etrafında şekillendiğini belirtmektedir. Bu ilişkiler toplumun ağlaşmasına neden olmaktadır. Yakınsama ve ağlaşma, medyada daha önce hiç görülmediği kadar katılımı sağlamış ve bu katılım sayesinde medyanın tüketicileri aynı zamanda üretici olan bir kültür inşa etmişlerdir.

Jenkins (2016:19/37), yeni medyayı 'transmedya', 'katılımcı kültür', 'yakınsama' gibi kavramlar ile açıklamaktadır. Yakınsama; 1970 sonrası bilgisayar ve telekomünikasyon arasındaki

değişen ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır (Briggs ve Burke, 2011: 297). Bu iki alanın birbirine yaklaşması; bugün yeni medya adı verilen, sürekli yeniliğe açık, ağlardan oluşan bir kültürü oluşturmaktadır. Katılımcı kültür ise; bu iki yakınlaşma sonucu, internetin daha etkileşimli bir hal alması ile ortaya çıkmıştır. Bireyler; internet içeriklerini oluşturabilme, büyük içerikler ile etkileşime girerek manipüle edebilme gibi kabiliyetler kazanmışlardır. Böylelikle içerik hakkında söz sahibi olan birey ortaya çıkmıştır. Stiegler ise; dijital teknolojiyi, yukarıda bahsi geçtiği gibi, farmakon açısından değerlendirmektedir. Hem bir zehir hem bir ilaçtır. Teknolojik alt yapının ulaşılabilir olması; katılımcı kültürün oluşmasını sağlamakta, "yeni bilgi biçimlerinin ya da kolektif üretime dayalı bir kültürün gelişebileceği" varsayılmaktadır. Ancak bu yaklaşımın, tüketici kültürü engellediğine dair görüşleri; aşırı genellemeye neden olmaktadır (Berksun, 2020: 180). Bireyler, katılımcı kültür sayesinde, kurgusal içerikler hakkında, kendilerine has amatör içerikler üretmenin yanında; tıpkı geleneksel medyada olduğu gibi gerçeklik de üretebilmektedirler. Örneğin: Vlog video mantığının içerisinde önemli bir pay; içeriği üreten kişinin hayatındaki gerçekliği aktarmasıdır. Sıradan insanların hayatlarını vlog formatında çekerek sunmaları; çeşitlilik sağlayacak ve aynı zamanda birçok tarzda hayatın yeni medya sayesinde görünmesini de neden olacaktır. Bu, bir noktaya kadar doğrudur. Ancak yukarıda ve birazdan daha detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere; sosyal medya platformları belirli algoritmalar ile çalışmaktadır. En çok hangi içeriklere ilgi varsa; o içerikler, platformların ana sayfalarında daha çok önerilmekte ve böylelikle daha çok kişiye görünmektedir. Yüz milyonlarca insanın karşısına çıkmakta ve dikkatini çekmektedir. Formatından dolayı, geleneksel medyadaki bir içeriğe göre, sıradan bir insanın çekmiş olduğu vlog içeriğinin gerçeklik iddiasının daha yüksek olduğu da düşünülmektedir. Ancak birçok insanın bu videoyu izleme sebebi; o içeriğe çoğunluğun ilgi göstermesidir.

Bu durumu bir örnekle incelemek gerekirse; bir vlog içerisinde, azınlıklar hakkında ayrıştırıcı bir söylemde bulunan içerik üreticisi, kendisi gibi çoğunlukta olan kişilerden oldukça yüksek bir destek alabilmektedir. İçinde bulunduğu hayatın eleştirilecek bir yanı olmadığını, mutlu olmamak için sebep olmadığını iddia eden bir içerik çok ilgi görürse; algoritma bunu her defasında daha fazla kişiye gösterecektir. Böylece, ayrıştırıcı söyleme maruz kalan bir sosyal medya kullanıcısının, bu içerik ile karşılaşması; öncelikle onu olumsuz etkileyebilir. Sonrasında, içeriğin aldığı etkileşimin yüksekliği ise gözünü korkutacaktır. Yüksek izlenme oranları ve yapılan yorumlar gibi etkileşimler; bu duruma örnek olarak verilebilir. Ancak kişi, sokakta kendi çevresi içerisinde, böyle bir tehlike ile hiç karşılaşmamıştır. Bu, onun gerçekliği için yıkıcı bir andır. Bu hakikat sonucu inşa edilen özne; madunlaşır. Birey, geleneksel medyada yer alan içerikleri tam anlamıyla bir kültür olarak görmeyebilir. Ancak sosyal medyanın etkileşimli yanının oluşturduğu katılımcı kültür içerisinde bireyler, kendi benliklerini sunmakta ve dönüşüm geçirmektedirler. Bir Avrupalı tarafından, bir Orta

Doğulu'nun ırkçılığa maruz kalması için; artık Avrupa kentlerinden birine seyahat etmesi veya göç etmesi gerekmemektedir. Evindeki kanepesinde oturup, telefonundaki sosyal medya uygulamalarında vakit geçirirken; bir anda, kendi güvenli ortamı içinde, bu ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Sosyal medya, yardımlaşmanın sınırlarını genişlettiği gibi; ayrıştırmanın da sınırlarını genişletmiştir. Bu durum, Stiegler'in teknolojiye olan farmakon tarzı yaklaşımını göstermektedir.

Kültür; insanın hem içinde var olduğu hem de var ettiği bir varlıktır. İnsanın, kültür içerisinde varlığını inşa etmesi, daha önce de ifade ettiğimiz Marx'ın sözünü tekrar hatırlatmaktadır. Kültürü de yeninden ürettiğine dair yaklaşımlara da daha önce yer verilmiştir. Modern öncesi dönemde, kimlik bir sorun değilken, modernizm döneminde sorunsallaştırılmıştır. Kimlik, bir nevi insanın kendisini nasıl inşa ettiği, yorumladığı ve başkalarına performe ettiğiyle ilgili bir durumdur (Keller, 2015: 192-193). Bu anlamda birey, kimliğini ötekiyle ve toplumla girdiği ilişki çerçevesinde ortaya koymaktadır. Pek tabi bireyler, sadece öteki ile ve toplum ile değil; araçlarla girdikleri ilişkiler ile de dönüşmektedir. Bu noktada, medyanın dayattığı kimlikler, eleştirel okulun da öne sürdüğü gibi, kültür endüstrileri ile üretilmekte ve her bir bireyi etkisi altına almaktadır (Avcıoğlu, 2011: 62-63). Bireylerin teknolojik ortamlarda icra ettikleri tutumlar; 'dijital kimlik' olarak tanımlanabilir. Dijital kimlik; bu ortamlardaki ahlaki tutumları, kazandıkları ve kullandıkları bilgileri kapsamaktadır (Özkan, 2013: 387). İnternet sayesinde, fiziksel olarak varlığını göremese de kendisi ile aynı şeyleri düşünen insanlarla tanışmak ve kaynaşmak mümkün hale gelmiştir. Fizik-ötesi bir yanı olan bu platformlarda bilgi de hızla yayılmaktadır. Bu da onu cazip yapan diğer bir özelliktir. Shirky'ye (2008:16) göre; yeni medyanın sunmuş olduğu imkanlar sayesinde farklı grupların oluşturulması mümkün hale gelebilmektedir. Çünkü bu araçlar, bireylerin günlük hayatlarına kolaylık sağlamak için vardır. Farklı grupları bir araya getirebilmesi ve bunu eskiye nazaran çok daha hızlı yapıyor olabilmesi sayesinde; farklı birçok grup eyleminin oluşmasını sağlamaktadır. Yeni medya; daha demokratik kurumları mümkün kılmaktadır. Böylelikle, gelişen iletişim teknolojileri sayesinde; bireyler, daha eşitlikçi bir zeminde etkileşime girebilirler (Kumar, 2010:27). Ancak teknolojik açıdan mümkün olması, gerçekleşmesi için yeterli değildir. Determinist yaklaşımların genelde sorun yaşadıkları durum da budur.

Yeni medyanın grup oluşumlarını destekleyerek, bir aktivizm sağlayacağını düşünenlerin aksine, Morozov ise sosyal medya aracılığıyla oluşacak aktivizmin, bir miskin aktivizmi (slacktivism) olacağını belirtmektedir. Hiçbir siyasal ve toplumsal etkisi olmayan söylemlerin, aktivizm hissi uyandırmasını eleştirmektedir. Bir 'tweet' atarak, bir Facebook grubuna üye olarak, asla gerçek bir talepte bulunmadan, dünyayı anlamlı bir şekilde etkilediklerini düşünen bireylerden bahsetmektedir (2009). Ona göre; teknoloji otoriteye karşı mesajlar içermemekte, platformlar aracılığıyla bir isyan etme gücü sağlamamaktadır (2011:7). Bu platformlar, siyasal amaçlardan daha çok, eğlence ve sosyalleşme amacıyla kullanılmaktadır. Sosyal medya etkili bir güç olmasına rağmen; bilinçli sosyal

eylem için uygun bir ortam olmak bir yana, aktivizmin önünü kesmektedir (Gladwel, 2010). Bireylerin fiziki siyasi ortamlarda bulunması, birey ve siyaset arasındaki bağı güçlendirmektedir. Ancak sanal ortamlar sebebiyle fiziki bir siyasi ortama girilemediği için; böyle bir bağın oluşması mümkün değildir. Sanal ortamlarda teknoloji ve onu elinde bulunduranların inşa ettiği bir zeminde siyasal bir ortam oluşabilmektedir (Virilio, 1998:11-17). Bunun kanıtlarını, yukarıda bahsedilen prekariteye mahkûm olmuş 'gig ekonomisi' alanında çalışanların deneyimlerinde görmek mümkündür. Aynı ortamda olamamak dayanışma duygusunun azalmasına neden olmaktadır. Morozov (2017:23-27), Arap Baharı olaylarının sosyal medyadan yürütüldüğünü düşünen siber-ütopyacıları da eleştirmektedir. Siyasi aktivizme yüklenen aşırı araçsalcılığı eleştirerek, kitle iletişim araçlarının önemini göz ardı etmeden, tarihin hiçbir noktasında siyasi devrimlerin bu araçlar sayesinde olmadığını belirtmektedir. Dijital aktivizm üzerinden bir komünizm hikâyesi anlatıldığını vurgulamaktadır. Dijital platformların devleti bile gereksiz kıldığı, kullanıcıyı güçlendirdiği, demokratik bir dünya ütopyasına imkân tanıdığına ait anlatımları masal olarak nitelendirmektedir (Morozov, 2017a :29-32). Yeni medyanın metinsel yanı ve hemen her türlü sosyalleşme eylemini, içeriği haline getirebilmesi; pratiklerin anlatısallaşmasına (olay örgüselleştirilmesine) neden olmaktadır. Teknolojik olarak mümkün görünen her tür aktivizm, bu mecralarda, bu nedenle masallaşmaktadır. Morozov'un da belirttiği gibi; bir aktivizm hissi uyandırmaktadır. Bir Facebook topluluğu içinde, birçoğu anonim hesapların arkasına saklanmış kimliklere karşı güven duymak zorlaşmaktadır. Bu gruplaşmanın ve söylemlerin, gerçek bir aktivizme ve yaptırıma dönüşmesi güçleşmektedir. Ancak buradan sosyal medya aracılığıyla aktivizmin hiç gerçekleşmediğine dair bir yanılgıya da düşülmemelidir. Sosyal medya üzerinden yürütülen imza kampanyaları ve fiziki aktivizmi destekleyen örnekler; başarılı sonuçlara ulaşabilmektedir. Ancak bu imkân; bilimsel olmayan, insana zarar verecek farklı birçok aktivizme de neden olabilmektedir. Örneğin; dünyanın düz olduğuna inan topluluklar ya da pandemi dönemindeki aşı karşıtı gruplar da sosyal medyada ciddi bir etki uyandırmıştır.

Andersson (2017:105), neoliberalizm paradigması hâkimiyetindeki medyayı iki şey üzerinden değerlendirir: "*İlki, kamuya etki eden kapitalist ihlaller ve baskılar, kamunun bu kapitalist ihlalleri tartışması ve eleştirmesi, kamusal bilincin ve belleğin kaybolmasına etki ederek, bunlara karşı bir tutum sergileyemez hale getirilmesi; ikincisi ise, gazetecilik ve habercilikte oluşturulmaya çalışılan eleştirilemez finansallaşmadır. Bunlar alternatif bir medya yaklaşımı, tarihsel bağlamsallaştırmayı ve ekonomik politikanın eleştirel bir incelemesini vurgulayan bir medya söylemi olacaktır.*" Bu anlamda, alternatif medyanın, bir alternatif doğurmadığını vurgulamaktadır. Sosyal medya platformları gerçekten de yeni bir tartışma alanı doğurmuştur. Ancak bu tartışma alanının ne gibi bir katkısının olduğunu kestirmek oldukça güçtür. Bazen bir yardım kampanyası ile birçok cana umut olurken, benzer bir süreç insanların duygularını sömürerek dolandırmaya gidebilmektedir. Dijital içeriğin

manipülasyon edilebilir olması; illüzyon gücünü artırmaktadır. Bu da insanları kandırmayı kolaylaştırmaktadır. İllüzyonun diğer bir ucu ise; sürekli olan tartışmalardır. Bir konu 'trend topic' ise; birçok kişinin ilgisi oraya yönelmektedir. Sürekli güncellenen ve tartışılan konular arasında bağlantılar kurma çabası beyhudedir. Tarihselliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Ortak hikâyelere ulaşmak güçleşmektedir. Kamusal bilinç ve bellek yitimi ile karşı karşıya kalınabilmektedir.

Fuchs ise; yeni medya sonrası ortaya çıkan emeği, Marksist çerçeveden değerlendirerek, bir 'dijital emek' tartışması ortaya koymaktadır. 'Meta', 'kullanım/değişim değeri', 'üretim ilişkileri/araçları', 'artı değer' gibi kavramları dijital medya üzerinden tekrar yorumlamaktadır. Dijital platformları sadece eğlence ve etkileşim aracı olarak değil; bir artı değer üreten üretim aracı olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda, somut bir mekân ve emekten söz edilemez. Bütün bu süreçte emek dijitalleşmektedir. İnternet kullanıcıları, ücretsiz bir şekilde, platformların artı değere dönüştürebilecekleri ürünleri ortaya koymaktadır. Ücretsiz olarak ortaya koyulan metalar ise; kullanıcıların ücretsiz bir şekilde paylaştığı dijital içerikler ve kullanıcı verileridir. Sosyal medyanın günlük kullanımında kullanıcılar; belirli paylaşımlar yaparak, bu platformların artı değere çevireceği metalar üretmektedir (Duman ve Doyran, 2018:79-78). Bu paylaşımlar ve platformlarda geçirilen vakit sırasında kullanıcıların kullanım alışkanlıkları verileşerek meta haline getirilmektedir. Sunulan ücretsiz hizmet karşılığında; bu veriler, reklam verenler için kullanılmaktadır (Fuchs, 2019: 136). Bu noktada Dallas Smythe ile Fuchs'un düşüncelerinde paralellik görülmektedir. Smythe, televizyon izleyicisine ücretsiz olarak sunulan içeriklerde, meta değeri olan şeyin; izleyicinin kendisi olduğunu söylemektedir. İzleyici, reklam verenlere satılmaktadır. Reklam verenler, izlenme oranlarına göre ödeme yapmaktadır (Duman ve Doyran, 2018:80). Aradaki farka bakacak olursak; televizyonda içeriği üreten profesyoneller mevcuttur ve kullanıcı verileri dijitale göre oldukça sınırlıdır. Ancak dijital emek söz konusu olduğunda, tüketici konumundaki izleyici aynı zamanda üreticiye dönüşmektedir. Bu anlamda, Toffler'ın (1980:267) 'üretüketici' kavramı; dijital emek için önemli bir kavramdır. IKEA gibi mağazalar, demonte ürünler ile üretimin bir kısmını tüketici ile paylaşarak üretim maliyetinden kısmakta ve bu payı tüketici ile paylaşmaktadır. Bu anlamda, tüketici de üreten tüketiciye dönüşmektedir. Dijital emek söz konusu olduğunda ise; dijital platformlar, paylaşım yapacakları bir ara yüz oluşturarak, kullanıcılarına içerik üretecekleri bir alan oluşturmaktadır. Ek olarak; kullanıcıların verilerini de kullanarak, onlara ücretsiz bir hizmet vermektedirler.

"Metaları üreten üreticiler vardır, aksi halde var olamazlardı. Bu yüzden internet, eğer internet platformlarında zikredilen meta, kullanıcı verisi ise; o zaman bu veriyi yaratma süreci de değer üreten emek olarak değerlendirilmelidir. Bunun anlamı şudur: Bu türden bir internet kullanımı, satılan bir meta ve değer yaratma bakımından bir üretken üretim veya üretüketimdir." (Fuchs, 2019: 356).

Doyran ve Duman (2018), dijital emek yaklaşımını, katılımcı sözlükler üzerinden incelemişlerdir. Sözlük yazarları, platform içerisinde hem içerikleri kendileri üretmekte hem de verileri kullanılmaktadır. Ancak sözlük kullanımı yaptıkları esnada, ortaya çıkardıkları emeği, bir çalışma, mesai olarak değil; kimlik oluşturma, eğlenme aracı olarak görmektedirler. Aynı şekilde, Fuchs (2017), Google'ın çalışma prensibi üzerinden de bir inceleme yapmıştır. Google'ın Youtube, Gmail, Haritalar vb. birçok uygulama üzerinden kişisel verileri metaya çevirdiğini ve içeriklerinin ise ücretsiz emek tarafından oluşturulduğunu belirtmektedir. Google, öncelikle ücretli olarak kullandığı emek ile kullanıcıları için bir ara yüz hizmeti sunmaktadır. Ancak bu ara yüzün içindeki içerikleri ücretsiz emek ile doldurmaktadır. İçerikleri hem üreten hem tüketen kullanıcılarının verisini ise; Google Ads üzerinden reklam verenler için kullanmakta, hedef kitle odaklı reklam sunmaktadır. Fuchs'un düşünceleri, neoliberalizmin hâkimiyeti sonrası, dijital emek ile prekarite arasındaki güçlü bağı da göstermektedir (Fuchs, 2019: 170). Google'ın araçlarını kullanarak arama yapan, paylaşım yapan, yorum yapan, mailleşen, yeni bağlantılar kurup onlarla etkileşime giren bireyler, emtia haline gelmektedir. Geleneksel medyanın emtiası olan seyirciden farklı olarak; sosyal medya kullanıcısı olan emtia, aynı zamanda farklı bir emtia olan içeriği üretmektedir (Fuchs, 2017: 73). Yeni medya şirketleri gerçekten de kazandan kazan doğurtarak; milyarlarca dolar ciro elde etmektedir. Sadece Instagram'da, günlük paylaşılan fotoğraf ve video sayısı, 100 milyon; hikâye sayısı, 500 milyondur. Bugüne kadar paylaşılan, tahmini toplam post sayısı 50 milyardan fazladır. İçinde Facebook, Whatsapp vb. birçok şirketi barındıran Meta'nın piyasa değeri; 263 milyar dolardır. 2022 geliri ise; 83 milyar dolardır (shiftdelete, zeo.org, wikipedia). Yani tüm kullanıcılara, post başına birkaç sent verebilecek durumdadır. Ancak milyarlarca içeriğin artı değerini paylaşmak yerine kendisi alınca; dünyanın en başarılı girişimlerinden birine dönüşmektedir. Ücret, sadece ara yüzün ve sistemin devamlılığını sağlayacak uzmanlara verilmektedir. Kullanıcılara ise; ücretsiz eğlence, demokrasi gibi vaatler sunulmaktadır. Ancak bu hizmet; ücretsiz değildir. Ücreti reklam verenler ödemektedir. Bu sırada sömürülen tek şey insanların emekleri değil; aynı zamanda duyguları ve zamanlarıdır.

Ekaterina Netchitailova (2017:7-9), bu anlamda, Facebook platformu üzerinden dijital bireyi üç kategoride değerlendirmiştir. Bunlar; 'empatik işçi', 'flaneur' ve 'aylak'tır. Bireyler, Facebook içerisinde paylaşımlar yaparak, başkalarını takip ederek, eğlenerek, üzülerek birçok etkileşime girmektedir. Facebook, bireylere böyle bir hizmet veriyor olsa da kâr amacı güden bir yapıdır. Artı değeri ise; bireylerin etkileşime girdiği bu duygu durumlarından kazanmaktadır. Diğer bir deyişle; Netchitailova'ya göre, Facebook kullanıcıları; duyguları ve durumları metalaşan birer 'empatik işçidir'. Kullanıcılar, bu şekilde sömürüldüklerini anlamamaktadır. Ancak Facebook'u sadece bu açıdan değerlendirmek de hatalıdır. Bireyler, burada kimliklerini inşa etmekte ve kimlik oluşumlarını etkileyen durumlar yaşamaktadır. Netchitalova (2017: 15-18), kullanıcıları aylak ve flaneur olarak da

ikiye ayırmaktadır. Facebook'u dedikodu, eğlenmek ve boş vakit geçirmek için kullananları aylak; yaşamını zenginleştirmek, yeni şeyler görmek ve öğrenmek için kullananları ise flaneur[6] olarak tanımlamaktadır. Son dönemlerde ise; özellikle Youtube, bilimsel birçok içeriğin ve etkinliğin düzenlenmesi noktasında dikkat çekmektedir. Pandemi döneminde çevrimiçi gerçekleştirilen seminerler, bilimsel etkinlikler ve dersler, Youtube başta olmak üzere; birçok platformdan ücretsiz olarak paylaşılmıştır. Tahmin etmesi güç olmasa da bu içerikler; popüler kültür içerikleri kadar ilgi görmemiştir. Ancak ilgili bilimsel çevreler ve dijital flaneurlar tarafından kolaylıkla ulaşılabilirdir. Özellikle video ve ses kayıt teknolojisinin de ulaşılabilir oluşu ile birlikte; bilim insanları ve uzmanlar, bilgi paylaşımını bu platformlarda gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bunun, olumlu veya olumsuz yanları ise araştırılmaya ihtiyaç duyulan konulardan biridir.

Yeni medya sayesinde; bireysel ölçekte zamansal ve mekânsal kısıtlamalar azalmaktadır. Böylelikle, internet, insan gerçekliğini yaşamın birçok alanında dönüştürmektedir. Özellikle, küreselleşen yeni medya araçları; kültürlerarası iletişimi mümkün kılmıştır. Farklı kültürler ile girişilen bu yoğun etkileşimli ortam, kimlikler üzerinden olumlu/olumsuz etkiler bırakmaktadır. Birey ve grup kimliğinin sosyal medya mecralarında gerçekleşiyor olması; onu kendi fiziki mekânından uzaklaştırarak, yeni özgün kimlikler inşa etmesine neden olmaktadır (Girgin, 2018:215). Bir profil üzerinden özgürce içerik paylaşmasıyla kimliği derinleşen birey; aslında düşünüldüğü gibi özgür değildir. Birey, bu süreç içerisinde, farkında olmadan yönlendirilmektedir. Bu, sosyal medya platformlarının özellikleri ile ilgili bir durumdur. Bu platformlar özelinde, birey, kimliklerini oluştururken; platformlara özgü sınırlılıklar içerisinde bir inşa gerçekleştirmektedir (Tokgöz Bakıroğlu, 2013:6). Birey, her koşulda temsil etmek istediği kimliğini, yeni medya araçlarının dayattığı kodların etkisinde gerçekleştirmektedir. Geleneksel medya tarafından dışlanan kimlikler, yeni medya mecralarında yer bulabilirken; bir görünüm üzerinden kimlik oluşturulmaktadır. Sınırsız, mekânız, akışkan bir düzlem üzerinde, her kimlik kendine yer buluyor olsa da kimlikler; bir yıpratma ile de karşı karşıya kalmaktadırlar (Girgin, 2018:226). Sosyal medya üzerinden kimlikler oluşturabilen birey, bu kimlikleri istediği gibi kurgulayarak; sanal bir deriye saklanabilmektedir (Binark ve Kılıçbay, 2005:8). Yüz yüze iletişimde bireyin saklayamayacağı birçok özelliği, yeni medya ile saklanabilir olmuştur. Özellikle, sosyal medya platformlarının iletişimde mekân ve zamanı sıkıştırması; insanların bu yanıltıcı kimlik inşalarını kurgulamasına imkân sağlamıştır. Dijital kimlikler, dijital ortamlarda kimlik hırsızlığının önüne geçilmesini engellemek adına faydalı gibi görünse de kullanıcıların, kendi kimliklerini yanıltıcı şekilde inşa etmesini engelleyecek yeterli bir ortam mevcut değildir. Twitter ve Meta gibi şirketler, bu gibi durumlar için önlemler almaktadır. En

[6] Benjamin'in, "Pasajlar" adlı çalışmasında yer alan bu kavramı Ahmet Cemal; "avare gezgin" şeklinde çevirir ve "avare dolaşırken aynı zamanda çevrenin izlenimleriyle düşünce üreten kişi" olduğunu eklemektedir. Ünsal Oskay ise sözcüğü; "düşünür-gezer" olarak karşılar. Aylaktan farklı olarak; flaneurün işi yalnızca amaçsız gezmek değildir (Avcı,2015:18/28).

eskisi; özellikle büyük etkiler yaratabilecek fenomenler için kimlik doğrulama yöntemidir. Böylelikle, bilinir kişilerin profil isimlerinin yanında mavi bir tik oluşmaktadır. 6 Ocak 2021'de, ABD'de gerçekleşen senato baskını sonrası ve ABD seçimleri sonrası; haber doğrulama, Twitter'da siyasi figürlerin profillerinde görev yaptığı ülkeyi belirten ifadeler yer almaya başlamıştır. Ukrayna-Rusya savaşında ise; Rus medya platformlarının profillerine, benzer bir uygulama yapılmıştır. Bu, dezenformasyon ile mücadele gibi görünse de etiketleme amacıyla da kullanılmaktadır.

Yeni medya araçları ile gerçekleşen iletişim süreçleri; klasik yüz yüze iletişimden farklı imkanlar sunmaktadır. Kişiler, eşzamansızlık ve bu platformlardaki araçlar sayesinde; benlik sunumu konusunda daha çok kontrole sahiptir (Kramer ve Winter, 2008: 106). Kontrolü elinde tutan araçlar sayesinde gençler; kimliklerini inşa etme ve sunma konusunda özgürdür ve daha dürüst davrandıklarına dair görüşler olsa da (JensenSchau ve Gilly 2003: 385) dijital kimliklerin inşasını yaparken; gerçeklerden ziyade, ideal kimlikler kurdukları da görülmektedir (Bargh ve McKenna, 2000: 575). İdeal kimlikleri gündelik hayatta kurmak yerine, dijital iletişim teknolojileri tercih edilmektedir. Dijital iletişim teknolojileri ile fiziksel olmayan bir iletişim ortamı ve kimlik kurulma imkânı sağlanmıştır. İletişimin tarzına göre; ses, görüntü, cinsiyet vb. bazı katmanların mevcut olmaması önem teşkil etmemektedir. Bu durum, bireylerin istedikleri kimlikleri inşa etmesini ve özgürce hareket etmelerini sağlamıştır (Boyd ve Ellison, 2007: 210). Bu fiziksel olmayan ortam; mekânsal zorunlulukları da ortadan kaldırmıştır. Dünyanın farklı bir bölgesinden kültürü tanıma imkânı doğmuştur. Dünyanın dört bir yanında yer alan yerel kültürlerin bu yakınlaşması; internetin sağladığı etkileşim sayesinde gerçekleşmektedir (Karaçor, 2009: 121).

Gençlerin, diğer yaş gruplarına göre; medya kullanımları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yeni medya araçlarını kullanma amaçları arasında; arkadaşları ile iletişim kurmak, günlük hayatlarındaki olayları anlatmak vardır. Bunları yaparken anonim kimlikler kullanarak dijital platformlarda yeni ağlara katılmakta ve kendilerini inşa etmektedirler (Subrahmanyam ve Greenfiled, 2008: 120). Günlük hayat içerisinde sosyalleşmek amacıyla gerçekleştirilen rutinlerin hemen hepsi; dijital sosyal platformlarında da yer almaktadır. Bu dijital ağlar, gençler için yeni bağlar kurma fırsatı tanımasından dolayı; hayatlarının bir gereksinimi haline gelmiştir (Boyd ve Ellison, 2007: 210). Dijital kimlikler hakkında akılda tutulması gereken önemli bir husus ise; bunların, gerçek sahipleri tarafından bilinçli bir şekilde inşa edildikleridir. Bu anlamda, gerçek kimlikler ile aynı kefeye konulmaması için titizlik gösterilmesi gereklidir (Vybiral, Smahel ve Divinova, 2004: 172). Çünkü dijital teknolojiler; tekrardan düzenleme imkânı sağlamaktadır. Bir birey, dijital kimliğini belirli bir çerçevede inşa ettikten sonra; bunu rahatlıkla değiştirebilmektedir. Profilini baştan aşağıya güncellemekte, paylaşımlarını silerek, yenilerini yüklemektedir (Bargh ve McKenna, 2000: 575).

Gençler, yeni medya teknolojileri ile iç içe yaşadıklarından dolayı; içinde bulundukları toplumda ve gündelik hayatta bilinmeyen yeni etkileşimler ile karşılaşmakta, farklı toplumsal aidiyet formlarına açık hale gelmektedirler. Küresel yeniliklere ve yeni ilişki biçimlerine açık hale gelmekle kalmayarak; yeni etkileşim biçimleri için hevesli de olmaktadırlar. Yeni medya sayesinde; gençlerin geleneksel alanları büyümekte, gençler yeni çevreler, kültürler tanımakta, yeni kolektif topluluklara girmekte ve böylece farklı toplumsal aidiyetler kazanmaktadırlar (Önür, 2007:197). Bu nedenle, çalışma içinde önemli olan noktalardan birine tekrardan dikkat çekmekte fayda vardır. Yeni medya kullanıcılarının, ulus-devlet sınırlarını aşan etkileşimleri ile birlikte; geleneksel ulus-devlete ait bağlılıkların yerini daha küçük ve evrensel topluluk değerleri almaktadır (Dolgun, 2004:173).

Bireyler diğer kullanıcıların görsel, işitsel ve yazılı paylaşımları vasıtası ile oluşturdukları tepkileri görmekte, bu paylaşım ve tepkilerden çıkarımlar oluşturmaktadır. Böylece kendine ait içeriklerini ve bilgilerini yapılandırarak, dijital kimliğini inşa etmektedir. Bu anlamda, bu, gündelik hayat içerisinde kimlik inşasındaki bağımlılığı hatırlatmaktadır (Morva, 2016:54-55). Ancak sosyal medyada, kimlik inşasının gerçek hayattakinden belirli bir farkına dikkat çekilecek olursa; bu da platformların fenomen algılarıdır. Gündelik hayattan farklı olarak; bu platformlarda kimlik inşaları, medyatik bir içeriğe dönüşmektedir. Bu fenomenlik algısı ile bireyler, daha dikkat çekici davranışlar sergileme eğiliminde olmaktadır. Gerçek kimliği ile ilgili olmayan davranışlar sergileyebilmekte veya kendisi ile alakası olmayan gruplara katılmak isteyebilmektedir (Arık, 2013: 104). Bireylerin eğlenmek, sosyalleşmek, eğitim ve iletişim kurmak için yer aldıkları sosyal medyada sundukları kimliklerin, gerçek hayat ile uyum içinde olmamasının sebepleri arasında; olmak istedikleri, arzu ettikleri kimliği yansıtmayı tercih etmeleri yatmaktadır. Sanal kimlikler ile gerçekte fark edilemeyen sıradan hayatlarını aşma gayesindedirler. Beğenilmeyi ve dikkat çekici olmayı, kendilerini kanıtlamayı arzulamaktadırlar (Colomina, 2011: 23). Netflix'in çok ses getiren 'Sosyal Dilemma' adlı belgeselinde yer verilen ve 'Centers of Disease Control and Prevention'ın yaptığı bir araştırmaya göre; sosyal medyanın mobil telefonlarda kullanılmaya başlamasından sonra, 10-19 yaş aralığındaki kız çocuklarında, 'ABD hastanelerinde ölümcül olmayan kendini yaralamalarda' dikkat çekici bir artış olmuştur. Bunda; sosyal medya üzerinden görsel filtreler gibi yazılımlar ile oluşturulan güzellik algısının etkili olduğu düşünülmektedir (Allen, 2020).

Sanal ortamların dışsal gerçeklik ile bağlantısı olmadığı belirtilmişti. Ancak hayal etmenin gücü; imgelerden gelmektedir. Sanal ortamdaki imgelem sayesinde; bireyler, bu ortamlarda karşılaştıkları şeyleri zihinlerinde görselleştirip, inşa edebilmektedir. Böylelikle gerçek dünyadan soyutlanarak farklı bir var olma süreci imkânı yakalamaktadırlar (Zeybek, 2012:283). Bu anlamda, sanal ortamların araçları ve bu sayede yapılandırmaların dönüştürücü gücü sonucunda; bireysel ve kolektif kimlik, eskiye göre daha farklı boyutlar kazanmaktadır (Ciastellardi, vd. 2011:331). İnternetin

ortaya çıkardığı sanal evrende, bireylerin bu farklı ve yeni kimlik arayışlarının altında; yine onun bir sonucu olan yalnızlaşma ve bireyselleşmenin yaygınlık kazanması yatmaktadır. İnternetteki bu yeni, fiziksel olmayan, anonim kimliklerin oluşturduğu sanal gerçeklik içerisinde, hayranlık uyandırıcı bir cazibe vardır. Ancak bireyler, kendilerini de cezbedici hale getirmek amacıyla, kimliklerini gizleme ve farklı şekilde sunma ihtiyacı hissetmektedir. Bu ağır yük ise; dijital kullanıcıları, bir mutsuzluğa sürüklemektedir. Sanal kimlikler ile kullanıcılar, kendi hayatlarının kusursuz aktörleri, kopyaları haline gelmektedir (Kalaman, 2016:41-42).

İnternet ve bilgisayarın birleşiminden meydana gelen sanal mekanlarda bireyler; benlik sunumu, imajlar yaratmak, rol yapmak ve boş zamanlarını değerlendirmek için bulunmaktadır. Gerçeklik iddiası olmadan, arzularını yerine getirmek amacıyla oluşturulan imajların içerisinde, akışkan ve hareketli kimliklerin arkasına saklanmaktadırlar. Weber, Laclau gibi isimlerin başlıklarından hatırlanacağı üzere; özne, geleneksel dönemde içinde bulunduğu topluluğun aidiyeti çerçevesinde anlamlandırılmakta ve sabit kimlikler inşa etmektedir. Modernizm ile birlikte; öteki üzerinden yapısal, katmanlı, kendi kendini sorgulayan, bütünleşmiş ve dinamik kimliklere sahiptirler. Küreselleşmenin kültürel sonucu olarak; post-modernizm ile birlikte, merkezi konumunu kaybeden kimlikler, dil ve söylemler aracılığıyla inşa edilmektedir. Bu kimliklerin söylem ile inşa ediliyor olmasının; sabitlenmesini nasıl imkânsızlaştırıldığı daha önce Laclau çerçevesinden anlatılmıştı. Bunun yanında, bütünlükten ve tutarlılıktan uzak, çelişkiler içerisinde farklılaşan kimlikler ortaya çıkmaktadır. İletişim teknolojilerinin yakınsaması ile birlikte ise; "*kimlikler, siber uzamın kendine sunduğu olanaklar ve neo-liberal sistemin değerleri içinde yeniden biçimlenmekte ve sanal ortam içinde giderek kurgu haline bürünmekte, kurgusal gerçekliğini ve anlam arayışını buna göre belirlemekte ve imaj göstergelerine dönüşmektedir*" (Armağan, 2013:2-18).

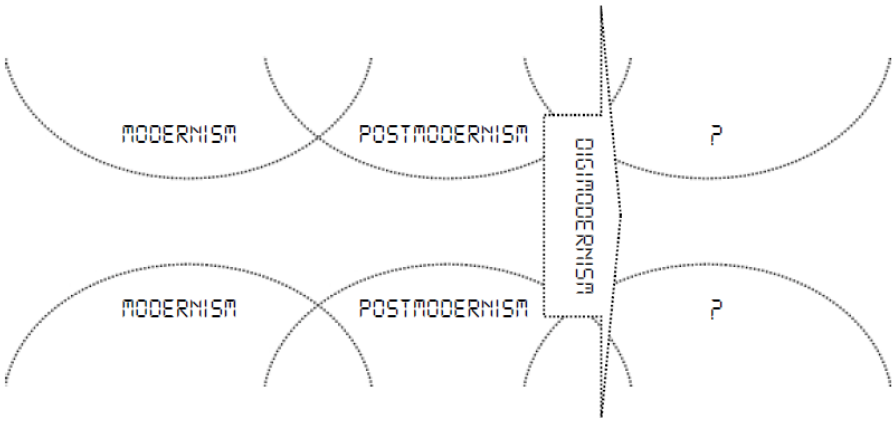
4.4.1. Dijimodernizm

Çalışmada; aydınlanma düşünürlerinin hemen ardından, modern özne üzerine tartışmalar yer almaktadır. Sonrasında ise; modern özne hakkında radikal değişikliklerin yaşandığı, modern dönem düşünürlerinin eleştirildiği post-modern tartışmalara yer verilmiştir. Çalışma, aynı zamanda, medyanın rolünü de gözetmesinden dolayı; post-modernizmi de aşan bir özne konumunu irdelemeye de ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda Kirby'nin (2009) 1990'ların ikinci yarısında ortaya attığı dönemselleştirme ise; bu yüzyılın yeni bir kültürel yaklaşımı olan, 'dijimodernizm' kavramıdır. Kavramı tanımlamanın en net noktalarından biri; bilgisayar aracılı ve dijital tutum ve davranışların, kültürel bir biçime dönüştüğü, iletişim bağlamında gerçekleşen bir yeniliktir. Bunun için; son birkaç yıldaki teknoloji ve iletişim alanındaki yeniliklerin dönüştürücü etkisi örnek gösterilebilir. En belirgin özelliklerinden birisi ise; onun metinsel yapısıdır (Kirby, 2009:50). Nasıl ki post-modernizm, modernizmi tamamen

arkasında bırakan yeni bir dönem değilse; dijimodernizm de aynı şekilde post-modernizmi arkasında bırakan bir dönem değildir. Ona dijital modernizmin eklemlenmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Mulady, 2010:15). Post-modernizmin bir eklentisi, metinselliğin yeni bir biçimi olmasının yanında; tarihin bir aşamasından başka bir aşamasına geçişi ifade etmektedir (Kirby, 2009:2).

Dijimodernizm kavramsallaştırması, gündelik hayatın enformatikleşmesi konusunu da daha anlaşılır kılmaktadır. İnsanlar sosyalleşmekten, iş yapmaya kadar, birçok faaliyetini dijital platformlara aktarmışlardır. Dijital kimlikler, dijital paralar, dijital nesneler vb. birçok yeni kavram ortaya çıkmıştır. Ancak bu, gündelik mekânın dışında yer alan bir sanallıkla sınırlı kalmış olsaydı; dönüştürücü etkisini gösteremezdi. Dijimodernizm gibi bir kavramsallaştırma yapabilmek için; yaşam dünyasının da dönüşmüş olması gerekmektedir. Bu da gündelik hayatı iletişimin sömürmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsanlar; işlerini, arkadaşlarını, özel günlerini, başarılarını, yediği yemeği vb. birçok şeyi dijital platformlarda paylaşmaya uygun şekilde inşa etmektedir. Bu da dijitalin dönüştürücü gücünü göstermektedir. Bu durum KİA'ların dönüştürücü gücünden dijital teknolojilerin dönüştürücü gücünü ayıran kısma örnektir. Ancak, henüz devam eden bir ilerlemenin söz konusu olduğu düşünülmektedir. Bu ilerleme; Mulady'nin (2010:52) çalışmasında basitleştirilmiş bir şekilde şematize edilmiştir. Her bir dönemin başlangıç ve bitiş çizgileri ve kesişme çizgileri görünmektedir. Dijimodernizm'in ise yeni bir dönemin taşıyıcısı olduğu işaret edilmiştir.

Şekil-2: Modernizm-Post-modernizm ve Dijimodernizm (Mulady, 2010:52).

4.4.2. Dijital Göçmen ve Dijital Yerliler

Dijital teknolojilerin kişiselleşerek gündelik hayatın içine girmesinden sonra dünyaya gelen bireylere Prensky (2001); 'Dijital Yerliler' adını vermektedir. Bu, Batı için 1990'ların öncesine tekabül ediyor olsa da Türkiye'de 1990'ların başına tekabül etmektedir. Günümüzdeki ilk dijital yerliler; artık yetişkin olmuşlardır. Cross'a göre (2011:119); Batı'da 1980'lerde doğup, gelişimini internetin yaygın bir kullanıma sahip olduğu dönemde gerçekleştirenler, bilgisayar dolayımlı bu

kültürün yerlisi gibi hissetmektedirler. Bu, kendisinden önceki nesilden çok daha farklı sosyalleşme formlarına sahip oldukları anlamına gelmektedir. Artık bu yerliler; patron ve çalışan, aile sahibi, küresel birçok krizle mücadele eden yetişkinlerdir. "*Bütün yaşamları; bilgisayarlar, video oyunları, dijital müzik çalarlar, video kameralar, cep telefonları ve dijital çağın diğer tüm oyuncakları ve araçlarıyla çevrili ve yaşamlarını bunları kullanarak geçirdiler*" (Prensky, 2001:1).

'Dijital göçmenler' ise; internet ve dijital teknolojilerin kültürel bir paradigma olduğu dönemde doğmamışlardır. Ancak gelişimlerini tamamladıktan sonra bu teknolojiler ile tanışmış, onları hayatlarının bir parçası haline getirmiş kişilerdir. Onlar, gelenekselden dijitale göç etmişlerdir. Prensky, öğretmenleri, dijital göçmen; öğrencileri, dijital yerliler olarak tanımlamıştır. Onun döneminde, öğrenciler, dijital teknolojilerin içine doğmuşken; öğretmenler bu alana göçerek, ihtiyaçları olduğunda bu imkânlardan yararlanmaktadırlar (Prensky, 2001: 2). Ancak günümüzde, özellikle yeni atanan öğretmenler, 1990 ile 2000 arasında doğanlar olduğu için; dijital yerli olarak kabul edilebilirler. Yani yeni genç öğretmenler, artık dijital yerlilerdendir. Dijital göçmenler, akademik bilgiye erişmek için, kütüphane gibi fiziki mekânlara giderlerken; dijital yerliler, mekâna gitmek yerine, bilgiyi ayağına getirecek dijital teknolojilerden faydalanmaktadır. Bu alanlar, öğrenmenin yanında, sosyalleştikleri alanlardır (Tonta, 2009:746). Dijital yerli kavramsallaştırması, bir yandan da bir kuşak ile sabitlenmemelidir. Çünkü dijital teknolojiler hızla değişim gösterdiği için; ilerleyen yıllarda bugünün dijital yerlileri, o dönemin teknoloji kültürüne göç etmiş olacaktır.

Bilgiç, Duman ve Seferoğlu'na göre (2011:260); dijital yerlileri, dijital göçmenlerden ayıran yedi öğrenme özelliği mevcuttur. Bilgiye hızlı erişmek isterler. Metin yerine grafiği tercih ederler. Bir makaleyi, baştan sona, doğrusal bir biçimde okumak yerine; kapsül halinde, rastgele okumayı tercih ederler. Ciddi çalışmalar yerine, oyunları tercih ederler. Bilişsel yapıları sıralı değil paraleldir. Aynı anda birçok işi yapmak isterler. Keşfederek öğrenmek isterler.

Dijital yerli kavramı, Türkiye açısından değerlendirilecek olursa; bu, 1993 veya 1990 sonrası doğanlara tekabül etmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin bilgi iletişim alanındaki gelişmelerine göz atmakta fayda vardır. Türkiye'ye ilk bilgisayarın gelişi; 1960 yıllarına tekabül etmektedir. Bu, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kullanımı için; IBM şirketinin getirdiği ENIAC tarzı bir bilgisayardır. Sonraki yıllarda, diğer devlet kurumları ve üniversiteler de bilgisayar ile tanışmıştır. 70'li yıllarda ise ilk yerli bilgisayar denemeleri yapılmıştır (NTV Arşiv, 2000). Diğer yandan, 1960'ların sonunda televizyon yayınları başlamış ve radyo, oldukça popüler bir geleneksel medya aracı haline gelmiştir. Bu medya araçlarının önemi ise; dijital teknolojiler için bir ön hazırlık olmalarıdır. 1980'lerde ise; banka sistemleri dijitalleşmeye başlamıştır. Profesyoneller için ilk kişisel bilgisayarlar (PC) ortaya çıkmıştır. İlk telefonlar ve renkli televizyon ile de Türkiye bu tarihlerde tanışmıştır. 1990'lı yıllar ise; bilgi-iletişim alanında, Türkiye'nin devir atladığı bir dönemdir.

Geleneksel anlamdaki yayıncılığın sahiplik yapısı, kamusal ve özel sektörün olduğu ikili bir yapıya dönüşürken; ilk internet ile 1993 yılında tanışılmıştır. 1991 yılında araçlarda kullanılan 1G teknolojili telefonlardan sonra, 2G telefonlar sayesinde, 1994 yılında Tansu Çiller ve Süleyman Demirel arasında gerçekleşen konuşma; Türkiye'de cep telefonu ile yapılan ilk görüşme olmuştur. 1980'lerde popüler olan Atari salonlarının ardından, ilk internet cafe ise; 1995 yılında İstanbul'da açılan 'Cyber Cafe'dir. Türkiye'de ilk Playstation; Kasım 1996'da satışa sunulmuştur. İlk uydu; 24 Ocak 1994'de, Turksat 1A adıyla fırlatılmış, ancak başarısız olmuştur. Aynı yıl Turksat 1B gönderilmiş ve ardından birkaç farklı uydu projesi daha gerçekleştirilmiştir. 1990'ların ortasında, OTDÜ, ilk Türkçe web sitesini yayınlamıştır. Ardından, 1990'ların sonu ve milenyumun başında; 'Ekşi Sözlük', 'Mynet', 'Gittigidiyor' ve 'Sahibinden' gibi web siteleri kurulmuştur.

Türkiye, 1960 gibi erken bir dönemde bilgisayar ile tanışmış olmasına rağmen; bu, yaygın bir kullanımdan çok uzaktır. Medyanın yaygın kullanımı, 1970'ler olarak kabul edilirse; bu, bir hazırlık dönemi olarak görülebilir. Atari ve Atari salonları ise; 1980'li yıllarda önemli bir geçiş sürecine tekabül etmektedir. Ancak bilgisayar, internet, yayıncılık faaliyetlerinin özelleşmesi, uydu teknolojilerinin gelişimi; dijitalleşmenin başlangıcı için en önemli başlıklardır. Bu anlamda, 1990 ve sonrasında doğanları, Türkiye'de dijital yerli olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Özellikle 2003-2005 arasında, ADSL alanındaki gelişmeler, internet ve bilgisayar kullanımı için Türkiye'de önemli bir devrimdir. Bu yıllarda, gelişme döneminde olan bireyler; Türkiye'nin dijital yerlileri olarak görülebilir. Bu anlamda, 1990 sonrası doğanlar, bu çalışma için önemli bir yeri kapsamaktadır. Şu anda bu bireylerin en yaşlıları; 30'lu yaşların başındakilerdir. Çalışma hayatına hazırlanan ve bu hayata yeni girenleri de göz önünde bulunduracak olunursa; 2000'li yılların hemen başında doğanlar, alt sınır olarak görülebilir.

4.5. Gözetimin Bir Sonucu Olarak Kişiselleştirilmiş İçerikler ve İnşa Ettiği Öznel Deneyimler

Modern toplumlarda -Foucault'nun tabiri ile disiplinci toplumlarda- bireyler; ilk doğdukları andan ölene kadar, bir gözetim içerisindedirler. Gelişen enformasyon teknolojileri; iktidarın elindeki gözetim tekniklerinin ve imkânlarının artmasına neden olmaktadır. Cep telefonlarının dinlenmesi, bankalarda, toplu taşımalarda kullanılan akıllı kartların işlemlerinin takibi, tüketicilerin profillerine ait verilerin devasa depolarda stoklanması, işlek alanlar ve özel mülklerin kameralar ile 24 saat izlenmesi, elektronik postaların okunması vb. birçok yöntem; yakın dönemin en önemli gözetleme araçlarıdır (Dolgun, 2004:56). Bugün ise artık sosyal medya platformları başta olmak üzere; kişisel verilerin birçoğu işlenmek üzere depolanmaktadır. Kullanıcıların mili saniyelik dikkatleri bile bir metaya dönüşmektedir. Devasa büyüklükteki veriler sayesinde; kişisel ve kolektif niyetler yönlendirilmekte veya büyük bir doğruluk payıyla tespit edilmektedir.

Gözetim, modern öncesi dönemde yüz yüzeydi. Ustabaşının, çalışanı, aynı anda ve aynı mekânda gözetlemesi ya da birinin, başka birini, fiziki bir şekilde takip etmesi gibi bir gözetim söz konusuydu. Modern dönemde gözetim; dolayımlı bir hale bürünmüştür. Kameralar, dosyalama, muhasebe yöntemlerine dayalıdır. Post-modern dönemde ise; dijital teknolojiler sayesinde, davranışsal ve biyometrik özelliklere sahip, gelecek yönelimli mikro (beden) ve makro (dünya) odaklıdır (Lyon, 2013:113-114). Modern dönemde, yukarıda Foucault başlığında bahsedilen, panoptik gözetim söz konusudur. Post-modern dönemde ise, yönetimsellik ve algoritmik yönetimsellik başlıklarında anlatılan, büyük verilere ihtiyaç duyulan detaylı gözetim hâkimdir. Bu da yine, Fuchs'un bahsettiği, dijital kapitalizm olgusuyla anlaşılır bir hale gelmektedir. Google, aynı zamanda panoptik ve post-modern gözetimi bir araya getirmektedir. Bunu ise 'Dropcam' isimli güvenlik kamerası üreten ve kurulumunu yapan firmayı bünyesine katarak göstermiştir. Akıllı ev sistemleri kurarak hem görsel hem de veriler ile özel hayatı gözetleme imkânına erişebilecektir (Shumaker, 2014).

Panoptik gözetim, bireyi; iktidarın bir nesnesi haline getiren pasif özneye dönüştürmektedir. Böylece özneler homojenleşerek, nesneler topluluğuna dönüşmektedir. Çeşitlilikten uzak, tek tip bir toplum ortaya çıkmaktadır (Tümurtürkan, 2010:10). Panoptik gözetimde, azınlığın çoğunluğu disipline edebilmesi için izlemesi söz konusudur. Ancak Sinoptikonda; 'çoğunluk', 'azınlığı' izlemektedir. Radyo ve televizyon gibi, çoğunluğun küçük bir azınlığı izlediği araçlar; sinoptikon gözetiminin alanıdır. Kültür endüstrilerince dizayn edilmiş kitle iletişim araçlarında oluşturulan yıldız algısı ile görünür kılınan seçkin azınlık; özellikle reality programlar, haberler, magazin vb. birçok tür ile çoğunluk tarafından gözetim altına alınmıştır (Öztürk, 2013:140). Superpanoptikon; Mark Poster ve David Lyon tarafından kullanılıp geliştirilen bir kavramdır. Yukarıda bahsedildiği üzere; dijital teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilen verilerin gözetlenmesi; panoptikonun hapishaneden çıkmasını ifade etmektedir. Tüm toplumun gözetlenebiliyor olmasıdır (Akt. Öztürk, 2013: 138). Bir nevi; 'Tanrı'nın Gözü'dür. Yukarıda, Poster, veriler aracılığıyla kişilerin en mahrem anlarının bile nasıl gözetlendiğini göstermiştir (Bknz: 41).

Kalaman'a göre (2016:67-68) panoptikon, modern öncesi ve modern dönemin; synoptikon, modern ve post-modern dönemin gözetim modelidir. Post-modern ve dijimodern dönemin gözetim modeli ise; omniptikondur. Omniptik gözetim modelinde; herkes herkesi gözetlemektedir. Dijimodern olarak tanımlanan, dijital kültürün hâkim olduğu kabul edilen çağımızda, sosyal medya platformları başta olmak üzere, insanları gözetleyecek veya gözetlemelerini sağlayacak birçok araç ve ortam mümkün olmuştur. "*Patron işçisini, işçi diğer işçileri, anne bakıcıyı ve çocuğunu, iktidar halkı, halk iktidara mensup kişileri, ünlüler ünlü olmayanları ve ünlü olmayanlar ünlü olanları, arkadaş arkadaşı, Afrika kıtasında yaşayan biri Avrupa kıtasında yaşayanı*" teknolojinin verdiği imkanlar ile gözetleyebilmektedir.

Web 2.0 ile ortaya çıkan ve kullanımı yaygınlaşan sosyal medya platformlarının ortaya çıkması bir sonuçtan ziyade; bir başlangıç olarak görülmelidir. Özellikle, micro işlemcilerin gücünün artışı, gözlerden uzak bir şekilde, devasa bir artış göstermiştir. 1970'li yıllardan bu yana, işlemcilerin gücü; 10 üzeri 10 kat artmıştır (Abdallah, 2017:2). Donanımsal artışın yanında, yazılım hızla gelişmiş ve yüz milyonlara ulaşan, kullanımı basit deneyimler sunan sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır. Fuchs'un dijital emek ve 'Google Kapitalizmi' konusunda bahsettiği gibi; platformlar kullanıcıların davranış ve dikkatlerini metaya çevirmek için bu gelişmiş yazılımlardan faydalanmaktadırlar.

Soshana Zuboff (2019), "*The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*" (Gözetim Kapitalizmi Çağı: Ürünün 'Sen' Olduğu Çağda İnsanın Geleceği İçin Savaş) adlı çalışma ile Google, Facebook ve benzeri şirketlerin çalışma prensibini akademik açıdan değerlendirmektedir. Sıradan insan için anlaşılması güç olan algortimalar ile inşa edilmiş bu yeni kapital düzenin henüz başıdır. Üretim, seri üretim, yönetici kapitalizmi, hizmet kapitalizmi ve finansal kapitalizmin ardından; kullanıcıların farkında olmadan davranışlarını ve tutumlarını gözetleyerek öngörüler oluşturan kapital bir düzendir. Zuboff; Adam Smith, Max Weber, Karl Polonyi ve Karl Marx gibi isimlerin geleneğini devam ettirmekte, çalışmasının aynı zamanda Thomas Piketty'nin "*Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*" adlı çalışması ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir (Naughton, 201:4-5). Zuboff, 'gözetim kapitalizmi'ni, çalışmasında, şu şekilde açıklamaktadır (2019:14);

"*Gözetim kapitalizmi, tek taraflı bir şekilde sahiplendiği insan deneyimini hammadde olarak alıyor ve davranışsal verilere dönüştürüyor. Bu verilerin bir kısmı hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla kullanılsa da üretim fazlası olduğunu söyledikleri kalan kısmını 'makine zekâsı' olarak bilinen gelişmiş üretim süreçlerini beslemek; şu an, yakında ve gelecekte ne yaptığınızı ve yapacağınızı tahmin eden öngörüler üretmek amacıyla kullanıyorlar. Bu öngörüler, davranışsal opsiyon piyasaları olarak adlandırdığım yeni bir tür piyasada alınıp satılıyor. Gözetim kapitalistleri, bu alım satım işlemleri sayesinde servetlerine servet kattı. Bir yığın şirket de gelecekteki davranışlarımız üzerine bahse girmek için sıraya girmiş halde*."

Zuboff (2019:8), gözetim kapitalizmini 8 maddede tanımlanmaktadır. 1) Gizli ticari tahminler ve satış uygulamalarının çıkarımları için; insanın tecrübelerinin ücretsiz ham madde olduğunu iddia eden bir ekonomik düzen, 2) Ürün ve hizmet sektörünün yeni bir küresel davranış değişikliği inşasına tabi olduğu asalak bir ekonomik mantık, 3) Tarihte ilk defa zenginlik, enformasyon ve güç yoğunlaşması ile etiketlenen bir haydut kapitalizmi, 4) Bir gözetim ekonomisinin temel çerçevesi, 5) Önceki iki yüzyılda, endüstriyel kapitalizmin doğaya yaptıklarına benzer etkileri; insan doğasına karşı da uygulama tehdidi, 6) Hem toplum egemenliği hem de piyasa demokrasisine meydan okuyan yeni

araçsal bir güç, 7) Data tabanlı kesinliğe dayalı yeni bir kolektif düzen dayatmayı hedefleyen bir hareket 8) İnsan haklarına yukarıdan yapılan bir darbe, halkın egemenliğinin devrilmesi. Panoptikon ve fordizmin en önemli uygulayıcılarından olan Henry Ford ve onun Model T üretiminden bugüne; gözetim toplumu konusunda birçok şey değişmiştir. Onun varoluşsal yapısında, gözetim, önemli bir konumdaydı. Ford'dan Model T'yi elle yapmasını beklemek, bir zürafadan boyunu kısaltmasını beklemek ile aynı şeyken; yeniçağın gözetim kapitalistlerinden de mahremiyet beklemek ve internette ticari gözetime son verilmesi için çalışma yapmak da aynı imkânsızlığa çıkan bir çabadır. Ford'da olduğu gibi; bu düzen için, bu talepler varoluşsal bir tehdittir. Bilgi, güç ve zenginlik bileşiminden ortaya çıkan piyasa devlerinin, ayakta kalmalarının yegâne ihtiyacı gözetimdir (Zuboff, 2019:186).

Gözetim araçları, her alanda, artı değeri arttırmak adına kullanılabilmektedir. Söz konusu medya olduğunda ise gözetim, sadece maddi artı değeri arttırmak için değil; söylemleri ve fikirleri tahmin etme ve yönlendirme amacıyla da kullanılmaktadır. Gözetim sonucu verileri elde edilen kullanıcılar; ilgi alanlarına göre izlemek istedikleri içerikler ile karşılaşırlar. Böylelikle sanal ortamda daha çok vakit geçirmeleri sağlanmaktadır. Bu durum, farklı görüşlerin karşılaşmasını engelleyen, sanal duvarlara neden olmaktadır. Aynı zamanda, bu tarz kişiselleştirilmiş içeriklerin belirli izleyicileri olması; reklam verenler için de büyük bir nimettir. Çünkü hedef kitleye büyük bir kesinlikle ulaşabilmektedirler. Diğer bir deyişle; sosyal, siyasal, kültürel söylemler artı değere dönüştürülmektedir. Gündelik hayatın enformatikleşmesi ile yine burada karşılaşılmaktadır. Reklam verenler; ürünlerini ve hizmetlerini dijital içeriklere uyarlamaya gayret etmektedir. Üzerinde süper kahraman, slogan, semboller bulunan kıyafetler ile kozmetik ürünleri, tatiller vb. birçok tüketim biçimi bir medya içeriği ile bağ kurmaktadır. Bu anlamda, gözetimin yanında, transmedyayı da göz ardı etmemek gerekmektedir. Transmedyanın franchise gücü; tüketimde etkili bir güçtür. Gözetim, sadece doğru hedef kitleye reklam vermenin ötesinde; medya içerikleri ile güçlü bağlar kurarak, hayran kültüründen faydalanmaktadır. Böylece, ürünlerin üretimi dahi gözetim verilerine dikkat edilerek üretilmektedir. Esnek, post-fordizm üretim tarzı daha önce açıklanmıştır. Yani bu sefer, baş aşağıya duran Marks, ayakları üzerine oturmaktadır. Sosyalleşme biçimleri, sanat, siyaset ve kültür; ekonomik üretim ilişkilerini belirlemektedir. Yine de artı değer başat rolünü korumaktadır. Tüm siyasal, sosyal, kültürel faaliyetler günün sonunda artı değer için manipüle edilmektedir.

Bauman'ın, yukarıda yer verilen, çok kültürlülük ve sosyal medya platformları hakkındaki düşünceleri hatırlanırsa; sosyal medya, günlük deneyimlerdeki zorunlu karşılaşmalardan ortaya çıkan çok kültürlülüğü yok etmektedir. Bu görüş, son dönemlerde farklı biçimlerde kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırmalarda dijital mecraların algoritmaları ile üretim biçim ve ilişkilerinin ortaya çıkmasının da katkısı vardır. Öncelikle, 'eko/yankı odaları' (eco chambers) kavramsallaştırması, bireylerin, platformlardaki kişiselleştirilmiş önermeler ile kendi yankı odalarını yaratmalarından ortaya

çıkmaktadır. Kullanıcılar; karşılaşmaktan çekindikleri, korktukları veya istemedikleri içerikleri filtreleyebilmektedir. Sonuç olarak; karşı görüşlere karşı sağırlaşmakta ve homojen gruplar haline gelerek, kendi görüşüne benzer görüşlerin olduğu, sadece kendisine uygun içerikleri ve hesapları takip ederek, kendi sesinin yankılandığı izole odalara sıkışmaktadırlar (Colleoni vd. 2014:319). Grup kutuplaşmalarına neden olan bu yankı odaları; kişilerin kendilerine ait dünya görüşlerini pekiştirmekte, kendisinin herkesle aynı görüşe sahip olduğu yanılgısına düşürmektedir. İzole ettiği bu görüşün, **evrensel** olduğunu düşünmesine neden olmaktadır. Yeni medyaya dair iyimser yaklaşımlardan olan; sosyal medya platformlarının kamusal alanın yeni hali olduğuna dair görüş sarsılmıştır ve karşıt görüşlerin yer bulduğu bir alan olan bu mecralar, yankı odası yaklaşımının eleştirisine maruz kalmaktadır (Narin, 2018: 240).

'Filtre balonu' (FilterBubble) kavramı, Pariser (2011) tarafından, "*The Filter Bubble: What The Internet is Hidding From You*" adlı çalışmasında, yankı odalarına benzer şekilde, kişiselleştirilmiş içeriklerin kullanıcıları izole ettiğine dair bir görüştür. Bireyler, internet deneyimleri sırasında, kişiselleştirilmiş içerikler ile yüzeyi yanlı ve yanlış içeriklerden oluşan mikro alanlara bir çeşit balonun içine hapis olurlar. Bunun sonucunda; dar bir dünya görüşüne sahip olarak, toplumsal çeşitliliği göremez veya kabul etmezler. Benzer başka bir eleştirel kavramsallaştırma ise; 'siberbalkanlaşma' olarak adlandırılmaktadır. Güneydoğu Avrupa'nın siyasi bir bölge olarak, Avrupa'dan ayrışması sebebiyle, bu tarz bir kavramsallaştırmaya gidilmiştir. Bu sebeple; 'siberbalkanlaşma' diğer iki kavramdan biraz farklıdır. Aynı fikir ve görüşlere sahip kimliklerin, internet üzerinde, yine kişiselleştirilmiş içerikler nedeniyle gruplaşması ve kapalı bir yapıya bürünmesini ifade etmektedir. Aynı grup kimlikleri kendilerini daha ayrıcalıklı bir yere koyarken, diğer gruplar ile olan ayrışma hızla artmaktadır (Narin: 2018: 242). Ayrıca 'Pew Araştırma Merkezi', 1994-2017 arasında, ABD'de kutuplaşmayı incelemiş ve özellikle 2014 ve 2017 yılları arasında ABD'de kutuplaşmanın arttığını tespit etmiştir. Bu kutuplaşmada sosyal medyanın etkili olduğu düşünülmektedir (Zepeda, 2018).

Bu eleştirel düşüncelere göre kullanıcılar, sadece kendi görüşlerine değil; karşı görüşlere de açık olmalılar. Kişiselleştirilmiş içerikler bu durumu engellemektedir. Ancak bu, tam olarak doğru olmayabilir. Öncelikle, sosyal medya platformları, sadece yankı odaları oluşturmamaktadır. Çatışmalardan da faydalanarak, insanların sosyal mecralarda daha fazla vakit geçirmesi için çabalamaktadır. Bunun yanında, Christoper Bail'in yaptığı bir araştırma sonucu, insanlar; kendi dünya görüşleri dışında, farklı veya muhalif görüşler ile karşılaştıkları durumda, beklendiği gibi bir dönüşüm veya sakinleşme olmamaktadır. Aksine kendi dünya görüşlerine karşı daha tutkulu olma eğilimi göstermekte ve bu görüşlerini güçlendirmektedir. Bireyler, sadece aynı görüşlerin çekiciliğinden dolayı kendilerini yankı odalarına, filtre balonlarına kapatmamaktadır. Bundan daha güçlü olan, karşı

oldukları görüşlerin itme kuvvetlerinden dolayı da bu kapatmaya meyil ediyor olabilirler (Mims ve Bakırcı, 2020).

Yeni medya, her şeye rağmen, ulus devlet sınırlarını aşmış, araç dolayımlı olsa da kültürler arası bilgiye ulaşmada kolaylık sağlamıştır. Dijital kullanıcılar, bu bilgilere, medya şirketlerinin ürettiği içeriklerden değil; bizzat kendisi gibi o kültürün içindeki bireylerden ulaşmaktadır.

"*Önceleri bireyler kendi mahallesinden, okulundan, arkadaş çevresinden bireylerle sohbet ederken, sosyal bir ortamı paylaşırlarken, artık internet sayesinde ulusötesi, binlerce kilometre uzakta bulunan bireylerle ister sesli, ister görüntülü-sesli, isterse yazılı olarak konuşabilmekte ve sanal da olsa belli bir sosyal ortamı paylaşarak duygu, düşünce ve hislerini anlatabilmektedirler. Söz konusu bu duygu, düşünce ve mesaj aktarımı kültürel etkileşimi de hızlandırmaktadır. İnternet yoluyla küresel kitle kültürü, tüketim kültürü, yaşam tarzları ve kültürel değerler, hızlı biçimde yayılmaktadır. İnternetin tek bir kitle iletişim aracının sahip olduğu nitelikleri aşarak birden çok kitle iletişim aracının niteliklerine sahip olduğu düşünüldüğünde söz konusu kültürel etkileşim daha etkili olabilmektedir. Burada unutulmaması gereken nokta, üretilmekte ve yayılmakta olan bilgi ve haberlerin kültürel bir ürün olduğu ve ekonomik bir amaca dönük olduğudur. Söz konusu bu amaç ise kitle iletişim araçları teknolojisini üreten ülkelerin kültürünü yaymak ve küresel dünyada bu ülkelerin standartlaşmış popüler ürünlerini satmaktır*." (Adıgüzel, 2001:13).

Çalışma, kopernikçi bir devrim olan aydınlanma düşünürleri ile birlikte, insanı ve aklı merkeze koyan bir düşünce akımı ile serüvenine başlamıştır. Bu dönemde, merkezde kendi kendine yetebilen, gerçekliğini kendi inşa eden özne, geleneksel yapıları yıkmış ve bireysellik oldukça ön plana çıkmıştır. Gerçeklik ile özne arasındaki denklik problemleri aşılmaya çalışılırken öznelerarasılığın, yani ilişkiselliğin önemi dikkat çekmektedir. Mutlak monarşiler yavaşça tarih sahnesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Ancak mutlak gücün yerini, disipline edici güç almıştır. Demokratik yapılarda egemen güçler, hegemonik ilişkilere girerek, kitlelerin rızalarını kendi ideoloji ve söylemleri çerçevesinde inşa etmeye çalışmışlardır. Bu anlamda, ekonomik determinist yaklaşım önemini kaybederek; kültür, daha ön plana çıkmıştır. Kültürel bir üretim aracı olarak da medya, gözetim sayesinde, toplumu atomize kitlelere dönüştürerek, yeniden üretmeye başlamıştır. Bu dönemin üretim biçimi ise; fordizm olan kitlesel üretimdir. Güvenli bir ortamda refah toplumu gözlemlenmekteydi. Ancak bu güven ortamının ve gözetimin anti-demokratik olduğuna dair eleştiriler hem sermaye hem de emek cephesinden yükselmiştir. Sonuç olarak bireyselleşmenin, yönetimselliğin ve dijitalleşmenin ortaya çıkışı; emek, iletişim, özne ve gerçeklik konularında da köklü değişimlere neden olmuştur. Gözetim yöntemlerinin değişmesi ile toplumun nesnelliği, yani gerçekliği değişmiştir. Bu yeni paradigma değişimi ile hakikat ve söylemden faydalanarak kendini ortaya koyan öznel deneyimler de değişim göstermiştir. Söylemin değişmesi ise; medya ve özne arasındaki ilişkinin

incelenmesi ile ortaya çıkmaktadır. Nitekim, neoliberalizm ve yönetimselliğin ortaya çıkardığı en güncel öznelleşme biçimlerinden biri ise; 'prekarya'dır. Prekarite sayesinde hem medyanın inşa ettiği gerçeklik ve ortaya koyduğu öznel deneyimleri dikkat çekicidir hem de bu paradigma değişiminin zeminini oluşturan emeğin kırılganlaşması da bir o kadar önemlidir.

Kimliklerin bu tip söylemler ile ve dolayımlı bir şekilde inşa edildiği bu dönemde gerçeklik; evrensellik ve imparatorluk gibi global sistemsel bütünleşmeler ile anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple kimlikler de tamamlanmamış ve sabit olmayan kimliklerdir. Yine küresel iletişim ortamları, evrensellik iddialarının geliştiği ortamlardır. Dijital platformlardaki kimlikler ise baştan aşığa metinsel, görsel ve işitsel veriler ile söylemselleştirilmektedir. Bunun geldiği anlam ise içi boş evrensellik iddialarının, hegemonik söylemler ile doldurulmaya çalışıldığıdır. Bu anlamda, gelecek bölümlerde, çalışmanın araştırma kısmına yer verilecektir. Öncelikle; Batı kimliğinin hegemonik evrensel söylemi, Thompson ve Van Dijk'ın söylem analizleri ile incelenecektir. Sonrasında ise; bu içerikler üzerinden, fenomenolojik yöntem ile prekar deneyimler ve medya deneyimleri arasındaki ilişki incelenecektir. Söylemler ile inşa edilen gerçekliğin/hakikatın, prekar bireylerde nasıl bir özne oluşumuna neden olduğu araştırmanın konusu olacaktır.

5. ARAŞTIRMA

5.1. Metodoloji

5.1.1. Araştırma Konusu ve Problemi

Araştırmanın konusu; gündelik hayatta gerçekliğin inşası ve öznel deneyimde medyanın rolünü, prekarizasyon zemininde incelemektir. Medya, gerçeklik/hakikat iddiaları ile nesnelleştirdiği enformasyonları sumaktadır. Bireyler ise medya içeriklerinin nesnelleştirdiği bu bilgiler ile özneler haline gelmektedir. Geleneksel kitle iletişim araçları olan televizyon, radyo, sinema ve gazetenin popüler olduğu, katı kapitalizm normlarının hâkim olduğu, emek piyasalarında genel birlik ruhunun işlev gördüğü, rutinleşmiş emeğin, dayanışmanın boy gösterdiği dönemlerde izleyici olan özne konumundakiler; kitleler halinde pasif birer formdaydılar. Üretim, tüketim ve toplum da aynı şekilde kitlesel, birbirinin aynı, atomize, homojen bir biçimdeydi. Böyle bir toplumun medyası hem üretim hem tüketim hem de izleme alışkanlıkları konusunda bu özellikleri barındırmak zorundadır. Çünkü kitlesel üretim, kitlesel tüketimi, yani kitleler halinde karar alan ve hareket eden bir toplumu gerektirmektedir. Medyanın nesnelleştirdiği bilgiler ise; özneleri kitleler halinde karar alma ve hareket etmeye yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için bireyin içine doğduğu kültür, bir kitle kültürü haline gelmek durumundadır. Bu kitle kültürü ise; bir endüstri görevi görerek sahte ihtiyaçları, sahte gerçeklikleri süsleyerek sunmalıdır ki birbirinin aynı olan her bir meta, birbirinden farklı kültürde yetişmiş her bir birey için uygun ve kullanışlı görünsün. Bunun için de bazen metaların kullanım değeri değil; değişim değeri de bir o kadar önem taşımaktadır. Kullanım değeri, farklı ihtiyaçlara gerek duyarken; değişim değeri, herkes için aynıdır ve kitleselleştirme gücü daha yüksektir.

Ancak 1970'ler sonrası iletişim, teknoloji, ekonomi, sosyal ve siyasal alandaki gelişmeler; pasifliğin ve kitleselliğin sirayet ettiği her alanı yıkıcı bir dönüşeme uğratmıştır. İletişim; tek taraflı iletilerin baskısı altından çıkmış, üretim esnekleşmiş, toplum yerine bireysellik önem kazanmıştır. Üretimdeki esneklik, iletişim ve diğer alanlardaki teknolojik gelişmeler emeğin genel birlik ruhunu ortadan kaldırarak, güvenliğin ön planda olduğu refah toplumu yerine; esnek, kırılgan, güvencesiz, istikrarsız, geçici bir emek piyasası oluşmasına neden olmuştur. Bu kırılganlık sadece emek piyasasında değil, toplumsal olmanın güvenli alanından uzaklaşarak bireyselleşen özneler için hayatın her alanında geçerlilik kazanmıştır. Devlet, regülasyonları birçok alandan çekilmiştir. Bu tür bir toplumsal değişimi medya hem etkilemekte hem de kendisi de bundan etkilenmektedir. Geleneksel, rutinleşmiş modern dönemin, kitlesel iletişim araçları dijitalleşerek yeni medya adını almıştır. Sürekli olarak geliştirilebilir bir özelliğe sahip olan bu araçlar; artık kitlesiz, etkileşimli ve asenkron bir şekilde tüketilebilir hale gelmiştir. Toplum hem emek piyasasının üretim faaliyetleri bazında hem de

tüketim faaliyetleri bazında kitlesel formdan; esnek ve bireysel bir yapıya geçiş yapmıştır. Etkileşimin artışı bu noktada büyük bir öneme sahiptir. Çünkü esnek üretim, tüketiciler ile etkileşimi gerektirmektedir ve medyanın da yeni medya halini almasında etkileşimin önemi büyüktür.

Nitekim, gerçekliğin inşası ve öznel deneyim hususunda da medyanın etkileşimli boyutu bir o kadar önemlidir. Sosyal medya platformları, bu anlamda, gerçekliğin inşasında ve öznelleşme süreçlerinde geleneksele göre farklı bir etki yaratmaktadır. Yankı odaları, filtre balonları gibi kavramsallaştırmalar ile bu konuya daha önce değinilmiştir. *Bu anlamda, Türkiye'de prekarite sonucu, yaşamıyla ilgili yeni yollar arayan bireylerin, medyada karşılaştıkları içerikler ile gerçekliklerinin yeniden üretimi; araştırmanın problemini oluşturmaktadır*. Daha doğru bir tespit yapabilmek ve anlaşılır olmak adına, uygulanacak bir daraltma ile araştırmanın problemi şu şekilde tekrarlanabilir; özellikle yurt dışı hakkında yayınlanan Türkçe içeriklerde yer alan Batı söyleminin, hegemonik bir kimlik dayatması, Türkiye'deki prekar bireylerde gerçeklik inşasının nasıl gerçekleştiği ve bu hakikatin/gerçekliğin öznelleşme deneyiminin tanımlanması; araştırmanın en önemli problemidir. Enformatikleşme ile birlikte, ulus-devlet anlayışına bağlı emperyalist paradigmanın yıkımına yukarıda yer verilmiştir. Bu perspektiften bakılarak, Türkiye'de prekar bireylerin, Batı'daki bir yaşam tarzının cazibeli bir sunumu ile karşılaşmaları, muhtemelen medya dolayımlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu yaşam tarzı aslında medyada imgeler aracılığıyla oluşturulmuş bir söylemden ibarettir, kendisinin deneyimlediği bir gerçeklik değildir. Ancak v-log formatları başta olmak üzere; sosyal medyadaki amatör içerik üreticileri, bunu bir gerçeklik paketi ile sunmaktadırlar. Böylece birey, Batı'nın yaşam tarzı ve olumsuz birçok katmanını tamamen olmasa da belirli ölçüde göz ardı ederek, imgesel bir Batı imajı inşa etmektedir. Bununla da yetinilmeyip, ülkesindeki var olan koşullar, cazibeli bu hayat karşısında daha da olumsuzlanmaktadır. Ancak Batı'da, bir Doğulu'yu; İslamofobi, ırksal, dilsel, kültürel birçok göçmen ayrımcılığı ve en başta da kaçınılması en zor olan prekarite beklemektedir. Bireylerin bunlarla karşılaşma ihtimali önemli bir olasılık dahilindedir. Araştırmanın konusu olan içeriklerde, bu sorunların büyük bir çoğunlukla nasıl göz ardı edilerek, cazibeli bir Batı söyleminin inşasının gerçekleştirildiği incelenecektir.

5.1.2. Araştırmanın Amacı

Ele alınan problemler göz önünde bulundurularak iki noktadan hareket edilmektedir: 1) Araştırmaya konu olan medya içeriklerinde, Batı söylemi ile inşa edilen gerçekliğin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. 2) Bu inşa edilen gerçekliklerin, Türkiye'deki prekar bireylerde nasıl bir öznelleşme deneyimi gerçekleştirdiğini tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu iki amaç; Batı söyleminin, kimlik boyutundaki hegemonik evrensellik iddiasının, medya aracılığıyla içini doldurduğu boş evrenselliğin; imgesel bir evrensellik olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu da teknolojik boyutta, gündelik

hayatın enformatikleşmesine olan katkısını tanımlamaktadır. Bağlam olarak, prekarizasyonun seçilme sebebi ise; öncelikle bu grubun kırılgan, yaralanabilir, düşük standartlı bir hayata sahip olması ile eğitimli veya standartların üstünde bir refah düzeyleri olsa da bunun hak ettikleri düzeyin altında olduğuna dair inançtır. Bu kesimin, adaletsizliğe uğradıklarına dair hissiyatları, literatür kısmında detaylıca verilmiştir. Bu nedenle; Batı'nın yaşam standartları, kişiye, içinde bulunduğu durumdan daha cazip görünebilmektedir. Ayrıca günümüzün en evrensel özne konumlarından biri olması da oldukça önemlidir. Sınıf, tabakalaşma ve tipleştirme yaklaşımlarının kapsayıcı olmaması ve dışlayıcı olmasının aksine; prekarizasyon çalışan, işsiz, ev kadını, öğrenci gibi neo-liberal yönetimselliğin etkisi altında yaralanabilir olan her özneyi kapsamaktadır. Bu anlamda, sabitlenemeyen ve tamamlanamayan bir toplumun öznelerinin inşasında; medyanın rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır.

5.1.3. Araştırmanın Önemi

Prekarizasyon, sabitlenmiş bir gerçek insana göndermede bulunmanın aksine; akışkan, sabitlenmesi zor özneyi ifade etmek için oldukça önemli bir kavramdır. Çünkü prekarite; yaralanabilir olanı, her an koşulu değişebilir olanı, sabitlenemeyenin kırılganlığını ifade etmesi noktasında çağdaş bir yaklaşımdır. Çalışma, bilimsel olarak sunduğu katkı açısından değerlendirildiğinde; özne ve öznel inşayı seçici bir tarihsel gelişim ile ortaya koyması ve medya dolayımlı güncel bir özne yaklaşımı sunmasından dolayı önemlidir. Toplumsal katkı olarak değerlendirildiğinde; birçok ayrımcılığa maruz kalmış, emek piyasasından, toplumdan vb. birçok alandan mahrum bırakılmış bireyleri ifade eden prekaryaların sorunlarını ele almaya çalışmasından ve onların medya mesajlarına karşı da kırılgan, manipüleye açık oluşunu ortaya koyma çabasından dolayı önemlidir. Siyasal bir katkı olarak ise; Batı söyleminin bilimsellik iddiasıyla da güçlendirilerek, bir hakikat/gerçeklik boyutunda sunumu, Türkiye'de yaşayan her bir birey için olumsuz koşulların, daha da yıkıcı sonuçlara neden olmasına ışık tutmaktadır. Ayrıca çalışma, genç sayılabilecek ve Türkiye'nin geleceği için önemli bir grubu incelediği için, onların işsizlik ve prekarite gibi sorunları ile ilgili bir araştırma olmasından dolayı, gelecekteki birçok çalışma için de fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Gelişen iletişim teknolojileri, ekonomik, sosyal, siyasal dönüşümler ile özne oluşumu; sadece rasyonel akıl ve eylem aracılığıyla kolonileştirilmemektedir. Tam aksine, dijital iletişim teknolojilerinin gündelik hayatın her yerinde oluşundan dolayı, iletişimsel eylemin kolonileştirici özelliğini de tekrar incelemesi açısından, iletişim ve medya disiplinleri için önemli bir çalışmadır. Görüldüğü üzere çalışma; siyaset, iktisat, sosyoloji, iletişim gibi birçok alandan beslenmesi ve bu alanlara katkı sunmasından dolayı da disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğu için önemlidir.

Ayrıca YÖK'ün tez veri tabanında 'prekarite' kavramı ile yapılan aramalarda güncel olarak üç adet yüksek lisans tezi yer almaktadır. En eskisi 2016 yılına aittir. Aynı arama 'prekarizasyon' ile

yapıldığında, 2021 yılında yazılmış, sadece bir adet doktora tezi ile karşılaşılmaktadır. 'Prekarya' ile aratıldığında en eskisi 2019 yılında yazılan 11 tez yer almaktadır. Bunların çok çok azı iletişim alanı içerisinde çalışmıştır. İletişim alanındaki prekarizasyon çalışmaları tez olmayan yayınlarda da görülmektedir. Ancak bunların hemen hepsi; iletişim ve medya sektöründeki emekçilerin prekarizasyonu ile ilgilidir. Bu tarz çalışmalarda, yine birçok disiplin de yer almaktadır. Çalışma bu anlamda hem medya ve iletişim alanında nadir bir örnek olması hem de Türkiye'de genel olarak yeni bir çalışma konusu olması sebebiyle; literatüre sağladığı öncül katkıdan dolayı önemlidir. Bir tanımlama sunma amacıyla hazırlanmış, işsizlik ve prekarite bağlamında sorunsallaştırılan bu çalışma; Dünya'yı ve Türkiye'yi bekleyen bu alandaki sorunların daha anlaşılır hale gelmesi ve çözümlenmesi konusunda da katkı sunmayı amaçlaması sebebiyle önemlidir.

5.1.4. Yöntem

5.1.4.1. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın amacı göz önünde bulundurularak iki farklı yöntem kullanılacaktır. İlk olarak, Batı söylemi ile inşa edilen gerçekliği ortaya koymak amacıyla, "*eleştirel söylem çözümlemesi*"; ikinci olarak, inşa edilen gerçekliklerin Türkiye'deki prekar bireylerde nasıl bir öznelleşme süreci gerçekleştirdiğini ortaya koymak amacıyla, "*fenomenolojik görüşme*" yöntemi uygulanacaktır. Çalışmada kimlik, özne, toplum ve gerçekliğin inşası konusunda, söylemin önemine oldukça fazla dikkat çekilmiştir. Bu anlamda söylem çözümlemesi, çalışma için en doğru yöntemlerden biridir. Fenomenoloji ise; deneyimleri ve olguları inceleyip, tanımlayan bir yöntem olmasından dolayı, medya deneyimleri ve gündelik deneyimleri prekarizasyon olgusu üzerinden inceleyerek, bir gerçeklik ve özne inşası ortaya koyma amacına hizmet etmektedir. Her iki yöntemin de nitel araştırmalara örnek olmasından dolayı, kısaca nitel araştırmaların da özelliklerini söylemek faydalı olacaktır. Bu tarz araştırmalarda, doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül sonuçlar ortaya koymak amacıyla; görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri oluşturma yöntemleri kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:41). Nitel araştırmalar, insan doğasının karmaşık ve çok boyutlu yapısını anlamak açısından, fen bilimlerinin mekanik anlayışının tersine; insan davranışlarının doğasına daha uygun bir anlayışı kabul etmektedir (Tekindal, Uğuz Arsu, 2020: 156).

Çalışmada söylem çözümlemesi bağlamında iki yaklaşım kullanılacaktır. Biri, Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi; diğeri ise Thompson'ın ideolojinin işleyiş kipleri ve derin yorumsama yönteminin bir uygulama çeşididir. Özer (2016:150) bu iki yaklaşım arasındaki ayrımı; *"Gerçekliğin Yapısal İnşası*" ve "*Gerçekliğin Anlamsal İnşası*" şeklinde uygulamıştır. Gerçekliğin yapısal inşası, Van Dijk'ın tematik yapıları çözümlemesi sırasında incelediği üst başlıklar, haber girişleri, alt başlıklar ve görsel öğelerden oluşmaktadır. Thompson'ın ideolojinin işleyiş kiplerinin yardımıyla da

gerçekliğin anlamsal inşasını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu anlamda, Youtube ve Twitter gibi dijital platformlarda yer alan; Batı'daki yaşam tarzı, alım gücü, refah vb. içeriklerde gerçekliğin anlamsal ve yapısal inşası incelenecektir. Anlatılarda gerçekliğin kuruluşu ve biçimsel yapısının nasıl inşa edildiği ile içeriklerin anlamlarının ardında gizlenen gerçeklik ortaya koyulacaktır. Uygulanacak metin çözümlemesinin, bu amaçları nasıl gerçekleştireceğini daha iyi kavrayabilmek için; uygulanacak çözümlemenin literatürüne kısaca yer verilecektir.

Eleştirel söylem çözümlemesi; söylem ile inşa edilmiş, metin ve konuşmalara ait söylemin içindeki anlamlarda gizlenen gücün kötüye kullanımı, tahakküm ve sosyal eşitsizliğin sosyo-politik eksende kurallaştırılması, yeniden üretimi ve direnme biçimlerini inceleyen bir metin çözümleme yöntemidir. Bu yöntemi kullanan araştırmacıların amacı; sosyal eşitsizliği anlamlandırmak, ortaya çıkarmak ve buna direnmektir. Bu analiz yöntemi sayesinde, söylem yapıları, toplumsal etkileşim ve özellikleri ile birlikte açıklanır. "*Daha spesifik olarak, Eleştirel Söylem Çözümlemesi, söylem yapılarının toplumdaki güç ve tahakküm ilişkilerini yürürlüğe koyma, doğrulama, meşrulaştırma, yeniden üretme veya meydan okuma biçimlerine odaklanır*" (Van Dijk,2001: 352-353).

Fairclough ve Wodak'tan (1997: 271-280) aktaran Van Dijk eleştirel söylem çözümlemesinin temel ilkelerini şu şekilde özetler (Van Dijk, 2001: 353);

- Eleştirel söylem çözümlemesi sosyal problemleri ele alır.
- Güç ilişkileri söylemseldir.
- Kültürü ve toplumu oluşturan söylemdir.
- Söylem ideolojik bir çalışmadır.
- Söylem tarihseldir.
- Metin ve toplum arasındaki bağlantı aracılıdır.
- Söylem çözümlemesi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır.
- Söylem sosyal eylemin bir formudur.

Literatür kısmında söylem konusuna oldukça büyük önem verilmiştir. Öznenin veya kimliğin inşasının temelinde; söylemin, anlamın ve öykülerin yerinin büyük olduğuna değinilmiştir. Bu anlamda, çalışmanın vurgulamak istediği ile Van Dijk'ın söylem çözümlemesi ile vurguladığı noktalar paralellik gösterdiği için; Van Dijk'ın yöntemi tercih edilmiştir. Bu noktada, söylemin "neyi analiz ettiğini" ortaya koymak; durumu daha berrak bir hale getirecektir. Devran (2010:64), Van Dijk'ın çözümleme yönteminin; haberlerdeki metnin içeriği, retoriği, semantiği, anlatısından oluştuğunu ve bunun yanında metnin yapısını mikro ve makro yapılara bölerek gerçekleştirdiğini belirtir. Mikro yapılar boyutunda metnin sesleri, sözcükleri, cümle yapıları ve anlamları incelenirken; makro yapılar boyutunda ise metnin teması, tematik yapısı ve konusu çözümlemenin incelemesine dahil

edilmektedir. Özer ise Van Dijk'ın makro ve mikro yapılar üzerinden gerçekleştirdiği analizini aşağıdaki şekilde şematize etmiştir (2022:44);

Şekil-3: Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesi Modeli

A. Makro Yapı
- **1. Tematik Yapı**
  - a. Başlık/lar
  - b. Haber Girişi
    - *i. Spot/lar*
    - *ii. Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.*
  - c. Fotoğraf
- **2. Şematik Yapı**
  - a. Durum
    - *i. Ana Olayın Sunumu*
    - *ii. Sonuçlar*
    - *iii. Ardalan Bilgisi (Önceki olay da dahil)*
    - *iv. Bağlam Bilgisi*
  - b. Yorum
    - *i. Haber Kaynakları*
    - *ii. Olay taraflarının Olaya Getirdikleri Yorumlar*

B. Mikro Yapı
- **1. Sentaktik Çözümleme**
  - a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
  - b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
- **2. Yerel Bağdaşıklık**
  - a. Nedensel İlişki
  - b. İşlevsel İlişki
  - c. Referansal İlişki
- **3. Sözcük Seçimleri**
- **4. Haber Retoriği**
  - a. Fotoğraf
  - b. İnandırıcı bilgiler
  - c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Van Dijk'ın bu çözümleme yöntemi; geleneksel haber metinleri için kullanılmaktadır. Özellikle basılı gazeteler ve televizyon haberleri, belirli kalıplar ile sunulmaktadır. Sürekli tekrarlanan yapısal özellikler, yukarıdaki şemada da gözlemlenebilir. 'Başlık', 'spot', 'kaynakların sunumu', 'görsel kullanımı', 'retorik öğeler' 'ilişkiler', 'görgü tanıkları' hemen hemen her haberde tekrarlanmaktadır. Ancak araştırmada, Youtube veya Twitter gibi platformlardaki içerikler analiz edilecektir. Bunun için ise; Van Dijk'ın bu çözümleme yöntemini daha önce uygulamış ve Özer'in şemasını dijital platformlara uygun bir şekilde revize etmiş araştırmalardan faydalanılacaktır. Bu yöntemlerde, yine benzer şekilde platformlarda tekrarlanan biçimsel/yapısal özellikleri kullanarak, Van Dijk'in analiz yöntemini güncellemişlerdir.

Çomu ve Halaiqa (2014), internet ortamında yer alan web tabanlı metinlerin çözümlenmelerine dair ortaya koydukları çalışmada; Özer'in Van Dijk'ın çözümleme yöntemini özetlediği tablodan yararlanarak, yapılan araştırmalara yer vermişlerdir. Bu anlamda, Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi; Youtube gibi video paylaşım sitelerindeki içeriklere ve Twitter, Facebook gibi sosyal paylaşım sitelerindeki içeriklere de uygulanabilmektedir. Tüm bir arayüz ve içerikler, birer metin olarak algılanmakta ve çözümlenmektedir. Böylelikle sosyal ilişkileri metinleştiren bu yapılarda, metin çözümleme yöntemi ile öznelerarası ilişkiler ile oluşan özne ve gerçekliğin inşası ortaya çıkarılabilmektedir.

Çomu (2012:139), video paylaşım ağlarındaki söylem analizi modelini; Van Dijk ve Özer'in yaklaşımlarından esinlenerek geliştirmiştir. Van Dijk'ın söylem çözümlemesi, Youtube'un arayüzüne uygun bir şekilde tekrar güncellenmiştir.

Şekil-4: Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesinin Video Paylaşım Ağlarına Uygulanma Modeli

A. Makro Yapı
- **1. Tematik Yapı**
  - a. Başlık
  - b. Videonun tanımı (description)
  - c. Etiket/ler
- **2. Şematik Yapı**
  - a. Durum tanımı
    1. Videonun anlatım dili
    2. Sonuçlar
    3. Ardalan bilgisi (Önceki olay da dahil)
    4. Bağlam bilgisi

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme
- a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
- b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum
- a. Nedensel ilişki
- b. İşlevsel İlişki
- c. Referansal İlişki

3. Kelime Seçimleri

(metafor, metonimi, yan anlam, düz anlam, düz değişmece vb.)

4. Retorik
- a. Görsel/ler
- b. İnandırıcı bilgiler

Böylece literatür kısmında yer verilen, Baker'in bahsettiği gibi, belgesel filmlerin sosyal analiz için kullanılabilmesi metodolojik olarak mümkün olmuştur. Çünkü bu sosyal paylaşım sitelerinde analiz edilecek öğeler ve metinler medya içeriğinin ötesinde sosyal ilişkilerdir. Örneğin; Almanya'da yaşayan bir göçmenin veya ABD'de doktora yapan bir öğrencinin deneyimlerini anlatması gerçek bir sosyal faaliyettir. Bu sosyal faaliyet, Youtube gibi bir platform ile medya metnine

dönüşmüştür. Tıpkı yukarıda bahsedilen, gündelik hayatın enformatikleşmesi konusunda anlatıldığı gibi; sosyal ilişkiler kodlanmak adına medya içeriklerine, yani kodlara dönüşmektedir. Çomu'nun sunmuş olduğu katkı ile bir söylem çözümlemesi uygulayarak bu sosyal faaliyetler analiz edilebilir.

Benzer bir analiz ise; Twitter'a Bayraktutan vd. (2013:186-187) tarafından uygulanmıştır. Twitter'ın arayüzü, makro yapılar başlığı altında incelenirken; atılan tweetler ise mikro yapılar altında incelenmiştir (akt. Çomu ve Halaiqa, 2014: 64).

Şekil-5: Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesinin Twitter'a Uygulanma Modeli

A. Makro Yapı
- **1. Tematik Yapı**
  - a. Kişi hesap tanımı
    - b. Diğer bilgiler
    - c. Web sayfası bağlantısı
- **2. Şematik Yapı**
  - a. Durum tanımı
    1. Sonuçlar
    2. Ardalan bilgisi (Önceki olay da dahil)
    3. Bağlam bilgisi

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme
- a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
- b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum
- a. Nedensel ilişki
- b. İşlevsel İlişki
- c. Referansal İlişki

3. Kelime Seçimleri

(metafor, metonimi, yan anlam, düz anlam, düz değişmece vb.)

4. Retorik
- a. Görsel/ler
- b. İnandırıcı bilgiler

Eleştirel söylem çözümlemesi ile amaçlanan; Youtube'a yüklenmiş bir videoyu, yoğunluklu olarak biçimsel ve yapısal özellikleri ile incelemektir. Youtube ile ilgili analizlerde; videonun; 'başlığı', 'açıklama', 'etiketler', 'yorumlar', 'izlenme sayısı', 'beğeni', 'video sahibi', 'süre', 'retorik öğeler', 'görseller', 'kullanılan dil', 'sonuç', 'bağlam' gibi başlıklar ile Twitter ile ilgili analizlerde; 'hesap sahibi', 'hesap özellikleri', 'içerikler', 'Twitter Space' ve diğer çözümleme materyalleri kullanılacaktır.

Gerçekliğin medya üzerinde anlamsal inşası için başvurulacak olan yöntem ise; Thompson'un ideolojinin işleyiş kipleri ve derin yorumsama yöntemidir. İdeolojinin işleyiş kipleri; 'meşrulaştırma', "taslama", "birleştirme", "parçalama" ve "şeyleştirme" olarak adlandırılmaktadır. Thompson (2013:77), sembolik inşa stratejileri olarak ilişkilendirdiği kiplerin, ideolojinin faaliyet gösterdiği tek biçim olmadığını ve her daim birbirlerinden bağımsız olmadığını belirtmektedir. Bu kipler birbiriyle

örtüşebildiği gibi birbirlerini pekiştirebilir de. Bu stratejilerin, sadece kipler ile gerçekleştiğinin ve tek geçerli kiplerin bunlar olduğunun da düşünülmemesi gerektiğini belirtmektedir. Zaten bu sebeple; oluşabilecek eksikleri minimuma indirmek için, farklı yöntemler de kullanılmaktadır. Ona göre; hiçbir strateji, doğası gereği ideolojik değildir.

"*Verili bir sembolik inşa stratejisinin ideolojik olup olmadığı bu strateji aracılığıyla kurulan sembolik biçimin belirli durumlarda nasıl kullanıldığı ve anlaşıldığına bağlıdır; bu şekilde inşa edilen sembolik biçimlerin, söz konusu durumlarda, tahakküm ilişkilerini muhafaza etmeye mi yoksa altüst etmeye mi, tesis etmeye mi yoksa zayıflatmaya mı hizmet ettiğine bağlıdır. Tipik sembolik inşa stratejilerini incelemek, anlamın toplumsal dünyada seferber edilebilme biçimlerine karşı uyanık olmamızı sağlayabilir, ideolojinin faaliyet göstermesi için gereken ihtimaller dizisini çevreleyebilir, ama sembolik biçimlerin belirli, somut durumlarda tahakküm ilişkileriyle kesişme biçimlerinde dikkatli bir analizinin yerini alamaz"* (Thompson, 2013: 78).

Derin yorumsama ve fenomenolojik yöntem ile bu eksiklik giderilmeye çalışılacaktır. Beş genel kip ve sembolik inşanın bazı stratejilerini Thompson şu şekilde tablolaştırmıştır (2013:78);

Tablo-8: İdeolojinin işleyiş kipleri

Genel Kipler	Sembolik inşanın bazı tipik stratejileri
Meşrulaştırma	Ussallaştırma
	Evrenselleştirme
	Öyküleme
Taslama (dissimulation) Gizleme/gizemleştirme (Dursun, 2004:76)	Yerinden etme
	Hüsnütabirleştirme
	Mecaz (örneğin: kapsamlama, düz değiştmece, eğretileme)
Birleştirme	Standardizasyon
	Bütünün simgeselleştirilmesi
Parçalama	Farklılaştırma
	Ötekinin sansüre uğraması
Şeyleştirme	Doğallaştırma
	Ebedileştirme
	Adlandırma/edilgenleştirme

Meşrulaştırma konusunda Thompson, Weber'in *meşruluk iddiası*ndan faydalanmaktadır. Yukarıda yer verilen, Weber'in yaklaşımlarında, üç otoriter tip ve eylem türünden bahsedilmiştir. Bu tipleştirmeler; geleneksel temelli, rasyonel (ussal) temelli ve karizmatik temellidir. Meşruluk çerçevesi içinde, tahakküm ilişkileri daha çok stratejik aklın ve eylemin hâkimiyetindedir. Bu stratejilerden biri olan '*ussallaştırma*'; toplumsal ilişkilerin veya kurumların işleyişinin, bir grubun yararına olmasına

rağmen, sembolik biçim üreticisi tarafından ikna etme, haklı çıkarma veya savunulmasını sağlayacak akıl yürütme yöntemidir. Finansçı kimliği ile bir akademisyenin, ülke ekonomisinin düzelmesi için Batı tarzı modern ekonomik reformları sunması, bunu da istatistiki veriler ile desteklemesi örnek gösterilebilir. Alanında uzman bir akademisyen olması, istatistikler kullanması, belirli bilimsel geçerlilikleri belirtmesi ussallaştırma için önemlidir. '*Evrenselleştirme*'; inşa edilen söylem aracılığıyla, belirli bir grubun çıkarına olan hizmetlerin, herkesin adına yapıldığı veya herkesin çıkarına olduğunun gösterilmeye çalışılmasıdır. Bu hizmetlere erişebilme imkânı olan herkese, bu durum ilkesel olarak berrak görünmektedir. "ABD'de araba fiyatları çok ucuz, herkes araba alabiliyor. Almanya'da bir işçi markete girdiğinde canının istediğini alabilir." gibi ifadeler evrenselleştirmeye örnektir. '*Öyküleme*'; geçmişe ait olan olayların hikâyeleştirilerek bugüne değin var olan düzenin doğal olduğunun ortaya koyulmasıdır. Bu, aynı zamanda bir tarihe ait olma hissiyatı yaratmaktadır. Bu hikayeler ile gündelik hayatta ve resmî kurumlar aracılığıyla karşılaşılmaktadır. Egemen güçler, bu hikayeler sayesinde kendilerini olumlarken; muhalifi ise bu hikâyeden dışlamaktadırlar. Öykülemenin verdiği kurgusallaştırma gücü ile gerçekliğin yeniden inşa edilmesi sonucunda; tüm olumsuz şartlar insanlar için sıradanlaştırılmaktadır (Thompson, 2013:79). Örneğin; cumhurbaşkanı, geçmişte öğrencilerin zor durumlarda okuyup az burs aldıklarını, şimdi ise yüksek burs aldıklarını söyleyerek, geçmişteki iddia ettiği zor şartlar ile şimdiki iyi şartları örneklerle açıkladığında öyküleştirme yapmış olmaktadır.

Toplumda var olan tahakküm ilişkilerini gizli tutmak, örtbas etmek, reddetmek ya da dikkatleri başka yöne çevirmek için uygulanan sembolik stratejilere; 'taslama' veya 'gizleme/gizemleştirme' denmektedir. Bu stratejilerden biri olan 'yerinden etme'yi Thompson şu şekilde tanımlamaktadır: "*Geleneksel olarak bir nesne ya da kişiye atıfta bulunmak için kullanılan bir terim, bir başkasına atıfta bulunmak için kullanılır ve böylelikle terimin olumlu ya da olumsuz çağrışımları öteki nesne ya da kişiye aktarılır.*" Thompson bu çalışmada da daha önce yer verilen Marx'ın Louise Bonaparte'a dayalı olan gözlemlerinden örnek vermektedir. Bonaparte, Napolion'un geleneğini tekrar kullanarak, ona duyulan saygıyı kullanmaya çalışarak bu stratejiyi uygulamıştır. Böylelikle, toplum, geleceğe bakmak yerine; geçmişe dönük yaşamaktadır. 'Hüsnütabirleştirme'de; "*eylemler, kurumlar ya da toplumsal ilişkiler olumlu bir değerlemeye neden olacak şekilde tarif ya da yeniden tarif edilir."* Hüsnütabirleştirmeye haberlerden verilecek örnek ise; "öldürülen teröristler" için "etkisiz hale getirildi" ifadesinin kullanılması, şiddetli ve kanlı bir darbe girişiminin ya da girişimin şiddetle bastırılmasının "düzenin tesis edilmesi" olarak tarif edilmesidir. 'Mecaz' da taslama kipinin stratejilerinden, hatta stratejiler kümesindendir. Dilin veya sembolik biçimlerin, temsili boyutta kullanımını sağlayan tüm stratejiler, mecaz kümesinde toplanabilir. Bunlardan biri olan 'kapsamlama'; bir parçanın ait olduğu bütüne ya da bir bütünün kendi parçasına atıfta bulunulmak için kullanılan

ifadelere verilen addır. Parça ve bütünün semantik bir tümleşmesidir. 'Düz değişmece' (metonomi); "*bir şeyin vasfını, yan öğesini ya da bağlantılı bir özelliğini temsil eden bir terimin, terimle atıfta bulunulan şey arasında zorunlu olarak bir bağlantı olmaksızın, o şeyin kendisine atıfta bulunmak için kullanılmasını içerir."* 'Eğreltime' (metafor) ise; "*bir terim ya da ifadenin, tam anlamıyla uygulanamayacağı bir nesne ya da eyleme uygulanmasını içerir.*" Thompson bunun için; Margaret Thatcher'a "Demir Leydi" denilmesini örnek göstermektedir (Thompson, 2013: 80-81).

Thompson ideolojinin diğer bir kipi olarak 'birleştirme'yi; "*Tahakküm ilişkileri; sembolik düzeyde, kişileri onları ayırabilecek farklılıklar ya da ayrımlardan bağımsız olarak, kolektif bir kimlikte kucaklayan bir birlik biçimi inşa ederek kurulabilir ve muhafaza edilebilir*." şeklinde tanımlamaktadır. Ulusal bir dili standartlaştırmak için uygulanan stratejiye örnek olarak verilecek yöntem; 'standardizasyon'dur. Dil gibi diğer sembolik biçimler, gerçekleşecek sembolik mübadelelerde bir standart içinde gerçekleşmesini sağlamak için uygulanan stratejilerdir. Diğer bir strateji ise; 'Bütünün simgeselleştirilmesi' olarak ifade edilmektedir. Birliklerin, kolektif kimliklerin veya diğer özdeşleştirme sembollerinin kurulması için; toplumda diğer gruplara uygulanan sembolik aktarım stratejisidir. Bu inşalara örnek olarak; bayrak, milli marşlar ve armalar verilebilir. Birleştirmeden sonraki üçüncü kip ise; 'parçalanma' olarak ifade edilmektedir. "*Tahakküm ilişkileri bireyleri bir kolektivite içinde birleştirerek değil, hâkim gruplara etkin bir şekilde meydan okuyabilecek kişi ya da tehditkâr olarak yansıtılan bir hedefe yönelterek devam ettirilir.*" Bu alandaki sembolik inşanın stratejilerinden biri; 'farklılaştırma'dır. Bireylerin ve grupların, gücün karşısında bir araya gelmelerini engellemek için; onların farklılıklarını ve çatışmalarını ön plana çıkaran stratejidir. 'Ötekinin sansürlenmesi' ise; düşmanı bireylere ve topluma korkutucu ve olumsuz bir şekilde yansıtıp, onların bu düşmanı sansürlemesini sağlamaktır. Thompson buna; Stalinist dönemdeki muhaliflere 'hak düşmanları' şeklinde seslenilmesini örnek göstermektedir. Son kip ise; 'şeyleştirme' olarak adlandırılmaktadır. Bu yolla; "*Tahakküm ilişkileri; geçici, tarihsel bir durumu sanki kalıcı, doğal ve zaman dışıymış gibi göstererek kurulabilir ve sürdürülebilir. Süreçler, toplumsal ve tarihsel nitelikleri karanlıkta kalacak şekilde yarı-doğal şeyler ya da olaylar gibi resmedilir.*" Bu anlamda ilk strateji 'doğallaştırma'dır. Toplumsal olayların sonucu oluşan bir durum veya olgunun doğal bir niteliğe sahipmiş gibi sunulmasıdır. Thompson buna; kadın erkek arasındaki eşitsizliğin doğallaştırılmasını örnek göstermektedir. 'Ebedileştirme'; yine tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan toplumsal sonuçların, sanki her zaman varmış ve var olmaya devam edecekmiş gibi sunulmasıdır. Son olarak adlandırma ve edilgenleştirmeyi ise; "*adlandırma, cümleler ya da cümle parçaları, eyleme ve bunları gerçekleştirenlere dair birer isme dönüştürüldüğü zaman ortaya çıkar.*" şeklinde açıklamaktadır. Örneğin; 'polis, eylemcilere müdahale etti' ifadesinin yerine; 'eylemcilere müdahale edildi' ifadesinin kullanılmasıdır (Thompson, 2013: 81-84).

Thompson (2013: 322-325), derin yorumsamanın metdolojik çerçevesini de çizmektedir. Bu metod; 'sosyal-tarihsel analiz', 'biçim ya da söylem analizi' ve 'yeniden yorumlamanın yorumlanması' şeklinde üç safhadan oluşmaktadır. İlk safha olan sosyal-tarihsel analiz ile ortaya koyulmaya çalışılan; sembolik biçimlerin de dış dünyadan bağımsız olmadığının, sosyal ve tarihsel koşullar altında üretilip, aktarılıp, alımlanmasının analizini içermektedir. Bunlardan ilki; 'zaman-mekânsal ortamlar'dır. Buna göre; sembolik biçimler belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşmektedir. Nitekim, toplumsal bütünleşme ve sistemsel bütünleşme konularında, zaman ve mekânın mesajın iletilmesinin bir sonucu olarak kurulduğunu hatırlamakta fayda vardır. Bu düzey, araştırma için özel bir yer teşkil etmektedir. Türkiye'de yaşayan birinin, birinci ağızdan Batı'daki gündelik hayat ve yaşam standartları hakkında bilgi edinmesi; yeni medyanın zaman-mekânsal sıkışması ile ilgilidir. Bu durum platformların özellikleriyle de alakalıdır. Örneğin; Youtube görsel ve işitsel olarak bir deneyim sunarken oldukça ikna edicidir. Twitter ise iki ülkenin rasyonel karşılaştırılmasını sağlayacak, daha çok uzmanların bilgi paylaşımları ile karşılaşılan bir alandır. Diğer bir düzey ise; 'etkileşim alanları'dır. "*Kişilerin etkileşim alanları içerisindeki hareket yollarını takip ederken, ellerindeki çeşitli türde ve miktardaki kaynaklar* (Giddens) *ve sermayeden* (Bourdieu) *ve çeşitli kurallar* (Giddens), *görenekler ve esnek şemalardan yararlanırlar*." Literatür kısmında yer verilen Bourdieu'nun 'alan', 'sermaye' ve 'habitus' kavramları, aynı zamanda düşünürün 'gerçeklik ilişkiseldir' yaklaşımı bu anlamda önemlidir. Diğer yandan Giddens'ın; 'yapı', 'kaynaklar ve kurallar', 'fail' kavramları da 'etkileşim alanı' için önemlidir. İlk olarak; Bourdieu çerçevesinden bakıldığında, bireyler için alan olarak tarif edilecek yerler dijital platformların arayüzleridir. Bu alanlarda, habitus ve sermayeleri çerçevesinde etkileşime girmektedirler. Etkileşim içinde oldukları kişilerin sermayeleri de onların ilişkilerinde önemli bir role sahiptir. Giddens çerçevesinden bakıldığında da yapı olarak yine dijital platformların arayüzleri gösterilebilmektedir. Bu yapının kuralları çerçevesinde bireyler, ellerindeki kaynaklar ile etkileşime girmektedir. Bireylerin bu etkileşim süreçleri yapıyı dönüştürmektedir. Yani içerisinde hiçbir içerik olmayan bir Youtube sayfası hayal edildiğinde; fail herhangi bir içeriği seçip izleyemeye başlamakta, kendi gibi kullanıcıların yorumlarına bakmakta, kendisi bir yorum yapmakta, beğenmekte, paylaşmakta ve o yapıyı dönüştürebilmektedir. Yukarıdaki iki düşünürün kavramları üzerinden bakıldığında, bir içeriğin yer aldığı platformun kulları ve kaynakları; alanı veya yapıyı nasıl inşa etmektedir? Bireyler, bu kurallar ve kaynakların sunduğu imkanlar ile bu platformları kullanmak zorunda mıdır ve onların özgün kullanım biçimleri o platformu nasıl dönüştürmektedir? Bu sorular araştırma için önemli bir yere sahiptir. Üçüncü düzey ise; 'toplumsal kurumları' kapsamaktadır. Toplumsal kurumlar ve kurumların oluşturduğu ilişkiler ile ilgili bir düzeydir. Bir medya kurumunun yapısı, pratikleri ve ilişkileri gibi bir örnek verilebilmektedir. Bu düzeyde, alanın veya yapının kurallarını ve kaynaklarını belirleyen ilk şartların neler olduğu incelenmektedir. Örneğin; Youtube'un

teknik alt yapısı, onun kullanım kolaylığını ve ulaşılabilirliğini sağlamaktadır. Bunun yanında, Youtube'un belirlediği kurallar içerisinde içerik yüklenebilmektedir. Bunlar da yine alanın ilk var oluş koşullarını belirlemektedir. Kullanıcı bilgilerinin gizli tutulması, daha özgür içeriklerin paylaşılabildiği bir ortamı destekleyebilirken; terörist propagandasına da neden olmaktadır. Dördüncü düzey olan 'toplumsal yapı'yı analiz etmek için; asimetrileri, farklılıkları ve bölünmeleri incelemek gerekmektedir. Yapıdaki farklılıkların sebebi olan özellikleri, kategorileri ve prensipleri anlamaya çalışmaktır. Son düzey olan 'teknik aktarım medyası' ise; çalışmanın alanını en çok ilgilendiren düzeylerden biridir. Bu anlamda, iletişim araçlarının teknik alt yapıları ve sembolik biçimin üretimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı gerektirir. Bu düzeydeki teknik alt yapı, daha çok izleme alışkanlıklarını yönlendiren özelliklerdir. Üçüncü düzeydeki teknik alt yapı, alanın ilk kuruluşu ile ilgiliyken; burada yazılım boyutundaki alt yapıdır. Örneğin; beğenme, yorum yapabilme özellikleri ve en önemlisi de kullanıcılar için önerilen içerikler, yani algoritmaladır. Bu alt yapı, gerçekliğin inşası için önemli bir adımdır.

Sembolik biçimlerin ikinci safhası ise; 'biçim ya da söylem analizi'dir. Bu aşamada ilgili metine; 'semiyotik', 'konuşma', 'sözdizimsel', 'anlatı', 'tartışmacı' analiz uygulanmaktadır. Araştırmanın bu kısmında, Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi ile metinlerin yapıları aracılığıyla inşa edilen gerçeklik ve Thompson'ın ideolojinin işleyiş kipleri ile gerçekliğin anlam boyutunda inşası incelenecektir. Biçim ya da söylem analizi tek başına kullanıldığında, gerçekliğin inşa edilişi ve onun alımlanma koşullarıyla bağı kopmuş, ortaya çıkarılmaya çalışılan ideoloji ve söylemden habersiz, soyut bir çaba haline gelmiştir. Sosyal-tarihsel analiz ve sembolik biçimlerin ve söylemin analizinin ardından son safhada; 'yorumlama/yeniden yorumlama' yer almaktadır. "*Biçim ya da söylem analizinin yöntemleri ne kadar kesin ve sistematik olursa olsun, anlamın yaratıcı inşası, yani temsil edilen ya da söylenen şeyin yorumlayıcı bir açıklamasına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaz*." Böylece elde edilen bulgular ile analizin içinde yer alan örüntü ve yapıları yıkmakta, parçalara ayırmakta, yapı söküme uğratmakta, açığa vurmaktadır. Thompson'a göre; derin yorumsamanın, aslında tamamı bir yeniden yorumlamadır. Çünkü incelenen her bir içerik, zaten gerçekliğin bir yorumudur ve bu yöntem ile bu yorumlar yeniden yorumlanmaktadır (Thompson, 2013: 326-331).

Derin yorumsamayı medyaya uygulama noktasında ise üç safhayı şu şekilde tekrardan ele almak gerekmektedir. Sosyal-tarihsel analiz; mesajların 'üretim ve aktarımının' çözümlemesini içermektedir. Bu safha, medya iletilerinin ideolojik özelliğini ortaya koyma noktasında önemli bir yere sahiptir. Mesajların üretildiği ve aktarıldığı kurumları, toplumsal ilişkileri ve üreticilerin hedefleri ile onaylarını ortaya koymaktadır 'Etkileşim alanı', 'zaman-mekan', 'toplumsal yapı', 'kurumlar' vb. hakkındaki sosyal tarihsel analizi kapsayan kısımdır. İçeriklerin oluşturulmasını sağlayacak koşulların oluşması, içeriklerin oluşması ve bireyler ile karşılaşmasına kadar olan kısmın analizidir. Biçim ya da

söylem analizi boyutunda ise; 'gerçekliğin inşası' incelenecektir. Böylelikle, anlamı harekete geçirmeyi sağlayan, karmaşık sembolik görüngülerin dönüşmesine sebep olan yapısal özellikler ortaya koyulabilecektir. Bu safha içerik ile bireylerin karşılaştıkları anı kapsar. Yine sosyo-tarihsel analizin bir boyutu olan 'alımlama ve benimseme ise; ilk boyuttaki aktarımın tam tersi olarak alıcıların aktarılan mesajları alımlama düzeyini incelemektedir (Thompson, 2013: 350-351). Bireylerin içerikler ile karşılaştıktan sonra, deneyim ve bilgi stokları ile karşılaştırarak geçerlilik iddialarını kurdukları aşamadır. Bu yöntem ile aktarımın gerçekleşmesini sağlayan koşullar ve ardından da bu koşullar altında inşa edilen gerçeklik ve inşa edilmiş gerçekliğin alımlanması incelenecektir. Son olarak ise; medya mesajlarının ideolojik niteliğinin yorumlanması/yeniden yorumlanması yapılacaktır.

Bu kısma kadar içerikler birçok boyutu ile çözümlenecektir. Habermas'ın "*İletişimsel Eylem Kuramı*" adlı eserinde yer alan ve literatür kısmında da bahsedilen; "*Yaşam evreninin yapısal bileşenlerinin varlığını sürdürmesi için, yeniden üretim süreçlerinin katkıları*" ve "*aksaklıklarında meydana gelen kriz görüngüleri (patolojiler)*" (Bknz: 51) adlı tablo üzerinden analiz daha derli toplu bir şekilde ortaya konulacaktır.[7] Örneğin; analiz edilen bir içerikte Türkiye'deki 'toplumsallaşma' ve Batı'daki 'toplumsallaşma' boyutu karşılaştırılmaktadır. Türkiye'nin olumsuzlandığını varsayalım. Analiz sonucunda ortaya çıkan gerçeklik ile ilgili içerikte Türk geleneklerine dair uygun olmayan bir 'kültürel yeniden üretim' vardır. Türkiye'de gençler Batı'ya nazaran girişimci olmak için, yeni şeyler keşfetmek için güdülenme eksikliği yaşamaktadır. Türkiye'de bireyler, Batı'ya göre kişisel gelişim boyutunda birçok sorun yaşamaktadır. Bu tür çıkarımlar, her bir analiz edilen içerik için tablolar halinde sunulacaktır. Ayrıca aşağıda bahsedilecek olan görüşmeler sonucu, katılımcılardan elde edilen bilgiler ile aynı tablolar oluşturulacaktır. Katılımcılardan elde edilen veriler ve içeriklerden elde edilen veriler ile oluşturulacak bu tablolar karşılaştırıldığında içerikler tarafından inşa edilen gerçeklik ile katılımcıların deneyim ve bilgi stokları yani öznel deneyimleri arasındaki uyuşma tespit edilecektir.

Thompson'ın bahsettiği son düzey olan medya mesajlarının alımlanması için; fenomenolojik görüşme yöntemi gerçekleştirilecektir. Ancak Thompson'dan farklı olarak amaç; mesajların içerikleri ve katılımcıların kanaatlerine odaklanmak yerine, fenomenolojik yöntem sayesinde deneyim ve olgu üzerine odaklanmaktır. Kolayca gözlemlenemeyen karmaşık bir problemin, yani 'gerçeğin', ortaya çıkarılmasına yönelik bir yöntem olması (Baş ve Akturan, 2013:87) fenomenolojinin bu çalışma için tercih edilme sebeplerinden biridir. Bu anlamda ilk önce fenomenolojik yöntemin özelliklerini incelemekte de fayda vardır. Fenomenoloji; belirli bir deneyim ve olgu çerçevesinde bir araya gelen bir grup insanın, ortak deneyimlerini incelemeyi ve betimlemenin ötesinde bir süreç ve eyleme ilişkin kuramsal izah ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kullanımının kolaylığı ve uygulanabilirliği sayesinde de sıkça tercih edilen bir yöntemdir. Ortak deneyimlerdeki 'özü' betimlemekte ve deneyimin ne

[7]Bu tablolara literatür kısmına geri dönüp tekrar bakmakta fayda vardır.

anlama geldiğini açıklamaktadır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020:154). Bu anlamda fenomenolojinin diğer bir amacı ise; insan deneyimlerini anlamaya çalışmaktır (van Manen, 2007:12). Tek bir kişinin yaşamış olduğu deneyimlerden yola çıkarak; bu deneyimlerin toplamını anlama çabası içermektedir (Giorgi, 1997:236). Fenomenolojik çalışmaya bir örnek vermek gerekirse;

"Çalışma yaşamında mobbing" kavramı günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığımız ve çevremizde birçok kadından duyduğumuz bir olgu olabilir. Mobbing konusunda yapılan çalışmalar da mobbing ve diğer değişkenlerle ilişkileri (kadın olmak, ataerkil, rekabet gibi) hakkında bilgi verebilir. Ancak mobbing iş yaşamında kadınlar için ne anlama gelmektedir? Mobbing kadınları hem iş hem de özel yaşamlarında nasıl etkilemektedir? Mobbinge uğrayan kadınlar, mobbing sonucunda neler yaşamaktadır? Fenomenolojik çalışmalar bu tür konulara odaklanarak mobbingin farklı açılardan ne anlama geldiğini ve kadınların mobbing deneyimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayabilir" (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020:157).

Fenomenoloji 'gerçek nedir?' sorusuna cevap aramaktadır. Gerçeğin 'özüne' ulaşabilmek için nesnel ve öznel boyutun gerçekten soyutlanması gerekliliği üzerine kuruludur. Fenomenoloji olarak adlandırılmasının sebebi; bireyi tüm sanılardan arındırıp, görüngü olarak görmesinden dolayıdır. Bireysel tecrübelere odaklandığı için, araştırma alanı bireysel evrendir. Öznel deneyimler ile ilgilenerek, bireylerin algılamalarını ve olaylara yükledikleri anlamları incelemektedir (Baş ve Akturan, 2013:83-84). Bu sebeple; derin yorumsamanın son basamağı olan alımlama ve benimseme safhasında tercih edilmiştir. Giorgi ve Giorgi'nin (2003:27) fenomenolojik bakış açısına göre; tek bir gerçeklik yoktur, gerçeklik kişisel algılamalara dayanmakta ve zamanla değişmektedir. Ne bildiğimiz, içinde bulunduğumuz durum, çevre ve şartlara göre değişiklik göstermektedir. Bu, çalışmayı birazdan açıklanacak olan eleştirel fenomenolojiye daha da yaklaştırmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, fenomenoloji, felsefe geleneğinden ortaya çıkarak sosyoloji ve diğer alanlarda kullanılmaya ve bir yöntem haline gelmeye başlamıştır. Bu anlamda, bilincin yaşanmış deneyimini mümkün ve anlamlı kılan yapılar hakkında düşünmeyi sağlamaktadır. Doğal tutum ve dünyanın bilince aşkın olduğu görüşünü paranteze alarak, gündelik deneyimin anlamını ve tutarlılığının sebebi olan temelleri indirgeyerek ortaya koymaktadır. Salt düşünen bir ego değil, deneyimlenen bir özne olarak kendini anlama imkânı sunmaktadır (Guenther, 2019:11).

Fenomenolojiyi daha iyi anlamak adına; önemli kavramlarına yer vermek gerekmektedir. Gerçekliği bir görüntü meselesi olarak gören fenomenolojik yaklaşımda, gerçeklik kişinin algısına bağlı değişken bir inşadır. Gerçekliği inşa eden ise beş önemli kavram vardır (Downing, 2007:44 akt. Baş ve Akturan, 2013:86):

Bilinçlilik: Bireyler amaçlı ve bilinçli olarak hareket etmektedir. Araştırmacı ise bir deneyimin algılama veya gerçeklik olduğunu anlaması için deneyimi dinlemeli veya hissetmelidir. Bir şeyin gerçekliği ile kişinin bilincinde olması arasında yakın bir ilişki mevcuttur. **Davranış:** Olgunun anlamını nesneler yerine davranışlarda arayan bu yaklaşımda, gerçeği, amaçlı olan davranışlar ile amaçsız davranışlardan ayırmak önemlidir. Weber'in anlamaya yönelik eylem yaklaşımına yer verilen kısımda ve Giddens'ın görüşlerinde, özellikle toplumsal eylemlerin bilinçli davranışlar olduğundan bahsedilmişti. **Algı:** Nesneler ve olayları algılamak duyular vasıtası ile gerçekleşmektedir. Böylece elde edilen tüm bilgiye algı sayesinde ulaşılmaktadır. **Öznelerarası geçerlilik:** Literatür kısmında yer verildiği üzere; Husserl ve Schutz solipsizm sorunundan kurtulmak için öznelerarasılığa başvurmuşlardır. Bourdieu ise gerçekliğin ilişkisel olduğunu belirtmektedir. Gerçeklik nesnelerde değil, bireyden bireye aktarılması ile inşa edilmektedir.

Diğer iki önemli kavram ise; 'noema' ve 'noesis' kavramlarıdır. Deneyimlenen şeyin kendisi "noemadır." Yani 'bir şeyin bilinci' ifadesinde yer alan 'bir şey' noema, fiziksel ve materyal boyuttur. Noesis ise deneyim sırasındaki algılanma biçimine verilen addır. Noema deneyimlenen şey iken, noesis deneyimin nasıl gerçekleştiğidir. Diğer bir önemli kavram olan öznellik; "*dünyada olmak, dünya ile bağlantılı olmak olarak tanımlanmaktadır. Zira dünyanın gerçek olmasını dünya ile ilişki içinde olmak sağlamaktadır.*" Fenomenoloji tanımlayıcı bir yaklaşım olduğu için amacı; **genelleme yapmaktan ziyade tanımlama yapmaktır**. Diğer bir deyişle; tahmin edici ve keşfedici bir yöntem değil tanımlayıcıdır. Bu anlamda tümdengelim yöntemlerinden ayrılmaktadır. Bilinçli olarak tecrübe edilen olguların tanımlanması kast edilmektedir. Yanlı tecrübeler objektif bir şekilde değerlendirilmelidir. Kısacası fenomenoloji; tümevarımsal tanımlayıcı bir araştırmadır (Baş ve Akturan, 2013:87-89).

Katılımcılara sorulacak sorular da büyük bir öneme sahiptir. Creswell (2020:166) örnek soruları şu şekilde sıralamıştır; "Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız?", "Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?" Brown vd. (2006) ise organ nakli bekleyen hastalar ile fenomenolojik araştırma yaptığı çalışmasında katılımcılar ile bir ila iki buçuk saat arasında açık uçlu görüşmeler gerçekleştirmiştir. 3 katılımcı ile tekrardan görüşülmüştür. Toplam 6 katılımcı ile 9 defa görüşme yapılmıştır ve şu sorular sorulmuştur; "Lütfen bana biraz kendinizden bahsedin.", "Bana ne kadar süredir bekleme listesinde olduğunu söyler misin?", "Bir nakil beklemeyle yakından bağlantılı hangi boyutlar, olaylar ve insanlar sizin için öne çıkıyor?", "Bekleme listesini değiştirmemizden bu yana deneyim nasıl oldu?", "Seni nasıl etkiledi?", "Deneyimle hangi değişiklikleri ilişkilendirirsiniz?", "Son zamanlarda zamanınızın çoğunu düşünerek mi geçiriyorsunuz?", "Bekleme listesinde olmak ne tür duygular yarattı?", "Bekleme listesine girdiğinizden beri zamana bakış açınız değişti mi?", "Nakil bekleme deneyiminizi temsil eden bir

metafor olsa ne olurdu?", "Bekleme deneyimi ile ilgili olduğunu düşündüğünüz her şeyi paylaştınız mı?" (akt. Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020)

Fenomenolojik veri analizinin genel aşamalarına göz atılacak olursa; ilk olarak verilerin hazırlanması olan 'paranteze alma', ikinci aşamada verilerin fenomenolojik olarak azaltılması olan 'fenomenolojik redüksiyon', yaratıcı varyasyon, yani 'imgesel çeşitleme' ve son olarak deneyimin özünü ortaya çıkarma olan 'anlam ve özlerin sentezlenmesi' gelmektedir. Araştırmacının fenomene dair deneyimlerini ve önyargılarını betimleyerek kendi yargılarını paranteze alması gerekmektedir. Veri analizinin ilk aşamasında 'anlamlı birimler belirlenmektedir', böylelikle araştırma ile ilgisi olmayan ifadelerden kurtulmuş olunmaktadır ve geriye gerekli ifadelerin listesi kalmaktadır. İkinci aşamada; ilgili ortak ifadeler gruplandırılmakta, buna "anlam birimlerinin kümelenmesi" adı verilmektedir. Böylece temalar ve anlam birimleri ortaya çıkmakta ve merkezi temalar belirlenmektedir. Her tema birbirinden ayrılabileceği özel anlamlar şeklinde ayrılmalıdır. Daha sonra ise bu temalar da kümelenmektedir. Katılımcılardan elde edilen veriler ile de 'dokusal tanımlar' oluşturulmaktadır. Bu aşamada, katılımcıların fenomenle ilgili deneyimlerinin 'ne' olduğuna dair açıklama yapılmaktadır. Deneyimle ilgili 'ne oldu?' sorusunun "dokusal betimlemesi" adı verilen bu aşamadan sonra, fenomenin deneyimlendiği ortam ve bağlam ile ilgili yapılan betimlemelerin yer aldığı aşamaya ise; "yapısal betimleme" adı verilmektedir. Bu aşamada deneyimin nasıl gerçekleştiğine dair açıklama yapılmaktadır. Dokusal ve yapısal betimlemelerin sentezlenmesi ile de deneyimin özüne ulaşılarak karma bir betimleme yapılmaktadır. Katılımcıların; 'ne' deneyimler yaşadığı ve bu deneyimlerini nasıl yaşadığı anlatılmaktadır (akt. Tekindal ve Uğuz Aras, 2020: 170-172).

Bu çalışmada ise; klasik bir fenomenolojinin ötesinde, eleştirel bir fenomonolojik yöntem uygulanması amaçlanmaktadır. Şu ana kadar yöntemin uygulanması ile ilgili safhalar geçerliliğini korumaktadır. Guenther (2019:14-15), eleştirel fenomenoloji ile ilgili şu soruları sormaktadır; "Fenomenoloji, yaşanmış iktidar ve baskı deneyimi ve bu deneyimi şekillendirmede yarı-aşkın sosyal yapıların rolü hakkında bize ne öğretebilir?", "Fenomenoloji eleştirel hale gelirse; devam eden sosyal-politik eleştiri söylemlerine ve pratiklerine ne şekilde katkıda bulunmak zorundadır?" Bu sorulardan yola çıkarak eleştirel fenomenoloji; klasik fenomenolojinin ötesine geçerek, dünya deneyimini mümkün ve anlamlı kılan sosyal yapıların inşa ettiği yaşam için, yeni ve özgürleştirici olanaklar yaratarak, dünyayı yeniden yapılandıracaktır. Eleştirel fenomenoloji sayesinde hem felsefe yapmak hem de politik aktivizm mümkündür. Politik bir pratik olarak eleştirel fenomenoloji; dünyanın belirli deneyimlerini ayrıcalıklı kılıp doğallaştırırken ve normalleştirirken diğerlerini marjinalleştiren, patolojikleştiren ve itibarsızlaştıran yapılardan kurtulma mücadelesidir. Bu yapılar birçok düzeyde mevcuttur: sosyal, politik, ekonomik, psikolojik, epistemolojik ve hatta ontolojik. Bu anlamda eleştirel

fenomenoloji ile iktidar ve güç ilişkileri dağılımı göz önünde bulundurularak, öznenin deneyimi yaşarken ve deneyimin özünü ortaya koyarken, iktidar ve güç ilişkilerinin konumlanmasına odaklanmaktadır. Arzuladığı ve deneyimlemek istediği anlamı ortaya çıkaramayanları incelemektedir. Böylece eleştirel fenomenoloji ile hegemonik ilişkiler ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Araştırmanın ilk safhasında, söylem ve söylem analizinden faydalanılıyor olması da bu anlamda oldukça önemlidir. Burada ayrıcalıklı kılınan deneyim; Batı'daki gündelik yaşamın olması gereken olarak sunulurken, tahakküm altına alınan bunun dışındaki deneyimler incelenecektir. Öznel deneyimlerin oluşumunda, medya aracılı inşa edilmiş söylemin yeri, eleştirel bir fenomenolojik bakış açısı ile incelenecektir.

Özetlemek gerekirse; araştırma, öncelikle Batı söylemi ile inşa edilen gerçekliği, medya metinlerinin analizi ile ortaya koyacaktır. Bunu ise; iki farklı söylem çözümlemesi ile gerçekleştirecektir. İlk olarak; gerçekliğin yapısal inşasını ortaya koymak için örnekleme dahil edilen içeriklerde, Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi kullanılacaktır. Sonrasında; aynı içeriklerde Thompson'ın derin yorumsama yöntemi ve ideolojinin işleyiş kipleri ile gerçekliğin anlamsal inşası incelenecektir. Derin yorumsamanın son aşaması olan 'alımlama ve benimseme' için ise fenomenolojik bir yöntem olan eleştirel fenomenolojik yöntem uygulanacak ve veriler görüşme ile toplanacaktır. Böylelikle, araştırmanın ikinci ana amacı olan; inşa edilen gerçekliğin, araştırmaya dahil olan preker bireylerde, nasıl bir öznel deneyimin özünü oluşturduğu tanımlanacaktır. Bu; tüm araştırma çıktılarının tablolaştırılıp, yeniden yorumlanması ile yapılacaktır.

5.1.4.2. Evren, Örneklem ve Sınırlılıklar

Yukarıda, fenomonolojik yöntemin literatürüne yer verirken, katılımcıların belirlenmesi hususuna değinilmiştir. Örneklemin belirlenmesinde en önemli husus, hatırlanacağı üzere; incelenen deneyimi yaşamış olan bireyleri seçmektir. Fenomonolojik bir araştırmada, birey sayısının fazla olması için uğraşılmamalı, ilk elden ve sübjektif bilgiler toplanmalı ve her bireyden maksimum düzeyde bilgi edinilmesi amaçlanmalıdır. Böylece örnekleme yöntemi olarak; 'amaçlı örnekleme' tercih edilebilir ve bu sayede tesadüfi olmayan bir örnekleme yapılabilir (Baş ve Akturan, 2013: 90).

Araştırmanın sınırlılıkları ise şu şekildedir; öncelikle prekarizasyona maruz kalmış, bu deneyimi yaşamış kişiler olması gerekmektedir. Yani preker bireyler olması şarttır. Bunun yanında kişinin Youtube, Twitter, Instagram veya Tiktok gibi sosyal medya platformlarını hemen hemen her gün kullanıyor olması gereklidir. Ayrıca Youtube'da analizi yapılan videolara benzer videolar izliyor veya en azından biliyor olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle; 'dijital yerli' kavramsallaştırmasına uygun denilebilecek yaş aralığında ve dijital teknolojileri biliyor, kullanıyor olmalıdır. Bunun için yukarıda da belirtildiği üzere; Türkiye'de 1990 sonrası doğmuş neslin, dijital teknolojilere yatkınlığı kendisinden önceki nesillere göre oldukça yüksektir. Bunun dışında en büyüklerinin aşağı yukarı 5

yıldır çalışma hayatında olması da aranan özellikler arasındadır. Bu da konunun prekarite ile ilgili bağlamını oluşturmaktadır. Ayrıca 18 yaş altı bireyler araştırmaya dahil edilmeyecektir. Prekarya'nın seçilme sebebine ise yukarıda yer verilmiştir. Araştırma sadece işsizler veya emek piyasası üzerinden yapılmayacaktır, hayatın birçok alanındaki kırılganlığı kapsayan bir yaklaşım olmasından dolayı prekarite seçilmiştir. Bugün beyaz yaka ve mavi yakanın, işsiz veya çalışanın benzer kaygıları vardır. Neo-liberal emek piyasası ve toplumun içinde yer alan kırılgan ve yaralanabilir özneyi anlatan bir kavram olduğu için seçilmiştir.

Son dönemde Batıya göç eden, oradaki yeni hayatını anlatan Türk vatandaşları hem geleneksel hem de yeni medyada oldukça popüler bir içeriktir. Ancak hem geleneksel hem de yeni medya içeriklerini analiz etmeye çalışmak yersiz olacaktır. Bu yüzden Batı'daki yaşamı direkt deneyimleyen ve yerinden içerik paylaşanların yer aldığı yeni medya platformları önceliklidir. Youtube, Twitter, Tiktok, Instagram veya Facebook gibi birçok platformda, Türkiye'den göç edenlerin Batı'daki yaşamla ilgili paylaşımları yer almaktadır. Bu anlamda da Youtube ve Twitter örneği alınacaktır. Youtube; bu içeriklerin ilk popüler olduğu yer ve V-log formatının olmasından dolayı tercih edilmiştir. Twitter'da video içeriği dışında yazılı metinler incelenecektir. Bu anlamda uzman söyleminin oluşturduğu gerçeklik önemli bir yere sahiptir. Uzman görüşlerini analiz etmek için de Twitter yine doğru bir platform olacaktır.

Araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda evreni; Türkiye'de yaşayan, prekarizasyona maruz kalmış, 1990 sonrası doğmuş dijital yerliler oluşturmaktadır. Bu koşullara sahip olmayan bireyler seçilmeyecektir. Çünkü araştırmanın amacı; bir tanımlama yapmaktır. Sadece Türkiye değil, Avrupa'da dahi bir sorun olan prekarite ve genç işsizliği hususuna değinilen bu çalışmada amaç; daha önce de belirtildiği gibi, bu grubun medya dolayımlı deneyimlerini tanımlamaktadır. O yüzden bu gruba uymayan kişilerin araştırmaya katılmasına gerek yoktur. Böylece amaçlı bir örneklem olan 'ölçüt örnekleme' yöntemi ile yukarıda bahsedilen özelliklere sahip 12 kişi ile görüşülecektir.

Fenomenolojik araştırmanın, daha önce bir kişi ile de 235 katılımcı ile de yapılmış örnekleri bulunmaktadır. Ancak en fazla 10 katılımcı olması gerektiğini belirten görüşlerin yanında, 6 ile 20 arasında bir katılımcı sayısı belirtenler de vardır. Net bir sayı olmasa da araştırmanın özelliğine ve elde edilen verilere göre; katılımcı sayısı değişiklik gösterebilir (akt. Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020:168). Katılımcı sayısından daha önemli olan; deneyimleri anlamlandıracak ve tanımlayacak kadar derin görüşmeler gerçekleştirmektir. Fenomenolojik yöntem; açık uçlu, uzun yanıtların olduğu, uzun transkriptler barındırdığı için katılımcı sayısından daha önemli olan doğru ve doyuma ulaşmış veriyi almaktır.

Araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda eleştirel söylem çözümlemesinin evrenini; medyada Batı'daki yaşam standartları, refah vb. konularının yer aldığı içerikler oluşturmaktadır. Fenomenolojik yöntemi desteklemesi için; yine eleştirel söylem çözümlemesi için de amaçlı örneklem olan ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Her iki yöntem için de amaç; önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan bütün durumların ele alınmasıdır. Ölçüt örneklemde ölçüt, araştırmacı tarafından oluşturulabildiği gibi önceden hazırlanan ölçüt listesiyle de hazırlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:140).

İçeriklerin belirlenmesiyle ilgili ölçütlerde; alım gücü, refah, eğitim, ekonomi, adalet gibi konuları barındıran içerikler tercih edilerek söylem çözümlemesi uygulanacaktır. Katılımcıların yaş aralığı 18-33 şeklinde olacaktır. Katılımcıların belirlenmesinde ise şu 3 ölçütler kullanılacaktır.

1. 1990 sonrası doğmuş, çalışma hayatına başlamış (en az bir yıl çalışmış olması yeterli, aktif olarak çalışmıyor olabilir), prekarizasyonun tanımlamalarında yer alan esnek, güvencesiz, istikrarsız, kırılgan bir hayat sürdürdüğünü hisseden, araştırmayı ilgilendiren dijital platformları kullanan, üniversiteden veya bir eğitim kurumundan ayrılalı 5 yıldan fazla olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kadın ve erkekler.
2. 1990 sonrası doğmuş, çalışma hayatına başlamış (en az bir yıl çalışmış olması yeterli, aktif olarak çalışmıyor olabilir), prekarizasyonun tanımlamalarında yer alan esnek, güvencesiz, istikrarsız, kırılgan bir hayat sürdürdüğünü hisseden, araştırmayı ilgilendiren dijital platformları kullanan, üniversiteden veya bir eğitim kurumundan ayrılalı 5 yıl veya daha az olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kadın ve erkekler.
3. 1990 sonrası doğmuş, daha önce bir işte çalışmamış veya aktif iş arayan, prekarizasyonun tanımlamalarında yer alan esnek, güvencesiz, istikrarsız, kırılgan bir hayat sürdürdüğünü hisseden, araştırmayı ilgilendiren dijital platformları kullanan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kadın ve erkekler.
4. 1990 sonrası doğmuş, üniversite öğrencisi veya eğitim süreci devam eden, prekarizasyonun tanımlamalarında yer alan esnek, güvencesiz, istikrarsız, kırılgan bir hayatın kendisini beklediğini hisseden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kadın ve erkekler.

12 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler; her bir ölçüte uygun, 3'er kişi ile dizayn edilecektir. İlgili içerikler ile daha önce karşılaşmış, bu içeriklere oldukça hâkim olduğu görülen katılımcılar ile tek bir görüşme, ancak ilgili içerikleri bilen ancak içerikler hakkındaki bilgisinde eksik olan kişilerle ikinci bir görüşme yapılacaktır. İlk görüşmeler katılımcıları tanımaya yönelik demografik ve fenomenolojik yönteme uygun bir görüşme olacaktır. Eğer ikinci bir görüşme yapılması gereken katılımcı varsa; kendisine içerikleri izlemesi için bir hafta süre verilecek ve sonrasında ikinci bir görüşme yapılacaktır.

Alım gücü, refah, adalet, eğitim, ekonomi gibi ölçütler ile incelenecek içeriklerin temaları da şu şekilde belirlenmiştir; 'yurt dışında araba', 'alım gücü/market', 'ev/konaklama', 'iş imkanları', 'teknolojik ürünler', 'göç sebepleri', 'eğitim', 'ekonomi/siyaset'. Bu 8 temaya uygun anahtar kelimeler ile videolar aratılmıştır. Çalışmanın konusuna paralel, en çok izlenen videolardan, 35 video belirlenmiştir. Tez izleme jürisi ve uzman akademisyenler ile belirlenen örneklem modeli ve videolar tekrar incelenmiş ve incelenecek video sayısı ölçüt korunacak şekilde 13'e düşürülmüştür. Kalan 13 videonun içerikleri diğerlerinin tekrarını barındırdığı için, prekarizasyon ve Batı söyleminin analizi için uygun olanlar bırakılmıştır. Ayrıca Twitter için analiz edilecek hesaplar ise 3'e düşürülmüştür.

5.1.4.3. Araştırma Soruları

Araştırma öncelikle, Batıdaki standartları yücelten ve Türkiye'deki standartları olumsuzlayan söylem ve prekarite bağlamında, medya aracılı gerçekliğin inşasını dijital platformlar üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Ardından, inşa edilen bu gerçekliğin, prekaryaların öznel deneyimlerindeki yansımalarının tanımlanması ve son olarak yeniden yorumlanmasını içermektedir. Bu amaçlar ve süreç doğrultusunda araştırma soruları şu şekildedir;

- Medya dolayımlı gerçekliğin 'yapısal' inşası; Batı'nın söylemi boyutunda nasıl gerçekleştirilmektedir? (Van Dijk, Eleştirel Söylem Çözümlemesi)
- Medya dolayımlı gerçekliğin inşası; Batı'ya ait söylemin 'anlamı' boyutunda nasıl gerçekleştirilmektedir? (Thompson, İdeolojinin işleyiş kipleri)
- Medya aracılı inşa edilen gerçeklikle, prekar bireylerin öznel deneyimleri arasında nasıl bir ilişki vardır? (Fenomenoloji)
- Öznel deneyimin yansımaları ve temaların esasları nelerdir? (Fenomenoloji)
- Medyadaki Batı söylemi çerçevesinde inşa edilen gerçeklik ve evrensellik ile prekar bireylerin öznel deneyimleri arasındaki ilişki nedir?

5.1.4.4. Varsayımlar

- Batı'ya ait söylemin, yapısal ve anlamsal kurulumu, medya aracılığıyla bir gerçeklik inşa etmektedir.
- Medya aracılığıyla inşa edilen bu gerçeklik; prekarizasyona maruz kalmış bireylerin öznel deneyimlerine ve öznelleşmelerine yansımaktadır.
- Medyada inşa edilen gerçeklik ve öznelleşen prekaryalar arasında; ortak temalar mevcuttur.
- Medyada inşa edilen gerçeklik ve prekar bireylerin öznel deneyimleri arasında; "bu deneyimleri" tek taraflı olumlayıcı batı tandanslı bir tavır/tutum/özellik vardır.

5.1.4.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın ilk adımında kullanılacak olan metin çözümlemelerinde, veri toplama aracı olarak; doküman inceleme yöntemi kullanılacaktır. Böylelikle, ilgili dijital platformlarda arşivlenmiş olan videolar ve paylaşımlar incelenecektir. "*Arşiv verisi bir topluluğa, organizasyona ya da kültüre ilişkin olarak rutin kayıtları içermektedir. Araştırma bulgularının karşılaştırılması ve zenginleştirilmesi açısından kayıtlardan yararlanılmaktadır*" (Baş ve Akturan, 2013: 119). Medya içeriklerine dair doküman incelemesi yapılacağı için; doküman incelemesinin alt dalları arasından biri olan 'film, video ve fotoğraf' incelemesi esas alınacaktır.

Fenomenolojik görüşmede bireyler ile derinlemesine, yarı-yapılandırılmış, sözlü görüşmeler yapılırken; görüşmeler kaydedilmeli ve çözümlenmelidir. Görüşme sırasında not tutmayla ilgilenmek yerine; sözlü iletişim dışındaki konulara daha çok dikkat edilmelidir. Ayrıca olayı, bireylerin bakış açısından daha iyi anlamak adına; notlar onun perspektifinden tutulmalı ve katılımcılardan deneyimlerini yazılı ve detaylı olarak da belirtmeleri beklenmelidir (Baş ve Akturan, 2013:91).

Görüşmeler, yarı-yapılandırılmış dışında yapılandırılmamış ve yapılandırılmış olarak da gerçekleştirilebilir. Yapılandırılmış görüşmelerde bireylerin deneyimleri, tutumları ve düşünceleri arasındaki paralellik ve farklılıkları ortaya koymak ve karşılaştırma yapmak daha mümkündür. Patton'un öne sürdüğü; 'sohbet tarzı görüşme', 'görüşme formu yaklaşımı' ve 'standartlaşmış görüşme' şeklinde üç tür görüşme vardır. Yakın konular hakkında, farklı insanlardan benzer türde veriler elde etmek amacıyla; 'görüşme formu yaklaşımı' tercih edilir (akt, Kodak, 2016: 149).

"*Görüşmeci, önceden hazırladığı konu veya alanlara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları sorma hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla; ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir. Sorular veya konuların belirli bir öncelik sırasına konması zorunlu değildir. Görüşme formu; araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Görüşmeci, görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını değiştirebilir, bazı konuların ayrıntısına girebilir veya daha çok sohbet tarzı bir yöntem benimseyebilir*" (Yıldırım ve Şimşek, 2013:150).

Fenomenolojik yöntem için yarı-yapılandırılmış, yapılandırılmamış veya yapılandırılmış olan üç görüşme türü de uygulanabilir. Ancak bu araştırmada katılımcılar prekar bireylerden oluştuğu için; onların ortak ve farklı yanlarını daha iyi anlamak adına, araştırmada sorular yarı-yapılandırılmış bir şekilde hazırlanacak ve görüşme formu yaklaşımı tercih edilecektir. Görüşmeler esnasında katılımcıların kendilerinin sahip olduğu farklı deneyim ilişkilerinden dolayı, sorular ne kadar net olursa olsun, anlam farklılıkları ortaya çıkabilir. Araştırmacı daha derinlemesine bilgi edinmek isteyebilir. Bu tür olasılıklar göz önünde bulundurularak;

araştırmacının her soru için ‘sondalar (probesler)’ hazırlaması gerekmektedir. Amaç katılımcıları yönlendirmek değil; katılımcıdan edinilecek bilgiye farklı şekillerde ulaşmaya çalışmaktır. Aynı soru, farklı şekilde ifade edilerek, alternatif sorular oluşturulur. Bu sebeple, görüşmelerden önce anlam farklılığı tehlikesini minimuma indirmek adına sondalar oluşturulmalıdır (Kodak, 2016: 149-150).

Araştırma ile ilgili temalar ise; medya içerikleri göz önünde bulundurularak ve kuramsal çerçeve dikkate alınarak oluşturulmuştur. Böylece araştırmacının ön yargıları paranteze alınmıştır. Analiz edilecek video türleri; “yurt dışındaki ikinci el araba fiyatları”, “alım gücü”, “market alışverişi”, “yurt dışında ev fiyatları”, “iş imkanları”, “teknoloji ürünleri”, “yaşam standartları”, “göç”, “eğitim”, “ekonomi” gibi anahtar kelimeler ile göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Bu anlamda ise en çok izlenen videolar analiz edilmiştir. İlgili kategoriye uygun arama tercihi yapıldıktan sonra; Youtube’un filtre özelliğinden çıkan sonuçlar, ‘görüntülenme sayısına göre’ sıralandığında, en çok izlenenler en üstte çıkmaktadır. Bu yöntem ile belirlenen 35 videonun 13’e düşürülmesine ise; yukarıda yer verilmiştir. Araştırılan konuyla ilgili olmayan videolar araştırmanın dışında kalmıştır. Youtube dışında ise; ‘@gokhankutluer-Gökhan Kutluer’, ‘@alitekintr-Ali Tekin’ ve ‘@yurtdisibiletin-yurt dışına çıkma rehberi’ adlı Twitter hesapları analiz edilecektir. Bu hesaplar, daha çok bilgilendirici içerikler paylaşmaktadır. Yurt dışındaki imkanlar ve göç etmenin ötesinde, tarafsız içeriklerdir. Özellikle Gökhan Kutluer, “*Türkiye’den Gitmek: İtalya’ya Uzanan Bir Göç Hikayesi*” adlı kitabında; Türkiye’den İtalya’ya giden göç deneyimlerini detaylı bir şekilde kendi perspektifinden anlatmıştır.

Toplam 13 Youtube videosu ve 3 Twitter hesabı incelenecektir. Youtube videolarının detaylı bilgileri; çözümleme kısmında olacaktır. Tercih edilen Youtube videoları arasında ana haber bültenlerine konu olan videolar da yer almaktadır. Alım gücü, yaşam standartları tarzında videolar; Youtube’da milyonlarca kez izlenmiş, benzerleri hala çekilmeye devam etmektedir. Bunun sebebi ise; enflasyonun, her yıl yenilenen modeller ve ürünlerin Türkiye’deki alım gücü üzerinden karşılaştırılmalarıdır. Bu sebeple; videoların mesajları ve içerikleri hemen hemen aynı olmasına rağmen, insanlar izlemeye devam etmektedirler. ‘Amerika’da araba fiyatları’ adlı videoların başlıklarının sonuna; ‘2019’, ‘2020’, ‘2021’, ‘2022’ gibi tarihler eklenerek güncellenmektedir. Videoları milyonlarca kişi izlemektedir. Birkaç tanesi analiz edildikten sonra, genelindeki ortak mesaja ulaşmak mümkündür. Örneğin; “Yurt dışında araç fiyatları” arama sonucu ‘VidIQ’ adlı Youtube analiz eklentisine göre; en çok görüntüleme alan video 2 milyon, ortalama izlenme 392 bin ve ortalama abone sayısı 500 milyonu aşkındır.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi ve incelenecek içeriklerdeki gerçeklik inşaları göz önünde bulundurulduğunda; prekar bireylerin öznel deneyimlerinin temaları aşağıda belirtilmiştir. Bu anlamda, yeniden üretim süreçlerindeki psikopatolojilerden de temaların oluşturulmasında faydalanılmıştır.

1. Gelecek kaygısı / umutsuzluk
2. Değersiz hissetme / Güvencesizlik
3. Öfke/nefret
4. Kültürel Anlam yitimi
5. Kollektif kimliğe olan inanç / gelenekler
6. Meşruluk / Kural dışılık
7. Yabancılaşma / kişisel kimlik sorunları

Belirlenen temalar, prekarizasyon ve medya içerikleri göz önünde bulundurularak elde edilmiştir. Ancak dışarıda bırakılan temalar da yer almaktadır. Örneğin; şiddet, kadına karşı şiddet, can güvenliği gibi temalar bazı içeriklerde yer alsa da Türkiye'deki prekar bireylerin deneyimledikleri veya yurt dışına gitmeyi istemelerinde önemli bir etmen değildir. Savaş ortamı olan Suriye, Irak ve Afganistan gibi ülkelerdeki prekarite göz önünde bulundurulursa, buradaki bireylerin göç etme nedenleri arasında; can güvenliğinin olmaması en üst sıralarda yer alabilir. Araştırma kısmında yapılacak görüşmelerde; yurt dışına göç etmiş Türklere yer verilmemiştir. Video içerikleri genelde onların deneyimleri üzerinedir. Ancak platformların algoritmaları; daha çok Batı'yı bir cennet gibi anlatan içeriklerin öne çıkmasına neden olmaktadır. Sonuç kısmında ise; yurt dışına gitmiş ama içerik üreticisi olmayan kişilere de yer verilecektir. 5 kişi ile yapılacak görüşmede, yurt dışındaki deneyimleri aktarılacaktır.

Görüşmeler mümkün mertebe, çevrimiçi görüntülü ve sesli görüşme imkânı sunan uygulamalar üzerinden yapılacaktır. Uygulamanın tercihi katılımcının kendisine bırakılacaktır. Böylelikle katılımcı, kendi evinde veya rahat hissettiği bir ortamda görüşme yapmış olacaktır. Katılımcıdan onam formu alırken ve görüşme sırasında kayıt almak için izin istenecektir. Ancak çevrimiçi görüşmede, ortamda bir kayıt cihazının bulunmaması da katılımcıyı rahat hissettirecektir. Çevrimiçi kayıt sayesinde katılımcının görüntüsü de kayıt altına alınabilecektir. Ancak yüz yüze görüşmelerde bunu kamera ile gerçekleştirmek zordur. Çünkü bu durum kamera, tripot ve ses ekipmanları gerektirir ve katılımcı kendini rahat hissetmeyebilir. Ama gerektiği yerde katılımcı ile yüz yüze görüşülmesi durumunda da ses kaydı alınarak görüşme gerçekleştirilecektir. Görüşme sırasında kısa görüşme notları tutulacaktır.

5.1.4.6. Veri Analizi

Fenomenolojik araştırmada, verilerin analizi sürecinde izlenmesi gereken aşamalar arasında; 'tanımlama', 'belirleme', 'noetik ve neomatik ilişkilerin tanımlanması' ve 'esasların (özlerin) kuramsallaştırılması' yer alır (Baş ve Akturan, 2013: 92).

Tanımlama: Veri analizinin ilk aşaması olan bu süreçte tanımlamalar; katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerden ve elde edilen diğer verilerden çıkartılmaktadır. Böylelikle konu veya sorun parantez içine alınmış olur. Yukarıda bahsedildiği üzere; bu aşamada deneyime ait tüm ifadeler listelenir. İfadelerin kontrolü için iki soru sorulmalıdır.

1. *Bu ifade tecrübeyi anlamada yeterli ve gerekli bir anı tanımlamakta mıdır?*
2. *Bu ifadeyi etiketlemek ve kuramlaştırmak mümkün müdür?*

Belirleme: Tanımlamaların yapıldığı aşamanın ardından; tanımlamaların içinde yer aldığı değişmeyen sabitler tespit edilerek temalar oluşturulur. Anlatıların kendileri ve aralarındaki aynı temele sahip kavramlardır. **Temaların belirlenmesinde, sıklıkları değil; önemleri dikkate alınmalıdır**. Belirleme sürecinin sistematik aşamaları şu şekildedir (Baş ve Akturan, 2013: 93);

1. *Yapılan görüşmelerden toplanan verilerdeki olgunun temeline ilişkin, çeşitli anlamları ve bakış açılarını yakalamak için; zıt anlamlar, farklı roller gibi noktalar tespit edilmelidir.*
2. *Araştırmacı özgürce davranmalı ve hayal gücünü kullanmalıdır.*
3. *Olguya ilişkin olarak evrensel duygu ve düşünceler dikkate alınarak tecrübenin yapısal içeriğinin bir listesi oluşturulmalıdır. Yapısal içerik; zaman, yer, nedensellik, amaç, diğer bireylerle ilişki ve materyallik yapılarını kapsamaktadır.*
4. *Her bir katılımcı için temaların yapısal tanımlamaları oluşturulmalıdır. Burada bu tanımlamaların bireysel olmasına dikkat edilmelidir.*
5. *Son olarak; tüm bireysel yapısal tanımlamalar gruplandırılarak temalar belirlenmelidir.*

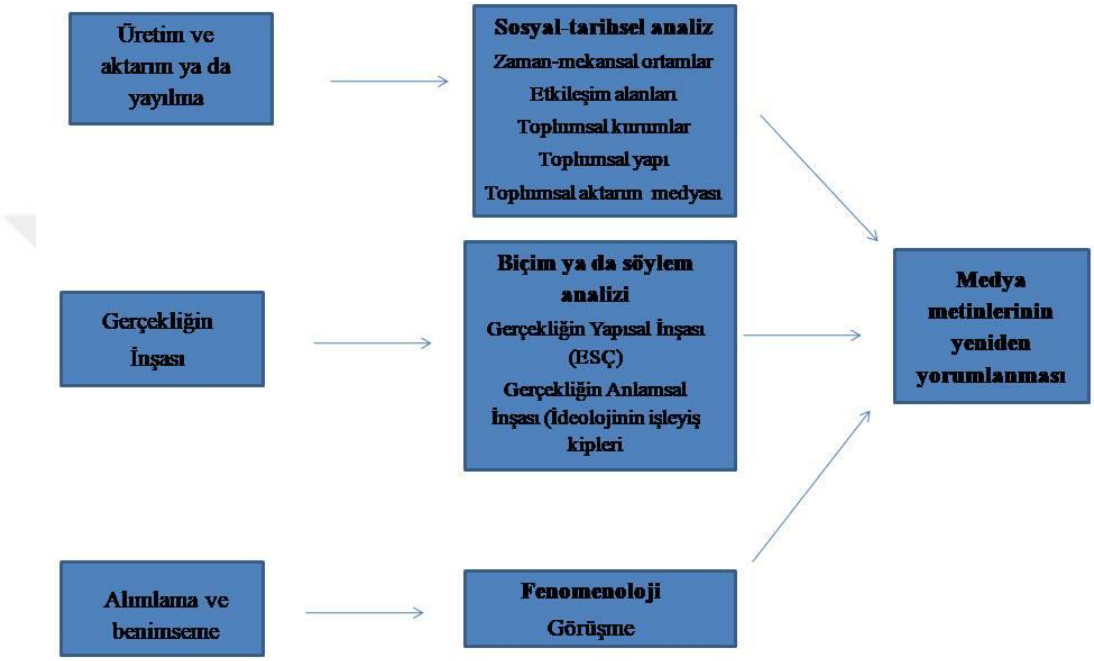
Noetik ve Neomatik ilişkilerin tanımlanması: Noetik, bir şeyi anlamlandırma işlevi iken; noematik, nesnel bir anlam içerme olarak aynı davranışın diğer bir işlevidir. Noetik, sübjektif bir fonksiyon iken; noematik, objektik bir işlevdir. Noetik kutup; 'hatırlanan nesnedir'. İki kavram arasındaki ilişki, bireylerin araştırılan olgunun gerçekliğini algılamasını ifade eder (Baş ve Akturan, 201: 93-94). "Öğretmenimiz ödevlerini yapanları ödüllendirir. Küçük hediyeler beni mutlu eder ve daha çok çalışmamı sağlar." Öğretmenin ödevlerini yapanları ödüllendirmesi, objektif bir davranış olduğu için noematik; öğrencinin kendisini mutlu ve şevkli hissetmesi, sübjektif bir ifade olduğu için noetiktir.

Esasların (özlerin) kuramsallaştırılması: Deneyimlerin özüne inmeye ve esaslarını, gerçekliğini görmeye çalışan fenomenoloji 'esas' veya 'öz', 'deneyimi deneyim yapan şey'i tanımlamaya çalışır. "*Esasların kuramsallaştırılması aşaması; noetik ve noematik ilişkilerin evrenselleştirilmesini kapsamaktadır."* Bireylerin farklılıkları ve tekliği de göz önünde

bulundurulmalıdır. Görüşmeler sırasındaki amaç, katılımcıları homojenleştirmek değil; anlama dair farklı deneyimleri ortaya koymaktır (Baş ve Akturan, 2013:94).

Araştırmanın aşamaları sırasında katılımcılardan elde edilen veriler; 'betimsel analiz' ile çözümlenecektir.

Görsel-3: Araştırma süreci

5.2. Bulgular

Bu başlık altında; 13 Youtube videosu ile 3 Twitter profilinin analizi yapılacak ve fenomenolojik yöntem ile gerçekleştirilmiş derinlemesine görüşmelere yer verilecektir. Her bir video öncelikle; 'üretim ve aktarım ya da yayılma' başlığı altında, 'sosyal-tarihsel analiz'e tabi tutulacaktır. Videolar; zaman-mekânsal, etkileşim, kurumsal, toplumsal yapı, kullanılan medyanın özellikleri açısından incelenerek, içeriğin sosyal-tarihsel ortaya çıkışı açığa çıkarılacaktır. Ardından 'gerçekliğin inşası' adlı başlık ikiye ayrılarak; 'gerçekliğin yapısal inşası' ve 'gerçekliğin anlamsal inşası' adlı iki farklı söylem analizi uygulanacaktır.

5.2.1 Medya İçeriklerinde Gerçekliğin İnşası

Üretim ve Aktarım ya da

Video-1: "*Amerika'daki İlk Otomobilim*" / Süre: 26:05

Kanal Adı: Hakkı Alkan (452 bin abone)

Zaman Mekânsal Ortamlar: Videonun çekildiği mekân; Amerika/Kaliforniya'dır. Paylaşıldığı tarih; 29 Mayıs 2019'dur. Hakkı Alkan adlı içerik üreticisi; eşiyle birlikte, Amerika'da ilk otomobillerini nasıl aldıklarının hikâyesini anlatmaktadır. Ayrıca bu videonun bir öncülü bulunmaktadır. O video ise; "*Amerika'da ikinci el otomobil fiyatları – Şubat 2019 (PSİKOLOJİ BOZAR)"* adı ile paylaşılmış ve video adının yanına korkulu bir yüz emojisi eklenmiştir. O videoda da izleyicilere; ABD'deki ikinci el araba fiyatları gösterilmektedir. Ancak ABD'de tanıdığı olan veya danışmanlık hizmeti alan bir kişi; oturduğu yerden, 10 bin km uzaktaki bir otomobil piyasası hakkında böyle detaylı bilgi edinebilir. Özellikle bir deneyim olarak sunulması ise; Youtube'un avantajıdır. Bu yorumlama; analiz edilecek diğer tüm videolar için de geçerlidir.

Etkileşim Alanları: Videodaki etkileşim alanları incelendiğinde, öncelikle dikkat edilmesi gereken konu; platformun kurallarıdır. Youtube, bir içeriğin paylaşılmasını ve para kazanılmasını belirli kurallara bağlamıştır. Ancak bu kurallara uyan içerikler yayınlanmakta ve para kazanabilmektedir. Youtube'a göre, incelenen video kurallara uygun olduğu için; para kazanmaya müsaittir. Youtube'daki videoların; izlenme, beğenme, beğenmeme, paylaşma, indirme (Premium için geçerli), ihlalleri bildirme, yorum yapma, yorumları beğenme ve yorumlara yanıt verme gibi etkileşim alanları vardır. Bunun dışında videolar; daha hızlı veya daha yavaş, alt yazılı veya dublajlı, istenilen çözünürlükte izlenebilmektedir. Youtube, platform olarak; sosyal sermayeyi, ekonomik sermayeye çeviren bir platformdur. Elde edilen izlenme oranı; videodan kazanılan parada belirleyici bir roldedir. Çünkü videoda ne kadar çok izlenme varsa; o kadar çok reklam izlenmiştir.

Toplumsal Kurumlar: Analiz edilen ilk video olduğu için; bu kısımda Youtube'a kurumsal açıdan yaklaşmakta fayda vardır. 2005 yılında, bir video paylaşım sitesi olarak kurulmuş, ABD merkezli bir web sitedir. 2006 yılında, Google tarafından satın alınmıştır. Mobil uygulama olarak; akıllı telefonlarda video izleme imkânı sunmaktadır. Kurallarına uymak şartı ile içerik üreten ve belirli bir kitleye ulaşan içerik üreticilerine, para kazanma imkânı sunmaktadır. İnternet erişiminin olduğu her yerde ulaşılabilirdir. Google tarafından işlenen kullanıcı verileri ve abone olunan kanallar sayesinde oluşan algoritma ile kullanıcıların izleme pratiklerine göre önerilerde bulunmaktadır. Kişiselleştirilmiş bir izleme deneyimi sunmaktadır. Bu aynı zamanda; kişiselleştirilmiş reklam izleme deneyimi anlamına da gelmektedir.

"*Hakkı Alkan*" kanalına gelinecek olursa, Youtube üzerinden bir kanalın en dikkat çekici özellikleri arasında; abone sayısı, adı ve profil fotoğrafı yer alır. Hakkı Alkan'ın 452 bin abonesi vardır. 2007 yılında açılmıştır. Toplam 120 milyonu aşkın izlenme sayısına ulaşmıştır. "*Teknoloji, Yaşam, Gündem*" üzerine içerikler oluşturmaktadır. Kanal açıklamasında; kanal hakkında önemli bir

bilgi bulunmamaktadır. Hakkı Alkan aynı zamanda; "*Shiftdelete*" adlı teknoloji haber sitesinin sahibi ve kurucusudur. Sitenin; 2 milyona yakın abonesi olan bir Youtube kanalı vardır. Hakkı Alkan'ın kanalında; Teknoloji Bakanı ile Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı'nın oğlu Bilal Erdoğan'ın da içinde olduğu siyasi aktörler ile hazırlanmış içerikler de yer almaktadır.

Kanalın incelenen gün itibari ile yayınladığı son on video arasında; "*Amerika'da markette kıyafet fiyatlarına baktık, şok olduk!",* "*Amerika'da Outlet fiyatları*" adlı iki video yer almaktadır. Bu tarz videoları, gelen yoğun istekten dolayı çektiğini belirtmektedir. Ancak bu videoların yanında; "*Bu motoru biz ürettik*", "*Düşman düşünsün*!" sloganları ile Türkiye'nin ürettiği teknolojik ürünler de tanıtılmaktadır. Özellikle, "TOGG" adlı yerli elektrikli otomobile çokça yer verilmektedir. Kanalın en çok izlenen videosu ise; Amerika'daki ikinci el otomobil fiyatları hakkındaki videodur. Burada incelenen video ise; en çok izlenen 9. videodur.

Toplumsal Yapı: Video; ABD'de otomobil satın alma üzerine öznel bir deneyimdir. Ancak Türkiye ve ABD arasında, ekonomik anlamda bir eşitsizlik ve asimetri iddiası temelinde ortaya çıkmıştır. Bu, özellikle satın alınan otomobilin Türkiye'deki fiyatı ile ABD'deki fiyatını kıyaslarken; asgari ücrete de vurgu yapılması ile ortaya çıkmaktadır. En önemlisi de bu videonun izleyicilerden gelen talep üzerine yapıldığı vurgulanmıştır. Görünürdeki motivasyon ve içerik üreticisinin niyeti; izleyici talebini karşılamak olsa da videonun üretilmesi ve yüksek oranda bir izleyici ile karşılaşmasındaki sebep; toplumsal yapıda ekonomik eşitsizlik olduğuna dair düşüncedir.

Toplumsal Aktarım Medyası: Youtube'un sunmuş olduğu etkileşim alanlarına yukarıda yer verilmiştir. Video 753 bin kişi tarafından izlenmiştir. 18 bin kişi videoyu beğenmiştir. 2500'ü aşkın yorum yapılmıştır. Bu yorumlar arasında çalışmayı ilgilendiren en popülerleri şunlardır:

"*aylık 600 TL ödeyerek 125 yılda Türkiye'de de alabilirsiniz çok abartmayın"* (Bin beğeni) / "*Ömrümün sonuna kadar bile çalışsam şu arabaya sahip olamayacağımı bilmek o kadar kötü ki"* (217 beğeni) / "*Abi psikolojimi bozdun 3 gündür gözüme uyku girmiyor. Biz boşuna yaşıyoruz yemin ederim. En kısa zamanda kaçmak dileğiyle…"* (401 beğeni) / "*Akıllı ve zengin insanlar o güzel arabalara binip 3. Dünya ülkesinden kaçıyor"* (1,7 bin beğeni) / "*fakirliğin gözü kör olsun hakkı abey"* (210 beğeni) / "*Üstat orda yaşam koşullarıyla alakalı bir video içeriği çekersen çok iyi olur yani yeni karar veren biri gidip bir hayat kurmak istese ne koşullarda hayatını devam ettire bilir bi anlatırsan çok yardımcı olursun...*"

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

Tematik yapı analizinde Çomu'nun çalışmasında (2012); 'başlık', 'videonun tanımı' ve 'etiketler' yer alır. Ancak bu çalışmada ek olarak; 'küçük resim' olarak adlandırılan, videonun kapak resmi de tematik yapı analizine eklenecektir.

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı:

a. Başlık: "*Amerika'daki ilk otomobilim*" başlığının yanında; kalp emojisi ve SUV otomobil emojisi yer almaktadır. İçerik üreticisi; sıfır km SUV bir otomobil almıştır. Abonelerinin talebi üzerine ise; otomobili nasıl aldığını ve otomobilini tanıtan bir v-log çekmiştir. Türkiye'de yüksek olan otomobil fiyatlarından dolayı videonun başlığı; aboneler ve bu konuyla ilgilenenler için dikkat çekicidir.

b. Videonun Tanımı: "*Merhaba dostlar. Amerika'da ilk arabamı satın aldım. Olan biteni de bu videoda sizlerle paylaştım. Bir hayırlı olsununuzu alırım*" Video açıklamaları; izleyicilerden çok algoritmalar içindir. Algoritma; 'başlık', 'açıklama' ve 'etiket' uyumuna bakarak, en doğru izleyiciye videoyu önerir.

c. Etiketler: 'hakki alkan' / 'vlog' / 'video blog' / 'teknoloji' / 'blogger' / 'youtube' / 'amerika' / 'araba' / 'satın almak' / 'rangerovervelar'. Başlık, açıklama ve etiket uyumu dengeli bir şekilde yapılmıştır. Amerika'da nasıl araba satın alınacağını merak eden veya buna benzer konuları inceleyen hedef kitleye, içerik, büyük ihtimalle önerilmiştir. Bu sebeple; yüksek bir izlenme ve etkileşim oranına sahiptir.

d. Küçük Resim: 'ilk otomobilim' sloganının yer aldığı küçük resimde; arabanın önünde duran içerik üreticisi ve kucağındaki küçük kızı vardır. Lüks bir SUV otomobil oluşu, slogan ve video başlığı dengelidir.

2. Şematik Yapı:

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Hem kanalın asıl içerik üreticisi hem de eşi; heyecanlı, mutlu ve samimi bir üslup ile ilk otomobillerini nasıl aldıklarını anlatmaktadırlar. Hatta bu kadar lüks bir araba aldıkları için şaşkınlardır.

ii. Sonuçlar: Türkiye'de böyle bir premium araba almak içerik üreticisi için mümkün değilken; Amerika'da almak şaşılacak derecede kolaydır.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Bir önceki bağlantılı videoda ve bu videoda da anlatıldığı üzere; içerik üreticisi 'Shiftdelete' adlı şirketinin işlerini, ABD'ye genişletmek istemektedir. Bu sebeple; yılın bir kısmını Amerika'da geçirmektedir. Daha önceleri ihtiyacı

olan otomobili kiralamaktadır. Ancak bu, masraflı olduğu için; ailesine uygun bir SUV araç almaya karar verir. İlk önce ikinci el otomobil fiyatlarına bakar. Sonrasında sıfır km bir araç alır. Türkiye'deki otomobil alım gücü ve ABD'de arasındaki fark; içerik üreticisini şaşkına uğratacak derecede olduğu için video oluşturmaya değer görülmüştür.

B. Mikro Yapı

1. *Bölgesel Uyum:* Genelde nedensel ilişkiler kullanılmıştır. Videoyu çekmeleri, araba almaları, arabanın SUV olması gibi birçok şey nedensel ilişkilerle anlatılmaktadır. Araç alış süreçlerinin anlatımında ise; referansal ilişkiler kullanmışlardır. Satış temsilcileri vb. kişilerin cümlelerinden direk alıntılar ile aktif cümleler kurarak; süreci öyküsel bir şekilde anlatmışlardır.

2. *Retorik:* Videoda tüm süreç sözlü anlatıma dayanmaktadır. Arabanın özelliklerinin gösterildiği kısım çalışmanın kapsamı dışındadır. Retorik olarak kullanılan öğeler karşılaştırmaya dayanmaktadır: "*Velar'ın fiyatını öğrendik 50 küsür bin dolardan başlıyor. Yani dolusu 64 bin dolar ...*" Türkiye'de aynı otomobile baktıklarını anlatarak; "*O zamanki fiyatı kur bir de patlamamıştı.. 600 bine size bırakırız demişlerdi… Bugünkü fiyatını söyleyeceğim Velar'ın; yaklaşık 900 bin TL… Yaklaşık bir milyon TL'lik bir araç, bir milyon TL arkadaşlar, buradaki fiyatı 50 bin dolar. Şimdi fiyatları kıyaslarken 6 ile çarp şunla çarp, bence çarpmaya gerek yok, asgari ücretler neredeyse aynı, 2 bin dolar, 2 bin TL gibi… Buradaki 50 bin dolara, asgari ücretli bilmem kaç ay çalışır. Oradaki 1 milyon TL'lik araç için; asgari ücretli şu kadar ay çalışır dediğiniz zaman, ciddi bir fark oluyor arkadaşlar*"

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Gerçekliğin anlamsal inşasını ortaya koymak için; Thompson'un ideolojinin işleyiş kipleri olan 'meşrulaştırma', 'taslama', 'birleştirme', 'parçalama' ve 'şeyleştirme' stratejilerinin videoda nasıl yer aldığı incelenecektir.

Ussallaştırma

İçerik üreticisi; videoyu, izleyicilerden en çok gelen soruya cevap vermek için çektiğini belirtmiştir: "*Abi siz ikinci el araba pazarına gitmiştiniz. Çok güzel otomobiller görmüştünüz. Ne aldınız? Diye soru var… Aracı değiştirdik. Çok güzel bir otomobile şu an biniyoruz. Kiralık mı? Satın mı aldınız? Diye sorular var.*" Kiralamak yerine neden otomobil satın aldıklarını anlatmaktadır: "*Kiralamaya gerçekten ciddi para ödediğimize karar verdik. Yani ayda 2100 dolar… Şimdi bize full size bir SUV dediğimiz bir araç lazım. Neden? Çünkü bir tane bebeğimiz var. Alara, bir tane daha bekliyoruz. Bir de annem var. Yani hepimiz zaten hatchback bir otomobile sığamayız. Büyük bir SUV lazımdı… Ama aylık 2100 dolar bizi zorladı. Bir de günün sonunda herhangi bir şey yok ortada* (birikim olmadığını belirtiyor)" Satın alma ile ilgili farklı nedenler de yer anlatmıştır: "*Düşündük,*

taşındık, dedik ki biz otomobil satın alalım. Neden? Çünkü yılın yaklaşık bir dört ayını falan Amerika'da geçirdiğimizi fark ettik. Bir de ben Amerika'da, 'Shiftdelete.net'in bir başka ofisi olsun, İngilizce sürümü olsun, bu çalışmalara başladığım için daha fazla zaman geçiriyorum. O nedenle dedik ki madem dört beş ay biz buradayız. Böyle İstanbul'a gidiyoruz, geliyoruz. Araba kiralamak yerine bir tane satın alalım istedik." İkinci el araçların kullanışsız olması, yıpranmış olmasından dolayı da sıfır km araç almaya karar verdiklerinden bahsetmektedirler. Teknolojiyi ve teknoloji ile ilgilenmeyi çok sevdiği için; aracın teknolojik özelliklerinden dolayı satın almak istediğini belirtmektedir: "*Şey diye eleştiri gelecektir. Madem fiyatlar böyle iyi, kredi imkânları da var. Niye Tesla almadın?... Çok pahalı! Tamam Türkiye'de pahalı ama Amerika için de pahalı. 120-125 bin dolar gibi bir bedel ödemeniz gerekiyor*."

Farklılaştırma

Farklılaştırmalar, bir nevi ussallaştırma da içermektedir. Bu sebeple; ussallaştırma başlığı altında kıyaslamalara da yer vermekte fayda vardır. Anlatıcı; birçok konuda kıyas yaparak, yine usallaştırma yapmaya çalışmıştır. Aldıkları arabanın fiyatı; 50-65 bin dolar arasındadır. Aylık taksiti ise; 600 dolardır. Bu fiyat ve ödeme şekli; içerik üreticisine şaşırtıcı ve inanılmayacak kadar az gelmiştir. Bu durumu ise; Türkiye ile kıyaslamaktadır: "*Biz zamanında Türkiye'de Velar'ı denemiştik… O zamanki fiyatı, hani kur bir de patlamamıştı, 600 bin liraya falan size bırakırız*." Aracın Türkiye'deki güncel fiyatının; 1 milyon lira olduğunu belirtmiştir. 50 bin dolar ile 1 milyon TL'yi kıyaslarken de kur farkını hesaplamamak gerektiğini belirtir. Bunun için de iki ülkenin asgari ücret oranları ile kıyaslamıştır. İki ülkedeki asgari ücretlilerin, aracı alması için çalışması gereken süreler arasında uçurum bulunmaktadır. Türkiye'deki kredi imkânları ile ABD'deki kredi imkanlarını kıyaslamıştır. ABD'de, 40 bin doları, 5 senede ödemek için, 6 bin dolar faiz ödeyeceğini; aynı planın Türkiye'de anaparayı ikiye katlayacağını, yani 40 bin TL faiz olacağını belirtmiştir. İsterse faizi erken kapatabileceğini de eklemiştir. Ancak Türkiye'de krediyi erken kapatmak istediğinde; ceza ile karşılaştığından bahseder. Türkiye'de otomobil fiyatlarının çok daha fazla olmasına rağmen; yollarda daha çok lüks araç gördüğünü anlatır. Son olarak; yakıt fiyatlarının da Türkiye'den daha ucuz olduğunu ekler.

Evrenselleştirme

"*Yani Amerika'da hep araba fiyatlarının ne kadar ucuz olduğundan bahsediyordu herkes*" / "*Biliyorsunuz zaten ben teknolojiyi çok seviyorum*." / "*Burada güzel bir iş yaptığınız zaman, buraya gelen birisi, isteyen herkes böyle bir arabaya sahip olabilir. Öyle değil mi? Yani 600 dolardan bahsediyoruz*." / "*Eğer bu fiyatlar Türkiye'de olsaydı; bence herkesin altında muhakkak en basitinden BMW, Audi, yani Range, yani kesinlikle daha aşağı bir modele binmezdik diye düşünüyorum.*"

Videoda, herkesin Amerika'daki araba fiyatlarını ucuz bulduğuna dair bir evrenselleştirme yapılmıştır. Herkesin bu lüks arabaları alabileceği, doğallaştırma ile birlikte sunulmaktadır. Türkiye'de bu fiyatlar olsa; herkesin alabileceği vurgulanmaktadır. Yine, neden böyle bir araba aldığını ispatlamak için; usallaştırma dışında, evrenselleştirme yaparak da bir meşruiyet kazanma gayesi vardır. İzleyenlere; "*biliyorsunuz ben teknoloji severim*" diyerek, aracı satın almasını teknoloji hayranlığına dayandırmaktadır. Arabayı satın almasının sebebini; herkesin bileceğini düşündüğü sebeplere devreder.

Öyküleme

İkinci el araç satın almaktan vazgeçtikten sonra, sıfır km araç bakma sebeplerini şu şekilde anlatır: "*…hem burada bize aksiyon olsun diye otomobil bayilerini gezdik. İşte Mercedes'e bir gidelim istedik. İşte Jaguara falan bir gidelim istedik. Sonra aslında hiç aklımızda yokken, Range Rover bayisine uğradık. Dedik ki burada neler var? Fiyat Ne? Sonra Velar modeli… Dedim ki bu ne kadar? Sonra Velar'ın fiyatını öğrendik. 50 bin küsür dolardan başlıyor. Dolusu 65 bin dolar. Dedik ki şaka mı yapıyorsunuz? Yok dedi, isterseniz burada Finance dedikleri bir olay var… Bunu böyle taksitler halinde ödeyebilirsiniz*." Karar kılma sürecinin öyküleşmesi ve bir deneyim aktarımı durumu gerçekçi kılmaktadır. Videoda yer alan iki kişinin de aracın fiyatını duyduklarındaki şaşkınlıkları ve söylerken takındıkları alaycı ifade; aracın onlar için inanılamayacak kadar ucuz olduğunu göstermektedir. Aynı araç için; Türkiye'de de farklı bir deneyim yaşadıklarını ve orada satın alamadıklarını belirtmişlerdir.

Videoda; evrenselleştirme, öyküleme ve usallaştırma stratejileri ile Türkiye'de lüks bir arabanın neden alınamayacağı, ABD'de ise ne kadar rahatlıkla ve herkesin alabileceği üzerine bir meşrulaştırma söylemi bulunmaktadır.

Tariz: Hem aracın fiyatı hem de kredi taksitlerinin miktarı ile ilgili; 'korkunç durum' nitelemesinde bulunulmuştur. Bu korkunçluk kendisinin de ifade ettiği üzere; olumlu anlamda kullanılmıştır. Çünkü Türkiye'ye göre oldukça rahat koşullar olduğu söylemini pekiştirme, korkunç olanın Türkiye'deki sistem olduğuna dair bir iğneleme görülmektedir.

Bilmezlikten Gelme: *Sıfır* km araç bakma durumunun akılda yokken, aksiyon olsun diye yapıldığını belirtmiştir. Buna rağmen sonuçta lüks bir araç satın alınmıştır.

Mecaz: Videoda Hakkı Alkan'ın eşi araca âşık olduğunu belirtmiştir.

Mübalağa: Aracın fiyatı ve taksit miktarları ile ilgili; "*inanılmaz bir şey bizim için...*" şeklinde ifade kullanılmıştır. Öyküleştirdiği tüm hikâye rüya gibi görülmektedir.

Arabanın fiyatı ve taksit olanakları hakkındaki 'korkunç' ifadesi, Türkiye'deki otomobil piyasası için korkunç ifadesini kullanmaktan kaçınmak; bu düşünceyi gizleme stratejisidir. Aksiyon

olsun diye lüks araç bakmaya gitmek; belki de kendi ekonomik durumunu gizlemek veya gösteriş yapıyor gibi görünmek istememekten kaynaklanmaktadır. İnsana karşı duyulacak bazı duyguların, arabaya karşı duyulması ve bu duyguların, Amerika'da karşılanması gözlemlenmektedir. Burada tek bir mübalağa örneği gösterilse de anlatımın tamamında mübalağa izleri yer almaktadır. Bu da; Amerika'da araba almanın çocuk oyuncağı gibi gösterilmesi, Amerika için cennet gibi, rüya gibi bir imaj çizmiştir. Bu Reagon döneminde olduğu gibi; Amerikalıların büyük arabaya olan ilgisine benzer bir imajdır. Amerika'nın bu cennetvari imajının karşısında, cehennem imajı ise; Türkiye'ye bırakılmıştır.

Doğallaştırma

Amerika'da böyle bir arabaya binmenin doğal bir şey olduğunu belirtmişlerdir. Ödeme seçeneklerine vurgu yapılmıştır: "*Hava atılacak bir durum yok, ortada, aylık 600 dolar.", "Burada çok daha kolay bir şekilde elde edebiliyorsunuz." /* "*5 bin dolara da otomobil sahibi olabiliyorlar."* Doğallaştırma stratejisi ile Amerika'da araba satın almak şeyleştirilmektedir. Böylece; Türkiye'deki durumun anormal olan olduğu gösterilmektedir.

Ötekinin Sansürlenmesi/Olumsuzlanması

"*Türkiye'deki fiyatları hepimiz biliyoruz. Maalesef böyle Premium arabalar ulaşılamayacak derecede oluyor. Ulaşmak istesek de çok büyük bir yükün altında gireceğiz. Ama hani burada çok daha kolay bir şekilde elde edebiliyorsunuz*." / "*Ben 100 bin dolardan daha fazla bir araba görmedim. Auidi A8L olan modele baktım. BMW'nin 7 küsür modellerine baktım. Sırf merakımdan baktım, almak için değil, yani 80 bin dolar civarında ki bizim ülkemizde bunlar 2 milyon TL'ye yakın araçlar*." Bu kısımlarda; Türkiye'deki şartların olumsuz olduğuna dair düşünceler açıkça dile getirilmiştir.

Video; içerik üreticisi tarafından, yeni aldığı bir aracı tanıtmak ve alım gücü karşısındaki şaşkınlığını göstermek için çekilmiştir. Ancak bu video ve kanalın inşa etmeye çalıştığı gerçeklik olan; Türkiye'deki otomobil piyasasının, tüketiciler için ABD'ye göre kötü olduğu, premium bir arabayı satın almanın ABD'de çok daha kolay olduğu farklı stratejiler ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu, kimi zaman otomobil fiyatları, faiz, taksit miktarları gibi nicel veriler ile yapılırken; kimi zaman sözlü bir şekilde yapılmaktadır. İzlenme, beğeni ve yorumlar incelendiğinde de videonun olumsuz bir etki oluşturduğu; bu aşamada dahi bir miktar gözlemlenebilmektedir. Yine nicel ve sözlü olarak, bu tespit yapılabilir. Özellikle videoyu izleyenler, Türkiye ve Türkiye'deki koşullar hakkında, videonun altında oldukça olumsuz yorumlarda bulunmuşlardır. Bu yorumlar da diğer yorumlara göre daha fazla etkileşim almıştır.

Tablo-9: Video-1'deki Kriz Görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar ↓**	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Maddi yetersizlik; anlam yitimine sebep oluyor	İhtiyaçlarını karşılayamama; meşruluk yitimine neden oluyor	Asla sahip olamayacağını düşünmek, yönelim krizi
Toplumsal bütünleşme	Türkiye'nin olumsuzlanmasından dolayı kimliğe olan inancın azalması		Yabancılaşma yüzünden kaçma isteği
Toplumsallaşma	En kısa zamanda kaçmak istemek, geleneklerden kopuş, maddiyat temelli düşünce	Bir şeylerin düzeleceğine dair olan inancın azalması	Psikolojisinin bozulduğunu ifade eden yorumlar.

İstediği bir aracı Türkiye'de alamayıp, ABD'de çok kolay alan bir çift; kültür boyutunda, Türkiye'de yaşayan biri için anlam krizine neden olabilir. Değerlerini sorgularsa, değerlerinin bağlı olduğu kolektif kimliğe olan inancı azalır. Bu; göç etmek istemesine neden olacaktır. Hatta buna göç olarak değil, kaçmak/kurtulmak olarak bakacaktır. Maddi nedenler ile kaçmak istemesi; geleneklerinden kopması ile sonuçlanabilir. Toplum boyutunda incelenecek olursa; ihtiyaçlarını karşılayamayan bir toplum meşruiyetini yitirir. Videoda; aradaki fark o kadar çok vurgulanmıştır ki bir şeylerin düzeleceğine dair inanç azalır. Bu da toplumsal güdülenme eksikliğini, ödevlerini yerine getiremeyen toplum tasvirini ortaya çıkarır. Yorumlar da içeriğin bir parçası olduğu için bütünü tamamlamaktadır. Böyle bir aracı Türkiye'de satın almanın imkânsız olarak sunulması; kişileri yönelim krizine sokar. Kaçma isteğiyle birlikte, topluma karşı yabancılaşma gerçekleşebilir. Direkt olarak yorumlarda, 3 gün uyuyamadığını mübalağa ederek aktaran kişi; psikolojisinin bozulduğunu belirtmiştir.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-2: "*ALMANYA'da 0 km MERCEDES FİYATLARI. idda ediyorum Nefesiniz kesilecek*" / Süre: 19:25

Kanal Adı: Murat Özün (187 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video; Almanya, Augsburg'daki bir Mercedes Centrum'da çekilmiştir. 7 Kasım 2019'da Youtube'da paylaşılmıştır. Almanya'da bir Mercedes bayisindeki otomobil fiyatları ve taksit olanaklarını göstermektedir. Birçok arabanın üzerindeki satış fiyatı ve bazılarının Türkiye'deki muadillerinin fiyatları; ilan sitelerinden tek tek gösterilmektedir.

Youtube'un etkileşim alanlarına ilk videoda yer verildi, tekrar edilmesine gerek yoktur.

Toplumsal Kurumlar: "*Kimsenin sormaya cesaret edemediği soruları sormak.*" Kanal; 2014 yılında kurulmuştur, 187 bin abonesi, 44 milyona yakın izlenmesi mevcuttur. Kanal, açıklamasında, hedef kitlesini; gençler ve öğrenciler olarak belirtmiştir. Amacını; eğlence platformu olarak sunmuştur. En popüler videoları; Türkiye ve Almanya'yı kıyasladığı videolardır. Bunlardan biri; Fox Ana Haber'e konu olmuştur. Lüks veya ucuz otomobil fiyatları, market veya faturalar ile ilgili Almanya'daki alım gücünü gösteren içerikler; en popüler videolardır. Bunun dışında; Almanya'da iş hayatı, gündelik yaşam ile ilgili de içerikleri popüler videolar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin güncel siyaseti ile ilgili de muhalif içerikler üretmektedir.

Toplumsal Yapı: İncelenen video; ekonomik anlamdaki eşitsizlik ve asimetri temelindeki iddialar doğrultusunda oraya çıkmıştır. Kanalın genel içerikleri bu yönde olsa da hukuki eşitsizlikler de yer almaktadır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video 1 milyon 883 bin kişi tarafından izlenmiş, 24 bin beğeni almıştır. Toplamda 12.275 yorum yapılmıştır.

"*Türkiye de her şey çok pahalı bir tek ucuz olan şey insan hayatı.*" (2,2 bin beğeni) / "*... Hiçbir zaman Almanya yada diğer ülkelere gidip göremeyeceğiz ama oradaki hayatın ne kadar güzel ve rahat olduğu çok belli..*" / "*... Adam Türkiye'de zor şartlar altında yaşayan işçi memur emekçi neden bir arabaya binemiyor, neden insan gibi yaşayamıyor diye gözler önüne seriyor… Bu arkadaşa kızıp küfür edene kadar dur da bir düşün 'ben neden böyle bir arabaya binemiyorum diye.' Eğer seni yönetenler zenginleşiyorsa seninde alım gücün düşüyor cebindeki paran azalıyorsa, seni yönetenler seni soyuyor...*" (219 beğeni) / "*310 TL'ye taksitle geçen ay eve süpürge makinesi aldım teşekkürler Türkiye*" (90 beğeni) / "*Bu ülkede yaşamak valla işkence*" / "*biz 500 500 taksitle buzdolabı alamıyoruz*" / "*Almanya çok güzel ya bereket var ülkede*"

Videoya yapılan yorumlar, genel olarak, yukarıdakiler minvalindedir. Bir kısmında ise; hakaret, küfür ve nefret söylemine varan ifadeler kullanılmıştır.

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık: "*ALMANYA'da 0 km MERCEDES FiYATLARI. idda ediyorum Nefesiniz kesilecek*" Başlıkta dikkat çekici bir şekilde yazım yanlışları yer almaktadır. Mercedes; lüks sınıfa dahil bir otomobildir. Bunun yanında iddiası; araç fiyatlarını görünce, izleyicilerin nefeslerinin kesilmesidir. Amaç; izleyiciyi videoya çekmek, meraklandırmaktır. Beklenti ise; Türkiye'ye göre fiyatların çok ucuz olmasıdır.

b. Videonun Tanımı: "*ÖNEMLİ NOT. Mümkünse bu videoyu sakinleştirici almadan seyretmeyin*" Başlıktaki vurgu devam ediyor. Mübalağa ederek, Türkiye'deki fiyatlara nazaran, Almanya'daki Mercedes fiyatlarının; insanların sağlığını bile etkileyecek düzeyde olduğu iddiasında bulunmaktadır. *"Selam millet, nasılsınız? Kendinizi kötü hissettirecek bir videoda yine beraberiz. Sizinle bugün Türkiye'de alınması imkânsız, Almanya'da ise hemen hemen herkesin almaya gücünün yeteceği MERCEDES marka arabaların, Augsburg'da bulunan MERCEDES CENTRUM AUGSBURG'u geziyoruz. Almanya'da yaşayan gurbetçilerin, hayat şartlarından nasıl yakındığını bilmeyenimiz yoktur. Fakat bu arabaların nasıl alındığını ya da alınabileceğini göstermeye çalışacağız. Gözlerinize inanamayacaksınız.*" Ayrıca retorik bir öğe olarak; Türkiye'de 100 bin TL değerindeki araçların fiyatlarının linkini açıklama kısmına eklemiştir. Hepsi Mercedes'e göre alt sınıf araçlardır.

c. Etiketleri: 'bmw' / 'wolksvagen' / 'polo' / 'mercedes' / 'almanyada araba fiyatları' / 'almanyada yasam'/ 'almanyadatürkler' / 'megan2' / 'megancabrio' / 'rene clio' / 'opelastra' / 'opelvectra' / 'mazda' / 'peugeot' / 'araba fiyatları' / 'murat özün' / 'mercedesbenz' / 'amg' / 's65' / 's63' / 'c63s' / 'e63' / 'sl460' / 'sl'

d. Küçük Resim: Lüks Mercedes arabalar ön plana çıkartılmış, arka plan bulanıklaştırılmıştır. Grafik olarak; '*Almanya'da 0 km Mercedes*' ve ayrı bir kutucukta '*Almak*' yazmaktadır. Alt kısmında yine grafik olarak yazılmış; '*KÜFÜR ETME NE OLUR*' yazmaktadır. *'Araba fiyatları o kadar ucuz ki ben bu hayatı yaşadığım için bana küfür etme*' gibi alaycı bir ifade kullanılmıştır.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Eleştirel bir video olmasından dolayı; sert ve alaycı bir üslup kullanılmıştır.

ii. Sonuçlar: Almanya'da lüks bir araba hem ucuzdur hem de satın alma imkanları ile kolaylıkla erişilebilir durumdadır. Ancak Türkiye'de lüks olmayan bir arabayı bile satın almak oldukça zordur.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Daha önce Almanya'daki ucuz arabaların fiyatları üzerine hazırladığı videoya gelen eleştirilere cevap olarak hazırlanmıştır. Almanya'daki kötü arabaları ucuz gibi gösterip, algı yapmaya çalıştığını söyleyen kişilere cevap olarak; lüks araba fiyatlarını gösterdiği bir video hazırlamıştır.

B. Mikro Yapı

1. *Retorik:* Videodaki en önemli retorik unsur; her bir arabanın üzerindeki fiyat etiketidir. Bu etiketlerin üzerinde araç özellikleri, peşinatı ve taksit tutarları da gösterilmektedir. Bulunduğu yer ise; gerçekten resmi bir Mercedes kurumudur. Bu yüzden içeriği gerçekçi ve ikna edici bir zemine oturtma çabası güdülmektedir. İzleyici, Logos, yani mantığa dayalı kanıtlar ile ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Videoda en pahalı ve lüks Mercedes arabalarının 100 bin Euro civarında olduğunu göstermiştir. Videonun açıklama kısmına ise; Türkiye'deki gerçek araba ilanlarının linklerini paylaşmıştır. Türkiye'deki 100 bin TL civarındaki arabalar, Mercedes ile kıyaslandığında kalitesizdir. Aynı zamanda videoda gösterdiği arabaların Türkiye'deki fiyatlarını da paylaşarak; görsel öğeler üzerinden bir ikna çabası gütmektedir. Bu kıyaslamanın ötesinde; küçük taksitler ile Almanya'da asgari ücret alan bir çiftin, Mercedes'i nasıl alacağını anlatmaktadır. Aşağıda, görsel olarak sunulan retorik örneklerin bazılarına yer verilmiştir.

43.490 Euro etiketi olan bir araç gösterilir. Aynı zamanda etiketinde; 10 bin Euro peşinat ödenirse, 312 Euro taksitle aracın alınacağı yazmaktadır. Bu sırada ekrana; sahibinden.com'da bulunan aynı aracın, Türkiye'deki fiyatı gelmektedir. Bu araç Türkiye'de; 890 bin TL'dir. 2019 model, 45.890 Euro, 11 bin peşinat, 305 Euro taksitle de alınabilen bir araç gösterir. Aracın 2015 modelinin, Türkiye'de 395 bin TL olan ilanı ekrana gelir. 33.490 Euro olan, 240 Euro taksit seçeneği ile satışa sunulan bir araç gösterir. Türkiye fiyatını gösteren ilanda ise; 326.500 TL fiyatı vardır. Türkiye'de 130 bin TL peşin, 36 ay, 9.600 TL taksitle satılmaktadır. Böylece Türkiye'de taksitle olursa araç; 475.000 TL'ye tekabül etmektedir. 58.890 Euro, 406 Euro taksitli bir aracın; Türkiye'de 775 bin TL olan liste fiyatı ekrana gelir. Sıfır kilometre, 124 bin Euro fiyatı olan bir araç gösterir. Ayda ise 1.269 Euro taksitle alınabilmektedir. Ekrana; "*Sadece bunu buldum 2016"* yazan bir uyarı ile ilan gelir. Yani aynı otomobilin 2016 modeli Türkiye'de 975 bin TL'dir. Son olarak fiyatı; 158 bin Euro olan bir araç gösterir. Aynı aracın Türkiye'deki bir otomobil satış sitesindeki fiyatı ise; 1 milyon 650 bin TL'dir.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Evrenselleştirme

"*Gördüğünüz gibi benim Tiguan Almanya'daki Türklerin çoğuna göre çöp, benim için idare edecek şekilde güzel bir araba*" / "*Benim ucuz araba videolarının altına kendini bilmez bir sürü dingil Almancı var, onlar şunu yazıyorlar; 'o arabalar çöp.' Tamam be kardeşim haklısın, sen de haklısın. Altında Mercedes'in var son model, Audin var. Volkswagen'in var son model. Bunlar kabul.*" İçerik üreticisi, Almanya'da yaşayan Türkler hakkında, video boyunca sürekli olarak olumsuz yorumlar yapmıştır. Almanya'da yaşayan Türklerin son model arabalara binip, Almanya'da ekonominin kötü olduğunu iddia etmelerini eleştirmektedir. Bunu yaparken; sık sık evrenselleştirme stratejisini kullanır.

Ussallaştırma

"*Bu videomuzdaki konu, asıl ana tema şu: Şimdi biz geçen gün atmış olduğum araba videosunda ucuz arabaları göstermiştim. 4 bin, 3 bin, 2 bin, 500 Euro gibi ucuz araba videolarını çekmiştim size. Ama bugün size şunu çekeceğim. Pahalı araba! Yani 15 bin, 20 bin, 25 bin, 30 bin, 50 bin. Bu tarz arabaların fiyatlarını Mercedes'e gidip size göstereceğim. Buradaki amaç ne?... Birçok Almancı yorum yazıyor. Bu arabalar çöp… Ama burada gösterdiğim araba 70 bin Lira, Türkiye'de 70 bin Liralık araba almak için en azından zengin olmanız gerekiyor arkadaşlar. Yani gerçekten 70 bin liralık bir araba almanız için iyi bir kenarda paranız olması ya da iyi bir maaş almanız gerekiyor. Almanya'da 3 bin, 4 bin iki asgari ücretle alınan araba; Türkiye'de 35 asgari ücretle, 40 asgari ücretle alınıyor. Fakat o bunun altına şöyle bir yorum yapıyorlar; 'o arabalar çöp.' Yani Türkiye'de zengin olup alabileceğimiz arabaya burada çöp diyebiliyorlar… Mercedes'e gideceğiz. Şu Türkiye'ye altlarında son model Mercedes'lerle Audi'lerle gelen gurbetçilerin; nasıl arabalara binip, kaç para verip de o arabaları aldığını size göstereceğim*."

"*Almanya'da hepsi ucuz. Çünkü neden? Ekonomik güçlülük var. Yani ekonomik alım gücü dediğimiz olay var. Adamlar üretiyor. Adamlar başka şeyler de üretiyor." / "2017 model, 16 bin km'de, c63 amg; 58 bin Euro arkadaşlar. Ayda da 400-400 taksitle. Evet ayda 400-400 taksit öderseniz böyle bir arabaya sahip olabiliyorsunuz. 400 TL arkadaşlar. Bakın öyle düşünün! Yani Almanya'da kazanan bir adam da sizin gibi 400 TL ödeyecek yani ona o gözle bakın.*" Başka bir lüks aracı daha incelerken; "*345 Euro taksitle. Bakın ayda 345 ödüyorsunuz arkadaşlar. 12 bin peşin veriyorsunuz. Ayda 345-345 ödüyorsunuz. Gördünüz mü?*" Aracın üzerindeki fiyat ve taksitleri göstermiştir. Almanya'dan gelen Türklerin, bu yüzden lüks arabalar ile Türkiye'ye geldiğini söylemektedir. Ayrıca aynı aracın Almanya'da 49 bin Euro, Türkiye'de ise en az 1 buçuk milyon Türk Lirası olduğunu anlatmıştır: "*1 buçuk milyon TL bu arabanın Türkiye fiyatı. Ama burada ağlayan, geçim derdi olan akrabalarımız bunu; 49 bin Euro'ya alıyorlar. Yani 2 bin Euro kazandığını*

düşünürseniz; 25 aylık maaşı ile bu arabayı alabiliyor. 25 ay nerede, 1 buçuk milyon TL 750 ay nerede? Siz 750 ay çalışıp, kenara para koyup bu arabayı alabiliyorsunuz. Ama burada 25 ayda alabiliyorlar. Aradaki fark bu kadar arkadaşlar. Anladınız mı?" / "Bana soranlar şimdi diyecekler ki; neden sen almıyorsun? Çünkü ben arabaya 10 bin Euro'nun üzerinde para vermem." Çok lüks, sıfır km bir arabayı ve fiyatını gösterir. *"26 bin Euro peşin veriyorsunuz, ayda 1.116, 510 beygirmiş… Yani Türkiye'de şöyle düşünün; ayda 1.200 taksitle hangi arabayı alabilirsiniz?*" Çok lüks, sıfır km araçların bulunduğu bölgede, bu arabaların Almanya için de pahalı olduğunu, çok zenginlerin kullandığını söyler: "*Bu sıfır arabaları tercih Almanya'da edenler; genelde vergiden düşecek olan insanlar. Ama bu araba 123 bin Euro'luk bir araba sıfır."* Araba ikinci el olunca; bir sene içinde 70 bin Euro değer kaybettiğini belirtmektedir.

Öyküleme

"*Şimdi Türkiye'ye adam geliyor. Altında son model araba, bir de şunu söylüyor; 'Almanya'da ekonomik sıkıntı var! Geçinemiyoruz! Sigarayı bile sarma içiyoruz! İşte Türkiye'ye dönmeyi düşünüyoruz' diyen dingiller var.*" / "*Şimdi şöyle bir şey düşünün arkadaşlar. 2015 model bir GL350 alıyorsunuz. Şimdi karı koca çalışıyorsunuz Almanya'da, 1500 Euro alıyorsunuz. 1500 Euro da karınız. Diyelim ki en pahalı evde oturuyorsunuz. Çok büyük, böyle pahalı bir evde oturuyorsunuz 1000 Euro. 3 bin Euro'dan 2 bin Euro para kalıyor... Bakın ayda 350 Euro taksit ödüyorsunuz bu araba için. Bunun full kaskosu da 120 Euro'dur. Ne yapar? 500. Bir depo da benzin götürür sizi bütün ay boyunca; 600. 600 lira gibi bir taksitle Türkiye'de, bakın full kaskosu da içinde, 600 Lira aylık maliyeti var. Benzini de dahil içinde. Evet Almancı akrabalarımız gerçekten bir geçim sıkıntısı olduğunu söylüyorlar.*"

Videonun temeli; Almanya'daki alım gücünün yüksek olduğunu, meşru bir zemine oturtma çabası içermektedir. Bu yüzden de mantıksal kanıtlar ortaya atılmaya çalışılmaktadır. Bu; retorik anlamda da yukarıda görülmektedir. Almanya'daki Türkler hakkında evrenselleştirmeler yaparak video başlar. Onların iddiaları, ussallaştırma ile çürütülerek, meşru bir zemine oturtulmaya çalışılır. Ayrıca bu mantıksal çıkarımlar; öyküleştirilerek ispatlanır. Bu da Almanya'daki hayali bir çiftin hikayesi ile yapılmaktadır.

Mecaz: Bir önceki videoda yer verdiği arabalar ve kendi arabası; Almanya'da yaşayan diğer Türkler tarafından 'çöpe' benzetilmiştir. Bu benzetmeyi vurgulamaktaki amaç; 'bu arabalar burada çöp ama Türkiye'de ancak zenginlerin bindiği arabalar' vurgusunu yapabilmektir. Tıpkı Hakkı Alkan'ın videosunda geçen 'korkunç' ifadesine benzer bir yaklaşım vardır. Karşı tarafın sözünü kullanarak, çöp nitelemesi ile Türkiye'de ancak zenginlerin binebildiği otomobilleri işaret etmektedir.

Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama: Almanya'da yaşayan Türk'ler, Almanya'daki geçim sıkıntısından bahsederek, Almanya'yı eleştirmişlerdir. İçerik üreticisi de aynı sözler üzerinden üstü kapalı bir şekilde Türkiye'yi eleştirmiştir. Ayrıca Almancı olarak nitelediği kişileri de olumsuzlamıştır.

Tariz: Bir önceki videosuna yorum yapanlara karşı; 'ahmak', 'kuş beyinli' ve 'dingil' gibi ifadeler kullanmaktadır. Lüks araba ve fiyatlarını göstererek şu şekilde ifadeler kullanmıştır: "*Allah kahretmesin ya(!) Ayda 300-300 taksitle şimdi bu alınır mı arkadaşlar? İnanılır gibi değil(!)*" / "*9 bin lira peşin veriyorsunuz. Ayda 275-275 ödüyorsunuz. Hani bakıyım. Almanya'da gerçekten de geçim derdi var ya (!)*" Bolca lüks araç fiyatı ve Türkiye'deki muadil fiyatlarını gösterdikten sonra videonun sonuna doğru şu eklemeyi de yapmıştır: "*Tamam, fazla uzatmaya gerek yok, bunlar zaten kapak oldu gibi geliyor bana.*"

Doğallaştırma: Alanı gösterir ve yüzlerce araba olduğunu belirtir: "*Burası köy dediğimiz bir oluşumun içinde, bu kadar çok arabanın olması komik değil mi? Çünkü neden? Sorma neden.*" Ayrıca kendi aracını; ekmek almaya giderken aldığını belirtmektedir. Bu da Almanya'da araba almanın çok doğal ve ekmek almak kadar basit bir şey olduğunu anlatma çabasıdır.

Farklılaştırma: Almancılar sürekli olarak olumsuzlanmış ve farklılaştırılmıştır. Aralarında iyi olanın da var olduğu söylense de genel olarak hakaretvari bir şekilde eleştirilmiştir. Bunun dışında; yorumlarda, böyle bir içerik ürettiği için hain olarak nitelenmektedir.

Bu videodaki tema ilkiyle benzer olduğu için; kriz görüngüleri ortaktır. Tekrardan burada aynı tabloya yer vermeye gerek duyulmamıştır. Videoda bir Türk için; milli, kültürel ve gelenekler boyutunda bir anlam yitimi söz konusu olabilir. İçerik üreticisi, iki ülkenin ekonomik alandaki farklılığını vurgularken; Türkiye'yi yaşanması zor bir ülke olarak, gizli bir şekilde tasvir etmiştir. Almanya'daki lüks otomobil fiyatlarına Türkiye'de oldukça kalitesiz otomobiller alınıyor olması; kişileri motive etmekten alıkoyar. Bu durum da kişisel boyutta yönelim krizine ve toplumsal boyutta güdülenme krizine neden olabilir. İki ülke arasındaki ekonomik farklılıkların sunulduğu video ve videoya yapılan yorumlarda izleyicilerin yabancılaşma yaşadığı, Türk kimliğine ve toplumuna karşı olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-3: "*NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam*" / Süre: 16:58

Kanal Adı: Emre Durmuş (2,1 milyon abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video; Norveç'in Bergen şehrinde çekilmiştir. 14 Eylül 2019 tarihinde Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: Kanal 2011 yılında kurulmuştur, 2,1 milyon abonesi, 345 milyona yakın izlenmesi mevcuttur. Bir gezi, v-log kanalı olmanın ötesinde; dünyanın farklı noktalarındaki yaşamlar üzerine içerikler üretmektedir. En çok izlenen iki videosu; Venezüella'daki ekonomik krizi deneyimlediği ve oradaki enflasyonu gözler önüne serdiği videolardır. Araştırma kısmında incelenen videosu ise; yine en çok izlenen videoları arasındadır.

Toplumsal Yapı: Videoda Norveç; huzurlu, sakin, ekonomik refahın yüksek olduğu bir ülke olarak anlatılmaktadır. Türkiye için ise; Norveç örnek alınması gereken bir ülke olarak sunulur.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 5 milyona yakın kişi tarafından izlenmiş, 117 bin beğeni almıştır. Toplamda 10 bin üzeri yorum yapılmıştır.

"*İzledikçe depresyona giriyorum. Neden bilmiyorum ama Norveç hiç gitmesem de doğasına hayran olduğum bir ülke"* (1,2 bin beğeni) / "*Sokaklar ne kadar da temiz. Keşke bizim milletimiz de görse şunları. Belki akıllanırlar.*" (362 beğeni) / "*Videoyu izledim hemen dolabı açtım şu an biber ekmek yiyerek zenginliğin ne kadar güzel bir şey olduğunun farkına vardım*" (524 beğeni) / "*Norveç'te doğan hayatının bütün şansını kullanmıştır*" (1,8 bin beğeni) / "*Bizden kaç yıl ilerdeler bunu düşündüm ve üzüldüm. Sadece ekonomik olarak değil ya doğaya bu kadar önem vermeleri bile muazzam.*" (320 beğeni) / "*Keşke bizim ülkemizde bu ülke gibi huzurlu gelişmiş bir ülke olsa keşke halkımız böyle anlayışlı, mutlu, huzurlu, iyi bir halkımız olsa*" / "*Gidememenin verdiği boğaz düğümlenmesi yaşıyorum şuan...*"

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık: "*NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam*" Kısa ve basit bir başlık tercih edilmiştir. Videonun içeriğini yansıtmaktadır.

b. Videonun Tanımı: "*Norveç nerede, Norveç hakkında bilgiler, ekonomi ve para birimlerinden, market fiyatlarını göstermeye ve anlatmaya çalışacağım. Karşınızda Dünyanın En Huzurlu Ülkesi!*" Açıklama kısmında, video ile ilgisi olmayan birçok link vardır. Bunun dışında, Norveç hakkında uzunca bir açıklama vardır. Bu açıklama video içeriğinde yer almaktadır.

c. Etiketleri: Video; zaman çizgisi üzerinde bölümlere ayrılmıştır. O yüzden burada etiketlerden ziyade, bu bölümlere yer verilecektir. *"Norveç Bergen Şehri" / "Norveç'in Nüfusu" / "Bergen Evleri", "Norveç Asgari Ücret" / "Norveç Para Birimi" / "Norveç'e Schengen Vizesi" / "Norveç Market Fiyatları" / "Norveç İçecek Fiyatları" / "Norveç Alkol Fiyatları" / "Norveç Abur*

Cubur Fiyatları" / "Norveç Sebze Meyve Fiyatları" / "Norveç Yoğurt Fiyatları" / "Norveç Doğal Güzellikleri" / "İskandinav Ülkelerinde Sosyal Yaşam" / "Norveç'te Doğaya Verilen Önem" / "Norveç Hediyelik Eşyaları" / "Norveç Araba Kiralama Fiyatı"

d. Küçük Resim: İçerik üreticisi, Bergen evlerinin önünde çekilmiş bir fotoğrafta, eline, foto manipülasyon ile Norveç Kronu banknotlardan eklemiştir. Sol üst köşede büyük bir şekilde; "ASGARİ ÜCRET 20.000₺ **(TL)**" yazmaktadır. 'Başlık', 'video tanımı', 'bölümler'; algoritma açısından, videonun doğru bir hedef kitleye ulaşması için dengeli tasarlanmıştır. Temelde ekonomik vurgu ön plandadır. Bu yüzden, bu kaygıya sahip kişilerin karşısına çıkacak olan videonun, küçük resminde ise; 2019 yılında, Türkiye'deki asgari ücretin on katı bir ücret koyarak, tıklanma ve izlenme oranı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu tarz videolarda; tüketim mallarının fiyatlarındaki kur farkının, Türk Lirasına çevrilmemesi özellikle belirtilir. Ancak içerik üreticisi, muhtemelen tıklanma almak için; asgari ücreti çevirerek dikkat çekici hale getirmiştir.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Videoda samimi ve sakin bir anlatım dili mevcuttur. Bu; Norveç'in sakinliğine olan vurguyu güçlendirmektedir.

ii. Sonuçlar: Norveç, Avrupa'ya göre bile pahalı olmasına rağmen; alım gücü yüksektir. Bunun yanında doğaya saygılı, yaşam kalitesinin yüksek olduğu, demokratik bir ülkedir.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Yurt dışına çıkma yasağı sonrasında, kalan vize süresini doldurmak için; Norveç'i gezmeye karar vermiştir. Norveç'teki ilk günü olduğu için; ardalan bilgisi çok yoktur.

3. Retorik: Norveç'in çok pahalı bir ülke olduğunu belirtirken, ürünlerin fiyat etiketleri ile bunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Norveç'in asgari ücretini belirtip, para birimini anlatırken; madeni ve banknot paraları gösterir. Market, restoran, hediyelik eşya vb. birkaç yerde fiyat etiketleri gösterir. Etiketlerin üstündeki fiyatların, ekranın alt köşesinde, Euro'ya çevrilmiş hallerini yazar. Ayrıca kendisi Türk Lirasına çevirir.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Evrenselleştirme

"*Toplamda Norveç'te işsizlik oranı %2 falan. Neredeyse işsiz adam yok, o %2 de keyfi çalışmıyordur. Çünkü işsizlik maaşı diye bir şey var. Yaşayabiliyorsun ya, burada çalışmadan da yaşayabiliyorsun*." / "*Her yer Tesla, en çok araba markası şu anda Norveç'te Tesla*". Norveç'in

gelişmişliğini anlatırken istatistik verilmesi; ussallaştırma ile yapılan bir meşrulaştırma stratejisidir. Ancak daha belirgin olan ise; herkesin rahatça yaşadığı bir ülke izlenimi ile yapılan bir evrenselleştirmedir. Herkesin Tesla kullanıyor olması sadece doğa dostu olmalarından dolayı değil, oldukça pahalı bir araç olmasından dolayı da dikkat çekicidir.

Ussallaştırma

"*Norveç'te yaklaşık ortalama maaş 3.200 Euro civarında, yani yaklaşık 20.000 TL ortalama maaşları bunların. Dolayısıyla onlara göre pahalı bir ülke değil ama bize göre inanılmaz pahalı bir ülke. Hatta Avrupa Birliği'nde yaşayan, Avrupa ülkelerine göre Norveç hala çok pahalı."* Ekrana fiyat etiketleri gelir. "*Sıradan bir sandviç almaya çalışıyorsun; 12 Euro falan ödüyorsun. Yani 70-80 lira ödüyorsun.*" Norveç'in paralarını göstererek; "*…yaklaşık 1 Euro; 10 Krona tekabül ediyor. Bu 50 Kron mesela, bizim paramıza göre yaklaşık 60 lira falan yapıyor. Ama bunla çok bir şey yapamıyorsun. 50'ye bir kahve içer misin? Evet bir kahve içersin… Şu mesela, 500 diye kronları var. su baya 50 Euro, yaklaşık 300 Lira falan değerinde. Bununla ne yaparsın? Mesela ben şu tişörtü 100 Krona aldım. Bundan işte 100 Kron ne kadar yapıyor? 10 Euro falan yapıyor. Bundan 5 tane alıyorsun.*"

Norveç hakkında bilgiler vermiş ve bunun Türkiye için örnek alınması gereken şeyler olduğunu belirtmiştir. Demokratik bir ülke olduğunu söylüyordur. "*Burada inanılmaz bir demokrasi anlayışı var. Çok eşitlikçi bir ülke, ilk eşcinsel evliliklerin yaşandığı, bunlara izin verildiği ülkelerden bir tanesi Norveç. Bunun yanı sıra; yaşlılara, çocuklara, öğrencilere her zaman destek olan bir devlet anlayışı var.*" Sayısal veri belirterek işsizlik oranı paylaşmaktadır. Euro ve Kron arasındaki farkı anlatmaktadır. *"Kron üzerinden Norveç fiyatları nasılmış? Onları Euro'ya zaten çevirmek için, yandaki bir virgülü attığın zaman Euro'ya dönüyor.*" / "*Norveç'te şimdi diğer bütün Avrupa ülkelerine göre farklı olan bir şey var. İçki fiyatları burada çok pahalı. Çünkü ne sigara ne de alkolün kullanılmasını istemiyor devlet. O yüzden bunlara inanılmaz bir vergi koyuyor.*" / "*Norveç'te doğa neden çok önemli? Her yerde fiyortlar var. Hey yerde böyle doğa var. Doğayı koruma konusunda çok öncü bir ülke, örnek alınması gereken bir ülke.*" Gündelik yaşamda samimiyetin olmadığını söylerken, doğa etkinliklerinde samimiyetin olmasından dolayı koruduklarını anlatır. "*Doğa çok önemli, toplumun ve kültürün bir parçası olmuş adeta*." / "*Norveç'te araba kiralamak yapılabilecek en ucuz şeylerden bir tanesi. Normalde bir öğün yemeği 30 Euro'ya yediğinizi düşünürseniz. Araba kiralamak da 30 Euro.*"

Öyküleme

"*Bir ülke düşünün abi. Doğa ile iç içe yaşayan, kocaman devasa bir coğrafyada, 5 milyon insancığın yaşadığı* (Ekran Yazısı: Ülke Nüfusu= 5,258 Milyon), *refah seviyesinin tavan yaptığı,*

huzurdan ölen insanların yaşadığı, acayip bir yer burası." / *"Norveç 1900'lerin başına kadar baya göç veren bir ülke... Sonradan göç alan bir ülke haline dönüyor. Bu olay nasıl değişiyor. Tabi ki burada petrol bulunuyor. Petrolle beraber refah seviyesinin arttığı bir ülke haline geliyor."* / *"Mesela diyelim ki burada yazarsınız. İlk defa kitap yazmaya karar veriyorsunuz. Kitabınızın yazılma sürecinden, kitabınızın baskıya alınması ve satışına kadar destek olduğu bir süreç veriyor devlet. Diyor ki mesela, sen kitap yazmaya karar veriyorsun ya, bütün kitap yazma süresince sana maaş bağlıyor. Kitap yazıldıktan sonra senle anlaşmayı bitirmiyor. Sonra da kitabı bütün kütüphanelere ve satış evlerine verme yükümlülüğü var. Sana her türlü destekte bulunuyorlar. Sanata, spora inanılmaz bir desteği var Norveç'in."*

İçerik üreticisinin evrenselleştirme, ussallaştırma ve öyküleme stratejileri ile Norveç'in gelişmişlik düzeyini meşru bir zemine oturtma çabası vardır.

Hüsnütabirleştirme: "*Selamlar, dünyanın en huzurlu ülkesinden merhaba herkese*" / "*Kocaman coğrafyada, beş milyon insancığın yaşadığı…*" ülke olarak Norveç güzellemeleri yapılmaktadır.

Mübalağa: Norveç'te gördüğü şeyler karşısında şaşırmaktan öldüğünü, yorulduğunu ve gördüğü şeylere inanamadığını abartılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu abartıyı; Norveç'te 'huzurdan ölen insanlar' olduğunu söyleyerek pekiştirmektedir.

Standardizasyon: Bergen evleri, standart bir şekilde; Norveç'i temsil etmektedir. Video boyunca hem anlatımda hem de görsel olarak kendisini göstermektedir. Doğa dostu olan ülkenin, enerji kullanımı konusunda da bir standardı mevcuttur. "*Norveç'teki araçların %80'i elektrikli derken Norveç'teki teknelerin çoğunluğunun elektrikli olduğunu fark ettim. Vapurların, teknelerinin, küçük teknelerinin hepsi elektrikli motorla çalışıyor. Enerjiye çok büyük değer veriyorlar. Zaten kendi enerjisini üreten bir ülke olduğu için… Fosil yakıtı hayatlarından muazzam derece çıkarmış bir ülke."* Restoranlarda porsiyonlar standart şekilde gösterilmektedir. Marketlerde çekim yasaktır.

Simgeselleştirme: Görsel olarak bayrak sık sık görülmektedir. Kendine has ikilimi olduğu için; ürünleri de kendilerine has simgeselleşmiştir. Tekstil ürünlerinin üzerinde Norveç bayrağı yer alır. Balık; en önemli simgelerden biridir. Trol, Bergen evleri diğer simgelerdir.

Ebedileştirme: Norveç'in nasıl gelişmiş bir ülke olduğunu anlatırken; aynı şeyleri Türkiye'nin örnek alması gerektiğini belirtir. Bunun, gelecek nesiller ve çocuklar için yapılması gerektiğini savunur. Norveç'in gelişmişliği; ebedi kalacak bir yöntem olarak sunulmuştur.

Tablo-10: Video-3'teki yeniden üretim süreçlerinin katkıları

Yapısal bileşenler → **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Doğa'yı korumak kültürün devamlılığı için önemli; giyim, yemek vb. hayatın her yerinde.	Refah toplumu, işsizlik oranı çok düşük, çalışmayanı destekliyor.	Eğitim, spor ve sanatı destekleyen bir ülke.
Toplumsal bütünleşme	Yasalara mutlaka uyulmalı, devamlılığı korumak için.	Devlet her alanda refah sağlamaya çalıştığı için gayri meşru oluşum yok.	Toplumsal aidiyet mevcuttur. Örnek olarak; geri dönüşüm otomatları gösterilebilir.
Toplumsallaşma	Geleneklerine bağlı bir ülke olduğunu; dükkanlarında, sokakta yürüyen geleneksel kostümlü insanlarda görmek mümkün	Huzur ve güven o kadar yüksektir ki; insanlar huzurdan ölmektedir.	rünlerde, yiyeceklerde, birçok alanda Norveç kimliğine özgü şeyler görülmektedir.

Bu anlamda, Türkiye için kriz görüngüsü değil ama Norveç için bir olumlu bir tablo çıkartılacaktır. Bu tabloda yer alanlar; videodan çıkan sonuçlar ile şekillenmiştir. Gerçek olmama ihtimali vardır. Önemli olan; videoda inşa edilen gerçeklikte tablonun nasıl oluştuğudur.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-4: "*Amerika'daki Yeni Evim | Evi Kaça Satın Aldım? (Ev Sahibi Oldum!)*" / Süre: 27:53

Kanal Adı: Okan Serbes (563 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Mekan ABD, Florida Eyaleti, Orlando şehridir. 7 Ağustos 2020 tarihinde Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: Kanal; 2015 yılında kurulmuştur, 563 bin abonesi, 114 milyona yakın izlenmesi mevcuttur. Amerika'da yaşam, fitness ve yaşam tarzı videoları paylaşmaktadır.

Toplumsal Yapı: ABD'de mortgage sistemi ile ev satın almanın kolaylığı, özellikle Orlando şehrinde ev alımı; doğallaştırılarak sunulmaktadır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video 624 bin kişi tarafından izlenmiş, 17 bin beğeni almıştır. Toplamda 2.080 yorum yapılmıştır.

"*Adam 2 sene önce orada havuz temizliyordu şimdi ev almış hayırlı olsun*" (1,9 bin beğeni) / "*Adam İstanbul'da nefes alınmayacak caddelerde dolanıp küçük bir odada video çekiyordu hayat nerelere getirdi onu... Umudumuzu kaybetmeyip çalışarak bizlerde başarabiliriz.*" (51 beğeni) / "*Türkiye'de böyle bir ev almak için ahrette de çalışmak gerekiyor*." (260 beğeni), "*Keşke Türkiye'de ve Azerbaycan'da da böyle yaşaya bilseydik.*" (396 beğeni) / "*Türkiye'de 300 yıl çalışıp krediye girsen böyle bir ev alamazsın. Hayırlı olsun abi. Böyle bir ülkenin içine edeyim olmaz olsun yaa.*" (173 beğeni) / "*Okan abi helal olsun sen 2 sene 270 bin dolarlık ev aldın benim babam 20 senedir çalışıyor hala kiradayız. Not: Evde çalışanlar ben annem babam*" (277 beğeni) / "*Adam 2 yıl önce göçmen olarak gittiği ülkede 5 odalı ev alıyor ama bizimkilere bakarsan. 'Ameriga bizi kıskanıyor yeğenim'*" (1,6 bin beğeni).

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık: "*Amerika'daki Yeni Evim | Evi Kaça Satın Aldım? (Ev Sahibi Oldum!)*" Amerika'da ev ve konaklama gibi ilgi alanı olan, fiyatlar, satın alma gibi konularda araştırma yapan kişilerin karşısına çıkabilecek bir başlık.

b. Videonun Tanımı: "*Amerika'da sonunda aldığım evimi sizlere göstermek istedim.*" Video ile ilgili detaylı bir açıklama yok. Emlakçıya ait iletişim bilgileri paylaşılmış. Bunun dışındaki açıklamalar kapsam dışıdır.

c. Etiketleri: 'amerika' / 'amerikan evleri' / 'amerika ev turu' / 'amerika ev fiyatları' / 'amerika ev fiyatları' / 'amerika ev kiraları' / 'amerika'da ev almak' / 'amerikada yaşam' / 'amerikada hayat'

d. Küçük Resim: Satın aldığı evin garajının önünden bir fotoğrafta, eliyle evini işaret etmektedir. "YENİ EVİM" yazısının yanında müstakil bir ev emojisi yer almaktadır. Dört öğe de dengeli bir şekilde net bir hedef kitleye hitap etmektedir.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Videoda samimi bir anlatım dili mevcuttur. Bunun dışında, mortgage sistemini anlattıkları kısımda ise; daha resmi bir dil vardır. Bu kısımda ise; İngilizce konuşuyorlardır.

ii. Sonuçlar: Amerika'da ev almanın zorlukları ve mortgage sistemi ile Amerika'da nasıl ev alınacağı anlatılmaktadır.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Daha önceki videolarında, ev satın alma sürecinden bahsetmişler ve satın almak istedikleri evleri gezmişlerdir. 2 aylık bir süreç sonunda; satın aldığı evi izleyicileri ile paylaşmaktadır.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Videoda, içerik üreticisinin oluşturduğu bir ideolojik strateji net anlamda yoktur. Alım gücü, fiyat karşılaştırması yapmamaktadır. ABD'de satın aldığı evi gezip, evi alma sürecini uzmanlar ile birlikte izleyicilere aktarmaktadır. Ancak yurt dışında ev alabilme ile ilgili detaylı bir video olduğu için yer verilmiştir.

Ussallaştırma

İçerik üreticisi evi gezdirdikten sonra: "*Evin ne kadar olduğunu, evi nasıl aldığımızı, banka olaylarının nasıl olduğunu, sizlere bunları anlatacağım… Siz Amerika'ya geldiğiniz zaman, bir ev almak istediğinizde nasıl süreçlerden geçiyorsunuz. Bunları az çok benden gördünüz. Sizlere iki tane video çektim. Bu videolarda sizlere evleri gezdirdim. Atıyorum üç odalı ev ne kadar? Beş odalı ev ne kadar para? Pazarlık payı var mı? Ev sahibinin rolü ne? Alıcının rolü ne? Bunları anlatacağız."* Uzman, Orlando'nun ABD'de yaşanacak en güzel yerlerden biri olduğunu söylerken, dünyanın bir numaralı turistik yeri olduğunu, dünyanın en iyi beş sahiline sahip olduğunu söyler. "*Amerika'nın en güzel yeri burası… Ailem için yaşamanın en uygun olduğu yeri düşündüğüm için Orlando kesin bir tercihti… Ev fiyatları burada çok uygun… Eğer New York veya San Francisco'ya giderseniz bu fiyatlara stüdyo daire bile alamayabilirsiniz… Okan Kaliforniya'ya taşınmak istiyordu. 270 bin dolara bir odalı ev alabilirdi belki de… Onu bile alamazdı… Kaliforniya Oakland şehrinde (ortalama bir yer) 1 odalı ev 600 bin dolar… Yaşam maliyetleri ve hayat kalitesi açısından çok iyi bir yer burası*." Evin kredi ödemesinin 1.680 $ olduğunu ve faiz oranın %3 olduğunu söyler. Eğer kiraya verirlerse; zaten aylık 2.500$, 'Airbnb' üzerinden ise gecelik; 200$ kazanabileceğini söyler.

Öyküleme

Videonun başında içerik üreticisi uyuyordur. Telefonu çalar ve emlakçısı evi satın aldığının haberini verir. Alaycı bir canlandırma yapmışlardır. Ev almanın iki aylık bir süreci kapsadığını, neler ile karşılaştığını öyküleştirerek videoda sık sık anlatmaktadır. Bunun dışında, pandemi döneminde neler yaşadığını da öyküleştirerek anlatmıştır. Emlakçı akşam bir belge geleceği haberini vererek, gece

on ikiye kadar imzalayıp dönmesi gerektiğini söyler. Mortgage uzmanı da Lübnanlı bir göçmendir. ABD'de birçok eyaleti ve şehri gezdikten sonra, yaşamak için Orlando'nun en iyi şehir olduğuna dair hikayesini anlatmıştır.

Simgeselleştirme

Videonun başında evin içinden ve dışındaki estetik görsellerden bir klip oluşturulmuştur. Ev, Türkiye'de ortalama bir gelire sahip biri için; oldukça lükstür. Havuzlu, geniş, birçok yatak odası ve banyosu olan bir yapıdır. Bu ilk aşamada kurulan estetik görseller ile sondaki fiyatlar birleştiğinde; ABD'de böyle bir evde yaşamanın maliyet açısından ne kadar kolay olduğu mesajı inşa edilmektedir.

Hüsnütabirleştirme

"*-Bu arada ne kadar mutlu olduğumu yüzümden görebilirsiniz. Gerçekten iki aylık bir süreç var… -Gerçekten bu kadar mutlu olduğunu ilk defa gördüm… -Abi yapacak bir şey yok ilk defa hayatımda bir ev sahibi oldum… İstanbul'da da ailemin evinde kalıyordum ben. Böyle kendime ait beş odalı büyük bir ev olunca sevindim yani.*"

Video temelde; bir ev tanıtımını ve ardından hem içerik üreticisinin nasıl bir süreç geçirdiğini hem de ABD'de nasıl ev satın alınabileceğini içermektedir. Ev satın alma; bir yatırım olarak videoda sık sık tavsiye edilmektedir. Aylık kazanç ve evin masrafları kıyaslandığında; oldukça iyi bir yatırım olduğu vurgulanmaktadır. Böylece videoda gerçeklik olarak inşa edilen şey; ABD'de bir ev almanın nasıl gerçekleştiğidir. Türkiye'den, ABD'ye gelmiş bir gencin, iki yıl çalıştıktan sonra; geniş, müstakil bir ev satın almasına karşı tepkiler yorumlarda da gözlemlenmektedir. Satın aldığı evin odalarının kiralık olduğunun reklamını da videoda yapmaktadır.

Tablo-11: Video-4'teki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar ↓**	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Türkiye'de içinde mutlu bir ailenin yaşayacağı geniş ev almak ABD'ye göre çok zor.		ABD'de bu kadar kolayken Türkiye'de zor olan süreç, ülke içinde bir yönelim krizine neden olur.
Toplumsal bütünleşme	Barınma ihtiyacını karşılamanın zor olması, sabit bir mekânın olmayışı; kimlik krizine neden olur.		Sürekli değişen evler, komşular; yabancılaşmaya neden olur.
Toplumsallaşma		Kişisel yönelim krizi; güdülenme eksikliğine neden olur. Yurt dışında çözüm aramaya neden olur.	Başkalarının daha kolay elde ettiği şeyleri elde edememe; kişisel patolojilere neden olabilir.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-5: "*Marmara Hukuk mezunu Kurye, Türkiye Bir Avukat kaybetti, İrlanda bir Kurye Kazandı...*" / Süre: 16:19

Kanal Adı: Yasin Çayır (82 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video İrlanda'nın başkenti Dublin'de çekilmiştir. 14 Kasım 2021'de Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: "*Herkese Merhabalar, ben Yasin Çayır. Kocaeli Üniversitesi Makine Mühendisliği mezunuyum. Sonrasında Amerika'ya taşındım. Birkaç yıl süren Amerika macerasının ardından şu an İrlanda'da yaşıyorum. Burada yazılım üzerine master yapıyorum. Aynı zamanda ekibimizle beraber sosyal medya için içerik üretiyoruz. Şu an sadece sokak röportajları ile karşınızdayız...*" Kanal; 2020 yılında kurulmuştur, 82 bin abonesi, 41 milyona yakın izlenmesi vardır.

Toplumsal Yapı: İncelenen video; ekonomi ve hukuk alanındaki eşitsizlik ve asimetri iddiaları temelinde oraya çıkmıştır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 75 bin kişi tarafından izlenmiş, 1,7 bin beğeni almıştır. Toplamda 630 yorum yapılmıştır.

"*Ben de hukuk okuyorum. Videodaki hanımefendinin tercihine saygı duyuyorum çünkü kimse bu kadar zor şartlarda yaşamak zorunda değil ve herkes daha iyi bir yaşam için farklı tercihlerde bulunabilir. Ancak ben, burada kalıp ülkemizin daha iyi yarınlara sahip olabilmesi için kendi çapında çabalayan, çalışan hukuk öğrencilerindenim. Umuyorum ki yakın gelecekte her şey çok daha güzel olur." /* "*bir ülkede sürekli siyaset tartışılıyorsa, insanlar mutsuzsa, saldırgansa, saygısızsa o ülkede durulmaz. Sorun sadece ekonomi değil*." / "*Ülkemizin eğitimli ve kültürlü insanlarını kaybetmek çok üzücü. Maalesef kötü siyaset ve ekonomi ülkemizi mahvetti*." / "*Bu tarz videolar yapman çok güzel. Taraf olmadan yurt dışındaki insanların hikayelerini aktarıp insanlara ufuk verebilirsin. Yeni bir kültür kazanılmaz sadece tanınır ve öğrenilir. Umarım bu milletin çocukları asıl varlıklarına (din, kültür, dil vs..) akılcı olarak dönmek için bu deneyimleri başarıyla sürdürürler*." / "*Bir gün İrlanda da yaşamak dileğiyle..."*

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>*Başlık:*</u> "*Marmara Hukuk mezunu Kurye, Türkiye Bir Avukat kaybetti, İrlanda bir Kurye Kazandı...*" Yurt dışına göç konusunda popüler olan bir deyimi, videoya uyarlayarak dikkat çekici bir başlık atılmıştır. Türkiye'de önemli bir meslek olan avukatlık için hukuk okumuş biri; yurt dışında ciddi bir eğitim gerektirmeyen kuryelik yapmaktadır. Bu deneyim; Türk vatandaşları için merak uyandırıcı olabilir.

b. <u>*Videonun Tanımı:*</u> "*Herkese merhabalar, bu haftaki videomuzda Avrupa'da yaşayan öğrencilerle kısa bir röportaj yaptık.*"

c. <u>*Etiketleri:*</u> 'avrupa'da türkler' / 'avrupa'da Türkler nasıl tanınıyor' / 'avrupa'da Türkleri gururlandıran anlar' / 'avrupa'da Türkleri sorduk' / 'avrupa'da yaşayan türkler' / 'yurt dışında okumak' / 'yurt dışında çalışmak' / 'yurt dışında yaşamak' / 'yurtdışı vlog'

d. <u>*Küçük Resim:*</u> Türkiye'de hukuk bitirmiş, İrlanda'da kuryelik yapan kadının; bisiklet üzerinde, kurye kostümlü bir fotoğrafı vardır. Video ile ilk karşılaşan kişi, kadını tanımayacağı için; hukuk mezunu olduğunu simgelemek adına, hemen arkasına adalet terazisinin ikonu eklenmiştir. Sol üst köşede; "*TÜRKİYE'DE HUKUK BİTİRİP AVRUPA'DA KURYE OLMAK*" yazmaktadır.

2. Şematik Yapı

a. <u>*Durum Tanımı*</u>

i. Videonun Anlatım Dili: Röportajlardan oluşan videoda resmi bir dil hakimdir. Ama 'kanka' gibi samimi ifadeler de kullanılmaktadır.

ii. Sonuçlar: Türkiye'de iyi bir eğitim almış olunmasına rağmen ekonomik nedenler ile göç etmiş kişiler, zorluk çekseler de yurt dışına alışmışlardır. Şu anda Türkiye'de iyi bir maaş alacakları bir iş olsa dahi; geri dönmek istemiyorlar.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Videonun başlığı olan; "*Marmara Hukuk mezunu Kurye, Türkiye Bir Avukat kaybetti, İrlanda bir Kurye Kazandı...*" internette popüler bir akımdır. Türkiye'deki iyi eğitimli kişiler göç ederken; benzeri bir ifade ile sosyal medya paylaşımı yapmaktadırlar. Videonun çıkış noktası bu akımdır.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Video; Türkiye'de üniversite mezunu olan, İrlanda'da barista, kurye ve berberlik mesleklerini icra eden üç kişi ile yapılan röportajlardan oluşmaktadır.

Öyküleme

"*İstanbul'da Üniversite eğitimi tamamladıktan sonra maddi olarak kendimi tatmin edemediğim için yurt dışına çıkma kararı aldım. Bu kararımı da İrlanda'dan yana kullandım." / "Ben geldikten iki hafta sonra; fish and cips restoranında çalıştım. Çok ağır bir işti. Geldikten bir ay sonra burayı buldum." / "İşimden çok memnunum. Buraya ilk başladığımda, 2 sene önce, sandviç yapıyordum. Şimdi kahve yapıyorum." / "Öğrenci olarak çalışmak biraz zor ama hiç zorluk hissetmedim. Sabahları dil okuluna gidiyordum. Öğlenleri işe geliyordum. Akşamları çıkışta bara gidiyordum. Yani hiçbir şekilde yorgunluk hissetmiyordum." / "Şimdi benim okul bitti, ben o yıl zaten karar vermiştim. Bir gidiyim İngilizce öğreneyim diye. Ondan sonra araştırdım nerede hem çalışıp hem okumam lazım. Nerede yapabilirim bunu? İrlanda oldu. Bir şekilde başvurdum. Temmuzda mezun oldum. Eylül'de de buraya geldim. Hiç staj falan da yapmadım*." Zorlukların ne olduğu sorulduğunda kuryeci kadın cevaplıyor: "*Saldırınlar oluyor. Saldırılar oluyor. Ama çok değil, aşırı değil. Bana bir iki kere saldırdılar. Ağladım ben, orada saldılar beni."* Berberle yapılan sohbette ise şu cevap alınmıştır: *"Benim Türkiye'deki kariyerim; sağlık memuruydum. İşletme Fakültesini bitirdikten sonra da insan kaynaklarına geçtim, fabrikada İK yöneticiliği yaptım. Kendimi kariyere kilitlemiş, o şekilde yoluma devam ediyordum Türkiye'de."* Türkiye'de kısa bir dönem berberlik yaptığını belirtir. En iyi meslekleri araştırmıştır. Arkadaşları "*Ya kebapçı aç ya da berber aç*." önerisinde bulunmuştur.

Ussallaştırma

Katılımcılar; İrlanda'da saatlik 11 Euro ya da haftalık 380 Euro kazandıklarını söylemiştir. İçerik üreticisinin; 'Türkiye'de 15 bin lira maaş teklif etseler gider misin?' sorusuna gitmezdim diye

cevap vermişlerdir. "*Ben şu an haftalık 40 saat çalışıyorum. Bu da 440 Euro'ya tekabül ediyor. 40 Euro'sunu devlet kesiyor… Haftalık 400 Euro çok yeterli bir para, üstüne bir de ben para biriktiriyorum. Tabi bu sürekli dışarıda yemediğim için böyle, sürekli kıyafete harcamadığım için*." 'Kazandığınız para yetiyor mu?' sorusuna; "*Yetiyor, yani burada yaklaşık 400 Euro kadar kira veriyorum. Kiranın haricinde işte merkeze yakın bir yerde oturduğum için otobüs parası vermedim… 400 kira verdim, 200 Euro da yememe ihtiyaçlarıma gidiyor. Kalan parayı Türkiye'ye yolluyorum. Birikim yapıyorum*." şeklinde cevap verilmiştir.

Standardizasyon

"*Ben buraya asistan olarak başladım. O zamanlar orta seviyede İngilizcem vardı. Fakat öz güvenim biraz yüksek olduğu için hiçbir şekilde kendimi kasmadım. Çekinmedim kimseden, o yüzden müdürümün hoşuna gitti bu ve beni direk işe aldı yani. Biraz rahat olmak gerekiyor bu konularda, kendini kasıp kekelersen senin İngilizce bilmediğini düşünüyorlar, bildiğin halde*." Diğer iki katılımcı da benzer şekilde İngilizce bilmenin önemine dikkat çekmiştir.

Ötekini Olumsuzlama/Sansürleme

"*Benim en yakın 5 arkadaşım aynı sınıftan, üniversiteden… Onlar hala asgari ücret alıyorlar. Uluslararası Ticaret bölümünden mezunlar, biz 4 sene okuduk. 4 sene çok para harcadık. Onlar şu an 2.800 TL ücret alıyorlar. Bir de stresli bir iş. Yani hepsi İrlanda'ya veya başka ülkeye gitmek istiyor."* Özgür Demirtaş adlı bir Finans profesörünün tweetini sorar. "*Gençlerin en büyük hayali başka ülkede taksici, garson, bulaşıkçı olmaksa o ülke batmış demektir.*" / *"Türkiye'de ofiste çalışırken gelip de burada baristalık, kahve yapmayı, sandviç yapmayı tercih ettim. Bu cebimizin dolu olmamasından ve geleceğimize kaygı ile bakmamızdan kaynaklanıyor."*

Doğallaştırma

"*Açıkçası Türkiye'den gelen insan, eğer üniversite okumuşsa, gelip buraya, yaşam standartlarını düşürüyor. Çünkü sen Türkiye'de bir ofiste çalışıyorsundur. Mesela ben öyleydim. Fakat buraya geldiğinde sandviç yapıyorsun, kahve yapıyorsun… Fakat kazandığın para, biriktirebilmen, doğanın daha güzel olması, insanların daha kaliteli olması seni motive ediyor açıkçası."* Tavsiye olarak şu sözlere yer vermiştir: *"Türkiye'den gelmek isteyen arkadaşlara; hayallerinin peşinden gitmelerini, ellerinden geldikçe denemelerini, hiçbir şey kazanamayacaklarsa bile yeni bir kültür kazanacaklarını söylemek istiyorum. Buraya gelecek arkadaşlar ilk 6 ay bir yıl zorluk çekebilirler. Türkiye hasreti çekebilirler. Yemekleri özleyebilirler, ailelerini özleyebilirler. Fakat ondan sonra kazandıkları maddi özgürlük sayesinde; istedikleri her şeyi özgürce yapabilirler*." Bir katılımcı çok zorlanmadığını, herkesin yardımcı olduğunu söylemiştir. Kurye işi kadın için zor mu sorusuna; kadınlar daha çok bahşiş aldığı için daha avantajlı olduğunu belirtmiştir. Kadının fiziki

yorgunluğa dayanabildiğini, herkesin yaşaması gereken bir deneyim olduğunu söylemiştir: "*Bu bizi çok geliştiriyor. O kadar çok zorlukla karşılaştım… Yani ben şu an hayat deneyimi olarak kendimi doymuş hissediyorum*." İyi bir maaş verseler de Türkiye'ye dönmek istememesini açıklıyor: "*Buradaki yaşantı bana çok daha rahat hissettiriyor. Çok daha iyi hissettiriyor.*" / "*İyi para kazanacak durumda olan avukat arkadaşlarım da yazıyor. Nasıl gidip dönerci olabiliriz diye.*" / "*Benim burada birçok Türk arkadaşım var okullara giden. Kebapçıda çocuk kebap kesiyor. Avukat! Türkiye'de avukatlığı bitirmiş gelmiş burada kebap kesiyor. Bunların hepsinin amacı buraya yerleşebilmek*." Tavsiye olarak hiç düşünmeden yurt dışına çıkmayı öneriyor: "*Eğer mutlu değillerse Türkiye'de, eğer çocuklarının geleceğini düşünüyorlarsa, 6-7 bin lira para kazanmama rağmen, orta gelir seviyesinde olmama rağmen böyle bir şeye kalkıştım. Çocuklarım için, buraya geldiğime pişman değilim*."

Farklılaştırma

Türkiye'ye geri dönmeme sebebi olarak şu sözlere yer veriliyor: "*Sadece para ile alakalı değil. İnsanların mutsuz olması, güler yüzlü olmaması, sürekli siyaset konuşulması benim hiç hoşuma gitmiyor. Ben burada hiç siyaset duymadım. Hatta İrlanda haberlerini takip ediyorum. Sıkılıyorum. Ekşi sözlük okuyorum. Çünkü bir olay yok yani*" 'Kadın olarak kuryelik zor mu?' sorusuna cevap olarak: "*Kadın veya erkek her halükârda kolaylığı ve zorlukları var… Bana ilk başladığımda… hep erkekler yapıyordu. Türk kadın yoktu… Aşağı yukarı aynı performansı sergiliyoruz. Benim daha fazla çalıştığım zamanlar oluyordu*." / "*Para olarak bakmıyorum. Mesela bin TL de olur. Zaten çok para vermiyorlar. Önemli olan buradaki yaşantıya alıştım.*"

Tablo-12: Video-5'teki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Türkiye'deki kültür onlar için bir anlam ifade etmiyor. İrlanda kültürünü daha anlamlı buluyorlar.	Çalışma hayatındaki adaletsizlik, meşru zeminin kaybolmasına neden olmuş.	Türkiye'de asgari ücretle nitelikli iş yapmak yerine, İrlanda'da daha sıradan işler tercih ediliyor.
Toplumsal bütünleşme	Türk kimliği daha arka planda, bir kimliksizleşme sorunu var. İhtiyaç duyulmuyor.		Artık doğduğu yerin kimliğine yabancılaşılmış. Geri dönülmek hiçbir koşulda düşünülmüyor.
Toplumsallaşma	Gelenekler temel ihtiyaçların önüne geçmiş durumdadır. Bu yüzden göç edilmiş.	Toplumsal güdülenmenin İrlanda'da daha iyi olduğu, Türkiye'de bu konuda sorunlar olduğu belirtilir.	Yoğun siyaset ve tartışma, psikopatolojilere neden oluyor. İrlanda mental olarak daha sağlıklı bir ortam sunuyor.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-6: "*Amerika'daki teknoloji fiyatlarını gördük, şok olduk!*" / Süre: 24:35

Kanal Adı: ShiftDelete.Net (1,94 milyon abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video ABD'de çekilmiştir. 2 Eylül 2021'de Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: "*ShiftDelete.Net, aylık 10 milyonu aşan tekil ziyaretçi sayısı ve yaklaşık 30 milyona yakın sayfa gösterim değerleriyle Türkiye'nin en büyük teknoloji sitesidir. 2005 yılından beri yayında olan ShiftDelete.Net, teknoloji dünyasıyla ilgili en son haberleri ve detaylı incelemeleri takipçileriyle buluşturuyor. ShiftDelete.Net'in YouTube kanalında, çektiğimiz ürün inceleme, nasıl yapılır?, UKT "Uzun Kullanım Testi", röportajlar, ofis içerisinden görüntüler başta olmak üzere tüm videolarımıza ulaşabilirsiniz. Bizi takip etmeye devam edin.*" Kanal 2013 yılında kurulmuştur, 1,94 milyon abonesi, 820 milyona yakın izlenmesi mevcuttur. Büyük bir çoğunluğu; teknoloji ürünleri hakkında bilgi ve teknoloji alanından haberleri kapsayan içeriklerdir. Bunun yanında, kısıtlı da olsa yurt dışından içerikler paylaşmaktadır. Kanalın sahibi yukarıda da belirtildiği üzere; Hakkı Alkan'dır.

Toplumsal Yapı: İncelenen video; teknoloji ve ekonomi alanındaki eşitsizlik ve asimetri iddiaları temelinde oraya çıkmıştır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 180 bin kişi tarafından izlenmiş, 7 bin beğeni almıştır. Toplamda 824 yorum yapılmıştır.

"*Amerika harbiden cennet*" / "*Ölüler için üzülme Harry, yaşayanlar için üzül. Özellikle Türkiye'de yaşayanlar için...*" / "*İşin en üzücü kısmı dolar bazında çarpıldığında bile Türkiye'deki fiyattan ucuz olması*" / "*Adamın 3 günlük maaşıyla aldığı telefonu 2 aylık maaşla alıyoruz. 2 aylık maaşın 1 aylık kısmı vergi :)*" / *"evet abi izlerken inanılmaz eğleniyorum o kadar eğleniyorum ki yurt*

dışı ve Türkiye fiyatlarını görünce sevinçten ağlıyorum teşekkürler abi sorduğun için" / "ne güzel fiyatlar bunlar yaa Allahım ülkemize de nasip et" / "Dünyada itibarın paran kadardır. Paramızın alım gücü düştükçe yani yoksullaştıkça şu fiyatlara bakıp şok olmaya devam ederiz." / "Biz bu dünyaya yaşamaya değil Avrupa'da yaşayanları izlemeye gelmişiz:(" / "Bu video Türkiye ekonomisinin ne kadar kötü olduğunu belgelemiş oldu teşekkürler Hakkı abi" / "Yarısına kadar izleyebildim kalbim dayanmadı" / "İzlerken bir genç olarak o kadar üzüldüm ki. Önümü göremiyorum, kaygılıyım, gelecek kaygısı gütmekten harıl harıl MacBookAir dahi alamayacağımı bile bile çalışıyorum. Üniversite öğrencisiyim ve gerçekten bu kadar yük bana fazla geliyor. Üzülüyorum, yaşıtlarım Avrupa'da hayal ettiği arabaya 25'ine varmadan ulaşabilirken ben 23 yaşımda kendime doğru düzgün dilediğim tişörtü dahi alamıyorum. Üzülüyorum, biz gençlerin bu haline yaşarken ölü gibi gezmemize çok üzülüyorum…"

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>*Başlık:*</u> "*Amerika'daki teknoloji fiyatlarını gördük, şok olduk!*" Türkiye'deki teknoloji ürünlerinin fiyatlarının pahalılığına gönderme yaparak ve 'şok olduk' gibi merak uyandırıcı bir başlık atılmıştır.

b. <u>*Videonun Tanımı:*</u> "*Ülkemizdeki vergi sistemi nedeniyle; teknolojik ürünler birçok ülkeye göre pahalı. Bu videomuzda, ülkemizdeki teknolojik ürün fiyatlarıyla, ABD'de satılanları karşılaştırdık. ABD'de teknolojik ürünler neden bu kadar ucuz? ShiftDelete YouTube kanalında farklı içerikler ile karşınıza çıkmaya devam ediyoruz. Bu videomuzda ABD'de teknoloji mağazası gezdik. Ülkemizde satılan ürünlerin ABD'deki fiyatlarını karşılaştırdık. Dilerseniz sözü daha fazla uzatmayalım ve sizleri videomuz ile baş başa bırakalım...*" / "*Ülkemizde 4.000 lira fiyat etiketiyle satılan Nintendo Switch modeli; Best Buy mağazalarında 300 dolar (yaklaşık 2.500 Türk Lirası) fiyat*

etiketine sahip. Sony WH1000-M4 model kablosuz kulak üstü kulaklığı ülkemizde; 3.100 liraya satılıyor. Best Buy'da 350 dolara (yaklaşık 2.930 Türk Lirası) satılan WH1000-M4 modeli; ülkemizde ABD pazarıyla neredeyse aynı fiyat etiketine sahip. Ülkemizdeki fiyatı ile ABD pazarındaki fiyatı yakın olan bir diğer ürün ise; Apple AirPods Pro. Türkiye'de 2.500 lira fiyat etiketine sahip olan cihaz; ABD pazarında 230 dolara (yaklaşık 1.930 Türk Lirası) satılıyor."

c. *Etiketleri:* 'abd' / 'amerika' / 'iphone', 'teknoloji' / 'abd teknoloji' / 'abd fiyatlar' / 'teknoloji fiyatları' / 'amerikadaki teknoloji fiyatları'

d. *Küçük Resim:* İçerik üreticisinin eli çenesinde, düşünceli bir şekilde, yanında duran teknolojik ürünlere bakmaktadır. Ürünler dijital manipülasyon ile eklenmiştir. Başının arkasında; ABD haritası ve bayrağı yer almaktadır. Sağ üstte; "*ABD'de teknoloji fiyatları!"* yazmaktadır. Yazının etrafından birkaç adet 100 dolarlık banknot saçılmaktadır.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: V-log olması nedeniyle samimi bir dil hâkimdir.

ii. Sonuçlar: ABD'deki teknoloji ürünleri; Türkiye'ye kıyasla daha uygun fiyatlıdır. İnsanların bu ürünlere ulaşması daha kolaydır. Bu da teknolojiye erişme konusunda bir eşitsizliğe neden olmaktadır.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: "*Arkadaşlar merak ettiğiniz bir konu vardı. Amerika'daki teknoloji fiyatları nedir?"* Video; izleyicilerden gelen talep üzerine hazırlanmıştır. Bu talep ise; Türkiye'deki kur ve vergilendirmeden dolayı, teknoloji ürünlerindeki fiyat farklarından kaynaklanmaktadır.

3. Retorik: ABD'de gerçekten var olan bir teknoloji mağazası olan Best Buy'da, gerçek fiyat etiketlerini göstererek, ikna edici bir yapı inşa etmiştir. Best Buy'ın logosunu kullanır. Videonun kaçak yollarla çekilmediğini, mağaza çalışanlarından izin aldığını belirtir. Google, Samsung, Apple gibi birçok marka hakkında, Türkiye ile kıyaslama yapar. Türkiye'deki Media Markt adlı teknoloji mağazası ile kıyas yapılabileceğini belirtir. Beklenti; izleyicilerin gördükleri fiyatlar ile Türkiye'deki benzer ürünlerin fiyatlarını kıyaslamalarıdır. Birçok ürünün dolar fiyatını; o günün güncel kuru ile çarparak, ekrana getirmektedir.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Evrenselleştirme

"*Aa! Airpods pro, herkes bunu merak ediyor, fiyatını.*" Türkiye'de satılmayan Google ürünlerini göstererek; "*Yani gerçekten satılsa çok seviniriz. Her şeyden önce pixelin satılmasını istiyoruz.*" / "*Şu Google napsa etse bir gelse; çok mutlu oluruz arkadaşlar." / "Burada Play Station 5 yine kara borsada, tüm dünyada olduğu gibi.*" / "*Televizyonlar Amerika'da aşırı önemli! Yani*

bilgisayar olmayabilir. Ama televizyon olması lazım. İnsanlar televizyonu gerçekten ciddi anlamda izliyor. Ama televizyon kanalları da ona göre çok kaliteli. Oturduğum yerde yerel bir kanal var. Ya böyle bir şey yok ya! Muhabirleri, canlı yayınları, görüntü kalitesi falan olamaz yani." / "Yazıcı da burada acayip çok kullanılıyor. Sebebi şu; bir devlet dairesine bazen işlem yaptıracaksınız, posta yoluyla çok işlem oluyor... Mesela ehliyeti yenilemek istiyorsunuz. Bunu posta ile talep edebiliyorsunuz. O yüzden çıktıya ihtiyacınız var. Eğer yazıcınız yoksa gerçekten ciddi problem, yazıcısı olan yerler size pahalı çıktı hizmeti sunuyor."

Ussallaştırma

"*Bizim ülkemizde de teknoloji mağazaları var. Yani bir Media Markt ile kıyaslayabilirsiniz burayı."* Bir Ipad Air ürünü gösterir. "*Fiyatı 600$, hakikaten dolar böyle baktığınız zaman çok iyi."* Macbook Air gösterir: "*İşte şu olaya üzülüyorum. 850 $, yani en yeni işlemciye sahip, M1 işlemcili MacbookAir; asgari ücretin yarısından bile daha az." /* "*27 inch olan mesela, gerçekten bir asgari ücretin altında fiyatlar ve bir profesyonel için işin çok verimli yapılmasını sağlayan, müthiş bir cihazdan bahsediyorum arkadaşlar."* Son model dizüstü bilgisayarlar gösterir: *"Yine yarım asgari ücrete alınabilen, ülkemizde satılmayan ürünlerden bir tanesi."* Farklı birçok ürün ve fiyat gösterir. "*Siz de daha sonra kıyaslamalar yapabilirsiniz."* Ekranda ürünlerin dolar fiyatlarını ve o günkü güncel TL kuru karşılığını göstermektedir. "*Bu arada şöyle bir şey yaptık. Hani dolar olarak söylüyorum ama hemen alt tarafa Türk Lirası karşılığını yazıyorum. Kıyaslayabilmeniz için, boşuna hesaplama için uğraşmayın. Tabi bu yazdığımız değerler; bu videoyu yaptığımız gündeki kurun karşılığı. O nedenle değişiklik gösterebilir arkadaşlar."*

Doğallaştırma

Bir dizüstü bilgisayar gösterir: "*330 dolara mesela (gülüyor) HP'nin dizüstü bilgisayarı var abi. 330 dolar ya, böyle bir şey olabilir mi ya? Neymiş özelliği; 14inç, AMD Athlon, 4GB da Ram var, 128 GB SSD, yeter işte ya! Al kullan yani."* Başka bir cihazdan çok etkilendiğini belirterek, alaycı bir gülümseme ile konuşur: "*350 dolar gibi bir fiyata satılması*" O sırada daha ucuz bir cihaz görür: "*Abi 219 dolar ne ya?*"

Bu video için de tablolaştırma yapmaya gerek yoktur. Ekonomi ve alım gücü videoları ile benzer kriz görüngüleri mevcuttur. Yine asgari ücret üzerinden kıyas yapılmıştır. Türkiye'de birkaç asgari ücrete alınan teknoloji ürünleri; ABD'de asgari ücretin yarısına alınabilmektedir. Bu anlamda, teknolojiye ulaşım konusunda bir eşitsizlik söz konusudur.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-7: ""*Beyin göçü: "İlk 400'e giren öğrencilerimizi altın tepside yurt dışına sunuyoruz""* / Süre: 10:13

Kanal Adı: BBC News Türkçe (860 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video; Türkiye'de çekilmiştir. 31 Aralık 2021'de Youtube'da paylaşılmıştır

Toplumsal Kurumlar: Kanal; 2009 yılında kurulmuştur, 860 bin abonesi, 290 milyona yakın izlenmesi mevcuttur. İngiltere merkezli BBC yayın organının Türkiye'de Türkçe içerikler üreten temsilciliğidir. Genel olarak; kısa haber ve haber belgesel tarzında video içerikler paylaşmaktadır.

Toplumsal Yapı: İncelenen video; ekonomi, eğitim ve hukuk alanındaki eşitsizlik ve asimetri iddiaları temelinde oraya çıkmıştır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 477 bin kişi tarafından izlenmiş, 14 bin beğeni almıştır. Toplamda 2.755 yorum yapılmıştır.

"*ÖSS 2008 Türkiye 113.süyüm. 2 bölümü ayni anda okudum ve ikisinden de 1.likle mezun oldum.* (bir devlet kurumu) *işe alım sınavını başarıyla geçmeme rağmen mülakatlarda elediler. Şu anda Avrupa'da Amazon'un finans merkezinde çalışıyorum…"* / "*insanlar değer verilmediği yerde kalmazlar' sözü çok gerçek ve neden bu kadar yurt dışına yoğun talebin olduğunu açıklayan cümle*" / "*Gidenlerin geri dönmesi çok mümkün değil. Oradaki özgürlüğe, kazandıkları paraya alıştıktan sonra özellikle aile kurarlarsa gelmeleri imkânsız*" / "*İsveç'te IT mezunuyum bilgisayar mühendisliği okudum ve 3 dil biliyorum. Ailevi sebeplerden Türkiye'ye geldim 5 sene kaldım. İlk önerdikleri maaş 1600 TL'ydi. Diyeceklerim bu kadar. En büyük firmalar bile eli titriyor maaş verirken ama İsveç'te şuan 10 bin Euro üstü maaş alıyorum yaptığım iş Türkiye'dekinin yarısı bile değil. Hiçbir zaman Türkiye bu seviyeye ulaşamayacak yarısına bile ulaşsa gelir Türkiye'de yaşarım*" / "*…Ne yazık ki bu ülkede bu planlarımı hayata geçirebileceğim bir imkânım yok. Akademik hayatım boyuncaki kazanımlarımla bir işe girmeye çalışsam asgari ücretin biraz üstünde bir para teklif edip 'neyine yetmiyor' denilecek bir ortamda bulunmayı hiçbirimiz adına hak görmüyorum… Bizim hayattaki hayallerimize tutunmamızın tek yolu yurt dışında bir hayat kurmaktan geçiyor. Böyle olsun istemezdik, ama başka seçeneğimiz yok*" / "*Almanya'ya yeni geldim master için. Neden geldim? Annemi yalnız bıraktım üstelik. Tamamen değersiz hissettiğim için. Yaşantı zaten kalmadı. Her gün sıkıntı her gün stres, ekonomiden siyasetten yaşayamaz olduk. Üst üste 2 gün olaysız geçmiyor. Çok yorulduk. Bakın para kazanılır, borçlar ödenir. Ekonomi toparlar. Ama insanı öyle hemen yetiştiremezsiniz. Verilen bu beyin göçünün etkisi en az 50 yıl hissedilir. Ben akıllıyım kaliteli insanım demiyorum, ama çook değerli insanlar gittiler ve gelmeyecekler. Çok üzücü*" / "*Ağlayarak, sinirlenerek izledim, yorumları okuyunca bir daha ağladım. Gidenlerin suçu yok ve gitsinler de zaten. Kimse değer görmediği yerde*

kalmak istemez. Suçlu olan ülkeyi bu hale getirenlerdir. Çok yazık çok. Geleceğimizin nasıl karardığının 10 dakikalık özeti olmuş video. Giden gençlerimizin yolları ve ufukları açık olsun...” / “Benim oğlum da Hacettepe İngilizce Tıp’ta okuyor. O da kafasına koymuş gitmeyi. İçim acıyor böylesi nitelikli gençlerin ülkeden umutlarını kestiklerini görünce…” / “*Ben bir lise öğrencisiyim. Şu anda sınıfımda herkes yurt dışına çıkmak hakkında araştırma yapıyor. Neden? Çünkü değer görmüyoruz. Bu bir gerçek ve gitmek istediğimiz için asla suçluluk hissetmiyoruz. Hepimiz yabancı dil öğrenmeye çalışıyoruz ya da bazı arkadaşlar 2. dönem açığa geçip liseyi açıktan bitirerek meslek öğrenmeye karar verdi mesela. Bunun sorumlusu kimdir? Biz değiliz o kesin. Avrupa’daki en fazla genç nüfusa sahip ülke olmamıza rağmen bunun kıymeti bilinmedi ve bilinmeyecek. Gençliğimi değmeyecek insanlar ve asla gerçekleşemeyecek hayaller için harcamak istemiyorum.”*

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>Başlık:</u> **“**“*Beyin göçü: "İlk 400'e giren öğrencilerimizi altın tepside yurt dışına sunuyoruz”*”** Türkiye’de halkın ve siyasetin gündeminde popüler olan beyin göçü; başlığın ana teması olarak seçilmiş. Üniversite sınavında ilk 400’e girmek ise oldukça başarılı bir sıralamadır. Bu gibi başarılı öğrenciler için devlet yatırımları yapılmıştır. Bu ülkenin imkânları ile yetişmiş gençlerin, yurt dışına gidişinin ‘altın tepsi ile sunulması’, röportaj yapılan bir akademisyenden yapılan alıntıdır. İçerik hakkında ilgi çekici bir detaydır.

b. <u>Videonun Tanımı:</u> “*Boğaziçi Üniversitesi bilgisayar mühendisliği mezunları neden yurt dışına gidiyor? Türkiye'de her yıl üniversite sınavında ilk 400'e girenler arasından öğrencilerin eğitim gördüğü Boğaziçi Bilgisayar Mühendisliği bölümü mezunlarının çoğu son yıllarda yurt dışına gitmeye başladı*.” Ek olarak; röportajdan alıntılara yer verilmiş. Son olarak, bir tanıtım yazısı eklenmiştir. “*BBC Türkçe‘den Osman Kaytazoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği bölümü öğretim üyeleri, üniversiteden yurt dışına giden ve gitmeyi düşünen öğrencilerle konuştu*.”

c. <u>Etiketleri:</u> ‘boğaziçi’ / ‘boğaziçi bilgisayar mühendisliği’ / ‘boğaziçi üniversitesi’ / ‘beyin göçü’ / ‘göç’ / ‘eğitim’ / ‘yurt dışında eğitim’ / ‘almanya’ / ‘mühendislik’ / ‘yurtdışı’ / ‘yurtdışı üniversite’

d. <u>Küçük Resim:</u> Boğaziçi Üniversitesi’nin kampüsünde yer alan ana binaların birinin üstüne; “Beyin göçü” yazısı eklenmiştir. Ülkenin nitelikli insan kaynağı açısından en önemli kurumlarından birindeki beyin göçüne dikkat çekilmiştir.

2. Şematik Yapı

a. *Durum Tanımı*

i. Videonun Anlatım Dili: Akademisyen ve öğrenciler ile yapılan röportajlar; resmi bir üslupta gerçekleşmiştir.

ii. Sonuçlar: Eğitim, hukuk, teknoloji ve ekonomi alanlarındaki fırsat eşitsizliği temelinde inşa edilmiş bir videodur.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Videonun hazırlandığı dönemlerde Türkiye'de önemli bir gündem haline gelen beyin göçü konusu, bazı kesimlerin ve siyasetçilerin "*giderlerse gitsinler*" söylemi ile biraz daha hararetlenmiştir. Video bunun üzerine hazırlanmıştır.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama

Boğaziçi Bilgisayar Mühendisliği Bölümüne, üniversite sınavlarında ilk 400'e giren öğrencilerin girdiği belirtilerek, şu sözlere yer verilmiştir: "*Burada çok iyi eğitimler de alıyorlar. Biz böyle insanları, bir tepsinin üstünde, yurt dışına ikram ediyoruz. Arkalarından da 'giderlerse gitsinler, biz öyle insanları istemiyoruz zaten, bunların hepsi şöyle böyle' diye konuşuyoruz. İnsanlar değer verilmediği yerde kalmazlar. Çok büyük bir kayıp bu."* Röportaj veren hocalardan birinin protestolara katıldığı görüntüler ekrana gelir. Muhalif bir karakteri olduğu görünmektedir.

Farklılaştırma

"*Eskiden sadece yüksek lisans ya da doktora yapmak amacıyla giderlerdi. Şu anda öyle değil, çalışmak için de gidiyorlar. Bu yeni bir şey. Geçen sene mezunlarımızın yarısından çoğu yurt dışına gitti. Hatta kendi aldıkları eğitimin altında işlere razı olarak gidiyorlar. Burada yaşamak istemiyorlar*." / "*Anneler, babalar çocuklarının yurt dışına gitmesine… Eskiden şöyle olurdu; yurt dışına gitsinler, iyi bir eğitim alsınlar, sonra buraya geri gelsinler diye giderlerdi.* (Şimdiyse) *Gitsinler kendilerini kurtarsınlar, hayatlarını kurtarsınlar, orada bir hayat kursunlar, orada iş bulsunlar, yerleşsinler. Öyle düşünüyorlar*." / "*Hangi dönemde Türkiye çok iyiydi? 2004 yılında biliyorsunuz Türkiye; Avrupa Birliği aday ülke statüsüne alındı. O dönemden başlayarak; yaklaşık bir 7-8 sene çok iyi bir dönem geçirdik. Bilimsel kültür olarak Avrupa ile çok yakınlaştık o dönemde, öyle bir dönem vardı. Herkesin İstanbul'a gelmek istediği, İstanbul'un dünyanın en güzel yaşanacak yeri olduğunu insanların söylediği, çok canlı, o döneme dönebilsek belki beyin göçü tersine çevrilir." /* "*Çok çok iyi öğrencilerimiz var. İçlerinden pek çoğu da akademisyen olmak ister. Özellikle akademisyen olmak isteyenler; çeşitli kurumlarda, yurt dışında üniversitelerde doktoraya başvurur. Bu amaçla bizden işte tavsiye isterler. Referans mektubu isterler. Bu sene bu konuda bir patlama yaşandı. Öğrencilerin isteklerini karşılayamaz olduk."*

Farklılaştırma stratejisi genel olarak; eski ve şimdinin farkı olarak görülür. Eskiden yurt dışına gitmek isteyen çok yoktu. Olan da geri dönerdi. Şimdiyse yurt dışına gitme konusunda bir patlama olduğu, bunun da eğitim almak veya kendini geliştirmek için değil; kalıcı bir şekilde gitmek, yurt dışında yeni bir hayat kurmak amacıyla yapıldığıdır.

Ussallaştırma

"*Bizim petrol yataklarımız yok. Zengin bir ülke değiliz. Zengin olmamızın tek yolu insan kaynağı iyi eğitim, teknoloji üretmemiz.*" / "*Ben yurt dışına göre kendimi kıyasladığımda, diğerleri ile aynı şartlarda yaşayabileceksem; kendi ülkemde (kalırım). Tabi ki kendi ülkemi tercih ederim.*" / "*Yurt dışına gitmeyi düşünüyorum… Birden fazla sebebim var. İlk olarak; orada imkânların daha çok olduğunu düşünüyorum. Yeterli, uygun bilgisayarı alamama, yeterli bütçeye sahip olamama gibi sıkıntılardan işlerimiz yavaşladı. Yurt dışındakilerin yaptığına göre, başlangıç projeler yapabiliyoruz...*" / *"İlk, asıl sebebim; kendimi geliştirmek. Yapay zekâ robotik alanda üniversitelerden çok, şirketler araştırmaları önde götürüyor. Bu şirketler Amerika'da, bu yüzden Amerika'ya gittim." / "Bizim öğrencilerimiz için çok daha iyi işler var yurt dışında. Daha yüksek maaşlı, daha ilginç, daha işte teknolojinin tam üretildiği yerde çalışmak heyecan verici olabilir." / "Belki PostDoc'a daha sonra gidebilirdim. Ama alım gücünün düşmesi, hukuka inancımın kaybolması ve bir sürü faktör; benim doktoram için orayı tercih etmeme sebep oldu." / "En basitinden şu an herkesin aklında olan şey alım gücüdür, ekonomidir, yani o tarz şeyler iyileşirse, ben yurt dışına göre kendimi kıyasladığımda diğerleri ile aynı şartlarda yaşayabileceksem kendi ülkemde, tabi ki kendi ülkemi tercih ederim." / "Türkiye'de maaşlar çok düşük. Onun için ileri teknoloji üretemiyoruz. İleri teknoloji üretemediğimiz için katma değerli ürünler üretemiyoruz. Onun için de maaşlar çok düşük. Ben öyle yazınca insanlar hayır biz maaş için değil, burada yaşayamıyoruz, kendimizi özgür hissetmiyoruz, burada boğuluyor gibi hissediyoruz. Özellikle genç kadınlar burada hayatlarından endişe ediyorlar. O çok ciddi bir sorun. Bir de ifade özgürlüğünün olmaması gençleri çok rahatsız ediyor." / "İstanbul Erkek Lisesi mezunuyum ben, şu an mezunların galiba %80'i falan Almanya'ya gidiyor… Lisanstan arkadaşlarım, elektronik mühendisliğinden arkadaşlarım gene çoğu yurt dışında, bilgisayar mühendisi arkadaşlarımın da çoğu yurt dışında. Toplam bütün arkadaşlarımdan, belki 3-4 tanesi Türkiye'de kaldı."*

Yurt dışına gitme meselesi nedensel ilişkiler ile anlatılmıştır. Bunun yanında, kıyaslar yapılmaktadır. Ayrıca son dönemde çevresinde yurt dışına gidenler hakkında örnekler verilmektedir. Bu tip ussallaştırma stratejisi ile yurt dışına gidişler meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmaktadır.

Öyküleme

"*AB projemin ilk araştırmacısı; makine mühendisliği bölümünün birincisi bir arkadaştı. Çok iyi işler çıkarmaya başladı. İyi konferanslara gitmeye başladık. Ben onu biraz deneyim kazansın diye; İsviçre'de bir üniversiteye staja gönderdim, 6 aylığına. Ondan sonra orada doktora teklifi aldı ve bir daha Türkiye'ye dönmedi. Sonra yeni öğrencilerle o eksiklikleri kapattık ama sonra o öğrenciler de teker teker gitmeye başladı. Lisans seviyesindeki öğrenciler bile artık Türkiye'de durmak istemedikleri için; yurt dışına nasıl gideriz düşüncesi ile çalışıyorlar. Yurt dışındaki şirketlerin sınavlarına hazırlanıyorlar."* İlgili hikâye ile yurt dışına gidiş ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durum meşrulaştırılmaktadır.

Hüsnütabirleştirme

"Ben yine de öğrencilerimizin burayı arayacağını düşünüyorum. Ben de yurt dışında okudum. Her zaman çok özledim burayı. İstanbul, Türkiye bence dünyanın en güzel yerlerinden." / "Ben biraz daha umutluyum, daha iyiye gidildiğini düşünerek geldim zaten." / "Ben Türkiye açısından umutluyum. Bugünlerin geçeceğini düşünüyorum." Anlatıcılar gelecek hakkında umutlu olduklarını, güzellemeler yaparak anlatmışlardır. Böylece şu anda içinde bulunulan durum olumsuzlanmaktadır.

Tablo-13: Video-7'deki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar ↓**	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Ait oldukları kültür bir anlam ifade etmiyor.	Hukuka olan inancın kaybedildiği belirtilmektedir.	Türkiye'de niteliklerine uygun bir yaşam bulamadıkları için gitmek istiyorlar.
Toplumsal bütünleşme	Göç etme isteğinin temelinde; kolektif kimliğe olan inancın da azalması yatmaktadır.		Artık doğduğu yerin kimliğine yabancılaşılmış. Kalıcı bir göç hayali var.
Toplumsallaşma	Kültürel anlam yitimi ve diğer etmenler gelenekleri de gereksiz kılmaktadır.	Toplumsal güdülenme hala mevcut olsa da bunun için yurt dışı ile Türkiye'nin şartlarının eşit olması gibi bir ön koşulları vardır.	Kendini geri kalmış hissetme, yeteneklerinden daha azı ile yetinme

Videoda göç etme; öncelikle meşrulaştırma, sonrasında parçalama ve gizemleştirme stratejileri ile yapılmaktadır. Bu başarılı gençlerin göç etmesinin geçerli sebepleri meşrulaştırılmaktadır. Durum ise; geçmiş ile bugünün, yurt dışı ile Türkiye'nin farklılıkları ve değişimi ile ortaya koyulmaktadır.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-8: "*'Hekimler Göçü': Yurt dışına taşınan doktorlar anlatıyor*" / Süre: 10:49

Kanal Adı: BBC News Türkçe (860 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video, Türkiye'de çekilmiştir. 14 Aralık 2021'de Youtube'da paylaşılmıştır

Toplumsal Kurumlar: Kanal; 2009 yılında kurulmuştur, 860 bin abonesi, 290 milyona yakın izlenmesi mevcuttur. İngiltere merkezli BBC yayın organın; Türkiye'de Türkçe içerikler üreten temsilciliğidir. Genel olarak; kısa haber ve haber belgesel tarzında video içerikler paylaşmaktadır.

Toplumsal Yapı: İncelenen video; Türkiye'de sağlık sektöründeki sorunlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan hekim göçü iddiaları temelinde inşa edilmiştir.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 316 bin kişi tarafından izlenmiş, 7,7 bin beğeni almıştır. Toplamda 2.195 yorum yapılmıştır.

"*Ülkesini milletini azıcık seven her vatandaş bu videoyu izleyince üzülür*" / "*Eğer hekimlere yönelik daha iyi bir çalışma alanı ve hizmet kalitesi yaratamazsanız ve şiddete maruz kalmalarına tepki göstermezseniz, bakanlık olarak hiçbir cezai müeyyide ve yaptırım kararı almazsanız hekimlerde daha rahat edip görev yapabilecekleri ülkelere giderler veya cerrahi bölümlerde çalışmaz psikiyatri tarzı bölümlerde çalışır.*" / "*Herkes gitmek istiyor herkes bırakıyor…*" / "*20 yaşındayım, sadece meslek olarak değil her genç her birey her vatandaş her öğrenci artık yurt dışı hayali kuruyor sadece doktorlar için değil yaşayan herkes için şartlar çok zorlaştı. Umarım bizde bu ülkeden çıkıp kurtulabiliriz.*" / "*Gidenler bunun kıymetini bilsinler. Ve sakın geriye dönüp bakmasınlar bile. Yolunuz açık olsun*" / "*En değerli beyinlerimizi yurt dışına kaptırıyoruz maalesef*" / "*Mühendisine, doktoruna, akademisyenine, mimarına sahip çıkan, hatta başka ülkelerden bu vasıflı meslek sahiplerini kendi bünyesine katan ülkelerin nasıl kalkındığına bir bakın…*" / "*Doktor arkadaşlarım arkalarına bile bakmasınlar.*" / "*Türkiye'den yurt dışına giden doktorları gerçekten tebrik ediyorum Allah hepinizin yardımcısı olsun*"

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>*Başlık:*</u> "*'Hekimler Göçü': Yurt dışına taşınan doktorlar anlatıyor"* Hekimlerin göçü, bir önceki videoda olduğu gibi; siyasetin ve halkın sıcak gündemi olduğu bir dönemde hazırlanmıştır.

b. *Videonun Tanımı:* "*Son yıllarda Türkiye'den yüzlerce doktor farklı ülkelere çalışma amacıyla göç etti. Türk Tabipleri Birliği'nin (TTB) verilerine göre, özellikle son 3 yılda yurt dışına taşınmak isteyen doktor sayısında büyük bir artış var. 2012'de sadece 59 doktor yurt dışına taşınma amacıyla başvururken, bu yılın ilk 11 ayında bu sayı 1200'ü aşmış durumda. İngiltere ve Almanya'dan hekimler neden yurt dışında çalışmak istediklerini ve göç ettikleri ülkelerdeki çalışma koşullarını anlattı."*

c. *Etiketleri:* 'göç' / 'doktor' / 'hekim' / 'doktorlar neden göç ediyor' / 'yurt dışında doktor olmak' / 'yurtdışında doktor olmak' / 'yurt dışına göç' / 'yurtdışına göç' / 'doktorların çalışma koşulları' / 'İngiltere'de doktorluk' / 'Almanya'da doktorluk' / 'İngiltere'ye göç' / 'Almanya'ya göç' / 'iyi hal belgesi'.

d. *Küçük Resim:* Röportaj yapılan doktorlardan birinin, görselinin sol tarafında; manipüle edilerek bozuma uğratılmış '*Doktor göçü*' yazısı yer almaktadır.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Doktorlar ile yapılan röportajlar; resmi bir dilde gerçekleştirilmiştir.

ii. Sonuçlar: Sağlık alanındaki şiddet ve zorlu çalışma koşulları; doktorların yurt dışına göç etmeyi düşünmesine ve hatta göç etmesine neden oluyor. Yurt dışında çalışan doktorların şartları daha iyi durumdadır.

iii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Siyasetin ve medyanın gündeminde önemli bir yer kaplayan, sağlık çalışanlarının koşulları ve yurt dışına gitmeleri üzerine hazırlanmış bir videodur.

3. Retorik: Belgesel; İstanbul Tabip Odasının telesekreteri ile başlamaktadır: "*Hekimseniz ve şiddete uğradıysanız 9'u tuşlayınız."* Bu; hekim şiddetinin bir göstergesi, kanıtı olarak sunulmaktadır. Hekimlerden biri, 36 saat uyumadan nöbet tuttuktan sonra, aracıyla eve giderken uyuya kalıp, yol kenarında duran bir tıra arkadan çarpan hekim arkadaşından bahseder. Genç hekimin kaza sonrası hayatını kaybetmesi ve konuyla ilgili birçok önemli ismin attığı 'tweet' ekrana gelir. Ayrıca asistan hekim sorunlarının tüm dünyada olduğunu söylerken, İngilizce pankartlar ile yurt dışından hekim eylemleri gösterilmektedir.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Öyküleme

"*Acil serviste kavganın çıkıp, bizim hekimler olarak kendimizi o doktor odasına kilitleyişimizdi, yani benim için kırılma noktası oydu... Güvenlik görevlisi arkadaşım ciddi bir şekilde darp edildi. O haberlerde gördüğüm şeyin, şiddete maruz kalan hekimlerin, ölen vefat eden hekimlerin*

o an sizin de o olabileceğinizi düşünmek. Onun o kadar yakın olması, o travma benim için tekrar 'ne yapıyorum, ne için yapıyorum, başka ne yapabilirim'i sorgulamama sebep oldu açıkçası." Molalar konusunda yurt dışında hastanelerin hassas olmasından bahsedilir: "*Bana şunu demişlerdi. Duygu molana gitmek zorundasın. Çünkü eğer molanı almazsan ya da suyunu içmezsen, yemeğini yemezsen doğru karar veremezsin ve bu hastalar için de iyi olmaz." / "Ben bir nöbet sonrası ameliyata kalmak istemiştim. Şefim dedi ki kesinlikle kalamazsın. Eğer o ameliyatta bir şey ters giderse; bu ameliyat ekibinin içerisinde bir tane nöbet ertesi bir hekim kalıyor. Bu hem sizin için hem de hasta için insani değil." / "Neden Almanya? Nasıl gidebiliriz? Hangi sınavları geçmemiz gerekiyor? Hangi dil kursu daha iyi olur? Hangi konuda hangi öğretmeni önerirsin? Hemen her gün neredeyse soru alıyorum. Bu; son zamanlarda bence maalesef daha da artmış durumda. Düzenini orada kurmuş, iş yeri sabit, çocuğu olmuş, aslında bakarsanız o sıkıntılı zamanları Türkiye'de aşmış, artık keyifli zamanını yaşayabilecek arkadaşlarım bile; her şeyi bırakıp, Almanca kursuna başlamaya karar veriyorlar."*

Ussallaştırma

"Türkiye'deki zorunlu hizmet deneyimimden sonra bunu daha ciddi düşünmeye başladım. Birçok sebebi var. Bunlardan ilki; Türkiye'deki bir hekim olarak çalışma koşullarıydı." / "Doğu'da hekimlik yapmak zor diyebilirim. Hastane şartları iyi değil. Hekim eksikliği çok fazla. Biz bir ara bütün Şırnak ilinde sadece üç genel cerrah olarak çalıştık. Poliklinikte 80-90 hasta görmek zorundasınız. O gün ameliyatlarınız da olabiliyor. Gece acile hasta geldiğinde gidip acile bakıyorsunuz. Günde 9-10 ameliyat yapabiliyorsunuz bazen." / "Ayda 10-11 ortalama nöbetimiz vardı. Yani aralıksız 45-50 saat hastanede kaldığınız dönem olabilir." TBB Başkanı: *"Özellikle genç hekimler kendileri için bir gelecek göremiyorlar Türkiye'de. Dolayısıyla bundan 10 yıl önce, bir yıl içinde 59 hekim iyi hal belgesi için başvururken; 2021 yılı içinde, 11 ayda 1246'ya ulaşmış."* Bu belge; yurt dışına çıkmak için önemli bir belge. 10 yıl içinde belgeyi talep eden hekimlerin 3'de 2'si; son üç yılda talep etmiştir. "*Ayda maksimum 5 tane gece nöbeti tutuluyor burada. Nöbetin süresi 20 saat*." / "*Burada maksimum 12 buçuk saat nöbet tutuyoruz*." / "*Haftalık çalışma saatleri 40 saat civarında, bunun yaklaşık 15-20 saati direk hasta hizmeti ile geçer. Geri kalan belki 4-5 saati asistan eğitimine ayırırsınız. 4-5 saatini araştırmaya ayırırsınız*." / "*Türkiye'den İngiltere'ye gelip doktor olarak çalışmak için; tıp denkliği almak gerekiyor*." / "*Uzmanlığın tanınabiliyor Almanya'da, öyle bir fark var." / "Çok güzel şartlar var. Çok rahatız, çok mutluyuz, mükemmel her şey, burası da bizi bekliyordu gibi bir şey yok. Tabi ki de burada zorluk var. Ama yine olsa yine aynı kararı verip, yine aynı zorlukları çekerek, yine bu hayatı yaşamaya çalışırız. Çünkü avantajları çok fazla."* Sağlık Bakanlığının sorulan sorulara cevap vermediğine dair bir ibareye; kapanışta yer verilmiştir.

Evrenselleştirme

"Asistan hekimlik sorunlarının bütün dünyada olduğunu söylemek mümkün. Çünkü bu işin iki tarafı var. Bir eğitim tarafı, bir eğitim almanız gerekiyor. Aynı zamanda bir hizmet üretmeniz gerekiyor…" Dengeyi sağlamanın çok zor olduğu ama İngiltere'de hak aramanın daha kolay olduğu belirtilmektedir.

Farklılaştırma

"Hangi şehirde çalışmak istediğime Almanya'da ben karar verebiliyorum. Bu da çok önemli bir etken bence" / "Türkiye'de sistemin yükünün büyük çoğunluğu doktorların üzerinde, İngiltere'de ise bu; sistemin üzerinde" / "Burada siz kendinizi geliştiriyor musunuz? Bir hekim olarak sistem bunu destekliyor." / "Cerrahi alanında çok fazla alet edevat kullanmanız gerekiyor. Mesela bazen Türkiye'de, her cerrah arkadaşım yaşıyordur bunu, tam ameliyatın en kritik noktasında çok lazım olan bir alet çalışmayabiliyordu. Tabi biz bu sıkıntıyı çözüyorduk. Ama onun stresini yaşamak hakikaten bambaşka bir şey oluyordu. Ama burada kullandığımız aletler; en son çıkan model, sürekli kontrolden geçiyor." / "Temel farklılık; burada bir hastaya ayırabileceğiniz sürenin çok daha fazla olması, burada yaklaşık bir hastanın muayenesi 20 dakika sürüyor." / "Bazen poliklinik yaparken, on beş hasta geldiği zaman buradaki arkadaşlar 'ya bugün çok hasta geldi' diyebiliyorlar. Biz 80-90 hastayı görürken." / "Stresin getirdiği Türkiye'de aşırı bir hiyerarşi var. Bu mobbinge de yol açabiliyor. Bu şekilde intihar eden arkadaşlarımız da oldu. Burada kesinlikle ses yükselmesini bırakın, herhangi bir kötü söz, hiçbir şey duymanız mümkün değil." Avrupa'da ve Türkiye'de hekim olmanın farklılıkları; videonu temel anlatım yapısını oluşturmaktadır. Böylelikle; Batı'nın söylem aracılığıyla güzellemesinin bir inşası yapılmaktadır. Türkiye ise olumsuzlanmaktadır.

Standardizasyon

"*Beni özellikle hekimlikte en çok zorlayan şey; ilk başta dildi. Çünkü her dilin kendine özgü ifadeleri var. Deyimleri var… Özellikle hastanede." / "Küçücük bir köyde bile aynı şartlara sahip hastaneler var. Yani insanlar aynı şartlarda muayene olmak için başka şehirlere gitmek zorunda değiller." / "Tedavi olarak bir farklılık olduğunu düşünmüyorum. Çok değerli hocalarımız var. Çok güzel bir eğitim veriliyor. Pek çok farklı hastalık tedavi ediliyor Türkiye'de. Çok fazla hasta bakıldığı için de gerçekten cerrahi anlamda tecrübe çok fazla."* Dil üzerinden bir standardizasyon söz konusudur. Daha rahat hekimlik yapabilmek adına; Almanca, İngilizce bilmek önemli, çünkü yurt dışına gidebilirsiniz. Sağlık alt yapısı ise; tüm ülkeye eşit bir şekilde dağılmıştır. Farklılaştırmada yapılan parçalamadan farklı olarak; burada birleştirme stratejisi kullanılmıştır.

Ötekinin Sansürlenmesi/Olumsuzlanması

"Burada, yaklaşık bir hastanın muayenesi; 20 dakika sürüyor… Şu anda randevular Türkiye'de beş dakikaya düşmüş durumda, yani bir insanla tanışmanız birkaç dakika sürüyor." Buradaki örnek de farklılaşmaya tekabül edebilir.

Tablo-14: Video-8'deki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Türkiye'de; hekim olma kültürüne dair anlam yitimi yaşamaktadırlar.	Çalışma şartlarının insanlık dışı olduğuna dair görüşler.	Hekim olma yönelimi var. Ancak Türkiye'de değil.
Toplumsal bütünleşme	Hekim olma, hekim kimliğinin Türkiye'de tehlikeye düşmesi	Hekim şiddeti ve ölümleri	Hekimliği bırakıp yurt dışında başka işler de bakılıyor (bulaşıkçı, kebapçı).
Toplumsallaşma	Mesleki geleneklere bağlılıkta sorun yok, ancak Türkiye'de devam etmek istenmiyor.	Yurt dışında; daha iyi bir hekim olmak için, şartları düzeltmek için imkân var. Ses çıkartılabiliyor.	Bunalıma giren, intihar eden hekimler söz konusudur.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-9: "*Yurt dışında okumak: Valkeakoski, Finlandiya | "Yettiğinden fazla para kazanabilmek*" / Süre: 12:10

Kanal Adı: +90 (610 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video, Finlandiya'da çekilmiştir. 16 Temmuz 2020'de Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: Kanal; 2019 yılında kurulmuştur, 610 bin abonesi, 110 milyonu aşkın izlenmesi mevcuttur. Kanal açıklamasında manifestoları bulunmaktadır: "*+90 Türkiye'deki en güncel konuları ve gelişmeleri takip etmek isteyenler için YouTube üzerinden yayın yapan yenilikçi ve tarafsız bir haber kanalı. DW öncülüğünde kurulan +90'a, dünyanın önde gelen diğer kamu yayıncılarından BBC, F24 ve VOA içerik sağlamaktadır. Amacımız; bağımsız, ön yargılardan uzak, saygılı, anlayışlı, objektif bir haber platformu yaratmak, herkesin haber alma ve ifade özgürlüğüne sahip olduğu tarafsız bir tartışma alanı oluşturmak. Neden buradayız? Yargıda bulunmak için değil, ön yargıları*

ortadan kaldırmak için. Bakış açını değiştirmek için değil, farklı bakış açılarına yer vermek için. Başkası adına konuşmak için değil, herkesin kendi adına konuşmasını sağlamak için. Doğru cevabı vermek için değil, doğru soruları sormak için. Empoze etmek için değil, dinlemek için."

Toplumsal Yapı: İncelenen video, iyi bir örnek olarak, Finlandiya'daki eğitim sistemini anlatarak, bu alandaki eşitsizlik iddiaları temelinde ortaya çıkmıştır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 439 bin kişi tarafından izlenmiş, 14 bin beğeni almıştır. Toplamda 1680 yorum yapılmıştır.

"*Keşke hiç izlemeseydim yine bütün yaşama hevesim yerlerde.*" / "*Kendimi bir an Kibar Feyzo filminde, Maho ağanın tarlasında çalışan bir ırgat gibi hissettim. Ve videoyu da başından sonuna Çukurova da pamuk işçilerine verilen yevmiyelerin çokluğuna şaşıran ırgatların şaşkınlığı ile izledim." / "Ben 2 yıldır istediğim bisikleti alamıyorum. Bu ülkede yaşamak büyük şanssızlık*" / "*5:30 arkadaşlar bu arada yazın çalışarak 1000 Euro'ya aldığı kırmızı Peugeot 206 burada 50-55 bin TL ekonomimizin ne kadar süper olduğunu hatırlatmak istedim.*" / "*Vay bea boşa yaşıyoruz. Part-time çalışıp ev kirası vermek ve aynı zamanda araba almak ve binebilmek mi?? Bir de yazın yurt dışına tatile gitmek; bu hayalden de öte" / "Ağlamıyorum gözüme medeniyet kaçtı*" / "*Adam arabamı kilitlemiyorum dedikten sonra gözümün önüne markette alarmla satılan peynir geldi*." / "*Alım gücü, insan hakları, eğitimli bir toplum=Mutluluk ve huzur.*" / "*Evet, Türkiye'de yaşayarak ömrümüzü çürütecek kaç kişiyiz?*" / "*Ağzımdan salyalar akarak izledim videoyu. Bir şekilde bu ülkeden gitmek, insan gibi yaşamak istemenin ilk şartı olabilir*."

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. *Başlık:* "*Yurt dışında okumak: Valkeakoski, Finlandiya | "Yettiğinden fazla para kazanabilmek""* Sadece eğitim kalitesi değil, ekonomik bir bilgi de barındıran başlık; bu şekilde daha ilgi çekici hale getirilmiştir.

b. *Videonun Tanımı:* "*Ateş, Türkiye'de üniversite mezunu olduktan sonraki yaşam standartlarının iyi olmamasından dolayı yurt dışında okumayı tercih ettiğini söylüyor. Kendisi 2015 yılında Finlandiya üniversitelerinin sınavlarına girmiş ancak sınavları ilk yıl kazanamamış. 2016 yılında sınavı kazandıktan sonra da Valkeakoski'ye yerleşmiş. Part-time pizza dağıtarak, yaşadığı evin kirasını ve yaşam masraflarını ödediğini anlatan Ateş, para biriktirdikten sonra da ilk arabasını satın almış. "Türkiye'de olsaydım, bazı konularda herhalde bunun yakınından, ucundan geçemezdim" diyen*

Ateş, Finlandiya'daki öğrencilik hayatını ve mezuniyet sonrasına dair planlarını +90 izleyicileriyle paylaştı." Bir haber spot cümlesi şeklinde hazırlanmıştır.

c. *Etiketleri:* 'yurt dışında okumak' / 'yurtdışı üniversite' / 'finlandiyada okumak' / 'finlandiya üniversite' / 'finlandiyavlog' / 'yurtdışı' / 'yurtdışı eğitim' / 'vlog'

Finlandiya, eğitim ve yurt dışı gibi sözcükler; videonun hedef kitlesini yakalaması noktasında dengeli bir şekilde kullanılmıştır.

d. *Küçük Resim:* Finlandiya'da öğrenci olan kişinin mutlu ve gülümseyen bir fotoğrafı vardır. Ekranın sol altında ise; 'YURT DIŞINDA OKUMAK' yazmaktadır.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Anlatıcı samimi bir dil kullanmıştır. Röportaj şeklindedir. Ancak evinden online olarak yapılan bir röportajdır.

ii. Sonuçlar: Finlandiya'da hem okuyarak hem de yarı zamanlı bir işte çalışarak hayatından memnun olmak mümkündür.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Öyküleme

"*Buraya gelmeden önce; Yaşar Üniversitesi, Yenilenebilir Enerji Mühendisliği okuyordum. Orada birinci sınıfı bitirdim. Ancak ondan öncesinde de hep düşünüyordum Türkiye dışarısında bir yerde okumayı." / "Denedim. Finlandiya üniversitelerinin sınavına girdim. Ancak ilk sene olmadı, kazanamadım. İkinci sene tekrar denedim… Bu sefer oldu." / "Ben mühendislik sınavına girdim. İstanbul'da girdim bu sınava… Çoktan seçmeli falan değildi. Açık uçlu sorulardı. Hesap makinesi ile girebiliyorduk. İngilizcede bir essay yazıyorduk." / "Ben ilk Finlandiya'da çalışmaya, pizzacıda pizza dağıtmaya başladım. Full time çalışabiliyorsunuz… Yazın okul bittikten sonra, tekrar okul başlayana kadar… Full time çalıştım yazın, gazete dağıttım gece…" / "Ama bir yerden sonra kendi arabamı da aldım. Gayet ucuz bir miktara aldım. İlk aldığım arabayı burada kırmızı bir Peugeot almıştım… Onu 1000 Euro'ya aldım." / "O maddi özgürlük daha önce hiç yaşamadığım bir şeydi benim."* Bu tarz bir hayatı hiç duymadığını ve bilmediğini belirtir. "*Tabi duyduğum bir şeydi. Aslında filmlerde falan duyardık. Çok da Avrupa'da tanıdığım olduğundan, bana bunları anlattığından da değil, yaşayıp gördük. Şaşırtıcı geldi aslında fazlasıyla." / "Ben arabamı kilitlemiyorum. Çok açık bıraktığım zamanlar oluyor. Yani o verginin verilmesi, kimsenin aç susuz kalmamasını sağlıyor. Bir de güvenlik sağlıyor sana. Çünkü aç susuz kalan insan yok… O da insanların suça eğilimini sıfıra indiriyor. Öyle olunca da benim kapımı kilitlememe gerek kalmıyor. Okulda mesela, bir kere unutmuştum cüzdanımı, eve gelmişim fark etmemiştim. Ertesi gün gittim, bir baktım masanın üstünde duruyor."*

Finlandiya'ya gitmek öyküsünü ve oradaki öykülerini anlatır. Burada Türkiye'nin olumsuzluklarına yer vermez. Ancak Finlandiya'da yaşadığı olayları öyküleştirerek anlatır. Oranın gelişmişliğine bu şekilde meşruluk kazandırır. Birebir deneyim aktarmış olur. Çalışmanın ön görülerinden biri olan bir yaklaşımı da burada belirtir. Avrupa'da yakını, tanıdığı olmasa da oradaki hayatı, filmlerden ve televizyondan gördüğü kadarıyla bilir. Bugün ise; sosyal medya ile bu daha farklı bir boyuta evrilmiştir.

Ussallaştırma

"Ya Türkiye'deki yaşam standartlarından dolayı, özellikle mezun olduktan sonraki yaşam standartlarının maalesef çok iyi olmamasından dolayı, her zaman ailecek düşündüğümüz şeylerden biriydi." / "Finlandiya'da bir de eğitimin bedava olmasından dolayı o zamanlar. Artık pek değil maalesef. Olduğu anda hiç tereddüt etmeden Finlandiya hadi gidelim." / "Vizeyle buraya gelemiyorsun okumaya. Oturma izni çıkması gerekiyor. Oturma izni çıktığında; çalışma iznin de oluyor aynı zamanda. Öğrencilerinin haftada 25 saat çalışma izni var. Hafta 25 saatte en az 10 Euro'dan kazansan 250 Euro 4'le çarp 1000 Euro'ya yakın para kazanabiliyorsun." 400 Euro'ya kira ve faturalar ile konaklama giderlerini karşılıyor. "*600 Euro ile de ufak bir şehirde özellikle çoğu şeyi yaparak yaşanabiliyor… Kalan 600 Euro fazlasıyla olmasa da yetiyor."* Arabasını 1000 Euro'ya aldığını belirtir. "*Ben daha da ucuza bir araba alabilirdim. 500 Euro- 400 Euro'ya da arabalar var. Daha sağlam olsun diye 1000 Euro'ya güzel bir araba aldım. Yani Finlandiya'da bir yaz çalıştıktan sonra ben; hem Türkiye'ye gidip tatil yapacak, aynı zamanda ondan sonra da 1000 Euro'ya araba alacak parayı biriktirip kenara koymuştum." / "Sosyal devlet gerçekten tam anlamıyla işliyor burada. O kadar da vergi veriyoruz tabi. Verdiğin verginin karşılığını almak baya iyi hissettiriyor yani. Sabah kalktığında o yollar temizse diyorsun ki; 'ben vergimi veriyorum bu oluyor'. Hastaneye gittiğinde bakılıyor."* Araba kilitlememe ve cüzdan unutma öyküsü burada anlatılıyor. "*Finlandiya'nın istediği şey; topluma katkı veren, vergisini veren bir insan. Bunu yaptıktan sonra kimse kimseye git demiyor. Full time, sınırsız, kontratlı bir işin olduktan sonra, burada herkes kalabiliyor*." / "*Zaten sağlık hizmeti, eğitim hizmeti her zaman bedava.*"

Ussallaştırma ile Finlandiya'ya taşınmayı ve Finlandiya'nın gelişmiş bir ülke oluşunu meşru biz zemine oturtmaktadır. Öncelikle Türkiye'de, detay vermeden, yaşam standartlarının kötü olduğundan bahsettikten sonra; Finlandiya'ya öğrenci olarak gelip, çalışarak ne kadar para kazanılacağını ve bu gelirin nasıl kullanılabileceğini aktarmaktadır. Bir araba ne kadar fiyata alınır gibi konulardan bahsetmiştir. Ayrıca devletin göçmenlere karşı duruşunu da ortaya koymaktadır.

Evrenselleştirme

Türkiye'de olduğu gibi, Finlilerin selamlaşırken öpüşmediğini belirtir. Herkesin birbirine uzak mesafede durduğunu söyler. Öğrenci iken para kazanıp, rahat bir hayata sahip olmasını; evrenselleştirme üzerinden meşrulaştırır: "*Ama burada herkesin alıştığı bir şey bu.*" Toplu taşımanın yaygın olmamasını şu sözlerle anlatır: "*Herkesin kendi arabası var burada.*" / "*Ev almak tarzında düşünceler burada çok uçuk değil. Kira ödemek yerine ev almak oldukça yaygın burada. Burada 20 yaşındaki Finler ev alıyor."* Ülkedeki gelişmişliğin ve alım gücünün herkese yayıldığından bahsederek; evrenselleştirme stratejisi uygular.

Farklılaştırma

"Benim okuduğum okul University of Applied Sciences diye geçiyor. Pek böyle bir üniversite cinsi galiba Türkiye'de yok, yani uygulamalı üniversite gibi falan tarzında bir şey oluyor." / "Türkiye'deki gibi mesela şey yok, bir senede iki tane matematik dersi alırsın gibi bir şey vardır… Burada daha ufak… Bir iki ayda Mat-1'i bitiriyorsun… Net bir konuya hâkim olarak mezun olmasan da birçok şeyi biliyorsun. Ondan sonra mezun olduktan sonra ne cins bir iş bulursan... İşte öğrenmeye başlıyorsun." En garip gelen farklılıklardan birinin; selamlaşırken öpüşmeme olduğunu ama bunun kendisi için de artık standartlaştığını belirtir. Bu selamlaşma konusu; standartlaşma, evrenselleştirme, doğallaştırma başlıklarına da tekabül etmektedir. Karlı bir havada bile, otobüs durağının içinde biri varsa; diğerinin dışarıda beklediği, birbirlerine mesafeli olduğu belirtilir. "*Burada hayat çok daha farklı yani. İnsanın değeri çok farklı. O yüzden de zaten insanın maalesef pek buradan ayrılası gelmiyor."* 'Türkiye'de kalsa ne olurdu?' sorusuna; "*Şans faktörü büyük bir etken olurdu. Kimisi şanslı, iyi bir yere girebiliyor. Tanıdıktan dolayı diyelim… Türkiye'de olsaydım; bu işler bu kadar olmazdı. Tek başına yaşamak, arabanın olması falan filan, bunlar Türkiye'de biraz uçuk geliyor. Benim 1000 Euro'ya aldığım araba, Türkiye'de 30-35 bin Lira. Bazı konularda bunun yakınından ucundan geçemezdim. Ama gerçek bu maalesef"* şeklinde cevap vermektedir.

Doğallaştırma

"Okulun anlaşmalı olduğu emlak şirketleri var. Onlar öğrencilere uygun fiyatlarda ev ayarlıyorlar. Onlar da bana, bir tane, bir oda bir salon ev verdiler. Eşyalı kiralanmıyor burada evler." / "Burada ikinci elciden eşya almak çok meşhur yani, çok normal. Hemen oradan tabaktır, çanaktır, bir şeyler ayarladık hemen." Yurt dışından gelmiş bir öğrencinin bile Finlandiya'da ev kurması, eşyalarını alması kolaydır. Orada yaşam kurmak doğallaştırılmaktadır.

Hüsnütabirleştirme

"*Hem part time çalışıp hem kendi kiramı ödeyip hem de eğlencem için para kalması, yani o tam bir rüya gibi bir şey, insanların hayal edemeyeceği cinsten."* Finlandiya'daki hayatını; bir rüyaya benzeterek güzelleştirmesini yapmaktadır.

Yerinden Etme

Anlatıcı, Finlandiya'daki durumu veya kendi durumunu anlatırken; bazen ikinci tekil şahıs kullanır. Burada izleyiciyi, kendi yerine veya bir Finli'nin yerine geçirir. Gazete dağıtmak için gerekli olan şeyi dile getirir: "*Ya kendi bisikletinizin olması gerekiyor ya da kendi arabanızın olması gerekiyor.", "Harcadığın zamana ve aldığın paraya değmiyor pek Türkiye'de maalesef."* İş imkanlarını anlatırken; "*…oralardan iş bulma ihtimalin çok yüksek. Ondan sonra okulda kalabilirsin... Para kazanıyorsun okulda araştırmacı olarak ama ilk başta ücreti biraz ufak*" ifadelerini kullanır.

Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama

"Harcadığın zamana ve aldığın paraya değmiyor pek Türkiye'de maalesef." / "Türkiye'de üniversite bitirmek zor iş, çalışmak zor iş ve zaten çalışınca çalıştığının karşılığını almadığına da eminiz. Onda da bir şüphe yok." Bu gibi ifadelerle de Türkiye'deki durum olumsuzlanmıştır.

Tablo-15: Video-9'daki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Kişi; yaşam şartlarındaki farklılık yüzünden Türkiye'den ayrılmış ve dönmeyi düşünmüyor. Doğduğu kültüre karşı bir anlam yitimi sunuluyor.	Türkiye'de kalsaydı; iş bulma sürecinde şans faktörü, tanıdık olması gibi faktörler olacağını belirtir. Emek piyasasının meşruluk kaybı vurgulanır.	Türkiye'de hem eğitim hem de eğitim sonrası hayat için olumsuzlama yapılır. Bir yönelim sorunu vurgulanır.
Toplumsal bütünleşme	Fin kültürüne ve kimliğine daha çok alıştığını, Türkiye'ye geldiğinde de bu kimliğin özelliklerini kullandığını belirtir.	Finlandiya'da vergilerin yasal olarak kullanıldığını belirtirken; Türkiye'yi 'üstü kapalı' olumsuzlar.	Kültürel anlam yitimi ve kimlik kaybı, doğduğu kültüre karşı da yabancılaşmasına neden olur.
Toplumsallaşma	Fin geleneklerine doğru kayma mevcuttur.	Finlandiya'da toplumsal güdülenmenin daha yüksek olduğu belirtilir.	

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-10: "*Yurt dışında okumak: Torino | "Son kalan dersimi versem bana ne getirisi olacak?"* " / Süre: 17:28

Kanal Adı: +90 (609 bin abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video, İtalya'da çekilmiştir. 9 Temmuz 2020'de Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: Kanal açıklaması yukarıda yapılmıştır.

Toplumsal Yapı: İncelenen video, iyi bir örnek olarak; İtalya'daki eğitim sistemini gösterir ve bu alandaki eşitsizlik iddiaları temelinde ortaya çıkmıştır. Ancak bir önceki Finlandiya videosunda olduğu kadar örnek bir eğitim sistemi değil, daha çok Avrupa kaynaklı bir yaşam standardı yakalama çabası yer almaktadır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 210 bine yakın kişi tarafından izlenmiş, 5-6 bin beğeni almıştır. Toplamda 772 yorum yapılmıştır.

"*Ben de üniversitedeyim. Bazı öğünlerimi galeta ve bisküvi ile geçiriyordum. Okul sonrası arkadaşlarımla içtiğim bir kahve bile içime oturuyordu. Arkadaşlarımla çok nadir dışarı gidebiliyordum. Gidince de düşünmekten eğlenemiyordum. Özür dilerim ama bu yaşamak değil...*" / *"'Kaybedecek bir şeyim yok ama kazanacak çok şeyim var' cümlesini asla unutmayacağım ne güzel konuştun sen öyle lütfen devamı gelsin ilham kaynağım oldunuz" / "Üzülerek söylemeliyim ki serideki önceki videolar ülkenin çoğunluğu için gerçekçi olmayan bu sebeple de pek ilham vermeyen videolardı. Ancak bu bölümde Büşra'nın tüm anlattıkları hemen hemen herkesin özellikle üniversite son sınıfta keskin bir şekilde yaşadığı hislerdi." / "Sadece bu tür videoların altında kendim gibi insanları görüyorum ve bize çok üzülüyorum. Umarım hepimiz bir gün hak ettiğimiz hayatı yaşarız." / "Öğretmenim. Avrupa'ya gider tuvalet temizlerim daha rahat yaşarım kafasındayım ve öyle olduğunu da anlatıyor bu video. Kaldı ki İtalya kuzey Avrupa ülkelerine göre daha fakir."*

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>*Başlık:*</u> "*Yurt dışında okumak: Torino | "Son kalan dersimi versem bana ne getirisi olacak? ""* Türkiye'de yıllarca emek verdiği eğitimini, sadece bir ders kalmış olmasına rağmen bırakıp gitmesine başlıkta yer verilmesinin sebebi; eğitim sistemleri arasındaki farka vurgu yapmaktır.

b. *Videonun Tanımı:* "*İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam ederken arkadaşlarıyla yurt dışı gezisine çıkan Büşra, bu gezinin masraflarını gittiği ülkelerde bileklik satışı yaparak kazanmış. Bu deneyimden sonra Türkiye'ye döndüğünde ise Büşra'nın hayata bakış açısı değişmiş ve yurt dışında okumaya karar vermiş. Büşra, İtalya'ya 2019'un Temmuz ayında sınava girmek için gittiğinde, bu sınav için parası olmadığını ve tekrar bileklik satışı yaparak sınava girdiğini aktarıyor. Türkiye'de kalıp stajyer avukat olmaktansa, İtalya'da burs kazanıp üniversite okumanın kendisine daha mantıklı geldiğini söyleyen Büşra, Türkiye'den İtalya'ya uzanan yolculuğunu ve bu yolda karşılaştıklarını +90 izleyicileriyle paylaştı."*

c. *Etiketleri:* 'italyada okumak' / 'torino' / 'yurt dışı' / 'yurt dışında çalışmak' / 'yurt dışında okumak' / 'yurtdisiegitim' / 'yurt dışında üniversite okumak'

d. *Küçük Resim:* İtalya'da öğrencilik yapan katılımcının, mutlu bir şekilde elinde karton, otostop çekerken bir fotoğrafı yer alır. Ekranın sol altında ise; '*YURT DIŞINDA OKUMAK*' yazmaktadır.

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Videonun Anlatım Dili: Anlatıcı samimi bir dil kullanmıştır.

ii. Sonuçlar: Türkiye'de hukuk mesleklerinden birini yapmak istemeyen bir öğrenci, son dersi kalmış olmasına rağmen; eğitimini yarım bırakır. Kazandığı burs ile İtalya'ya gider. Ancak İtalya'daki eğitim sisteminden de memnun değildir. Yine de Türkiye'de çalışmaktansa; Avrupa'da aldığı bursu bir iş olarak görür ve orada yaşamayı tercih eder.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Öyküleme

İtalya öncesindeki eğitim hayatının öyküsünü anlatmaktadır. Hukuk eğitimine devam ederken yurt dışı seyahatine gittiğinden bahseder: "*O zamanlar Doruk diye bir arkadaşım var. Bileklik satışı yapıyordu. Para kazanarak bir şekilde yurt dışını gezebiliyordu. Neyse, biz onun peşine takıldık. Fas gezim oldu… Endülüs tarafında, sadece bileklik satarak kazandığımız parayı yiyerek geçirdik… Biriktirdiğimiz paralar ile Hollanda'ya gittik. Hollanda'da Amsterdam çıkarması yaptık. Dönüş uçağım Danimarka'daydı. Otostop çekmeye başladık."* Bu gezinin, hayata karşı bakış açısını değiştirdiğini anlatır: *"O yazın sonunda eve döndüğümde; bambaşka bir insandım. İnsanlarla ilişkilerim çok değişti. Gerisi de geldi zaten, buralardayız." / "Benim arkadaşım zaten burada mimarlık bölümünü kazanmak için çalışıyordu. Prosedürü biliyordu… Ben hukuk fakültesini bitiriyorum ama şuna da bir başvurayım. Eğer ki kazanırsam, gidebilirsem; burs imkânım var. Türkiye'de işe girdikten sonra, stajyer avukat olarak kazanacağım paradan daha fazla para verecek bana İtalya… Yavaş yavaş deadlinelar geliyor. Ben hemen koştur koştur dosyamı açtırıyorum.*

Bırakıyorum o meseleyi, çünkü 12'de dersim var hukuk fakültesinde. Çünkü vermem lazım mezun olmam için." / "Buraya geldim, sınava girmem gerekiyordu çünkü. Dedim, şimdi ben sınava girmeye gideceğim ama param da yok. Ne yapayım? Bileklik alayım gideyim. Bileklikleri topladım, geldim, burada satış yaptım, para biriktirdim. Para biriktirdikten sonra sınavı kazandım. Sonra bir anda dedim ki; 'ben gidiyorum'. Annem babam şokta tabii. Tabii ben bu kararı aldım." | "...ev baktım, internetteki evler, hatta sahte bir ilan bulmuşuz biz, haberimiz yok tabii... Böyle sıkıntılar olabiliyor. Yurt dışına taşınırken dikkat edin arkadaşlar." Göçmen ve mültecilere İtalyan kolluk kuvvetlerinin yaptığı ayrımcılığı; başlarına gelen korkutucu bir anı ile anlatır. Yurt dışı deneyimlerini öyküleştirerek anlatır. Anlattığı öykülerde, yurt dışına gitmesini, deneyimlerinden yola çıkarak meşrulaştırır.

Ussallaştırma

Hukuk fakültesinde son kalan dersini vermeden, İtalya'ya geldiğini anlatır. "*Ne yaptım? 12 dersimin 11'ini verdim. Bir tanesi kaldı. O bir tanesini de dedim ki; ben şu anda hukuk fakültesi mezunu olmaya çalışsam, yani bu son kalan dersimi versem, bana ne getirisi olacak? Ben diplomamı alacağım, diplomamı nereye asacağım? Asacak duvarım bile yok, evim yok yani. Babama vereceğim. Babam ne yapacak? Mutlu olacak. Yani bunun için bu zahmete girmeye değer miydi? Değmezdi. O zaman açıkçası buraya gelmek için sınavlara hazırlanmak, IELTS sınavına hazırlanmak daha önemliydi benim için, daha bir öncelik haline geldi artık. O bir sınavı da bıraktım." / "...2.500 Euro en az burs veriyor sana. Yani eğer ki gerçekten zengin değilsen ya da kalacak yerin yoksa. Kalacak yer ile beraber; 5.500 Euro burs veriyor devlet sana, hiçbir karşılık beklemiyor. Sadece belli kredilerini vermen lazım, derslerini. Yabancı öğrenciler için de bu böyle. Ben bile yararlanabiliyorum ki benim kendi ülkemde bu imkân bana maalesef ki sağlanmıyor. Ama İtalya hükümeti bana kollarını açıp diyor ki, "Ben sana bu kadar para ödüyorum, sen yeter ki okumak iste." Ben de tabii ki koştura koştura geliyorum. Çünkü bu biraz artık şey gibi; 8-5 biri için çalışacağıma, aynı parayı alacağıma, burada derslerime çalışıp aynı parayı gayet güzel bir şekilde kazanabilirim. İş gibi görmeye başladım yani."* Amacının; İtalya'da veya yurt dışında kalmak ve burs almak olduğunu, aldığı eğitimden memnun olmadığını anlatır. Hukuk fakültesini son anda bırakarak İtalya'ya gitmesini; mantıksal bir zemine oturtur. Bursu, Türkiye'de alacağı maaş ile aynı miktarda gördüğü için; burs almayı tercih etmiştir.

Simgeselleştirme

"O sınav da artık şu an bakınca benim için çok büyük bir anlamı var. Çünkü bir fakültenin bütün derslerini verip, sırf mezun olmamak için bir sınavı bırakmak, şu anda olduğum durumdan verilebilecek en güzel tepki yani benim için." Sadece 20 kiloluk bagaj ile geldiğini, İtalya'da artık

evinde hissettiğini belirtir. Torino insanının, İtalya'nın genel sıcak kanlı insanına benzemediğini belirtir.

Evrenselleştirme

"Dışarı çıktığında, Türkiye'de, insanların yüzündeki o yorgunluğu görebiliyorsun. Hayatın verdiği o yorgunluk, 50 yaşında olsa bile 70 yaşında gibi bir duruş postürleri var ve gerçekten çok yorulmuş gözüküyorlar. Ama burada insanlar çok mutlu. Sokakta yaşlı bir insanı gerçekten somurturken görmen çok zor. Yani 'yaşlılar' demek istemiyorum aslında, yaş almış insanlar neden daha yaşlı ve yorgun gözüküyor Türkiye'de? Çünkü kendi geleceklerini garanti altına alamadan çocuklarının geleceklerini düşünmeye başlıyorlar." / "Herkes ikinci el kıyafet alıyor gerçekten zengin değilse ve istediğin zaman atabiliyorsun, bağlanmak zorunda değilsin, çünkü 1 Euro'ya almışsın yani. 1 Euro'ya aldığım şey; benim artık sahibim değil yani, ben onun kölesi olamam ama 500 milyarlık çanta takarsam; ben onun artık kölesi olurum yani." İtalya ve Türkiye kıyasını evrenselleştirme yaparak sunar. İtalya'daki yaşlılar hakkında büyük bir genelleme yaparak; İtalya hakkında yargılarda bulunmaktadır.

Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama

"*Tabi bu 45 günlük gezi, benim hayata karşı bakış açımı tamamen değiştirdi. Çünkü sadece ne yiyeceğimi düşünmek ve yiyeceğimi ve ihtiyaçlarımı karşılamak için; sadece iki saat hazırladığım tezgâhın başında oturup bileklik satarak, 2 saatte 200 Euro kazanmak benim çakralarımı açtı. 'Bu nasıl olabilir?' Çünkü yani Türkiye'de hayatını harcamış insanlar, akademik olarak veya iş dünyasında... Günde 200 Euro çok büyük bir durumdu benim için…*" Türkiye'de iş hayatında önemli bir yere gelmiş biri bile; İtalya'da bir sokak satıcısının kazandığı parayı kazanamamaktadır.

Yerinden Etme

"*Ama tabii bu süreçte psikolojik olarak da yorulmaya başlıyor insan. Çünkü ev kirasını ödedikten sonra, cebinde kalan para; senin yiyecek masraflarına mı gidecek, sosyalleşecek misin, ne yapacaksın? Kendine bir şey katabilir misin, katamazsın, çok az bir miktarda*." / "*Yani üç yıl okuyorsun lisans, üç yılın sonunda okulunu bitirdikten sonra yüksek lisansa devam ederek burada kalma ihtimalin, şansın her zaman var. Yüksek lisansı bitirdikten sonra; zaten staj imkânların var, kendi alanınla ilgili staj yapabiliyorsun, stajlarla kalabilirsin.*" Şartları ve olanakları ikinci tekil şahıs üzerinden anlatmıştır.

Farklılaştırma

"*Tabii burada da yine sınıf ayrılıkları ister istemez oluyor. Fakat ben burada çıktığımda, atıyorum saç boyasının fiyatı uçuk. Çünkü saç boyası bir temel ihtiyaç değil, bu bir gerçek. Ama*

çıkıyorum bakıyorum, ekmeğin fiyatı Türkiye'den daha bile ucuz. İşte temel ihtiyaçların, atıyorum zeytinyağıdır, odur, budur, şudur, meyve sebzedir bakıyorum; Türkiye'de şu an buradaki fiyatların iki katı. Burada temel ihtiyaçlara ayrılan özgürlük alanı daha geniş. İnsanlar gerçekten ihtiyacı olan şeylere, hayatta kalmak için ihtiyacı olan şeylere çok rahat bir şekilde ulaşabiliyorlar. Benim hayatta kalmak için; lüks bir mağazadan, lüks bir kıyafete ihtiyacım yok. Benim hayatta kalabilmek için; gerçekten giyebileceğim bir şeylere veya barınabileceğim bir yere ihtiyacım var. Burada temel ihtiyaçların karşılanması daha kolay olduğu için; İtalyanlar bu konuda biraz daha sağlam kalabiliyorlar. Hayata bakış açıları daha farklı. Çocuklarını düşünmek zorunda değiller, çünkü devlet bir şekilde en kötüsünü sağlıyor ona." Temel ihtiyaçların alım gücü konusunda; İtalya ve Türkiye arasında bir kıyas yapılmaktadır. İki ülke arasındaki farklılıkları kullanarak; Türkiye için negatif bir tablo çizilmektedir.

Tablo-16: Video-10'daki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → **Alanlardaki aksaklıklar ↓**	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Hukuk eğitimi bir anlam kaybına uğramıştır. Son kalan dersini bırakıp, yurt dışına gitmiştir.	Sadece Türkiye'deki değil, İtalya'daki eğitim de meşruluğunu yitirmiştir. Ana amaç; gelir getirecek bir yöntem elde etmek.	Türkiye'de hem eğitim hem de eğitim sonrası hayat için olumsuzlama yapılır. Bir yönelim sorunu vurgulanır.
Toplumsal bütünleşme	Türkiye'de insanlar yorgun, bıkkın hayat mücadelesi ile uğraşırken; İtalyanların sıcak kanlı olması, onları kendisine yakın görmesi anlatımı var.	İtalya'da kural dışı bir şekilde, sokak satışı yapılabilir. Göçmenleri polis korumuyor. İllegallik olumlanıyor.	Hem milli hem de mesleki anlamda bir yabancılaşma mevcuttur. Hatta öğrencilik bile bir gelir kapısı olarak görülmektedir.
Toplumsallaşma	Türk geleneklerinden uzaklaşma, İtalyan geleneklerine yakınlaşma görülmektedir.	Toplumsal anlamda da bir güdülenme eksikliği vurgulanmaktadır.	Geçim sıkıntısı; psikolojik sorunlara neden olmaktadır.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Video-11: "*herkes çok gergin*" / Süre: 41:33

Kanal Adı: 140journos (1,25 milyon abone)

Zamansal ve Mekânsal Ortamlar: Video; Türkiye ve Almanya'da çekilmiştir. 6 Haziran 2022'de Youtube'da paylaşılmıştır.

Toplumsal Kurumlar: Kanal; 2012 yılında kurulmuştur, 1,25 milyon abonesi, 135 milyonu aşkın izlenmesi mevcuttur. Kanal açıklaması oldukça kısadır. "*türkiye'yi anlamak için 140journos."*

Toplumsal Yapı: Sokak röportajları formatı merkeze alınmıştır. Video; Türkiye ve Almanya arasındaki eşitsizlik ve asimetri iddiaları temelinde ortaya çıkmıştır.

Toplumsal Aktarım Medyası: Video; 1 milyondan fazla kişi tarafından izlenmiş, 35 bini aşkın beğeni almıştır. Toplamda 4.500 civarı yorum yapılmıştır.

"*Almanya'da sosyal demokrat, Türkiye'de muhafazakâr! Bayılıyorum bu ikiyüzlü kıvrak zekâya!" / "İngiltere'de yaşamaya başladığımızda hissettiğimiz ilk duygu Özgürlük oldu. İnsan olduğumuzu nefes aldığımızı buraya gelince anladık maalesef. 20 senedir içimizden birçok duygu gitmiş." / "5 yıldır Avrupa'da yaşıyorum. Buraya taşınmaya karar verdiğim her güne şükrediyorum. Video mükemmel olmuş. Elinize sağlık" / "Türkiye'de sokakta 'Almanya eski Almanya değil, raflar bomboş' diyen dayıyı Hamburg'da süpermarkette DOLU raflarla çekmek kimin fikriyse müthiş olmuş" / "...Yaşama isteğim kalmadı. İnşallah 1-2 aya kadar terk ediyorum bu ülkeyi." / "Türkiye Almanya arası refah farkı ve milletin düştüğü sefaleti gösterdikten sonra Atamı gösteriyorsunuz ya... Paramparça oluyorum, gözlerim doluyor…"*

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>*Başlık:*</u> "*herkes çok gergin"* Youtube'da sokak röportajı adı verilen, genel olarak farklı görüşlerin sert bir şekilde tartıştığı bir formatı konu alır. Tartışmaların, kimi zaman bağırma, hatta fiziksel şiddete kadar gittiği olur. Bu sebeple; videonun adı, kısa ve net bir şekilde koyulmuştur. Gerçekliğin anlamsal inşası boyutunda; zaten videonun başlığı bir evrenselleştirme yapmaktadır.

b. <u>*Videonun Tanımı:*</u> "*1994'ten bugüne dek girdiği 15 seçimden de zaferle çıkan Erdoğan, siyasi yolculuğunun en kritik dönüm noktasında... Parmağındaki bakır yüzüğü çıkarıp verenler de artık çok gergin. Toplumsal buhranın tam ortasında bir sokak röportajı, üç karakter ve Türkiye'nin en derin çelişkileri."*

c. <u>*Etiketleri:*</u> '140journos' / 'herkes çok gergin' / 'milli görüş' / 'ekonomik kriz' / 'recep tayyiperdoğan' / '2022 ekonomik krizi' / 'gurbetçi' / 'gurbetçi dayı' / 'çıkar telefonunu' / 'sokak röportajı'

d. <u>*Küçük Resim:*</u> Bir sokak röportajından alınmış, siyah beyaz bir fotoğraf yer almaktadır. Gergin yüzler, el hareketiyle bir şey anlatmaya çalışan yaşlı bir adam.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Bütünün Simgeselleştirilmesi

Videonun başlangıcında; siyah beyaz bir şekilde, simgesel görüntülere yer verilir. Türk bayrağı, bando takımı, nizami yürüyüş, TKP yelekli kişiler, sokakta uyuyan insanlar. Özellikle Türk bayrağı hem Almanya'da hem Türkiye'de sık sık ekrana gelir. Başka bir örnek de Hamburg'da şoför olan kişinin hırkasının kolunda Türk bayrağı olmasıdır. Arabasının aynasında; küçük bir Kur'an-ı Kerim asılıdır. Türkiye'nin Hamburg'dan daha güzel olduğunu iddia eden kişi, örnek olarak; "*Ezanı bir duyuyorsun gidiyorsun camiye*" diyerek, Türkiye güzellemesini ezan ile simgeselleştirir.

Ebedileştirme

Yine videonun başlangıç kısmında; görüntülerin üstüne, sokak röportajının sesleri gelir. Bunlar; milletin bilinçlenmesi için İsrail'in nasıl kurulduğuna dikkat çeken, diğer yandan 70 senedir CHP'nin iktidarda olmadığını söyleyen öfkeli tonda seslerdir. Geçmişten bu yana gelen süreç ile ilgili atıflarda bulunurlar. Ümit Özdağ'ın sesi duyulur: "*Biz Türkler 4 bin seneden bu yana devletli millet olan iki ulustan bir tanesiyiz.*" Türkiye'yi ve hükümeti eleştiren kişilere: "*Önceden de böyle olmadı mı?"* şeklinde cevap verilir. Durumun hep böyle olduğunu söyleyen kişiler vardır.

Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama

Ülkede bazı yerlerin satıldığını ima eden bir kadının sesi gelir. Ancak bu hiçbir temele dayanmayan bir iddiadır. Arkasından; bu seslerin sahipleri gibi görünen kişilerin ağızları, yakın planda çekilmiştir. Hiddetli bir şekilde bir şeyler anlatıyorlardır. Görüntü ağır çekimdir. Ağızlarındaki dişlerde eksiklik vardır. Burada fakirliğe vurgu yapılmaktır. Sokak röportajı yapımcı ve sunucusu olan biri anlatır: "*Bu formata ihtiyaç duyulmasının temel sebebi; Türkiye'de medyanın iktidara yakın tavır sergilemesi, iktidar tarafından fonlanması ve halkın kaygılarını, halkın sorunlarını dillendirmeyen bir boyuta evrilmesi."* Röportajın kurgusunu yaparken, Almancı (videoda bu şekilde bahsediliyor) adam açıklama yaparken gençlerin sinirlenmesi hakkında; "*Gençler dayıyı parçalayacak ya, öyle bir bakıyorlar ki hem bir yandan umutsuz hem bir yandan artık bıkmış. Yani doğruyu söyle de kurtul şeyiyle bakıyor."* Almancı adam sokak röportajı sırasında açıklama yapar: "*Şimdi bazı gençlerimiz diyor ki; ben bir an evvel Avrupa'ya gideyim, Almanya'ya gideyim diyor. Ama eski Almanya'nın tadı tuzu yok… Mark zamanı Almanya güzeldi. Ama Euro'ya geçtikten sonra Almanya da bitti. Ben en son Hamburg'a geldiğimde; en az 100-200 kişi insan sokaklarda yatıyor*." Almanya'da bir dönerci-işçi: "*O insanların ya vicdanı yoktur ya da gerçekleri görmek istemiyorlar. Çünkü bir ülkede her gün*

ortalama 5-6 intihar oluyorsa, bir insan belediye önünde kendini yakıyorsa, bu ülkenin adaletinden övgüyle bahsediliyorsa, eğer o ülkenin adaletinden hala övgüyle bahsediliyorsa; o insanların vicdanı yoktur, samimi değildir. Buradaki muhafazakârların hiç birisi samimi değil." Bu sözün üzerine ekrana; İslami sakal bırakmış, yaşlı erkeklerin görüntüleri gelir. Burada mitleştirme yapılmaktadır.

Almanya'da yaşayan Türkler; Almanya'yı eleştirmektedir. "*Eskiden Avrupa, Almanya iyiydi. Mark zamanı iyiydi. Çok aileler yıkıldı. Yuvalar yıkıldı. Kadın hakları, işte insan hakları, zavallı erkekler hiçbir hakları yok. – Zaten ondan sonra şeye başladı, çöküşe başladı. Gelir düzeyi düştü. – Yani şimdi gençler uyuşturucu bir, alkol bağımlısı, kumar bilmem ne, bunlar da yükseldi. Nerede bizim çocuklarımız? Cuma namazı burada kılınıyor, kaç kişi var burada?"* Türkiye'de bir garsonun sözleri cevap niteliğinde kullanılır: *"Bize siz nankörsünüz diyorlar. Siz nankörsünüz. Türkiye'den memnun değilsiniz. Burası Müslüman bir ülke, orası Hristiyan bir ülke, bak camileriniz var… E benim karnım aç."*

Cumhurbaşkanı'nın konuyla ilgili bir açıklamasının sesi; Türk bayrağı önünde kick boks antrenmanı yapan bir gencin görüntüsünün üstüne düşer: "*Bugünlerde bazı nankörlerin ülkemizi yaşanmaz bulup, yurt dışına gitmekten söz ettiklerini duyuyorum. Aslında bunlar için bir ofis açıp, bilet paralarını da verip göndermek lazım."* Almanya'daki SPD'li siyasetçi ise oradaki Türkler için şu sözleri söyler: "*Çoğu, işte burası benim ülkem değil, ben burayı ne kadar sömürürsem, ne kadar yontarsam düşüncesi var. Fakat Türkiye'de en milliyetçi, en bağnaz, en ırkçı partilere gidip oy verir ve onlar için çalışmalar yapıyor."* Türkiye'den bir garsonun, aynı konu için sözleri şu şekildedir: "*Tamam da sen burada niye vermiyorsun? Biz enayi miyiz?... Sen orada refah içinde yaşıyorsun. Oradaki sistemde 8 saat çalışıyorsun. Bütün hakların var. Maaşın doğru düzgün veriliyor. Doğru düzgün yiyorsun, geziyorsun. Buraya gelip tatil yapıyorsun."* Almanya'da yaşayan Türk'ler, Almanya ekonomisini ve ahlakını eleştirirken; Türkiye'deki Türkler ise Almanya'yı güzelleyerek, Türkiye'yi eleştirmektedir.

Ussallaştırma

"*Türkiye'nin geneline baktığınız zaman, dünya ekonomisi siz de biliyorsunuz. Covid-19, Ukrayna savaşı hakikaten öyle. Türkiye'nin en büyük üç tane sorunu; işsizlik, ekonomik, eğitim ve trafik…* - (Muhabir): "*Bugünün Almanya'sı, o sokakta yaşayan adama istese ev verir mi?" – "İstese verir. Ama verir verir… Ya şimdi eskiden bir bolluk vardı. Bereket vardı. Ama şimdi şu anda Almanya'da da raflar şimdi bomboş."* Röportajın kurgusunu yaparken; sunucu, bu sözü duyunca açıklama yapıyor. Alaycı bir kahkaha atarak: "*O kadar çok bize video geliyor ki raflar boş diyip şey yapıyorlar ya, oradan bize izleyici gönderiyor. Rafta şeker yok, un yok bilmem ne yok dedi ya. Hepsi var."* Ardından, Almanya'da rafların boş olduğunu iddia eden kişi; rafların dolu olduğu bir markette,

gülümseyerek ekranda görünür. Genel olarak; Türk ürünleri vardır. Fiyat etiketleri görünür. Hepsi Euro'dur. Sonrasında ekrana; 'Hamburg' yazısı gelir.

"*Almanya'da raflar boş, Almanya'da işte ekonomisi batıyor. Karşılaştırma da mı yapılamıyor? Google'da bir bakın yani yazın. Enflasyon oranlarını karşılaştırın." / "Almanya'da tuvalet temizleyen adam; buranın doktorundan daha çok kazanıyor. Daha huzurlu yaşıyor. Ama bu ülkenin doktorunun dayak yiyip öldürülme kaygısı var. Almanya'da tuvalet temizleyen adamın maaşını alamama kaygısı olabilir mi? Yani huzur zemininde, minimal bir hayat." / "İnsanlar diyor ki; şükret burası çok ucuz. Türkiye cennet. Ya Türkiye cennet de sana cennet. Sen çarpıyorsun 16 ile, Türkiye cennet. Ulan benim kazandığım parayı 16 ile çarpsam bana da cennet gelir." / "Bizim yaşlı dayılarımız; telefonunu aç göster, telefonunu çıkar göster. Ya telefon ya bu cihaz şu an yeni gelen sistemde bu insanın bir uzvu, bir parçası." / "Elin adamı Avrupa'da birkaç saat çalışarak, birkaç gün çalışarak; bir telefon alabiliyor. Bizde daha sokaktaki, evine ekmek götüremeyen dayı diyor ki; 'sen haline şükretmiyorsun, cebindeki telefona bak çıkar telefonunu göster.' E sonunda da ne oluyor. Adamın ağzına telefonu sokuyorlar."* Ardından; en pahalı markalardan biri olan Iphone marka bir telefonu satın alan, Almanya'da bir Türk'ü gösterirler. Bu Türk; Iphone kelimesini söyleme konusunda da zorluk çeker. Iphone'un 699 Euro olduğu belirtilir. İndirime de uygun olduğu söylenir. Sonrasında ikili arasında; Türkiye'de aldıkları gayrimenkul üzerine bir sohbet geçer. Bu gayrimenkullerden; yüksek oranda kâr elde etmişlerdir. Öyküleme kısmında detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Mantıksal yorumlamalar ile Almanya'nın ekonomisinin; Türkiye'den daha iyi olduğu vurgulanmaya çalışılır.

Gökyüzü görselinin üzerine art arda iki yazı gelir. İlki: *"2013'ten Bu Yana 1 Milyona Yakın Gencin Yurt Dışına Göç Ettiği Düşünülüyor."* İkincisi: "*Türkiye'de Gençlerin %76,2'si İmkânları Olsa Kesinlikle Yurt Dışında Yaşamak İstediğini Belirtiyor."* Türkiye'de milliyetçi, muhafazakâr eğilimli olan seçmenin; Almanya'da solcu partileri desteklediği belirtilmektedir. *"İslam toplumuyuz, ümmetiz, bilmem neyiz, vatana millete sahip çıkmalıyız, sabredeceğiz, sıkacağız dişimizi diyor ya; Almanya'da bu adam, oranın solcusu oluyor." / "Bu iki yüzlülük ya! Bu insanlar hayatı hem orada güzel yaşıyor hem burada güzel yaşıyor."* Bu şekilde benzer açıklamalar devam ediyor. Almanya'da yaşayan bazı Türkler hakkında, olumsuzlama içeren ifadeler kullanılır. Sayısal veriler de kullanılarak, özellikle gençlerin, yurt dışına göç eğiliminin çok yüksek olduğu; meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

Öyküleme

"*Biz hani 66-67 senelerinde buraya gelip, bir iki sene çalışıp, ondan sonra Türkiye'mize döneriz diye ama kaç sene, 50 senemiz oldu. Daha hala Türkiye'ye döneceğiz… Recep Tayyip*

Erdoğan 86-87'de mi ne Almanya'ya gelmişti…. İstanbul il başkanı olarak geldiği zaman; ben hem maddi olarak destekledik, bayraktır, afiştir, bu arabayı ben aldım Refah Partisi'ne hediye ettim." Bir kafede, genç bir çocukla bir adam sohbet etmektedir. Ülkenin ekonomik durumu hakkında eleştirel bir sohbet ederler: "-*Çalışsak bile asgari ücretle yine veremeyiz. 4.250 lira alıyoruz çalışsak… -O da sana vermiyor ki, öğrenciye kim veriyor ki 4.250 lira." / "Biraz üzücü bir koşulda hazırlanıyorum sınava. Çünkü her gün bir stresle uyanıyorum. Çünkü bir zam haberi, her gün mesela Instagram'dan, Facebook'tan, sosyal medyadan işte her gün bir kadın cinayeti, her gün bir sıkıntı… Bu beni üzüyor."*

Almanya'da telefon satışı yapan esnaflardan olan iki Türk sohbet etmektedirler. Türkiye'de satın aldıkları gayrimenkuller üzerine konuşurlar: "*Baba nerede? – Baba Türkiye'de Bodrum'da – Yaşıyor bu hayatı sen de burada. –Ben de şimdi 7. ayda anahtar teslimi alacağım. Çekmeköy'den ben bir ev aldım. Sıfır projede. – Kaça? – 680'e aldım, şu an değeri 3 milyon. – uçtu gitti hepsi uçtu – Evet evet uçtu. – Ben bir ara aldım. 70 bin lira mıydı neydi? Şimdi 2.5 milyon oldu. Üç misli oldu. Kiralar yükseldi."*

"*Bundan on yıl önce, yirmi yıl önce bize sorduklarında, ben kendimden örnek vereyim. Büyüyünce ne olacaksın diye sorarlardı. Şimdi soru sorma sırası bize geçti. Elimizde mikrofon, sokakta gence sorduğum zaman… Artık şeyi sorasım gelmiyor. İlerde ne olmayı düşünüyorsun falan diye sormuyorum. Çünkü ben o sorunun cevabını aldıkça üzülüyorum. Gerçekten çok üzülüyorum. Çünkü aldığım cevabın %80'i, hatta %90'ı* ***yurt dışına gitmek istiyorum.*** *Yani bırak şeyi, en büyük hayal bu oldu ya, yurt dışına gitmek. Ne kadar kötü bir şey bu."*

Almanya'da berber dükkânı olan bir Türk anlatır: *"Benim berber dükkanıma, son üç ayda Türkiye'den göç etmiş yazılımcı, doktor, inşaat mühendisi, elektrik mühendisi gibi insanları saysak 100'ü buldu dersem az söylemiş olurum."* Ussallaştırılarak anlatılan yurt dışına olan göç eğilimi; öyküleştirme ile de yapılmaktadır. Her bir meşrulaştırma kipinde, net bir şekilde, yurt dışında yaşama eğilimi dikkat çekmektedir.

Yerinden Etme

Genç bir kişi, röportaj sırasında, Atatürk'e bir göndermede bulunarak görüşünü açıklamaktadır: "*Ben şu an evime gidip test çözmem lazım. Benim evime gidip film, dizi izlemem lazım. Ben buraya gelip niye konuşuyorum biliyor musun? Ben Atatürk'ün emanet ettiği ülkeye sahip çıkamadığım için üzülüyorum abi."* Ardından; bir binaya asılı, büyük bir Atatürk bayrağı ekrana gelir. İddialarının haklılık kazanması için; görüşlerini Atatürk'e dayandırmaktadır.

Hüsnütabirleştirme

Sokak röportajı kanalını yöneten spiker: "*Antalya'nın Konyaaltı'sı, Lara'sı, Türkiye'nin en güzel, hatta dünyanın en güzel şehirlerinden birisinde yaşıyoruz. Baktığın zaman çok müthiş bir konfor alanı, müthiş bir lüks, birçok insan, hatta Avrupa'da yaşayan insanlar halinize şükredin, cennette yaşıyorsunuz diyor ya, hakikaten cennet."* Almanya'da bir Türk: "*Canım gidiyor… Memleket... Ülkemiz dünyada bir tane."*

Evrenselleştirme

Sokak Röportajı formatını yapma sebebini; evrenselleştirme iddiası ile sunmaktadır: "*Şimdi ben istemez miyim, sokakta kız arkadaşımın elini tutayım, rahat rahat gezeyim tozayım, kimseyi umursamayayım? Cebimde para var mı yok mu kaygısı yaşamadan gideyim, çayımı çorbamı içeyim. Ama ne yazık ki ülkenin %80'i, %90'ı bunu yapamıyor. Bunu yapamadığı zaman, ben de bunun kaygısıyla elime mikrofonu alıyorum ve sokağa çıkıyorum."* Genç ise gördüğü röportajlardan yola çıkarak yorum yapar. Videonun başlığı da bu kısımdan gelmektedir: *"Ya bakıyorum sokak röportajlarına; herkes gergin. Dayılar bir yandan gergin, gençler bir yandan gergin. Gençler derdini anlatıyor, dayılar başka bir şey söylüyor. Biz İstanbul diyoruz, onlar Ankara diyor."* Almanya'da bir Türk siyasetçi, Türkiye'deki muhafazakâr insanların göç ederken; Suudi Arabistan, Sudan gibi Müslüman ülkelere gitmediğini söyler: "*Özgür olan Avrupa'ya geliyor*."

Farklılaştırma

"*Bizim zamanımızda çarık giyiyorduk. Araba yoktu, şu yoktu, bu yoktu, telefon yoktu, yoktu oğlu yoktu. Evet, yoktu ama yaşlılar bugün gençlere de aynısını dayatıyorlar. Yani diyorlar ki bizim zamanımızda zaten yoktu. Biz alıştık, siz de alışın."* Aksi bir görüş olarak, Hamburglu bir Türk: "*Türkiye'yi burada eleştiriyorlar bazen. Yani eskiden, mesela ben 25 sene önceyi hatırlıyorum; adam annesine babasına bakmıyordu, hastasına bakmıyordu… Ben kendim gittim. Ayaklarıma, af edersin galoş taktım. Çıkardım girdim dayımın yanına hastaneye, tekrar bana galoş taktılar... hastaneye… Hastaneler af edersin pislik içindeydi. Şimdi yaşlı anasına maaş veriyor. Bakana maaş veriyor."* Bir arabadan inerlerken; arabanın fiyatı üzerine sohbet ederler. Almanya'nın kötü durumda olduğunu savunan kişi, aksi bir şekilde konuşur: "*Bu araba 1.200-1.300 Euro. Yani Türkiye'de alsan, şimdi dünyanın parası, işte bisiklet fiyatına değil mi?.. -300 Euro'ya aldım bunu?"* Kameraman şaşırır; *"-300 Euro? – 300 Euro Toyota Yaris. – Abi 300 Euro Türkiye'de kira parası* (Şaşkın) *–Haydi!*" Almancı gülümser. Eski ve yeni Türkiye arasındaki farka dikkat çekilir. Buna cevap olarak; bunun bir dayatma olduğu belirtilir. Almanya'da 300 Euro'ya araba alındığı ama Türkiye'de bunun ancak kiralama ücreti olduğu belirtilir.

"*Eskiden, 60'lı yıllarda giden jenerasyon, ülkeye ziyarete geldiği zaman, bunlar akrabalarının, eşinin dostunun duymak istediği ya da onlara anlatmak istediği, göstermek istediği gibi*

aktarım. Onlara bir bilgi, bir enformasyon aktarıyordu. Bugün devir değişti. İnsanlar bir telefon ekranından; dünyanın herhangi bir yerinde ekonomik durum nasıl, sosyal hayat nasıl, bunları çok net görebiliyor." Tezin ana konusuna yakın bir açıklamada bulunulmuştur. Gelişen iletişim teknolojileri ile artık insanlar; yurt dışı hakkında bilgiye kolayca ulaşabiliyorlar. Zamansal bir farklılaşma vurgulanmıştır. Ancak ulaşılan bilginin doğruluğuna değinilmemiştir.

Gizleme

Almanya'da yaşayan bir Türk'ün açıklamasına yer verilir. Sonrasında; ona karşılık gelen açıklamalarda, bir gizleme strateji olduğuna dair görüşler paylaşılır. Ancak bu gizleme kipi, stratejilerden birine uymamaktadır. O yüzden gizleme kipine ayrı bir başlıkta yer verilmiştir. Almanya'da yaşayan Türk, Almanya'daki çalışma şartlarından şikâyet eder. Sonrasında Türkiye'deki sokak röportajı spikerleri cevap verir gibi: "*Bambaşka şeylerin altını çiziyor. Sabah 9'da işe gittiğinin altını çiziyor. Ama akşam 7'de işten çıktığının altını çizmiyor veya kendisine geldiği zaman Avrupa'daki hayatının, sabahın köründe, 5'te kalkıp işe gittiğinin altını çiziyor. Ama öğleden sonra 2'de işten çıktığının altını çizmiyor." / "Mesela adam diyor ki; 800 Euro ev kirası veriyorum diyor. Hâlbuki bir haftalık pazar masrafını, market masrafını, mutfak masrafının 150-200 Euro olduğunu söylemiyor. Ayırabildiği parayı hiç bahsetmiyor. Sosyal yardımlardan hiç bahsetmiyor."* Şikayet eden Almanya'daki Türk kekeler şekilde: "*E tabi para hususu eee... bu… Türkiye'ye bakarak, ee evet daha iyi …orası doğru… İyi tarafı Alman hüküm...ee iş verenler hakkını yiyemiyor."*

Tablo-17: Video-11'deki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Geçim sıkıntısı kültürel kaygıların önüne geçmiş durumda, kendi kültürünü savunamamaktadır.	Türkiye'deki kurumlara karşı inanç kalmamıştır.	Çalışmak veya eğitim almak için motive edici bir yaşam standardından yoksunluk görülür.
Toplumsal bütünleşme	Kolektif kimliğe verilen değer vurgulansa da terk etme konusunda çekince yoktur.	Türkiye'de çalışanın hakkının yendiği, Almanya'da yenmediği vurgulanmaktadır.	Geçim sıkıntısı, kültürel ve kimliksel hasar yabancılaşmaya neden olmaktadır.

Toplumsallaşma	Gelenekler korunmak isteniyor. Ancak geçim sıkıntısı öne geçiyor.	İnsanlar ödevleri yerine getirmek istediğini ama yapamadığını belirtir.	Kişiler üzgün, depresyonda ve sürekli sıkıntılı olduklarını belirtir. Medyanın etkisine dikkat çekerler.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Tez İzleme jürisi ve farklı akademisyenlerin tavsiyesi üzerine; daha önce belirlenmiş olan 35 video, 13 videoya düşürülmüştür. Bu 13 videodan ikisi; 'Kanada'ya Göç' adlı bir Youtube kanalına aitti. Ancak bu kanal, analiz sürecinde kapanmıştır. Bu sebeple; analiz edilecek iki video Youtube'da yer almamaktadır. İlk videoda; Kanada'da asgari ücretle geçinen bir çift ile Türkiye'de asgari ücretle geçinen bir çift aynı alışverişi yapmaktadır. Böylece iki ülkenin alım gücü, asgari ücret bazında kıyaslanmaktadır. İki ülke arasındaki alım gücü; Kanada için pozitif görünümlü çıkmış ve video en çok izlenen ana haber bültenlerine konu olmuştur. Video; Youtube'da milyon izlenmeye ulaşmıştır. Ertesi yıl ise aynı iki çift, Covid-19 pandemisinin dünyada enflasyona etkisini ölçmek için; birebir aynı alışverişi yapmışlardır (Bilimsel bir ölçüm değildir). Kanada'da geçen yıla göre, 201 dolar olan alışveriş; 2021 yılında 199 dolara düşmüştür. Türkiye'de ise; %40 civarında bir artış olmuştur. Ancak asgari ücrete de %40 gibi bir zam yapıldığı için; market alışverişi konusunda alım gücünde ciddi bir değişim olmadığı videoda belirtilmiştir. Genel bir özeti verilmiş olan bu iki videonun, ilki; izlesene.com adlı sitede yer almaktadır. Tez izleme jürisindeki akademisyenlere danışılarak; bu videonun analiz edilmesine karar verilmiştir. Ancak Thompson'un analizinin ilk kısmına yer verilmeyecektir. Video; gerçekliğin yapısal ve anlamsal inşası açısından, genel bir analize tabi tutulacaktır. Diğer alım gücü karşılaştırma videoları ile benzer özellikleri taşıması sebebiyle de araştırma için bir eksiklik teşkil etmemiş olacaktır.

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

Video-12: "*Market Alışverişi (2020 Asgari Ücretiyle) - Kanada vs. Türkiye*" / Süre: 18:29

Kanal Adı: Kanada'ya Göç (kapandı) izlesene.com'da "Alkışlarla Yaşıyorum" adlı bir sayfa.

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. <u>*Başlık:*</u> Yurt dışında yaşamak isteyen, Türkiye'de temel ihtiyaçları için alışveriş yapan birçok kişi için; ilgi çekici bir başlıktır. Kanada vs. Türkiye olarak belirtilmesi ise; iki ülkeyi yarıştıran bir algı oluşturmaktadır.

b. <u>*Videonun Tanımı:*</u> "*Kanada'da yapılan bir market alışverişiyle, hemen hemen aynı ürünler alınarak ülkemizde yapılan alışveriş asgari ücret açısından birim fiyatlarla sizlerle arkadaşlar, dilaltı hapınızı almadan izlemeyin lütfen...*"

2. Retorik: Her iki ülkenin asgari ücretleri belirtilir. Kanada için 2.100 $, Türkiye için 2.325 TL'dir. Bu fiyatlar, ekranın üst köşelerinde, karşılıklı olarak yazılı bir şekilde belirtilir. Sonrasında; her satın alınan ürünün adı, gramajı ve fiyatı yazar. Toplam fiyata eklenir. Böylece her satın alınan ürün toplanarak yükselir. Asgari ücretin yanına eklenir. Görsel, sayısal öğeler; retorik bir şekilde kullanılır. Türkiye ile Kanada arasındaki fark; Türkiye açısından negatif bir şekilde sunulur.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Ussallaştırma

İki ülkenin asgari ücreti, retorik kısmında belirtildiği gibi; sözlü ve görsel bir şekilde belirtilir. Bu, logos açısından değerlendirilebilir. Aynı zamanda, bu başlık altında; ussallaştırmaya örnektir. Türkiye'de asgari ücret 2.325 TL, Kanada'da ise 2.100 $'dır. Kıyaslamada adaletli olması için; en ucuz ürünler tercih edilecektir. Ayrıca, tipik bir Türk ailesinin ihtiyacı olan mutfak ve temizlik malzemelerinin alınacağı da belirtilir. Yine adil olması adına; aynı gramajlarda ürünler alınmaktadır. Her ürünün kaç gram ya da litre olduğu ekranda yazmaktadır.

Farklılaştırma

Video temelde, farklılaştırma üzerine kuruludur. İki ülkenin market alışverişi konusundaki alım gücü farklılığını ortaya koyma çabası mevcuttur. Bu farklılaştırma sırasında bazı parçalama kipleri kullanılmıştır. Bu da Türkiye için, anlamsal boyutta, negatif bir gerçeklik inşasına neden olmuştur. Kanada'da 1 kiloya yakın bir kuşbaşı et alınır. Ancak Türkiye'deki çift; kuşbaşı eti Kanada'dakiler aldığı için mecburen aldığını belirtir: "*Cem senin yüzünden 936 gram kuşbaşı almak zorundayım.*" Tipik bir Türk ailesinin alışverişi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu kısımda, asgari ücretli bir çift; kuşbaşı et almadığını hem gizleme hem de parçalama kipi kullanarak belirtmiştir.

Diğer yandan, Kanadalı çift fiyat söylerken; 'sadece', 'yalnızca' gibi ifadeler kullanır. Örneğin; "*Bu makarnaya yalnızca 1 dolar 49 cent ödeyeceğiz*" Türkiye'de Nutella alan çift ise tersi ifadeler kullanır: "*Kaç paraymış, 20,45 çok pahalı*", sepete bakıp; "*Ana! Aşkım biz ne kadara çıkacağız buradan*" Kanada'da çocuklar için yer alan ücretsiz meyve köşesi olduğunu gösterirler. Çocuklar, ücretsiz bir şekilde sepetten meyve alıp yiyebiliyorlardır.

Videodaki ana temada vurgulanmak istenen farklılık ise; fiyatlarda gösterilmektedir. İlk önce Kanadalı çift; alışveriş tutarı hakkında açıklama yapar. 195.95 dolar tutan alışverişleri, vergiler eklendikten sonra 201.10 dolar olur. Burada iki ülkenin vergileri arasındaki farklılığı da vurgularlar. Türkiye'de her üründe KDV olduğunu, ancak Kanada'da böyle olmadığını, daha "insancıl" olduğunu belirtirler. Temel ihtiyaçlarda vergi olmadığını, paketli ürünlerde vergi olduğunu, bunların da %13 olduğunu belirtirler. Böylece Kanada'da alışverişin 5 doları vergidir. Türkiye'de ise 516.65 TL'lik alışverişin 35 TL'sinin vergi olduğu belirtilir. Ancak vergiyi belirtirken; "devlet vergisi" şeklinde ifade edilir. Videoda vergi; üstü kapalı şekilde, devlete karşı negatif anlamda kullanılan bir söylemdir.

Sonuç olarak; iki ülkenin kur farkı gözetilmeksizin, asgari ücret farkı 225 birimdir. Market alışverişinde ise; 315 birim fark vardır. Sadece market alışverişi göz önünde bulundurulursa; Türkiye adına 90 birim bir dezavantajlı durum söz konusudur. Video, rasyonel meşrulaştırma ile parçalama stratejisi olan farklılaştırma temelinde bir mesaj inşa etmeye çalışıyor olsa da vergi konusunda söyleme dayalı bir gerçeklik inşa edilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında, Türk aile fiyatlardan şikâyetçi iken; Kanadalı aile mutlu ve memnun bir şekilde alışveriş yapmaktadır.

Gerçekliğin inşası boyutunda, araştırma kapsamında üç adet Twitter hesabı incelenecektir. Video analizlerine benzer bir yöntem izlenerek araştırma yapılacaktır.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Twitter Hesabı-1: "@gokhankutluer – Gökhan Kutluer"

Zaman ve Mekânsal Ortamlar: İncelenecek tweetler arasında; 8-10 Aralık 2022 tarihlerinde attığı 3 tweet yer almaktadır. Asıl önemli olan ise; 19 Ekim 2019'da atmaya başladığı, 21 Haziran 2022 tarihine kadar ara ara paylaşmaya devam ettiği tweet serisidir. Bu seriyi profiline sabitlemiştir. Gökhan Kutluer, profilinde belirttiği üzere; Berlin ve Roma'da yaşar.

Etkileşim Alanları: Twitter üzerindeki etkileşim alanları arasında; 'yorum yapmak', 'retweet etmek', 'alıntılamak', 'beğenmek', 'paylaşmak' ve 'özel mesaj yazmak' yer alır. Bunun yanında, profil özellikleri üzerinden; kişisel websitesi, Youtube kanalı gibi linkler paylaşılarak, etkileşim sağlanabilir.

Toplumsal Kurumlar: Twitter; ABD, Kaliforniya eyaletinde bulunan bir iletişim ve sosyal medya şirketidir. 2006 yılında kurulan şirket; 2022'de Elon Musk adlı ünlü bir milyarder tarafından satın alınmıştır. 240 milyona yaklaşan günlük aktif kullanıcı sayısı ile dünya çapındaki en etkili sosyal medya platformlarından biridir. Platformda; 135 milyona yaklaşan takipçi sayısı ile ABD Eski Başkanı Barrack Obama en çok takipçiye sahip profildir. En çok takipçi sayısına sahip profiller ABD

merkezlidir. Twitter ayrıca birçok siyasi ve sosyal krizin ortasında bulunmuş bir platformdur. Ancak tezin kapsamı dışında olduğu için; bu konuya değinilmeyecektir.

Gökhan Kutluer, 2016 yılında Türkiye'den İtalya'ya göç etmiş ve bisiklet sektöründe çalışmaktadır. Kendisinin çalışmaya dahil edilme sebeplerinden biri; Türkiye'den göç etmek ile ilgili içerikler paylaşmasıdır. Bu anlamda; "*Türkiye'den Gitmek"* adlı kitabında kişisel göç hikâyesini anlatmaktadır. Türkiye'de zorlu bir hayatı olduğunu, İtalya'ya göç etme kararını, göç ettikten sonraki deneyimlerini kitapta paylaşmaktadır. Kutluer, Twitter'a 2009 yılında katılmış, 35 bine yakın takipçisi bulunmaktadır. Sayfa açıklamasında kişisel website linki yer almaktadır.

Toplumsal Yapı: Gökhan Kutluer'in gerek kitabında anlattığı gerekse incelemeye dahil edilecek az sayıdaki tweetinde; Türkiye ve diğer Avrupa ülkeleri arasında, yaşam standartları açısından, bir asimetri olduğu iddiasında bulunulmaktadır. İçerikleri ise; mesleki, yurt dışı ve göç temelinde oluşmaktadır.

Toplumsal Aktarım Medyası: İncelenecek olan ilk tweet; 47 yorum, 289 retweet, 46 alıntı, 2.426 beğeni almıştır. İkinci tweet; 6 yorum, 3 retweet, 198 beğeni almıştır. Üçüncüsü; 1 yorum, 7 retweet, 468 beğeni, dördüncü tweet ise; 6 yorum, 9 retweet, 76 beğeni almıştır.

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Kişi Hesap Tanımı: "Türkiye'den Gitmek ve Bulut Fabrikası kitaplarının yazarı. İtalya ve Almanya'dan bir şeyler paylaşıyor. Doğa ve spor meraklısı."

b. Web Sayfası Bağlantısı: gokhankutluer.com

2. Şematik Yapı

a. Durum Tanımı

i. Sonuçlar: Yurt dışına gitmek isteyenler için motive edici içerikler, yurt dışına çıkmak için faydalı bilgiler, yurt dışına gitmenin zorlukları şeklinde içeriklerin yanında, yurt dışından görsel paylaşımlar yapan bir sayfadır.

ii. Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Twitter profilinin sahibi; yukarıda da bahsedildiği üzere, Türkiye'den İtalya'ya göç etmiş, bisiklet sektöründe çalışan biridir. "*Türkiye'den Gitmek"* ve "*Bulut Fabrikası"* adlı kitaplar yazmıştır. Yurt dışı hakkında bilgiler vermesinden dolayı da takipçisi olan bir sayfadır. Nitekim, ilk tweet serisinde yer alan içerikler; kitabında da bulunmaktadır.

B. Mikro Yapı

1. Retorik

a. Görsel/ler: Tweet serisinde, gerektiği yerlerde, konuyla ilgili haber ve görseller paylaşmaktadır. Tweet serisi dışındaki içerikleri de görseller ve verilerden oluşmaktadır. Bunlar da görsel retorik unsuru içermektedir. Örneğin; Google'daki popüler aramalarda, Türkiye'de olumsuz sonuçların çıkması, Türkiye için negatif bir göndermede bulunurken; sokakta öpüşen bir çiftin fotoğrafı ile Roma, aşkın yaşanacağı en güzel şehirlerden biri olarak tasvir edilmektedir.

b. İnandırıcı Bilgiler: İlk Tweet serisi; 2019 yılından başlayarak, güncel bir şekilde yurt dışı deneyimlerini paylaştığı bir seridir. 2022 yılına kadar uzanmaktadır. Birinci ağızdan aktarılan bilgilerdir.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Yerinden Etme

Tweet serisinin ilk paylaşımında Jim Rohn'dan bir alıntı yapar: "*Olduğun yeri sevmiyorsan değiştir, sen bir ağaç değilsin!"* Bu sözün hayatındaki önemini vurgulayarak, Türkiye'den göç etme hikâyesini anlatmaya; 19 Ekim 2019'da başlar. Diğer bir yerinden etme örneği ise; İlber Ortaylı'dan yapılan bir atıftır. Göç etmeyi gerekçelendirmek için; Türk kamuoyunda çok saygın bir bilim insanından faydalanarak, bir taslama kipi uygulanmaktadır.

Mecaz

Türkiye'de yaşamak, diken üzerinde yaşamak olarak tasvir edilmektedir. Göçmenliği; hızlandırılmış 'hayat bilgisi' dersine benzetir. Benzetmelerle, olumsuzlamalarını veya güzellemelerini taslama kipi kullanarak yapar.

Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama

Toplumun tabuları olarak nitelediği, içine sığamadığı bir yaşamı; 'gerzek' ifadesi ile tasvir eder. Hemen peşinden, bu ifadenin sebep olduğu şeyleri; yazılı olmayan kanunlar olarak niteler ve birkaç örnekleme yapar. Bisiklet sürerken arabanın çarpması, sevgilisine rahatça sarılamama, toplu taşımada insan gibi muamele görememe gibi sebepler ile İtalya'ya göç ettiğini belirtir.

İnsanların göç edenleri olumsuzlaması ile ilgili örnekler verir. "*Türkiye'den ayrılırken arkadaşlarınızdan ya da sizi tanıyan kimselerden eleştiriler alabilirsiniz. Kimisi vatan sevmeyi oturup orada kalmaktan ibaret sandığı için size içi boş milliyetçilik söylemleriyle gelecek ve sizi kaçmakla suçlayacaktır. Kimisi de vatan haini diyecektir. Halbuki vatan sevgisi aynı zamanda ona edilen hizmet veya onu temsil ediş biçiminizle de alakalıdır. Türkiye'de kalıp vergi kaçıran, başkasının haklarını çalan biri mi daha çok seviyordur ülkesini, yoksa gidip; gittiği yerlerde işini iyi yapıp ülkesini iyi şekilde temsil eden mi? Kuru laflara, popülist söylemlere ve temelsiz ideolojik yaftalara kulak asmayın*

derim. Bir yerde doğmanız sizi oraya ait yapmaz. Siyasi sınırlar sizi tarif edemez. Siz dünyaya, doğaya, insanlığa aitsiniz. Kendinizi geliştirmekten siz sorumlusunuz. Gitmek istiyorsanız, deneyin." Vatanın uzaktan da sevilebileceğini belirtir.

İtalya'nın Türkiye'den geri kalmış özelliklerini belirtir. AB ülkesi olduğu için kötü yanlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini söyler. Bürokrasi, telekomünikasyon ve televizyondaki içerikleri konusunda; İtalya'nın daha kötü olduğunu belirtir. Ama hemen arkasından, tekrardan Türkiye'yi olumsuzlamaya başlar.

Google'da yapılan popüler aramaları paylaştığı bir tweetinde ise; Türkiye'de "*ben neden sevilmiyorum*", "*Ben neden bu kadar çirkinim*", "*ben neden doğdum*" gibi oldukça olumsuz aramalar yapılmıştır. Bu aramaları, Kutluer; toplumsal bir sorun olarak görür. Yurt dışında popüler aramalar ile karşılaştırma yapar.

Farklılaşma: Türkiye hakkındaki olumsuzlamaların karşısında; İtalyan'ları olumlayan 'sıcak insanlar' gibi ifadeler ile Türkiye negatif bir konumda kalır.

Öyküleme

Daha önce Erasmus öğrenci değişim programı ile İtalya'da bulunduğunu, göç etmenin zorluklarındansa; Türkiye'deki olumsuzlukların daha ağır bastığını da bazı öyküleme örnekleri ile verir. Göç planını ve sürecini öyküleştirerek anlatmaktadır. Öncelikle turist vizesiyle gittikten sonra, İngilizcesinin de iyi olması ile Türkiye'deyken irtibatta olduğu, yurt dışındaki firmalar ile irtibat kurmaya çalışmıştır. Birçok zorluk çekmiş, her şeyin çok daha zorlaştığı, parasının bittiği anlar olmuştur. Bisiklet sektöründe, pazarlama alanında bir iş yapmak için çok uğraşmıştır. Bazen İtalya dışında işler aramak zorunda kalmıştır. Bisikletini satmak zorunda kalmıştır. Bu süreçleri hikâyeleştirerek anlatmaktadır.

Oturum izinleri, ehliyet, AB pasaportu ve vatandaşlık hakkındaki deneyimlerini öyküleştirerek anlatmaktadır. Aynı zamanda görseller ile bu kimlikleri göstererek; ussallaştırma da uygular. Bu belgeleri almanın farklı yollarından da bahseder.

Ebedileştirme

Burada televizyona önem atfeder. "*Hiçbir suçu yokken sırf yanlış zamanda yanlış yerde bulunduğu için ölen gencecik insanların isimlerini beş on saniyeliğine televizyonda gördükten sonra hayatına hiçbir şey olmamış gibi devam edebilen, sesini yükseltemeyen ve tarih boyunca neredeyse hiçbir toplumsal hakkı kendi bileğinin hakkıyla elde etmemiş bireylerin yarattığı toplumda kendimi güvende hissetmiyorum. Bir kara parçasına güzel ya da çirkin derken üzerinde yaşayanları da hesaba katmak gerek. Hava kirliliği, yeşil alanların imha edilmesi, aşırı nüfus yoğunluğu, saygısız bireyler,*

trafik problemi… Zamanımı yönetemediğim bir yerde yaşamayı anlamsız buluyorum. Türkiye'den ayrıldıktan sonra hemen hemen bütün haber sitelerini takip etmeyi bıraktım. Arkadaşlarım ya da ailem aracılığıyla ara sıra bilgi alıyorum ve herhangi bir şeyin detayını merak edersem internetten araştırıyorum. Ancak okuduğum şeylere hiç ama hiç şaşırmıyorum. Batı'nın bireyselleşmeye yüklediği anlamları son derece bencilce yorumlamış bir orta sınıf ve neresinden tutsan elinde kalan; köksüz, yozlaşmış bir toplum… Onları neyin beklediği çok açık ama ne yazık ki gündelik küçük hesaplarıyla çok meşguller." Şeyleştirme kipi kullanılarak; Türkiye'deki sorunların hep böyle olduğu ve değişmeyeceğine dair görüş ile yurt dışına göç etmenin neredeyse tek çare olduğu bir tablo çizilmiştir.

Doğallaştırma

Türkiye'yi olumsuzlamanın yanında, göç etmenin de zorluklarından bahsediliyor. Ama göç etme meselesi doğallaştırılıyor. Doğallaştırırken; İlber Ortaylı gibi bir isme de atıfta bulunmuştur. Kişinin karakterini tanıması ile yaşayacağı yeri seçmesi arasındaki ilişki; göç etme açısından geçerli bir sebep olarak sunulmuştur. Kendisine en uygun yerlerden biri ise; Rönesans'a duyduğu hayranlık, insanlarının sıcakkanlı olması ve daha önce yaşadığı bir yer olmasından dolayı İtalya'dır. Bu anlamda, daha önceki nedenlere göre oldukça elit kalmaktadır. Daha önceki sebeplerde, ekonomi ve hukuk gibi başlıklar belirgin bir şekilde ön planda iken; Kutluer'de daha entelektüel kaygılar görülmektedir. Korkmadan, cesurca ve az eşya ile göç etmenin oldukça kolay bir şey olduğunu betimler.

Öyküleştirerek meşrulaştırdığı göç hikâyesini; parası olmasa da manevi doyumla, tatmin edici bir şekilde geçirdiğini göstererek, süreci doğallaştırmaktadır. Bir hobiye sahip olmanın; yurt dışında yaşarken kendisini yalnız hissedenler için, iyi bir kaçış ve yardımcı olduğunu belirtir.

Hüsnütabirleştirme

Göç etmenin kişiliğine ve becerilerine olan katkılarına da değinerek, göçün olumlu ve güzel yanlarını farklı şekillerde sunar. Daha iyi problem çözme, mutfakta daha fazla vakit geçirme, güzel olan şeylere odaklanma, politik olma gibi kazanımları göç sayesinde kazandığını belirtir. İtalya'nın insan hakları ve bazı kültürel meseleleri çözmüş olan bir ülke olmasından dolayı buraya göç ettiğini belirtir.

Standardizasyon

Öncelikle İngilizce bilmek; yurt dışına göç etmek ve yaşamak için gerekliliktir. Ancak bunun dışında, gidilen ülkenin de dilini bilmekten bahseder. Bu da oldukça önemli bir şeydir. İnsanların kendi dillerini konuşmakta ısrar etmesine göç eden kişilerin tepki göstermemesini, anlayışla karşılamasını tavsiye eder. Özellikle İtalya için İtalyanca bilmenin; iş bulmak için önemli olduğunu, hatta sosyalleşmek için de gerekli olduğunu belirtir. Bazen grupta İngilizce bilmeyen olduğu zaman

kendisini çağırmadıkları toplanmalar olduğunu dile getirir. Almanya'da Almanca bilmeden, İngilizce ile yaşayanlar olduğunu bildiğini ama yukarıda da bahsedildiği üzere; B1 İtalyanca olmadan İtalya'da sosyalleşmenin zor olduğunu belirtir. Mavi Kart adlı uygulamadan bahseder. Bu uygulama sayesinde göçmen olarak yurt dışında çalışmanın imkânlarından bahseder. Ardından süresiz oturma izni aldıktan sonra, AB'nin herhangi bir ülkesinde çalışılabileceği gibi; Türkiye'ye dönüp, birkaç yıl sonra tekrar AB'ye gidip çalışabileceğini anlatır.

Ussallaştırma

Aileler, kişilerin göç etmesi için bir sorun olsa da bir haberdeki istatistikleri paylaşarak, göç etmeyi rasyonel bir zemine oturtmaya çalışır. Yine devamında, İtalya'daki dördüncü yılı ile ilgili bilgiler vererek, meşru bir zemin oluşturur. Eğitim ve oturma izniyle ilgili bilgiler verirken, haber ve başka kaynaklardan aldığı bilgileri; sayısal veriler ile paylaşmaktadır. Almanya ve İtalya'nın Euro para biriminin değerli bir para olduğunu, özellikle temel ihtiyaçlar konusunda Türkiye'den çok daha iyi olduğunu belirtir. Bu konu zaten daha önceki analizlerde sık sık dile getirilmiştir.

Tablo-18: @gokhankutluer profilindeki kriz görüngüleri

Yapısal bileşenler → **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Türkiye'deki yaşam; anlam yitimi yaşamanın ötesinde, nefrete dönüşmüştür.	Türkiye'de bir hayat sürebileceğine ve kurumlara karşı inanç ortadan kalkmıştır.	Yurt dışında bir işte çalışmak onu motive etmektedir.
Toplumsal bütünleşme	Kolektif kimliği tehlikeye düşmemiş ama bazı kimliklere karşı nefret duygusu var.		
Toplumsallaşma	Geleneklere bağlılık söz konusu değildir.	Türkiye'de güdülenme eksikliği olduğu belirtilmektedir.	Televizyon ve haberler; psikopatolojik etkiler yaratmaktadır.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Twitter Hesabı-2: "@alitekintr – Ali Tekin"

Zaman ve Mekânsal Ortamlar: İncelenecek tweetler; 5-10 Aralık 2022 tarihleri arasındaki paylaşımlarından, konu ile ilgili olanlardır. Ali Tekin, Twitter profilinde konumunu; İstanbul, Dubai, New York ve Paris olarak belirtir.

Toplumsal Kurumlar: Ali Tekin; 2022 yılında Twitter'a katılmıştır. DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) Birleşik Arap Emirlikleri Konsey Üyesidir. Bu; Türkiye'nin ekonomik gücünü yurt dışına taşımaya çalışan, ticari diplomasi yapan bir kuruldur. 260 bin takipçisi vardır.

Toplumsal Yapı: Tekin; Türkiye'nin ekonomisinin güçlü olduğunu düşünen ve yurt dışında bulunmasına katkı sunan bir kurulda görev yapmaktadır. Bu anlamda, Twitter hesabında takipçilerinin yetkinlik kazanmasını sağlayacak farklı yöntemler paylaşır. Bunu da takipçilerinin evrensel olmaları ve yurt dışına gittiklerinde ülkelerini iyi temsil etmeleri için yaptığı düşünülmektedir.

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Kişi Hesap Tanımı: Tekin'in işini tanımladığı bir açıklama bulunur. Bartur adlı bir seyahat web sitesinin linki vardır. "*Dünya küçük, gezsene!"* şeklinde bir slogan bulunur.

c. Web Sayfası Bağlantısı: Instagram hesabının linkini vermiştir.

2. Şematik Yapı

a. Durum tanımı

i. Sonuçlar: Takipçilerini yurt dışına çıkması için teşvik etmektedir. Ayrıca yurt dışına çıkan kişilerin faydalanacağı bilgiler vermektedir.

ii. Ardalan ve Bağlam bilgisi: Türkiye'nin dış ekonomisi ile ilgili bir kurulda görev almakta ve bir seyahat acentesinin bilgileri bulunan profilinde; bu bağlamda paylaşımlar yapmaktadır.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Standardizasyon ve Evrenselleştirme

Yukarıda da bahsedildiği gibi; Ali Tekin, yurt dışına nasıl çıkılır, ekonomi, alım gücü ya da Türkiye'yi olumsuzlayan içerikler paylaşmıyor. Daha çok bir Türk'ün turist veya göçmen olarak yurt dışına gitmesi hakkında bilgiler ve gittiğinde de günlük hayatını kolaylaştıracak veya nitelikli hale getirecek küçük bilgiler ve yollar sunmaktadır. Örneğin ilk tweet serisinde; farklı İngilizce dil

seviyelerine göre haber sitelerini tanıtmaktadır. Böylece hem yurt dışından haberdar olunması hem de evrensel bir dil olarak kabul görmüş İngilizcenin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Başka bir seride de yine İngilizcesi orta seviyede kalan kişiler için; İngilizce geliştirici kitap önerilerinde bulunmaktadır.

"*Yurt dışı seyahatlerinde hayatınızı epey kolaylaştıracak telefonunuzda muhakkak olması gereken seyahat uygulamalarını paylaşacağım."* Yurt dışında para birimi değişimi önemlidir. Bu yüzden döviz kuru için; 'XE Currency' adlı uygulamayı önerir. Otelden bankaya, hastaneye kadar yakın çevrede yer alan her şeyi bulabilmek için; 'AroundMe' adlı uygulamayı önerir. Toplu taşıma için; 'Moovit', ücretsiz wifi için; 'JiWire', 'Wi-Fi Manager' gibi birçok farklı alanda uygulama önerir.

Bu gibi önerileri, diğer tweetlerinde de devam etmektedir. Dil konusundaki yaklaşımı hem standardizasyon stratejisine hem de evrenselleştirme stratejisine aynı anda tekabül etmektedir. İçerik temaları genelde bu tarz olduğu için iki stratejiyi ayırmak pek mümkün değildir. Belirli bir standart içerisinde, yani İngilizce gibi popüler yabancı bir dili bilerek, evrensel olmak mümkündür. Ancak bu kanalda, ideolojik bir strateji altında, bir amaç güdülmediği aşikârdır.

Üretim ve Aktarım ya da Yayılma

Twitter Hesabı-3: "@yurtdisibiletin – yurt dışına çıkma rehberi"

Zaman ve Mekânsal Ortamlar: Profil bilgisinde yer alan konuma göre; Norveç üzerinden paylaşımlar yapılmaktadır. 21 Kasım-8 Aralık 2022 tarihleri arasındaki tweetler ve tweet serileri incelenecektir. Her bir tweet; dünyanın farklı bir ülkesi ile ilgilidir.

Toplumsal Kurumlar: Profil; 2022 yılında Twitter'a katılmıştır. Anonim bir hesaptır. Profil fotoğrafında bir el; pasaportları ve maket bir uçağı tutmaktadır. 200 bine yakın takipçisi mevcuttur.

Toplumsal Yapı: Youtube'daki kanallardan farklı olarak, bu hesap Türkiye ve yurt dışı arasındaki farklara odaklanmak ya da yurt dışının daha iyi olduğuna ikna etmekten ziyade; zaten yurt dışına gitmeyi düşünen ve planlayan kişilere yönelik bir hesaptır.

Gerçekliğin İnşası

Gerçekliğin Yapısal İnşası

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Kişi Hesap Tanımı: Anonim bir hesaptır. Bilgilendirme amaçlı içerikler paylaşır. Profil açıklaması ise şu şekildedir: "*yurt dışına çıkmak istiyorum ama nasıl çıkıcam diyenler takipte kalın."*

c. Web Sayfası Bağlantısı: Instagram hesabının linkini vermiştir.

2. Şematik Yapı

a. Durum tanımı

i. Sonuçlar: Takipçilerini, yurt dışına çıkmaları için teşvik etmektedir. Ayrıca yurt dışına çıkan kişilerin faydalanacağı bilgiler vermektedir.

ii. Ardalan ve Bağlam bilgisi: Daha önceki analizlerde de görüldüğü üzere; özellikle Batı olarak tabir edilen Avrupa ülkeleri ve ABD ile Türkiye'nin kıyaslandığı videolar, sosyal medyada ilgi görmektedir. Türkiye'nin mevcut durumundan memnun olmayıp, kendisine yurt dışında yeni bir yaşam arayan veya sadece yurt dışına seyahat etmek isteyen kişilere yönelik, yardımcı bilgilerin paylaşılması temelinde oluşmuş bir sayfadır.

Gerçekliğin Anlamsal İnşası

Ussallaştırma

ABD'nin, ülkedeki çeşitliliği arttırmak amacıyla, her yıl oturma ve çalışma izni verdiği bir vize olan, halk arasında 'Green Card' olarak bilinen vizeye benzer şekilde; Almanya'nın da bir vize çalışması yaptığını bildirir. Bu içeriğe kanıt olarak; Almanya Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı'nın bir açıklamasına atıfta bulunulur. Adı 'Fırsat Kartı' olacak olan vize; yeni bir yaşam için kampanya gibi sunulmaktadır. Bu şansı yakalamak için ise; uyulması gereken şartlara seride yer verilmiştir. 30 Kasım 2022 tarihinde yaptığı paylaşımı hatırlatmak için; tekrar retweet etmiştir. Bu tweette; Tokyo'nun bireysel turizm için vize şartı aramayacağını bildirmektedir. Başka bir seride ise; Ali Tekin'e benzer şekilde, yurt dışına çıkıldığında faydalı olacak 10 mobil uygulama tanıtılmıştır. Bazıları yukarıdaki örnekler ile aynıdır. Diğer bir tweet de yine Almanya'da çalışmak ve okumak ile ilgidir. Almanya'nın "Make it in Germany" (Almanya'da hayat kurun) adlı internet sitesi tanıtılmaktadır. İlgili web sitede; Almanya'nın hangi alanlardan profesyonellere ihtiyaç duyduğu ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Başka bir tweet serisinde; takipçilerinin yurt dışında iş bulmasını kolaylaştıracak web siteleri hakkında bilgi verilmektedir. Toplamda altı platform linki ve adı verilmiş, özellikleri paylaşılmıştır. Başka bir seride de yine birçok ülkedeki iş ilanı sitelerinin adlarını paylaşmıştır. Bunlar; 'Uluslararası iş ilanları', 'Avrupa iş ilanları', 'Amerika iş ilanları', 'İngiltere iş ilanları', 'Almanya iş ilanları', 'Kanada iş ilanları', 'Yeni Zelanda iş ilanları', 'Japonya iş ilanları', 'Hollanda iş ilanları', 'Fransa', 'İtalya', 'Avusturya', 'Avusturalya', 'İsviçre' ve 'İspanya' şeklinde başlıklar ile paylaşılmıştır. Her bir sitenin kullanımı için; yine İngilizce evrensel dil olarak bilinmelidir. Aynı zamanda ilgili ülkenin diline de hâkim olunmalıdır. Bu anlamda, standardizasyona da örnek gösterilebilir.

"*Yerleşmeniz için sizden para almayıp üzerine size para veren 6 ülke*" olarak paylaştığı seride ise; hangi ülkenin ne şartlarda ne kadar ödeme yaptığına dair paylaşımlar yapmıştır. Green Card dışında; ABD'ye başka hangi yollarla gidileceğini anlattığı bir tweet serisi de bulunmaktadır. İngiltere'de vatandaşlık imkânı sunan mesleklerin; 'Scale-up' vizesi ile mümkün olduğu bir paylaşım

yapılmıştır. Burada, konuyla ilgili resmi bir web site linki de paylaşılmıştır. Ucuza uçak bileti alınacak siteler hakkında da bir tweet serisi yer almaktadır. Makedonya Ohrid'de bir odadan görseller paylaşmıştır. Odada 300 liraya konaklamanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Ucuza yurt dışı tatili yapılacak ülkeler hakkında bilgi verdiği bir seri; açıklamalı olarak paylaşılmıştır. Almanya'nın, diploma denkliği aramadan, basit birkaç şart ile oturma ve çalışma izni vereceğine dair bir tweet ve son olarak, kimlik kartı ile ziyaret edilecek yedi ülke ismi paylaştığı bir tweet yer almaktadır. Sayfanın diğer tweetleri de bu şekilde, yurt dışı hakkında bilgilendirici ve motive edici paylaşımlardır.

Twitter hesaplarında görülen tablo; Youtube'dan biraz farklıdır. Daha çok bilgi paylaşımı sağlamaktadırlar. Ali Tekin ve yurt dışına çıkma rehberi adlı profiller, sadece bilgilendirme yaparken; Gökhan Kutluer Youtube ve Twitter'daki diğer profillerin ortasında hem Türkiye hakkında eleştirel ideolojik bir yaklaşım sergilemiş hem de bilgilendirici, yeri geldiğinde tarafsız bilgiler sunarak takipçileri ile deneyimlerini paylaşmıştır.

5.2.1.1 Gerçekliğin İnşası Genel Değerlendirme

Analiz edilen 12 Youtube videosunun 6 tanesi; alım gücü üzerinedir. Alım gücü videoları eleştirel içerik gibi görünmez. Bulunulan ülkede; otomobil, ev, market veya teknoloji ürünlerinin fiyatları ve satın alma süreçlerini anlatan videolardır. Bunun karşılığında, ülkedeki ortalama gelir ile bir asgari ücretlinin o ürünleri nasıl alacağı belirtilir. Böylece izleyiciler; Türkiye'deki deneyimleri ile kendilerinden çok uzaklardaki ekonomileri kıyaslar. Her bir videoda, Türkiye için olumsuz bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu; videoların altına yapılan yorumlarda daha net bir şekilde görülmektedir. 4 video; yurt dışında yaşam ile ilgili videolardır. Bu videolarda; yurt dışındaki yaşam ile Türkiye'deki yaşam kıyaslanmaktadır. 3 video; Türkiye'deki sektör bazlı göç konusuna eğilen, eleştirel içeriklerdir. Bir video ise; belgesel tarzında, Türkiye ekonomisi ve yaşam standartları hakkında, eleştirel bir içeriktir[8]. Bunu da Almanya ile karşılaştırarak yapmaktadır. 3 Twitter hesabı ise; eleştirel olmanın yanında, daha çok bilgilendirici, uzman görüşleri şeklinde içerikler paylaşmaktadır. Youtube videoları, tek taraflı bir şekilde Türkiye'yi eleştirip, Batı söylemi çerçevesinde bir gerçeklik inşa ederken; Twitter'daki içerikler, daha objektif ve bilgilendirme üzerinedir. İçeriklerin tamamında kullanılan kipler; aşağıda özet bir şekilde verilmiştir.

Meşrulaştırma Kipi

Ussallaştırma, Evrenselleştirme, Öyküleme

Alım gücü videolarında; ussallaştırma stratejisine sıkça rastlanmaktadır. Çünkü alım gücü; sayısal veriler ve kanıtlar ile ortaya koyulmaktadır. Fiyat etiketleri gösterilmektedir. Emlakçı, satış

[8] Toplamda 12 videodan fazla olmasının sebebi; ortak konuları barındıran videoların olmasıdır.

temsilcisi gibi uzmanların görüşlerine yer verilmektedir. İnşa edilen gerçeklik ise; Türkiye'de vatandaşların almayı hayal bile edemeyeceği şeylerin, Batı'da asgari ücretle alınabileceğidir. Diğer konulardaki videolarda da ussallaştırma stratejisi, yine ekonomik sonuçlar üzerinedir. Twitter'da ise; uzman görüşlerine yer verilerek, bilgilendirici içerikler paylaşılmaktadır.

Evrenselleştirme stratejisinde; Batı'da yaşayan ya da oraya göç etmiş hemen herkes ekonominin iyi olması, hukukun işlemesi, insanlarının daha nitelikli olması vb. birçok sebepten dolayı mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamaktadır. Bir şey istediğinde alabilmektedir. Hakkını arayabilmektedir. Eşit eğitim hakkına sahiptir. En kötü şartta bile temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Ancak videolara göre; bu durumun tam karşısına koyulan Türkiye'de, insanlar temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktan mustariptir.

Öyküleme stratejisi ise; genel olarak, Türkiye'de yaşanan olumsuz koşullar, yurt dışına göç etme ve yerleşme gibi süreçlerin öyküleştirilmiş anlatımını kapsamaktadır. Öyküleştirme ile Türkiye'deki olumsuzlukların ve yurt dışındaki güzelliklerin birinci ağızdan anlatılması; inandırıcılığı arttırmaktadır. Bu stratejiyle sık karşılaşılmasının sebebi; v-log ve blog kültürünün, internette popüler olmasıdır. Bu üç strateji ile izleyicilere; Türkiye'de yaşamak aşılması gereken bir engel, yurt dışında yaşamak ise ulaşılması gereken bir hedef gibi gösterilmektedir. Nitekim, videoların altında yapılan yorumlarda, bu görüş tam olarak gözlemlenmektedir. Bu anlamda, Batı kimliği ve kültürünün evrensellik iddiası; meşru bir zemine oturmaktadır.

Taslama/Gizleme/Gizemleştirme Kipi

Yerinden Etme, Hüsnütabirleştirme, Mecaz

Anlatımlarda sık sık ikinci tekil şahsın kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; 'yüksek lisans sonrası stajla kalabilir**sin**', 'Harcadığ**ın** zamana yazık, aldığ**ın** paraya pek değmiyor Türkiye'de' gibi ifadelerde, ilgili içeriği izleyen kişilerin, peşinen Türkiye'deki hayatından memnun olmadığı ve yurt dışına gitmek istediği düşünülmektedir. Kullanılan dilde, bu sebeple, ikinci tekil şahıs ile izleyicinin, kendisini göç edenin yerine koyması istenir. Yine Atatürk, İlber Ortaylı gibi isimlerden alıntılar da yapılmıştır.

Hüsnütabirleştirme genel olarak; yurt dışındaki şartlar için kullanılsa da Türkiye'nin geleceği için de kullanılmaktadır. Mecazlar ise genelde; Türkiye'deki durumunu direkt olarak kötü göstermek yerine, üstü kapalı bir şekilde ifade etmek için kullanılır. Benzetme, tariz, alaycılık ile de yapılmaktadır. Otomobil fiyatlarını 'korkunç ucuz bulmak'; tam tersi, iyi bir şeydir. Ancak içerik üreticisinin ürettiği alt metinde, korkunç olan; Türkiye'deki otomobil fiyatlarıdır. İçerik üreticileri Türkiye'deki durumu ve hayat şartlarını bazen direkt olarak eleştirmek yerine; üstü kapalı bir şekilde eleştirmektedir. Bunu; abartılı bir şekilde yurt dışındaki olanakları överken yapmaktadırlar.

Birleştirme Kipi

Standardizasyon, Bütünün Simgeselleştirilmesi,

İçeriklere göre; yurt dışında yaşamak ve çalışmak için, öncelikle İngilizce bilmek en temel şartlardan biridir. Bu anlamda, dil üzerinden bir standardizasyon, içeriklerde görülmektedir. Ayrıca her ülkenin kendi dili, kültürü, gelenekleri üzerinden de standardizasyon ve simgeselleştirme stratejisi uygulanmaktadır. İzleyiciler, yurt dışına gitmek istedikleri ülkenin gelişmişlik düzeyi, alım gücü gibi konulardan dolayı göç etmek istiyor olabilir. Ancak bu videolarda, dilleri ve kütlüleri hakkında bilgi ediniyor ve özümsüyor olabilirler. Birleştirme kipi ile inşa edilen gerçeklik; Batı'nın dil ve kültürel değerleri üzerinden bir özendirme çabası gütmektedir. Geleneklerine ve kültürlerine bağlı bir yaşam tarzı; dil, kültür gibi konularda göçmenler üzerinde tahakküm oluşturmaktadır. Türkiye'deki kimlik, kültür ve geleneklerden ise bir kopuş ve anlam yitimi söz konusudur.

Parçalama Kipi

Farklılaştırma, Ötekini Sansürleme/Olumsuzlama

Farklılaştırma; iki şekilde yapılmaktadır. En sık görüleni; Türkiye ve Batı ülkeleri arasındaki farkı ortaya koyarak, bir gerçeklik inşa etme çabasıdır. Böylelikle; Batı'nın değerleri, Türkiye'den daha yüce olarak sunulmaktadır. İkincisi ise; eski ve yeni arasında bir farklılaştırma mevcuttur. Gittikçe kötüleşen süreç sonunda, insanların yurt dışına göç ettiklerine dair bir gerçeklik inşa edilmektedir.

Diğer yandan, Türkiye hakkında ekonomi, hukuk, eğitim vb. birçok konuda olumsuzlama mevcuttur. Hatta yorumlarda hakarete varan görüşler paylaşılmaktadır. Parçalama kipleri ile Türkiye'deki şartlar olumsuzlanmakta, Batı daha yaşanabilir bir yer olarak farklılaştırılmaktadır. Birleştirme kipi de göz önünde bulundurulursa; Türk toplumu nefret edilecek, Batı toplumu ise hayran duyulası olacak şekilde inşa edilmektedir.

Şeyleştirme Kipi

Doğallaştırma, Ebedileştirme

Farklılaştırma stratejilerinden anlaşılacağı üzere; Türkiye'de kötü bir otomobil almak ve hatta temel ihtiyaçları bile karşılamak zorken, Batı'da küçük taksitler ile çok lüks arabalar almak oldukça kolaydır. Market alışverişleri rahatlıkla yapılabilir. Kanada'da bir çift, gülerek kuşbaşı et alırken; Türkiye'deki çift gerilmektedir. Batı'da bir şeylere sahip olabilmek oldukça doğaldır. Bunu, analiz edilen ilk videoda, lüks bir SUV alan çift de belirtmiştir. 600 doları 600 TL gibi görerek; 600 TL taksit ile lüks bir aracı Türkiye'de herkesin alabileceğini söylerler. İçeriklerde, bazen de eskiden bu yana,

Türkiye'de durumun kötü olduğu ifade edilmiştir. 'Gelecekte de hiçbir şey değişmeyecek, o yüzden göç etmek gerekmektedir' şeklinde bir mesaj inşa edilmektedir.

Tablo-19: Metin Analizleri Sonucu Ortaya Çıkan Kriz Görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Türkiye'deki geçim sıkıntısı; hayatlarına ve kültürlerine dair bir anlam yitimi ile sonuçlanmaktadır.	Türkiye'de herhangi bir kurumda istedikleri işi, istedikleri ücretle bulacaklarına dair inanç yok. Diğer birçok kurum da bu şekilde meşruluğunu kaybetmiştir.	Yurt dışında eğitim ve girişimci olabilme imkânları daha yüksektir. Kişiler daha hevesliler, Türkiye'de bu ruh yok. Temel motivasyon; yurt dışına gitmek.
Toplumsal bütünleşme	İçeriklerde hem ulusal hem de mikro kolektif kimlikler sorgulanmakta, Batı'nın kimliğine hayranlık var.	Adam kayırma gibi faktörlerin; Türkiye'de iyi bir iş bulmalarında sorun olduğunu belirtmektedirler.	Kültür, kimlik ve gelenek boyutundaki anlam yitimi; haliyle yabancılaşmaya neden olmaktadır. Özellikle göç etmiş olanlar, oranın kültürünü Türkiye'de de devam ettirmeyi düşünmektedirler.
Toplumsallaşma	Yabancılaşmada olduğu gibi; göç edilen ülkenin geleneklerine hayranlık, kendi geleneklerinden kopulmasına neden olmaktadır.	Yurt dışında toplumsal güdülenmenin olduğu, ancak Türkiye'de olmadığı belirtilmektedir.	Depresyon, mutsuzluk, kaygı vb. birçok sorun, kişilik boyutunda, videolarda ve yorumlarda gözlemlenmektedir.

5.2.2. Fenomenolojik Görüşme Bulguları

Alımlama ve Benimseme

Yukarıda da bahsedildiği üzere; görüşmelerden elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Görüşme soruları (EK 1'de yer almaktadır), daha önce belirlenmiş ölçütler ile her biri dijital yerli olan dört farklı gruba 'derinlemesine görüşme' yöntemi ile yöneltilmiştir. Katılımcıların gizliliğini korumak adına adlarına yer verilmeyecektir. Katılımcı 1 ve Katılımcı 2 anlamına gelen; K1 ve K2 şeklinde isimlendirme yapılacaktır. 12 katılımcının cinsiyet dağılımı eşittir.

4 grup 3'er kişiden oluştuğu için; grup içi cinsiyet eşitliği sağlanmasa da dağılımın eşit yapılması göz önünde bulundurulmuştur. Her grupta mutlaka iki cinsiyetten biri bulunmaktadır. Toplamda ise; eşit bir dağılım sağlanmaktadır.

İlk gruptaki; bir üniversiteden mezun olalı 5 yıldan fazla olmuş, çalışma hayatında yer alan veya en az 1 yıl çalışmış olan 3 katılımcının demografik özellikleri şu şekildedir:

K1: Kadın / Yaş: 31 / Eğitim Durumu: Doktora öğrencisi-Klinik Psikoloji / Medeni Durumu: Bekar / Meslek: Araştırma Görevlisi / Toplam Çalışma Süresi: 7 yıl / Aylık Net Gelir: 13.250 TL

K2: Kadın / Yaş: 32 / Eğitim Durumu: Lisans-Tarih / Medeni Durumu: Evli / Meslek: Öğretmen / Toplam Çalışma Süresi: 8 yıl / Aylık Net Gelir: 9.500 TL

K3: Erkek / Yaş: 31 / Eğitim Durumu: Lisans-Turizm İşletmeciliği / Medeni Durumu: Evli / Meslek: Pazarlamacı / TÇS: 9 yıl / ANG: 15.000 TL - 20.000 bin TL arası.

İkinci gruptaki; bir üniversiteden mezun olalı 5 yıldan az olmuş, çalışma hayatında yer alan veya en az 1 yıl çalışmış olan 3 katılımcının demografik özellikleri şu şekildedir:

K4: Erkek / Yaş: 27 / ED: Lisans-İngiliz Dili ve Edebiyatı / MD: Bekar / Meslek: Sosyal medya içerik yöneticisi / TÇS: 7 ay / ANG: 7.500 TL - 8.500 TL arası.

K5: Erkek / Yaş: 25 / ED: Lisans-Radyo Televizyon ve Sinema / MD: Bekar / Meslek: Haber editörü / TÇS: 13 ay / Maaş: 5.000 TL, Aile Desteği: 3.000 TL, ANG: 8.000 TL + Coin ve NFT gelirleri mevcut.

K6: Kadın / Yaş: 28 / ED: Lisans-Türk Dili ve Edebiyatı / MD: Evli / Meslek: Çalışmıyor. Ancak 4 yıl garsonluk yapmış / Aylık Hane Geliri: 8.000 TL

Üçüncü gruptaki; bir üniversiteden mezun olmuş, bir işte veya alanında çalışmamış, iş arayan 3 katılımcının demografik özellikleri şu şekildedir:

K7: Erkek / Yaş: 23 / ED: Lisans-Yönetim Bilişim Sistemleri / MD: Bekar / Meslek: Çalışmamış / TÇS: Part-time: 3 ay

K8: Kadın / Yaş: 23 / ED: Lisans-Psikoloji / MD: Bekar / Meslek: Çalışmamış

K9: Erkek / Yaş: 24 / ED: Lisans-Gazetecilik / MD: Bekar / Meslek: Çalışmamış

Dördüncü grup; üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu gruptaki 3 katılımcının demografik özellikleri şu şekildedir:

K10: Kadın / Yaş: 23 / ED: ODTÜ-Kimya öğrencisi / MD: Bekar

K11: Erkek / Yaş: 23 / Vakıf Üniversitesi-Diş Hekimliği öğrencisi / MD: Bekar

K12: Kadın / Yaş: 22 / Vakıf Üniversitesi-Yeni Medya ve İletişim öğrencisi – Çift Anadal-Görsel İletişim Tasarımı öğrencisi / MD: Bekar

Uzaktaki Sıradan Hayaller

Katılımcılara demografik soruların ardından hayalleri ve hayatları üzerine sorular soruldu. Prekar koşulların vermiş olduğu güvencesizlik bu sorular ile ortaya çıkmıştır. Her birinin arzusu hayatını güvence altına alabileceği bir işe sahip olmak, sıradan bir hayat yaşamaktır. Hiçbir katılımcının bir değişime öncü olmak gibi içinde bulunduğunu düşündüğü durumu değiştirmeye dair bir düşüncesi bulunmamaktadır. Sinmiş ve kendi kabuğuna kapanmışlardır. Sennet'in bahseddiği üzere kamusal olana dair düşünceleri yoktur. Kişisel olana ve aileye önem vermektedirler. Kendilerini kurtarma gayesindedirler. İçinde bulunulan yapı, alan vb. adlar ile adlandırılan içinde bulundukları mekanizmaya karşı pasifleşmiş bir konumdadırlar. Althusser'in yaklaşımı ile ideolojiyi yeniden üretmektedirler. Bunu da medyada gördükleri söylemler ile inşa etmektedirler. Çünkü bir kısmının hayali bunu gerçekleştirmek için yurt dışına çıkmaktır. Verilen cevaplardan yola çıkılacak olurssa Türkiye'de kendilerinin işe yaramazlık kabusuna itildiğini düşünmektedirler. Çünkü hayatları ve iş hayatları ile ilgili prekar koşulların bir çoğuna sahiptirler.

"*Lütfen biraz hayallerinizden bahseder misiniz?"* sorusu sorulduğunda; birinci grup katılımcıların hepsi, yurt dışında yaşamak istediğini belirtmiştir. K1 ve K2; mesleklerinin Türkiye'de değer görmediğini ve mesleklerini burada doğru bir biçimde icra edemediklerini ifade etmiştir. Bunun için hayalleri arasında; yurt dışına göç etmek yer almaktadır. K3 ise; evlenmeden önce yurt dışına gitmek istediğini ama evlendikten sonra bu fikrinden tam olarak emin olamadığını söylemiştir. İkinci grup katılımcıların hayalleri ise; düzenli bir işte çalışıp, sıradan mutlu bir hayat yaşamaktır. K4; çok büyük bir hayalinin olmadığını, en temel ihtiyaçlarını bile karşılamanın zor olduğunu belirtmiştir. Üçüncü grup katılımcılar arasında; yurt dışında yüksek lisans yapmak isteyen bir katılımcı yer almaktadır. Diğer iki kişi ise; serbest ve özgürce mesleklerini yapmak, iyi işler çıkarmak istemektedir. Dördüncü grup katılımcıların, yani öğrencilerin, hayalleri ise; gelecekte düzenli bir gelir elde edebilecekleri bir işe sahip olmak ve bu işlerinin okudukları bölümle ilgili olmasıdır. Tüm katılımcılar, hayalleri sorulduğunda; düzenli gelir sağlayacak, düzgün bir iş hayalinden bahsetmektedir. Hemen hemen hepsi hayallerinin büyük olmadığını ya da hayalleri olmadığını belirtmiştir. Bir kısmı, hayallerinin; yurt dışına çıkmak olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerdeki ortak payda ise; kendi ayakları üzerinde durabilecekleri bir iş hayalidir. İş, geçim vb. konular dışında; hayaller neredeyse yok derecesindedir. Birkaç kişi, seyahat etmek olduğunu belirtmiştir. Ama bunun ön koşulu olarak; asıl hayalinin, iyi gelir elde etmesi gereken bir iş olduğunu da belirtmişlerdir.

Bu anlamda, en dikkat çeken cevaplar arasında; '*yurt dışında yaşamak istemek*', '*düzgün bir iş bulmak*', '*sıradan mutlu bir hayat'*, '*küçük hayaller*' gibi temalar yer almaktadır. Katılımcılar hayallerinin olmaması veya sıradan hayalleri olmasını; ülkenin içinde bulunduğu duruma bağlamaktadır. Nesnel olan ekonomik durum; öznel olarak hayallerini etkilemektedir.

"*Türkiye'de yaşamak nasıl bir şey?"* ya da "*Bir günün nasıl geçiyor?"* sorusuna; birinci grup katılımcılar olumsuz cevaplar vermişlerdir. K1; günlerinin monoton ve mutsuz geçtiğini belirtmiştir. K2; stresli ve sinirli bir yaşam tarzı olduğundan bahsetmiştir. Ekonomik olarak zor olduğu; ortak paydalardan biridir. Ancak K3; bunun alışık olduğu bir hayat tarzı olduğunu da belirtmiştir. İkinci grup katılımcılar da Türkiye'deki yaşam hakkında olumsuz görüşler paylaşmıştır. Yine monoton ve yıpratıcı bir deneyim olduğundan bahsetmişlerdir. Üçüncü grup katılımcılar da olumsuz görüşlerde bulunmuştur. Bu grup, özellikle çalışmadıkları için; stresli, güvencesiz, değersiz, monoton bir hayat yaşadıklarını belirtmiştir. Genelde yüksek lisans veya başka bir amaç için; sürekli ders çalıştıklarından, uyku düzenlerinin bozulduğundan bahsetmişlerdir. Dördüncü grup katılımcılar; Türkiye hakkında daha olumlu yorum yapsalar da ekonomik zorluklara dikkat çekmişlerdir. Ekonominin kötü olmasının zorluğundan ve umut kırıcı yanından bahsetmişlerdir.

Verilen cevaplarda dikkat çeken noktalar arasında; "*ekonomik zorluk*", "*stres*", "*trafik ve toplu ulaşım sorunları*", "*umutsuzluk*", "*düzensiz günler*", "*uyku bozuklukları*" gibi başlıklar bulunmaktadır. Stres, kavga, umutsuzluk vb. birçok sorunun temelinde ekonomik zorluklara dikkat çekilmektedir. Diğer birçok sübjektif sorunun temelinde yine ekonomi yatmaktadır. Öğrenciler dışındaki tüm katılımcılar, olumsuz deneyimlere dikkat çekerken; öğrenciler, ülkenin nimetlerinin fazla olduğundan ancak yeteri kadar değerlendirilmediğinden bahsetmiştir.

Tüm katılımcılara bir onam formu ile araştırma hakkında ve araştırmanın temel kavramı olan prekarizasyon hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ancak yine de görüşme sırasında da hemen hemen aynı şekilde; prekarizasyon, sözlü olarak da özet bir şekilde anlatılmıştır. Sonrasında ise; katılımcılara "*Sizce hayatınız prekar mı?"* sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca sonda da yardımcı olması adına şu sorular mutlaka eklenmiştir: "*Yani bir güvenceniz var mı? Hayatınız istikrarlı mı yoksa inişli çıkışlı mı? Yarın ne olacağını düşünebiliyor musunuz, yoksa her an başıma bir şey gelebilir diye mi hissediyorsunuz?*" Birinci grup katılımcılar, çalışma koşullarının prekar olduğunu kabul etmektedirler. K1; düzenli maaş gelirinin bir güvence sağladığını belirtmektedir. Ancak bu gelir seviyesinin net bir refah sağlamadığından da bahsetmektedir. Bir sağlık sorunu çıkarsa ya da bir çocuğunun olması durumunda; maaşının yetmeyeceğinden korkmaktadır. K2 ise; özel bir okulda öğretmen olduğundan, işçi statüsünde her yıl sözleşmesi yenilendiği için kıdemi olmadığından ve mesleki açıdan onu koruyan yasalara tabi olmadığından bahsederek, şu sözleri kullanmaktadır; "*…bu beni inanılmaz derecede çok büyük bir güvensizliğe itiyor. Çünkü benim güvencem yok…*" Bu sözleşmenin bir mobbing aracı olarak

kullanıldığını da eklemektedir. Örneğin; bir veli ile anlaşmazlık yaşanması durumunda öğretmenin sözleşmeye geç çağırıldığını ve bu şekilde gözdağı verildiğini belirtmektedir. K3 ise; pazarlamacı olduğu için, şirkete para kazandıramadığı takdirde, hemen gözden çıkarılabileceğini düşünmektedir.

İkinci grup katılımcılar da hayatlarının prekar olduğu konusunda hemfikirlerdir. K6; "*Her an her şey gelebilir. Bu yüzden çok fazla kendimi de açıkçası güvende hissetmiyorum*." şeklinde bir ifade kullanmıştır. K4; yaptığı işi, gelecekte yapay zekânın alacağını düşünmektedir. Şu anda yaptığı işte; yapay zekânın gelişimini sağlamaktadır. Bu durumu; "*Yani kendi sonumuzu hazırlıyoruz gibi bir şey.*" şeklinde yorumlamaktadır. Bunun dışında katılımcılar; geleceklerini garanti altına alacakları bir yatırıma sahip olmadıklarını belirtmektedir. K5; kendi yerine başka bir çalışanın rahatlıkla bulunabileceğini, bu yüzden patronunun gözünde değerinin düşük olduğunu düşünmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır; "*O kişinin iki dudağı arasından çıkacak sözlere çok fazla bağlısınız*." İşvereni tarafından, hakkında alınacak olumsuz bir kararı engelleyecek gücünün olmadığını düşünmektedir.

Üçüncü grup katılımcılar da hayatlarının istikrarsız olduğunu düşünmektedir. Özellikle, işsiz oldukları için; yarınları hakkında hiçbir netlik yoktur. K7; "*Hayatımda şu an hiçbir şey kesin değil. Yani yarın çok farklı bir güne uyanabilirim. Yani bu gece çok farklı bir şey olabilir. Her şey değişebilir.*" demektedir. Başlarına çok iyi bir şey ya da çok kötü bir şey de gelebileceğini düşünmektedirler. K9; hayattaki statüsünün giderek düştüğünü şu ifadelerle dile getirmektedir: "*Çünkü hayatıma ben orta üst sınıfta başladım ve gittikçe orta altın diplerine doğru gidiyorum ve bunda elimden bir şey gelmediği bir noktada, işte ekonominin kötüleşmesi, işte enflasyon, kur vesaire gibi…"* Katılımcılar, olumsuz geçen iş görüşmelerinden duydukları rahatsızlığı da dile getirmektedir. Adil olmadığını, olumsuz cevap bile alamadıklarını belirtirmişlerdir.

Dördüncü grup katılımcılar, yani öğrenciler de hayatlarının prekar olduğunu düşünmektedir. Ancak K11, genele göre farklılık göstermektedir. Ailesine bağımlı olduğu için; prekar olduğunu düşünmektedir. Hayatının istikrarlı olduğunu ve gelecekte de istikrarlı gideceğini düşünmektedir. K12 ise; öğrenci olduğu okulda, kısmi zamanlı çalışan olarak çalıştığını ama bir anda işinden çıkartıldığını belirtmektedir. Bu durumun onda, gelecek ile ilgili de bir kaygı oluşturduğunu dile getirmiştir. Aynı şeyin profesyonel hayatında da başına gelmesinden korkmaktadır. K10 ise; özel sektörde çalışacağını düşündüğü için, devlet gibi bir garanti olmayacağını ve bu yüzden de kaygılandığını belirtmektedir.

Tüm katılımcılar; hayatlarının prekar olduğunu belirtmişlerdir. Prekarizasyonun ne olduğu katılımcılara anlatıldığında; kendilerini bulduklarını, kavramın kendi hayatlarına uyduğunu belirtmişlerdir. 'Beni anlatıyor' diyen katılımcılar olmuştur. Bu anlamda en dikkat çeken noktalar; "*kaygı*", "*sözleşme yenilememe tehdidi*", "*güvencesizlik*", "*belirsizlik*" gibi temalardır. Katılımcılara

göre; işverenlerin elinde bulundurduğu enstrümanlar, birçok farklı açıdan, onlar için tehdit oluşturmaktadır.

Katılımcıların birçoğu prekar koşulların başına gelmesinden korkuyor ya da prekarizasyona maruz kalmıştır. Standing, Bauman, Sennet, Foucault gibi düşünürlerin yeni kapitalist sisteme dair yaptıkları çıkarımların birçoğu katılımcıların deneyimlerinde gözlemlenmektedir. Bir kısmı ise medyadan veya çevrelerinden şahit oldukları ile yaptıkları çıkarımlardır.

Sessizleştiren Medya

Katılımcılar dijital yerli olmaları nedeniyle sosyal medya gibi dijital iletişim teknolojilerini, geleneksel araçlara göre çok daha fazla tercih ediyorlar. Bu platformların kullanışlı oluşu, doğru bilgiye ulaşmayı sağlamasından dolayı bunu tercih etmektedirler. Ancak yankı odaları, filtre balonu gibi sosyal medyanın diğer görüşleri marjinalleştiren etkilerinin sadece bir katılımcı farkındadır. Ancak o da bunu bilmesine rağmen bu etkinin kurbanı olduğunu belirtmektedir. Katılımcılar dijital teknolojilerin sebep olduğu manipülasyona açık durumdadırlar. Genel olarak günlerini evde ve sosyal medyada geçirmektedirler. Bunun sebebi prekar koşulların onları bu gibi ucuz aktivitelere mecbur kılıyor olmasıdır. Bilgi edinme aracı olarak tarafsız gördükleri sosyal medyaya karşı oldukça korumasız durumdadırlar. Bu onların oluşturdukları yankı odaları çerçevesinde öznelleşmelerine neden olmaktadır.

"*Hangi medya araçlarını, ne sıklıkla kullanıyorsunuz?*" sorusuna birinci grup katılımcılar; yeni medya araçlarını kullandıkları cevabını vermektedir. Daha çok Twitter'ı kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunun nedeni ise; günlük haber akışını takip etmektir. Geleneksel medya araçlarını çok nadiren kullanmaktadırlar. Instagram'da da çok vakit geçirdiklerini belirtirmişlerdir. İkinci grup katılımcılarda genel eğilim; yeni medya araçlarını kullanmaktır. K4; geleneksel medyanın yanlı olduğunu düşündüğü için internet üzerinden, haberi direk kaynağından, almak istediğini belirtmektedir. K5; evde televizyonu olmadığını, televizyon içeriklerini ise bilgisayar üzerinden izlediğini belirtmektedir. Mesleği gereği izlemesi gereken spor müsabakalarının platformlarının ücretini kendisi karşılamaktadır. Bu ücreti karşılayamayan çalışanlar; kaçak yayınlar ile müsabakaları izlemektedir. Bazen bu kaçak yayınlar kesildiği için; haber yapacak kişinin içeriğe ulaşamadığını belirtmektedir. Çalıştığı kurumun ise alanında önemli bir yayın kuruluşu olduğunu belirtmektedir. K6; yine Youtube, Instagram, Twitter gibi platformları saysa da öncelikle televizyon izlediğini söylemiştir. Üçüncü grup katılımcılar da yeni medya ortamlarını kullanmaktadırlar. Geleneksel medya içeriklerine güvenmemektedirler. Ancak K9; yankı odası etkisinin farkında olduğunu belirtmektedir. "S*osyal medyada aynı şeyleri almak da bir yankı odası oluşturuyor benim için. Çünkü çok yanılsamalar yaşıyorum. Bu böyle herhalde diyorum. Sonra bir sonraki seçimde hayır öyle değil diye cevap geliyor*

yani." K7; televizyonu olmadığını, sinemayı ise pahalı bulduğunu, o para ile yemek yemenin daha mantıklı geldiğini belirtmektedir. K8 ise; platformları ihtiyacına göre kullandığını ifade etmektedir. Öğrenci olan dördüncü grup katılımcılar; sosyal medyayı çok kullandıklarını belirtmektedirler. Sadece K10 televizyonda bazı haber kanallarını izlemektedir. Özellikle; Bloomberg HT'yi finansal yatırım işleri ile ilgilendiği için takip etmektedir. Ancak yatırım stratejisi belirlerken; sosyal medyayı da aktif kullandığını söylemektedir.

Katılımcılar, çok büyük oranda, yeni medya mecralarını kullanmaktadırlar. Nadiren geleneksel medya ile ilgilenmektedirler. Bunun sebepleri arasında; özellikle, haber içeriklerine güvenmeme, bu araçlara sahip olamama ya da pahalı bulma yatmaktadır. Katılımcıların, özellikle dijital yerli denilecek kuşaktan seçilmiş olmasının da bunda etkisinin büyük olduğunu kabul etmek gerekir. Önemli temalar şu şekildedir; "*haber/bilgi alma*", "*yanlı haber*", "*maliyet*", "*özgürlük*", *"yankı odası*".

Birinci grup katılımcılar, "*yurt dışıyla ilgili ne tür içerikler izliyorsunuz?*" sorusuna karşı; yurt dışı ile ilgili içerik izlediklerini belirtmişlerdir ama bu durum farklılıklar göstermektedir. Hepsi; yurt dışına nasıl gidildiğini anlatan içerikler ile ilgilenmiştir. Bunun yanında K1; yaşam şartlarının iyi olduğunu zaten bildiğini, o yüzden, o tarz içerikleri çok incelemediğini belirtmektedir. K2 ve K3 ise; yaşam standartları, alım gücü vb. içerikleri incelemektedir. K2; yurt dışındaki iş ilanlarını da takip etmektedir. İkinci grup katılımcılar arasından K6; bu tarz içerikler izlemediğini belirtirken K5; alım gücü ile ilgili içerikleri takip ettiğini belirtmekte ve ev fiyatlarına bakmamasını şu cümlesi ile açıklamaktadır: "*Biz bu ülkede ev satın alabilmeyi zihnimizde çok fazla bulunduramıyoruz*." K7 ve K9; yurt dışındaki eğlence ve gezi videolarını izlediğini belirtmektedir. K8 ise; yurt dışında yaşam ile ilgili izlediği videoların aşırı romantize edildiği ve abartıldığını düşünmektedir. Geleneksel ve yeni medyada karşılaştığı bazı içeriklerde, Batı'nın çok iyi, cennet gibi bir yer; bazılarında ise yaşanmaz yer olarak gösterildiğini belirtmektedir. Üniversite öğrencisi olan gruptaki K10; öğrenci olarak, yüksek lisans için, yurt dışına nasıl göç edebileceği ile ilgili içerikleri takip ettiğini belirtmektedir. K11; gezi videolarının yanında, fiyat karşılaştırma videoları, yaşam standardı ile ilgili içerikleri takip ettiğini söylemektedir. K12 ise; Youtube'da yurt dışında yaşayanların vloglarını ve Instagram'da alım gücü ve fiyat videolarını izlediğini ifade etmektedir.

Katılımcıların hemen hepsi; yurt dışı ile ilgili videolar izlemektedir. Az bir kısmı, sadece gezi ve eğlence içeriklerini izlerken; büyük bir çoğunluğu alım gücü, yaşam standartları, eğitim vb. içerikleri takip etmektedir. Ancak sadece gezi videosu izlemiş olanların bile bu tarz içerikler hakkında bilgisi vardır. K7; arkadaşlarından alım gücü videolarındaki bilgileri duyduğu zaman şaşırmaktadır. "*Yani bunlar şey gibi geliyor artık. Yani ben böyle gerçek biliyorum hani insanlar bunu söylüyor. Ama herhalde ütopyadır falan ya diyorum."* ifadelerini kullanmaktadır. Öne çıkan noktalar arasında;

"*moral bozucu*", "*şaşırma*", "*karşılaştırma*", "*merak*" yer almaktadır. İçinde bulunduğu durumdan memnun olmamanın; bu içerikleri izlemeye ittiği görülmektedir.

"*Sosyal medyada Türkiye'nin ekonomisi, siyaseti, hukuku vb. konulardaki içeriklerden hangilerini takip ediyorsunuz? Neden?*" sorusuna, birinci grup katılımcılar; siyasi gündem ağırlıklı takipte bulundukları cevabını vermişlerdir. K1; tarafsız olduğunu düşündüğü bu tarz içerikleri, sosyal medyadan takip ettiğini söylemektedir. K3; ekonomi içeriklerini ileriye dönük karar almak, yatırım yapmak amacıyla incelediğini belirtmektedir. K2 ise; genel konjonktürün herkesi politikleştirdiğini belirtmektedir. Kendisinin haklarını öğrenebilmek adına bu tarz içerikleri takip etmektedir. Asgari ücretin belirlenmesi ile ilgili içerikler örnek verilebilir. Sınıftaki öğrencilerinin dahi, bu içerikleri takip ettiğini söylemektedir. Derslerde de konuştuklarını söyleyerek, örnekler vermektedir: "*Enflasyon yükselmiş, Osmanlı'da işte küçük el tezgâhları kapanmış, dışa bağımlı hale gelmişiz* – (Öğrenciler): *Biz de zaten dışa bağımlı hallede değil miyiz şu an?" /* "*Bunu bu arada sadece 8-7 değil, 5'ler bile sorguluyor."* Derslerde siyaset konuşmak disiplin suçu olduğu için; bunun önüne geçilmeye çalışılsa da küçük yaştaki öğrencilerinin siyasi tartışmalar yaptığını belirtmektedir. Bu durumun gün geçtikçe arttığını da belirtmiştir.

İkinci grup katılımcıların, gündemdeki konuya yönelik içerikleri takip ettikleri anlaşılmaktadır. Bu, ekonomi ağırlıklıdır. K4; ofisteki herkesin bir yandan çalışıp, diğer yandan asgari ücret ile ilgili açıklamaları takip ettiğini belirtmektedir. K5; kurumsal hesapları değil, daha çok kişisel hesapları takip etmektedir. İşiyle ilgili olduğu için spordaki gelişmeleri takip etmektedir. K6 ise; "*Siyah Şerit*", "*Toplumsal Gündem*", "*Diken*" gibi muhalif içerik üreten profilleri takip etmektedir. Üçüncü grup katılımcılar arasında; sokak röportajlarına, diğer gruplara göre daha fazla ilgi olduğu görülmüştür. Bunları komik bulan ya da sinir bozucu bulan vardır. K7; Özgür Demirtaş'ı takip ettiğini söylemektedir. K8; canını çok sıktığı için haber kanallarını eskisi kadar takip etmediğini ifade etmektedir. K9 ise; sağlığını bozduğunu belirtmektedir.[9] Öğrenci olan grupta yer alan K10; döviz kurunu takip ettiğini belirtmektedir. Bir şey satın almak için para biriktirdiği dönemde, özellikle enflasyon sonucu ne yapması gerektiğine karar vermek için; bu içerikleri takip etmektedir. K11; tarafsız bulduğu platformları takip ederken, finansal yatırım ile ilgilendiği için, stratejisini belirlemek adına bağımsız veya kurumsal profillerin içeriklerini takip ettiğini belirtmektedir. K12; siyasi tartışmaların kavga ile sonuçlanmasından dolayı sevmediğini ifade etmektedir. Bu sebeple içeriklere bir miktar uzak olsa da Oğuzhan Uğur adlı Youtube içerik üreticisinin sunuculuğunu yaptığı; "*Mevzular Açık Mikrofon*" adlı Youtube videolarını izlediğini belirtmektedir. Bu içeriğe her görüşten

[9] K9'un bu ifadesinden sonra, ilerleyen sorular, bu tarz içerikler üzerine olacağı için; tekrardan görüşmeye devam edip etmek istemediği sorulmuştur. Katılımcının sağlığını olumsuz etkilemeyeceğine emin olunduktan sonra ve katılımcının onayıyla görüşme devam etmiştir.

siyasi figür katılarak kendisine sorulan soruları yanıtlamaktadır. K12; sokak röportajlarını izlediğini ve telefonunu çıkar göster diyen kişilerin olduğunu belirterek; "*genellikle dayılar oluyor telefonunu çıkar falan diyorlar*" demektedir. Bu soruda, katılımcıların verdikleri cevaplarda dikkat çeken ifadeler şu şekildedir; "*sağlığını olumsuz etkilemesi*", "*sinirlenmek*", "*ilgi kaybetmek*", "*merak*", "*kaygı*". Genel buhran durumunun; kişisel sorunlara yol açtığını belirtmektedirler.

Türkiye ile ilgili içeriklerde burada sahip oldukları yaşam üzerine eleştirel içeriklere eğilim fazlayken, yurt dışı ile ilgili daha çok olumlayıcı içerikler ile karşılaşmaktadırlar. Bunun sebebi ise içerik üreticilerinin kaygılarında yatmaktadır. Prekar koşulların nesnelleştirilmesi uzakta olanın olumlanması ile prekaryaların dikkatini çekecek içeriklerin gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır. Batı'da sıradan bir insanın oldukça rahat ulaşaabildiği birçok şey ev, araba, temel ihtiyaçlar, seyahat gibi farklı temalarda sunulmaktadır. Bu nesnelleştirme, Türkiye'de bu içerikler ile karşılaşan bireylerin bir içselleştirme yaşamasına neden olmaktadır. Türkiye'de maruz kaldıkları olumsuz koşullar ve takip ettikleri olumsuzlayıcı içerikler bu içselleştirmenin etkilerini arttırmaktadır. Ancak Sennet, Bauman, Standing vb. isimlerin onlara çalışmasından verilmiş örneklere bakıldığında Batı'nın da prekar koşullara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle de göçmenlerin, gençlerin ve kadınların bu koşullara daha çok maruz kaldığı görülmektedir. Bilimsel çalışmalar ve tartışmalar Batı'da prekar koşulların olduğunu göstürirken, Batı'nın cennet gibi tasvirinin nedeni ise Zizek'in bahsettiğ sanallık ile ilgilidir. İmgesel sanal ve simgesel sanal olarak ortaya attığı düşüncelerine yukarı da yer verildi (Bknz.:88). Batının güvenilir olmadığını da dile getiren katılımcıların yurt dışına gitme motivasyonlarını besleyen bu içeriklere olan ilgi imgesel sanal ve simgesel sanal yaklaşımları ile açıklanabilir. Batı'nın demokrasisine, göçmenlere karşı yaklaşımına olan inançları başkalarının da ona inanmasına devretmektedirler. Orada da her an başlarına bir şey gelebilir. Özellikle K3 sağlık sektörü üzerinden açıklamıştır. Başkalarının da buna inanıyor olması, -bu örnekte başkları medyadaki bütün bu olumlayıcı içerik üreticileri- bireylerde burada elde edemediklerini Batı'da elde edeceklerine dair inancı beslemektedir. Bu içeriklerde bu hem imgesel boyutta yapılıyor hem de Batı'nın kötü yanları görmezden geliniyor. Batı'da yaşamanın tek sorunu oranın insanın soğuk ve cana yakın olmaması olarak belirtilmektedir. Ancak bu da aşılacak bir sorun olarak görülür. Yılbaşı, şükran günü vb. birçok gelenekleri eğlenceli ve sıcak bir şekilde sunulmaktadır. Ancak her bir özel günün kapitalist ekonomi için bir tüketim alışkanlığı dayattığı göz ardı edilir.

Katılımcılar Sennet'in tasvir ettiği gibi izlemeyi tercih etmişlerdir. İlerleyen sorularda hemen hepsinin suskunluk içine düştüğü görülmüştür. Kamusal alana katılım hemen hiç yoktur. Bu anlamda Morozov'u da destekler sonuçlar görülmektedir. Sosyal medyanın aktivistliği sinik bir aktivistlik doğurmaktadır. İnsanları öznelleştirmektedir. Bu da onları kamusal alanda konuşan insanlardan, medyadaki kamusalda olanları izleyen insana dönüştürmektedir. İnsanlar aktif bir tartışma ortamından

uzak oldukları için oluşturdukları yankı odalarında sürekli olarak aynı görüşün, farklı görüşleri çürütmesini izleyerek görüşlerinin hakikat olduğuna dair inançlarını arttırmaktadırlar. Aktif bir tartışmaya katılmadıkları için kurgulanmış tartışmalar da haklı olan görüşleri değiştirilmesi güç bir hal almıştır. Gerçekten kamusal alanda gördükleri tablo ile zihinlerindeki hakikat uyuşmadığı taktirde, tartışma ortamından kaçıp, suskunluk içine düşmüşlerdir. Bu da bir öfke ve nefret olarak önce siyasilere sonra toplumda onları destekleyenlere dönmüştür.

Eğitim Okullarda Değil! Eğitim Sosyal Medyada!

Katılımcılar aldıkları sistematik eğitimi eleştirmişlerdir. Eleştirmeyen ise bugünün eğitim sistemine dair eleştirilerde bulunmuştur. Ortak nokta ise insanlar kendi çabaları ile bir yere gelmektedir. Sosyal medya ise bilgi edinme anlamında oldukça verimli bir araçtır.

"*Bugüne kadar aldığınız eğitimi ve öğretimi değerlendirir misiniz?*" sorusuna, birinci grup katılımcılar; genel olarak olumsuz bir eğilimde cevap vermişlerdir. K1 hem lisansüstü öğrencisi hem de akademik personel olduğu için; iki açıdan deneyimler aktarmıştır. Lisansüstü mülakatlarının şeffaf olmamasının güvenini kırdığından bahsetmiştir. Vakıf üniversitesinde çalıştığı için hem ülkeden hem de ülkedeki eğitimden umudunun kalmadığını belirtmektedir. Görev yaptığı bölümde öğrencilerin bir şekilde mezun ettirildiğinden bahsetmektedir. "*Bazı öğrenciler var ki hani onun psikolog olarak ortada dolaşması toplum sağlığına zararlı ama o diplomayı alıyor, bir şekilde aldırılıyor*." ifadelerini kullanmaktadır. K2; genel olarak, özel okullarda eğitim aldığı için iyi bir eğitim hayatı olduğundan bahsetmektedir. Ancak şu anda bir eğitimci olarak, kendi aldığı eğitim ile bugünü kıyasladığında; kötüye giden bir tablo çizmektedir. K3 ise; İngilizceye olan merakından dolayı dil bölümlerine yönelmek istediğini ama bazı sebeplerden dolayı İngilizcesini kullanabileceği turizm işletmeciliği bölümüne yöneldiğini belirtmektedir. Bilinçli ve planlı bir eğitim hayatı olduğunu söylemektedir. Yakın çevresinin desteğiyle bunu sağlamıştır. Ancak üniversiteden mezun olduktan sonra; bir daha eğitim ile ilgili hiçbir şey ile ilgilenmek istememiştir. "*Ehliyet sınavına bile mesela dijital sınava girmiştim*." demektedir. İkinci grup katılımcılardan olan K4; eğitimin insana çok bir şey katmadığını düşünmektedir. İngilizcesi iyi olduğu için bu bölümü tercih ettiğini söylemektedir. Ancak İngilizcesinin gelişmesinde bir katkısı olmamıştır. Matematik için de aynı şeyin geçerli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: "*8-10-12 yıl eğitimini alıyorsunuz ve onu öğrenemiyorsunuz*." İngilizcesini bir miktar kullanabileceği bir iş yapmaktadır. Ama bu işi yapmasında eğitiminin bir katkısı olmadığını söylemektedir. K5; ilkokulda oldukça başarılı bir öğrenci olduğunu, ancak ortaokula geldiğinde online video oyun bağımlılığı nedeniyle, derslerinin kötüleşmeye başladığını belirtmektedir. Lise giriş sınavında iyi puan yapmış olmasına rağmen; eğlenceli ortamı olan bir lise tercihi yapmıştır. Ailesinin ilgisizliğinin de bu kötüleşmeye neden olduğunu belirtmektedir. Sonrasında kazandığı üniversitenin teorik eğitiminin çok iyi olduğunu, ancak mesleki uygulama derslerinin teknik alt yapı

yetersizliğinden dolayı kötü olduğunu söylemektedir. Bu sebeple; buradan mezun olan öğrencilerin, sektörde bocaladığını belirtmektedir. Eğitim hayatını 10 üzerinden 5 ile puanlandırmaktadır. K6; ilkokul eğitiminin iyi olduğunu, ancak sonrasında aldığı eğitimlerin verimsiz olduğunu belirtmiştir.

Üçüncü grup katılımcılardan olan K7; ilk olarak kötü bir İngilizce eğitimi olduğundan bahsetmiştir. Yapmak istediği mesleğinde İngilizce çok önemli olmasına rağmen; hem iyi bir İngilizce eğitimi alamamıştır hem de ilkokulda İngilizce öğretmeninden dayak yediği için dil dersi onun için olumsuz etkilere neden olmuştur. Lisede bilgisayar bölümü okumuştur. Alan derslerinden memnundur. Ancak üniversitenin bilgisayar bilgisine çok bir katkısı olmamıştır. "*Eğer ki lisede üniversiteyi kazanamayıp, zaten bilgisayar okuyordum ve yazılıma üniversiteye gitmeden başlasaydım; şu anda çok iyi bir yazılımcıydım. Kesinlikle şu anda çok… bence şu an çok iyi paralar kazanıyordum*" ifadelerini kullanmaktadır. K8; ilkokulu bir köy okulunda okuduğu için kötü bir eğitim aldığını belirtmektedir. "*Mesela biz İngilizce dersini görmüyorduk. Onun yerine boş serbest bırakılıyorduk*" demektedir. Sonrasında şehirde okumaya başlamış ve iyi bir lise eğitimi de almıştır. Ancak vakıf üniversitesinde okuduğu için; lisans eğitiminin de iyi olmadığını belirtmektedir. K9 da babasının mesleğinden dolayı sürekli farklı okullarda eğitim almak zorunda kalmıştır. K8 gibi köy okulunda eğitim almıştır. Bu sebeplerle adaptasyon sorunu yaşamıştır. Üniversite'de ise ilk önce gazetecilik dışında bir bölüm tercih etmiştir. Burayı lisenin devamı gibi, sadece bilgi veren, bir aktivitenin olmadığı bir yer olarak tanımlamaktadır. Sonrasında gazetecilik bölümüne geçmiştir. Ancak buranın da sadece iyi bir üniversite adı olduğu için özgeçmişinde yer alabileceğini, başka bir katkısının olmadığını belirtmektedir.

Dördüncü grup katılımcılardan olan K10; ilkokulu devlet okulunda okumuştur. Nitelikli bir ilkokul eğitimi almadığını söylemektedir. Sonrasında lisede iyi bir okulda eğitim görmüştür. Faaliyetlerin olduğu, bakış açısı kazanabileceği bir lise hayatı olmuştur. ODTÜ'yü kazandıktan sonra ise; çok kaliteli bir eğitim aldığını, vizyonunun geliştiğini belirtmektedir. Önüne hazır bilgiyi beklememeyi, bilgiye ulaşmayı öğrendiğini söylemektedir. K11; ilkokuldan liseye kadar şanslı olduğunu hissediyordur. İyi öğretmenlerden, iyi eğitim almıştır. Üniversite'de ise temel eğitimin ötesinde belli bir alana yönelmenin daha önemli olduğunu düşünmektedir. Ancak genel olarak; eğitim kalitesinin o kadar da yeterli olmadığını düşünmektedir. K12 ise; K11'in aksine, üniversiteye kadar olan süreçte öğretmenlerinden memnun olmadığını belirtmektedir. Öğrencileri kayırdıklarından, öğrencilerin, öğretmenlerin önünde kendi aralarında kavga ettiklerinden bahsetmektedir. Ancak üniversite eğitiminden ve hocalarından çok memnundur. Hocalarının onu desteklediğini ve bir şeyleri başarmasını sağladığını söylemektedir.

Genel olarak çizilen tabloda; eğitim sisteminin kötü olduğu düşünülmekte, bireysel katkılar ile kişilerin kendi mücadelesi ile iyi olabildiği ortaya konmaktadır. Bir şeylerin başarılması için öğrenci

şanslı ise iyi bir öğretmene denk gelmekte ya da farkındalığı varsa kendisi mücadele etmektedir. Ancak sistemin bunda katkısı olmadığı; katılımcıların ortak ifadeleridir. Birçok katılımcının eğitiminde; İngilizceye olan eğilimleri ve yetkinlikleri belirleyici rol oynamıştır.

Birinci grup katılımcılar, "*Sosyal medyanın size kattığı şeyler nelerdir?"* sorusuna; güncel kalmamı, gündemi takip etmemi, yeni şeyler öğrenmemi ve eğlenmemi sağlıyor şeklinde cevap vermiştir. K2; sosyal medya sayesinde, yurt dışına giderse, hemen adapte olabileceğini düşünmektedir. K3; bilgisayar oyunlarının oynanışını öğrendiği için hem eğlence hem de bilgi edinmektedir. İşinde Excel adlı programı kullanırken, programla ilgili pratik çözümleri yine sosyal medya üzerinden öğrendiğini belirtmektedir. İkinci grup katılımcılardan K4; katkının kullanımla ilgili olduğunu belirtmektedir. Ek olarak; sosyal medyadan çok fazla şey öğrendiğini de söylemektedir. Youtube'u önemli bir bilgi kaynağı olarak kullanmaktadır. Bu sebeple; kitap okumanın daha zor geldiğini söylemektedir. Çünkü sosyal medya daha ulaşılabilir, kolay bilgi sunmaktadır. K5 de aynı şekilde; sosyal medya sayesinde bilgiyi ilk elden alabildiğini söylemektedir. Onun dışında Ekşi Sözlük gibi platformlarda, bir konu ile ilgili kitap önerileri sayesinde, kolayca hangi kaynağı okuması gerektiğini öğrendiğini belirtmektedir. K6; sosyal medyanın katkılarını kabul etse de oradaki bilgiye çok güvenmediğini, asıl işlevinin boş zaman aktivitesi olduğunu düşünmektedir.

Üçüncü grup katılımcılardan olan K7; siyasi kimliğini sosyal medya sayesinde bulduğunu belirtmektedir. İşçi Partisi'ni; sosyal medyadan takip ederek tanımıştır. Günün çok büyük bir kısmını Youtube'da alanıyla ilgili eğitimleri izleyerek geçirmektedir. Herhangi bir sorun olduğunda çözümü; Youtube'daki konuyla ilgili videolardan bulduğunu belirtmektedir. K8; diğerleri ile aynı şekilde gündemi takip etmektedir. Özellikle farklı görüşleri de takip ettiği için; bunun, farkındalık kazanmasını sağladığını belirtmektedir. K9 ise; aldığı kötü eğitimin eksikliğini sosyal medyada tamamladığını, hatta kişiliğinin bile sosyal medya sayesinde belirlendiğini söylemektedir. "*Hayatımın çok önemli bir kısmının sosyal medya üzerinden tamamlandığını düşünüyorum. Çünkü dediğim gibi, yani çok böyle iyi bir hayatım yoktu"* ifadelerini kullanmaktadır. Dördüncü grup katılımcılardan K10; diğerleri gibi, sosyal medyanın farkındalık kazandırdığını belirtmektedir. "*Hani olmasaydı bu normalimiz derdim. Belki hayat böyle bir şey herhalde derdim. Ama bunun daha iyisi olabileceğini gördüm sosyal medya sayesinde*" ifadelerini kullanmaktadır. K11; habere kolay ulaşmasını ve sosyalleşmesini sağladığını belirtmektedir. K12 ise; gezilecek ve yemek yenilecek yeni yerler öğrendiğini söylemektedir. "*Alacağım bir kıyafet veya teknolojik ürünün incelemeleri yapılıyor. Onunla ilgili yorumlar oluyor. O gerçekten hayat kurtarıyor*" ifadelerini kullanmaktadır. Katılımcılara göre; sosyal medyanın en önemli katkıları arasında, gündemi doğru bir şekilde farklı kaynaklardan takip etmek, farkındalık kazanmak, yeni şeyler öğrenmek, kişiliğin belirlenmesi ve eğlenmek yer almaktadır.

Gelecek Kaygısı ve Umutsuzluk

Prekarizasyonun güvencesiz ve kırılgan yapısı bireylerin geleceğe umutla bakmasını engellemektedir. Her an işini kaybedebilir olma sürekli bir kaygıya neden olmaktadır. Bunun sosyal ve kişisel birçok olumsuz sonucu mevcuttur. Sennet ise bu yeni kapitalist kültürün esnek yapısının işe yaramazlık kabusuna neden olduğunu belirtmiştir. Sonu gelemeyen eğitimler ve kendini geliştirme çabaları alınan eğitimi yetersiz kılmaktadır. Özellikle 'yaşlanmanın yönetimi' nedeniyle bugün alınan eğitim ileriki yıllarda işlevini kaybedecektir. Bu yüzden alınan eğitim kaygı ve umutsuzlupa neden olmaktadır.

"*Şu ana kadar aldığınız eğitim ile birlikte bir gelecek kaygısı ve umutsuzluk yaşıyorsanız; bunu deneyimleriniz veya bir anınız ile anlatabilir misiniz?*" sorusuna karşı katılımcılar; kaygı ve umutsuzluk yaşadıklarını belirtmektedirler. K1, çalıştığı yerden istifa etmek istemesine rağmen edemediğini söylemektedir. Akademisyenliği bırakıp, terapistlik yapmak istiyor olsa da ülkenin ekonomik durumu onu korkutmaktadır. K1'e göre; temel ihtiyaçların karşılanması bile zorken, insanların psikoterapiye bütçe ayırmaları olanaksızdır. Kendini geliştirmek ile uğraşmayıp, okulda ona verilen angarya işleri sorgulamadan yaparsa; kafasının daha rahat olabileceğini düşünmektedir. "*Akademisyenden beklenen şey; işte bir güruh var, bu güruhu oyala 4 sene boyunca. Bir takım angarya işlerini hallet. Yeter ki işte hani kâğıt üzerinde her şey düzgün görünsün. O bahsettiğim güruhun bir şey öğrenmeye hevesi de yok. O da diploma peşinde bir güruh*" ifadelerini kullanmaktadır. K2; tarih bölümünden mezun olduktan sonra, akademisyen olmak için devlet üniversitelerinin yüksek lisans programlarına başvurmuştur. Ancak kendisini tanımadıkları için programlara kabul alamadığını belirtmektedir. "*Biz seni tanımıyoruz, biz zaten yüksek lisansa tanıdığımız öğrencilerimizi alıyoruz. Aslında kontenjanımız belli. Dolayısıyla da işte sen ilk önce bir sınavımıza gel bakalım da ondan sonra görüşürüz*" şeklinde ifadelerle karşılaştığını belirtmektedir. Sınavlarda ise; tanıdık öğrencilerin soruları önceden aldığını düşündüğünü belirterek; "*Çok net çünkü bir şeyler çalışıyorlar. Şimdi ben koskocaman bir tarih alanında bir sınava giriyorsam; bir şeyler çalışmam*" ifadelerini kullanmaktadır. Benzeri farklı deneyimler de yaşamıştır. Hedefi olan akademiye dâhil olamayınca, kaygı ve umutsuzluk yaşamış, ilk defa o zaman yurt dışına göç etmeyi düşünmeye başlamıştır. K3 ise; turizm işletmeciliği bölümünde pazarlama ve satış derslerinin çok az olduğundan, var olanın da yetersiz olduğundan bahsetmektedir. Eğitimdeki eksikliklerini stajlar ile kapatmaya çalışmıştır. Okuldan aldığı bilgiler hakkında şöyle bir ifade kullanmıştır; "*Otel kısmında bana öğrettikleri şey en temel, yani biraz önce konuştuğumuz, YouTube'u açıp yarım saatte öğrenebileceğim şeyler aslında.*" Çalışırken çok basit bir rezervasyon terimi olan "*no show*" terimini 4 yıllık eğitiminde öğrenmediğini, bunu sınıf arkadaşlarından da teyit ettiğini ifade etmektedir.

İkinci gruptaki katılımcılardan olan K4; aldığı eğitimle alakası olmayan ve beklentilerinin altında bir iş yaptığı için hak ettiği geleceği görememektedir. Bu durumdan dolayı da ailesine karşı kendini mahcup hissetmektedir. Ailesinin hayal kırıklığı yaşadığını ve işsizlik döneminde baskı hissettiğini belirterek, şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Bu okullardan mezun oldun, niye bir iş bulamıyorsun gibisinden. Aynı değil tabii eskisiyle onlara da anlatamıyorsunuz.*" K5'in izlemesi gereken spor müsabakaları için, platform ödemelerini kendisinin yaptığı yukarıda belirtilmişti. Aynı şey; işi için kullandığı ekipmanlarda da geçerlidir. Dizüstü bilgisayarı ağır ve büyük olduğu için; bu durum, canlı izlediği bazı spor müsabakalarında kendisine zorluk çıkarmaktadır. Bu yüzden Macbook gibi hafif ve işlevsel bir dizüstü bilgisayarı ailesinin desteği ile almıştır. Ancak bu nedenle, gelecek 6 ay boyunca kemerini sıkması gerektiğini, hatta işten atılma korkusu yaşadığını belirtmektedir. Bunun yanında, bir spor müsabakasında başından geçen bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

"*Saraçhane etkinliğinden bir gün önceydi ve Ekrem İmamoğlu maça gelmişti. Alkışlandı. Ben mesela hemen saniyeler içinde telefonu açıp, alkışlanma anının videosunu çektim. Paylaşmam gerekiyordu ve uzak bir konumdaydım. Telefonum yeterli olduğu için bunu ben çektim, paylaştım. Olmasa, telefonum biraz kötü olsa, yavaş açılsa ya da piksel açısından iyi çekmiyor olsa; o uzaklıktan iyi bir görüntü alamayacaktım ve işini yapamamış olacaktım. Yani o olayı kamuyla paylaşamamış olacaktım*."

K6; üniversiteden mezun olduktan sonra öğretmenlik yapmayı düşünmüştür, ancak devlete atanmanın olanaksızlıklarını bildiğinden bahsetmektedir. Ücretli öğretmenliğin maaşlarının çok düşük olmasından dolayı, bunu tercih etmemiş, mecburen garsonluk yapmaya başlamıştır. Ancak yakın çevresinden aldığı tepkilerin üzülmesine neden olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir; "*Orada çalışmak için mi okudun falan demişti bana. Çok zoruma gitmişti*." Ayrıca çalıştığı yerdeki yöneticilerinin eğitimsiz ve çok kaba insanlar olduğunu söylemektedir. Ailesinin de memnun olmadığını şu şekilde belirtmektedir; "*Babam sürekli bu durumdan şikâyetçi oldu. Kızım ben seni 4 yıl işte burada çalışman için mi gönderdim?*", "*Keşke hiç okumasaydın*." Bu gibi ifadeler umutsuzluk yaşamasına neden olmuştur.

Üçüncü grup katılımcı olan K7; istenen her şeyi yerine getirdiğini, ancak yine de iş görüşmelerinden bir geri dönüş dahi alamadığını belirtmektedir. Sürekli ders çalıştığını, kendini geliştirmeye çalıştığını ama bunun karşılığı olmadığını söylemektedir. Türkiye'de bilinen bir bankanın eğitim programına katılmıştır ve yaşadıklarını şu sözlerle anlatmaktadır:

"*2 ay kadar sürdü. Eğitim benim aşırı yoğun geçti. Günde hiç abartmıyorum, 10 saate yakın ders çalışmam gerekiyordu. Eğitim kapsamındaki birçok öğrenci aynı şekilde, yani sadece bana özel bir şey değil. 30 kişinin katıldığı bir eğitim ve sonrasında 5 kişi alacaklardı. Eğitim bitti. Ama*

herhangi bir kimse bize bir geri dönüş yapmadı? Herkes birbirine soruyor, öğrenciler işte size geri dönüş yapıldı mı?" / "*Bir iş bulma sürecinin tam ortasındayım. Hayatım boyunca, 12 yıl boyunca, çabaladığım şeyin sonucunda aslında sonuç işsizlik oluyor.*"

K8'in, mezun olduğu üniversiteden dolayı, kaygı ve umutsuzluk yaşadığı olmaktadır. Bunu, şu sözlerle ifade etmektedir:

"*Bir vakıf üniversitesinden mezun olduğum için, aslında birçok iş görüşmesinde veya daha iyi devlet üniversitelerinde okumuş olan arkadaşlarımla olan iletişimimde, işte iyi bir konuma ulaşamayacağımı düşünüyorlar. İş görüşmelerinde de aynı şekilde iyi bir üniversiteden mezun olmadığım için; onlara göre benim yetkin biri olmadığımı, olamayacağımı düşünüyorlar. Aldığım eğitim sebebiyle*."

K9, akrabası ile yaşadığı bir diyalog üzerinden cevap vermektedir; "*Birkaç hafta önce işte akrabalarımdan bir tanesi, seni şu partinin koluna alalım, sana hemen iş buluruz demesi geliyor mesela aklıma.*" İş görüşmesi dahi yapamamasından dolayı şikâyetçidir. "*Görüşmeye dahi alınmayacak bir insan olmadığımı düşünmüyorum açıkçası*" ifadelerini kullanmaktadır.

Dördüncü grup öğrenci katılımcılardan olan K10; iyi bir eğitim alıyor olmasına rağmen, işsizlik kaygısı yaşadığını belirtmektedir. Kimyager bir kadın tanıdığının, bir şirkette müdür olduğunu görmenin, olumsuz bir etki yarattığını dile getirmektedir. Ona göre; şu anda kadın bir kimyagerin müdür olması imkansızdır. Asla tanıdığı kişi gibi biri olamayacağını düşünmektedir. K11; geleceğe dair bir kaygı ve umutsuzluk beslemeyen tek katılımcıdır. K12 ise; kaygısı olduğunu belirtmektedir. Bir iş görüşmesinde kendisini beğenmişler, ancak işe almamışlardır. Yukarıda da K12 için belirtilmişti. Üniversitede öğrenci olarak çalışırken işten çıkartılması, geleceğe dair de kaygı duymasına neden olmuştur.

En çok dikkat çeken noktalar ise; "*liyakat*", "*eğitimin yetersizliği*", "*umursanmama*", "*mahcubiyet*", "*yakın çevre baskısı*" gibi başlıklardır. Daha önceki soruda yer alan, eğitimdeki sistemsel sorunların, öznel anlamda, mezuniyet sonrası iş hayatındaki sorunlara neden olduğu görülmektedir.

Emek piyasasında çalışanların şartların ve bir iş bulmanın zorlaşması da prekar şartları sertleştirmektedir. İş verenler çalışanlarından çok daha fazlasını beklemektedirler. Tıpkı Sennet'in Enricosu gibi bir örnek ile karşılaşılmaktadır. İşçi ve memur aileler çocuklarını okutmuşlardır. Ancak bugünün beyaz yakalısı olan gençler içinde bulundukları koşullar nedeniyle çocuk yapmaktan tam anlamıyla bahsedememektedirler. İş verenin bu fala beklentisi hayatına da sirayet etmiştir. İşi için gerekli olan araçları, iş veren karşılamadığı için borç yükünün altına girmektedir. Paraya olan ihtiyacı daha çok arttığı için iş verenin baskısına daha çok boyun eğmek zorunda kalmak zorundadır.

Gerçekleştirilen tüketimlerin hemen hepsi iletişim çağının araçları olan akıllı telefonlar, laptoplardır. Bu tüketim malzemeleri ise onları farklı bir öznelleşmeye sokacak içerikler ile karşılaşmalarına neden olacaktır. Çözüm olarak Sennet'in ortaya attığı liyakata dayalı meritokrasi katılımcıların görüşlerinden de elde edilmiştir. Liyakata dair inançsızlıklarını dile getirirler.

Değersizlik ve Güvencesizlik

Prekarizasyonun sonuçları arasında güvencesizlik ve değersiz hissetme yer alır. Bireyler aldığı eğitim ve işi sonucunda içinde bulunduğu yaşamın değersiz ve güvencesiz olduğunu düşünebilirler. Katılımcılara yöneltilen soruda ise Batı ile kendi hayatları arasında bir kıyas yapmaları istenmiştir. Böylelikle Batı söylemi ile inşa edilmiş hayat ile içinde bulunduları öznel deneyim arasındaki ilişki anlamaya çalışılacaktır.

"*Medyada yurt dışı (Batı) ile ilgili bir şey izlediğinizde kendinizi değersiz ve güvencesiz hissettiğiniz bir deneyiminiz olduysa benimle paylaşır mısınız?*" sorusuna, birinci grup katılımcılardan olan K1; araştırma kapsamındaki videoları izleyince, var olan göç etme isteğinin daha çok motive olduğunu söyleyerek cevap vermektedir. Türkiye'de yaptığı işe değer verilmemesi ve gelirinin yeterli olmamasından dolayı, bu tarz videoları izleyince değersiz ve güvencesiz hissetmektedir. "*Sosyal medyadaki yurt dışı videolarını gördüğümüzde de hani bunun aksi bir dünyanın mümkün olduğu, hani burayla ilgili çaresizlik hissettirdiği kadar, orayla ilgili bir parça umut da veriyor*" ifadelerini kullanmaktadır. K2 ise; "*Oradaki yaşam standartlarını görünce, kendimin yaşam standartlarını karşılaştırdığımda, güvencesizlik temelinde var da zaten maalesef ama işte o gün yüzüne çıkıyor"* şeklinde konuşmaktadır. Yurt dışında çalışan birinin araba almasını kıyaslarken; *"...şu kadar maaşlıyla alabiliyorken, işte siz şu kadar yıl maaşınızla alabiliyorsunuz gibi karşılaştırmalar beni oldukça karamsarlığa itiyor*" demektedir. Yurt dışına çıkan tanıdıklarının da sosyal medya paylaşımlarında bunları yaşadığını görünce; kendisini güvencesiz hissettiğini belirtmektedir. K3; alım gücü anlamında kendini değersiz hissetmektedir. Ancak sağlık hizmeti bakımından, kendini yurt dışına kıyasla daha şanslı hissetmektedir. Bunun yanında, trafik kuralları bağlamında ise; Türkiye'de kolaylıkla kuralların ihlal edildiğini, benzeri şeylerin Batı'da cezasız kalmayacağını da eklemektedir. Yurt dışı ile ilgili içerikleri izlerken kendini değersiz hissetmenin ağır bastığını ama bazı konuları tanıdıkları veya kendi yurt dışı deneyimleri ile karşılaştırınca, şükredilecek de çok şeyin olduğunu düşünmektedir.

İkinci grup katılımcılardan olan K4; yurt dışı deneyimi de yaşamış biri olarak karşılaştırma yaptığında, kendini değersiz ve güvencesiz hissetmektedir. Yurt dışında çalışmadan aldığı burs ile yaptıklarını düşününce, Türkiye'de çalışmasına rağmen maaşıyla aynı şeyleri yapamadığını söylemektedir. Ancak yurt dışı deneyimi olmasaydı ve bu tarz içerikler ile karşılaşsaydı da aynı şeyleri

hissedeceğini düşünmektedir. K5; araştırma ile ilgili videoları izlerken kendini güvencesiz ve değersiz hissetmiştir. "*Norveç'le alakalı videoyu izlerken, yani işin artık fiyat kısmını, alım gücü kısmını falan bir tarafa bırakıyorum. O Norveç'teki markette bulunan ürünlerin jelatinleri ve paketlerinin estetiği bile değersiz hissettirdi*" ifadelerini kullanmaktadır. İşsiz kaldığı dönemde tek güvencesinin ailesi olması, Batı'daki ülkelerdeki sosyal güvencelere sahip olmaması da güvencesiz hissetmesine neden olmaktadır. K6 da aynı şeyleri hissetmiştir. Batı ülkelerinde yaşayanlar ile eşit olmayı istemektedir. "*Kadın cinayetleri olsun, hayvan cinayetleri, onun dışında ekonomik sorunlar. Orada da var mutlaka. Ama Türkiye'deki artık katlanılabilir seviyede değil artık bence*" ifadelerini kullanmaktadır.

Üçüncü grup katılımcılardan olan K7; başından geçen bir olay ile örnek vermektedir. Kirasına yüksek oranda zam isteyen ev sahibi ile davalık olacakken; ev sahibinin kendisini silah ile tehdit etmesi sonucu, evi terk etmek zorunda kalmıştır. Aynı şeyi Batı'da bir ülkede yaşamayacağını düşünmektedir. Bu nedenle de kendini güvencesiz hissetmektedir. Temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında da aynı şeyi hissettiğini şu ifadeler ile dile getirmektedir: "*İtalya'da temel ihtiyaçlara ulaşabilmek çok kolay bir şey, hani temel ihtiyaçların dışındaki şeyler evet pahalı ama temel ihtiyaçlar çok kolay bir şekilde sağlanabiliyor."* Bunu ise; araştırma kapsamındaki videolardan biri ile yaptığı kıyas üzerinden belirtmektedir. K8; videolardan ziyade, Avrupa'da yaşayan aile üyelerinden örnek vermektedir. Onlar dört dil öğrenirken, kendisinin dil konusunda zorluk çekmesi; bu hislere kapılmasına neden olmaktadır. Ancak kendisi yoğun şekilde bu içerikleri izlediğini de belirtmiştir. K9 ise; isim vermeden, yurt dışından fon aldığını belirttiği bir Youtube kanalının içeriklerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. 'Böcek yemenin sağlıklı olduğunu söyleyen' bir içerikle karşılaşınca; kanalın Türk milletini aşağıladığını düşünmüştür. Benzer başka bir kanalın ise; 'seks işçiliğini övmesi, gelirinin yüksek olduğunu belirtmesi' aynı etkiyi yaratmıştır. "*Babama şaka olsun diye bir kere şey söylemiştim; 'ya baba tamam, ben işte burada üniversite okudum ettim. Ama baksana işte İskoçya'ya, ben İskoçya'yı çok seviyorum, işte orada içerim ederim, yeter ki oraya gideyim, tuvalet temizleyeyim' dedim de adamın gözlerinin dolduğunu hatırlıyorum*" şeklindeki ifadesini ilerleyen sorularda tekrarlarken Youtube'daki videoların altına yapılan yorumlar ile bağdaştırmaktadır.

Dördüncü gruptaki öğrenci katılımcı olan K10; yurt dışında kimya okuyan bir öğrencinin videosunu izlediğinde, kendisini değersiz ve güvencesiz hissettiğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

"*Benim sınıf arkadaşlarım da her gün kaygı duyarak gidiyoruz. Hani evet, biz bu derslerde şu an çok zorlanıyoruz, çalışıyoruz ama ne olacak diye şey yapıyoruz. Gerçekten kendimizi çok değersiz hissediyoruz. Oradaki ile kıyasladığımda evet, hani o da kimya okuyor. Yaptığı şeyin değerli olduğunun farkında, insanlar da farkında, yaşadığı ülke de.*"

K11; değersiz ve güvencesiz hissettiğini söylemekte ama kendi mesleği üzerinden değil, polisler ve doktoralar üzerinden örnek vermektedir. Yurt dışında bir polis, hırsız veya elinde silah olan birine daha rahat müdahale ederken; Türkiye'de polisin aynı şeyi yapması durumunda, sorunla karşılaştığını belirtmektedir. Diğer yandan doktorların şiddet gördüklerini ve mesleklerini yurt dışındaki meslektaşlarına kıyasla daha zor icra ettiklerini belirtmektedir. K12; değersiz hissetmediğini söylemekte ama şu ifadeleri kullanmaktadır; "*Kıyafet fiyatları orada çok ucuz. Ona şey dedim ya; 'vay be burada bir servet ödüyoruz'... Enayi yerine konulduğumu düşündüm*." Katılımcıların hemen hepsi kendisini değersiz ve güvencesiz hissetmektedir. Böyle hissetmediğini belirten dahi, olumsuz düşünceler beslediğini belirtmiştir. Bunu da yurt dışındaki içerikleri izleyince; mesleğine, kendisine gereken değerin verilmediği, ekonomik anlamda tatmin olmadığı için düşünmektedir.

Katılımcılar özellikle kendi meslek gruplarına ait Batı'daki yaşamları izleyince değersiz ve güvencesiz hissetmektedirler. Bu bu koşulların Batı'da da olmadığını bilmedikleri anlamına gelmemektedir. Ancak Batı'nın şartlarının bu içerikler de olumlayıcı bir şekilde sunulması ve onların gerçeklikleri arasında rasyonel bir karşılaştırma yapılmaktadır. Böylece Batı'daki bir kimyager ile kendisini kıyaslayan Türkiye'deki kimyager mesleğine gereken değerin verilmediğini düşünmektedir.

Öfke ve Nefret

Habermas'ın kriz görüngüleri tablolaştırması, sosyal dışlanmanın sonuçları göz önünde bulundurulduğunda prekar bireylerin içinde bulundukları durumdan dolayı öfke ve nefret duymaları muhtemeldir. Bu öfke ve nefreti ise kime karşı duydukları aslında kendi pencerelerinden sorumlunun kim olduğunu göstermektedir. Tüm katılımcılar siyasileri suçlu bulurken, katılımcılardan yaşları daha genç olanlar topluma karşıda öfke ve nefret duymaktadır.

"*Bu tür içerikleri izledikçe ve kendinizle bir kıyas yapınca; öfke ve nefret hissediyorsanız. Bu öfke ve nefreti kimlere karşı ve neden duyuyorsunuz?"* sorusuna, birinci grup katılımcılarından olan K1; öfke ve nefreti mevcut iktidara karşı duyduğu şeklinde cevap vermektedir. Özellikle, mesleğine karşı yapılan itibarsızlaştırmalarda devletin müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedir. Topluma karşı ise; o derece öfke duymamaktadır. Herkesin geçerli sebebi olduğunu düşünmektedir. K2; yurt dışına gitmediği için, kendine öfke duymaktadır. Bunun yanında, siyasilere de öfke ve nefret duymaktadır. Topluma karşı aynı derece öfke ve nefret duymamaktadır. Toplumun durumunu politikacıların belirlediğini düşünmektedir. K3 de öfkeden daha çok üzüntü duyduğunu dile getirmektedir. Ancak özellikle 2008 sonrası krizde; krizi asıl yaşayan Batı ülkelerinin ileriye doğru gittiğini, Türkiye'nin ise geriye doğru gittiğini düşünmektedir. Bu sebeple, siyasilere kızgın olduğunu belirtmekte ama bunu sadece hükümete de bağlamak istememektedir.

İkinci grup katılımcı olan K4; öfke ve nefreti öncelikle siyasilere ve sonrasında halka karşı duymaktadır. Anne babası da dahil olmak üzere; onları ikna edemediğini düşünmektir. Yurt dışında en basit işleri yapıp, mutlu bir hayat yaşayan insanların videolarını izledikçe; bu öfke ve nefreti artmaktadır. Bu durumda; şehir hayatının kaotik ve gergin oluşunun da yattığını düşünmektedir. K5 de aynı şekilde hem siyasilere hem de onu destekleyen halka karşı öfke ve nefret duymaktadır. Örnek olarak ise; "*Sokak röportajlarında telefonunu çıkar göster diyen dayı*" ifadesini kullanmaktadır. Halkın, içinde bulunduğu durumun farkında olmadığını düşünmektedir. K6 da yine hem siyasilere hem de kendisine kızmaktadır. Kendisine kızmasının sebebi de yurt dışına giden kişilerin içeriklerini gördükçe, kendisinin onlar gibi başaramadığını düşünmesidir.

Üçüncü grup katılımcılarından olan K7; siyasileri hedef göstermemektedir. Hatta öfke ve nefret duysa da daha çok üzüntü duyduğunu dile getirmektedir. Bu da aldığı eğitime ve mücadelesine rağmen; hala iş bulamadığı içindir. K8; öncelikle öfke ve nefreti siyasilere karşı duymaktadır. Babası yurt dışında yaşamaktadır. Onu yanında götürmediği için; ona karşı da öfke ve nefret duymaktadır. K9 da herkes gibi siyasilere öfke ve nefret duymaktadır ama farklı olarak yerel ve küresel tüm siyasilere karşı bunu hissetmektedir.

Dördüncü grup katılımcılarından olan K10; öfke ve nefreti hem siyasilere hem de topluma karşı duymaktadır. Topluma karşı öfke duymasının sebebi; gelecekleri ile ilgili hatalı kararlar verdiklerini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. K11; siyasilere kızmanın işin kolay kısmı olduğunu düşünmekte ve daha çok toplumun bakış açısına kızmaktadır. K12 ise; yine siyasilere kızmakla birlikte, topluma öfkeli olduğunu şu sözlerle belirtmektedir: "*Dayılara kızıyorum. Hani telefonunu çıkar falan. Çünkü 2023 yılındayız? Hani şu telefonun iPhone olması, Samsung olması, çok iyi olması. Yani var ki alıyorum. Hani niye almayayım? Ben niye yapmayayım?*"

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu karşılaştırma yapınca; öfke ve nefretleri siyasilere karşı olmaktadır. Topluma karşı olan bu tarz duygularda daha temkinli konuşmaktadırlar. Ancak daha genç yaşta olan katılımcılar; siyasilerden daha çok, topluma karşı öfke duymaktadırlar.

Yeniden Üretim Süreçleri

Toplumsallaşmanın ve toplumsal bütünleşmenin anahtarları kültür, gelenek ve kimliğin yeniden üretimi olarak görülebilir. Toplum ve birey dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme pratikleri ile sürekli olarak değişim ve gelişim gösterir. Bu süreçler yapay, hegemonik dayatmalar ile ideoloji ve söylem ile de gerçekleştirilir. Eğer toplumsal değişim doğal yollar ile gerçekleşirse yeniden üretim süreçleri gelişime katkı sunar. Ancak yeniden üretim süreçleri yapay yollar ile ideolojik ve söylemler boyutunda ilerlese sahte ütopyalar hedef gösterilebilir. Bu ise birçok farklı krizin ortaya çıkmasına neden olur. Bu anlamda katılımcıların medyada rastladıkları içeriklerde oluşan söylem ile

kendi deneyimleri arasındaki ilişkileri kültürün, kimliğin ve geleneklerin yeniden üretimini nasıl şekillendirdiği büyük önem taşımaktadır.

"*Bu tarz içerikler ile karşılaştıkça bir Türk olmanın ve Türk kültürünün anlamı sizde ne ifade ediyor?"* sorusuna, birinci grup katılımcılardan olan K1; Türk olmayı zavallı olmak olarak gördüğünü belirterek cevap vermektedir. Hekimlerin göçü ile ilgili videodan örnek vererek; Türkiye'de çabalamasına rağmen istediği yerde olamayan insanların göç ettiğini belirtmektedir. Ancak çabalamadan zavallı olunmadığını ve bunu hak ettiğini düşünmektedir. Bunun dışında, Türklerin ucuz işçi ve potansiyel kaçak olarak görüldüğünü belirtmektedir. Eğer şartlar eşit olsaydı; göç etmeyi düşünmeyeceğini ifade etmektedir. K1, coğrafya kader değildir derken; K2, bunu kader olarak görmektedir. K1 de K2 de Türk oldukları için zor vize alacaklarını söylemektedir. K2; "*Ben Türk'üm, bu bende bir problem yaratmamalı ya da benim gelecek nesillerim ve şimdikiler bunu böyle nitelendirmemeli. Aslında biz çok önemli, sağlam bir tarihe sahibiz ve sağlam bir arka plana sa*hibiz *ki bence şu an hâlâ ayaktayız*" ifadelerini kullanmaktadır. Türk kültürünü de sorgulamadığını, yurt dışına gitse dahi asimile olmayacağını ama Türk olduğu için ikinci sınıf muamele göreceğini düşündüğünü dile getirmektedir. K3; Batı'yı daha içe kapalı bir toplum olarak görmektedir. Türkler ise; daha geleneksel, aile bağlarına önem veren bir toplum olduğu için kendisini öyle ifade etmektedir. Zaten bu sebeple göç etme fikrine uzak kaldığını, Türk olmaktan ve kültüründen memnun olduğunu söylemektedir.

İkinci grup katılımcılardan olan K4; kırgın ve üzgün olduğunu belirtmektedir. Aslında Türk olarak ve kültürel olarak çok daha iyi bir durumda olması gerekirken; bu durumda olduğu için böyle hissetmektedir. "*Ama fazla potansiyeli olmayan bir Afrika ülkesinde doğmuş olsaydım. Belki böyle şeyleri çok düşünmeyecektim*." / "*İnsanlar artık bu çağda her şeyi görüyor, biliyor, bir şekilde öğreniyor. Buna rağmen böyle şükürcü*[10] *olmaları, işte bizim halimiz iyi, onlar kötü diye görmeleri beni çok şaşırtıyor*" ifadelerini kullanmaktadır. K6 da aynı şekilde, şükürcü olmanın olumsuz etkileri olduğunu düşünmektedir. Bunun aileden gelen bir şey olduğunu, kendisinin de şükretmesi gereken şeyler olduğunu ama hayal ettiklerini de yaşamak istediğini belirterek şu ifadeleri kullanmaktadır; "*Bazen şükrediyoruz, bazen isyan edebiliyoruz. Aslında bir 'arada kalmışlık' hissi yaşıyorum ben.*" K5 de isyan etme konusuna dikkat çekmektedir. Türk olmanın şansızlık getirdiğini, üçüncü-dördüncü sınıf insan olarak hissettiğini belirtmektedir. Çözüm aradığında da kendisini mi kurtarması gerektiğini, yoksa bir şeyleri düzeltmesi mi gerektiğini bilemediğini söylemektedir. Üçüncü grup katılımcılardan olan K7; izlediği içeriklerden yola çıkarak, Avrupa'daki kültürün daha bireysel, Türkiye'dekinin ise daha toplumsal olduğunu düşünmektedir. Ona göre, bunun avantajları ve dezavantajları vardır.

[10] Katılımcılar bu ifadeyi; içinde bulunduğu durum kötüde olsa bunu kabul etmeyen ve haline şükreden anlamında kullanmaktadır.

"*Mesela komşuluk ilişkileri bazen iyi oluyor, bazen kötü oluyor. Bazı insanlar çok karışıyor*" demektedir. K8; sadece Türkiye için değil, hiçbir şey için aidiyet hissetmediğini belirtmektedir. Daha iyi koşullarda yaşayacağı bir yerde olmak istemektedir.[11] K9 ise; yükselen bir aşağılık kompleksi olduğunu söylemektedir. Buna, yurt dışı ile ilgili videoların altındaki yorumları örnek göstermektedir. Türkiye'deki başarılı insanların, Batı'dakilere nazaran daha değersiz olmadığını belirtmektedir. Her ne kadar aşağılık kompleksi ile yazıldığını düşündüğü yorumları eleştirse de ilerleyen süreçlerde o da o yorumlara katılabileceğini düşünmektedir. Yani bir üniversite mezunu olarak, yurt dışında tuvalet temizlemeye bile razı olacağını söylemektedir. Kendisini sıkışmış gibi hissetmektedir. Sosyal medyada karşılaştığı İranlı yönetmen hakkında, doğruluğundan emin olmasa da bir hikâye anlatmaktadır:

"*Ben Kiyarüstemi'nin, bilmiyorum ne kadar doğru bir hikayesi vardır, işte setinde ne bileyim çaycı bile Kiyarüstemi'nin filminde yer aldım deyip, bir şekilde kendisini dışarı atabilmişken; Kiyarüstemi'ye soruyorlar, hani sen neden gitmiyorsun? Ben burada doğdum, buralar benim toprağım ve bu sayede ben oldum diyor yani bilmiyorum*."

Dördüncü grup katılımcılardan olan K10; izlediği içerikler ile karşılaştırınca, Türk olmayı tekdüzeleşmek olarak yorumlamaktadır. "*9-5 mesai yap, eve gel, yemek ye, uyu, ertesi gün tekrar işe git. Türkler hani tek bunu başarı veya bunu bir barınma şekli olarak görüyorlar. Ama asıl yaşam o değil. Hani izlediğim içeriklere bakınca hani insanlar aktivitelere katılıyor. Hayatlarını da yaşıyorlar. İş, hayatlarının bir kısmı*" ifadelerini kullanmaktadır. K11; içerikler ile karşılaştığında Türk olmayı veya kültürünü sorgulamadığını belirtmektedir. Bunun milli bir kimlik meselesi olduğunu ve Türk olmaktan mutlu olduğunu söylemektedir. "*Ama ülkemizin daha iyi olma imkânı varken, bu durumda görmek hani beni üzüyor. Çünkü potansiyelimiz, bizim gerçeğimiz bu değil aslında, daha iyisi olabilir, olmalı da*" ifadelerini kullanmaktadır. K12'nin soruya verdiği cevap ise aşağıdaki gibidir:

"'*Neden Türküm, neden başka ülkede yaşamadım?' gibi bir algım olmuyor? Hani Türk olmayı seviyorum, bu ülkede yaşamayı seviyorum, sorunlar da olsa. Ben hani yaşadığım ülkeden memnunum. (Gülerek) Yemeklerini çok seviyorum. Daha samimi toplumuz, daha anlayışlı bir toplumuz. Bu beni mutlu ediyor. Yani o videoları izlediğim zaman asla 'niye Türkiye'de doğdum? İşte coğrafya, kaderindir.' Onun evet coğrafya kaderindir, goygoyunu yapabiliriz, onu deyip geçiyoruz. Ama onun bir ciddiyeti yok benim gözümde. Güzel bir kültürümüz var. Daha bol bir şekilde herkesin yaşaması gerektiğini düşünüyorum. En basitinden müzeler, bizim yani bizim geçmişimiz. Mirasımız ve ona herkes gidemiyor. Çünkü pahalı.*"

[11] Katılımcının bu görüşü açması hakkında ricada bulunulmuş olunmasına rağmen; bu soruda net cevap alınamamıştır. Ancak ilerleyen sorularda, kimlik ve aidiyet hakkında cevaplar vermiştir. İlerleyen sorularda bu yaklaşımı daha net anlaşılacaktır.

Katılımcıların genel eğilimleri; Türk kimliğinden ve yurt dışındaki yaşam ile kendi kültürlerini karşılaştırınca olumsuz şeyler görseler de kültürlerinden memnun oldukları yönündedir. Şükretme kültüründen rahatsız olduklarını belirtmektedirler. Kimliklerinden memnun olsalar da potansiyelinin daha yüksek olduğunu düşünmektedirler. Ancak 'zavallılık', '2. sınıf insan' vb. oldukça olumsuz hissiyatlar da belirtilmiştir.

Katılımcılar kimlik ve kültür boyutunda medya aracılı Batı söyleminin inşa ettiği yapay gerçekliğe direnç göstermektedirler. Ancak bir kısmı yine de kimlik boyutunda kendisini 2. Sınıf olarak görmektedir. Burada görülen o ki söyleme karşı direnç göstermek yeterli olmayabilir. Belki de bu söyleme karşı yeni bir söylem inşa etmek gerekmektedir. Bu ise ayrıştırıcı ve yıkılı ideolojilerin doğmasına neden olabileceği için dikkat edilmesi gereken bir husustur.

"*Medyada gördüğünüz yurt dışındaki yaşam ve Türkiye'deki gelenekleri karşılaştırabilir misiniz?*" sorusuna, birinci grup katılımcılardan olan K1; yemek alışkanlıklarından bahsederek cevap vermektedir. Domuz eti örneğini vererek, buna dikkat eden Müslümanların zorluk çekebileceğini söylemektedir. Ayrıca daha disiplinli bir mesai saati oluşundan da bahsetmektedir. K2; Hollanda'da kralın doğum günü olarak kutlanan King's Day'i örnek göstererek, eğlenceli bir gelenekleri olduğundan ve o tarz eğlenceli geleneklere olan ilgisinden bahsetmektedir. Bunu, sosyal medya sayesinde öğrenmiştir. Hollanda'da yaşayan tanıdıklarının bu günü biliyor olduğunu öğrenince çok şaşırmıştır. K3 ise; Batı'daki insanların sıcakkanlı olmamasının, güvencesizlik yaratabileceğini ve Türkiye'de bunun daha olumlu olduğunu söylemektedir.

İkinci grup katılımcılardan olan K4; aksine, Batı'da daha bireysel olan yaşam tarzını, kendine yakın bulmaktadır. Samimiyet ve yakın ilişkilerin birçok olumlu yanı olsa da insanların haddi olmayan şeylere çok karıştığını, tek bir yaşam tarzının dayatıldığını belirtmektedir. Bu sebeple; yurt dışında daha rahat yaşayabileceğini düşünmektedir. K5; sokağa çıktığında, Türkiye'de insanların mutsuz ve gergin olduklarına dikkat etmiştir. İkinci olarak da muhafazakâr bir toplumda yaşamaktan memnun olmadığını belirtmiştir. Örnek olarak; alkol kullandığı için, bunun sorun olarak görülmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Toplu taşımalarda insanların yüzlerini incelemeyi sevdiğini dile getirmekte ve insanların genelde mutsuz olduğunu düşünmektedir. Bunun sebebinin ise doğuştan değil, toplumla ilgili olduğunu söylemektedir. K6 ise; yurt dışına göç ederse, geleneklerinden uzaklaşmış olmanın onu üzmeyeceğini ifade etmektedir.

Üçüncü grup katılımcılardan olan K7; Türkiye'deki bağlarına çok bağlı olmadığını söylemekte ve yurt dışına ayak uydurabileceğini düşünmektedir. Geleneklerinden kopmuş olmanın onu üzmeyeceğini düşünse de Finlandiya videosundaki bir konuyu örnek vermiştir. Finlandiya'da insanların birbirlerine sarılmamasını olumsuz bir şey olarak görmekte, çünkü kendisinin insanlara

sarılmayı sevdiğini söylemektedir. Böyle bir duygunun eksikliğini yaşamanın da onu üzeceğini belirtmektedir. K8 ise; soruya şu şekilde cevap vermiştir:

"*Hayır üzmez! Çok üzeceğini düşünmüyorum, çünkü zaten benim ait hissettiğim hayat bu şekilde daha çok. Benim hak ettiğim, hak ettiğimi düşündüğüm hayat o şekilde, videolardaki gibi bir hayat, varsa eğer. O yüzden geleneklerden uzak kalmak falan, beni hiç üzeceğini zannetmiyorum.*"

K9; geleneklere zaten burada da bağlı olmadığını, o yüzden bir şey kaybetmeyeceğini düşünmektedir. "*Genel, toplumsal, Türkiye'nin normlarını kabul etmeyip reddettiğim için"* ifadelerini kullansa da Türkiye'deki hazır cevaplılığı özleyeceğini de belirtmektedir. Yurt dışındaki (Batı'daki) yaşamın da makineleşmiş olduğunu düşünmektedir. Asıl üzüleceği konunun; geride bıraktığı yakınlarının, aynı sorunları yaşamaya devam etmesi olacağını belirtmektedir.

Dördüncü grup katılımcılardan olan K10; özellikle filmlerde gördüğü Batı'daki geleneklerin, Noel-Halloween gibi, daha eğlenmeye yönelik olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de ise; geleneklerin, zorunluluktan yapıldığını belirtmektedir. Irak kökenli oldukları için Kurban Bayramı sabahlarında kahvaltı yapmadıklarını; bu zorunluluğa örnek olarak vermektedir. K11 ise; Batı'da insanların kendilerini daha rahat ifade edebildiğini, ancak Türkiye'de toplum baskısı vb. çekincelerden dolayı rahatlıkla ifade edemediğini söylemektedir. K12 de benzer şekilde, Türkiye'de daha tutucu olduklarını, Batı'da ise daha rahat olunduğunu düşünmektedir. Bunun yanında; 18 yaşındaki gençlerin özgürlüklerini alarak, evden ayrıldığını belirtmektedir. Ama bu durum onu çekinceye de sürüklemektedir.

Yurt dışında geleneklerin eğlenceye dönük olduğunun düşünülmesi ve bireysel bir toplum olunmasının; kimi katılımcılar için iyi, kimisi içinse kötü olarak yorumlanması dikkat çekmiştir. Genel olarak, Batı'da daha rahat ve özgür bir hayat yaşanılacağı düşünülmektedir.

Batı gelenekleri kültürel söylemin pratikleşmiş bir hali olarak yorumlanabilir. Medya ve tüketim alışkanlıkları Batı'nın geleneklerini küresel pazara açmış ve eğlenceli bir sunumunu meydana getirmiştir. Bu anlamda Türkiye'de ve bu çoğrafyay ait dini gelenekler daha tek düze ve sıkıcı olarak yorumlanmaktadır. Gelenekler birer zorunluluk olarak dayatılmaktadır. Batının gelenekleri modern hayatın çalışma koşullarına göre esnetilebilirken, doğu gelenekleri buna direnç göstermektedir. Bu anlamda doğu gelenekleri işlevsiz ve zorunluluk olarak görülmektedir. Örneğin; sahura kalkmak için zorunluluktan doğan davul bir işleve sahipti. Gelişen teknoloji ve modern zaman yönetimine ait alışkanlıklar ramazan davulunu işlevsiz hale getirmiştir. Bu da zorunluluktan ve dayatmadan yapılan bir geleneğe dönüşmüştür. Ancak Batı'nın gelenekleri bir tüketim pratiğine dönüştürülerek yaşatılabilir ve eğlenceli bir hale getirilebilir. Medya ve küreselleşme ile tüm dünyaya pazarlanabilir.

"*Türkiye ve Batı'daki gayr-i meşru veya kural dışılığı karşılaştırmalı olarak değerlendirir misiniz?*" sorusuna, birinci grup katılımcılardan olan K1; yurt dışında daha az olduğu yönünde cevap vermiştir. Bunu da insanların kendilerini ifade etmelerine izin verilmesini örnek göstererek açıklamaktadır. Çok uç noktada bir görüşe dahi eylem hakkı verildiğini belirtmektedir. Bunun yanında, yasağın da bir mantığa dayanması gerektiğini düşünmektedir. Yurt dışında, otobüste içecek içtiği için, neredeyse ceza yiyeceği bir durum yaşamıştır. İlk etapta bu duruma sinirlense de bunun yaralanmalara neden olacağı kendisine açıklandığı için; normal karşılamıştır. K2 de izlediği videolardan değil, başına gelen bir olaydan örnek vermektedir. Girilmemesi gereken bir alana girmiş oldukları için; ilk önce polislerden kaçtıklarını, sonrasında konuşarak anlaştıklarını anlatmaktadır. Türkiye'de, medyada gördükleri üzerinden, benzer bir olayı bu şekilde atlatamayacağını düşünmektedir. K3; iki tarafta da kural dışılığın olduğunu, ancak medyada Türkiye'yi daha çok gördüğü için, burada varmış gibi algılandığını söylemiştir. Batı'da biri, bir kuralı çiğnediğinde, halk tarafından uyarılırken; Türkiye'de bir kural çiğnendiği görüldüğünde, diğerlerinin ben de çiğneyebilirim diye düşündüğünü ifade etmiştir. Türkiye'de liyakatsizliğin ve trafik kurallarına uymamanın sık karşılaşılan bir durum olduğunu düşünüyordur. Türkiye'de futbolda şike olduğunu ama daha öncesinde İtalya'da da büyük bir şike skandalı olduğunu anlatmıştır.

İkinci grup katılımcılardan olan K4; "*Batı'ya sürekli özgürlükçü diyoruz ama aslında çok daha kuralcı bir ülkedir. Bu refahı, bu güvenliği zaten bu kurallarla sağlıyorlar*" şeklinde cevap vermiştir. K3'e benzer şekilde; insanların en basit kurallara bile riayet ettiğini belirtmiştir. Kırmızı ışıkta araç olmasa bile karşıya geçilmez, yere çöp atılmaz gibi kurallara uyulmaktadır. Ancak Türkiye'de büyük suçların bile bazen cezasız veya az ceza ile atlatıldığından bahsetmektedir. K5 ise; kural dışılığın tanımına dikkat çekmiştir. Türkiye'de kural dışı olarak tanımlanan şeylerin çok fazla olduğunu düşünüyordur. Elinde bir içki şişesi bulunmasının kural dışı olmaması gerektiğini belirtmektedir. Fazla kural olduğu için, kural dışılığın da arttığı görüşündedir. Bu da bir nevi toplumun birçok yerinde alışkanlığa dönüşmüştür. Bu anlamda, Türkiye adına olumsuz bir tablo çizmektedir. K6; soruya cevap verecek yetkinlikte olmadığını düşünmektedir. Genel bir eşitsizlik olduğunu düşündüğü için; Türkiye'de kural dışılık oranının daha fazla olduğunu düşünmektedir.

Üçüncü gruptaki katılımcılardan olan K7; illegalliğin dünyanın her yerinde olduğunu söylerken K8; Türkiye'de daha fazla olduğunu düşünmektedir. Trafik kuralları üzerinden örnek vermiştir. K9 ise; Fransa'da 'sarı yelekliler' eylemine polislerin yaptığı aşırı müdahaleler ile 'Baba' filmini ve 'Oz' dizisini örnek vermiştir. Bu hikâyelerin gerçek ile temellendirildiğini düşünmektedir. Türkiye'de ise; yanlışlıkla bir polise çarptığında, sert bir şekilde baktığını ya da elindeki alkol şişesini zorla attırdığını belirtmiştir. Her iki tarafta da bunların var olduğunu; deneyimleri ve medyada izledikleri ile açıklamıştır.

Dördüncü grup katılımcılarından olan K10; Türkiye'de en basit hayvan hakları ile ilgi bir eylemde dahi, çatışma ve müdahale olabileceğini belirtse de yurt dışı için de aynı tablonun çizebileceğini belirtmiştir. Örneğin; vegan eylemlerinde, insanların onları aşağılamak için karşılarında et yemesini örnek göstermiştir. K11 de her iki tarafta da bunların olduğunu medyadan örnekler ile anlatmıştır. K12; Sedat Peker'in Youtube'a yüklediği ve popüler olan videoları örnek göstermiştir. Bu videoları çok merak ettiğini, doğum gününde dahi Peker'in videolarını izlediğini söylemiştir. Türkiye'de bu tarz şeylerin çok göz önünde olduğunu belirtmektedir. Yurt dışında da bu tarz şeylerin yaşandığını ama Türkiye'deki kadar göz önünde olmadığını düşünüyordur.

Katılımcılar genel olarak; Batı'da da Türkiye'de de kural dışılığın olduğunu belirtmişlerdir. Batı'da daha çok olduğunu belirten de olmuştur. Örneğin; görüşmenin başka bir noktasında, K3, enflasyon oranlarının açıklanmasında İngiltere'nin daha çok veri gizlediğini, enflasyonu düşük gösterdiğini belirtmiştir. Ancak genel eğilim; iki tarafta da ihlaller olsa da Türkiye'de bu durumun daha çok göz önünde olduğu, bunun sebebinin ise Türk medyasını daha çok takip etmelerinden kaynaklandığı yönündedir.

"*Bu tür içerikleri izleyip hiç yurt dışına göç etmek istediniz mi?*" sorusuna K1; "*Çok istedim*" şeklinde cevap vermiştir. Kurye vb. işlerde değil ama kendi alanı ya da yakın bir alanda çalışmak için yurt dışına gitmeyi çok istediğini belirtmektedir. K2; "*Kesinlikle istedim*" ifadesini kullanmaktadır. Sadece yurt dışındaki yaşam videolarını değil, içeriği iyi olmasa da dizi ve film izlerken de yurt dışındaki hayatı anlatan içerikleri seçtiğini ve onlara çok özendiğini belirtmektedir. Turistik değil, gündelik hayatın olduğu videoları tercih etmektedir. K3; "*Zamanında çok fazla istedim*" şeklinde cevap vermektedir. Şu anda gitmek istememesini ise kişisel nedenler ile anlatmaktadır. Türkiye'de düzenini kurduğunu, buranın hayatına alıştığını ve planlı bir hayatı olduğunu belirtmektedir. Yurt dışına; geliri daha iyi olsa bile, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmak için gitmek istemediğini söylemektedir.

İkinci grup katılımcılardan olan K4; çok fazla düşündüğünü, özellikle araştırma ile ilgili videoları izlediğinde, tekrardan gitme isteği uyandığını ama yurt dışına sırf para için gitmek istemediğini belirtmektedir. "*Yine alçak görmek için söylemiyorum. Ama hani bir tuvalet temizleyeceksem; oraya da gitmemin çok bir anlamı yok gibi"* ifadelerini kullanmaktadır. K5 ise; "*Çok çok fazla göç etmek düşüncesini hissettim. Hala hissediyorum*" şeklinde cevap vermiştir. Mesleğini yurt dışında icra edebileceğini düşünse de farklı ve daha düşük gördüğü meslekleri de yapabileceğini söylemektedir. Bazı insanların, yurt dışındaki imkânları görse fikirlerinin değişeceğini düşündüğünü; şu şekilde ifade etmektedir: "*Bizim ülkemizdeki o telefonunu çıkar diyen dayılarla yaşadığımız çatışmanın temel sebeplerinden birisi de bu muasır medeniyetler seviyesine dâhil olan genel tablodan bihaber olmaları.*" K6 da içerikleri izleyince göç etmek istediğini belirtmiştir.

Üçüncü grup katılımcılardan olan K7; "*İzlediğim tüm videolarda*" cevabını vermektedir. Finlandiya'da hem okuyup hem de part-time bir işte çalışarak, kendine araba alan öğrencinin videosunu özellikle örnek göstermektedir. K8; "*Evet her gün*" şeklinde cevap vermektedir. K9 ise; "*İstedim. Evet istedim*" şeklinde cevaplamaktadır. Özellikle, İtalya videolarında bunu hissetmektedir. Çünkü İtalya ile Türkiye'yi birbirine yakın görmektedir.

Öğrenci olan dördüncü grup katılımcıların hepsi de içerikleri izleyince yurt dışına göç etmek istediklerini belirtmişlerdir. Tüm katılımcılar, içerikleri izleyince; yurt dışına göç etmek istemişlerdir. Sadece K3; bunun eskide kaldığını ve şuan çok düşünmediğini belirtmiştir. Ancak eşinin böyle bir isteği olduğu için; aralarında konuştuklarını söylemektedir. Videoların; kişilerde yurt dışına gitme motivasyonunu arttırdığı, net bir şekilde söylenebilir. Özellikle; K11 ve K3 gibi, diğerlerine göre ekonomik anlamda daha az kaygısı olan katılımcılarda da bu eğilimin görülmesi, bunu düşündürmektedir.

İmgesel Batı Yaşamı

Katılımcılardan Batı ve Türkiye'deki muhtemel hayatlarına dair korkuları ve hayalleri sorularak, imgesel olarak nasıl bir Batı hayal ettikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda medyadaki içeriklerle büyük oranda örtüşme görülmektedir. Medyadaki bir çok abartılı söyleme direnç gösteriliyor olsa da, Türkiye'ye ait prekar deneyimler Batı söylemine karşı dirençlerini kırmaktadır.

"*Türkiye'de yaşamınızı devam ettirirseniz korkularınız nelerdir? Yurt dışına çıkarsanız korkularınız nelerdir? Karşılaştırır mısınız?*" sorusuna, birinci grup katılımcılarından olan K1; "*Yurt dışına çıkarsam korkularım değil, kaygılarım olur*" cevabını vermiştir. Bunlar; düzenini kurma ve dil konusu gibi, zamanla çözebileceğini düşündüğü kaygılardır. Ancak Türkiye'de çözemeyeceği korkuları olduğunu söylemektedir ve bunların en başında ekonomik korkular gelmektedir. Yurt dışına gidince bunu çözeceğini düşünüyordur. Kendi hastalarından yola çıkarak şu örneği verir; "*Bu arada şeyi de paylaşabilirim. Terapist olarak çok danışan geliyor. Böyle gelecek kaygılarıyla vesaire. Sonra işte terapi sürecinde yurt dışına taşınıyor. Mesela şey, benim sorunlarım bitti. (gülme)*" Bir kadın olarak güvenlik ve özgürlük korkusu yaşadığını da eklemiştir. K2; yurt dışına yerleşmesi durumunda yalnızlıktan, Türkiye'de ise mesleğini yapamamaktan korkmaktadır. Bir tarihçi olarak; Türkiye'de hiç seçeneği olmadığını hissediyordur. Farklı alanlara yönelmeye çalıştığından bahsetmiştir. Bir alışveriş merkezine gittiğinde; hiç Türkçe konuşan insanın olmaması, fazla mülteci olmasından korkmaktadır. "*Ama sanki bunları, eğer gidersem, yaşamayacakmışım gibi düşünüyorum*" ifadelerini kullanmaktadır. Yurt dışına gittiğinde adapte olacağını düşünmektedir. K3; Türkiye'de ekonomik buhran, işsizlik ve şiddet gibi şeylerin başına gelmesinden korkmaktadır. Ancak yurt dışında da ekonomik kaygılarının

olacağını düşünüyordur. İngiltere'nin enflasyon oranlarını gizlediğini ve çalışanların enflasyonun altında zam aldığını belirtmiştir.

İkinci grup katılımcılardan olan K4; Türkiye'de en büyük korkusunun, mevcut hükümetin tekrar kazanması olduğunu belirtmiştir. Hükümetin değişmesinin bir çözüm olmama ihtimalinin olduğunu da eklemiştir. Türkiye'de, Suriye gibi bir iç savaş çıkmasını uzak bir ihtimal gibi görse de korkmaktadır. Yurt dışı ile ilgili korkuları arasında; aidiyet ve sevdiklerinden uzakta kalmak yer almaktadır. Türkiye'de sevdiklerini bırakacağı için; aynı sorunları onların yaşamaya devam etmesinden de korkmaktadır. Türkiye'de kalıp burayı güzelleştirmek ona göre daha önemlidir. Araştırma kapsamındaki bir videodan örnek vermiştir. Akademisyenlerin önceden de yurt dışına gittiğini ve orada kendilerini geliştirerek, Türkiye'ye katkı sunmak için geri döndüğünü ama artık gidenlerin dönmek istemediğini belirtmiştir. K5 ise; Türkiye'de çok anlamsız bir sebepten dolayı öldürülmekten korkmaktadır. Örneğin; trafikte bir tartışma esnasında, bunun başına gelebileceğini düşünüyordur. İleride ailesinin ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayamamaktan çekinmektedir. "Radikal İslami" yaklaşımın hâkim olmasından da korkmaktadır. Yurt dışına gitmesi durumunda ise; dil konusunda çekinceleri vardır. Derdini anlatacak kadar konuşabilecektir ama ülkenin kültürü ve esprilerini anlayamamaktan çekinmektedir. Ayrıca yemeklerine alışamamaktan da çekinmektedir. Ancak ekonomik olarak çekincesinin olmadığını, oraya adapte olabileceğini düşünüyordur. K6; öncelikle, evli olmasına rağmen çocuk düşünmediklerini, ekonomik olarak masraflarını kaldıramayacaklarını düşünmektedir. Sağlık ve eğitim konularında korkuları vardır. İzlediği videolardan örnekler vererek; sağlık ve eğitimin yetersiz olduğunu aktarmıştır. Mültecilerden korkmaktadır. Yurt dışında ise kültür ve dil problemi yaşayacağını ama bunları aşabileceğini düşünmektedir.

Üçüncü grup katılımcılarından olan K7; yurt dışına bir iş bularak gitmesi durumunda, bir korkusu olmayacağını belirtmiştir. Fakat Türkiye'de işini yapamayacağı korkusunu yaşamaktadır. Hala iş bulamadığından bahsetmiş ve korkularını şu sözlerle dile getirmiştir: "*Ailemin yanına dönüp, orada bir süre bekleyip, sonra askerlik, işte klişe bir hayat yaşayıp, sonunda da böyle çürüyüp gideceğim gibi düşünüyorum. Yani çok karamsar bir hayat. Bir eve sahip olabilir miyim? Onu da bilmiyorum. Öyle yaşayıp gideceğim yani.*" K8; Türkiye'de ekonomik bağımsızlığını kazanamamaktan, iş bulamamaktan korkmaktadır. Yurt dışına gitmesi durumunda ise; pişman olmaktan korkmaktadır. K9; Türkiye'de öldürülmekten korktuğu gibi, yurt dışına giderse aynı şeyin geride bıraktığı sevdiklerinin başına gelmesinden korkmaktadır. Türkiye'de bir anda doların yükselmesinden endişe duymaktadır. Terör eylemlerinden, şiddet olaylarından çekinmektedir. Yurt dışına gitmesi durumunda ise; dış görünüşünün Türk'e benzemesinden dolayı dışlanabileceğinden korkmaktadır.

Dördüncü grup katılımcılarından olan K10; Türkiye'de kalırsa korkularının kendisi olamamak, özgür olamamak ve maddi refaha kavuşamamak olduğunu belirtmiştir. Yurt dışına yerleşmesi durumunda ise; adaptasyon, ırkçılık, yalnızlık, ana dilden uzak kalmak, esprilerden ve sevdiği yemeklerden uzak kalmak gibi korkuları olduğunu dile getirmiştir. K11; Türkiye'de kendisinin ve ileride ailesinin, can ve mal güvenliğine dair çekinceleri olduğunu belirtmiştir. Yine trafikte başına gelebilecek bir şiddet olayından çekindiği belirtmiştir. Ancak Amerika'da da aynı problemi yaşayabileceğini de söylemiştir. Bunun için; İskandinav ülkeleri gibi bir yere giderse, rahat edebileceğini düşünüyordur. K12; Türkiye'de kendisi ve gelecek nesiller için korkuları olduğunu ve bu korkuların en başında da mültecilerin oluşturduğu ekonomik, kültürel ve güvenlik tehditlerinin geldiğini belirtmiştir. Yurt dışında ise; dil ve kültürel adaptasyon sorunları yaşayabileceğini, bunları da zaman içinde çözebileceğini düşünüyordur. Yasalarının sert olduğunu, çimlere bile basmanın cezası olduğunu belirtmiş ve "*E bizde insanları öldürmenin cezası da yok ki*" diye eklemiştir. Müge Anlı'nın sabah programını izlediğini, orada psikolojik sorunları olan birinin, terapi yerine, "*üfürükçü*" olarak tabir ettiği sahte şifacılara gittiğini dile getirmiştir. Yurt dışındaki yaşlıların, Türkiye'dekilere göre daha rasyonel olduğunu düşünüyordur. Katılımcılar genel olarak; yurt dışına çıkmaları durumundaki korkularını çözebileceklerini düşünürken, Türkiye'de ise baş edemeyecekleri korkuları olduğunu belirtmiştir.

"*Yurt dışına gittiğinizde hayallerinizi gerçekleştireceğinize inanıyorsanız bunu açıklar mısınız?*" sorusunu, birinci grup katılımcılarından olan K1; hayallerinin çok yüksek olmadığını ve bu nedenle gerçekleştirebileceğine inandığını söyleyerek cevaplamıştır. Sıradan, sakin, şiddetten uzak, güvenli, ay sonunu düşünmeden hareket edebileceği bir hayat gibi hayallerini; yurt dışında sağlayabileceğini düşünmektedir. Örnek olarak; Finlandiya'da eğitim videosunu göstermiştir. Bir öğrenci part-time çalışarak; onun istediği hayatı yaşıyordur. Başka bir videodan daha örnek verir: videoda Avusturya'da yaşayan bir kadın, çocuklarının gittiği okulun öğrencilerini, sportif faaliyetlere katılmaları için Beşiktaş'ın Almanya'daki maçına bilet alarak götürmüştür. Türkiye'deki gençlerin de bunu istemesi gerektiğini belirtmektedir. K2; yurt dışında asgari ücretle neler yapılabildiğiyle ilgili videoları izledikçe, hayallerini yurt dışında gerçekleştirebileceğini düşündüğünden bahsetmektedir. Türkiye'de lüks olarak görülen gezme alışkanlıklarının aslında lüks olmadığını belirtmiştir. Monoton bir iş hayatı olduğunu, sabah uyanıp işe gittiğini, akşam gelip yemek yiyip uyuduğunu ve aynı şeyleri tekrarladığını anlatmıştır. Yurt dışında çalışma düzeninin böyle olmadığını düşünmektedir. K3 ise; yurt dışında para kazanarak Türkiye'de harcayacaksa, kur farkından dolayı hayallerini gerçekleştirebileceğini düşünüyordur. Bu durumda, medyada gördüğü yurt dışına göre, ekonomik olarak daha rahat edebileceği bir hayat görmektedir. Fakat asıl hayalinin bununla bağdaşmadığını, çok erken yaşta emekli hayatı yaşamak istediğini de ifade etmiştir.

İkinci grup katılımcılarından olan K4; net bir hayali olmadığı için yurt dışına gittiğinde hayallerini gerçekleştirebileceğine de inanmıyordur. K5; haber editörlüğü mesleğini yapmakta zorlanacağını ama ekonomik anlamda sahip olmak isteyeceği şeylere daha kolay ulaşacağını belirtmiştir.

Üçüncü grup katılımcılarından olan K7; hayallerinin basit ve ekonomi ile ilgili olmasından dolayı, hayallerini gerçekleştirebileceğine inanmaktadır. K8; kendini şu cümle ile ifade etmiştir: "*Bu tür içeriklerden gördüğüm kadarıyla; devletin kendi vatandaşlarına yardımları oluyor. İş bulma konusunda vesaire.*" Ancak kendi vatandaşlarına öncelik tanıyacağını, belki bu yüzden sorun da yaşayabileceğini düşünüyordur. K9 ise; liyakat anlamında sorun yaşamayacağını, hak ettiği bir işte çalışabileceğini düşünüyordur. Premiere Lig futbol maçlarını izlemeyi, Hollywood'u gezmeyi, NBA maçları izlemeyi istediğini ve bu hayallerini yurt dışına göç ederek gerçekleştirebileceğine inandığını dile getirmiştir.

Dördüncü grup katılımcılarından olan K10 da basit hayalleri olduğu için yurt dışında gerçekleştireceğine inanıyordur. İçeriklerde gördüğü sosyalleşmek, göl kenarında kitap okumak gibi aktivitelerin, Türkiye'de lüks ama yurt dışında gerçekleşebilecek şeyler olduğunu düşünüyordur. K11; yemeklerin daha kaliteli olduğunu düşünmektedir. Eğlence odaklı hayallerini gerçekleştireceğine inanmaktadır. "*Eğlence anlayışı olarak; pub kültürü olsun, işte kulüp kültürü olsun, onlar o konularda, elektronik tekno konularında mesela çok daha iyi işler yapıyorlar*" ifadelerini kullanmıştır. K12 ise; yurt dışına gittiği ilk zamanlarda kesinlikle başarısız olacağına inanmaktadır. Ancak sonrasında ayak uyduracağını düşünüyordur.

Katılımcılar genel olarak; yurt dışında hayallerini gerçekleştirebileceklerine inanmaktadırlar. Hayallerinin yurt dışı ile ilgili olmadığını ya da gerçekleştiremeyeceğini düşünen ve cevabı olmayan; toplamda 3 kişi vardır. Hemen hepsi basit ve ekonomi ile ilgili hayalleri olduğu için; yurt dışında asgari şartlarda bu hayallerini gerçekleştireceğini düşünmektedir. Sebep olarak ise; Türkiye'de lüks olarak görülen şeylerin, Batı'da sıradan şeyler olmasını öne sürmektedirler.

"*Sosyal veya kültürel ötekileştirme veya farklı bir problem yaşadığınız bir deneyiminiz var mı? Bunu yurt dışına giderek çözebilmeyi umut ediyor musunuz?*" sorusuna, birinci grup katılımcılarından olan K1; kadın olmak dışında, bir ötekileştirme veya ayrımcılığa maruz kalmadığı şeklinde cevap vermiştir. Sünni ve beyaz Türk olarak nitelenebilecek bir kimliği olduğu için; bu anlamda sorun yaşamamıştır. Kadın olarak da güvenlik problemi yaşadığını, bunları da yurt dışına giderek çözebileceğini düşündüğünü ifade etmiştir. K2; annesinin memur olmasından dolayı, siyasi kimliğini gizlemek zorunda olduğunu belirtmektedir. Dini inancını da gizlediğini söylemiştir. Bunları yurt dışına giderek aşabileceğini ifade etmektedir. K3 ise; sosyal bir ötekileştirme yaşamadığını belirtse de

Türkiye'de turistlere nazaran, ülkenin kendi vatandaşlarının ikinci sınıf muamele gördüğünü düşünüyordur. Bunun da yurt dışına giderek çözülemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü orada da ikinci sınıf vatandaş olacağını tahmin etmektedir.

İkinci grup katılımcılarından olan K4; siyasi görüşünü gizlediği ve insanlarla konuşmadığı için, bu tarz bir ötekileştirme yaşamadığını belirtmiştir. Uyumlu bir insan olduğu için de herkesle anlaşmaktadır. Onu rahatsız eden; azınlıkların ve kadınların ötekileştirilmesidir. Yurt dışına giderek, bu sorunların çözülebileceğini düşünüyordur. Ancak yurt dışında da Türk olduğu için problem yaşayacağını da düşünmektedir. K5; ötekileştirme deneyimi hatırlayamadığını belirtmiştir. Yurt dışındaki insanların daha anlayışlı ve özgürlükçü olduğunu duymuştur. Bunu da ekonominin iyi olmasına bağlamaktadır. K6; kadın olduğu için, Türkiye'deki kültürel ve geleneksel yapıdan dolayı, rahatlıkla seyahat edemediğinden bahsetmiştir. Örnek olarak; otostop çekerek seyahat etme hayalini ama bunu ancak yurt dışına giderek yapabileceğini ve Türkiye'de gerçekleştiremeyeceğini anlatmıştır.

Üçüncü grup katılımcılarından olan K7; küpe taktığı için ve dini inancı olmadığı için ötekileştirmeye maruz kalmaktadır. Bunları yurt dışına giderek çözebileceğini düşünüyordur. K8 ise; Kürt olduğu için ötekileştirme yaşadığını düşünüyordur. Örnek olarak; lisedeki yakın arkadaşlarının, kendisinin etnik kimliğini öğrendikten sonra: "*Senin bu etnik kökene sahip olduğunu bilseydim seninle arkadaşlık kurmazdım"* dedikleri anısını anlatmıştır. Bu deneyimi onu derinden etkilemiştir. Dış görünüşünden anlaşılmadığı için; rahatlıkla saklayabildiğini de belirtmektedir.[12] K9; bir iş için kendisine mezhebinin sorulduğunu ve bir partiye üye olması koşulunun sunulduğunu örnek göstermiştir. 2016 Türkiye'sinde bunları yaşamayacağını düşünmektedir. Ancak Avrupa'da da entegre olmayı zorunlu tutacaklarından çekinmektedir.

Dördüncü grup katılımcılarından olan K8; seküler bir görüşe sahip olduğu için, arkadaş ortamında ve yakın çevresinde garip karşılandığını belirtmiştir. Bu sebeple; görüşlerini gizlemektedir. Bunu yurt dışına göç ederek çözebilecektir. Ancak Iraklı ve Türkmen[13] kökenli olduğu için; Türkiye'de iyi karşılandıklarını, kendisine: "*Asıl Türk sizsiniz*" dendiğini belirtir. Bunun, Batı'da tam tersi dışlanmasına neden olabilecek bir neden olabileceğine inanıyordur. K11; kendisinin değil ama sınıfında bulunan Arap öğrencilerin ötekileştirildiğini belirtmiştir. Bu durumdan rahatsız olmaktadır. K12 ise; ötekileştirmenin kişiler ile alakalı olduğunu düşünmektedir.

Katılımcıların bazıları inançları, bazıları görüşleri veya kimliklerinden dolayı ötekileştirme yaşamışlardır. Fakat çok azı bunu hayatlarında sorun olarak görmektedir. Özellikle siyasi ve inanç noktasında ötekileştirme yaşamadıklarını düşünen kişiler; bunu, suskunluk içerisinde olmalarına

[12] K8 görüşme sırasında "Kürt" olduğunu dile getirmekten çekinmiştir. Bunu hep "etnik kimlik" olarak ifade etmiştir. Katılımcı ile belirli bir samimiyet yaşandıktan sonra; "Kürt" olduğunu rahatlıkla ifade edebilmeye başlamıştır.

[13] K8 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Annesinin ailesi Türkiye'ye göç etmişlerdir.

bağlamaktadır. Ancak bu durum da ötekileştirmenin bir sonucudur. Yurt dışına giderek bunu çözebilmeye olan inançları da çok yüksek değildir. Oraya gittiklerinde de kimliklerinden dolayı farklı ötekileştirmeler yaşayabileceklerini düşünenler vardır. Yine de göç etmek için bunu bir engel olarak görmemektedirler. Bu noktada, ekonomik ve kişisel değersizleştirmelerin, ötekileştirmenin önüne geçtiği görülmektedir. Katılımcılar, kimliklerini, yapacakları iş ile kurmayı hayal ettikleri için; etnik, dini, siyasi vb. kimliklerini gizlemekte sorun görmemektedirler. Bu durum çalışmanın konusunu aşarken, farklı bir araştırmanın konusu olabilir.

"*Yurt dışındaki ve Türkiye'deki bahsettiğimiz içerikleri izlediğinizde başka hangi duyguları yaşıyorsunuz?*" sorusuna, birinci grup katılımcılarından olan K1; "*çaresizlik, üzüntü*" şeklinde iki duygu ekleyerek cevap vermiştir. K2; "*hasetlik, özenme, hayal kırıklığı, motive olma, merak, üzüntü*" duygu ve düşüncelerini eklemiştir. K3 ise; izlediği yerleri gezmek istediğini dile getirmiştir.

İkinci grup katılımcılarından olan K4; "*pişmanlık, haset, kaygı ve öfkeyi*" tekrar hatırlatmıştır. K5; "*şanssızlık, haset, isyan*" diyerek, değersiz hissetmeyi de tekrardan belirtmiştir. K6 ise; daha önceki sorularda "*böcek*" gibi hissettiği sözlerine, bu soruda: "*hayal kırıklığı*" eklemesini yapmıştır.

Üçüncü grup katılımcılarından olan K7; özellikle sokak röportajlarını izlerken yaşadığı duyguları şu sözlerle ifade etmektedir: "*böyle biz haklıyız da bu insanlara bizim haklı olduğumuzu nasıl ispatlayacağız hissiyatı var mesela.*" 140journos'un belgesinden yola çıkarak; "*ağzında diş olmayan*" insan betimlemesini kullanmıştır. K8; "*şansızlık, umutsuzluk*" ifadelerini kullanmıştır. K9 ise; "aşağılanma*, mutsuzluk, umutsuzluk*" şeklinde ifade ederek, Türk toplumunu betimlemek amacıyla şu eklemeyi yapmıştır: "*Kolektifliğe dair bilinci olmayan bir topluma da toplum denmez, yığın denebilir.*"

Dördüncü grup katılımcılarından olan K10; sadece "*adalet*" kavramını eklemiştir. K12; "*üzüntü ve merak*" hissettiğini söylemiştir. K11 ise; "*özgürlük*" olarak dile getirdiği kavramı şu şekilde açmıştır:

"*Biraz amiyane tabir olacak ama hani onlar hayatı yaşıyorlar diyorum izleyince ve kendi ülkemdeki genç insanlara bakıyorum, düşünmemesi gereken şeyleri düşünüyorlar. Şu anda 18-25 arasındaki bir insanın 25 de değil, yani 18-23 arasındaki bir insanın, bir ekonomi öğrencisi, iktisat öğrencisi kadar bir bilgi birikimi var.*"

"*İçinde bulunduğunuz durumu bir metafor ile anlatabilir misiniz?*" sorusunu, birinci gruptaki katılımcılardan olan K1; şu şekilde cevaplamıştır: "*İlk aklıma şey geldi; bir kavanoz. Böyle kavanozun kapağı içe doğru gidip kapanan bir kapağı var ve o kapak, ben de içindeyim. O kapak git gide içeri doğru giriyor. O içerideki hava azalıyor, alan azalıyor, sıkıştırıyor. Çünkü işte her şeyin daha kötüye gitmesiyle beraber, daha az özgür olmamız. Hani daha ekonominin kötüye gitmesi vs. oradaki alan*

azalıyor. Şey gibi aslında; tek bir yol var, bütün gücümü toparlayıp o kapağı böyle bir itmek ve kavanozdan çıkmak. Yurt dışına gitmek belki? Ama eğer ki bu kavanozda kalacaksam; o gelmeye devam edecek. Belki ben birazcık daha iteceğim. Hani azıcık alan açacağım kendime. Ama işte bir süreyi kurtaracağım, sonra o tıpa geri gelmeye devam edecek. Ben azcık daha iteceğim. Çünkü çaresizlik, üzüntü, mutsuzluk, depresiflik vs. bunların hepsiyle beraber onu sadece itecek azıcık gücüm kalmış olacak. Motive olup daha olumlu duygular ümit vs. gelirse, o kavanozun kapağını belki bir kerede itip oradan kurtulmak olabilir fırsat."

K2; Platon'un mağara metaforunu kullanarak cevaplamıştır: "*Siyaset bilimi ve sinema diye bir ders almıştım ben, orada öğrenmiştim. Aslında şeyi benzetebilirim. O mağaradan ilk çıkan kişi… Mağara'da değilim. Ama yine de yani dünyada neler olup bitiyor biliyorum. Ama gerçekten aynı kısır döngüde böyle şeyler var ya son zamanlarda bir balonun içerisine bir insan koyuyorlar işte, o yürüyor. Ben kendi hayatımı ona benzetiyor olabilirim.*"

K3'ün cevabı ise şu şekildedir: "*Hani dışarı açılmak isteyen ama birisi, bir şey tarafından böyle zincirlenmiş, bir patlama yapmak demiyorum ama şunu diyebilirim yani. Gerçekten çok büyük bir çalışma, azim ve cevher olmasına rağmen; çok yanlış düzen alıyoruz. Yani stres yönetimi bile aynı şekilde. Ben bunların böyle çözülmeyecek şeyler olmadığını düşünüyorum."*

İkinci grup katılımcılarından olan K4; "*Yani girdap olabilir aslında, sürekli bizi dibe çeken, sonunu görebildiğimiz ama engel olamadığımız bir durum*" cevabını vermiştir.

K5'in cevabı şu şekildedir: "*Etrafım çitlerle sarılmış, böyle bir arazinin ortasındayım. O çitin karşı tarafındaki insanların benden çok daha kaliteli hayatlara sahip olduğunu, çok daha düzgün yaşadığını görüyorum ama o çitleri geçemiyorum, izin verilmiyor*."

K6 ise şu ifadeleri kullanmıştır: "*Yaşadığımız dönem bence, Türkiye'deki dönem bir kış gibi. Sürekli fırtınaların, yağmurların yağdığı, sürekli işte çamurun karın olduğu… İnsanların işte kendini dışarıdan soyutlamak istediği, kendi kabuğuna çekildiği, kendi dünyalarını oluşturduğu, hissizleştiği bir kış mevsimi gibi bence… Çünkü kışın da hep böyle olmaz mı? Yani insanlar kendini dış dünyadan soyutlar. Artık ben kendimi o şekilde görüyorum. O yüzden de yani bu attığınız videoları izleyene kadar aslında ben bu kadar büyük problemler olduğunu görmüyordum. Bilmiyordum. Çünkü kendimi o kadar soyutlamıştım ki artık televizyondan, işte haberlerden, siyasetten, eğitimden, sağlıktan tamamen kendi kabuğumda kendi dünyamda yaşıyor olan bir insandım. Ama bunları gördükten sonra, dediğim gibi yani, o söylediğim bütün duyguları yaşamaya başladım. Hayal kırıklığı olsun, nefret olsun, öfke olsun. Sıkıntılı bir durum yani…*"

Üçüncü grup katılımcılarından olan K7'nin cevabı şu şekildedir: "*Bir denizin ortasında bir kıyı bulamıyorum. Hep aklıma bu geliyor. Çünkü sürekli bir yere yüzmeye çalışıyorum ama nereye*

gitsem hiçbir zaman kara yok gibi. Yani son zamanlarda gerçekten aklıma bu geliyor. Sürekli kulaç atıyorum ama kıyı yok. Boşluğa kulaç atıyorum gibi. Özellikle son zamanlarda üniversite bitti. Buraya da zaten şu an bu konuşmayı yapmadan önce bir yerde ders çalışıyordum. İşte oradan geldim. Yüzüyorum, çok uzun bir süredir kulaç atıyorum ama bir sonuç yok, bir kıyı yok, ulaşabileceğim bir yer yok diye tanımlayabilirim yani."

K8; cevabını şu şekilde dile getirmiştir: "*İlk aklıma gelen böyle bir çizgi film karakteri, Tweety diye bir şey vardı. Kafesin içinde, dışarısı çok güzel ama o sadece bir kafes içinde ve bir alanda ve sadece kısıtlı imkanlara sahip. Kendimi öyle hissediyorum. Ulaşabilecek iken ulaşamamak gibi...*"

K9; hapishanede geçen 'Oz' adlı bir televizyon dizisinden örnek vererek cevaplamıştır: "*Oz'da işte Ortolani diye bir karakter var. Artık hapishaneye sığmıyor. Adam onu da hissettiriyor oyunculuğuyla vesairesiyle. Ben de kendimi Ortolani gibi, böyle bir dehlize sıkışmış, bir balık gibi düşünüyorum. O dehlizin içerisinde çırpınıyorum ama çıkamıyorum. Doğru nefes alamıyorum yani…*"

Dördüncü grup katılımcılarından olan K10: "*Kapana kısılmış fare gibi ya da hani kafese kısılmış kuş gibi. Çünkü bir çıkış yolu arıyorum. Kendi hayatımı nasıl düzene sokabilirim? Şunu yapsam mı? Bunu yapsam mı? Ama hep bir engel çıkıyor. Yani o kapana kısılmış gibi hissediyorum. Kendi deneyimlerimden*" cevabını vermiştir.

K11'in cevabı: "*Bizim potansiyelimiz var. Kuştan veya uçaktan… Uçabilen herhangi bir şeyden örnek verelim. Aslında bizim mekanik yapımız, uçak olduğumuzu varsayalım, sağlam bir mekanik yapımız var. İlk olarak, toplum olarak, ama biz 2 bin 3 bin feette uçuyoruz. Ama 10 bin feette uçma şansımız, kapasitemiz varken, 2 bin 3 binde kısa mesafede şey yapıyoruz, alçak irtifa ediyoruz*" şeklindedir.

K12'nin cevabı ise şu şekildedir: "*Mesela ben Instagram'da şey görmüştüm. Biri şey yazmış işte; 'Hayatlarımızda da dizilerdeki bir müzik olsaydı ne olurdu?' Annem bana dedi ki sen de sürekli gerilim müziği çalardı dedi. Gerilim müziği stress, panik… Şey gibi, Truman Show'u izlediğim zaman şey düşündüm; 'Ya acaba olabilir mi, biz de mi bir şovun parçasıyız?' diye düşünmedim değil. Bir dizideki en gerilimli sahne, gerilim müziği olan. Gerilim bitiyor bu sefer heyecan başlıyor.*"

Tablo-20: Öfke/Nefret Parametresi

Öfke/Nefret	
Gruplar	***Fenomen***
1. Grup	Siyasiler
2. Grup	Siyasiler
3. Grup	Siyasiler/Toplum
4. Grup	Toplum/Siyasiler

Tablo-21: Değersizlik/Güvencesizlik Parametresi

Değersizlik/Güvencesizlik	
Gruplar	***Fenomen***
1. Grup	Mesleki/Ekonomik
2. Grup	Ekonomik/Özgürlük
3. Grup	Ekonomik
4. Grup	Ekonomik/Eğitim

Tablo-22: Kaygı/Umutsuzluk Parametresi

Kaygı/Umutsuzluk	
Gruplar	Fenomen
1. Grup	Liyakat/yetersizlik
2. Grup	Mahcubiyet
3. Grup	Çaresizlik
4. Grup	Eşitsizlik

Tablo-23: Değersizlik/Güvencesizlik Parametresi

Kimlik/Kültür	
Gruplar	Fenomen
1. Grup	Bağlılık
2. Grup	Şükürcülük/Zavallılık
3. Grup	Bireysellik/Anlam yitimi
4. Grup	Monoton

Tablo-24: Görüşmelerin Özet Tablosu

	1. Grup	**2. Grup**	**3. Grup**	**4. Grup**	**Ortak**
Gelecek Kaygısı / Umutsuzluk	Var	Var	Var	K11 hariç var	
Değersiz Hissetme / Güvencesizlik	Var	Var	Var	Var	
Öfke / Nefret	Siyasiler	1. Siyasiler 2. Toplum	1. Siyasiler 2. Kişisel	1. Toplum 2. Siyasiler	Siyasiler
Kültürel Anlam Yitimi	1. Memnun 2. Zavallılık hissi	1. Şükürcülük 2. Düşük potansiyel	1. Kompleks 2. Ait hissetmeme	1. Memnun 2. Düşük potansiyel	Memnuniyet
Kollektif Kimliğe Olan İnanç / Gelenekler	Batı; eğlenceli ve soğuk / Türkiye zorunluluk ve samimi	Batı; soğuk ama saygılı / Türkiye; samimi ama müdahaleci	Batı; soğuk ama saygılı / Türkiye; samimi ama müdahaleci	Batı; özgürlükçü ve rahat	Türk olmaktan memnun olma
Meşruluk / Kural Dışılık	İki tarafta da var ama Türkiye'de daha fazla	İki tarafta da var ama Türkiye'de daha fazla	İki tarafta da var ama Türkiye'de daha fazla	İki tarafta da var ama Türkiye'de daha fazla	
Yabancılaşma / Kişisel Kimlik Sorunları	K3 dışında; Batı değerlerine hayranlık	Batı değerlerini kendine daha yakın hissetme	Hak ettiği hayatı Batı'da bulacağına dair inanış	K11 dışında; belirgin bir gelecek kaygısı	
Diğer Duygu ve Düşünceler	haset, üzüntü	hayal kırıklığı, şanssızlık	aşağılanma, mutsuzluk	adalet, özgürlük	

5.2.3. Yeniden Yorumlama

Görüşmelerden elde edilen veriler ışığında; medyada Batı söylemi ile inşa edilen gerçeklik ile Türkiye'deki prekarizasyona maruz kalmış bireylerin öznel deneyimleri arasında bir paralellik görülmektedir. İnşa edilen gerçekliğe şüphe ile yaklaşılıyor olunsa da söylemin kabul edildiği görülmektedir. Aşağıda gerçekliğin inşasında elde edilen sonuç tablosu olan; Tablo-19'e tekrar yer

verilmiştir. Hemen arkasından Tablo-25 ile de görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında, inşa edilen gerçeklik ile öznel deneyimler arasında bir tanımlama yapılacaktır.

Tablo-19: Metin Analizleri Sonucu Ortaya Çıkan Kriz Görüngüleri

Yapısal bileşenler → / **Alanlardaki aksaklıklar** ↓	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Türkiye'deki geçim sıkıntısı; hayatlarına ve kültürlerine dair bir anlam yitimi ile sonuçlanmaktadır.	Türkiye'de herhangi bir kurumda istedikleri işi, istedikleri ücretle bulacaklarına dair inanç yok. Diğer birçok kurum da bu şekilde meşruluğunu kaybetmiştir.	Yurt dışında eğitim ve girişimci olabilme imkânları daha yüksektir. Kişiler daha hevesliler, Türkiye'de bu ruh yok. Temel motivasyon; yurt dışına gitmek.
Toplumsal bütünleşme	İçeriklerde hem ulusal hem de mikro kolektif kimlikler sorgulanmaktadır. Batı'nın kimliğine hayranlık vardır.	Adam kayırma gibi faktörlerin; Türkiye'de iyi bir iş bulmalarında sorun olduğunu belirtmektedirler.	Kültür, kimlik ve gelenek boyutundaki anlam yitimi; haliyle yabancılaşmaya neden olmaktadır. Özellikle göç etmiş olanlar; oranın kültürünü Türkiye'de de devam ettirmeyi düşünmektedirler.
Toplumsallaşma	Yabancılaşmada olduğu gibi; göç edilen ülkenin geleneklerine hayranlık, kendi geleneklerinden kopulmasına neden olmaktadır.	Yurt dışında toplumsal güdülenmenin olduğu ancak Türkiye'de olmadığı belirtilmektedir.	Depresyon, mutsuzluk, kaygı vb. birçok sorun kişilik boyutunda; videolarda ve yorumlarda gözlemlenmektedir.

Tablo-25: Görüşmeler Sonucu Ortaya Çıkan Kriz Görüngüleri

Yapısal bileşenler → **Alanlardaki aksaklıklar ↓**	**Kültür**	**Toplum**	**Kişilik**
Kültürel yeniden üretim	Katılımcılar, kültürleri ile ilgili sorun görmeseler de geçerli bilgi diyebilecekleri değerleri Batı'da görmektedirler.	Türkiye'de eğitim başta olmak üzere; katılımcıların toplumsal kurumlara karşı güveni oldukça düşüktür.	Aldıkları eğitim ile alakasız işler yapmaktadırlar. Alakalı iş yapanlar da değer verilmediğini düşünmektedir.
Toplumsal bütünleşme	Direkt sorulduğunda; sözlü olarak, kimliklerine bağlı, ödevlerini yerine getirme niyetinde olduklarını ifade etseler de birçok yerde aynı kimliğe ait oldukları diğer kişileri kötülemektedirler.	Kural dışılığın Batı'da ve Türkiye'de eşit olduğunu savunan olsa da yine diğer söylemlerde liyakat ve adaletsizlik sıkça vurgulanmıştır.	Ait oldukları kimliklerinden yabancılaşmak istemeseler de medyada gördükleri Batı kimliğine adapte olacaklarına, yabancılaşmanın kısa süreceğine inanmaktadırlar.
Toplumsallaşma	Türkiye'de gelenekler zorunluluk olarak görülürken, Batı'da eğlence boyutunda görülmektedir. Bu da geleneğin aktarımında sorunlar doğurabilir.	Görüşmelerde sıkça Batı'da insanların kurallara uyduğu, özgür ve rasyonel bir düzenin olduğu; Türkiye'de ise kurallara aykırı davranışların cezalandırılmadığı, motive edildiği dile getirilmiştir.	Katılımcılar hemen her soruda, psikolojik açıdan hem izledikleri videoların hem de Türkiye'deki yaşamın onları olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Batı'daki yaşam, ekonomi, eğitim, vb. konularda içerikler üreten içerik üreticileri; Türkiye'de yaşayan prekar bireylerin ilgisini çekmektedir. Dijital yerli olarak kategorize edilen katılımcılar ise; bu tarz içeriklere oldukça hakimlerdir. İçlerinden hâkim olmayanlara ise; ilgili videolar izletilmiş ya da daha önce mutlaka duymuşlardır. Analiz edilen videoları izleyen katılımcılar; bu içerilere ilgi göstermiştir. Benzer içeriklerden daha fazla izlemek istediğini söyleyen katılımcılar olmuştur. Her bir katılımcı; küçük yaşlardan beri, eğitim hayatı boyunca da internet ve dijital teknolojileri kullanmaktadır. Sosyal medyayı; bilgi almada, günlük hayatlarını düzenlemede kullandıklarını ve

hatta kişiliklerinin oluşumunda etkili olduğunu da belirtmişler veya verdikleri cevaplardan net bir şekilde bu anlaşılmıştır.

Bu tarz içeriklerde Batı'daki yaşam; genellikle asgari ücret düzeyinde yaşayan bireyler üzerinden anlatılmaktadır. Bu hayali/imgesel asgari ücretli kişinin; kaç maaşı ile ev, araba, teknolojik ürün alabileceği, eğitimini görürken aynı zamanda refah içinde yaşayabileceği, temel ihtiyaçlarını karşılarken kaygı duymayacağı anlatılmaktadır. Bu anlamda, bu videolar asgari düzeyde bir hayat profili çizmenin ötesinde bir hayata çok fazla yer vermemektedir. Elbette buna yer veren içerikler de vardır ve oldukça ilgi görmektedir. Bu hayali asgari ücretli kişinin inşa edilmesinin temelinde; belki de göçmenlerin Batı'da mahkûm olduğu yaşam şartları yatmaktadır. Türkiye'den Batı'ya göç edecek kişilerin birçoğu, muhtemelen niteliklerinin bir miktar veya çok fazla altında işler yapacaklardır. Bu durum, aldığı eğitimle uyumlu bir iş yapan kişi için geçerli olduğu gibi; Türkiye'de doktor olmasına rağmen Almanya'da kurye olan bireyler için de geçerlidir. Gig ekonomisi bu anlamda göçmenleri göç etmeye motive eden diğer bir bilgi-iletişim kanalıdır. Birçok dijital platform sayesinde; göçmenler Batı'da geçimlerini sağlayabilmektedirler.

Bu videolarda imgesel bir evrensel olarak dayattıkları hayali asgari ücretli; aslında bir söylemden ibarettir. Geniş arabalar, evler, eğlence gibi görseller ile imgeselleştirilerek sunulmaktadır. Asgari düzeyde bir yaşamın hayal edilmesi; katılımcılar için ilginç gelmenin ötesinde, hepsinin hayalinde bu söylem ile inşa edilmiş asgari ücretlinin hayatı yatmaktadır. Tüm katılımcıların hayallerinde; Batı'nın asgari ücretlisi olmak vardır. Kendi yaptıkları tariflerde, bu uyum net bir şekilde görülmektedir. Türkiye'deki hayatlarını olumsuzlamakta ve prekarizasyonun tanımına oldukça uygun bir hayat yaşadıklarını belirtmektedirler. Yarın ne olacağını bilmemektedirler. Prekarizasyon ile Türkiye'deki yaşam arasındaki ilişki oldukça benzerdir. Prekar koşulların son yıllarda tüm dünyada hâkim olduğu; K3 tarafından da net bir şekilde ifade edilmiştir. Aynı zamanda göç etmeye en uzak olan katılımcı da kendisidir. Batı'da da olsa asgari düzeyde bir yaşam; dünyanın hemen her yerinde kırılgan, güvencesiz ve istikrarsızdır.

Katılımcıların hayalleri; 'Batı'nın hayali asgari ücretlisi' iken, prekar birey Türkiye ile özdeşleşmektedir. Bu da yine katılımcıların kullandığı medya araçları, Batı ve Türkiye hakkında izledikleri içerikler ile bağlantılıdır. Katılımcılar, Türkiye'de genelde muhalif içerikleri takip ederken; Batı ile ilgili oradaki hayali asgari ücretlinin ayakta duruşunu, hayallerine uzanışını izlemektedirler. Bu, sadece medya ile değil; aynı zamanda deneyimleriyle de devam eden sorularda tekrar ederek gözlemlenmiştir.

Bireylerin eğitim hayatlarında İngilizce oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İngilizce bilenler hem eğitim hayatını hem de iş hayatını buna göre şekillendirmektedir. Bilmeyenler de bundan

yakınmakta, çözmeleri gereken sorunların en başına koymaktadır. Gerçekliğin anlamsal inşası boyutunda; İngilizce bilmek sürekli olarak dayatılmıştır. Katılımcılar, İngilizce bilmeyi hayatlarını önemli ölçüde şekillendirecek bir ölçüt olarak görmektedirler. Batı'nın hegemonik dayatması; dil konusunda kendisini göstermektedir.

Katılımcılar, aldıkları eğitim sonucunda işsiz kaldıkları için ya da hayal ettikleri işi yapmadıkları için mutsuzlardır. Bu prekar deneyim sonucunda; Batı'daki içerikler ile karşılaşınca, öncelikle gelecek kaygısı ve umutsuzluk yaşamaktadırlar. Bu umutsuzluk ve kaygının; göç etme motivasyonu oluşmasına katkı sunduğunu belirtmektedirler. Batı'da benzer işleri ya da daha nitelik gerektirmeyen işleri yapan kişileri gördükçe; Türkiye'de uzun yıllar eğitim aldıktan sonra yaptıkları veya yapacakları işlere değer verilmediğini düşünmektedirler. Bu anlamda öfke ve nefreti, daha çok siyasilere duymaktadırlar. Ama genç katılımcılar, bu öfkeyi daha çok topluma karşı duymaktadır. Özellikle de toplumdaki yaşlı ve kendi tabirleri ile "şükürcülere" karşı duymaktadırlar.

Çok azı hariç, bütün katılımcılar sorulduğunda; Türk olmaktan ve kültürlerinden memnun olduklarını söylemişlerdir. Ancak etnik kimliğine, dini inancına, hayat tarzına çok karışıldığı için; kültür ve gelenekler konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunu yaşayan bütün katılımcılar; bir suskunluğa büründüğünü belirtmektedir. Görüşlerini gizlediklerini, uyumlu davranmaya çalıştıklarını, tartışmaktan kaçındıklarını söylemektedirler. Bunu ise; bir sorun olarak görmemektedirler. Bu anlamda kendilerine yabancılaşmaktadırlar. Kişisel sorunlar yaşamaktadırlar. Bir kısmı bu sorunları yurt dışına giderek çözeceğini düşünmektedir. Türkiye'deki sorunlarını ise; burada kalarak çözemeyeceklerini düşünmektedirler. Yurt dışına gittiklerinde yaşamaktan korktukları problemleri ise aşabileceğini düşünmektedirler. Burada da yine imgesel asgari ücretlinin dik duruşu, yanıltıcı bir etki yaratıyor olabilir. Katılımcılardan içlerinde bulundukları durumu bir metefor ile anlatmaları istendiğinde; hepsi kapana kısılmış, hapis olmuş vb. olumsuz mekânsal bir benzetme yapmıştır. Bunu aşabilmenin ise; yurt dışına gitmek ya da bir şeyleri düzeltmeye başlamakla olacağını düşünmektedirler.

Araştırmanın bulgularında görüldüğü üzere Giddens'dan yola çıkılacak olursa, sosyal ve dijital medya sistemsel bütünleşmeden kaynaklı dolayımlı iletişimi daha çetrefilli bir hale getirmiştir. Bireyler klasik, pasif bir alıcının ötesine geçmişlerdir. Habermas, Weber'in eylem tiplerinden yola çıkarak ortaya attığı, sistemin yaşam dünyasını rasyonel eylem ve akıl ile baskılamasına çözüm olarak sunduğu iletişimsel eylem ise yeni iletişim teknolojileri ile rasyonel eylem gibi sömürgeleştirici bir güce dönüşmüştür. Hardt ve Negri'nin çalışmasında ortaya koyduğu bu yaklaşım yine yurt dışındaki içerikleri izleyen bireylerde de gözlemlenmektedir. Özellikle dijital yerli olan bu bireyler iletişimsel eylemin bu kolonileştirici yanına daha çok maruz kalmaktadır. Dijital platformların kullanım pratikleri veya içeriği bir söylem çerçevesinde şekillenmektedir. Althusser'in ideoloji yaklaşımı ve Gramsci'nin

hegemonya yaklaşımının ötesine geçerek, Focault'nun söylem yaklaşımından da faydalanarak Laclau'nun ortaya koyduğu kimlik ve evrensellik yaklaşımı bu çalışma sonucunda da teyit edilmiştir. Platformların içerikleri ve kullanım pratiklerini oluşturan söylemler, dijital yerli olan bireylerin gündelik hayatlarını, hayallerini, kararlarını şekillendirmektedir.

"*İnsanın Yükselişi ve Düşüşü"* adlı başlıkta öznenin bir serüvenine başlangıç oluşturulmuş ve bugünün dünyasında yani zaman ve mekanın içinde anlamlandırılabilecek özne prekarizasyon, dijital iletişim teknolojilerinin gelişimi ve bu gelişmelerin bir neticesi olan bugünün medyasında inşa edilen söylem göz önünde bulundurularak anlaşılmaya çalışılmıştır. Youtube vlog formatı ile kişisel deneyimleri görsel ve işitsel bir şekilde sunan en poüper dijital platformlardan biridir. Nitekim prekarizasyon deneyimlerini aktarma konusunda Youtube içeriklerinden de faydalanılmıştır. Baker'in belgesel sinema için ön gördüğü yaklaşıma benzer şekilde, sosyal medya içeriklerinden bu çalışmada hem bir deneyim deposu hem de bir bilgi deposu olarak faydalanılmıştır. Batı söyleminin gerçekliğin inşasındaki rolü tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bu söylemleri maddi pratiklerden ayırmamak gerekmektedir. Sosyal medya içeriklerine ait söylemlerin ve pratiklerin sabit olmaması, sürekli olarak değişkenlik göstermesi, tanımlanması güç ve tamamlanmamış özneler sunmaktadır. Türkiye'deki dijital yerli ve prekarya olarak niteleyeceğimiz 12 kişilik katılımcı grubun hayalleri ile Batı'nın imgesel asgari ücretlisi arasındaki bağımlılık ideolojik açıdan da değerlendirilebilir. İdeoloji ve hayal arasındaki ilişki, Ricoeur başlığında bahsedilen ütopya ve ideoloji arasındaki ilişkiye benzer. Ütopyayı mümkün kılan da bellekten faydalanarak, geleceğe atılan okları hatırlamaktır. İdeoloji, ütopyayı mümkün kılacaktır. Batı söyleminin inşa ettiği maddi pratiklerin ortaya koyduğu ideoloji, Türkiye'deki prekar bireylerin hayallerini, diğer bir değişle ütopyalarını süslemektedir.

SONUÇ

Aydınlanma ile birlikte özne merkezci bir düşünce yapısı ortaya çıkmıştır. Aklın sınırları zorlanmış, insan yüceltilmiştir. Modern bireyin tarih sahnesine çıkışı; insanın bu yükselişi ile oluşmaktadır. Toplum ve birey, teleolojik bir şekilde kendini tamamlama çabasındadır. Bu ulaşılmaya çalışılan son hedefin olmadığının ortaya çıkması ile modern özne darbe yemiştir. Ulus devletler ve buna bağlı kimlikler sorgulanmaya başlamıştır. Modern dönemin kapital öznesinin yerine; post-modern dönemin neo-liberal öznesi bu çalışma kapsamında prekar olarak nitelendirilmektedir.

Prekar bireyin ortaya çıkışı hem toplumsal hem de ekonomik nedenlerledir. Bu neo-liberal özne; emek piyasası içerisindeki dayanışmadan bihaberdir. Bu sebeple yönetmesi oldukça kolaydır. İstenildiği zaman bir iş verilmekte, istenildiği zaman işten çıkartılmaktadır. Onu koruyacak yasalar cılızdır, birlikte karşı çıkacağı bir kalabalık yoktur. Çünkü birlik haline geleceği her çalışma arkadaşı onun rakibidir. Bu rekabet ruhu genel birlik ruhunun önüne geçmiştir. Yalnızlaşan bireyin haklarını savunacak kendinden başkası yoktur. Sermayenin akışkanlaşması ile de siyasi yapı sermayeyi memnun edebilmek için elinden geleni yapmaktadır.

Hızla gelişen bilgi-iletişim teknolojisi ise; yeni iş ve girişim imkanları sunarken, birçok çalışanı da işinden etmektedir. Fordizmden post-fordist üretime geçisin de temelinde, yine bilgi-iletişim teknolojisindeki gelişmeler yatmaktadır. Post-fordist esnek üretimin bir sonucu olarak da prekarizasyon dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bilgi-iletişim teknolojilerinin istihdam üzerindeki diğer bir sonucu ise; platform kapitalizmidir. Uber, Freelancer, Airbnb gibi birçok platform, bireylerin gelir elde etmesini sağlarken; diğer yandan, bu platformların gelir elde etme modellerindeki prekar koşullar da oldukça zorlayıcıdır. Bunlara yukarıda yer verilmiştir.

Türkiye de prekarizasyon ve işsizlik konusunda sorunlar yaşayan bir ülkedir. Özellikle, verimli bir şekilde kullanılması gereken ve bilgi-iletişim teknolojilerine daha çok hâkim olan genç nesil; işsiz veya prekar koşullar altında çalışmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de özellikle gençler; Batı ülkelerine göç etme eğilimindedirler. Bu konuyla ilgili çalışmalara literatür kısmında sıkça yer verilmiştir. Ayrıca medyada da oldukça popüler olan bir konudur. Türkiye'de şikâyetçi olunan prekar koşulların, Batı'da olmadığına dair olan inanç; gençlerin göç motivasyonlarını etkilemektedir. Batı'daki yaşam standartları ile ilgili bilgilerini ise orada yaşayan tanıdıkları, yurt dışı gezileri ve en önemlisi de medya aracılığı ile edinmektedirler. Göç eğiliminde sadece ekonomik nedenler değil, Türkiye'de yapmak istedikleri işe duyulan saygının da az olması yatmaktadır.

Bu anlamda öncelikle, Batı'daki yaşam ile ilgili içerikler araştırma kısmında iki farklı söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur. Cevabı aranan araştırma sorularından ilki; medyada Batı söyleminin

yapısal olarak nasıl inşa edildiğidir. Öncelikle videoların başlıkları oldukça dikkat çekicidir ve bireyleri tıklamaya yöneltmektedir. Batı'daki alım gücünün karşılaştırmasını yapan içeriklerin başlıklarında; "şok olduk", "nefesiniz kesilecek", "psikolojiniz bozulacak" gibi ibareler yer almaktadır. Aynı ibareler; videoların kapak resimlerinde ve video açıklamalarında da bulunmaktadır. Norveç'te asgari ücretin 20 bin TL olduğunun yazılması, lüks ev, araba görselleri de yine benzer izleyiciyi tıklamaya yöneltecek stratejilerdir. İçerik üreticilerinin bu stratejileri belirlemesinin sebebi; Türkiye'deki prekar koşulları biliyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Yani bu yapısal inşanın kurulmasında; Türkiye'deki prekar bireylerin deneyimleri yatmaktadır. Diğer bir yapısal inşa ise; gençlere seslenen bir dil ve üslubun tercih edilmesidir. Retorik öğelere de oldukça fazla yer verilmiştir. Bir ürünün fiyatı ile ilgili videoyu, içerik üreticisi evinde çekebilir. Ama daha inandırıcı olmak için; markete, ikinci el araba pazarına gitmektedir. Oradaki etiketleri göstermektedir. Bununla da yetinmeyip, benzer ürünlerin Türkiye'deki fiyatlarını göstermektedir. Bazı içerik üreticileri; videolarına uzmanlar alarak inandırıcılığı artırmaktadır. Ancak inandırıcılığı en çok arttıran öğe; bizzat içeriğin konusu olan kişidir. Direkt olarak kendi deneyimlerini bir gerçeklik paketi içerisinde seyirciye sunmaktadır. Yapısal inşa boyutunda içerik üreticileri; Türkiye'deki prekar bireylerin gerçekliğini nesnelleştirerek kullanmakta ve Batı'nın daha iyi olduğuna dair söylemini bu deneyimleri sömürerek sunmaktadır.

Batı söyleminin anlamsal boyutta nasıl inşa edildiği ise; Thompson'ın ideolojinin işleyiş kipleri ile cevaplanmıştır. Yine yapısal inşada olduğu gibi; Türkiye'deki prekar bireylerin içinde bulunduğu durum nesnelleştirilerek videoların temeli oluşturulmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Türkiye'deki asgari ücretlinin geliri ile bir ürünü ne kadar ayda alacağı ve Batı'daki bir asgari ücretlinin geliri ile aynı ürünü ne kadar ayda alacağı kıyaslanmaktadır. Her bir kıyasta; arada büyük farklar bulunmaktadır. Tıpkı Foucault'nun öznelleştirme sürecine benzer şekildedir. Hatırlanacak olursa; iktidarlar öznel deneyimleri nesnelleştirerek, bir hakikat oluşturmaktadır. Böylece boyun eğecek öznelerin oluşması için; bu hakikatleri söylem ve pratikler aracılığıyla kullanmaktadır. Benzer bir şey bu içerikler aracılığıyla da inşa edilmektedir. Batı'da lüks bir arabayı, evi rahatlıkla satın alabilmek meşrulaştırma kipleri ile ortaya koyulmaktadır. Evrenselleştirme stratejisi ile bu imkanlara Batı'da herkesin sahip olduğu, kendi deneyimlerini aktararak öyküleştirme stratejisi, fiyat ve karşılaştırmalar yaparak rasyonel bir zeminde Batı'nın refahı meşrulaştırılmaktadır. Batı'daki hayatın, "korkunç, şaşırtıcı, huzurdan öldüren" derecede iyi olması; aslında Türkiye'ye dair gizilleştirilmiş bir eleştiriyi kapsamaktadır. Bunun yanında Batı'nın kültürü, dili, kimliği, gelenekleri ve simgeleri genel olarak eğlenceli bir şekilde sunulmaktadır. Bir video içeriğinde; müzik ve kurgu ile birçok şey eğlenceli bir formata çevrilebilir. Batı'nın gelenekleri ve kültürü; bu söylem çerçevesinde sunulduğu için prekar çalışma koşullarının olmadığı, iş dışında birçok aktiviteye ve eğlenceye vakit ayrıldığı

gösterilmektedir. Ancak göçmenlerin genel olarak asgari düzey seviyesinde ya da gig ekonomisinin çalışma koşullarında hizmet verdikleri, uzun süreler minimum ücret ile çalıştıkları göz ardı edilmektedir. Batılı bir birey eğlenebilsin diye ona hizmeti; minimum ücrette çalışan Uber şoförü, garson, vale, çocuk bakıcısı vermektedir. Onların lüks hayatlarının hizmetini; Doğu'daki prekar bireylerin hevesle izlediği videolardaki asgari ücretli çalışanlar vermektedir. Batı toplumunun alt sınıf hizmet sektörü çalışanı, Türkiye'deki prekar bireylerin hayallerini süslemektedir. Yine asgari ücretli dışında Batı'daki bir doktor veya mühendisin yaşam koşulları da ulaşılması çok güç koşullar olarak görülmektedir.

Kendi prekar deneyimleri sömürülerek inşa edilen içerikler ile karşılaşan bireyler de birçok olumsuz duygu ve durum ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda, çalışmada 12 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.[14] Bunlardan üçü üniversiteden mezun olalı 5 yıldan fazla, diğer üçü üniversiteden mezun olalı ise beş yıldan az olmuş, çalışan ya da en az bir yıl çalışmış bireylerdir. Üçü hiç çalışmamış, son üçü ise halen öğrenciliğe devam edenlerdir. Katılımcıların hemen hepsi Türkiye'de kaldıkları müddetçe gelecek kaygısı ve umutsuzluk yaşamaktadırlar. Bir kısmı aldığı eğitimden alakasız işler yaparken, hepsi de mesleklerine ve alanlarına gereken değerin verilmediğini düşünmektedir. Batı ile ilgili içerikleri izlediklerinde; kendi deneyimleri ile kıyaslayınca kendilerini değersiz ve güvencesiz hissetmektedirler. İçinde bulundukları durumdan dolayı siyasilere, topluma (özellikle daha genç yaşta olanlar) öfke ve nefret duymaktadırlar. Türk olmaktan memnun olduklarını ve kültürlerini sevdiklerini belirtseler de dolaylı olarak, verdikleri cevaplarda Türk olmayı ikinci sınıf insan olarak gördükleri gözlemlenmektedir. Çünkü izledikleri içeriklerde, Batı'da Türkiye'de yaptıkları işe benzer işler yapan kişiler; daha mutlu ve refah içinde yaşmaktadırlar. Her katılımcı bu içerikleri izledikten sonra yurt dışına gitmeyi mutlaka istemiştir.

Türkiye'nin oldukça sıkı ve kapalı gelenekleri olan bir ülke olduğunu düşünmektedirler. Bunu insanların birbirlerine karşı yakın olmalarına bağlamaktadırlar. Batı insanının soğuk tavrından çekinseler de buna alışacaklarını belirtmektedirler. K3 dışında, birçok katılımcı Türkiye'deki geleneklerini, kültürünü arkada bırakıp gitmeye hazırdır. Çünkü Batı'da hem maddi hem de manevi yönden özgür olacağını düşünmektedir. Ancak aynı katılımcılar; Batı'da sıkı kuralların olduğunu ve bu kuralları gezi veya eğitim amaçlı gittiğinde çiğnediğini belirtmiştir.

Diğer yandan direkt olarak sorulmuş olunmasa da katılımcılar; Türkiye'de can güvenliklerinin olmadığını hissetmektedirler. Bir terör olayında, trafikteki bir kavgada ölebileceklerini düşünmektedirler. Batı'ya göç ederlerse böyle bir sorunla karşılaşmayacaklarını, Türkiye'de yaşadıkça sorunlarını çözemeyeceklerini, göç ederlerse bu sorunlarını çözebileceklerini düşünmektedirler.

[14] Derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların verileri araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Görüşme verilerini analiz etmeye yardımcı programlar ücretli olduğu için ve bunlara erişim sağlanamadığı için bu yol tercih edilmiştir.

Batı ile ilgili içeriklerde inşa edilen gerçeklik ile Türkiye'deki prekar bireylerin deneyimleri arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Katılımcıların hayalleri ile videolarda inşa edilmiş Batı'daki hayali asgari ücretlinin hayatı; birbirine benzerdir. Bu da araştırmanın en önemli amacı olan; içeriklerde inşa edilen gerçeklik ile prekar bireylerin deneyimleri arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Katılımcıların gözünde ideal olan hayat; sadece Batı'daki asgari ücretlinin hayatıdır. Sadece ekonomik açıdan değil, yaptığı iş ne olursa olsun değer verilmekte, hakkını alabilmektedir. Bunu ise; belirli imgeler aracılığıyla inşa etmektedirler. Medyayı ilgilendiren kısım da burasıdır. Batı söyleminin hegemonik bir şekilde imgesel bir evrensellik dayattığı belirtilmişti. Batının "imgesel asgari ücretlisi" bir aylık maaşının yarısı ile Macbook almaktadır. Türkiye'de ise bir asgari ücretli bunu, 4 aylık maaşı ile alabilmektedir. İmgesel asgari ücretli part-time bir öğrenci de olsa yazın çalıştığı para ile kendine bir araba alabilmektedir. Bu arabaya Avrupa'da çöp diyebilirler. Ama Türkiye'de zenginlerin alabileceği bir arabadır. Bir ev almak, Türkiye'deki prekar birey için hayal iken; imgesel asgari ücretli, bir göçmen dahi olsa, iki sene içinde kendini geliştirerek, beş odalı, havuzlu bir villa alabilmektedir. Araba, villa, lüks ürünler videoların içerisinde bulunan ve Türkiye'deki prekar bireylerin hayallerini süsleyen birer imgedir.

Bu imgeselliğin altında ise tabi ki gündelik hayatın enformatikleşmesi yatmaktadır. Frankfurt okulu düşünürleri tarafından kültür endüstrisi olarak adlandırılan yaklaşıma benzer bir yaklaşımdır. Homojen bir toplumun içinde yer alan tek tip özneler aynı şeyleri tüketmektedir. Bireyler, kendilerini tükettikleri ürünler ile inşa etmektedirler. Ne tüketiyorsan sen osundur. Günümüzde ise bu, sosyal medya ile farklı bir şekle bürünmüştür. Sosyal medya platformlarının ürünleri, yani içerikleri, kullanıcılarının hayatlarıdır. Kullanıcılar hayatlarını, düşüncelerini sosyal medyada ücretsiz bir şekilde paylaşarak; ihtiyaç olan içeriği oluşturmaktadır. Bunun karşılığında ücret almamaktadır. Ancak bu mecraları kullanmak için de ücret ödememektedir. Kullanıcıların hayatlarını bir sosyal medya ürününe dönüştürmek için; belirli bir koda çevirmesi gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse; Instagram için fotoğrafa, Youtube için videoya dönüştürülmesi gerekmektedir. Sosyal medya platformları, insanların hayatlarını kodlamaya ihtiyaç duyduğu için; gündelik hayat her geçen gün kodlanmak üzere şekillenmektedir. K2, yurt dışına göç eden her tanıdığının mutlaka market ürünlerinin fiyatlarını paylaştığını belirtmektedir. Türkiye ile kıyas yaptığını söylemektedir. Özellikle imgelerin ön planda olduğu platformlarda, kimlikler, tüketim ürünleri ile inşa edilmektedir. Sahip olunan araba, ev vb. birçok lüks ürün; bu platformlar aracılığı ile sunulmaktadır. Bir organizasyon firması, etkinlik boyunca mutlaka sosyal medya paylaşımı yapmaya yöneltecek ürünler ve stantlar bulundurmaktadır. Bir restorana internet üzerinden iyi yorum yapılması; işletme çalışanları tarafından rica edilmektedir. Bir kadın doğum doktorunun Instagram hesabındaki hastaları ve çocukları ile olan ilişkisi; anne ve baba adaylarının doktor seçimi sırasında karar verme süreçlerini etkilemektedir.

Bu da gündelik hayatın enformatikleşmesine neden olmaktadır. Birçok dijital platform; sosyal, kültürel veya simgesel sermayeyi ekonomik sermayeye dönüştürmektedir. Bu noktada Habermas'ın yaklaşımının tam tersi gözlemlenmektedir. İletişimsel eylem, gündelik hayatı kolonileştirmektedir. Sosyal medyada etkin olan bir avukat veya doktor, sahip olduğu sosyal sermaye sayesinde daha çok müşteriye daha yüksek ücretle hizmet vermektedir. Çok fazla takipçiye sahip bir sosyal medya kullanıcısı, bu sosyal sermayesini reklamcılara kiralayarak ekonomik sermaye elde edebilmektedir.

Böylece gözetlemenin hemen her çeşidi ile muhatap olunmaktadır. Öncelikle güç sahipleri, dijital platformlar sayesinde panoptik gözetim yapabilmektedir. Yapılan paylaşımlar; belirli bir seçkin olan patron, siyasiler, üst düzey devlet görevlileri tarafından izlenmektedir. Gig ekonomisi çalışanları başta olmak üzere, birçok kişinin verileri izlenmekte ve bireyler belirli profiller ile sınıflandırılmaktadır. Bu da Poster'ın süper-panoptikon kavramı ile uyumludur. Omniptikon denilen, herkesin herkesi izlediği sosyal medya platformları ise gündelik hayatın enformatikleşmesindeki en önemli gözetlenme biçimidir. Geleneksel medyada ise çoğunluk azınlığı takip etmektedir. Görüldüğü üzere; bir gözetleme çağından bahsetmek mümkündür. Tüm bu öznelleşme süreçlerinin altında ise; bu gözetleme pratiğinin yattığı söylenebilir. İçerik üreticileri, prekar bireylerin deneyimlerinden faydalanarak bir gerçeklik inşa etmektedirler. Platform sahipleri, aynı bireylerin kişisel verilerini; gözetleyerek elde etmekte, işletmekte ve onlara ilgisini çekeceğini düşündüğü içerikleri önermektedir. Prekar bireyler de kendi hayatlarından yola çıkarak inşa edilmiş bu içerikleri izledikçe; bir yeniden üretim sürecine girmektedir.

Gözetim, 'özellikle verilerin gözetimi' ile profillere dönüştürülen bireylerin üzerinde medya oldukça etkindir. Katılımcılardan biri direkt olarak belirtmiş ve diğerlerinde ise dolaylı olarak gözlemlenmiştir ki, katılımcıların üzerinde yankı odası etkisi görülmektedir. Bireyler kendi görüşlerine benzer görüşleri yeniden üretmektedir. Bu Althusser'in dikkat çektiği kısır döngünün bugünde yaşandığını göstermektedir. Sosyal medyanın bu yapısı bireyi çokkültürlülüğe kapalı kılmaktadır. 'Yapı'(Giddens), 'sosyo-oluşum'(Elias), alan (Bourdieu), yaşam dünyası (Husserl, Schutz, Habermas) adına her ne denilecekse birey ile sıkı bir bağımlılığı mevcuttur. Bilgi-iletişim teknolojileri ve dijitalleşme ile medyanın mevcut hali bireylerin inşasında kendini göstermektedir. Ama bu noktada teknolojik determinist bir tehlikeye de düşmemek gerekir. Bu inşada medya araçlarının teknolojik dönüşümünün yanında, medya içeriklerindeki söyleminde etkin olduğu araştırma boyunca birçok kez tekrarlanmıştır. Bu kapsamda sosyoloji ve iktisat gibi alanlar dijital platformlar, gözetim gibi konuları ele almadan kapitalizmi ve toplumu tartışması mümkün görünmemektedir. Bu anlamda Zuboff geçmişten bu yana tartışılan kapitalist teorisyenlerin yaklaşımlarına güncel bir yorum getirmiştir. Medyanın inşa ettiği gerçeklik ile bireyler arasında sıkı

bir ilişkinin var olduğu bu çalışma ile de tekraren tespit edilmiştir. Değişen sadece bu bağımlığın (figürasyon) şeklidir.

Kant'ın yetileri de bu süreci anlama noktasında yardımcı olabilir. Prekar bireyler yaşam güçlerini azaltan bir acı duygusu içerisindedirler. Böylece medyada karşılaştıkları içerikler ile kendi deneyimlerini sentezlemektedirler. Bu noktada, bilme yetisi devreye girmektedir. Nesnel bir gerçeklik kurgulamaktadır. Bu gerçekliği, anlama yetisine devretmektedir. Anlama yetisi bu durumdan kavramlar üretmektedir. Örneğin; 'güvencesizlik', 'istikrarsızlık', 'kaygı' gibi kavramlar. Bu kavramlar ile bir fikir oluşturmaktadır. Örneğin; 'göç etmek' gibi bir fikir. Bu fikri, hayal gücü yetisine yani imgelere devretmektedir. Bu noktada, imgesel gerçeklik devreye girmektedir. Batı'daki o hayatı yaşamayı arzulamaktadır. Diğer bir deyişle; isteme yetisi devreye girmektedir. Eğer prekar birey istediği şeyi gerçekleştirebilirse; yaşama gücü artmaktadır. Yani yurt dışına göç ederek hayal ettiği hayata ulaşmaktadır. Eğer ulaşamazsa; bu sefer de yaşama gücü azalmaktadır. Tekrar acı duymaya başlamaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle siyasilere öneride bulunmakta fayda vardır. Emek piyasasında yer alan prekar bireylerin, işverenler tarafından sömürülmesini engellemek adına; çalışma hayatını düzenleyen yasaların düzenlenmesi gerekmektedir. Gençlerin göç etmeyi düşünmelerine son verecek yeni istihdam politikaları geliştirilmelidir. Bu anlamda bilgi-iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlardan faydalanılmalıdır. Prekar koşullar ve işsizlik, dünyanın her yerinde bir sorunken; Türkiye'deki prekar gençlerin neden yurt dışına gitmek istediğini anlamayı sağlayacak daha fazla çalışmanın yapılması şarttır. Bireylerin, özellikle medyada inşa edilen Batı söylemi ile inşa edilmiş hegemonik kimliklere dikkat etmesi gerekmektedir. Batı'da ırkçılık, İslamofobi, adaptasyon vb. birçok sorunla karşılaşmaları muhtemeldir. Özellikle Doğu'dan gelmiş bir göçmen olarak ikinci sınıf insan muamelesi görme ihtimali yüksektir. Bu gibi ayrımcılıklarla karşılaşmasa dahi, bir göçmen olarak prekarizasyon ile mutlaka karşılaşacaktır. Batı'nın bugünkü refahı, doğu toplumlarını sömürmesinden kaynaklanmaktadır. Batı'nın örnek gösterilen refah toplumunun temelleri; Afrika ülkelerinin kölelerinde, Hindistan gibi ülkelerin sömürgeleştirilmesinde yatmaktadır. Yine bu ülkelerin refahlarının önemli bir kısmı; hizmet sektörünün en alt kısımlarında güvencesiz, korunaksız çalışan kaçak işçiler ve mültecilerden oluşmaktadır. Ancak bu çalışma da Batı'nın bütün değerlerine karşı çıkılmamaktadır. Daha demokratik, refah düzeyinin gelişmiş olmasında; kurumlarının iyi işlemesi, yurttaşlarının demokratik söylem ve pratiklere dünyanın birçok ülkesine göre daha fazla sahip olması da yatmaktadır. Zenginliğinin kaynağı tartışılsa da dağılımındaki adaletsizlik, birçok ülkeye göre daha adil olduğu söylenebilir. Farklı görüşlere tamamen kapalı bir toplum değil, çeşitliliğe de açık olduğu politikalarından ve medyasından da görülmektedir. Önemli olanın medya aracılığı ile genellikle bu iyi

yanlarının göz önünde olmasıdır. Zizek'ten hatırlanacağı üzere imgesel gerçekliğinin ön planda olmasıdır.

Çalışmanın iletişim ve medya alanına katkısı ise; medya dolayımlı güncel bir öznelleşme biçimi ortaya koymasıdır. Ayrıca Laclau'nun evrensellik ve kimlik yaklaşımına, meydanın da rolü eklenmiş olunmaktadır. Laclau ve Mouffe, Foucault'dan faydalanarak, kimliğin söylemler aracılığıyla inşa edildiğini ve olumsal olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada da aynı sonuca varılmıştır. Türkiye'deki prekar bireylerin hayallerini; medyadaki Batı söyleminin inşa ettiği imgesel bir gerçeklik oluşturmaktadır. Kendi prekar koşullarının ise; Türkiye'nin şartları ile ilgili olduğu, sorumlularının siyasiler ve toplum olduğunu belirtmişlerdir. Birçoğu, prekar koşulların küresel bir sorun olduğunun farkında değildir.

Prekarizasyon son dönemlerin en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Ücretli çalışan statüsünde yer alanlar, dijital platform çalışanları, işsizler, dezavantajlı gruplar vb. birçok grup prekarizasyonun olumsuz etkileri ile yüzleşmiştir. Bir virüs gibi etkileri her geçen gün daha fazla kişiye yayınlan bu koşulların, kısa sürede çözüme kavuşması için birçok bilim dalından konuyla ilgili faydalı araştırmaların yapılması ve yayınlanması gerekmektedir. Bu çalışmalardan, siyaset yapıcıların ve yasa koyucuların faydalanması şarttır. Aksi halde; Türkiye gibi güçlü genç nüfusa sahip ülkeler, bu potansiyellerini heba etmektedirler.

Öznelerin hayalleri ile medyadaki imgeler arasında şaşırtıcı olmayan bir ilişki mevcuttur. Prekar öznelerin gerçeklikleri söylemler ve imgeler aracılığıyla inşa edildiği için uçucudur. Olumsaldır, sabitlenemez ve tamamlanamaz. Söylemlerin ve imgelerin kendileri değişebilir. Ayrıca var olan imgeler ve söylemlerin anlamları da sürekli olarak değişebilir. Bu sebeple söylenecek bir son söz hatalı bir sabitlemeye neden olacaktır. Söylemin değişimi ve buna bağımlı öznelerin inşası şu an bile devam etmektedir. Boş evrensellik söylem aracılığıyla hegemonik bir şekilde doldurulmaktadır. Medya ise bunu öznelerin hayallerini ve deneyimlerini nesnelleştirerek, imgeler aracılığıyla gerçekleştirir.

KAYNAKÇA

Abdallah, A. B. (2017), "Heterogeneous Computing: An Emerging Paradigm of Embedded Systems Design.",*Computational Frameworks*, 61-93. Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-1-78548-256-4.50003-X.

Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2017), *Ulusların Düşüşü: Güç Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (Çev: F. R. Velioğlu), 24. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2020), *Dar Koridor: Devlet: Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği,* (Çev: Y. Taşkın), 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap

Adak, N. (2010), "Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21:2,105-116 https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48424/613527.

Adıgüzel, Y. (2001), *Kültür Endüstrisi: Kitle Toplumunun Açmazları*, İstanbul: Şehir Yayınları.

Adorno, T. W. (2012), *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, (Çev. O. Koçak ve A Doğukan), İstanbul: Metis Yayınları.

Adorno, T. W., Horkeimer, M. (2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev. N. Ülner ve Elif Öztarhan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Akça, E. B. (2009), "İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası*",* İ. Parlak (Ed.), *Medyadaki Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Akçay, S., Alpoğlu, İ. E. (2020), Sosyal Hizmet Uzmanlarının İşsizlik Deneyimleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(1), 47-69. DOI: 10.33417/tsh.681837

Akdeniz, G. (2017), *Bilim Tarihi ve Felsefesi Ders Günlükleri, https://docplayer.biz.tr/48388582-Bilim-tarihi-ve-felsefesi-ders-gunlukleri-gediz-akdeniz.html*

Akkan, B. (2018), "Türkiye'de Aileci Refah Rejiminin Dönüşen Çehresi: Engelli ve Yaşlı Bakımı Politikalarında Devamlılık ve Değişim", *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü Ayşe Buğra'ya Armağan*, Savaşkan, O, Ertan, M. (Ed), İstanbul: İletişim.

Akşit, B. (2020), "Teori ve Metot İlişkileri Çerçevesinde Sosyolojide Alan Araştırmaları(m): 1966-2016" T. Uğuzman, M. Üzüm, Ç. Coşkun, T. F. Orman, E. B. Kepenek, C. Kuloğlu, E. Ö. Dağdelen, O. Karakaya, M. Bozdoğan (Ed.), *Sosyoloji Sohbetleri (2014-2016)*, Ankara: Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 177-201.

Akşit, B. (2020, 31 Temmuz), "Anthony Giddens Üzerine Kısa Bir Giriş*",* https://bahattinaksit.blogspot.com/2020/07/anthony-giddensin-temel-kavramlar.html erişim tarihi: 30 Ağustos 2022.

Akşit, B. (2020b, 22 Ekim), "Habermas Üzerine-3 Bahattin Akşit Post-Seküler Toplum ve İletişimsel Eylem Kuramı", https://www.youtube.com/watch?v=5NRqahnENj4&t=4429s erişim tarihi: 1.09.2022.

Aktan, C. C. (2010), "Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 168-182. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebd/issue/4855/333395

Allen, F. (2020, 17 Eylül), "DYING FOR LIKES Dark truth of social media as US pre-teen girl suicides soar 150% & self-harm TRIPLES, Netflix's Social Dilemma reveal" https://www.the-sun.com/news/1487147/social-media-suicides-self-harm-netflix-social-dilemma/ erişim tarihi: 26.10.2022.

Althusser, L. (2000), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Y. Alp ve M. Özışık), İstanbul: İletişim Yayınları.

Althusser, L.; Balibar, E.; Establet, R.; Macherey, P. ve Ranciére, J. (2007), *Kapital'i Okumak*, (Çev. A. I. Ergüden), İstanbul: İthaki Yayınları.

Altuntaş, E. O. (2015), "Aydınlanma Döneminden Günümüze Bilimsel Bilginin Temelindeki Ana Sorunsal: İdealizm-Materyalizm Tartışması ve Diyalektik Yöntem" *Uluslararası İlişkiler*, 12, (47), 27-43. DOI: 10.33458/uidergisi.463035

Alver, K. (2013), "Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür", A. Köksal ve N. Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, Ankara: Hece Yayınları.

Amin, A. (2003), "Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", *Post-Fordism: A Reader*, Amin, A. (Ed), Oxford ve Massachusetts: Blackwell Publishers. 10.1002/9780470712726

Andersson, L. (2017), "Neoliberal Söyleme Karşı Alternatif Medyanın Eleştirel Gücünün Alternatifsizliği", (Çev. A. Ay ve B. Öztürk), F. Aydoğan (Ed.), *Yeni Medya Kuramcılarından: Yeni Medya Kuramları*, İstanbul: DER Yayınları.

Anık, M. (2012), *Kimlik ve Çok Kültürcülük Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.

Ardıç, K., Aydın, Y. (2011), *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*, İstanbul: Derin.

Arık, E. (2013), "Sıradan İnsanın Yükselişi: Sosyal Medya Şöhretleri", *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, 1, 97-112.https://dergipark.org.tr/tr/pub/iletisimvediplomasi/issue/66837/1045429

Armağan, A. (2013), "Kimlik Yapılarında Değişim ve Sanallaşan Kimlik Sunumları: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-20.

Arslan, Z. (2012), Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi, *Toplum ve Demokrasi*, 13 (14), 55–92. https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumdd/issue/22715/242452

Artı Doksan. (2019-2021), "Alanında İş Bulamayanlar", (37 videodan oluşan oynatma listesi), https://youtube.com/playlist?list=PLLsTnmMgfDpKvCxdHR_jOQUgj0KuLDyqj Erişim Tarihi: 09.02.2022.

Aslan, H., ve Aslan, M. (2017), "Uzun Süreli İşsizlik Ve Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(4), 103-132. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/33453/371976

Ataman, B. C. (1998), "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *53*(01), 59-72. DOI: 10.1501/SBFder_0000001948

Avcı, A. (2016), "Ünsal Oskay'ın Walter Benjamin Üzerine Çalışmaları". *Marmara İletişim Dergisi, 0(23- ÜNSAL OSKAY)*, 13-36. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/22157/238048.

Avcıoğlu, G. Ş. (2011), *Küresel Bilgi Teknolojileri ve Toplumsal Değerler*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Ay, S. (2012), "Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *19*(2), 321-341. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13697/165789

Aydin, B. (2021), "Politically Motivated Precarization of Academic and Journalistic Lives Under Authoratian Neoliberalism: The Case of Turkey", *Globalizations*, DOI:10.1080/14747731.2021.1902036.

Ayrangöl, *Z. (2019), "*Gig Ekonomisinde Vergileme". *Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:368.https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/341078/gig-ekonomisinde-vergileme*

Aytekin, Ç. (2012), "Yeni Medyada Sosyal Ağ Uygulaması Olarak Twitter ve Fikir Madenciliği", D. Yengin (Ed.), Yeni *Medya ve ...,* İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Baert, P. (2017), "Jürgen Habermas", B. S. Turner ve A. Elliot (Ed), B. Özkul(Çev.), *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bajwa, U., Gastaldo, D., Di Ruggiero, E., & Knorr, L. (2018). "The Health of Workers in The Global Gig Economy", *Globalization and Health*, 14(1), 1-4. https://doi.org/10.1186/s12992-018-0444-8

Baker, U. (2015), *Sanat ve Arzu*. İletişim Yayınları.

Baker, U. (2018), *Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru*, H. Abuşoğlu (Çev.), İstanbul: Birikim Kitapları.

Bargh, J. A. ve McKenna, K. Y. (2004), "The Internet and Social Life", *Annual Review of Psychology*, 55, 579-590. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141922

Bartley, M. (1994), "Unemployment And İll Health: Understanding The Relationship", *Journal of Epidemiology ve Community Health*, Vol. 48, No: 4, ss. 333-337. doi: 10.1136/jech.48.4.333. PMID: 7964329; PMCID: PMC1059979.

Bartley, M., Sacker, A., Clarke, P. (2004), "Employment Status, Employment Limiting İllness: Prospective Evidence From The British Household Panel Survey 1991 2001", *Journal of Epidemiology and Community Health*, Vol. 58, No: 6, ss. 501-506. doi: 10.1136/jech.2003.009878. PMID: 15143119; PMCID: PMC1732781.

Baş, T., Akturan, U. (2013), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Nvivo ile Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz, Yorum*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Baştürk, E. (2012), "Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 65-78. https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/48613/617581#article_cite

Baudrilllard, J. (2011), *Simülakrlar ve Simülasyon,*O. Adanır(Çev.), 6. Baskı, Ankara: Doğu Batı.

Bauman, Z. (1982), *Memoriesof Class: The Pre history and After-Life of Class*. Londra: Routledge.

Bauman, Z. (1997), *Modernite ve Holocaust*, S. Sertabiboğlu (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Z. (2005), *Bireyselleşmiş Toplum,* Y. Alogan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2012), *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, P. Siral (Çev.), İstanbul: Habitus Yayınları.

Bauman, Z. (2017), *Akışkan Modernite*, S. O. Çavuş (Çev), İstanbul: Can Yayınları.

Bauman, Z. (2019, 12 Ekim). "Zygmunt Bauman, Göçmen Krizini ve Çıkış Yollarını Anlatıyor", https://www.youtube.com/watch?v=1ycSHp19Dl0 erişim tarihi: 2 Eylül 2022.

Bayrakdar, S. (2014), Kamu Büyüklüğü ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayraktar, S., İncekara, A. (2013), "*Türkiye'de Genç İşsizlik Profili*", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:1, 15-38. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cider/issue/29527/316948

BBC News Türkçe. (2019, 1 Kasım), "Genç İşsizliği: "En az 2 yıl tecrübe", https://www.youtube.com/watch?v=ueB59jRqICA , Erişim Tarihi: 08.02.2022.

Beaud, M. (2016), *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010,* F. Başkaya (Çev.), 2.Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.

Belge, M. (2000), Önsöz, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*'nın içinde, Althusser, L., İstanbul: İletişim Yayınları.

Berger, P. ve Luckman, T. (1991), *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, London: Penguin Books.

Berger, P. ve Luckman, T. (2015), *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi*, M. D. Dereli (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

Berksun, F. (2020), Teknolojik Determinizmin Eleştirisi: Dijital Video Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilgiç, H. G., Duman, D. ve Seferoğlu, S. S. (2011). "Dijital Yerlilerin Özellikleri ve Çevrimiçi Ortamların Tasarlanmasındaki Etkileri", *XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Akademik Bilişim*, 11, Malatya: İnönü Üniversitesi. https://ab.org.tr/ab11/kitap/bilgic_duman_AB11.pdf

Bilgili, C. (2009), "Küresel Kitle İletişim Ağları ve Egemenlik Pratikleri Üzerine", İ. Parlak(Ed.), *Medyada Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Binark, M. ve Kılıçbay, B. (2005), *İnternet Toplum Kültür,* Ankara: Epos Yayınları.

Birgül, M. T. (2021), Sosyal Medyanın Dijital Kültür ve Dijital Kimlik İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Bora, A. (2017), "Çalışmakla Var Olacağım Gibi." İşsizliğin Duygu Dünyası", *"Boşuna mı Okuduk?" Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği,* Erdoğan, N., Bora T, Baro, A., Üstün, İ., (Ed), İstanbul: İletişim.

Bora, T. (2017), "Beyaz Yakalıların İş Bulma ve Geçinme Stratejileri", *"Boşuna mı Okuduk?" Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği* Erdoğan, N., Bora T, Baro, A., Üstün, İ., (Ed), İstanbul: İletişim.

Boratav, K. (2004), *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Boratav, K. (2005), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Bottomore, T. (1991), *Marksist Düşünce Sözlüğü,* (Çev. M. Tunçay), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (1997), *Televizyon Üzerine,* Turhan Ilgaz (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bourdieu, P. (2015), *Ayrım,* D. Fırat ve G. Berkkurt (Çev.), Ankara: Heretik.

Bourdieu, P. (2016), "Vive La Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin"*, Ü. Tatlıcan (Çev.), Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi,* Ü. Tatlıcan, A. Arlı, G. Çeğin, E. Göker, (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2016b), *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*, B. Yalım (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Bourdieu, P. (2018), *Bir Pratik Teorisi için Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, N. Ökten (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014), *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, N. Ökten (Çev.), İstanbul: İletişim.

Boyd, D. M. ve Ellison N.B. (2007), "Social Network Sites: Definition, History and Scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication,* 13, 210-230. https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x

Breen, R., Rottman, D. B. (1995), *Class Stratification: A Comparative Perspectives*, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Harvester Wheatsheaf.

Briggs, A. ve Burke, P. (2011), *Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg'ten İnternete,* E. Uzun ve Ü. H. Yolsal (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Brown, J., Sorell J. H., McClaren, J., Creswell, J. W. (2006), "Waiting for a Liver Transplant", *Qualitative Health Research,* 16 (1), 119-136. DOI: 10.1177/1049732305284011

Buğra, A., Savaşkan, O. (2021), *Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim.

Bulutay, T. (1995), *Employment, Unemployment And Wages in Turkey*, ILO, Ankara.

Butler, J. (2009), "Evrenseli Yeniden Düzenlemek: Hegemonya ve Biçimciliğin Sınırları", Laclau, J. Butler ve S. Zizek (Ed.), A. Fethi (Çev.), *Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Düşünceler,*İstanbul: Hil Yayın.

Cassirer, E. (1996), *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, D. Özlem (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Castells, M. (2005), *Enformasyonculuk ve Network Toplumu, Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım*, P. Himanen ve Ş. Kaptan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ciastellardi, M., Almeida, C. M. ve Scolari, C. A. *(2011), Mcluhan Galaxy Conference Understanding Mediai Today,* Universitat Oberta de Catalunya.

Coenjaerts, C., Ernst, C., Fortuny, M., Rei, D., Pilgrim, I. M. (2009), "Youth Employment", *Promoting Pro-Poor Growth,* 119-131.

Colleoni, E., Rozza, A. ve Arvidsson, A. (2014), "Echo Chamber or Public Sphere? Predicting Political Orientation and Measuring Political Homophily in Twitter Using Big Data", *Journal of Communication*, 64, 317–332, DOI: 10.1111/jcom.12084.

Colomina, B. (2011), *Mahremiyet ve Kamusallık – Kitle İletişim Araçları Olarak Modern Mimari*", (Çev. A. U. Kılıç), İstanbul: Metis Yayınları.

Creswell, J. W. (2020), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, M. Bütün, S. B. Demir (Çev.), Ankara: Siyasal Kitapevi.

Cross, M. (2011), *Bloggerati, Twitterati: How Blogs and Twitter Are Transforming Popular Culture*, Santa Barbara, Oxford, Denver: Praeger.

Çamlı, A. Y. (2020), "Yeni Bir Toplum Kuram Dinamiği: Pratik- rasyonellik*", KOCATEPEİİBF Dergisi*, Haziran 2020, *22*(1), 14-27, https://doi.org/10.33707/akuiibfd.622982.

Çetin, H. (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1.

Çetin, M. ve Özgiden H. (2013), "*Dijital Kültür Sürecinde Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Twitter Kullanım Davranışları Üzerine Bir Araştırma*", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2(3), 172-189, https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/7470/98369.

Çiğdem, S. (2019), *"*Endüstri 4.0 ve Dijital Emek Platformlarının İnsana Yakışır İş Bağlamında Değerlendirilmesi*", Journal of Social Policy Conferences* (No. 77, 157-199), 10.26650/jspc.2019.77.0018.

Çiğdem, S., Erdoğan, E. (2019), "Medya Endüstrisinde Yeni Bir Prekarizasyon Süreci Olarak Freelance Çalışma", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), 159-169, https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad/issue/53342/709087#article_cite.

Çomu, T. (2012), Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: Youtube Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Çomu, T., Halaiqa, İ. (2014), "Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi", M. Binark (Ed.) *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri,* İstanbul: Ayrıntı.

Dağdelen, İ. (2005), "Post-Fordizm". *Mevzuat Dergisi*, *8*(90), 1-10, https://www.mevzuatdergisi.com/2005/06a/05.htm.

Dean, M. (1994), *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology,* Londra ve New York: Routledge.

Degen, R. J. (2011), "Fordism and Taylorism are Responsible for The Early Success and Recent Decline of the U.S. Motor Vehicle Industry", *IPL (Instituto Politécnica de Leiria)*, No: 81, https://core.ac.uk/reader/9306300.

Demir, G. (2011), "Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik", *Akdeniz İİBF Dergisi*, (22), 48-71, https://dergipark.org.tr/tr/pub/auiibfd/issue/32325/359223.

Demirkaya, E. (2017), "Prekarlık ve Prekarite Tartışmalarına Kısa Bir Giriş", Ş. Öztürk (Ed.*), Cogito 'Yaralanabilirlik'*, 82, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Descartes, R. (2008), *Meditations on First Philosophy with Selection from the Objections and Replies,* (Çev. M. Moriart), New York: Oxford University Press.

Devran, Y. (2010), *Haber, Söylem, İdeoloji,* İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Dikkol, S. (2021), Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Çevrimiçi Grupların İletişim Pratikleri, Doktora Tezi, Mersin: Mersin Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Direk, Z. (2017), "Hakların Öznesi Olmak: Kırılganlıktan Özerkliğe", Ş. Öztürk (Ed.), Cogito *'Yaralanabilirlik'*, 82, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dolgun, U. (2004), "*Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna: 21. Yüzyılda Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkisi*", Ankara: Ekin Kitabevi.

Dönmez, E. (2022), "Youtube ve İkna: İçerik Üretiminde Retorik Kullanımı", *Dijital Kültür ve Fragmanları,* D. Kodak (Ed.), İstanbul: Doruk Yayınları.

Duby, G. (1990), *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınları.

Duman, K. ve Özdoyran, G. (2018), "Dijital Emek ve Kullanıcı İçeriğinin Metalaşması: Katılımcı Sözlük Yazarları Üzerine İnceleme", *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 75-99, https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.419811.

Dursun, Ç. (2004), "Haberde 'Gerçekliğin İnşa Edilmesi' Ne Demektir?", Ç. Dursun (Ed.), *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips Kitap.

DW Türkçe (2020, 13 Eylül), Türkiye'nin nitelikli işsizleri | "Buna sebep olan herkese öfkeliyim", https://www.youtube.com/watch?v=0LBu_Wj7pAE, Erişim Tarihi: 08.02.2022.

Edgell, S. (1998), *Sınıf, (Çev. D. Özyiğit),* Ankara: Dost Kitabevi.

Elias, N. (2004), *Uygarlaşma Sürecin Cilt 1*, (Çev. E. Ateşman), İstanbul: İletişim Yayınları.

Elias, N. (2016), *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. O. Değirmenci), İstanbul: Olvido Kitap.

Erdayı, A. U. (2009), "Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71767/1154982.

Erdayı, A. U. (2012), "Beyaz Yakalıların Tanımlanması Üzerine", *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 3 (14), 65–80, Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/isguc/issue/25466/268673.

Erdoğan, E., Çiğdem, S. (2018), "GİG Ekonomisi ve Freelance İşgücünün Yükselişi: Freelancer.com Üzerinden Bir Değerlendirme", *Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar-II*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, Yayın ve Dağıtım, https://ceko.sakarya.edu.tr/sites/ceko.sakarya.edu.tr/file/CEEI_Secme_Yazilar__II.pdf#page=243.

Erdoğan, E., Çiğdem, S. (2019), "Portföy Çalışma ve Değişen Kariyer Davranışları: Freelance Çalışanların Deneyimleri Üzerinden Değerlendirme", *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 184-199, https://dergipark.org.tr/tr/pub/pesausad/issue/47373/567093.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005), *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Ankara: ERK.

Erdoğan, N. (2017), "Sancılı Dil, Hadım Edilen Kendilik ve Aşınan Karakter "Beyaz Yakalı İşsizliğine Dair Notlar", Erdoğan, N., Bora T, Baro, A., Üstün, İ., (Ed), *"Boşuna mı Okuduk?" Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği,* İstanbul: İletişim.

Eren, H. B. (2020), Eczacılık Fakültesi Son sınıf Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı, Girişimcilik Niyeti ve Umutsuzluk İlişkisi: Ankara İli Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erol, S. I. (2013), "İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi". *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 24*(3-4), 5.

Ertürk, E. (2013), "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü", Buğra, A. (Ed), *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları.* İstanbul: İletişim Yayınevi.

Esser J. ve Hirsch J. (1997), "The Crisis of Fordism and the Dimensions of a 'Post-Fordist'" Amin, A. (Ed), *Post- Fordism A Reader* (71-97). Oxford: Blackwell Publishers.

EUROFOUND (2018), "Gig Economy", https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/gig-economy Erişim Tarihi: 19.02.2022.

Fairclough, N. (2017), "Dil ve İdeoloji", (Çev. B. Çoban vd.), B. Çoban ve Z. Özarslan (Ed.), *Söylem ve İdeoloji*, İstanbul: Su Yayınları.

Featherstone, M. (2013), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü,* (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Focault, M. (2011), *Entellektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazıları 1*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foti, A. (2017), *General Theory Of The Precariat: Great Recession, Revolution, Reaction*, Amsterdam: Institute of Network Cultures.

Foucault, M. (1980), *Power I Knowledge: Selected Interviews and other Writings 1972-1977*, C. Gordon (Ed.), Brighton: Harvester.

Foucault, M. (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (1993), *Ders Özetleri 1970-1982*, (Çev. S. Hilav), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2007), *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. H. U. Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2014), *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, (Çev. I. Ergün ve O. Akınbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freeman, R. B. (1979), *Why is There A Youth Labor Market Problem?*, Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Freund, J. (1990), *Weber Zamanında Alman Sosyolojisi*, (Çev. M. Tunçay ve A. Uğur), T. Bottomore, N. Robert (Ed.), Ankara: V Yayınları.

Fuchs, C. (2017), "Google Kapitalizmi", (Çev. Ç. Çavuşoğlu), F. Aydoğan (Ed.), *Yeni Medya Kuramcılarından: Yeni Medya Kuramları*, İstanbul: DER Yayınları.

Fuchs, C. (2019), *Dijital Emek ve Karl Marx*, (Çev. T. E. Kalaycı ve S. Oğuz), İstanbul: NotaBene Yayınları.

Gandini, A. (2019), "Labour Process Theory And The Gig Economy", *Human Relations*, *72*(6), 1039-1056, https://doi.org/10.1177/0018726718790002.

Gertler M.S. (1988), "The Limits of Flexibility: Comments on the Post-Fordist Vision of Production and Its Geography''. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 13, No. 4 (1988), 419-432, https://doi.org/10.2307/622739.

Giddens, A. (1984), *The Constitution of Society Outline of the Theory of Structuration*, Oakland: Universty of California.

Giddens, A. (2000), *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi,* (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2005), "Yapısalcılık, Post-yapısalcılık ve Kültürün Üretimi", *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki* (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2005a), *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki,* (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2005b), "Eylem, Öznellik ve Anlamın Oluşumu" *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki* (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2010), *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.

Giddens, A. (2013), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi*, (Çev. Ü. Tatlıcan, B. Balkız), Bursa: Sentez Yayıncılık.

Giddens, A. (2013, Ocak 14), "Lord Anthony Giddens | Homeless Billionaire | Oxford Union", https://www.youtube.com/watch?v=GZoIh_-sYyM erişim tarihi: 30 Ağustos 2022.

Giddens, A. (2014), *Modernite ve Bireysel-Kimlik,* (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.

Giddens, A. (2016), *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, (Çev: Ü. Y. Battal), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Giorgi, A. (1997), "The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure", *Journal of Phenomenological Psychology*, 28 (2), 235-260. https://doi.org/10.1163/156916297X00103

Giorgi, A., Giorgi, B. (2003), "Phenomenology", J. A. Smith, *Qualitative Psychology: A Practical Guide te Research Methods,* Washington: Sage Publications.

Girgin, Ü. H. (2018), "Gelenekten Postmoderne Kimlik İnşa Süreci ve Yeni Medya: Facebook Örneği*", Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5). https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/36855/408024

Gladwel, M. (2010, Eylül 27), "Small Change Why The Revolution Will Not Be Tweeted", https://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell, erişim tarihi: 19.10.2022.

Gómez, C. D. (2020), "The Third Digital Divide and Bourdieu: Bidirectional Conversion of Economic, Cultural, and Social Capital to (and from) Digital Capital Among Young People in Madrid", *New Media & Society*, 1-20. https://doi.org/10.1177/1461444820933252

Goody, J. (2011), *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, (Çev. K. Değirmenci), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Gök, M., (2004), *İşgücü Piyasası ve Kobiler*, Ankara: Roma Yayınları,

Göker, N. (2018), "Sinemada Prekarizasyon: Filmlerde Güvencesizliğin Mikro Anlatıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 15. 10.17719/jisr.20185537255

Graetz, B., (1993), "Health Consequences of Employment and Unemployment: Longitudinal Evidence For Young Men and Women", *Social Science andMedicine*, 36, 715-724. https://doi.org/10.1016/0277-9536(93)90032-Y

Guenther, L. (2019), "Critical Phenomenology",*50 Concepts for a Critical Phenomenology*, 11–16. https://doi.org/10.2307/J.CTVMX3J22.6

Güngör, N. (2015), "Pasif İzleyiciden Aktif Üretici İzleyiciye İletişim Bilimlerinin Serüveni ya da Yeni Bir Paradigmanın Ayak Sesleri", (Ed. F. Aydoğan), *İletişim Çalışmaları*, İstanbul: Derin Yayınları.

Güngör, N. (2018), "*İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar*", Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürsoy, Ö. B. (2013), "Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri", *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, 65-33.

Habermas, J. (2001), *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 1: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme*, (Çev. M. Tüzel), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Habermas, J. (2001b), *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 2: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine*, (Çev. M. Tüzel), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Habermas, J. (2012), "*Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*", (Çev. T. Bora ve M. Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Hall, S. (1994), "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", (Çev. M. Küçük), M. Küçük (Ed.), *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınları.

Hall, S. (1994a), "*Kültür, Medya ve İdeolojik Etki*", (Çev. M. Küçük), (Ed. M. Küçük), Medya, İktidar, İdeoloji, Ankara: Ark Yayınları.

Hansen, M. B. N. (2006), "Media Theory", *Theory, Culture & Society*, 23 (2-3), 297-306. https://doi.org/10.1177/026327640602300256

Hardt, M. (1994), "Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması", (Çev. M. Küçük), M. Küçük (Ed.), *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınları.

Hardt, N. ve Negri, A. (2003), *İmparatorluk*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.

Hardt, N. ve Negri, A. (2004), *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, (Çev. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı.

Harvey, D. (1997), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev: S. Savran), İstanbul: Metis.

Heeks R (2017), Decent Work and The Digital Gig Economy, http://hummedia.manchester.ac.uk/institutes/gdi/publications/workingpapers/di/di_wp71.pdf.

Held, D. (2006), "Horkheimer'in Eleştirel Kuram Çözümlemesi: Epistemoloji ve Yöntem", (Çev. K. Bozkurt ve H. E. Bağce), H. E. Bağce (Ed.), *Frankfurt Okulu*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Hobbes, T. (2013/1651), *Leviathan*, E-kitap, İstanbul: Lulu, https://eds.s.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzc4NTg1Ml9fQU41?sid=fce85068-525c-42a5-8dca-9d4d35c8ecf8@redis&vid=6&format=EB&rid=1, Erişim Tarihi: 2. 11. 2021.

Huberman, L. (2009), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev: M. Belge), İstanbul: İletişim Yayınları.

Huberman, L. (2014), *Sosyalizmin ABCsi*, 2. Baskı, İstanbul: Arya Yayıncılık.

Husserl, E. (1950a), *Husserliana, Band I, Cartesianisch Meditationen und Pariser Vortäge*, Haag: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. (1960), *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*, (Çev. D. Cairns), Dordrecht: Spring Science.

Husserl, E. (1995), *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, (Çev. T. Mengüşoğlu). (2. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Husserl, E. (2010). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders,* (Çev. H. Tepe), Ankara: Bige Su.

ILO, (2022), The Leading Source of Labour Statistics, (Tablo-5) Link: https://ilostat.ilo.org/ link-2: https://ilostat.ilo.org/topics/youth/ , Erişim Tarihi: 13.02.2022.

ILO, (2022), Unemployment Rate, Link: https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_UR_EN.pdf , Erişim Tarihi: 8.02.2022.

ILO. (2004), *The Future of Work and Quality Information Society : The Media* , Culture, Graphical Sector. Genava.

Innis, H. (1950), *Empire and Communications*, Londra: Oxford Clarendon Press.

Institut National De La Statistique Et Des Études Économiques (2022), *Unemployed Person (According to The International Labour Organization (ILO) definition)*, Link: https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c1129 , Erişim Tarihi: 8.02.2022.

Irak, D. (2015), "Prekaryalaşan Orta Sınıf, Gezi ve Sosyal Medya", B. Ataman, B. Çoban (Ed.), *Direniş Çağında Türkiye'de Alternatif Medya*, İstanbul: Kafka.

Işık, V. (2016), "Türkiye'de Genç İşsizliği ve Genç Nüfusta Atalet", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5*(11), 130-145. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hakisderg/issue/24441/259081

Işıklı, E. (2013), Ofis Çalışanlarının Yalnızlığı, A. Buğra (Ed.), *Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları, 2*, 181-208.

İnalcık, H. (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Londra: Phonex.

İnsel, A. (2012), "*'Tikelci Evrensellik' Mümkün mü?*", Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme içinde, (E. Laclau), (Çev. E. Başer), İstanbul: Birikim Yayınları.

Jenkins, H. (2016), *Cesur Yeni Medya: Teknoloji ve Hayran Kültürü*, (Çev. Ö. N. Yeğengil), İstanbul: İletişim Yayınları.

Jensen Schau, H. ve Gilly, M. C. (2003), "We Are What We Post?: Self-Presentation in Personal Web Space", Journal of Consumer Research, 30, 385-404. https://doi.org/10.1086/378616

Jessop, B. (1996), "Post-Fordism and The State", *Comparative Welfare Systems* (165-183). Londra: Palgrave Macmillan.

Jorgense, M. ve Phillips, J. L. (2002), *Discourse Analysis – as Theory and Method*, Londra: Saga Publications.

Jørgensen, M. B. (2016), Precariat–What It is And isn't–Towards an Understanding of What It Does, *Critical Sociology*, *42*(7-8), 959-974. https://doi.org/10.1177/0896920515608925

Kaine, S., Josserand, E. (2019), The Organisation and Experience of Work in The Gig Economy. *Journal Of Industrial Relations*, 61(4), 479-501. https://doi.org/10.1177/0022185619865480

Kalaman, S. (2016), Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği, Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kale, M. ve Nur, İ. (2016), "Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 40-55. https://dergipark.org.tr/en/pub/cagsbd/issue/44635/554491

Kant, I. (2000), *Critique of the Power of Judgement*, New York: Cambridge University Press.

Kant, I. (2002/1783), *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena,* (Çev. İ. Kuçuradi ve Y. Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant, I. (2006/1784), "Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi", (Çev. U. Nutku) *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*, (Ed. D. Özlem, G. Ateşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Kapani, M. (2004), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karaçor, S. (2009), "Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 121-131.

Karademir Hazır, I., Kalaycıoğlu, S., Çelik, K. (2016), "Orta Sınıfların Farklı Kesitleri: Sınıf Geçmişi, Kültür ve Mesleki Statü", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* (19), 64-107. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/228163

Katz, S. (2017), *Michel Foucault,* Çağdaş Toplum Kuramından Portreler, B.S. Turnuer ve A. Elliot (Ed.), (Çev. B. Özkul), İstanbul: İletişim Yayınları.

Keller, D. (2015), "*Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası*", *Doğu Batı Dergisi*, 4(5), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Keskin, F. (2011), *Sunuş: Büyük Kapatılma*, Büyük Kapatılma içinde, Foucault, M., (Çev. I. Ergüden, F. Kesin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kıran, A. (2013), "Türkiye'deki Sinema Emekçileri ve Sine-Sen", *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, Buğra, A. (Ed), 2. Baskı, İstanbul: İletişim.

Kızılca, F. K., Kızılca, G. K. (2018), "Türkiye'de İletişimciler ve "Preker" Emek: Gözden Kaçmış Bir Veri Tabanından Bulgular", *Galatasaray Üniversitesi İleti-ş-im Dergisi*, (29), 9-30. http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/en/download/article-file/606006

Kirby, A. (2009), *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture,* Londra: The Continuum International Publishing Group.

Kittler, F. A. (1999), *Gramaphone, Film, Typewriter*, (Çev. G. Winthrop-Young, M. Wutz), Kaliforniya: Standford University Press.

Kockelmans, J. J. (2007), "Edmund Husserl ve Fenomenoloji", *Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cogito*, 50, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Koç, A. (2018), "Michel Foucault'nun "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi", *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193-218. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=729163

Kodak, D. (2016), Düşünümsel Modernite Ekseninde Mahremiyetin Dönüşümü: Medya Perspektifinden Kuşaklararası Farklar, Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kosugi, R. (2008), *Escape From Work: Freelancing Youth and The Challenge to Corporate Japan*, Melbourne: Trans Pacific Press.

Kramer, N. C. ve Winter, S. (2008), "Impression Management 2.0:The Relationship of Self-Esteem, Extraversion, Self-Efficacy and Self-Presentation Within Social Network Sites", *Journal of Media Psychology*, 20(3), 106-116. https://doi.org/10.1027/1864-1105.20.3.106

Krishan, K. (2010), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. M. Küçük), Ankara: Dost Yayınları.

Kuehn, M. (2011), *Immanuel Kant*, (Çev. B. O. Doğan). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Kuran, E. (2021), *Onlar Göçtüler Buralardan "Türkiye'nin Yeni Göç Nesli",* İstanbul: Mundi.

Kurt, Ş. (2006), İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlari ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri, *Journal of Social Policy Conferences* (No. 51, 357-379). https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/893/9981

Küçükalp, K. (2011), "Fenomenolojinin Türkiye Serüveni*" Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17. https://dergipark.org.tr/en/pub/talid/issue/43422/529298

Laclau, E. (2009), "*Kimlik* ve Hegemonya: Siyasal Mantıkların Oluşumunda Evrenselliğin Rolü", *Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Düşünceler*, (E. Laclau, J. Butler ve S. Zizek), (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayın.

Laclau, E. (2012), New *Reflection on The Revolution of Our Time*, Londra ve New York: Verso.

Laclau, E. (2012b), *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, (Çev. E. Başer), İstanbul: Birikim Yayınları.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (1992), "Amasız, Fakatsız Marksizm Sonrası", *Marksizm ve Gelecek*, 5, 9-39.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (2012), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, (Çev. A. Kardem), İstanbul: İletişim.

Laclau, E., Butler, J. Ve Zizek, S. (2009), *Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Düşünceler*, (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayın.

Larrain, J. (2005), *İdeoloji ve Kültürel Kimlik, Modernite ve Üçüncü Dünyanın Varlığı*, (Çev. N. N. Domaniç), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Laval, C. ve Dardot, P. (2012), *Dünyanın Yeni Aklı-Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, (Çev. I. Ergün), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Layder, D. (2014), *Sosyal Teoriye Giriş*, (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Küre Yayınları.

Leibniz, G. W. (1840/1997), *Monadoloji*, (Çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.

Lempiäinen, K. (2015), "Precariousness in Academia: Prospects for University Employment", *The New Social Division* (123-138), Londra: Palgrave Macmillan.

Lissitsa, S. (2015), "Digital Use As a Mechanism to Accrue Economic Capital: A Bourdieusian Perspective", *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, *28*(4), 464-482. https://doi.org/10.1080/13511610.2015.1081557

Littler, C. R. (1978), "Understanding Taylorism", *The British Journal of Sociology*, Cilt: 29, Sayı: 2, 185-202, London School of Economics and Political Science: Wiley.

Lodziak, C. (2003), *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*, (Çev. B. Kurt), İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Lorey, I. (2011), *Govermental Precarization*, (Çev: A. Derieg).

Lorey, I. (2015), *State of Insecurity: Goverment of the Precarious*, Londra ve New York: Verso.

Lovink, G. (2017), *Sosyal Medyanın Dipsiz Kuyusu: Eleştirel İnternet Kültürleri ve Yadsımanın Gücü,* (Çev. D. Esen), İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Lyon, D. (2013), *Gözetim Çalışmaları*, (Çev. A. Toprak), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Maigret, E. (2004), *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, (Çev. H. Yücel), İstanbul: İletişim Yayınları.

Malinowski, B. (1923), "The Problem of Meaning in Primative Languages", (Ed. C. K. Oden ve I. A. Richards), *The Meaning of Meaning*, Londra: K. Paul, Trend, Trubner.

Manovich, L. (2002), *The Language of New Media*, Cambridge: The MIT Press.

Marcuse, H. (1997), *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, (Çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.

Marks, K. (1995), *Capital: A Critique of Political Economy Volume* 1, (Çev. S. Moore, E. Aveling), Moskova: Progress Publisher.

Marks, K. (2015), *Kapital III. Cilt.* (Çev. M. Selik) İstanbul: Yordam Kitap.

Marks, K. ve Engels, F. (1888), *Manifesto of The Communist Party*, https://oll.libertyfund.org/page/marx-manifesto , Erişim Tarihi: 06.11.2021.

Marks, K. ve Engels, F. (1993), Komünist Parti Manifestosu (Parçalar), *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine* (Çev: A. Gelen), Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1976), *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i,* Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (1846), *The German Ideology*, J. Caulfield (Ed.), Luxemburg: Amazon Media EU Société a responsabilité limitée.

McKarthy, K. (2005), *Is Precarity Enough?. Mute: Precarious Reader*, *2*, 54-58.

McLuhan, M. (1964), *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York: McGraw Hill.

McLuhan, M. (2005), *Yaradanımız Medya,* (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: Merkez Kitaplar.

McLuhan, M. (2017), *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*, (Çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

McLuhan, M. ve Powers, R. B. (2001), *Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*, (Çev. B. Ö. Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık.

Mims, C., Bakırcı, Ç. M. (Kasım 13, 2020), "Politik Polarizasyon: Sosyal Medya, Bizi Siyasi Anlamda Daha da Kutuplaştırıyor ve Çözüm, Diğer Tarafın Düşüncelerine Maruz Kalmak Olmayabilir!.*"* Evrim Ağacı. https://evrimagaci.org/s/9528. erişim tarihi: 26.10.2022.

Morozov, E. (2011), *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, New York: PublicAffairs.

Morozov, E. (2017), "Facebook ve Twitter Sadece Devrimcilerin Gittiği Yerlerdir", (Çev. Y. Göksun), (Ed. F. Aydoğan), *Yeni Medya Kuramcılarından: Yeni Medya Kuramları*, İstanbul: DER Yayınları.

Morozov, E. (2017a), "Silikon Vadisi 'Dijital Sosyalizm' Vaad Ediyor Ama Aslında Bir Masal Satıyor", (Çev. Y. Göksun), F. Aydoğan (Ed.), *Yeni Medya Kuramcılarından: Yeni Medya Kuramları*, İstanbul: DER Yayınları.

Morozov, E. (Mayıs, 2009), "The Brave New World of Slactivisim", https://foreignpolicy.com/2009/05/19/the-brave-new-world-of-slacktivism/ erişim tarihi: 18.10.2022.

Morva, O. (2016), *Dijital, Ben, Kendim ve Dijital Benliğim: Dijital İletişim Çağında Benlik Kavramlaştırması Üzerine*, (Ed. N. Timisi), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Mulady, L. (2010), "*Digimodernism: The Future is Now!", https://www.yumpu.com/en/document/read/23918287/digimodernism-the-future-is-now , erişim tarihi: 22.10.2022.*

Muntaner, C. (2018), "Digital Platforms, Gig Economy, Precarious Employment, And The İnvisible Hand Of Social Class", *International Journal of Health Services, 48(4), 597-600.*

Murdock, G. (1994), *İletişim Modernlik ve İnsan Bilimleri*, (Çev. M. Küçük), Medya, İktidar, İdeoloji, Ankara: Ark Yayınları.

Mutlu, S. (2019), Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Medya, Yüksek Lisans Tezi, Marmara SBE İletişim Bilim Dalı.

Narin, B. (2018), "Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi", *Selçuk İletişim*, 11(2), 232-251. https://doi.org/10.18094/josc.340471

Naughton, J. (2019), "*'Hedefleri Bizi Makineleştirmek': Gözetim Kapitalizmi Çağına Hoş Geldiniz*", Optimist Bülten Şubat 2019, The Guardian, İstanbul: Optimist Kitap.

Netchitailova, E. (2017), "Flaneur, Aylak ve Empatik İşçi", (Çev. F. Aydoğan), F. Aydoğan (Ed.), *Yeni Medya Kuramcılarından: Yeni Medya Kuramları*, İstanbul: DER Yayınları.

Nie, J., Struby, E. (2011), "Would Active Labor Market Policies Help Combat High US Unemployment", *Economic Review*, Vol. 96, No: 3, 35-69. https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=e6f50a7f884390b0595f0c0a7abd9eab47c1b933

NİŞANYAN SÖZLÜK, (Ekim, 2022), "Determizm", https://www.nisanyansozluk.com/kelime/determinizm , 15.10.2022 tarihinde erişildi.

Noh, Y. H. (2009), "Does Unemployment Increase Suicide Rates? The OECD Panel Evidence", *Journal of Economic Psychology*, *30*(4), 575-582. https://doi.org/10.1016/j.joep.2009.04.003

North, S., Snyder, I. ve Bulfin, S. (2008), "Digital Tastes: Social Class and Young People's Technology Use*", Information, Communication & Society*, 11(7), 895-911. https://doi.org/10.1080/13691180802109006

NTV Arşiv, (Eylül, 2000), "*Türkiye'de Bilişimin Öyküsü-3*", http://arsiv.ntv.com.tr/news/28113.asp , erişim tarihi: 23.10.2020.

NTV Arşiv, (Eylül, 2000), "*Türkiye'de Bilişimin Öyküsü-4*", http://arsiv.ntv.com.tr/news/28114.asp , erişim tarihi: 23.10.2020.

OECD, (2022), Unemployment Rate, (Tablo-2), Link: https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart Erişim Tarihi: 12.02.2022.

OECD, (2022), Unemployment Rate, Link: https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm Erişim Tarihi: 8.02.2022.

OECD, (2022), Youth NEET Rate, (Tablo-4), Link: https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm, Erişim Tarihi: 13.02.2022.

OECD, (2022), Youth Unemployment Rate, (Tablo-3), Link: https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm#indicator-chart, Erişim Tarihi: 13.02.2022.

Olcay, T. (2021), "Bilgi Toplumu Olma Yolundaki Türkiye'de Genç İş Gücü İstihdamı", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijar/issue/58669/808752

Ong. W. J. (2010), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, (Çev. S. Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.

Oskay, Ü. (2016), *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Otan, O. (2014), *Televizyonda Gerçeklik Algısı*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Oyer, P. (2020), The Gig Economy. IZA World of Labor.

Öncü, A. (2000), "Elias ve Medeniyetin Öyküsü", *Toplum ve Bilim, 84*, 8-17.

Önür, N. (2007), "Dijital Bölünme ve Gençlik: Bilgi Toplumunun Sınırlarında Erişilen Toplumsallık", *Sosyoloji Dergisi*, Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı, 195-233. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40988/495189

Özcan, T. (2006), "Kant'ın Vernunft (Akıl) ve Verstand (Zihin) Arasında Yaptığı Ayırımın Kelam'daki İzlerine Dair Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1). https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4509/62081#article_cite

Özer, N. P. (2011b), Gazete Haberlerinde Manipülasyon: 28 Şubat Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özer, Ö. (2022), "Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Haber Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme", *Etkileşim,* 9, 36-54. doi: 10.32739/etkilesim.2022.5.9.154

Özeri N. P. (2016), Kitle İletişim Araçlarında Determinizm ve Gerçekliğin İnşası, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, P. (2013), "Sosyal Ağ Kullanıcılarının E-sosyalleşme Sürecindeki Kimlik Yapılandırma Süreçleri", *ICCMTD-2013*, 386.

Özlem, D. (2003), *Bilim Felsefesi (Ders Notları),* İstanbul: İnkılap kitabevi.

Özlem, D. (2017), *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji,* İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Öztürk, S. (2013), "Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 132-151.

Packard, V. (2007), *Çaktırmadan İkna*, (Çev. G. Aylan), İstanbul: MediaCat Kitapları.

Pariser E (2011), *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You*. NewYork: Penguin.

Parlak, i. (2009), "Türk Yazılı Basınında Batı Kimliğinin İnşası: Karikatür Krizi Örneği", İ. Parlak (Ed.), *Medyadaki Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Pektaş, U. (2022), İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramının Fenomenolojik Kökenleri: İki İnşacı Yaklaşım. Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Poper, K. (1978), "Three Worlds", *The Tanner Lecture on Human Values*, Michigan: The University of Michigan.

Porta, D. D., Hänninen, S., Siisiäinen, M., Silvasti, T. (2015), "The Precarization Effect", *The New Social Division* (1-23), Londra: Palgrave Macmillan

Poster, M. (1984), *Foucault, Marxism and History*, Cambridge: Polity Press.

Poulantzas, N. (1977), "The New Petty Bourgeoisie", *Class and Class Structure*, A. Hunt (Ed), London: Lawrence and Wishart.

Prensky, M. (2001), "*Digital* Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently?", *On The Horizon*, 9(6), 1-6. https://doi.org/10.1108/10748120110424843

Przeworski, A. (1977), "Proletariat into a Class: The Process of Class Formation from Karl Kautsky's The Class Struggle to Recent Controversies", *Politics & Society*, 7(4), 343–401. doi:10.1177/003232927700700401. https://doi.org/10.1177/003232927700700401

Putun, M., Karatas, A. S., Akyıldız, İ. E. (2017), "The Economic Consequences of The Youth Unemployment Case in EU Countries: A Critical Analysis", *International Journal of*

Economics and Finance Studies, *9*(1), 77-99. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijefs/issue/36093/405300

Rifkin, J. (1996), *The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*, New York: Tarcher.

Ritzer, G. (1996), *Classical Sociological Theory*, New York: McGraw-Hill.

Ross, G. (1978), "Marxism and the New Middle Classes: French Critiques", *Theory & Society*, 5(2), 163-190. https://www.jstor.org/stable/656695

Rousseau, J.J. (2006/1762), *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. V. Günyol), 14. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Russel, B. (2004), *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, (Çev. D. D. Yüzer), İzmir: İlya Yayınevi.

Saklı, A. R. (2007), *Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-Fordizm*, Ankara, http://www. sakli. info/Fordizm. pdf, Erişim Tarihi: 3.02.2022.

Scase, R. (2000/1992), *Sınıf Yöneticiler, Mavi ve Beyaz Yakalılar*, (Çev. B. Şarer), İstanbul: Raslantı Yayınları.

Schutz, A ve Luckman, T. (1989), *The Structures of The Life-World II*, Illinois: Northwestern University Press.

Schutz, A. (1971), *Collected Papers of Alfred Schutz I*, (Ed. A. Brodersen), Heidelberg: Springer Netherlands.

Schutz, A. (1996), *Collected Papers of Alfred Schutz IV*, (Ed. H. Wagner, G. Psathas ve F. Kersten), Dordrecht: SPRINGER-SCIENCE+BUSINESS MEDIA, B.V.

Sennet, R. (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev: S. Durak, A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.

Sennett, R. (2008), *Karakter Aşınması*, (Çev. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennet, R. (2015), *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, (Çev: A. Onocak), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı.

SHIFTDELETE, (2021, 14 Şubat), "Instagram'da günde kaç hikaye paylaşılıyor?", erişim tarihi: 28.10.2022 ,https://shiftdelete.net/instagramda-gunde-kac-hikaye-paylasiliyor-iste-detaylar .

Shirky, C. (2008), *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Wihtout Organizations*, New York: Penguen Press.

Shumaker, L. (2014), "Google's Nest to Buy Dropcam for $555 million", https://techcrunch.com/2014/06/20/google-and-nest-acquire-dropcam-for-555-million/#:~:text=Yep.,was%20%24555%20million%20in%20cash. Erişim tarihi: 23.10.2022.

Smith, G. J. (2018), "Data Doxa: The Affective Consequences of Data Practices", *Big Data & Society*, 1-15. https://doi.org/10.1177/2053951717751551

Smith, P. (2007), *Kültürel Kuram*, (Çev. S. Güzelsarı, İ. Gündoğdu), İstanbul Yayınları.

Sofuoğlu, S. N. *(2009)*, Alfred Schutz'un Fenomenolojik Sosyolojisi ve Din Sosyolojisine Uygulanabilirliği, Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Spivak, G. C. (2016), *Madun Konuşabilir mi?*, (Çev. D. Hattatoğlu, E. Koyuncu ve G. Ertuğrul), Ankara: Dipnot Yayınları.

Standing, G. (2011), *The Precariat: The New Dangerous Class*, Londra: Bloomsbury Academic.

Stiegler, B. (2010), "The Carnival of The News Screen: From Hegemony to Isonomy", (Ed. P. Snickars, P. Vonderau), *The Youtube Reader*, Stockholm: National Library of Sweden.

Stiegler, B. (2012), *Politik Ekonominin Yeni Bir Eleştirisi İçin*, E. Koytak (Çev.), İstanbul: MonoKL.

Su, M. (2011), Kierkegaard'da Fideizm, Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Subrahmanyam, K., Greenfield, P. (2008), "*Online* Communication and Adolescent Relationships", Future of Children, 18(1), 119-146. https://www.jstor.org/stable/20053122

Sümer, N., Solak, N., Harma, M. (2013), *İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey Ve Aile Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Swartz, D. (2011), *Kültür ve İktidar; Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi,* (Çev. Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Swingewood, A. (2014), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Şan, E. (2022), "Bernard Stiegler'in Teknoloji Felsefesi Problemleri: Algoritmik Yönetimsellik ve Bilişsel Proleterleşme", *ViraVerita E-Dergi*, (15), 105-135.DOI: 10.47124/viraverita.1103061

Tactical Media Files, (Nisan, 2010), EuroMayDay http://www.tacticalmediafiles.net/campaigns/6410/EuroMayDay;jsessionid=1C8A4F64F806E9DED6EF792AD9C52ED5 , Erişim Tarihi: 5.02.2022.

Talas, C. (1997), *Toplumsal Ekonomi*, Ankara: İmge Kitabevi.

Taş, H. Y., Küçükoğlu, M., Demirdöğmez, M. (2018), "Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu Ve Alternatif Çözüm Önerileri", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *7*(18), 279-294. https://doi.org/10.31199/hakisderg.453873

Taş, H., Bilen, M. (2014), "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve Çözüm Önerileri", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *3*(6), 50-69. https://dergipark.org.tr/en/pub/hakisderg/issue/7580/99510

Taylor M, Marsh G, Nicole D and Broadbent P. (2017), *Good Work: The Taylor Review of Modern Working Practices*, https://www.gov.uk/government/publications/good-workthe-taylor-review-of-modern-working-practices Erişim Tarihi: 15.02.2022.

Taylor, F. W. (1912), "Témoignage Devant la Commission D'enquéte de la Chambre des Représentants", *Le Direction Scientifique*, 1967.

Tekin, M. (2004), "Osmanlı'da Ulemadan Aydına Dönüşüm Süreci "Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Marife*, Yıl:4, Sayı:1, s.227-234, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/827163, Erişim Tarihi: 3.11.2021.

Tekindal, M., Uğuz Arsu, Ş. (2020), "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 20 (1), 153-182. https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild/issue/58856/813813

Thompson, J. B. (2008), *Medya ve Modernite*, (Çev. S. Öztürk), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Thompson, J. B. (2013), *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*, (Çev. İ. Çetin), Ankara: Dipnot Yayınları.

TİSK (2008), *OECD Ülkelerinde Kadınlar ve Erkekler*, Yayın No: 289, Ocak.

Toffler, A. (1980), *Üçüncü Dalga*, (Çev. S. Yeniçeri), İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Tokgöz Bakıroğlu, C. (2013), "Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları", *XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri,* Akademik Bilişim, 13, Antalya: Akdeniz Üniversitesi. https://ab.org.tr/ab13/kitap/bakiroglu_AB13.pdf

Tonta, Y. (2009), "Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği", *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 742-768. https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48914/623715

Tosun, E. (2020), "Fenomenolojik Kavramları Bağlamında Edmund Husserl'in Düşünceleri*", Felsefi Araştırma ve Yazı,* Aralık, 2020, Güz, ss. 26-30.

Tufekci, Z. (2014, Şubat 12), "Is the internet good or bad? Yes". *https://medium.com/matter/76d9913c6011* erişim tarihi: 2.10.2022.

Tunalı, H. ve Özkaya, S. (2016), "Türkiye'de İşsizlik-İntihar İlişkisinin Analizi", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (ISSN: 2146-3417), Cilt:5, Sayı: 2.

Tunç, S. (2013), "Türkiye Futbolunda Sendikalaşma ve İngiltere Örneği", A. Buğra (Ed.), *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, 89-103.

TÜİK, (2021), İstatistiklerle Gençlik, 2020, (Görsel-1) Link-1: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2020-37242#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,15%2C4'%C3%BCn%C3%BC%20olu%C5%9Fturdu. Erişim Tarihi: 13.02.2022

TÜİK, (2022), İşgücü İstatistikleri, Kasım 2021, Link: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2021-45641 Erişim Tarihi: 8.02.2022.

TÜİK. (2020), *İş Gücü İstatistikleri Mikro Veri Seti 2020*, Ankara.

Tümurtürkan, M. (2010), "Gündelik Hayatın Gözetimi: Panoptikon Toplumu", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(2), 1-19.

Türkyılmaz, Ç. (2020, 29 Mart*), "*Zihin Felsefesi 1 Descartes*"*. https://www.youtube.com/watch?v=sciIJRUOoPU adresinden alındı.

UNDP (2008), Turkey Human Development Report Youth in Turkey, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/NHDR_En.pdf Erişim Tarihi: 07.02.2022.

UNITED NATIONS; (1948), Universal Declaration of Human Rights, https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights, Erişim Tarihi: 2.11.2021.

Uygur, N. (2007), *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

*Ünal, Ö., Temiz, H. E. (2022), "*Gig Ekonomisi Bağlamında İş İlişkisinin Değişen Yüzü: Uber Örneği", *Calisma ve Toplum, 72(1).*

Üstün, İ. (2017), "Ayrımcılık Bağlamında Beyaz Yakalı İşsizliği", Bora, T. (Ed), *"Boşuna mı Okuduk?" Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği,* İstanbul: İletişim.

Van Dijk, T. (2001), "Critical Discourse Analysis", D. Schiffrin, D. Tannen ve H. F. Hamilton (Ed.), *The Handbook of Discourse Analysis*, Massachusetts, Oxford: Blackwell Publishers.

Van Dijk, T. A. (2007), "Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinlerarası İncelemesi", (Ed. G. S. Atabek, Ü. Atabek), *Medya Metinlerini Çözümlemek*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Van Mannen, M. (2007), "Phenomenology of Practice", *Phenomenology & Practice,* 1 (1), 11-30. https://doi.org/10.29173/pandpr19803

Varlık, S. (2017, Aralık 14), "Paul Ricoeur'de Bellek ve Kendilik" Felsefe Seminerleri Dizisi – Selami Varlık- 'Felsefe ve Bellek', https://www.youtube.com/watch?v=LjSeXzB9jGw&t=5204s erişim tarihi: 28.09.2022.

Virilio, P. (1998), *Hız ve Politika*, (Çev. M. Cansever), İstanbul: Metis Yayınları.

Vybiral, Z., Smahel, D. ve Divinova, R. (2004), "Growing Up in Virtual Reality: Adolescents and The Internet", (Ed. P. Mares), *Society, Reproduction and Contemporary Challenges*, Brno-sever: Barrister & Principal.

Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2018), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi,* (Çev. L. Elburuz, M. R. Ayas), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Weber, M. (1947), *The Theory of Social and Economic Organization*, (Çev. T. Parson ve A.M. Henderson), Londra: Willian Hodge and Company Press.

Weber, M. (2005/1904), *The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism*, (Çev: T. Ersons), Londra, New York: Routledge.

Weber, M. (2012), *Ekonomi ve Toplum Cilt I*, (Çev. L. Boyacı), İstanbul: Yarın Yayıncılık.

Weber, M. (2013), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. M. Köktürk), Ankara: BilgeSu.

Wikipedia, (2022), Meta, Inc., https://tr.wikipedia.org/wiki/Meta,_Inc. Erişim tarihi: 28.10.2022

Williams, R. (2003), *Televizyon: Teknoloji ve Kültürel Biçim*, (Çev. U. A. Türkbağ), Ankara: Dost Kitabevi.

Wood, A. L. (2009). *Kant* (Çev. A. Kovanlıkaya). Ankara: Dost Kitabevi.

Woodcock, J., Graham, M. (2019), *The Gig Economy. A Critical İntroduction*, Cambridge: Polity.

Yağlı, S. (2009), "Direne(meye)n Aktörlerin Galibiyetsiz Savaşımı: Gerçeklik ve Medyadaki İnşası", (Ed. İ. Parlak), Medyadaki *Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Yaman, H. (2009), Husserl'de Yabancıyı Başkasını Anlama Sorunu: Öznelik Kavramı Çerçevesinde Çözüm Arayışları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaylagül, L. (2009), "Sinemanın Ekonomi Politiği", (Ed. S. Bulut), *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Yaylagül, L. (2016), *itle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar,* Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım K., Karaman D. (2001), *Makro Ekonomi. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı*, Yayın No: 145, Eskişehir, 581.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, M. Ö. (2020), "Akışkan Modernite ile Dijital Emek Süreçlerini Birlikte Düşünmek" Galatasaray *Üniversitesi İletişim Dergisi*, (5), 30-52. http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/en/download/article-file/1408845

Yüksel, İ. (2003), "*İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği)", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *4*(2), 21-38.

ZEO, (2021), "2021 Instagram Rehberi: İstatistikler, Algoritmalar ve En Son Güncellemeler", https://zeo.org/tr/kaynaklar/blog/2021-instagram-rehberi erişim tarihi: 29.10.2022.

Zepeda, J. (26 Kasım 2018), "Course Studies Political Polarization", https://dailyillini.com/news-stories/2018/11/26/sociology-class-political-diversity/# erişim tarihi: 26.10.2022.

Zeybek, I. (2012). "İnternet Mucizesi Olarak Yaşam Alanı Bulan Sanal Benliklerin Önlenemez Yükselişi!", (Ed. D. Yengin), *Yeni Medya ve …*, İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Zizek, S. (2004), "Slavoj Žižek: Sanalın Gerçekliği", (Çev. Ç. Üşümezgezer), https://yersizseyler.wordpress.com/2016/05/05/sanalin-gercekligi-slavoj-zizek/ erişim tarihi: 03.10.2022.

Zizek, S. (2009), "Sınıf Mücadelesi mi, Postmodernizm mi? Evet, Lütfen!", (E. Laclau, J. Butler ve S. Zizek), *Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Düşünceler*, (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayın.

Zuboff, S. (2019), *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, New York: PublicAffairs.

Zysman, J., Kenney, M. (2017), "Intelligent Tools And Digital Platforms: Implications For Work And Employment", *Intereconomics*, 52(6), 329-334.

EKLER

EK-1

1. Öncelikle sizi tanımak amacıyla bazı basit demografik sorularla başlayacağız.
    a. Yaşınız:
    b. Eğitim Durumunuz:
    c. Medeni Durumunuz:
    d. İstihdam Durumunuz:
    e. Toplam Çalışma Süreniz:
    f. Aylık net gelir düzeyiniz:
2. Lütfen biraz da hayallerinizden bahseder misiniz?

Sonda: Gezmek veya yaşamak istediğiniz yerler, yapmak istediğiniz iş, dünyada düzeltmek istediğiniz bir şey, gerçekçi veya çok yüksek hayallerde olabilir.

Sonda: Zengin olmak ister misiniz mesela?

3. Türkiye'de yaşamak nasıl bir şey?

Sonda: Şuan Türkiye'de yaşadığınız hayatı kısaca tanımlar mısınız?

Sonda: Bir gününüz detaylı bir şekilde anlatır mısınız?

4. Sizce hayatınız prekar mı?

Sonda: Yani bir güvenceniz var mı? hayatınız istikrarlı mı yoksa inişli çıkışlı mı? Yarın ne olacağını düşünebiliyor musunuz yoksa her an başıma bir şey gelebilir diye mi hissediyorsunuz?

5. Hangi medya araçlarını, ne sıklıkla kullanıyorsunuz?

Sonda: Televizyon, radyo, gazete, sosyal medya, dijital platformlar

6. Yurt dışı ile ilgili ne tür içerikleri izliyorsunuz?

Sonda: Yurt dışında araba fiyatları, ev fiyatları, yaşam standartları, iş imkanları, eğitim vb.

7. Sosyal medyada Türkiye'nin ekonomisi, siyaseti, hukuku vb. konulardaki içeriklerden hangilerini takip ediyorsunuz? Neden?

Sonda: Mesela sokak röportajları, ekonomistlerin paylaşımları, uzman gazetecilerin paylaşımları..

8. Bugüne kadar aldığınız eğitimi ve öğretimi değerlendirir misiniz?

Sonda: İlkokuldan-üniversiteye kadar aldığınız resmi eğitim, aile ve çevrenizden aldığınız eğitimi değerlendirin.

9. Sosyal medyanın size kattığı şeyler nelerdir?

Sonda: Sosyal medya sayesinde bir şeyler öğreniyor musunuz? Hayata bakışınızı değiştiriyor mu?

10. Peki şu ana kadar aldığınız eğitim ile birlikte bir gelecek kaygısı ve umutsuzluk yaşıyorsanız. Bunu deneyimleriniz veya bir anınız ile anlatabilir misiniz?

Sonda: Yani aldığınız tüm eğitim ve şuana kadar geçirdiğiniz meslek hayatı boyunca gelecek kaygısı ve umutsuzluk yaşadığınız deneyimler nelerdi?

Eğer katılımcının medya içeriklerine hakimiyeti yeterli değilse ara verilecek ve ikinci görüşme 1 – 2 hafta sonra 11. Sorudan devam edecektir. Gerekli görülürse de ilgili videolar izlenerek görüşme devam edecektir.

11. Medyada yurt dışı (Batı) ile ilgili bir şey izlediğinizde kendinizi değersiz ve güvencesiz hissettiğiniz bir deneyiminiz olduysa benimle paylaşır mısınız?

Sonda: Örneğin Türkiye'de doktorların çalışma koşulları ile ilgili birçok içerik var. Bunun yanında Londra'da çalışan doktorların veya bir garson, uber şoförünün çalışma koşullarının olduğu bir video var. Bu videoları izleyince ne hissediyorsunuz? Kendi deneyimleriniz ile kıyaslayarak açıklar mısınız?

Sonda: Örneğin Finlandiya'daki eğitim olanakları ile ilgi bir video ile burada sizin aldığınız eğitim olanaklarını karşılaştırınca kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Değersiz hissetme ve güvencesiz hissetme durumunuz oluyor mu? Kendi deneyimleriniz ile kıyaslayarak açıklar mısınız?

12. Bu tür içerikleri izledikçe ve kendinizle bir kıyas yapınca öfke ve nefret hissediyorsanız, Bu öfke ve nefreti kimlere karşı ve neden duyuyorsunuz?

Sonda: Örneğin Amerika'ya göç etmiş genç birinin ev aldığı videoyu izlediğinizde veya bir araba aldığını izlediğiniz de bir öfke ve nefret yaşıyorsanız, bunun sorumlusu olarak kendinizi mi? yoksa bir başkasını mı görüyorsunuz?

13. Bu tarz içerikler ile karşılaştıkça bir Türk olmanın ve Türk kültürünün anlamı sizde ne ifade ediyor?

Sonda: Yurt dışında bir içerik üreticisinin paylaşımlarını izledikten sonra Türkiye ile ilgili olumlu veya olumsuz düşünceleriniz nelerdir?

14. Bu tür içerikleri izleyip hiç yurt dışına göç etmek istediniz mi?

15. Medyada gördüğünüz yurt dışındaki yaşam ve Türkiye'deki gelenekleri karşılaştırabilir misiniz?

Sonda: Kendinizi yurt dışına gitmiş ve izlediğiniz videolardaki gibi bir yaşamınız olduğunu hayal ettiğiniz de buradaki kimlik ve geleneklerinizden uzaklaşmış olmak sizi üzer mi?

16. Türkiye'de ve Batı'daki gayr-i meşru veya kural dışılığı karşılaştırmalı olarak değerlendirir misiniz?

Sonda: Sizce Türkiye'de mi yoksa Batı'da mı daha çok kural dışılık vardır? Karşılaştırmasını yapabilir misiniz? Bu bilgileri nerden ediniyorsunuz?

Sonda: Polis müdahaleleri, liyakat, rüşvet, illegal örgütler.

17. Türkiye'de yaşamınızı devam ettirirseniz korkularınız nelerdir? Yurt dışına çıkarsanız korkularınız nelerdir? Karşılaştırır mısınız?

Sonda: Daha önceki soruları düşünerek bir karşılaştırma yapabilirsiniz.

18. Yurt dışına gittiğiniz de hayallerinizi gerçekleştireceğinize inanıyorsanız bunu açıklar mısınız?

Sonda: Medyada gördüğünüz hangi içerik bunu size düşündürdü?

19. Sosyal veya kültürel ötekileştirme veya farklı bir problem yaşadığınız bir deneyiminiz var mı? Bunu yurt dışına giderek çözebilmeyi umut ediyor musunuz?

Sonda: Kişisel problemlerinizi yurt dışına giderek çözebileceğinize inanıyor musunuz?

20. Yurt dışındaki ve Türkiye'deki bahsettiğimiz içerikleri izlediğinizde başka hangi duyguları yaşıyorsunuz?

Sonda: Şuana kadar konuştuklarımız dışında Batı'daki yaşamla ilgili medyada karşılaştığınız bir şey sizi nasıl etkiledi?

21. İçinde bulunduğunuz durumu bir metafor ile anlatabilir misiniz?

Sonda: İçinde bulunduğunuz bir durumu başka bir şeye benzetebilir misiniz? Örneğin bir mağarada yaşamak gibi, özgür uçan bir kuş gibi.

22. Eklemek istediğiniz bir şey var mı?

EK-2

ONAM FORMU
LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Enes Dönmez tarafından yürütülen "Prekarizasyon Bağlamında Gerçekliğin İnşası ve Öznel Deneyimde Medyanın Rolü" başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.
Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler:

a. **Araştırmanın Amacı:**.Araştırma yurt dışındaki yaşam standartlarını anlatan videolar aracılığıyla aktarılan Batı söylemi ile inşa edilen gerçekliği incelemek ve bu gerçeklik doğrultusunda literatürde prekarite olarak geçen Türkiye'de kırılgan, güvencesiz, istikrarsız, yaralanabilir bir ortamda yaşayan ve çalışan bireylerin bu içeriklerin inşa ettiği gerçeklikler ile kişisel deneyimleri arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır. Ana amacı ise Batı'nın söylemi ile inşa edilen gerçekliğin hegemonik bir dayatma ile ortaya koyduğu gerçekliği incelemektir.
b. Araştırmanın İçeriği: Araştırma karanlık Orta Çağ Avrupa'sı sonrasında Aydınlanma olarak adlandırılan dönem ile insanı ve onun aklını merkeze koyan düşüncelerden yola çıkarak, modernizm ve kapitalizmin rasyonel (akılcı) yaklaşımı çerçevesinde insan, birey ve özne üzerindeki tartışmaları içermektedir. 1970 sonrası toplumun değil bireyin ön plana çıktığı neo-liberal toplumdaki özneyi incelemektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin de bu değişimdeki rolüne yer vermektedir. Prekarizasyon; yani yaşam koşulları güvencesiz, istikrarsız ve kırılgan olan, hayat standartları her an değişebilir olan insan özneyi inceler. Medya ve çağımızın öznesi arasındaki ilişkiyi içerir.
c. Araştırmanın Nedeni: □Bilimsel araştırma □ Tez çalışması
d. Araştırmanın Öngörülen Süresi: 3 ay
e. Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 12-17
f. Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Çevrimiçi senkronik görüntülü ve sesli görüşme yada yüz yüze görüşme

2. Çalışmaya Katılım Onayı:
Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.
Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)
Adı-Soyadı:
İmzası:

Not: *Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.*

Araştırmacının
Adı-Soyadı: Enes Dönmez
İmzası: